

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SİRET-NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'AN'DA CEZA

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Mehmet Faruk KAPLAN

Şırnak, 2025

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SİRET-NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'AN'DA CEZA

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Mehmet Faruk KAPLAN

Danışman

Doç. Dr. Ahmet GÜL

Şırnak, 2025

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu tez çalışmasının Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün Yayımladığı Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırlandığını, bu tez çalışmasında yer alan bilgilerin tamamının akademik kural ve etik ilkelere uygun bir şekilde elde edilip sunulduğunu beyan ederim. Bununla beraber, söz konusu kural ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, çalışmamızda özgün olmayan bilimsel içeriklerin tümünü kural çerçevesinde alıntı yapıp kaynak gösterdiğimi de beyan ederim. Yapmış olduğum beyanla çelişen herhangi bir kanıt bulunduğu takdirde tüm sorumluluğu üstleneceğimi kabul ederim.

Mehmet Faruk KAPLAN

İmza:

TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK SAYFASI

“Siret-Nüzûl Bağlamında Kur’an’da Ceza” adlı Doktora Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan:

Mehmet Faruk KAPLAN

Danışman:

Doç. Dr. Ahmet GÜL

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

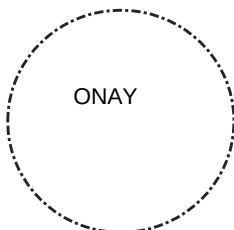
KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ahmet GÜL danışmanlığında **Mehmet Faruk KAPLAN** tarafından hazırlanan “**Siret-Nüzûl Bağlamında Kur’an’da Ceza**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi Olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	Doç. Dr. Ahmet GÜL	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Muhammed ERSÖZ (Online İmzalı)	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Abdurrahim KAPLAN	

Savunma Tarihi: 21/05/2025

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

KISALTMALAR

- (a.s.) : Aleyhi's-Selâm
- b. : İbn bk. : Bakınız
- c. : Cilt
- (c.c.) : Cella Celalüh çev:
- : Çeviren
- DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- h. : Hicri md.
- : Maddesi
- MEB : Milli Eğitim Bakanlığı TDV
- : Türkiye Diyanet Vakfı
- r.a. : Radiallahü anh sav.
- : Sallallahü aleyhi ve sellem Thk.
- : Tahkik ts. : Tarih yok vb.
- : Ve benzeri vd. : Ve diğerleri
- y.y. : Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Suç ve ceza insanlık tarihi kadar eskidir. İblis'in Allah'ın emri olan secde emrine itaat etmemesi ile başlayan, Hz. Âdem ve Havvâ'nın yenmesi yasaklanan bitkiden ya da meyve ağacından yemesi, oğulları Kabil'in Habil'i öldürmesiyle devam eden ve insanlık var oldukça

sürecek olan bir olgudur. Hz. Âdem'in cennetten çıkarılması, İblis'in ilahî huzurdan kovularak lanetlenmesi ve Hz. Âdem'in oğullarından birinin kardeşini öldürmesiyle birlikte başlayan ilahi ceza sistemi hem ödül hem de yaptırımı esas alarak, dünya ve âhîret hayatının düzeni ile huzurunu sağlamaya yönelik iki temel ilke olarak ortaya konmuştur.

Günah ve suç, faillerin yanı sıra mağdurun kendisini, yakınlarını ve dolaylı şekilde toplumu olumsuz etkilemektedir. Buna göre ceza kavramının anlamları, İlâhî kitaplarda ceza ve evrensel çaptaki İslam dininin sîret bağlamında suç ile cezaya yönelik yaklaşım ve uygulamalarını araştırmak önemli addedilmiştir. Dengenin tavsiye edildiği dünya hayatında aşırıya kaçanları cezalandırmak, mağdur ve yakınları açısından intikam duygularının harekete geçmesine, daha çok kargaşanın ortaya çıkmasına engel olacaktır.

Sîret sürecinde az da olsa uygulanan bazı had cezalarının ise toplum emniyet ve huzurunun sağlanması, aynı zamanda suç ve günahın sıradanlaşıp yaygınlaşmasına yönelik tedbir olarak kabul edilmelidir. Hz. Peygamber'in suça veya günaha bulaşanları yeniden topluma kazandırma gayesi içinde olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (a.s.) amcası Hz. Hamza'nın katiline; Uhud Savaşının kaybedilmesinde büyük etkiye sahip olan Halid b. Velid'e ve kendisini öldürmek üzere yola çıkan Hz. Ömer'e İslam'ın güçlenmesinden sonra dahi niyet ve fiillerini yüzlerine vurmaması, cezalandırmanın değil, affedicilik yönünün boyutlarını ortaya koymaktadır.

Sîret ve nüzûl bağlamında âyet ve hadislere bakıldığında, Allah'ın mükâfat ve cezaya dair tasarruf yetkisini, genellikle insanın kurtuluşunu sağlamak veya affetmek yönünde kullandığı anlaşılmaktadır. Buna göre Allah tarafından insanın olası suç/günaha bulaşmasını engellemek üzere belirlemiş olduğu kurallar bu bağlamda değerlendirilmiştir. İnsanların yasaklanmış olan fiilleri peygamberler vasıtasıyla öğrenmeleri ve buna göre tedbirli davranmaları, alınabilecek yanlış kararların önünün kıssalarda verilen mesajlarla kapatıldığı görülmektedir.

İnsanlara hak ve hakikate uygun hayat çerçevesini belirleyen Kur'ân'ı Kerim ve sîretteki hüküm ile uygulamalar, ceza ve ödül boyutuyla insan psikolojisini rahatlatmıştır. Sorumluluk sahibi olarak yaratılan insan, kendisine verilen akıl, düşünme, idrak gibi kabiliyetlerle kendisini ödüle ve cezaya götüren nihai seçimini kendisi yapabilmesi, hesap gününde öne sürebileceği olası bahanelerin önünü kapatmıştır.

“Sîret-Nüzûl Bağlamında Kur’ân’da Ceza” başlıklı tez çalışmamızda ceza bağlamında hüküm bildiren âyet-i kerimelerin insanın akıl ve duygularına yönelik sadece azap içerikli kanunlar bütünü gibi algılanması, ‘nass’lara yönelik büyük bir önyargıdan kaynaklıdır.

Kur’ân’ın dil ve üslubunun bu yöndeki yanlış anlamaların tamamına sünnet ve sahadaki uygulamalarla karşılık verdiği açıktır.

Çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırları ortaya konmuş; birinci bölümde ‘ana hatlarıyla ve suç ceza ilişkisiyle ceza kavramının anlam alanları ile İslâm’dan önce ceza anlayışına değinilmiştir. İkinci bölümde ‘Kur’ân’ı Kerim’de ceza, ceza metodu ve uygulamaları; üçüncü bölümde ‘sîret nüzûl bağlamında Kur’ân’da ceza’ konuları incelenmiştir

Bu çalışmada her türlü yardım, ilgi ve desteklerini esirgemeyen muhterem danışmanım Doç. Dr. Ahmet GÜL Hocama, tez izleme sürecinde çalışmamızın başından sonuna kadar fikir, yönlendirme, rehberlik ve destekleriyle her zaman yanımda olan Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ ile Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ Hocalarıma; çalışmamıza değerli katkıları için Prof. Dr. Muhammed ERSÖZ, Doç. Dr. Abdurrahim KAPLAN, Dr. Habip KALAÇ Hocalarıma ve isimlerini sayamadığım değerli dost ve üstadlarıma şükranlarımı arz ediyorum.

Mehmet Faruk KAPLAN

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
KISALTMALAR	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii

ÖZET	xii
ABSTRACT	xiv
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
B. Araştırmanın Yöntemi	3
C. Araştırmanın Sınırları ve Kaynakları	3
1. CEZA VE SUÇ CEZA İLİŞKİSİ	6
1.1. Ceza/Mükâfat Kavramı ve Cezanın Hukuki Nitelikleri	6
1.1.1. Cezanın çeşitleri ve cezayı düşüren etkenler	9
1.2. Cezanın Özellikleri	10
1.2.1. Kanunilik (cezaî sorumluluk)	10
1.2.2. Cezada şahsilik ilkesi-suçların tekerrür durumu	11
1.2.3. Cezalandırmada eşitlik, adalet ve hakkaniyet	12
1.2.4. Suç-cezada denge ve cezanın düşme şartı	13
1.3. Suçun Mahiyeti ve Tarihçesi	15
1.3.1. Suç kavramı	17

1.3.2. Suçların tasnifi	18
1.3.2.1. Genel suçlar	19
1.3.2.2. Had (الحد) suçları	20
1.3.2.3. Kisas (القصاص) ve diyet (الدية) suçları	20
1.3.2.4. Ta'zîr (التعزير) suçları	21
1.3.2.5. Diğer suçlar (celde, hapis, kefâret, sürgün, malî cezalar)	22
1.4. Ceza Hukukunun Kaynakları ve Şer'i Dayanakları	23
1.4.1. Tatbiki mahkemeye ya da topluma tevdi edilen cezalar	26
1.4.1.1. Ölüm cezası (Kisas)	27
1.4.1.2. Kisas dışında idam cezası	27
1.4.1.3. Diyet cezası	28
1.4.1.4. El kesme cezası	29
1.5. Cezanın Tarihsel Serüveni ve Diğer Dinlerde Ceza	30
1.6. Hukuk Yönüyle İslam Öncesi Arapların Genel Durumu	38

1.6.1. Cahiliye döneminde ceza müesseseleri	45
1.6.1.1.Tahkim müessesesi	45
1.6.1.2.Eşnâk ve hamâle	47
1.6.1.3. Hilfü'l-fudûl müessesesi	48
1.6.2. Cahiliyye hukukuna diğer etkiler	50
1.7. Cezalandırmadaki Amaç	52
1.7.1. Caydırıcılık	52
1.7.2. Keffâret (الكفارة)	53
1.8. Mağdur Açısından Cezanın Önemi	54
1.9. Cezanın İnsan Fıtratına Uygunluğu	55
1.9.1. Psikolojik açıdan cezanın insan fıtratına uygunluğu	56
1.9.2.Sosyolojik açıdan cezanın fıtrata uygunluğu	58
1.9. 3.Fıtrat açısından yargı ve cezada adalet beklentisi	59
1.10. Ceza ve Mükâfat Kavramlarının Sosyal Hayat Düzenine Etkisi	61
1.11. İslâm ile Beraber Oluşan Hukuk ve Ceza Sistemi	62
1.12. ‘Şeytan ve Nefsin’ Suç ve Ceza Ekseninde Rolü	63
1.12.1. Bencillik/enâniyet duygusunun ceza ekseninde rolü	65

1.12.2. Hırs-bencillik-kıskançlık-öfke gibi duyguların cezaya etkisi	67
1.12.3. Aldatma ve hilenin cezaya etkisi	71
1.13. Tövbenin Cezalara Etkisi	73
2. KUR'ÂN'DA SUÇ ve CEZA	77
2.1. Kur'ân'da Ceza ile İlgili Kavramlar	77
2.1.1. İkâb (العقاب)	81
2.1.2. İntikam (الانتقام)	82
2.1.3. Nekâl (نكال)	84
2.1.4. Azâb (العذاب)	84
2.1.5. Hesab (الحساب)	86
2.1.6. Va'd ve Vaîd (الوعد والوعيد)	88
2.1.7. Helâk (هلاك)	88
2.1.8. Garâmet (الغرامة)	89
2.2. Kur'ân'da Cezası Belirlenen Suçlar	90
2.2.1. Cana kıymak (القتل)	93
2.2.2. Kazf (القذف)	95

2.2.3. Zina (الزنى)	96
2.2.4. Hırsızlık (سرقة)	97
2.2.5. Hirâbe-Eşkiya (الأشقياء)	98
2.2.6. Kur'ân'da manevi-psikolojik azapla ilgili kavramlar	99
2.3. Kur'ân'da Mükâfat ve Azab Sebepleri	100
2.3.1. Kur'ân'da mükâfat yönüyle ceza aksiyomu	111
2.3.2. Kur'ân'da ceza ve mükâfatın nitelik ve nicelik sınırları	116
2.4. Kur'ân'ı Kerîm'de Ceza Metodu	122
2.5. Kur'ân'da Geçen Cezalarda Amaç	126
2.6. Âyetlerde Azap Tasavvurunun Suç Önlemedeki Etkisi	128
2.7. Kur'ân'da Terğib-Terhibin Cezaya Etkisi	133
2.8. Kur'ân'da Rahmet (الرحمة) ve Gazap (الغضب) Kavramları	149
2.9. Kur'ân'da Ceza Tasarrufu ve Azabın Gelişini İfade Eden Kavramlar	154
2.10. Kur'ân'da Geçen Dünyevi Ceza (Helâk) Şekilleri.....	156
2.11. Kur'ân'da Geçen Uhrevi Ceza Şekilleri	167
3. SÎRET-NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA CEZA	170

3.1.	Sîret (سيرت النبي) ve Nüzûl (النزول) Kavramları	170
3.1.1.	Kur'ân tefsirinde sîret bilgisine duyulan ihtiyaç	171
3.2.	Cezanın Kur'ân ve Sünnette Ele Alınışı	173
3.2.1.	Kur'ân'da ve sîrette geçen en kadim ceza	176
3.3.	Sünnet, Sahabe Kavli ve İçtihatların Cezada Kaynak Değeri	177
3.4.	Hız. Muhammed'in Ceza Uygulamalarında İzlediği Metot	185
3.4.1.	Sîret sürecinde cezaya dair süre sınırı	190
3.4.2.	Sîret sürecinde cezanın uygulanmasına yönelik şartlar	191
3.4.3.	Sîret sürecinde hırsızlık cezasının uygulanabilmesinin şartları	194
3.4.4.	Sîrette had cezası gerektiren fiillerin ta'zîrle sınırlı kalması	197
3.4.5.	Sîrette cezaya yönelik hususi uygulamalar	198
3.4.5.1.	Sîrette ceza gerektiren bazı suçların affı	201
3.4.6.	Sîrette suç ve cezalara karşı alınan tedbir örnekleri	205
3.4.6.1.	Suçlularının topluma kazandırılmasında hız. peygamber'in etkisi	211
3.4.6.2.	Sîrette suçla göre suçlunun değerlendirmesi	218
3.5.	Dünyevi Boyutuyla Sîrette Ceza Uygulamaları	221

3.5.1. Had cezası	222
3.5.2. Kisas (Diyet) cezası	225
3.5.3. Ta'zîr cezası.....	226
3.6. Sîrette Ceza Olgusunun Cahiliye Toplumunu Dönüştürmedeki Etkisi	227
3.6.1. Vahiy üslubunun cezaya dair terhib etkisi	230
3.6.2. Helâk edilen kavimlere dair kıssaların suç-günah önlemine etkisi	232
3.6.3. İnanca dair cezaların etkisi	235
3.6.4. İslamî ahlakın cezaya etkisi	242
3.6.5. Yalancı şahitliğin cezaya etkisi	244
3.7. Sirette Yargılama Sistemine Dair Adil Tutumun Etkisi	245
3.7.1. Cezalara misliyle karşılık vermenin etkisi	251
3.7.2. Zarara zararlar karşılık vermeye yönelik tedbirlerin etkisi	257
3.8. Toplumsal Huzurun Sağlanmasına Yönelik Tedbirlerin Cezaya Etkisi	259
3.8.1. Katl-kazf-zina-hırsızlık-hirabe	259
3.8.2. Maddi (bedeni-malî) cezaların etkisi	259

3.8.3. Kıyas cezasının etkisi	261
3.8.4. Hataen insan öldürmeye uygulanan keffâret cezası ve etkisi	264
3.8.5. Asayiş-güvenlik suçlarına verilen cezaların etkisi	266
3.8.5.1. Eşkiyalık (hirabe) suçuna yönelik alınan tedbirler	267
3.8.5. Faize karşı alınan cezaî tedbirler	268
3.8.6. Kumar ve şans oyunlarına karşı alınan tedbirler	270
3.8.7. İçki (hamr) içimine karşı alınan cezaî tedbirler ve etkileri	272
3.8.8. Yemin keffâreti (cezası) ve etkisi	277
3.8.9. Zihâr yeminine yönelik keffâret cezası	281
3.8.10. Ordu düzenini bozmaya yönelik suçlara uygulanan ceza etkisi	282
3.8.11. Zina (ve cinsel yasak) suçuna yönelik alınan cezaî tedbirlerin etkisi	286
3.8.12. İftiraya yönelik (iffete) tedbirlerin etkisi	290
3.8.13. Liân/mülâane, kazf (cezası) ve etkisi	292
3.8.14. Caydırıcılık düşüncesiyle recm cezasının etkisi	293
3.9. İbadetlerde Yapılan İhlallere Karşılık Keffâret Cezaları ve Etkisi	299
3.9.1. Oruçla ilgili keffâret cezaları ve etkisi	299

3.9.2. Hac ibadetine yönelik keffâret cezasının etkisi

..... 301

SONUÇ
306

KAYNAKÇA
310

ÖZGEÇMİŞ
324

ÖZET

SİRET-NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA CEZA

Mehmet Faruk KAPLAN

Doktora, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet GÜL

2025

Bu çalışma insanlık tarihiyle başlayan ceza sisteminin Kur'ân'ı Kerîm ve sünnet muhtevasıyla birlikte sîrettteki uygulamalarının tahlilini içermektedir. Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ceza ve suç ilişkisi ile ilgili kavramlar; ikinci bölümde Kur'ân'da suç ve ceza; üçüncü bölümde ise sîret-nüzûl bağlamında Kur'ân'da ceza ve cezanın toplumu dönüştürmedeki etkisi yani caydırıcılık yönüyle insanı suç ve günahlardan uzak tutmasındaki rolü, ceza ve yargıda adalet; misl vb. uygulamalar üzerinde durulmuştur. Kur'ân'da yer alan ceza ve helak örnekleri üzerinden, benzer hatalara düşmenin insan aleyhine doğuracağı sonuçlar ortaya konmuş ve bu bağlamda terhîb metodunun amacı analiz edilmiştir. İyiliğe öncülük eden peygamberler ve Kur'ân'da örnek gösterilen salih kimselerin açtığı yolda ilerlemenin toplumsal huzura katkısı, terğîb yöntemi çerçevesinde ele alınmış ve bu yaklaşımın önemi vurgulanmıştır. Kur'ân'daki va'd ve vaîd içerikli ayetlerin, toplumu manevî yönden ıslah ettiği ve ceza olgusunu ele alış biçimiyle insanın imtihanını ortaya koyması çalışmada esas alınmıştır. Bunula beraber Hz. peygamberin cahiliye toplumunu yargılama ve cezaî tatbik uygulamalarına dair İslam'ın insanlığı olumlu yönde etkilediğini; Hristiyan ve diğer dinlerin İslâm ve dolayısıyla Hz. peygamberin şer'i uygulamalarına dair zanlarında yanılğı içerisinde oldukları ortaya konmuştur.

Ceza ve yaptırımların maddi ve manevi sınırları net olarak belirlenmediğinde, kolluk gücü toplumsal huzuru sağlamada yetersizdir. Manevi boyutuyla keffâret cezaları, köle azat etmek gibi toplum yararının merkeze alındığı bu sistemde cezanın çok boyutlu olduğunu görülmektedir. Bu sebeple sîret-nüzûl ilişkisinin ceza boyutuyla ele alındığı çalışmada, toplum huzurundan ibadet huşuuna kadar etkili olan fiillerin ceza tatbik uygulamaları incelenmiştir. Ayrıca toplum düzenini olumsuz etkileyen zina, hırsızlık, lian-kazf, zihar, recm, kısas, keffâretler, diyet, faiz, içki, putperestlik, kumar, irtidat, ordu düzenini bozmak, sözünde durmamak, aldatma, kaseme, katl, yaralama, kasıt, hata, gibi suçlara yönelik uygulama esas ve şartlarına göre suç oranlarının düşürülüp önlenmesine dair caydırıcı tedbirler adaletin hakkıyla uygulanıp işlendiğine dair sonuçlar delilleriyle aktarılmıştır.

İnsanın sosyal bir varlık olmakla birlikte sorumlu olarak yaratılmış olduğu, kendisinin kulluk, ibâdet ve muâmelâta dair ahkâma bağlı tutulduğu hatırlatılmıştır. Kur'ân'ın cezaya dair evrensel hükümlerinin temel nitelik barındırdığı anlaşılrsa da ayrıntılara fazla yer vermediği; detayları Hz. peygamber zamanında yaşanan olaylara göre sîrete tevdi ettiği görülmüştür. Buna göre İslam'da suç, ceza ve mükâfât kavramlarına yönelik Kur'an ve sünnetin yaklaşımını görebilmek için hangi fiillerin suç-günah olarak kabul edildiği ve bu eylemlere karşı ne tür cezaların uygun görüldüğü incelenmiştir. İslam hukukunda suç ve ceza konusunun tüm boyutları geniş bir çerçeveye sahip olduğundan, bu çalışmada Kur'ân'daki temel suçlar, cezalar, suç önleyici tedbirler ve keffâretlerin toplum üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ceza, Mükâfat, Terhib-Terğib, Sîret-Nüzûl.

ABSTRACT

PUNISHMENT IN THE QURAN IN THE CONTEXT OF SÎRET-NUZUL

Mehmet Faruk KAPLAN

PhD, Department of Fundamental İslâmic Sciences

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÜL

2025

This study includes the analysis of the penal system that started with the history of humanity, together with the content of the Holy Quran and the Sunnah, and its applications in the seerah. The study consists of an introduction and three sections. In the first section, concepts related to the relationship between punishment and crime; in the second section, crime and punishment in the Quran; in the third section, in the context of the seerah-revelation, the effects of punishment and punishment in the Quran in transforming society, in other words, its role in keeping people away from crimes and sins in terms of deterrence, justice in punishment and judgment; practices such as misl, etc. are emphasized. Through examples of punishment and destruction in the Quran, the consequences that falling into similar mistakes will have on people are revealed, and in this context, the purpose of the terhib method is analyzed. The contribution of progressing on the path opened by prophets leading to goodness and righteous people shown as examples in the Quran to social peace has been addressed within the framework of the targhib method and the importance of this approach has been emphasized. The study has taken as a basis the fact that the promises and verses containing promises in the Quran improve society spiritually and reveal the test of man with the way it deals with the concept of punishment. In addition, it has been revealed that İslâm has

positively affected humanity regarding the Prophet's judgment of the society of ignorance and the implementation of punishment; and that Christians and other religions are mistaken in their assumptions regarding İslâm and therefore the Prophet's religious practices.

When the material and moral boundaries of punishments and sanctions are not clearly determined, the law enforcement force is inadequate in ensuring social peace. In this system where the moral dimension of expiation punishments, such as freeing slaves, is focused on the benefit of society, it reveals that punishment is multidimensional. For this reason, in the study where the relationship between sirat and nuzul is addressed in terms of punishment, the penal practices of actions that are effective from social peace to the hush of worship are examined. In addition, according to the application principles and conditions for crimes that negatively affect social order such as adultery, theft, lian-qazf, zihar, stoning, qisas, expiations, blood-money, interest, alcohol, idolatry, gambling, apostasy, disrupting military order, breaking one's word, cheating, swearing, murder, wounding, intent, mistake, deterrent measures for reducing and preventing crime rates are conveyed with the results that justice is properly applied and processed.

It was reminded that although man is a social being, he is created as a responsible being and that he is subject to the provisions regarding servitude, worship and transactions. Although it is understood that the universal provisions of the Quran regarding punishment are of a basic nature, it is seen that it does not give much space to details and leaves the details to the seerah according to the events experienced during the time of the Prophet. Accordingly, in order to see the approach of the Quran and the Sunnah towards the concepts of crime, punishment and reward in İslâm, it is examined which actions are accepted as crimes and sins and what kind of punishments are considered appropriate for these actions. Since all dimensions of the subject of crime and punishment have a wide framework in İslâmîc law, this study examines the basic crimes, punishments, crime prevention measures and the effects of expiations in the Quran on society.

Keywords: Tafsir, Punishment, Reward, Terhib-Terghib, Sîret-Nüzûl.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada, Kur'an'da cezaya yönelik ayetlerin indiği dönem ve koşullar incelenecek; Allah'ın tehdit, teşvik ve uyarılarının kimlere yönelik olduğu ve kimleri iyiliğe çağırdığı araştırılacaktır. Ayrıca, cezanın kapsamı incelenecek; helâk, cehennem azabı, had ve ta'zîr cezalarıyla birlikte hastalık, virüs ve görünmez ordular gibi yollarla cezanın uygulanıp uygulanamayacağı araştırılacaktır. Cezanın adalet ve toplum huzuru için elzem; insan fitratına uygun uygunluğu, bununla birlikte Hz. Peygamber'in suçluları topluma kazandırmak üzere çabaları; toplumda suçların genel geçer adet haline dönüşmemesi için olsa bile had cezalarını ne oranda uygulandığı cezaya misliyle karşılık verilip verilmediği; araştırmamızın temel meseleleri arasındadır. Bu bağlamda mümkün oldukça ceza âyetleri, sîret-nüzûl ilişkisi de dikkate alınarak, muhataba yönelik kullanılan ceza dili ve metodu da araştırılmıştır.

Çalışma konumuzun bir yönü de insanlar tarafından fazlaca dikkate alınmadığı düşünülen fakat içerisinde dolaylı mükâfat mesajlarının olduğu âyetlerdir. Nitekim *انِّ الدِّينَ* "İman edip dünya ve âhiret hayatına yönelik iyi işlerle meşgul olan kişilere gelince, onlar için (çevrelerindeki insanların gönlünde) bir sevgi yaratılacaktır." (Meryem 19/96) benzeri âyetlerde 'kişilerin kalbine yerleştirilen sevginin' bile dolaylı bir yöntemle mükâfat olduğuna; cezanın farklı yönlerine dikkat çekilmiştir.

Bu çalışmada suçlulara verilen cezalara örnekler verilmiştir. Bu çerçevede, İslam'ın suç ve cezaya bakışı, cezalandırma sistemindeki temel amaç, cezanın toplumsal yaşama etkisi ile bireyde veya toplumda ortaya çıkan suçların çözümünde izlenen yöntemler ve bunların sonuçları ele alınmıştır. Bundan dolayı Kur'an'da okunan herhangi bir âyetin nüzûl döneminde nasıl anlaşılıp uygulandığı merak konusu olmuştur. Kur'an âyetlerinin çoğunda insanlığı aşırılıklardan koruyup hidâyet üzere dengelemek için ceza ve mükâfat yöntemi uygulanmıştır. Ceza âyetleri, bireyin iyilik ya da kötülük karşısında alacağı sonucu zihninde canlandırarak ona ideal bir yaşam biçimi sunar. Bu çalışmada, bu tür âyetlerin insanı doğru yolda tutmadaki etkisi ile mükâfat ve azap mesajlarının anlamı ele alınmıştır.

Bu çalışmada şer'i kaynaklara dayanan ceza ve mükâfat sisteminin ifrat ve tefrite kaçan insanlar üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu incelenmiştir. İnsanların akıbetine yönelik "daha önce yaşamış kavimlerin sonlarının ne olduğunu, *"ibret alsınlar;"* *"kim Rahmani anmaktan yüz çevirirse;"* *"kim şöyle amel işlerse"* ... gibi âyetlerle dikkatlerimizi çeken ifadeler çalışmanın mihver konularından olmuştur. Bu bağlamda uyarı içeren âyet ve konu başlıklarını tespit etmek, gerek nüzûl döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde insanların zihin dünyasına nasıl bir yön verdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmada Kur'an'ın sadece emir, yasak, ceza ve mükâfat değil, insanı hidâyete erdirip ebedi mutluluğa ulaştıran bir rehber olduğu vurgulanmış ve insanın akıl ve duyularını kullanarak ilâhî vahyi anlaması gerektiği savunulmuştur. Bunula birlikte cezayı farklı boyutlarıyla tanıtmaya ve cezanın cahiliye toplumunu dönüştürmedeki etkilerini ortaya koymaya çalışılmıştır.

Çalışmada 'ceza' kavramı, olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınmış, *"Bunlar, Rabb'inden hesaba karşılık verilen ödüdür."* (en-Nebe 78/36) bağlamında mükâfat yönüyle; tehdit içeren âyetlerle ise terhib boyutuyla ele almak ve bu sayede sapkınlığa düşmeden dengede kalmanın önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için insanların zihin dünyasında ceza konusunu canlı tutmak, ulaşılmak istenen sonucu kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmada daha çok ceza ve ceza boyutuyla ilgili âyetler ile kısmen de aynı konuyu ilgilendiren hadisler işlenmiştir. Sîret-nüzûl çerçevesinde önceki kavimlerin başına gelenler, darb-ı meseller vb. yollarla Kur'an'ın cezaya dair yaptığı tehdit ve teşvikler incelenmiştir. Buna göre dünya hayatında karşılaşılabilecek mükâfat ve cezalar; âhirette elde edilebilecek cennet ya da azabın en büyüğü olan cehennem tasavvuru ilgili âyet ve hadislerden destek alınarak insanların zihin dünyasında canlandırılmıştır.

Mazlumların zalimlerden haklarını alabilmeleri ve insanın dünya hayatındaki imtihanın sonucunu adil bir şekilde almak, âhiret hayatında görülecek hesap ile mümkündür. Bu çalışmamızı önemli kılan noktalardan biri de insanın unutkanlık yönünü adeta kendisini dürterek, sorumluluk sahibi ve hesaba çekilecek olduğunu hatırlatmasıdır.

İslam hukukunda ceza, miras, aile ve devletlerarası ilişkileri ilgilendiren hak; borç ve birçok sorumluluk Medine dönemiyle birlikte şekillenmeye başlamıştır. İlgili sorumlulukları yerine getirmemenin birtakım yaptırımları olacağı kesinleşmiştir. Çalışmada İslam ceza hukukuna dair uygulamalarda keyfiliğe yer bırakmadan aynı suçlara aynı cezanın

öngörüldüğünü; insanların Hz. Peygamber ile birlikte İslam hukukuna güvenlerinin sağlandığını; cezaların tatbikinden önce detaylı araştırma yapıldığını, ceza konusundaki tüm ihtimallerin hesaba katıldığını; adaletin bireysel yöntemlerle temin etmenin toplumda kargaşa, kan davaları gibi zincirleme suç ve fitneye yol açacağını ortaya koymak, amaçlananlar arasındadır.

B. Araştırmanın Yöntemi

Tezimizin bilimsel verilere uygun olması için konumuzla ilgili alan taraması yapılarak akademik araştırmalarda kural haline gelen objektiflik ve özgünlük ilkelerine uyulmuştur. Çalışmamızda araştırılıp ele alınan verilerin güvenilir olması bakımından hassasiyet gösterilmiş; akademik standartlara ulaşmak için referans olarak gösterilecek kaynaklar azami ölçütte taranmıştır. Ülkemizde ceza ve ceza hukukuna dair yapılan Türkçe çalışmalar incelenerek daha kapsamlı verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada deskriptif yöntem kullanılmış bunun yanında elde edilen verilerin analizi yapılmıştır.

İlmi araştırmaların temel özelliklerinden olması hasebiyle çalışmamızla alakalı temel eserlere ulaşma kaidesi uygulanmıştır. Nitekim yapılan çalışmaları muteber kılan unsur, asıl kaynamağa ulaşmakla ilişkilidir. Buna göre ceza ile ilgili ayetler; sîretteki uygulamaları ele alan tefsir ve hadis kaynakları ile birlikte konuyla ilgili yazılmış müstakil kaynaklara müracaat edilerek, ceza hukukuna dair gerekli veri akışı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda Kur'ân'a dair yazılan ilk dönem tefsir, hadis, sîret-nüzûl esasına göre yazılmış eserler, klasik ve seküler hukuka dair eserler, İslam tarihi gibi kaynaklara müracaat edilmiştir. Hz. İsâ'dan sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilanına kadar, fetret döneminde ortaya çıkmış şirk ve zulme karşı, insanların geçmişten ders alıp doğruya nasıl ulaşacaklarına dair ayet ve hadis merkezli kıssa taraması yapılmıştır. Önceki kavimlerin başına gelenleri hatırlatmak suretiyle ceza âyetlerinin sîret-nüzûl ilişkisi araştırılarak konu pekiştirilmiştir. Bu bağlamında inanç, ibadet, muamelat, ahlak konuları başta olmak üzere cezaya dair unsurların toplumu nasıl etkilediği örneklerle aktarılmıştır.

Çalışmada, sîret-nüzûl ilişkisi çerçevesinde cezayla ilgili ayetler ele alınmış; ayetlerin nüzul sebepleri, muhatapları ve Hz. Peygamber'in bu durumlara verdiği tepkiler de incelenmiş, ardından yorum yöntemiyle değerlendirme yapılmıştır.

C. Araştırmanın Sınırları ve Kaynakları

Çalışmamız sîret-nüzûl bağlamında yürütüldüğü için günümüz kanunlarındaki suç ve cezalara yalnızca gerekli görülen yerlerde değinilmiştir. Çalışmada İlâhî yasaların kurtarıcı etkisi, cezaların caydırıcılığı, had cezaları ve ümmetin istikametini korumaya yönelik terğibterhib konuları ele alınmıştır.

Kur'ân ve sîrette ceza metodunun üslup ve sınırlarını, ceza âyetlerinin sîret ile ilişkisini, ceza kavramı ve ceza çeşitleri gibi konular İlâhî terbiye boyutuyla ele alınmıştır. Sîret-nüzûl bağlamında peygamberler vasıtasıyla ceza ve mükâfat konularının toplum huzuru ve iki dünya saadeti için önemi incelenmiştir. Cahiliye toplumu başta olmak üzere terğibterhib boyutuyla ortaya koyduğu etkinin ne olduğu; günümüz insanına Kur'ân'ı bu yönde anlama ve yorumlamada nasıl bir katkısı olur? Minvalinde soruya cevap verme imkânı sunulmuştur.

Çalışmamızda tefsir, hadis literatürü; tabakât, dil, lügat ve siyer meğâzî kitaplarından istifade edilmiştir. Tüm bunları yaparken sahih hadisler; me'sur, dirâyet, içtimai, fıkhi tefsirler başta olmak üzere konuyla ilgili günümüzde kaleme alınan eserler de incelenmiştir. Yararlanılan kaynaklar ihtiyaç duyulan yerlerde güncellenerek çalışmamızın sonunda kaynakça bölümünde sunulmuştur. Nihâyetinde başta Kur'ân-ı Kerîm, mealler, me'sur tefsirler, ulumu'l-Kur'ân eserleri, ilgili hadisler, ceza ve mükâfata dair müstakil eserlermakaleler, sözlükler, insan sosyo-psikolojisi alanında yazılmış eserler başlıca kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Ceza konusu, Kur'an ve sîrette geniş yer tutmasına rağmen, Türkiye'de bu ilişki ekseninde yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Ancak ceza kavramına dair eserler taraması yaptığımızda ya da dijital ortama başvurduğumuzda zengin kaynak ve verilerin olduğu görülmektedir.

Suç ve cezayı ilgilendiren kavramlar geniş kapsamlı olarak ayetlerle ilişkili olarak hadislerle birlikte ele alınmıştır. Bu sonuçla birlikte cezaya dair bir edebiyat oluşmuştur. Çalışmada tezimizle ilgili müracaat ettiğimiz kaynaklar sîret-ceza konusunu doğrudan veya dolaylı ele alan ve ulaşabildiğimiz başlıca kaynaklar, tezin kaynakça kısmında sunulmuştur. Tez açısından önemli olan kaynakları başlıklar halinde zikretmek faydalı görülmüştür.

1. Kur'ân'ı Kerim ve Mealler: TDV vakfı baskılı olanlar başta olmak üzere Elmalılı Hamdi Yazır ve diğer muteber mealler.

2. Tefsirler: Özellikle rivayet tefsirleri olmak üzere ceza, helak ya da mükâfata dair ahkâm içeren ayetlerin tefsirlerini ele alan dirayet ve sosyolojik temelli eserler ile meani'l-Kur'an tarzı kaynaklarda ceza konusuna yönelik detaylı veriler bulunmaktadır.
3. İlgili hadis kaynakları: Ceza ve mükâfat kavramlarının daha çok hadis literatüründe ıstılahlaşmasından dolayı hadis eserlerinde ceza konusu öne çıkan kaynaklar arasındadır. Bu bağlamda ilgili bapları konu alan Kütübi sitte ve kütübi tis'a öne çıkmaktadır.
4. Sözlükler: İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*; İsfahânî, *el-Mufretadu fî garibi'l-Kur'ân-ı'nı*; Abdalbaki, M. Fuâd, *Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfazi'l-Kur'ân*; Kâzım Kadri, *Hüseyin, Türk Lügati ve Ahmet Muhtar, Mu'cemu'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-mua'sir'ı başta olmak üzere* çalışmamızda klasik Arapça sözlükler önemli kaynaklar arasında yer almıştır.
5. Siyer-Meğâzî: İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* başta olmak üzere Hz. Peygamberin hayatını konu alan eserlerde suç ve cezaya dair bölümler de konumuzun önemli kaynakları arasındadır.
6. Konuyla ilgili diğer çalışmalar: Ceza konusunu incelediğimizde Arap dünyası ve diğer İslâm ülkelerindeki cezaya dair hukuk kurallarıyla sıkı ilişki içinde olduğu görülmüştür. Türkiye'deki akademik çalışmaları incelediğimizde ceza konusunun sîretteki uygulamalarla 'tefsir' bilim dalında ceza ve mükâfat konularına dair alt kavramları müstakil ya da bölümler şeklinde makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinde ele alınmadığı tespit edilmiştir. Ceza konusunun Arapça ve Türkçe'de daha çok fıkıh ve hukuk boyutuyla ele alındığı gerek dijital ortamda gerekse tez veri taramasında müşahede edilmiştir. Bu çalışmalardan istifade edilmiş, onlara kaynakçada yer verilmiştir.

1. CEZA VE SUÇ CEZA İLİŞKİSİ

Bu bölümde ceza ve suç kavramlarının mahiyeti üzerinde durulacak, cezanın tarihsel serüveni, cezaya duyulan ihtiyaç ve İslam öncesi toplumda oluşturulan kurumsal ceza yapılarına yer verilecektir.

1.1.1. Ceza/Mükâfat Kavramı ve Cezanın Hukuki Nitelikleri

Ceza kelimesi sözlükte “bir fiilin bedeli” masdar olarak ise “iyi ya da kötü olan bir amel ya da davranışın tam ve olması gereken karşılığını mükâfat ya da müeyyide olarak vermek” anlamına gelir.¹ İstılahta, fiile karşılık faile mücazat ya da müeyyide ihtiva etmektedir. Ceza kelimesinin kökü Arapça olup, ‘bir şeyin karşılığı’ manasında kullanılmaktadır. Bu durumda ceza hem iyiliğe hem de kötülüğe karşılık olarak kullanılan bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Ceza dünya veya ahiret hayatına yönelik özendirici veya caydırıcı niteliklerden ibarettir. Suç içerikli fiillere müeyyide uygulanması ceza olduğu gibi, iyi amellerin ödüllendirilmesi de cezadır.² Fakat ceza kavramı, anlam daralması sebebiyle sadece yasaklanmış, kötü fiillere karşı uygulanan müeyyideyi ifade eden manayla dilimize aktarılmıştır.³ Hukuk kurallarına göre suçluya uygulanması kararlaştırılan maddi ve manevi müeyyideleri ifade etmektedir. Arap dilinde ukubet; ceza hukukunda el-fikhü’l-cinâi ya da etteşrîu’l-cinâi terimleriyle ifade edilmektedir. Ceza kavramı türevleriyle birlikte 100’ü aşkın ayette geçmektedir.³ Aynı şekilde ceza kelimesi işlenen günahlara karşı uygulanacak birtakım

¹ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1956), 4/143.

² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 4/143. ³ Hüseyin Kâzım Kadrî, *Türk Lügati* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 2/300.

³ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü’l-elfâzı’l-Kur’ân*, thk. Necid el-Mecid (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 2006), 91; Abulbaki, M. Fuâd, *el-Mu’cem*, “czy” md.

felaket veya musibetleri ifade ettiği hadislerde geçmektedir.⁴

İslam kaynaklarında ceza kavramı biri özel diğeri genel olmak üzere genel itibarla iki anlamda kullanılır. Sözlük anlamından anlaşıldığı gibi ceza, dünya ve âhiret hayatına yönelik kurtuluşa özendirici rehberlik ile âhiret azabından caydırıcı müeyyidelerden teşekkül ettiği anlaşılmıştır. Özel tanımı ise, devletler hukuk düzenine dayalı suçluya uygulanması kararlaştırılan maddi/manevi yaptırımı ifade etmektedir. Buna göre ceza kavramının karşılığı Arapçada “ukûbât” kelimesi; İslam ceza hukukunda “el-fikhü’l-cinâî” veya “et-teşrîhu’l-cinâî” terimleri ile karşılık bulmaktadır.⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de, dünya hayatında yasaklanmış ya da kişi ile toplumun sulh ve selametine yönelik belirlenmiş kuralların ceza sınırı ya kitabın kendisi tarafından belirlenmiş ya da hadis/sünnetle fiilin ağırlığı, mes’ulün (sorumlunun) durumuna göre tayin edilmiştir. ‘Nass’larda sınır, miktar ve keyfiyeti belirlenmiş suçlara da ‘had’ denmiştir.⁷ Buna göre şer’i delile dayanan tüm cezalar meşru ve geçerlidirler. Cezaların amacı kişiden intikam gibi görünse de esasında onun ıslah edilip temizlenmesi için ileriki hayatına yön belirleyicidir.⁸

İnsanlık tarihiyle birlikte başlayan suç ve ceza sistemi İslâm’dan hemen önceki cahiliye dönemi ve sonrası ile günümüz çağdaş ceza hukukunun yanı sıra toplumun inanişına, yönetim biçimine göre farklılıklar gösterse de süregelmıştır.⁸ Günümüz dünyasında caydırıcılık yönüyle değerlendirildiğinde İlâhi kaynak ve sîret-i nebi ile sınır ve çerçevesi belirlenmiş hırsızlık, devlete isyan, terör, anarşi, yol kesmek, insan öldürmek ve benzeri suçları işleyenlere yönelik va’d edilen ya da infazı emredilen cezaların bu gibi suçlara meyilli kişileri; karşılaştıkları kaçınılmaz sonun tehdidi ve caydırıcı yöntemiyle durdurabilmektedir. Nitekim bu düşüncüyü destekler görüşler de mevcuttur.⁹

Kur’ân’da geçen ya da sîrette uygulamalı olarak zikredilen cezaların, esasında suçun ortaya çıkmadan önce kişileri uyarıp terhib ettiği görülmektedir. Bununla beraber suç vuku bulmuşsa ceza va’di ya da uygulaması devreye alınmıştır. Cezai müeyyidenin buradaki

⁴ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, es-Sülemi, *Sünenü’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, ts), ‘Tib’, T2087-35; Ceza kavramı hakkında bk. bu çalışmanın 1/1 “Ceza Kavramı.

⁵ Adil Bebek, “Ceza”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993),

⁶ /469-470; Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *el-Ahkamu’s-Sultaniyye*, Çev. Ali Şafak (İstanbul: yy. 1976), 251.

⁷ Ali Bardakoğlu, “Had”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 14/547-551. ⁸ Bardakoğlu, “Had”, 547-551.

⁸ Âdem Apak, “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 177-194.

⁹ Sulhi Dönmezer; Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 2/600.

uygulama hikmeti ise toplumun diğer fertlerinin bu yönde hataya düşmelerinin önüne geçmektir.¹⁰ Bu durumda ‘ceza’ kişiyi suç ve günaha girmeye engel; tekrarını ise önleyen bir tedbir olarak kabul edilmektedir.¹¹ Ceza için de gerek ilâhi gerekse toplumsal düzeyde ortaya konan suç/günah; amel/mükâfat fiilin orantısıyla aşırıya kaçmadan tecziye edilmiştir.¹²

Cezanın olmadığı bir toplumda hukuk sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Hukuka temel işlevsellik gibi özellikleri katan şey cezalar ve ceza sistemidir. Bu sebeple tarih boyunca her topluluk adil olsun veya olmasın kendi hukuk sistemlerini ceza üzerine bina etmiştir. Bu durum şunu gösteriyor ki ceza, insan fitratında var olan bir değerdir. Çünkü mağdur, hakkını bu dünya ya da öbür dünyada alacak olmanın ümidiyle gönlünü hoş tutmaktadır. Suçlunun ise her iki dünyada karşılaşacağı kesin ya da kuvvetle muhtemel cezaların korkusuyla yaşamasına sebep olmaktadır. Bu duygular, suçlu açısından değerlendirildiğinde, korku ve karşılığında alacağı ceza öngörüsüyle çoğu zaman caydırıcılık yönü de hesaba katılarak suç/cezalar ya da günahlara bulaşmamayı, dolayısıyla başkalarına ait koruma altına alınmış haklara saygı göstermeyi tercihe zorlamaktadır.¹³

Mükâfat: Mükâfat, Arapça bir kelimedir. Ödül, hediye, armağan, karşılık, iyiliğe karşılık iyilik mukabelede bulunmak gibi anlamları ihtiva eder.¹⁴ Mükâfat kavramı Kur’an’da birçok ayette ceza kelimesi ile (olumlu manada) anılarak, ‘güzel karşılık’ anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: “(Yusuf) Büluğ yaşına erişince ona hüküm ve ilim verdik. Böylece güzel davrananları (Biz) böyle mükâfatlandırırız.”¹⁶

Kur’an’da mükâfat manasına gelen bir diğer kelime ‘ecr’ kavramıdır. ‘Ecr’e nail olacak insanlarla ilgili Kur’an’dan örnekler verilmiştir: Allah’a iman edip salih amel işleyenler; bolluk ve darlıkta Allah için infak edenler; tasaddukta bulunanlar, öfkelerini yutan ve insanları affedenler, doğru istikamette olanlar; büyük günahlardan sakınanlar, sıkıntılara karşı bulunanlar, nimetlere şükredenler; fakiri Allah rızası için doyuranlar, takva sahibi kimseler...¹⁵

¹⁰ Abdulkâdir, Üdeh, *et-Teşrî‘u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî* (Beyrut: Dâru’l-Arabi, ts), 1/610.

¹¹ Kemalüddin Muhammed bin Abdulvahid, İbnu’l-Hüman, *Fethu’l-Kadîr* (Mısır: Matbaatü’l-Kübrâ-Emiriyye, ts), 4/112.

¹² Üdeh, *et-Teşrî‘u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/610.

¹³ İskender Şahin, “Dünya Hayatı Çerçevesinde Kur’an’da Yer Alan Fiili Cezalar” *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2, (2013), 61-110.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, 1/139.

¹⁶ ez-Zümer 39/34.

¹⁵ Mehmet Emin Ay, “Kur’an-ı Kerim’de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 253.

Dini literatürde emredilen ya da yasaklanan bir amele mukabelede bulunmak suretiyle, hayırlı amele karşı mükâfat; şer içeren fiile mukabil ise yaptırım/müeyyide/ceza tatbik etmektir. Bu yönüyle ceza, sevap ve ikâb'a karşılık olarak kullanılan bir terim olmuştur.¹⁶ Yani kötü fiillere karşılık müeyyide şeklinde uygulanması ceza olacağı gibi; iyilik ve hasenata karşılık ödül ya da mükâfat da olabilmektedir.¹⁷ Fakat günlük hayatımızda anlam daralması sebebiyle daha çok kötülük, günah ve suçlara karşı uygulanan/uygulanacak müeyyide olarak anlaşılmaktadır.²⁰ Ceza kavramı türev ve ilgili kavramlarla birlikte Kur'ân'da 100'den fazla âyeti kerimede geçmektedir.¹⁸ Hadis literatüründe de muhtelif konularda sıkça kullanılmaktadır.²² Ceza ve ukûbâta sebebiyet teşkil eden günahın çirkinliğine yönelik hadisi şeriflerde geçen net ifadelerle örnek olarak: “İyilik (birr), ahlak güzelliğidir. Günah da kalbini, vicdanını rahatsız edip, insanın görmek istemediği şeydir”¹⁹ hadisi zikredilebilir.

İnsanoğlu sorumlu bir varlık olarak yaratılmıştır yani bilinçli suç ve hataya karşı her an cezanın muhatabıdır. Bu durumun gereği düşünüldüğünde insan, bebekliğin son dönemi, çocukluk, gençlik, yetişkinlik olmak üzere hayatın her döneminde hatta okul, meslek ve toplumsal ilişkilerinde daha da ötesi âhiret hayatında da karşılaşacağı (kişiye yön veren) iki önemli kavram vardır. Bunlar mükâfat ve ceza olarak insanın karşısına çıkmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan kötülük problemi, tarih sahnesinde yer almış tüm toplumlar tarafından tartışılmıştır. Kötülüğün önlenmesi için türlü tedbir alınıp cezalar uygulandıktan sonra, hatta âhirete yönelik ceza va'd edilmişse de tümüyle durdurulamamıştır. Kötülük, dünya hayatında her ne kadar tasvip edilmese de değer açısından iyiliğin daha iyi anlaşılmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu iki eksen çerçevesinde hayatın ve ölümün var edildiği bu dünya hayatından kötülüğün tamamıyla yok edilemeyeceği; kötülüğün tamamen olmadığı yerin ise ancak cennet olacağı unutulmamalıdır. Kötülük ve günahların insanlık hayat sahnesinden soyutlanamaz yönü her ne kadar böyle görünse de şahısların ıslah olması, insana ait dokunulmazların korunması, hayal edilen adil düzenin kurulup devam ettirilmesi için ‘ceza’nın önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴

¹⁶ el-İsfahânî, *Müfredatü'l-elfâzı'l-Kur'ân*, Tahkik: Necid el-Mecid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 91; Kâzım Kadri Hüseyin, *Türk Lügati* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 300.

¹⁷ Adil Bebek, "Ceza", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1993), 7/469-470. ²⁰ Hüseyin Kadri, Kâzım, *Türk Lügati* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928) 2/300.

¹⁸ Abdülkâfi, M. Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ân*, 'Czy' (Beyrut: Dâru'l fikr- 1984), İlgili Madde; bk. el-En'âm, 6/49; el-A'râf, 7/136; 20/Tâhâ, 124, Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân'ı Kerim Türkçe Meâli* (Medine: Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu) 2003. ²² Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 'Tıb', T2087-35.

¹⁹ Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyad: Dâru'l-Marife, 1998), *Birr*, 5.

²⁴ el-Mülk 67/2.

1.1.1. Cezanın çeşitleri ve cezayı düşüren etkenler

İslâm'da ceza hukukuna dair cezalar çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırmalardan birinde had, kısas ve ta'zir cezaları yer almaktadır. Diğer bir sınıflandırmada cezalar arasında var olan ilişki biçimine bağlı olarak yapılan asli, bedeli, tebei bir de tekmili cezalardır.²⁰ Bir suç için belirlenip öngörölmüş cezalar asli cezalardır. İnsan öldürmeye karşı asli ceza kısas; hırsızlık için ise el kesmedir. Bedelli (diyet) cezalar, hukuki bir gerekçe ile asli cezaların infaz edilemediği durumda ortaya çıkan ceza türleridir. Mesela insan öldürmede kisasın düşmesi durumunda diyet ödenmesi, bedeli ceza olarak ortaya çıkmaktadır. Adam öldürme suçundan dolayı katilin öldürülen kişinin mirasından mahrum bırakılmasıyla belirlenmiş ilave ceza türü vardır. Ayrıca suç için belirlenmiş asli cezaya müteallik verilen fakat mahkeme kararının kesinleşmesiyle beliren tamamlayıcı suçlar vardır. Zina ve yol kesme suçundaki asli cezanın yanı sıra sürgün cezasının verilmesi tekmili/tamamlayıcı cezalara verilebilecek örnektir. Verilen bilgilerin yekünü mahiyetinde şunu ifade etmek mümkündür. İslam hukukunda cezaların çeşit veya tasnifi hususunda müeyyidelerin; ölüm cezası, organ kesme cezası, celde/dayak cezası, sürgün (bazı kaynaklara göre hapis) cezası ve para cezası olduğu söylenebilir.²¹

Cezayı düşüren etkenler: Cezayı düşüren ya da hafifleten bazı etkenler vardır. Ortaya çıkan sebepler cezayı düşürdüğünden dolayı, cezası hukuk ve kanunla belirlenmiş söz konusu cezalar uygulanmaz. Cezayı düşüren başlıca etkenler; af, sulh, tövbe, zaman aşımı, kısas tasarrufuna yetkili olma, suç failinin ölmesi olarak sayılabilir.²²

1.2. Cezanın Özellikleri

İnsanlık tarihi boyunca cezanın gerekliliği ve zorunluluğu konusunda herhangi bir uyuşmazlık ya da muhalefet söz konusu olmamıştır. Nitekim toplum huzur ve düzeni sağlamak için cezaya başvurmayı herkes benimsemektedir. Fakat uygulanacak cezanın nitelik ve aslına dair tartışmalar her zaman olmuştur.²³

Yaptırımın ceza olarak anılabilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda cezalar suç işlenmesini önleyici, suçluyu ıslah edici ve bir daha

²⁰ Udeh, *İslam Ceza Hukuku*, 1/643.

²¹ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Atlas Akademi, 8. Basım, 2019) 277.

²² Âdem Çiftçi, *İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015) 39-40.

²³ Dönmezer, Sulhi ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 3/3.

suça bulaşmamasını sağlayıcı aynı zamanda kanuni olması önem arz etmektedir. Ayrıca cezaya muhatap olan kişiler arasında herhangi bir ayırım yapılmamalı, suç-ceza arasında orantı bulundurulmalıdır.²⁴

1.2.1. Kanunilik (cezaî sorumluluk)

Bir fiilin suç olarak sayılması ve cezalandırılabilmesi için nas ya da kanun ile suç olarak belirlenmiş olması (suç fiilinin gerçekleşmiş, fiilin kusurlu ve hukuka aykırı) gerekmektedir. Suça hazırlık aşamasındaki fiiller ve suça teşebbüs fiili suça dönüşmedikçe cezalandırılmaz.

Suçlar nasıl ki kanun ile belli ise cezalarda da kanunilik esastır. Nitekim İslam dininde cezalar Şari' tarafından Kur'ân ve sünnetle kanunlaşmıştır. Ta'zir cezasındaki buna yönelik istisna kanunilik ilkesinin geçerliliğine engel oluşturmamaktadır. Nitekim hâkim, kadı veya yetkili yasama organı tarafından tespit edilen yaptırımdan daha adil bir ceza olduğuna inansa bile kendisinin ceza ortaya koyması mümkün değildir. Buna göre suç olarak nitelenmiş bir davranışa karşı ne tür bir ceza uygulanacağı ve yaptırım miktarı sadece kanunla belirlenebilmektedir. Bu durumda usulüne göre belirlenmiş ceza miktarında bir değişiklik yapılamamaktadır. Bu yönüyle kişi hürriyeti güvence altına alınmıştır.²⁵

Cezada geçmişe yönelik yürümezlik esası temel ilkelerdendir. Mesela Kur'ân bir fiilin suç kabul edileceğini haber verirken cahiliye dönemindeki örnekleri istisna etmiştir. Bu minvalde bir diğer örnekte ise Hz. Peygamberin insanlara kadınlara benzemenin suç olduğunu tebliğ ederken; “Eğer bu yasaklama hükmünü sana daha önce iletmiş olsaydım sana hak ettiğin cezayı verirdim” şeklindeki uyarısıyla cezaların geçmişe yürümezliğini ortaya koymaktadır.²⁶ Ayrıca cahiliye devrinde meydana gelen kan davaları, faizli muamele sebebiyle kişileri sorumlu tutmaması bu duruma örnektir.²⁷ Bu durum ta'zir suçları için de geçerlidir.

1.2.2. Cezada şahsilik ilkesi-suçların tekerrür durumu

²⁴ Udeh, *Mukayeseli İslam Ceza (Suç) Hukuku*, çev. Ali Şafak, (İstanbul: Kayıhan Yayıncılık 2012), 1/640.

²⁵ Muhammed Halil Ayaklı, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları*, (Kırıkkale: Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2/2, 2022), 23.

²⁶ Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü* (Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2012), 137-148.

²⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza* çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 1994), 2/116.

Suç dolasıyla sadece fiili işleyen kimsenin sorumlu tutulup cezalandırılabilmesi anlamına gelmektedir. İslam hukuku ve semavi dinlerde kabul görmüş ve yürürlüğü sağlanmış bir ilkedir.²⁸ İslam hukukunda bu ilke Kur'ân'da geçen ayeti merkeze alarak 'hiç kimsenin bir başkasının günahından sorumlu tutulmaması şeklindedir.'²⁹ Ayrıca Hz. Peygamberin "*Dikkat edin, bir suçlu ancak kendi aleyhine suç işler.*" ve "*Bir kimse başkasının cinayetinden sorumlu olmaz*" şeklindeki ifadesi bu durumu teyit etmektedir.³⁰ Hz. Peygamberin, kendisine karşı çıkan münafıkların çocuklarını, babalarının işledikleri suç sebebiyle sorumlu tutmaması; Hz. Ali'nin Abdullah b. Mülcem tarafından ölüm darbesi aldıktan sonra "*Beni öldürenden başkasını öldürmeyin*" şeklindeki tavsiyesi bu bağlamda önemli örneklerdendir.³¹

İslam hukukunda âkile ve kaseme uygulamaları şahsilik ilkesine dair istisna olarak iddia edilse de mağdurun kanını yerde bırakmayarak mağdur tarafı; öte taraftan kasıt olmayan fiilden dolayı meydana gelen suçlarda faile yüklenen diyet toplumsal kontrol mekanizması açısından önemlidir. Âkile ve kaseme, toplumsal yardımlaşmaya yönelik bir müessese olarak kabul edilebilir.

Cezaların İçtimai ve Tekerrürü: İslam hukukuna göre genel kabul, ceza verilmeden önce aynı suçun birçok kez işlenmesi durumunda, başkalarının hakkına girilmediği müddetçe ve malî hakların tazmini şartıyla tek ceza ile yetinilmektedir. Ancak cezalar farklı türden ve kural olarak fiillerin cezaları farklı olarak belirlenmiş ise müeyyideler de ayrı uygulanır. İşlenen suçlara karşı uygulanan cezalarda aynı suç tekrar edilirse aynı ceza uygulanır. Suç tekerrürü arttıkça had uygulaması (sayıca aynı olası şartıyla) daha şiddetli uygulanabileceği gibi ta'zir cezası da verilebilmektedir. Hırsızlık suçunun tekrarı durumunda ilkenden sonra failin sol ayağının kesilebileceği fakat üçüncü tekrarında nasıl bir ceza uygulanacağı tartışmaya açık bir konudur. Şarap içme ve defalarca irtidat tekerrüründe suçlunun öldürülebileceği görüşü kamu düzeni ile ilişkilidir.³²

1.2.3. Cezalandırmada eşitlik, adalet ve hakkaniyet

²⁸ Udeh, *Mukayeseli İslam Ceza (Suç) Hukuku*, 1/419.

²⁹ el-En'âm 6/164.

³⁰ er-Rûdânî, İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman, *Büyük Hadis Külliyyatı Cem'ul-Fevâid Min Câmi'ilUsûl ve Mecmaiz-Zevâid* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 5241.

³¹ Muhammed Halil Adaklı, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları*, 25.

³² Bardakoğlu, "Ceza", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/470-478.

Kur'ân ve sünnete bakıldığında kısas ve had cezaları kesinleşen fiillerde cezayı azaltma veya başka bir cezayla değiştirme konusunda hâkime takdir yetkisi verilmemiştir. Kanun ilkelerini bilmemenin belli durumda mazeret sayılması, cezaî hükme haiz nasların geçmiş kapsaması, suçu ispat edilmeyinceye kadar kişinin aslen suçsuz olduğu ilkesi, ceza ağırlığı oranında ispat vasıtalarının ağırlaştırılması, suçluya işkencenin yasaklanması, cezalandırmada adaleti ortaya koymaya, haksızlıkları ve kişilerin hakkına yönelik suiistimalleri önlemeye yönelik esaslardır.³³

İslâm'dan önce özellikle cahiliye devrinde öldürülen kişi, toplumun ileri gelenlerinden biri ya da güçlü bir kabileden ise, öldürülen kişinin canına karşılık onlarca bazen kabilenin tamamını öldürmekle ortam sükûnet bulurdu. Fakat öldürülen kişi tam tersi durumda zayıf bir kabileye mensup ise hakkını savunan olmazdı. Savunmaya kalkışan olsa da itibar görmezdi. İslam bu durumu değiştirmek üzere kısası ilke haline getirerek eşitliği esas almıştır.³⁴

İslâm'da suç işleyen kişi hükümdar bile olsa onu koruyan bir hukuk yönetim biçimi yoktur. İslâm'da pozitif yönde değerlendirilecek bir sınıf varsa bu takvaya sahip olanlar için geçerlidir. Bu durum şu ayetle haber verilmiştir: *“Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir.”* Hz. Ömer'in halifelik döneminde içki içtiği gerekçesiyle kendi oğluna içki içme cezasını uygulamış olması eşitlik ilkesini ortaya koymaktadır.⁴⁰ Bu konuda yine Hz. Peygamberin *“...Allah'a yemin olsun ki Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsa mutlaka elini keserdim”*³⁵ ifadesi adalet ve eşitliği yansıtmaktadır. Had ve kısasta durum öyle iken ta'zir suçlarına karşılık mutlak eşitlikten söz etmek mümkün olmayabilir. Nitekim ta'zir suçlarında amaçlanan şey, cezanın suçlu üzerinde bırakacağı tesirle ilgilidir.³⁶

Cezada bireyselleştirme şar'î tarafından öngörülen soyut cezaların somutlaştırılması sürecinde, fiil ve faile yönelik niteliklerin ne olduğunu gözetip irdelenmesi gibi hususlar cezanın belirlenip bireyselleştirilmesi manasına gelir. Bu durum ta'zir suçları için daha belirgindir. Mesela hâkim, cezası öngörülmüş olan seçeneklerden faile uygun olanı seçebilir ve alt ya da üst sınır arasında bir ceza belirleyebilmektedir. Nitekim yaptırımın miktarı belirlenirken; suçun ağırlığına, failin suç profiline, suçlu tekrar durumuna bakılmaktadır.

³³ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts), *Mezâlim*, 30.

³⁴ Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/54.

⁴⁰ Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 2/273.

³⁵ Müslim, *Hudud*, 8.

³⁶ H. Murat Kumbasar, *İslam Ceza Hukukunda Taksirli Suçlar* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 37.

Çünkü dalgınlık veya hata sonucu suç işleyen kişi ile suça meyilli kişi arasında ta'zir cezasında fark olması toplum vicdanında rahatlama sağlayacaktır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: “İyi halli, şahsiyet sahibi kişilerin hadler hariç küçük suçlarını affediniz.”

1.2.4. Suç-cezada denge ve cezanın düşme şartı

İslam'da cezadan önce uyarı-tebliğ yapılmıştır. Kur'ân ve sünnette günahların sınırı belli iken insanlar buna rağmen suça bulaşırlarsa, adalet gereği ceza/azap kaçınılmaz olur. Fakat insan hükmi boyutuyla herhangi bir konu hakkında (helalliyi-haramlığıyla ilgili) bilgi sahibi değilse, bilenle aynı kategoride değerlendirilmemiştir. Âyeti kerimede bu konuda şöyle buyurulmuştur: “*Hidâyete erdirdikten sonra, nelerden uzak durmaları gerektiğini kendilerine beyan etmedikçe Allah, bir kavmi sapıklık/günahlarından sorumlu tutmaz...*”³⁷ Allah'ın (c.c.) Hz. Âdem'i (a.s.) cezalandırmadan evvel, kendisine yaptığı bilgilendirme ve uyarılar bu duruma örneklik teşkil etmemektedir. Bu durum da suç ve cezada denge açısından önemlidir.⁴⁴

Cezalar toplum içerisinde meydana gelen adaletsizlikleri gidermek zorunlu olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla suç işleyen kişi, fiilin mağdura hissettirdiği nitelik ve denklikte bir karşılık görmelidir. Yani toplumun ıslahı ve mağdur tarafın rahatlama yönüyle cezalar, hastanın ihtiyacı oranında uygulanan tedavi gibidir. İslam ceza hukukunda kısas bu yönüyle suç ve ceza dengesinin aynası gibidir. Allah'ın adil sıfatı ve adaletle muamele emrinin bir yansımasıdır.³⁸

İslam ceza hukuku cezalandırma orantısında ağır fiili dengi ağırlığında ceza ile tecziye etmekle suç-ceza dengesini ilke haline getirmiştir. Bu hususun kaynağında Kur'an ayetleri yer almaktadır: “*Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).*”³⁹

‘Suç’ kavramının geçtiği her ortamda insanın aklına gelen şeylerin başında maddimanevi cezalar/yaptırımlar gelir. Suç ile ceza, biri anıldığında diğerini hatırlatan özelliğe sahip çift yönlü bir sistem olarak anlaşılmaktadır. Suç işlediğini fark eden kişi, çocuk bile olsa karşılaşacağı olası yaptırımın korkusuna kapılabilmektedir. Aynı şekilde suç ne

³⁷ et-Tevbe 9/115. ⁴⁴ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'âzîm*, thk. Sami b. Muhammed b. Seleme (Kahire: Daru't-Tayba/Müessetü Kurtuba, 2000), 1/346-348; el-Ankebût 29/14; Fussilet 41/16; eşŞems 91/13-14; el-Ankebût 29/33-34; eşŞuarâ 26/63-66; el-Kasas 28/58; el-Mü'minûn 23/63-64; el-İsrâ 16-17; Hûd 11/116; el-Bakara 2/36; el-A'râf 7/90-93.

³⁸ Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/12.

³⁹ eşŞurâ 42/40.

kadar küçük olsa da fitratını muhafaza edebilmiş bir insanın yüzünü kızartıp utandırmaktadır. Bu durum tabii olarak kişinin üzerinde manevi bir cezaya bulaşmış hissi ortaya koyar.

Suç işleyen kişilere yönelik ceza belirlenirken, başkalarına ait ihlâl edilen haklar, işlenen fiildeki kasıt ve amaç, suçun işleniş biçimi gibi birçok etken, suç-ceza dengesini doğrudan etkilemektedir. Farklı başlıklar altında da ifade edilen ve ceza hukuku açısından temel nitelik hüviyetine sahip âyetler vardır. Suç-ceza-denge ilişkisine yönelik bu minvalde buyurulan âyetteki ifadeler bu duruma örnek olarak verilebilir. “*Bir suça karşı uygulanacak yaptırım; verilecek ceza, ancak ona verilecek denk (misil) bir cezadır.*”⁴⁰ Bu ilke, suça karşı verilen cezanın hasar/etki/zararla orantılı olması gerektiğini bildirmektedir. Suç ve cezanın dengeli olması gerektiğini diğer bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا
“*Bir suça*

karşılık verilecek ceza onun benzeri/mislidir.”⁴¹ Buna göre belirlenen hudutları aşarak âyet ve hadislerin çerçevesini ihlâl etmek suretiyle fitneye sebebiyet teşkil eden herkes (cezayı tatbik ederken cezalı duruma düşmek gibi) dolaylı olarak suçlu, yani cezaya müstahak sarmalı içerisine dâhil olmaktadır. Cezanın ölçülü/dengeli olmadığı durumda aşırıya kaçılacaktır. Ölçüsüz ayarsız, intikam duygusuyla hareket edilip verilen her bir karşılık, kişi ya da tarafları süreç bağlamında sonradan ortaya çıkacak diğer suçlarla ilgili bağlamakta ve sorumlu hale getirmektedir. Bu durumda ‘cezada misli adaletin ortaya çıkan doğrudan ve dolaylı cereyanıdır’ denilebilir.⁴²

Cezanın Düşme Şartı: Suçlunun ölmesi halinde bedeni ve şahsi cezaları düşer, (ilgili cezalar ahirete kalır) ancak malî cezaları düşmez, terekesinden ödetilir. Suç ve suçlunun cezalandırılması için gerekli olan şartları karşılaması halinde af, tövbe ve zaman aşımı gibi hususlar cezanın düşmesine ne kadar etki edeceği hususu tartışmalı bir konudur. Kısas ve diyet cezası öldürülen kişinin yakınları tarafından af ya da anlaşma yoluyla düşer. Had cezasında ise toplumsal hak esas alındığından af ve sulh söz konusu olmamıştır. Tövbe konusu suç failinin Yüce Allah katındaki durumunu iyileştirebileceği gibi kabul edilmesi halinde suçun ahiret boyutunu ilgilendiren cezayı da kaldırabilmektedir. İşlenen suçun mahkemeye intikalinden sonra tövbe edip pişman olması verilecek cezaya etki etmez.

⁴⁰ eş-Şuarâ 42/40; et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Medresetü'd-dirâsetü'l-İslamiyye Külliyyetü'l-e'deb, 1991), 17/567-570.

⁴¹ Yûnus 10/27; es-Seâlibî Ebû Zeyd, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf *el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kurân* (Lübnan: Dâru İhyai't türâsi'l-Arabi, 1997), 3/243-244.

⁴² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 25/37; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981), 9/604.

Bununla birlikte kul hakkının ağırlıklı olduğu kısas ve diyeti, tazminat ve malî cezaları da düşürmemektedir. Tövbenin had cezalarına etkisi ile ilgili, eşkıyanın anarşi suçundan dolayı yakalanmadan önce (ölüm-tecavüz-yaralama gibi suçlara karışmaması şartıyla) kendi iradesiyle teslim olmasının Allah hakkını düşüreceğini; benzer şekilde irtidad edenin tövbe etmesi durumunda cezanın düşeceği üzerinde ittifak vardır. Zina iftirasında iftiraya maruz kalan şahsı hakkı sebebiyle suçlunun tövbesi hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın cezayı etkilemektedir.⁴³

1.3. Suçun Mahiyeti ve Tarihçesi

Suç ve ceza yönüyle hukuk ilişkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Hz. Âdem ve eşinin yaklaşıması yasak olan ağaçtan yemeleri üzerine cennetten atılmaları, tarih yönüyle bu süreçle ilişkilidir. Hristiyanlık teolojisinde ‘asli günah’ olarak tanımlanmış bu suça irsiyet boyutu da katılarak tüm insanlığı ilgilendiren bir suç olarak nitelemişlerdir. Yahudilikte de insanın suça meyilli olduğu Hz. Âdem ve eşinin bu kıssasına bağlanmaktadır. İslam dini ise tövbe faktörü ile insanlığın gidişatına yeni fırsatlar tanıdığını haber vermiştir. Hz. Âdem ve eşinin ilk çocuklarından bugüne kadar suç ve ceza ile tanışan insanlık neslinin suç olgusuyla mücadelesi, birey ve toplumlar açısından çok önemlidir.⁴⁴

İnsanlık tarihinin başlangıç noktasında Hz. Âdem’in yaratılış sürecinde varlıklar içerisinde ilk olarak Şeytan’ın cezaya çarptırıldığı görülmektedir. İnsan özelinde ise ilk ceza Hz. Âdem ve eşi Havvâ’ya uygulanmıştır.⁴⁵ Böylece zamansal süreçte kıyamete kadar insanlar tarafından sürdürülecek olan küfür, nifak, katl/cinâyet benzeri türlü günah ve bozgunculuğun temelleri de atılmış oldu.⁵³

Kur’ân’da geçen ve Hz. Âdem’in ilk çocukları tarafından işlenmiş suç ve ilgili suçla vadedilen ceza örneklerinden biri de Maide sûresinde geçmektedir. Surenin 27. Âyeti kerimesinde Âdem’in iki oğlunun kıssasından bahsettikten sonra; “...Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim birini yaşattırsa da tüm insanlığı yaşatmış gibi olur”⁴⁶

⁴³ Bardakoğlu, “Ceza”, 470-478.

⁴⁴ Günay Tümer, “Aslî Günah”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/496-497.

⁴⁵ Tâhâ 20/121; el-A’râf 7/22; es-Sealibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/316-317.

⁵³ es-Sealibî, *Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 1/721.

⁴⁶ el-Mâide 5/33; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 5/180-185.

buyurmak suretiyle cezaya dair Hz. Âdem zamanında suçların işlenmeye başlandığına ve suçlara karşı yapılan caydırıcı uyarılar öne çıkartılmaktadır.

Sonraki süreçte insanlık henüz devlet gibi bir yapı ile onu idare edecek ceza hukukuna sahip değilken bile kabile, aşiretler hatta göçebe halinde yaşayan topluluklar, yaşadıkları sosyal alan içinde cezalandırma sistemi ile tanışmış oldular. Yani toplulukların kendilerinin ve birlikte yaşadıkları kişilerin güvende kalmalarını sağlayacak sistemleri yazılı olmasa da kabataslak belli idi. Gerek ilâhî beyan gerekse insanın fitratına aykırı olan adam öldürme, yaralama, zina, gasp vb. suçlar insanlık tarihi boyunca kamu düzenini bozan durumlar olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda ceza hukuku örneklerine en eskilerinden başlamak suretiyle Hammurabi kanunları, İbrani, Roma ve Cahiliye dönemi hukuku ile İslam hukuku örnekleri verilebilmektedir.⁴⁷

Bir fiilin suç olarak değerlendirilebilmesi için onda birtakım unsurların bulunması gerekmektedir. Suçlar kanuni unsur, maddî unsur, manevî unsur ve hukuka aykırılık olarak incelenebilmektedir. Suç kavramının söz konusu olduğu yerde olayın biçim ve özüne yönelik iki anlayış ortaya konmaktadır. Biri konuyu ilgili hukuk düzeninin ceza tehdidiyle yasaklayıp yasaklamadığına; diğeri suç işlendiğinde ilgili sınırı nasıl ve ne ölçüde ihlal ettiğine bakılır. Ayrıca ilgili suç unsurunun neden yasaklandığına cevap aranır. İslâm hukuku, cezaî müeyyideye tabi olup had ve kısas-diyet haricinde bulunan hukuka aykırı tüm fiilleri ta'zîr suçu olarak nitелеmektedir. Günümüz hukukunda disiplin veya idarî suç olarak nitelenen cezalar fıkıh literatüründe daha ziyade tedip hakkı ile ta'zîr suçları kapsamında ele alınmıştır.⁴⁸

Suç konusu modern hukukta maddî ve hukukî yönüyle ele alınmaktadır. Ceza kanunlarının bir kısmı en ağır suçları ele alırken diğeri bir kısmı da hafif suçları kabahatler olarak isimlendirilen kısımda ele almıştır. Örneğin maddî anlamıyla insan öldürmek suç ve fiil açısından hayatına son verilen insanı; hırsızlık fiili ise bir şeyi bulunduğu yerden alıp götürmekle birlikte; cinsel saldırı, insan şeref ve haysiyetine yönelik suçlar bu bağlamda değerlendirilmiştir. Suçun hukuki boyutu ise suç fiili ile ihlâl edilen haklardır. Bu haklar, sosyal hayatın ahlaki değerleri, mağdurun korunmasındaki yarar, devlet hukukunun devamlılığı gibi anlaşılmaktadır.⁴⁹

⁴⁷ Bardakoğlu, "Ceza", 7/470-478.

⁴⁸ Dönmezer, Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/311.

⁴⁹ Mehmet Boynukalın, "Suç", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), 37/453-457.

İnsan, fiziki anlamda olabileceği gibi değişmeceli, duygusal vb. yönlerle de zayıf yaratılmış olduğu bilinen bir gerçektir.⁵⁰ İnsan açısından suça karşı azap, beden acı çekmesi şeklinde olabileceği gibi manevi ve ruhsal olarak da ortaya çıkabilir. Buna göre insanların bir kısmı günlük hayatta güzel giyimli, maişeti hoş gibi görünse de Allah'ı anmaktan geri kaldıklarından (nankörlüklerinden) dolayı hayatlarında manevi bir boşluk oluşmaktadır. Bu durumda olanlar, çevrelerinde mutlu görünseler de bir önceki paragrafta azabın kademe kademe artırıldığını ifade eden âyet bağlamında, ama bu sefer başka bir yöntemle üzüntüye doğru kademe kademe bir sevk ediş söz konusudur. Bu durumun temel sebebi ise dünya hayatına yönelik kalplerinin katılaşmış olmasıdır. Döngü tersi istikamette devam ederken, bir ucu öbür dünya hayatına kadar uzanmaktadır. Nitekim âhirette tekrar diriltildiklerinde وَنَحْ ۝ شُرْهُيَوْمَ الْقِيَمَةِ اَغْمٰی “*Ve onu kıyamet günü kör olarak haşr ederiz.*”⁵¹ Dünyada hakkı-hakikati görmesi gereken gözü kapatmış, hakikate kulağını tıkamış, nefislerin körelmiş olanların kaçınılmaz akıbeti, âhirette âmâ (kör) olarak haşr olunacak⁵² olmaları bu minvalde ceza sonuçlu değerlendirilmiştir. Bu sonuçtan dünya hayatında körelmiş kalpler, kıyamet günü körelmiş göze dönüşeceği anlaşılabılır.⁵³ Âhiret hayatında bu duruma düşecek olan kişi, dünya hayatının renklerinin tat ve güzelliğine (dünya gözüyle) şahit olup evreni de temaşa ettiğini hatırlayınca, ا ۝ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيْ اَغْمٰی وَقَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا “*Der ki Ey Rabbim! Beni neden kör olarak haşr ettin? Hâlbuki daha önce gözlerim görür idi.*” İlgili tüm ifade ve tehditlerde muhataplar genel çerçevede tutularak değerlendirilmiştir.

1.3.1. Suç kavramı

Suç, sözlükte töre ve ahlak kurallarını çiğnemeyi ya da toplumda suç sayılıp yazılıyazısız kurallarla yasaklanıp müeyyidelere bağlanan fiiller manasına gelir.⁵⁴ Suç, hukuki başta olmak üzere sosyolojik, psikolojik, dini ve ahlaki niteliği olan bir kavramdır. Çalışmamızda daha çok hukuki yönüyle ele alınmıştır. Suç, Türkçe bir kelimedir. Suç, hukuka aykırı fiil olup, kanun ile özel sınırları belirlenmiş ve kendisine bir ceza belirlenmiş fiildir.⁵⁵ Lügat itibariyle töre ve ahlak kurallarına aykırı davranmayı ifade eder. Hukuk terminolojisi açısından ise suç, kanun ile belirlenmiş bir hükmün ceza tehdidiyle yasaklananları yapıp

⁵⁰ en-Nisâ 4/28; el-Kurtubî, el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân (Lübnan: Müessesetü'r- Risale, 2006), 6/290-293. ⁵¹ Tâhâ 20/124.

⁵² Tâhâ 20/124.

⁵³ el-Hac 22/46.

⁵⁴ Boynukalın, “Suç”, *İslâm Ansiklopedisi*, 37/453.

⁵⁵ İbn Manzûr, 14/154.

emrettiklerini yapmamaktır.⁵⁴ İslam ceza hukukunda suç, insanın kendi nefesine veya aza ve kuvvetlerinden birine tealluk eden yasak fiillerden ibarettir. Bu tür fiiller kısas ya da tazminatı gerektirir. Bu tür zararlı fiiller insan nefesine yönelik yapılırsa ‘katl’ olarak tanımlanır. Fukaha ıstılahında bu durum özetle zarar içerikli sakıncalı fiillerin tamamına suç denilmiştir.⁵⁵

Din veya toplum tarafından belirlenmiş yazılı-yazısız yasalara aykırı davranış, cürüm; törelere ve ahlak kurallarına aykırı davranmak, kanunlarca yanlış ve zararlı olduğu açıklanıp yasaklanmış fiillerin işlenmesine yönelik cezalandırma tehdidiyle içeriği belirlenmiş davranışlar anlamına gelmektedir. Suç işleyen kişiye mücrim denir.⁵⁶ Cerâim, “Yüce Allah’ın ta’zîr ya da had cezası tehdidiyle caydırdığı şer’î yasaklar bütünü olarak tarif edilmiştir.⁶⁷ ‘Cinayet’ kelimesi adam öldürmek veya yaralamak suçları müessir fiil bağlamında ‘suç’ kavramıyla genel manada iç içe kullanılmaktadır. Ayet ve hadislerde ‘cerm’ kökünden türeyen kavramlar olarak günah ya da suç manasında sıklıkla geçmektedir. Kur’ân’da suç manasına karşılık gelen *cürüm*, *cünah*, *seyyie*, *ism*, *hatie*, *lemem*, *bağy*, *masiyet*, *kebire*, *fahşa*, *hub*, *münker*, *haram*, *cinayet* gibi kavramlar yer almaktadır.⁵⁷

1.3.2. Suçların tasnifi

İslam hukukunda suçlar, Allah hakkına tealluk eden; kul hakkına tealluk eden ve her ikisine tealluk eden suçlar şeklinde tasnif edilmiştir. Allah hakkına ait olan suçlar, herhangi biri için tahsis edilmemiş, toplumun tamamının menfaatini ilgilendiren ve ilgili suçlara bulaşıldığında toplum huzur ve düzenine yönelik ortaya çıkacak zararın boyutu nedeniyle Yüce Allah’a karşı işlenmiş olarak kabul edilir.⁵⁸ Had cezalarıyla bahsi geçen hakkın çiğnenmemesi yönünde tedbirler alınmıştır. Bu suçlar: Zina, içki içmek, hirâbe, hırsızlık, kazf, bağy ve riddedir.⁵⁹ Bu suçların cezasına yönelik hüküm; İçki içme cezası, sünnetle; dinden

⁵⁴ Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 1845.

⁵⁵ el-Mevsılî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr* (İstanbul: yy. 1984), 5/22.

⁵⁶ <https://magdurbilgi.adalet.gov.tr> ⁶⁷

Mâverî, *el-Ahkâmü’s-Sultaniyye*, 219.

⁵⁷ Muhammed Fuâd Abdulbaki, *el-Mu’cem*, ‘crm’ md; Muhammed Halil Ayaklı, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları*, 487-525.

⁵⁸ el-Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudarî, *Usulü’l-fikh* (Mısır: el-Mektebetü’t-ticâriyyetu’l-kübrâ, 1969), 29.

⁵⁹ Abbûd es-Sirâc, *et-Teşrîu’l-cinâiyyu’l-mukârinu fi’l-fikhi’l-İslâmiyyi ve’l-kânûni’s-Sûriyyi* (Şam: Câmiatu Dimeşk Yayınları, 1976), 36-37.

irtidat edenlerin cezası sünnet ve sahabe uygulamasıyla; bağy de ta'zir kapsamında değerlendirilmiştir. Diğerlerine dair ceza, Kur'an tarafından belirlenmiştir.⁶⁰

Kul hakkına tealluk eden suçlar, işlenen cürümden dolayı doğrudan mağdur olup zarara uğrayan kişinin haklarını ifade eder. Allah hakkı ile birlikte kul hakkına tealluk eden haklarda kul hakkıyla birlikte Allah hakkı da vardır. İşlenen fiilden dolayı taraflar birbirlerini affetse de suçlu tamamen kurtulmaz, Allah hakkı saklı kalmaktadır. Çünkü şer'i hükümler cana, mala, nesle, akla ve dine yönelik zarar teşebbüsleri suç olarak benimsemiştir. Bunun için maddi ve manevi tedbirleri devreye almıştır.⁶¹

Suçların tasnifine dair bazı suçlar en ağır cezalar kapsamında ele alınırken bazıları ise kabahatler kanunu olarak tanımlanan hafif suçlar kategorisinde ele alınmaktadır. İslâm hukuku açısından ise suçların konusu; kişilerin hayatına, bedenine, şahsiyetine, mal/mülküne, temel haklarına, hak ve hürriyetine yönelik suçlara karşı Allah (kamu) hakkının olduğudur. Yani cezanın şâri' tarafından belirlenip belirlenmediğine göre işlenen had, kısas-diyet ve ta'zir suçlarını ele almaktadır. Had suçları Allah hakkı kapsamına girer. Zina, zina iftirası, eşkıyalık, hırsızlık, isyan etmek, içki içmek, dinden dönmek had cezası gerektirmektedir. İnsan öldürmek, insanın vücut bütünlüğüne zarar vermek, benzer müessir fiillerde bulunmak kısas-diyet gerektirmektedir. Had ve kısas-diyet dışında kalan diğer suçlara takdir edilen cezalar ise ta'zir olarak isimlendirilmiştir. Suçtan dolayı meydana gelen ceza ilişkisini tarafları suçu işleyen 'fail' ve suç sebebiyle zarar gören taraf 'mağdur' olarak isimlendirilmiştir.⁶²

1.3.2.1. Genel suçlar

İslam hukukunda olduğu gibi günümüz ceza hukukunda suçlar, farklı kriterler esas alınarak tasnif edilmiştir. Dünya üzerinde ceza kanunlarında suçların, ifade ettikleri haksızlık içeriğine göre ikili ya da üçlü gruplara taksim edildiği görülmektedir.⁶³ “Uluslararası suçlar,

⁶⁰ Bağy kelimesinin ‘yol kesme’ anlamında kullanımı Kur’ân’da yoktur. Ancak ‘Allah’a asi olma’ anlamında kelimenin kullanımı için bkz. Yûnus, 10/22-23; eş-Şûrâ, 42/27; en-Nahl, 16/90; Müslim, *Kasame*, 25; Muvatta, *Eşribe*, 2; Buhârî, *Diyyât*, 6.

⁶¹ Ebu Zehra, *Usulü'l-fikh*, 364-379.

⁶² Suçun unsurları ve ilgili konu hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bk. Boynukalın, Mehmet, “Suç”, *İslâm Ansiklopedisi*, 37/453-457.

⁶³ Örnek: 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu ve büyük ölçüde ondan iktibas edilen 1858 Osmanlı Ceza Kanunname-i Hümayunu’nda cürüm, cünha ve kabahat olmak üzere üçlü ayırım benimsenmiştir. Mısır Ceza Kanunu da suçları cürüm, cünha ve kabahat olarak üçlü bir tasnife tabi tutmaktadır ⁷⁵ 5237 sayılı TCK, 765 sayılı ETCK’dan farklı bir yöntem ile suçları tasnif etmiştir.

kişilere karşı suçlar, millete ve devlete karşı suçlar, topluma karşı suçlar” olmak üzere kısımlara ayrılmıştır.⁷⁵

İslam ceza hukukunda suçların tasnifine dair genel kabul, cezaların ağırlığına göre had, kısas ve ta’zir suçları şeklindedir. Bu kavramlar esas itibariyle ceza anlamına gelmektedir, fakat ceza icap ettiren suçlar şeklinde yaygın bir kullanım şekli kazanmışlardır. Bu bağlamda suçun şikâyet bağlı olup olmadığı; zaman aşımına uğrayıp uğramadığı, af, sulh gibi etkenlerle davanın düşüp düşmediği; hâkimin takdir yetkisi ve suç ispat hukuku açısından farklılıkları açıklamak yönüyle önem arz etmektedir.⁶⁴

Suçların çeşitleri genel olarak, şahısların aleyhine işlenen müessir suçlar (öldürmek, yaralamak, zina ve ırza yönelik olanlar); mal-mülk aleyhine cürümler (yağma, hırsızlık, gasp, yol kesme); hakaret ve sövme cürümleri (iftira, yalan isnat vb); dinen yasaklanmış şeyleri meşru sayan cürümler (içki içmek, domuz eti yemek gibi) şeklinde sıralanır.⁶⁵

1.3.2.2. Had (الحَدّ) suçları

Lügatte ‘engellemek, menetmek’ gibi manalarda kullanılmaktadır. Sınırları yapışık arsaların birbirlerine karışmaması için konulan sınıra ‘had’ denilmiştir. Yüce Allah’ın yaklaşılmasını haram kıldığı fiillere dair belirlediği hudutlara bu bağlamda hududullah tabiri verilmiştir.⁶⁶ Had cezasını gerektiren suçlar, Yüce Allah ve Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Had cezasının meşruiyeti Kur’ân ve sünnetle hükme bağlanmıştır. Topluma verilebilecek zararların engellenebilmesi için Şari’ tarafından cezalar kesinleştirilmiştir. Devlet başkanının ilgili hükmü değiştirme tasarrufu bulunmamaktadır.⁶⁷

Had gerektiren suçlar; hırsızlık, kazf, bağı, içki içmek, hırabe, irtidat, zina olarak mezhepler arasında da genel manada görüş birliği ile kabul edilmektedir. Bu cezaların tamamı bedene yönelik uygulanan cezalardır. Bu cezaların en ağırı ölüm, en hafifi ise kırbaç cezasıdır. Had cezaları toplumsal huzurun sağlanmasına yönelik tedbirler mahiyetinde olduğundan

⁶⁴ Muhammed Halil Ayaklı, *İslam Hukuku’nda Suç ve Ceza Kavramları* (“Modern Ceza Hukuku ve Geleneksel İslam Ceza Hukuku Bağlamında Taksirle Öldürme Suçunun Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir, 2022) 2/15.

⁶⁵ Nuri Kahveci, *Türk Ceza Kanunu ile Mukayeseli Olarak İslam Ceza Hukukunun Ayırıcı Özellikleri* (Erzurum: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 51.

⁶⁶ Ömer Nuhu Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen yayınları, 1988), 3/187.

⁶⁷ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku* (Ankara: Turhan Yayınları, 2002), 315; ayrıca bk. Ahmet Gül, *Kur’an’da Kutsallık* (Saarbrücken: Türkiye Âlim Kitapları, 2014), 64-66.

‘Allah hakkı’ ibaresiyle anılmışlardır.⁶⁸

1.3.2.3. Kisas (القصاص) ve diyet (الدية) suçları

Kisas: Lügat manada iz sürmek, izlemek, araştırmak, eşitlik kelimelerine karşılık gelmektedir. Hukuk literatüründe de aynı manalara gelmektedir. Nitekim suçluya işlediği suç oranında eşitlik ilkesine uygun ceza vermeyi ifade eder. Kisas bu yönüyle suç meyillisinin işlemeyi planladığı fiil sonrasında takip edileceği, izleneceği, araştırılacağını hatırlatarak caydırıcılık yönünü göstermektedir. İnsan hayatına veya vücut dokunulmazlığına yönelik uygulanan fiiller kisas gerektirmektedir. Kisas, şer’i uygulamalarda katilin maktulün canına mukabil öldürülmesi ya da kesilmiş/işlevi ortadan kaldırılmış bir uzva karşılık faile aynı denklikte kisas uygulamaktır.⁶⁹

Diyet: Cinayet sonucunda mağdura ya da mağdurun yakınlarına tazminat mahiyetinde verilen belli mal veya para cinsidir. Diyet aynı zamanda cana ya da uzva yönelik mağdur tarafa ödenen bedeldir. Diyet faile veya akilesine can ve uzva karşı yapılan cinayetlere karşı ödetilen tazminattır.⁷⁰

Kisas ve diyet suçları, kasten adam öldürmek; kaste benzer öldürme (şibhi amden katl, yani öldürücü niyet yok fakat yaralayıcı aletle öldürme işlemi); hataen öldürme, hata benzeri öldürme; ölüme sebebiyet teşkil etmek şeklinde sıralanmıştır.⁷¹

İslam hukukunda yer alan bazı hukukçuların görüşüne göre kisas gerektiren bir suç karşılık verilebilmesi için şahıslar arasında adavet, kast ya da suç ile ceza arasında benzerlik olması gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre kanunun emrini uygulamaya çalışan veya meşru müdafaa hakkını kullananlara kisas cezası uygulanmayabilir. Bunun yerine faile diyet ya da ‘erş’ denilen tazminat ödetilecektir. Mesela kemik kırılmasına karşılık kisas yerine tazminat cezası uygulanacaktır. Ancak kisasın uygulanabilmesi göz, diş ve cana yönelik fiillerde aynı ceza kisas olarak tatbik edilecektir.⁷²

⁶⁸ ez-Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Timaş Yayınları, 1993), 2/454.

⁶⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/18.

⁷⁰ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/12.

⁷¹ Mevsilî, 5/22.

⁷² ez-Zerkâ, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, 2/460.

Kısasta ağırlıklı olarak kişi yani kul hakkı ağır basmaktadır. Kısas cezası tüm semavi dinlerde uygulanmış bir ceza türüdür.⁷³ Kısasın meşru hükmü Kur'ân ve sünnetle sabittir.⁷⁴ Siret bağlamında örnek vermek gerekirse; Süleym kabilesinden öldürülen kişiye karşılık faile kısas uygulanarak ölüm cezası uygulanmıştır.⁷⁵

1.3.2.4. Ta'zîr (التعزير) suçları

Ta'zir, sözlükte mâni olmak, red etmek, icbar, te'dib gibi anlamlara gelir. Hakkında kesinleşmiş bir şer'i hüküm bulunmayan suçlardan dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza anlamına gelir. Had ve kısas cezalarının sayısı hakkında ortalama bir sonuca ulaşılabilir lakin ta'zir cezalarıyla ilgili ortalama bir tahmin yapmak mümkün değildir. Cezaya dair hukuk terminolojisinde had ya da kısas dışında kalan cezaları ifade eder. Sınırları Yüce Allah ve Hz. Peygamber tarafından belirlenmeyen; fakat toplum huzur ve düzenini olumsuz etkileyen zararlı fiillerin tespit ve tayini yetkili kanun koyucunun takdirine bırakılmış suçlardır.⁷⁶ Bu konudaki meşruiyet Kur'ân, sünnet ve icma ile sübut bulmuştur. Zira “ey muhannes (kadinlaşmış erkek)” şeklinde birinin diğerine hakarete bulunmasına karşılık suçluya ceza uygulamıştır. Başka örneklerde ise hapse kadar ceza verdiği görülmektedir.⁷⁷

Ta'zîr suçlarının bir kısmı Kur'ân ve sünnette yasaklandığı halde yaptırım uygulanmasına dair herhangi bir bilgi aktarılmamıştır. Örneğin hakaret etmek veya rüşvet almak ya da teklif etmek bu konu bağlamında değerlendirilebilmektedir. Şari' tarafından bir yasaklama olmadığı halde toplumun zaman ve mekân şartlarına göre zararlı olduğu görülen fiillere karşı yasama organlarının takdirine bırakılan suçlar yine bu çerçevede değerlendirilir. Bu tür suçlar hem Allah hem de kişi haklarından oluşabilmektedir. Kapsamı çok geniş olduğundan insanın keşfettiği zararlı her fiile karşı ta'zîr cezası öngörülebilmektedir.⁷⁷

Ta'zîr suçu işleyenlere yönelik uygulanacak en hafif ceza nasihatte bulunmak, azarlamak; en ağırı ise ölüm cezasıdır.⁹¹ Genel çerçevede, ta'zîr suçlarına karşı verilen cezalar had cezalarından daha hafif olması görüşü hâkimdir. İslam hukukunda işlenen suçtan dolayı doğan zarar, failin insani durumu, suçu tekrar sayısı gibi faktörler ceza tayininde

⁷³ Tekvin 9/6; <https://incil.info/kitap/lev/24> (Erişim 23 Nisan 2022).

⁷⁴ el-Bakara 2/178; es-Süyûtî, *ed-Dürrü 'l-mensûr fi 't-tefsîr bi 'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Kahire: Merkezu bühûsi'd-diraseti'l-İslâmiyye, 2003), 2/153-154.

⁷⁵ Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 90.

⁷⁶ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/24 ⁸⁹

Dönmezer, Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/155.

⁷⁷ Yiğit, *İslam Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*, 39.

⁹¹ Üdeh, *İslam Ceza Hukuku*, 1/694.

düşünülmüştür.⁷⁸ İslam'ın bu konudaki ceza maksadının esas itibariyle insanın canına, aklına, malına, kişilik ve onuruna karşı gelebilecek saldırılara karşı tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.2.5. Diğer suçlar (celde, hapis, kefare, sürgün, malî cezalar)

Celde: Had cezası gerektiren suçlarda bekâr olan kişinin zina etmesi ile zina iftirası ve içki içme suçlarında belli sayıda (100-80) belirlenmiş kurallarla vurmak suretiyle uygulanan cezadır. Ta'zir suçlarında hâkimin takdirine bağılı olarak celde cezası uygulanabilir.

Hapis: İslam dönemi Arap toplumunda çok yaygın olmamakla beraber kadim medeniyetlerde ve medeni toplumlarda bilinmekte ve uygulanmaktaydı. Bir suçun araştırılması sürecinde sanığın kaçmasını önlemeye yönelik (borçluyu borcunu ödemeye zorlamak için de baskı unsuru olarak) uygulanan ihtiyat amaçlı (tutuklama) hapis cezasına Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir zamanında rastlanmamaktadır. Nitekim Medine'de bu uygulamaya dair özel bir hapishaneden bahsedilmemiştir. Ancak Kur'ân'da Hz. Yûsuf ve önceki kavimlerin kıssalarında (açıkça zina eden kadınların evde hapsedilmesi⁷⁹) bu cezanın ihtiyati bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ İslam tarihinde ilk hapishanenin Hz. Ömer zamanında Mekke'de Safvân b. Ümeyye'ye ait olan bir evi satın alarak, tedbir mahiyetinde cezaî müeyyide yeri yaptığı bilinmektedir.⁸⁰

Sürgün: Yol kesen, eşkıyalık yapanlara uygulanacak diğerk ek ceza ya da bu suç işleyenlere en hafif denilebilecek yaptırımdır.⁹⁶ Zina yapan bekârlara yönelik bir yıllık sürgün cezasından da bahsedilmiştir.⁸¹ Sürgün cezası toplumun genelinin menfaatini temin ettiği düşüncesiyle Hz. Peygamber, kadınlığa özenen bir erkeğı; Hz. Ömer de çevresinde bulunan kadınları fitneye düşürdüğü gerekçesiyle bir genci başka yere sürgün etmiştir.⁸²

Kefaret: Hata sonucu insan öldürmek, oruç ve yemini bozmak, ihram yasaklarını çiğnemek, zihâr yemin yapmak gibi durumlarda ceza olmakla beraber Müslümanın eğitimi, kölelerin özgürlüğe kavuşturulması, sosyal bağların gelişmesi gibi ibadet yönüyle birlikte bedenî ve malî, çok maksatlı denilebilecek bir mükellefiyettir.

⁷⁸ Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/311.

⁷⁹ en-Nisâ 4/15-16.

⁸⁴ Yûsuf 12/75-76.

⁸⁰ Bardakoğlu, "Ceza", 470-478.

⁹⁶ el-Mâide 5/33.

⁸¹ Buhârî, *Hudûd*, 32.

⁸² Ebû Dâvûd, *Edeb*, 61.

Malî Ceza: Birtakım suçlarda fail suçlunun malının telef edilmesi, devlet tarafından malına el konması ya da suçluya belli miktarda ödeme zorunluluğu getirilmesi, (ayrıntılarda İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları olsa da) Hz. Peygamber ve dört halife devrindeki bazı uygulamalar bu konuda delil teşkil etmektedir. Yakınını öldüren bir kişinin mirastan mahrum mahrum bırakılması malî bir cezadır. Belli suçlarda bir kimsenin şahitliğinin kabul edilmemesi, yargılama ilkelerinde adalete yönelik bir tedbir ve suçlu için manevi bir cezadır.⁸³

1.4. Ceza Hukukunun Kaynakları ve Şer'i Dayanakları

İslam hukukunun temel kaynakları, Kitap (Kur'ân), sünnet (hadis), icma ve kıyastır. İslam ceza hukuku ilahi menşelidir. Birinci ve asli kaynak Kur'ân'dır. Ceza hukukunun fıkıh kitaplarında belli başlı bir tarifi olmasa da ceza müeyyidelerin uygulanmasını gerektiren hukuki ihlallerin, suların nelerden müteşekkil olduğunu, ilgili kuralları ve esasları gösteren hukuk kurallarıdır.⁸⁴ İslam ceza hukuku, kamu yararını korumak üzere belirlenen haram fiiller ve bu haram fiillere yönelik devletin uyguladığı cezalar yönünden kişiler ile devletin karşılıklı ilişkilerini tanzim eder.⁸⁵

Cezanın hukuki bağlamında sahip olduğu özellikleri ifade eder. Suç işleyene kanunun öngördüğü cezanın verilmesi; cezanın suçu işleyen kişiye verilmesi, suçun ağırlık derecesi oranında karşılık verilmesi, cezada herkese karşı eşitlik ilasının uygulanması; ceza ve suç insan haklarına uygun olması cezanın nitelikleri arasındaki temel kaidelerdir.¹⁰²

Hz. Muhammed'in siretindeki ceza uygulamaları temelde ilahî kaynağa dayanmaktadır.¹⁰³ İlahi hükümlerle belirlenmiş bir konu hakkında ne bir peygamber ne de bir hâkimin ceza koyma/kaldırma salahiyeti/yetkisi yoktur. Dünya hayatını ilgilendiren cezalar şahsi olduğu gibi uhrevi cezalar da şahsidir, ilgili kişilere cezai sorumluluklar yükler.

Uygulanacak ceza yalnız fiili uygulayan kişiyi ilgilendirir. Bu konuda Kur'ân'ın ifadesi de

“...*Herkim ne kazanmışsa kendisine ait*...”⁸⁶ وَلَوْ تَكَرَّرَ كُلُّ نَفْسٍ عَلَىٰ هَٰذَا وَلَوْ تَزَرُّ وَازَرَّةٌ أَخْرًا
açıktır.

*olan odur. Hiç kimse başkasının yükünü yüklenemez...*⁸⁶ Kur'ân'da ve sîrette geçen uyarı mahiyetindeki terhib ve terğib, cezai bağlamda herkes için aynı derecede ehemmiyete sahiptir. Bu bağlamda sîret sürecinde uygulanmış ceza örneklerinde amir-memur, işçi-işveren, zengin-

⁸³ Bardakoğlu, “Ceza”, 470-478.

⁸⁴ Dönmezer, Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/4.

⁸⁵ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: y.y. 1986), 1/121.

¹⁰² Dönmezer, Sulhi, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 2/555. ¹⁰³ en-Necm 53/3.

⁸⁶ el-En'âm 6/164.

fakir, bilen ile bilmeyen arasında (had cezası için) fark gözetilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber: “*Kızım bile olsa diyerek*”⁸⁷ suçluya karşı sergileyeceği tavrı ve cezanın nitelik açısından bireyin kendisini ilgilendirdiğine dair (kendi kızı) Fâtıma’nın örnek gösterilmesiyle anlaşılmaktadır. Küçük istisnaları da hatırlatmak gerekirse cezaya muhatap fail, ta’zir ile tecziye edilmişse, yani zayıflık, hamilelik, kölelik gibi durumun ortaya koyduğu mazeret farklılık arz ettiğinden eşitlik aranmayabilmektedir.⁸⁸

Bazı durumlarda ceza gerektiren fiil aynı olsa da muhataplara yönelik farklı oranda uygulanması yönünde hüküm verilmiştir. Örnek olarak bu duruma kazf suçu ile zina suçunda muhsan ile muhsan olmayan kişiler arasında cezai uygulama için söylenebilir.⁸⁹

Günah ve suç karşılık ceza yönteminin genele şamil edilmesi ya da kişisel değerlendirilmesi mevzusu ile ilgili şunları söylemek mümkündür. İşlenen suç ya da günahın vukuunda ‘nass’ tarafından yasaklanmış; nesh edilmemiş olması gerekir. Suç ya da günah olan, işlenmesi men edilmiş (öldürmek gibi) fiilin şer’i bir gerekçe ile İslam yurtlarını savunmak veya kişinin nefsi müdafaası sırasında mubah olduğundan da söz edilebilir.⁹⁰ İslam ceza hukukunda kişinin dünya hayatına yönelik takdir ettiği cezanın infazı bu hayatta tatbik edilirse, öbür dünya hayatında söz konusu suçtan dolayı ikinci bir azaba uğratılmayacaktır. Tam tersi durumda yani kendi suçunu itiraftan kaçınmış, gizlemiş ve bu yönde âhireti beklemiş ise hesabı ve cezası âhirette aşikâr olacaktır.⁹¹ Dünya hayatında iken işlediği suç karşılık itirafı ‘nasıl olsa âhiret hayatı ve hesap yoktur’ düşüncesi ile gizleyen kişilerin itikadi bağlamda durumları da ayrıca sorgulanacaktır.

Cezanın Şer’i Dayanakları: Cezaya yönelik hukuki dayanaklar kitap-sünnet (nass)¹¹⁰ sahabe söz ve uygulamalarıdır. Bu kaynaklar içerisinde diğerlerine temel dayanak Kur’ân’ı Kerim’dir. İnsanın yaklaşması yasaklanan birtakım sınırlar belirlenmiş ki bunlara ‘hududullah’ denilerek ihlâl edilmemeleri gerektiği haber verilmiştir. Söz konusu âyetler, helal ve harama dair hudutların ihlâlleri neticesinde belirlenen şer’i cezaları ve hükümleri

⁸⁷ Müslim, *Hudûd*, M4410-8,9.

⁸⁸ İbrâhim Çalışkan, *İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 31/1-4 (Ağustos 1989), 367-397.

⁸⁹ el-Mevsilî, *El-İhtiyâr li-Ta’lîl-i-Muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-Erkam, ts), 4/330-340.

⁹⁰ Üdeh, *et-Tesrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/90-91.

⁹¹ Abdulkirim Zeydân, *el-Medhal li-Dirâseti’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessetü’r- Risale, 2006), 43. ¹¹⁰ Detaylı bilgi için bk. Abdurrahmân Candan, *İslâm Hukukunda İllet Tespit Yöntemleri (Ta’lil)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 90-100.

ihativa eder.⁹² Bu âyetlerin birçoğunda benzer ifadelerle: “...*İşte bunlar Allah’ın belirlediği hudutlardır. Sakın bu hudutlara yaklaşmayın*”⁹³ gibi uyarılar yapılarak, bu sınırlara saygılı olunması emredilmiştir.⁹⁴ Yine benzer manada cezaya muhatap olmamak için وَلَ تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ “...*Kötülük/günahların açıktan olanına da gizli yapılanına da yaklaşmayınız*”⁹⁵ buyurulmuştur. Âyette geçen الْفَوَاحِش (fevahiş) kavramıyla sınırları belli, ‘yapılması yasak olan her türlü söz ve davranışların tamamına karşılık olarak kullanılmıştır.⁹⁶ Hayâsızlık ve kötülüğe yol açması sebebiyle “zinaya yaklaşılması,”⁹⁷ haksız yere insanların canına kıyılmaması, yetim mallarına dokunulmaması, ölçü ve tartıyı adaletle yapmayı vb.⁹⁸ birçok başlık ilgili konular arasında yer almıştır.

Hadislerde ise bu minvalde zina vb. yasaklı fiillere bulaşp ceza gerektirecek suçlara öncül sayılabilecek yabancı erkek ile kadınların tek başlarına bir arada kalmalarını ifade eden halvetin yasaklanması, suç ve cezalara girilmemesi için alınan tedbirlere dair verilen önemi göstermektedir. Benzer şekilde birbirini öldürmek üzere teşebbüste bulunabilecek kişilerin alacakları cezayı hatırlatıp “*Müslüman olan iki kişinin birbirine silah çekip biri diğerini öldürürse ölen kişi de öldürülen kişi de cehennemliktir.*”⁹⁹ *Çünkü öldürülen de diğerini (yani Müslüman kardeşini) öldürmek için kararlı ve hırslıydı*”¹⁰⁰ buyurarak, terhib yönüyle cezaya hadis/sünnet bağlamında işaret etmiştir. Burada bir istisnadan bahsetmek mümkündür ki o da kişinin zihninde tasavvur/niyet edip de fiiliyata dönüştürmediği kötülükten ötürü cezalandırılmayacağını haber verilmiş olmasıdır.¹⁰¹ Fakat verdiğimiz örnekte düşünce değil, karşdakini öldürmeye yönelik bir teşebbüs olduğunda ise uhrevi cezaya çarptırılması söz konusudur. Nitekim (birbirini öldürmek üzere harekete geçen taraflardan) katil, diğerini

⁹² Muhammed Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, Haz. Ayhan Yalçın (İzmir: Eser Neşriyat Yayınları, 2001), 344.

⁹³ el-Bakara 2/187; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/195-199; el-Mâide 5/45.

⁹⁴ Benzer uyarı içeren âyetler için bk. et-Talâk 65/1; el-Bakara 2/229; el-Mücâdele 58/4; et-Tevbe 9/97; en-Nisâ 4/13; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/180-182.

⁹⁵ el-En'âm 6/151; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 31/70.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “Fhş” md.

⁹⁷ el-İsrâ 17/32; “Zinaya yaklaşmayın” ifadesi, zinaya götürebilecek tüm öncül/olasılıklardan uzak durulması gerektiğini ifade eder. (Ebu Mansur, Muhammed ibn Muhammed, Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, Tahkik: Halil İbrâhim Kaçar vd. (İstanbul: Dâru'l-Mizan, 2006), 8/267. Bu bağlamda zinaya götürebilecek teşebbüslerin tamamının yasak olduğunu ifade eden âlimler de vardır. (Muhammed Hişam, Burhanî, Seddû'z-Zerai (Dımaşk: Daru'l-fikr, 1995), 364.

⁹⁸ el-En'âm 6/151-154. Ayrıca bk. Hinz, W., *İslâm'da Ölçü Sistemleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi Yayınları, 1990)

⁹⁹ Bûharî, *el-Câmiu's-Sahih*, İman, 22; Müslim, *Fiten*, 14, 15.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, es-Sicistânî, *es-Sunenu li İbni Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dâru't-Tesil, 2015), Fiten, 5; Bûharî, *Fiten*, 10.

¹⁰¹ Bûharî, *İman*, 15.

öldürmeseydi maktulün kendisi katili öldürmüş ya da öldürmesi muhtemel olacaktı. Söz konusu teşebbüs de dinen caiz görülmemiştir.¹⁰²

Âyetleri açıklama mahiyetindeki hadislerin şer’i dayanak oldukları konusunda diğer bir örnek şöyledir: “İçkiyi hazırlayana, imal edene, içene, hamiline, dağıtıp servis yapana, satışını yapana, parasından yiyene, satın alana” lanet edildiğinin haberi verilmesi¹⁰³ manevi bir ceza ile birlikte bu tür faaliyetleri gerçekleştirenlerin âhirette ayrıca cezaya muhatap olacakları kuvvetle muhtemeldir.¹⁰⁴ Hâlbuki dünya hayatı boyutuyla sadece sarhoşluk veren içkiyi içene yönelik bir ceza uygulaması söz konusuymuş gibi genel bir kabul yaygındır. Faiz konusunda da benzer şekilde örnek vermek mümkündür. “Faiz yiyene, verene, faizi yazana ve şahitlik yapana” lanet edildiği, cezaya yönelik terhib hüviyetindeki caydırıcı hükümler olarak ortaya çıkmaktadır.¹²⁴ Sahabe ve onlardan sonraki dönemde hatta günümüze kadar yapılan içtihatlarda Kur’an ve Hz. Peygamberin siretteki uygulamaları temel alınmıştır.

1.4.1. Tatbiki mahkemeye ya da topluma tevdi edilen cezalar

İslam dini, kişi ve toplumu ilgilendiren haklara dokunulmasına izin vermemiş, konulan sınır ve belirlenen yasakları ihlâl edenlere yönelik cezaların ölçüsü gerek âyet gerekse sîret sürecinde Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiştir. Toplum düzen ve yararına dönük getirilen bu kurallar ile birlikte, toplum içerisinde adaleti tesis için ilgili alanda söz yetkisi tanınmış insanların bazısına birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklardan birisi, doğru bir şekilde vahyin belirlediği doğrultuda, uygun hüküm vererek,¹⁰⁵ toplum huzur ve düzenine olumlu yönde katkı sağlamaktır. Bunun için de toplumun suçluya karşı uygulaması gereken cezaların caydırıcılık gücünü hissettirerek duyurulması ile de ilişkilidir. Nitekim bu minvalde yapılan duyurular, Kur’ân’ Kerim ve hadis-i şeriflerde de yapılmıştır. Bu cezalardan bazılarını aşağıda sıralamak suretiyle kısa bilgi sağlaması yapılacaktır.

1.4.1.1. Ölüm cezası (Kıyas)

Haksız yere öldürmek, Allah’ın yasakladığı en ağır suçlardandır.¹⁰⁶ Meşru bir gerekçesi olmayan kişinin insan öldürmesi/öldürmeye sebep olması, aynı zamanda kendi

¹⁰² Âdem Çiftçi, *İslâm Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs*, 73.

¹⁰³ İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed el-Kazvinî, *Sünen* (Riyad: Dâru’s-salam, 2000), *Eşribe*, 6; Tirmizî, *Büyu’*, 58.

¹⁰⁴ Muhammed Hişam el-Burhânî, *Seddü’z-Zerai* (yy.; yy.), 453. ¹²⁴

Müslim, *Ribâ*, 1598/106.

¹⁰⁵ el-Mâide 5/44-46.

¹⁰⁶ el-Mâide 5/32; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Kütübü’l-İslami/Mektebetü’l-İslami, h. 1404), 2/339.

canını da öldürülen kişiye (yani kendi ölüm/kıyas kararını/fermanının maktulün velisine) teslim etmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Kur'an'da olduğu gibi Tevrat'ta da kıyas/ölüm cezasının haksız yere insanların canına kast edenlere karşı uygulanması gerektiği bildirilmiştir.¹⁰⁸

Kasten insan öldüren veya ölümüne kasıtlı bir şekilde sebep olanlara uygulanması gereken cezaların başında kıyas cezası vardır. Bu durum âyeti kerimede şöyle ifade edilmiştir: “يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ” *“Ey iman etmiş olanlar! Öldürülmüş olan kişiler hakkında size kıyas gerekli kılınmıştır”*¹⁰⁹ Toplum huzur ve güveninin adalet ve caydırıcılık ilkesiyle sağlanabilmesi için İlâhi vahyin yüklediği bu sorumluluk, insana verilen değer ve yaşama hürriyetini ortaya koymak açısından oldukça değerlidir.¹¹⁰

1.4.1.2. Kıyas dışında idam cezası

İslam dininde genel çerçevede bilinen manada uygulanması gereken kıyas dışında bazı suçlar için idam/ölüm cezası belirlenmiştir. Hirabe/yol kesen eşkıyaların bu çeşit faaliyetlerine insan öldürmeyi de eklemeleriyle idam cezasına çarptırılacakları bildirilmiştir. Bu konuda âyeti kerime şöyle buyurmaktadır. “Allah ve Elçisine yönelik savaş açanlar ile yeryüzünde düzen, huzur ve emniyeti bozmaya çalışanlara ceza olarak ancak ya ölüm/idam ya asılmaları ya da el ve ayaklarından çapraz şekilde birinin kesilmesi yahut yaşadıkları yerden sürgün edilmeleri kararlaştırılır. Bu durum onlar için dünyada (çekecekleri) rezillik/rüşvalıktır. Âhirette onlar için elbette büyük bir azap (daha) vardır.”¹¹¹ Âyette geçen suçlarla birlikte bir de ırza geçme (taciz/tecavüz) suçuna bulaşmışlarsa ayrıca suçluların cesetlerinin asılıp halkın görüp ibret alması için teşhir edilmesi gerektiği de eklenmiştir.¹¹² Bu durum, insanın hayatta iken işlediği kötü fiillere karşı, canını verdikten sonra ibret alınmak üzere teşhir edilmesinin ayrı bir ceza türü olduğunu ortaya koymaktadır.

1.4.1.3. Diyet cezası

¹⁰⁷ el-İsrâ 17/33; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 9/6-10.

¹⁰⁸ el-Mâide 5/45; İbrâhim Kâfi Dönmez, “Şer'u Men Kablene”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/15-19.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/178; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 2/153-154.

¹¹⁰ Kıyasın öncelikli denmesinin nedeni şudur: Kasten öldürmeye yönelik vak'alarda katile uygulanacak cezalar arasında ölüm kıyasının yanı sıra diğer seçeneklerden biri diyet ödetmek; bir diğer seçenek ise katili affetmektir. (el-Bakara 2/178)

¹¹¹ el-Mâide 5/33; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/180-185.

¹¹² er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/47.

Diyet İslam ceza hukukunda insan öldürme ve yaralama fiilinde mağdur tarafa ceza kan bedeli olarak ödenen mal olarak isimlendirilir. Arapça'da 'vedy' kökünden türeyip 'ödemek, vermek anlamında kullanılır.¹¹³ İslam hukukunda bir kişinin haksız yere öldürülmesi, sakat bırakılması ya da yaralanması durumunda ceza ve kan bedeli olarak ödenen para veya malı ifade eder. Bu cezanın kaynağı ayet ve hadislerdir.¹¹⁴

İslam dininde haksız yere insan öldürmenin büyük günah ve suç olduğuna dair bilgi, farklı başlıklar altında ifade edilmiştir. Kasten öldürmeye yönelik kısas/idam; hata ile ölüme sebebiyet vermek suçuna karşılık ise köle azat etmek ve diyet cezası uygulanır.¹¹⁵ Bu bağlamda kasten öldürmek ile hata/taksirli; hata/şibhi amd (kasıt şüphesi) aralarında bir ayrıntı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda kasıtlı öldürmenin cezası belli iken, taksirli ya da kasıt şüphesi bulunan öldürmelere yönelik farklı görüşler ortaya koymak suretiyle, cezaların da farklı verilmesi gerektiğini savunan âlimlerin bulunduğunu ifade etmek mümkündür.¹¹⁶

İnsan öldürme cezasına karşılık belirlenen köle azat etmenin (diyet olarak belirlenmesi) toplumsal açıdan önemli bir yaptırım olduğu; insana ve hürriyete verilen değer açısından önemlidir. Bu bağlamda öldürülen kişinin canına karşılık olarak hayatı başkasının elinde olan bir köleyi özgürleştirmek, ona hayat vermek anlamına geldiğini göstermektedir. Diyet, ayrıca İslam'ın adalet ve insan haklarına aykırı bir yaklaşım (müessese) olan kölelik sistemini ortadan kaldırmak için ortaya koyduğu bir cezai uygulamadır.

İnsan öldürmeye karşılık belirlenen ve öldürülen kişinin velilerinin suçluyu affetmelerine karşılık verilmesi gerektiği tavsiye edilen diyet cezası, emir niteliğinde vurgulanmıştır.¹¹⁷ Toplumsal düzen ve huzurun sağlanabilmesi ile kişilerin haklarının korunabilmesi için katil affedilse bile şüphe ile öldürme fiilinin gerçekleştirildiği durumda cezanın miktarı oranında fidye cezasının belirlenip ödetilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu durum, mağdur tarafın hafife alınmadığına dikkat çektiği gibi fail tarafının da cezasız kalmadığını göstermesi açısından ve barışın devamlılığını kalıcı temellere bina etmesi yönüyle önemlidir.

1.4.1.4. El kesme cezası

¹¹³ Bardakoğlu, "Diyet," *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/ 474.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/92; Ebû Davûd, *Diyât*, 18, 20.

¹¹⁵ en-Nisâ 4/92; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/232-233.

¹¹⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8/238-242.

¹¹⁷ el-Bakara 2/278; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, 4/395-399.

Toplum huzur/düzeni, kul hakkına riâyet ve başkasının dokunulmazlarına dair sınırların keyfi bir şekilde çiğnenmemesi için hırsızlık suçu işleyenlere yönelik ‘el kesme cezası’ takdir edilmiştir. İlgili hüküm, Kur’ân’da şöyle haber verilmektedir: “*Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının, yaptıklarına mukabil, Allah’tan bir ceza ve ibret olmak üzere ellerini kesiniz. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.*”¹¹⁸ Allah’ın belirlediği nizama başkaldırı mahiyetindeki hırsızlık suçunu işleyenlere yönelik, toplum huzur ve güvenine kastetmekten dolayı, dikkat çekici mahiyette bir talimatla toplumdan bir temsilcinin bu cezayı tatbik etmesinin talep/emir buyurulması, konunun önemini ortaya koymaktadır. Hırsızlık suçu işleyen bir insan, Allah hakkına da girmiş oluyor. Nitekim bu suçu işleyen kişi, fiili gerçekleştirmekle düzen koyucu olan Yüce Allah’ı (hâşâ) görmezden gelip adeta düzeni tanımadığını ima etmektedir.

Hırsızlık suçunu işleyen birinin elinin (sınır olarak) nereden kesileceğine dair, hadis ve sîret uygulamalarını inceleyen İslâm uleması, gerekli bilgileri sağlayarak tali ilim dallarına da kaynaklık etmişlerdir.¹¹⁹

El ve ayakların çapraz kesilmesi cezasını gerektiren suçun eşkıyalık/hirabe suçlarına karışanlara yönelik uygulandığı farklı başlıklar altında da ele alınmıştır. el-Mâide Sûresinin altmış beşinci âyetinde bu konuyla ilgili gerekli bilgilere Kur’ân’da yer verilmiştir.

Diğer bazı cezalar: Bazı fiillere karşı uygulanacak cezai yaptırımlar sayı yönüyle oldukça fazladır. Her biri önemli başlık olan bazı konuları ismen de olsa burada zikretmenin uygun olacağına kanaat getirdik. Kur’ân’da âyet ya da hadislerle konu olan eşler arası sulhu amaçlayan ‘yatağın ayrılması’;¹²⁰ bazı suçlara karşı ‘hapis veya sürgün cezasının verilmesi’;¹²¹ kâfirleri ‘gördüğünüz yerde öldürünüz’¹²² hükmü; çeşitli suçlara karşı ‘eziyet cezasının verilmesi’ gibi yaptırımları ilgilendiren başlıklar bu kabildendir. Sayılan bu konulardan bazılarının (özellikle âyetlerde geçenlerin) nesh ve mecaza dair yorumlanmaya müsait olduklarını, bununla beraber benzer âyetlerle ilgili âlimlerin görüş farklılıklarının olduğunu söylemek mümkündür. Kur’ân ve hadislerde bu konulardaki genel muhtevaya bakıldığında, İslâm’da adalet sisteminin çok güçlü bir şekilde işlediğini görmek mümkündür.

¹¹⁸ el-Mâide 5/38; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/208-210.

¹¹⁹ ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *Meani'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, Th.: Abdulcelil Şelebi (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005), 2/141.

¹²⁰ en-Nisâ 4/92; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/192-200.

¹²¹ el-Mâide 5/33; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/180-185.

¹²² el-Bakara 2/191, 192; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/295-300.

Mesela savaşta düşman saflarında İslam ordularına karşı bir cephede ‘*savaşmayan gayri müslimleri öldürmeyi*’ uygun görmeyen bu anlayış, cephedeki duruma dikkat çekmektedir.¹²³

Kadınlarla ilgili yatakların ayrılması konusunda¹⁴⁴ ise; mecaz mana olasılığıyla birlikte Hz. Peygamber’in kadınların dövülmeyeceğine dair verdiği talimat çerçevesinde değerlendirilebileceğini ifade etmek mümkündür.¹²⁴

1.5. Cezanın Tarihsel Serüveni ve Diğer Dinlerde Ceza

Ceza, insanlık tarihi boyunca hukukun en önemli kısmını meydana getirmiştir. İnsanlık tarihinde devlet otoritesi oluşmadan önce de suç işleyen kişilere ceza uygulanmıştır. Ancak hukuk sistemi gelişmediğinden o dönemde mutlak bir adaletten söz etmek mümkün değildir. Nitekim cezayı mağdur tarafın suçlaya intikam psikolojisiyle uygulaması cezada denge ve misil yönüyle aykırılık göstergesidir. Merkezi bir otoriteye bağlı hukukun gelişmediği dönemlerde suçlunun genel durumuna bakılmaksızın yani suça etkisi olduğu düşünülen hayvan, bitki, kuyu, çocuk, deli gibi cins ve özelliklere sahip olan her şeye fark gözetilmeksizin ceza uygulanırdı.¹²⁵

Devletleşme sürece tarih sürecinde çok geç oluştu ise de toplumda işlenen suçları cezalandırma yetkisi devletlerine tekeline verilmiştir. Tarihi süreçte devletlerin uyguladığı ilk suçlar, devletin savunma ve bekasına yönelik suçlardan kaynaklanmıştır. Nitekim devletin kuruluş amaçlarının belki de en başlıcası milletleri dış tehlikelere karşı korumaktan ibaretti.¹²⁶ Bu şekilde hareket edilerek zamanla suçlara karşı müdahale alanı genişleyerek kişilere, kamuya, mülkiyete karşı işlenen suçlara caydırıcı tedbirler alınmıştır. Otorite güçlendikçe adalet de daha sağlam temellere dayandırılmaya çalışılmıştır. 18. Yüzyıla kadarki süreçte, kanunlaşma döneminden önceki hukuk, daha çok keyfi, aşırı şiddetli iken aynı zamanda eşitlikten yoksundu.¹²⁷

Tarih boyunca suç işlemiş kişilere ceza olarak toplum nezdinde maddi-manevi yönüyle aşağılayıcı, acı çektirici işlemler uygulanmıştır. Birkaç asır öncesine kadar Avrupada uygulanan ceza, intikam ve teşhire yönelik idi. 18. Yüzyılda cezalar arasında çarpmıha germek, yakmak, burun-dudak-kulak gibi organları kesmek, hatta yakmak gibi uygulamalar icra

¹²³ Heyet, Karaman vd. *Kur’ân Yolu Meal ve Tefsir*, 1/294-299. ¹⁴⁴ en-Nisâ 4/34; Bûharî, *Nikah*, 93.

¹²⁴ Bûharî, *Nikâh*, 93.

¹²⁵ Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/42.

¹²⁶ Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/45.

¹²⁷ Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/49.

edilirdi. O dönemde birçok Avrupa ülkesi basit sebepler yüzünden ölüm cezası da vermiştir.¹²⁸ Hatta o dönem hayvanlar ve bitkiler de suçlu olarak, muhakeme sonucunda cezalandırma yapılırdı.¹²⁹ Cahiliye devrinde de benzer yöntemler vardı. Mesela bir insan kuyuya ve herhangi bir maden ocağına düşüp ölse ya da bir hayvan tarafından öldürülse ilgili eşyanın mülkiyeti diyet olarak maktule intikal ettirilirdi. İslâm ile beraber bu tür uygulamalar peygamberimiz tarafından şu sözlerle iptal edilmiştir: “*Konuşamayan hayvanlarla maden ocağının ve kuyuların ceza sorumluluğu yoktur.*”¹⁵¹

Kur’ân’da geçen en kadim ceza, Hz. Âdem’in yaratılış sürecinde İblis’in yanlış karar ve tavrı nedeniyle cezalandırılması olarak görülmektedir.¹³⁰ Hz. Âdem ile eşinin yaklaşılmaması sakındırılan/yasaklanmış bitkiden yemesi¹³¹ ve hemen akabinde cennet nimetlerden mahrum bırakılıp oradan çıkarılmaları ile başlayan dünya hayatına adeta sürgün edilmek üzere indirilmeleri ilk ceza örneklerindendir. Ceza açısından sadece bahsi geçen şahısları ilgilendiriyorsa da ilahi emre itaat etmeyen herkesin kuvvetle muhtemel karışılacağı cezaya dair verilen mesaj evrenseldir ve cezanın temelindeki sebebe işaret etmektedir. Ancak ceza mükâfat boyutuyla da değerlendirilmesi gerektiği için ilk önce Hz. Âdem ve eşini ilgilendirmiştir. Hz. Âdem’in tevbe edip af talep ettikten sonra kendisine peygamberlik görevinin verilmesi, adeta iade-i itibar mahiyetinde ödül olmuştur.¹³²

Kur’ân ve hadislerde önceki kavimler ile peygamberlerin hayatlarına dair farklı temalarla ibret mahiyetinde birçok kıssa aktarılmıştır. Bu kavimlerin işledikleri günah, küfürde inat etmeleri, sapıklıkları ve şirk koşmaları gibi sebeplerlerden dolayı farklı cezalara muhatap oldukları görülmektedir. Yaratılıştan itibaren Kur’ân, ilk insan’ın hayat kıssasından kesitler sunulurken, ölümsüzlük/ebedilik arzusu, sınırsız ve kalıcı bir mülk/iktidar¹³³ hırsı gibi talepleri olanlara yönelik, şeytanın aldatmalarına dikkat çekerek uyarmıştır. Nitekim şeytan, ilk insanı da kandırmak üzere bunları va’d ederek tuzağa çekmiş ve cezaya uğramalarına sebep olduğu bilinmektedir. Süreç içerisinde Hz. Âdem’in çocukları ile başlayan suç ve ceza olgusu yayılarak günümüze kadar gelmiştir.

¹²⁸ Udeh, *İslam Ceza Hukuku*, 1/634.

¹²⁹ Udeh, *İslam Ceza Hukuku*, 1/405.

¹⁵¹ Müslim, *Hudud*, 45.

¹³⁰ el-A’râf 7/18; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/14-20.

¹³¹ Tâhâ 20/121; el-A’râf 7/22; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/20-23.

¹³² Fatıma Ünsal, Nüzul-Sîret İlişkisi Bağlamında Tâhâ Suresinin Temel Vurguları, *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 1/1, (Aralık, 2018), 109.

¹³³ Tâhâ 20/120; el-A’râf 7/20; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/14-20.

İslâm öncesi dönemde Kuzey Arabistan başta olmak üzere civar yerlerde de ailekabileye dayalı toplum tarzı bir sosyal yapı kuruluydu. Merkezi bir devlet otoritesinin boşluğundan kaynaklı işlenmiş suçların faillerinin yakalanıp cezalandırılması, gelenekten var olan uygulamalar, kolektif sorumluluk, şahısların kendi intikamlarını alma düşünce ve uygulamaları, tazminat yoluyla uzlaşmak gibi yöntemlerle mümkündü. Bu yollar sayesinde kabile liderleri ile hakemler önemli rollere sahipti. İslâm öncesi Araplardaki bu durum, Hz. Muhammed (a.s.) zamanında merkezi bir devlet otoritesi ile cezaların devlet tarafından infaz edilmesi kararlaştırılınca son bulmuştur.¹³⁴

Cahiliye toplumunun cezaya yönelik yazılı veya tam manasıyla sözlü/örfi manada bağlayıcı bir yargılama ve infaz sistemi bulunmamaktaydı. Adet haline gelmiş uygulamalar, Yahudi gelenekten intikal etmiş hüküm örnekleri bu durumun böyle olduğunu göstermektedir. Mesela bir cana kıymanın kisası yüz deve diyet ödemektir.¹³⁵ Kisas yoluyla infazı da ölenin en yakını gerçekleştirirdi. Katile yönelik kabilelerin kendilerinden olanları haklı-haksız korunduklarından dolayı sonucu karşı tarafla husumete ve kan davasına dönüşürdü.¹³⁶

Cahiliye dönemi kabileler arasında işlenen suçlar ile bu suçlara yönelik uygulanan müeyyideler yine toplumun hayat tarzı ve değerleriyle ilişkiliydi.¹³⁷ O dönemin halkları arasında en yaygın suçlar arasında, haksız yere öldürmek/cana kıymak, gasp, eşkıyalık, zina, hırsızlık, kabile örf ve adetlerini uygulamamak ya da aykırı davranmak gibi suçlardan müteşekkildi. Suç fiillerine karşılık genellikle kisas, kan diyeti ödetmek, celde (dayak), sürgün etmek, hapsedmek, kabilenin suçluyu himaye etmeye son vermesi gibi uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı suçlar var ki insanlık fitratını yitirmemiş her insan ile tüm İlahi dinlerin tamamında olduğu gibi cahiliye toplumları arasında da çirkin ve ağır ceza gerektiren fiiller olarak sayılmıştır. Bu haramların başında zina fiili/suçu gelmektedir. Hırsızlık da aynı şekilde cahiliye toplumunda suç ve ayıp olarak bilinirdi. Özellikle kendi kabilelerine, dost kabilelere, mabetlere ait malların çalınmaması gerektiğine dikkat edilir,

¹³⁴ Bardakoğlu, "Ceza", 7/470-478.

¹³⁵ Bardakoğlu, "Diyet", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1994), 9/473-479.

¹³⁶ Abdulkâdir Şener, *Kıyas, İstihsan, İstislah* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1974), 15; Ayrıca bk. Mustafa Fayda, "Câhiliye", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1993), 7/17-19.

¹³⁷ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebiyye*, (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2005), 309; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *Kitabü't-Tabakati'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, (Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 2001), 1/177-178.

buna mukabil diğer kabilelerin malları ise ganimet sayılırdı. Bu konuda dikkatimizi çeken bir husus daha var ki o dönem Mekke şehrinde bireysel bazı hırsızlık vakalarında hırsızların ellerinin kesilmesi mevzusudur. Nitekim bu uygulama İslâm'dan sonra da devam edegelmişti.

Hırsızlık olaylarına karşılık, çalınan malın değerinin birkaç katının hırsıza ödetilmesi, eşkıyalık vb. fiillerde ise failin asılarak idam edilmesi de suçlulara verilen cezalar arasında yer almıştır. Cahiliye döneminde verilen ölüm cezaları genellikle kılıçla infaz şeklinde uygulanırdı.¹³⁸

Cezaya kaynaklık teşkil eden sebepler konusunda dinlerin ceza hukuku hükümlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Dinlerin bir kısmına göre, yaratıcının belirlediği kanunlara karşı işlenen hata ve günaha öfkelenip (hastalık, bela, azap vb.) cezalandırması veya cezaya çarptırılmadan önce insana bazı suç ve günahlara karşılık ceza (keffâret) ödetmesinin sınır ve miktar farklılıkları gibi anlaşılabilir. Dinlerin birçoğunda keffâret, kurban ayinleri, yalvarmak, çeşitli hediyeler sunmak gibi ritüellerden oluşur. Enteresan olan keffâret şekillerinden biri de işlediklerini düşündükleri günahları kurban olarak seçtikleri hayvanlara yüklemeleridir. Örneğin Gana'daki Galar mensubu üyeler, günaha bulaştıklarını anladıklarında biri erkek diğeri dişi iki adet kuş ile bir keçiyi kurban ettikten sonra keçinin kanlarıyla banyo yapmakla temizlendiklerine dair inanç vardır. Bu anlayışa daha çok ilkel kabilelerde rastlanır.¹⁶¹

Hindistan'ın yerel inançlarında olan ve güncel durumuyla büyük oranda Brahmanizm, daha az Paganizm, Budizm ile Caynizm gibi yerel inanç harmanı mahiyetinde bir sistem olan Hinduizm'de günaha karşılık ödenmesi gereken fidiye, had ve keffâret benzeri cezalarda 'dharma' üç temel ilkedен biridir. Onlara göre günahlar, dünya düzenine karşı işlenmiş suçlardır. Veba vb. bulaşıcı belalara karşılık günahlara karşılık ödenen keffâret ve cezalar onlara göre çok önemlidir. Günaha karşılık dua, bir ay süresince oruç keffâreti, kutsal ırmakta yıkanmak, hac mekânlarında ibadet etmek, fakirlere yardımda bulunmak gibi uygulamaları vardır. Jainizm/Caynizm gibi ateist düşünceye sahip toplumlarda günah kavramına önem verilmediğinden ceza ve keffâret ön planda değildir. Budizm'de ise işlenen her günahın bir karşılığı vardır. Bunlara göre günah keffâret gibi cezalar ile temizlenmez. Budizme bağlı rahipler, büyük günahlardan başlamak suretiyle günah itirafında bulunarak;

¹³⁸ Bardakoğlu, "Ceza", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1993), 7/470-478. ¹⁶¹ Mehmet Katar, "Keffâret", *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/117-179.

diğer müntesipler ise işledikleri günahları rahib'e itiraf ederek onun vereceği cezayı çekmek kaydıyla cezalarını ödediklerine yönelik inanç hâkimdir.¹³⁹

Mecûsilik, monoteist teolojiden müteşekkil inanç ve düşünce içerikli eski İran gelenekleriyle yoğrulmuş Zerdüştilerin inanışlarına göre, günah işlememeyi keffâret cezalarını ödemeye yeğlemişler. Müntesiplerce günaha girildi ise en yakın zamanda keffâret nitelikli ceza ödenmelidir. Uyumadan önce kısa bir tövbe; “Dastur” diye isimlendirilen ve rahip huzurunda tevbe ile birlikte bazı hayırlar işlemek suretiyle cezanın ödendiğine inanılır. Parsilik inancına göre ise keffâret cezalarını ödemeye büyük önem verilmiştir. Vaktinde ödenmeyen, ertelenen cezalar her sene biraz daha katlanır. Günah itiraf listeleri okunup, rahipler huzurunda işlenen suçlar itiraf edildikçe arınacaklarına inanırlar. Bu inanışa göre yine rahip cezayı keser, kişi bu cezayı topluma hizmet, kutsal ateşe odun taşımak, fakirleri evlendirmek, sosyal hizmet alanları oluşturmak gibi sorumluluklara mecbur edilerek cezasını öder. Bu inanca göre insan eti yemek, köpek eti yemek, ceset yakmak keffâretle temizlenmesi mümkün olmayan günahlar olarak tanıtılmıştır. Diğer bazı zararlı suçlar için ise kırbaç ya da para cezası verilir.¹⁴⁰

Tarih öncesi çağlardan kalan; Japonya'nın yerel dini Şintoizmde günahtan temizlenmek tövbe ile değil maddeden müteşekkil tanrılara çeşitli hediyeler takdim etmekle mümkündür.¹⁶⁴

Çin'in yerli ve milli dinlerinden biri olan Konfüçyanizm inancına göre her günahın karşılığı mutlaka vardır. Bunun için keffâret mahiyetindeki yaptırımlar, uygulanmak suretiyle cezalar ödenmelidir.¹⁴¹

Yahudi geleneği ile diğer İlâhi kaynaklı dinlerde ceza uygulamalarına dair bilgiler de ceza bağlamında kaynaklık hükmü taşımaktadır. Yahudilik, insanlık tarihinin en eski İlâhi kaynaklı dinlerinden birisidir.¹⁴² Kutsal kitap Tevrat'ta da diğer İlâhi kaynaklı metinlerde

¹³⁹ Katar, “Keffâret”, *İslâm Ansiklopedisi*, 25/117-179; Kürşat Demirci, “Hinduizm”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 18/112-116.

¹⁴⁰ Şinasi Gündüz, “Mecûsilik”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2003), 28/279-284. ¹⁶⁴ Kürşat Demirci, “Şintoizm”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/177-179.

¹⁴¹ Ömer Hilmi Budda, *Dinler Tarihi* (İstanbul: yy. 1935), 1/372; Ayrıca bk. Mehmet Katar, “Keffâret”, *İslâm Ansiklopedisi*; et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Şark İslâm Klasikleri, Çevirenler: Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir (İstanbul: MEB Yayınları, 1991) Katar, “bk. Mehmet, Katar, “Keffâret”, *İslâm Ansiklopedisi*, 25/117-179; Ahmet Güç, “Konfüçyüsçülük”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2002), 26/167-170.

¹⁴² Ömer Faruk Harman, “Yahudilik”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 43/197-201.

olduğu gibi yasaklanan fiiller ile söz konusu suçları işleyenlere yönelik bir takım caydırıcı ceza ve müeyyideler belirtilmiştir.¹⁴³ Tevrat'ta adam öldüren; Tanrı'ya, ana-babaya söven; zina fiili işleyen ve cinsi sapıklık yapanların öldürülmesi;¹⁴⁴ organlara yönelik işlenen suçlara karşı kıyas şeklinde (misliyle) ceza; bazı durumlarda ise failden işlediği suça karşılık maddi tazminat alınması¹⁴⁵ verilebilecek örnekler arasındadır. Bunların yanı sıra köle ve cariyelere yönelik öldürme eylemi ya da yaralama durumu, hür insanları yaralama, hayvanların sebep olduğu cinâyetler (kasıt varsa), hırsızlık gibi suçların her birine cezai müeyyideler belirlenmiştir. Tüm bunlar dünya hayatını ilgilendirirken diğer boyutuyla âhirete yönelik cezalarda caydırıcılık kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁷⁰

Muasır âlimlerin bir kısmına göre Yahudi (ve müşrik Arap) geleneğinde ceza gerektiren fiillerden uzak durmak ya da mükâfata nail olmak üzere Tevrat üslubundan anladıkları şeyin sadece dünya hayatında elde ettikleri ve özellikle de maddi boyutun ön planda olduğu hususlar olmuştur. Bu düşünceye göre kutsal kitap Tevrat'tan anladıkları temel özellik, dünyaya yönelik maddiyattır. Tevrat'taki bu üslubun temelinde âhret inancına ve âhret hayatına dair ceza tehdidi ya da mükâfat haberlerine yer verilmemesidir. Diğer bir sebep ise İsrailoğulları'nın inancına göre Allah'tan aldıkları söz, dünya hayatındaki refah ya da (kendilerince) üstünlük, kıyamette ise (وَقَالُوا لَنُتِمَّ سِنَا النَّارِ الْوَعْدَ الْإِيمَانِ مَعْدُودَةً) *“ateşin kendilerine*

*sadece sayılı gün dokunacağına”*¹⁷¹ olan inanışlarındandır. Yahudilerde var olan bu inanışa göre Allah'la yapılan ahit bu durumun gidişatını belirleyen temel unsur mahiyetindedir. Buna göre ahde sadık kalınırsa dünyada refah ve mutluluk; uyulmadığı takdirde dünyada zillet olarak kabul edilir.¹⁴⁶ Onlara yönelik vasıflar arasında fazlaca mal-mülk-evlat, güç-iktidar; düşmana karşı galibiyet gibi istekler öncelikleri olmuştur. Bu düşünceye sahip olmalarına karşılık ceza bağlamında alacakları neticeyi Kur'ân'ı Kerim şu âyeti kerime ile haber vermektedir: *“Fakat insanlardan bir kısmı vardır ki, ‘Ya Rabbimiz! Bize (sadece) bu dünyada ver’ şeklinde dua ederler. Böyle olanların âhirette hiçbir nasipleri yoktur.*¹⁷³”

¹⁴³ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehli Kitâb Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 439460.

¹⁴⁴ Tevrat, Çıkış, 20/12-17, 22/19; Levililer, 20/10-21, 24/16, 23.

¹⁴⁵ Tevrat, Çıkış, 21/19, 22-24. ¹⁷⁰

Bardakoğlu, "Ceza", 7/470-478. ¹⁷¹
el-Bakara 2/80.

¹⁴⁶ Bu konu hakkında Tevrat'ta yer alan *“Yasanın Tekrarı”* bölüm 28. Babında 9-15; 20, 25 maddelerinde örnekler verilmiştir. ¹⁷³ el-Bakara 2/200.

Dünya veya âhiret hayatını önceleme bağlamında İncil’de ise Tevrat’ın tam tersi bir bakış açısı hâkim olmuştur. Yani tamamen âhireti merkeze alan ve oraya hazırlık çerçevesinde münzevi bir hayat anlayışını öncelediği görülmektedir.¹⁴⁷

Kutsal kitap ve diğer dinlerin uygulamalarından kısasa yönelik örnek verecek olursak, İslam dininde hata ile ölüme sebebiyet vermekten kaynaklı kişinin önüne af, diyet ve kısas seçenekleri çıkmaktadır. Diğer İlâhi dinler ise tek seçenekli, öncelikli kısas cezası vardır. Yahudilerde sadece kısas emri varken maddiyat öncelediklerinden ¹⁴⁸ diyeti öne çekmektedirler. Af ise seçenekler arasına dâhil edilmemiştir. Hristiyanlarda kısas uygulaması yoktur, diyet cezası vardır.¹⁴⁹ İslam ise vasat bir din olmasının gereği ‘af’¹⁵⁰ seçeneğini de ilave etmiştir.

Hristiyanlıkta öncelikli olarak kutsal kitaplarında geçen “*Dünya hayatında servet ve hazineler biriktirmeyin. Dünyada topladığınız mal ve serveti kurtçuk ve pas yiyip yok eder, bazen de hırsızlar musallat olur çalar. Bunlar yerine kendinize ait gökte hazineleriniz olsun, orası için biriktirin. Orada onları kurtçuklar ve pas yiyip bitiremeyeceği gibi hırsızlar da yetişip çalamaz. Hazine ve servetiniz nerede olursa, kalbiniz, gönlünüz de orada olacaktır*”¹⁵¹ görüşü hâkimdir.¹⁷⁹

Hristiyanlar gibi Mecûsiler ve Hint alt kıtalarına müntesip bazı gruplar da dünya hayatı ve bu hayata yönelik zevklere tamamıyla sırt çevirerek kendilerini aşırı bir ruhbanlığa kaptırmışlardır.¹⁵² İslam dini ise وَكَذَٰلِكَ َجَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا “Böylece sizi aşırılıklardan uzak (vasat) bir ümmet kıldık”¹⁵³ demek suretiyle istikamet üzere mutedil yola işaret edilmiştir. Bu durumda aşırılıktan uzak ama dengeli, sapıklıktan uzak ama dosdoğru, materyalist ya da ruhban değil orta yolu tercih etmesi gereken bir inanış ve uygulama tavsiye edilmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Muhammed Draz, *Dirâyeti 'l-İslâmiyye fi 'l Alakati 'l İctima 'iyye ve 'd-Devliyye* (Kuveyt: y.y. 1983), 119-121.

¹⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitap Evi, 1971), 1/601.

¹⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 602.

¹⁵⁰ el-İsrâ 17/33; İbn Kesîr, *Tefsîrü 'l-Kur'âni 'l-Âzîm*, 9/6-10.

¹⁵¹ Bk. Kitabı mukaddes, Matta, 6/19-21 (İstanbul: yy. 2003), Konu bağlamında verilen örneklerle ait bölümler.

¹⁷⁹ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/328-340.

¹⁵² Öznur Gider, *Budizm ve Hristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1-54.

¹⁵³ el-Bakara 2/143; İbn Kesîr, *Tefsîrü 'l-Kur'âni 'l-Âzîm*, 2/107-116.

¹⁵⁴ et-Taberî, *Câmiu 'l-Beyân an Te'vîli Âyi 'l-Kur'ân* (Lübnan: Dâru'l-Hicr, ts), 2/8-12.

Böylelikle her iki dünya için terğib ve terhibi de dengede tutarak aklen, ahlaken, manen kısacası tüm boyutlarıyla azapsız fakat mükâfat dolu üsul, yol ve yöntemler göstermiştir.¹⁵⁵

İlahi kaynaklı dinlerde günahlara yönelik uygulanan keffâret (ceza) türlerine baktığımızda Yahudi tarihinde ilk yüzyıllarda kasıtlı bir şekilde günah işleyenlerin toplumdan uzaklaştırılması yani sürgün cezası benimsenmiştir. Kasıtsız günah işleme durumunda ise ceza olarak kurban sunmaları şartıyla günahattan kurtulacakları tezi savunulmuştur. Buna gücü yetmeyenlere ise daha küçük keffâret cezaları ödetmek suretiyle belli şartlar koşulmuştur. Toplumsal düzeyde keffâret ‘Yom Kipur’ adı verilen günde rahiplerce günah itirafı yapılır, akabinde iki tekeden biri (keçi yavrusu) kurban edilirdi. Sağ kalan ikinci keçinin başına başrahip tarafından el konularak ‘günah keçisi’ ilan edilirdi. Böylece toplum tarafından çöle sürülen keçi ile beraber günahattan kurtulduklarına inanılırdı. İleriki süreçlerde işledikleri bazı günahlara karşılık ise dua etmek, sadaka vermek ve oruç tutmak gibi keffâretler ceza olarak uygulanmıştır.¹⁵⁶

Hristiyanlık inancına göre ceza ile ilişkili keffâret sistemi, kişi ile var olan toplumun işlediği günahların affına yönelik bir eylem değil, Hz. Âdem’den (a.s.) kaynaklı ‘asli günahın’ Hz. İsa (a.s.) vasıtasıyla kaldırılmasıyla ilişkilidir. Bu inanışa göre Hz. Âdem’in işlediği günah ile alması gereken ceza tüm insanlığa sirâyet etmiştir. Yine onlardaki inanışa göre direkt olarak yaratıcıya karşı işlenen bu suçu temizlemek ancak tanrı eliyle mümkün görülmüştür.¹⁵⁷ O da “biricik oğlunu” (hâşâ) İsa’yı (a.s.) insan suretinde göndererek (keffâret cezası olarak) kurban etmiş, böylece insanlığın bulaştığı günahın tamamına keffâret olmuştur. İleriki süreçte kilise yönetimi, keffâret sistemini teşkilatlı bir çerçeveye haline sokarak Hz. İsa’nın havarilerine verdiği affetme (günah çıkarma) yetkisini kendi bünyesine de aldı. Affetme yetkisiyle birlikte dolaylı bir cezalandırma sisteminin de aktifleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁸

Ceza ve keffârete yönelik İslam dini dışındaki İlâhi kaynaklı dinlerin uygulamalarına (yüzeysel de olsa) bakıldığında tevhid inancı ile fitratla çelişen ayin ve batıl uygulamalar olduğu görülmektedir. Dinler açısından ortak payda diyebileceğimiz noktada ise İlâhi

¹⁵⁵ Muhammed Reşid Rızâ; Muhammed Abduh, *Tefsiru’l-Kur’ân’il-Hâkîm (Tefsîrû’l-Menâr)* (Kahire: Dâru’lMenar, 1947), 2/4-5.

¹⁵⁶ Katar, “Keffâret”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/177-179.

¹⁵⁷ Ahmet Gül, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018), 74-78.

¹⁵⁸ Katar, “Keffâret”, *İslâm Ansiklopedisi*; İslâm öncesi Araplar ve dinleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. Mehmet Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006); Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *İslâm Ansiklopedisi*, 17/328-340; Daha Fazla Bilgi için bk. Gül, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, 80-93.

kaynaklı bütün dinlerde insanın itikadına yani din ve ibadetine, can emniyetine, akli örten/akla karşı yapılan iş ve işlemler (içki ve uyuşturucu gibi), nesline/namusuna, malına/mülküne karşı işlenen taciz ve ihlaller yasaklanmıştır. Zarureti hamse¹⁵⁹ olarak bilinen bu maddeler söz konusu dinlerin tamamında korumaya alınmıştır.

Sonuç olarak; İslam dini, cezayı dünyevi ve uhrevi türlerine ayırarak, günah ile sevap kavramlarıyla niyet dâhil (iyi niyete mükâfat yönüyle) tüm amelleri¹⁶⁰ hesaba katan muazzam incelikli bir hassasiyete sahip sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin mükemmel olarak bilinen ve kabul edilen kültür öğeleri hariç, hurafe, fal okları, insanlarla uğraşan şeylerin varlığı inancı, bazı vakitlerin uğursuzluk getirdiği kanısı gibi batıl inanışların hepsini lağvetmiştir. Bununla birlikte içki ve zina gibi aile ve nesli ifsat eden yaygın fiiller yasak kapsamına alınmak suretiyle haram kılınmıştır. Ayrıca had cezası gerektiren suçlara getirilen düzenlemeyle caydırıcılık artırarak suç işlenişinin toplumdan uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Dahası ölümden sonrası için va'd ettiği yeniden dirilip hesaba çekilme inancı, cahiliye toplumunu dönüştürmek açısından değeri yüksek bir nizam hükmündedir. Âhiret hayatında hesap terazisini vurgulayan yeni sistem, toplumun can, mal, din, namus, vicdan, adalet, eşitlik vb. konularda büyük olgu ve değerlere saygı gösterilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.¹⁶¹

1.6. Hukuk Yönüyle İslam Öncesi Arapların Genel Durumu

Sözlükte bilgisizlik, barbarlık gibi anlamlara gelen 'cahiliyye' kavramı, İslam dinin tebliğinden önce Mekke ve civarı olan Arabistan bölgesinde yaşayan (Arap kökenli) insanların inanç ve sosyal hayatlarını ifade etmektedir. İstilahî manada, İslam öncesi ile İslam ile birlikte toplumdaki imani ve kültürel farklılığa karşılık manaya gelmektedir. Bu tanıma göre cahiliye, esas itibarıyla bütünü bir bilgisizlik şeklinde anlaşılmamalıdır.¹⁶²

İslâm'dan önce Arabistan'da yaşam şekli, hadari (şehirleşmiş/medeni) ve bedevi (çölde göçebe) şeklinde idi. Her iki durumda yaşayanlar da kabilelerine sıkı sıkıya bağlı kalırdı. Hayatta kalmak için bu durum onlar açısından bir zorunluluk arz ediyordu. Çünkü herhangi bir olumsuzluk karşısında haklı ya da haksız, zalim veya mazlum olan kişiye kabile

¹⁵⁹ Abdulkerim Zeydân, *el-Medhal li-Diraseti 'ş-şeriatî 'İslâmiyye*, 47.

¹⁶⁰ el-Zilzâl 99/7-8; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru 'l-Hisân fî Tefsîri 'l-Kur'ân*, 5/616-617.

¹⁶¹ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı* (İstanbul: y.y. 1991), 14.

¹⁶² Geniş Bilgi İçin bk. Muhammet Fatih Duman, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2017)

¹⁹¹ Fâtır 35/18.

sahip çıkar, cezayı hak ettiği halde onu korurdu. Kabile taassubu olarak nitelenebilecek bu tutuma İslam dini karşı çıkmıştır. Bir feryat ile sesini duyurduğu kabile üyelerince koruma altına alınan suçlu ile kan davalarından kaynaklı aileye intisabından dolayı katledilen veya cezalandırılan masumların bu durumunu Kur'an: وَلَوْ تَرَوُاْ وَارِثَةً وَارِثَةً وَارِثَةً (Hiç kimse başkasının yaptığından sorumlu tutulamaz) Günahkâr olan bir kimse başkasının günahını yüklenemez.¹⁹¹ buyurmak suretiyle suça karşılık ceza uygulamalarına 'ferdi'lik (bireysel) esasına gidilmiştir. Sîret ilişkisi bağlamında Hz. Peygamber de kan davası ve suçluyu koruyup kollamaya yönelik 'cahiliye davasını' kaldırarak, adil olmayan uygulamanın karşısında durmuştur. İnsanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar ile ceza gerektiren vakalarda hukukun vereceği adil kararlar çerçevesinde bir yöntem şekline geçilerek 'cahiliye' davalarını sürdürmeyi büyük günah olarak nitelemiştir.¹⁶³ Bu konudaki hadisler durumu açıkça ifade etmektedir. *"Cahiliye davalarını delil göstererek hak iddiasında bulunan bizden değildir."*¹⁹³ Allah (c.c.) emir ve yasaklar bütünü İlâhi hükümleri insanlara aktarmak üzere hem uyarıcı hem müjdeci olarak *"Kendi aralarında anlaşmazlıklara düştüklerinde hüküm vermek üzere"* insanlık tarihinin başlangıcından son peygamber Hz. Muhammed'e kadar kitap ve peygamberler göndermiştir.¹⁶⁴ Peygamberlerin gönderiliş süreçlerinde birçoğunun arasında kısa ya da uzun süreli fetretler yaşanmıştır. İlâhi kelâmın tebliğcileri olan peygamberlerin ortak mesajı daima tevhide çağırmak olmuştur. Bu silsilenin son halkası ise Hz. Muhammed (a.s.) olmuştur. Cahiliye toplumunun merkezine yani putperestliğin zirvede olduğu dönemde kendi yaşadığı dönemle birlikte, kıyamete kadar gelecek insanların tümüne yapacağı tevhid çağrısının ortak isminin 'İslam' olduğu tescillenmiştir.¹⁹⁵

Peygamberlerin görevlendirilmediği 'fetret' olarak isimlendirilen dönemlerde insanlar dini, ahlaki ve sosyal kurallardan oldukça uzaklaşmış, adeta cehalet bataklığına saplanmışlardı. İnançsız gönülleri ihya etmek üzere peygamberlerin ilettiği mesaj sayesinde insan, İlâhi varlığın mahiyetini yeniden kavramış; dünyaya hangi amaç için geldiğini, yaptıklarının karşılığını bu dünyada ya da diğer âlemde göreceği bilinciyle hareket ederek dengeli, vasat bir hayatı prensip edinmiştir. Bunu insanlara kazandıran bilinç ise peygamberlerin tebliğ ettiği İlâhi emirler bütününden müteşekkil din olgusu olmuştur.

¹⁶³ Fayda, "Cahiliye", *İslâm Ansiklopedisi*, 7/18.

¹⁹³ Buhârî, *Cenâiz*, 39.

¹⁶⁴ el-Bakara 2/213; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/638-645. ¹⁹⁵ el-Mâide 5/3; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, 5/404-407. ¹⁹⁶ Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim* (İstanbul: Timaş Yayınları, 18. Baskı, 2022), 63. ¹⁹⁷ el-Bakara 2/143; *İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 2/107-116.

İnsanlık tarihinin her evresinde, her millette hatta hayatın her evresinde fertleri içten ve dışarıdan kuşatan disiplin olarak bilinen din, her zaman istikameti insanların lehine yani iyilik yönüyle etkilemiştir. Esas itibarıyla fitratın gereği olan yüce bir yaratıcıya sığınma güdüsü, dine ve maneviyata yönelmeye destek sağlamıştır.¹⁹⁶ Böylelikle toplum düzeni ve huzuru dinin sunduğu hükümlerle mümkün olmuştur.

Hız. İsa (a.s.) sonrası oluşan yaklaşık altı asırlık fetret sürecinde insanlığın büyük bir kısmı puta tapar, zalim ve cahil hale gelmişti. İslam'ın gelmesiyle beraber ise toplumu ve hayatı düzenleyen yeni yasalar getirilmiştir. *وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا* “Aşırılıklardan arındırılmış vasat bir ümmet”¹⁹⁷ olarak tarif edilen bu dinin ümmeti, batı ve Hristiyanlardaki ruhani/ruhbanlık anlayışını hayatı önceleyen ya da Yahudilikteki dünya ve maddiyatı zirve değerde tutan bir sistemin aksine dünya ve âhiret dengesini sağlayan bir anlayışı benimsemektedir. Buna bağlı olarak bu sistemi sağlarken, doğal olarak insanların fitratına uygun sosyal bir nizam oluşturmuştur.¹⁶⁵

Kur'an-ı Kerim yargılamalara dair hüküm verirken cahiliye döneminde yakını suçlu iken de cezadan kurtarmak anlayışının yerine “... Bir kavme (topluma) karşı içinizde beslediğiniz kin (düşmanlık), sakın sınırları aşıp adaletten ayrılmanıza (aykırı hüküm vermenize) yol açmasın.”¹⁶⁶ Ey Müminler! Şahsınızın ya da anne baba ve akrabalarınızın aleyhine dahi olsa adaleti ayakta tutun...”¹⁶⁷ şeklinde keskin hatlar belirleyerek cezalandırılmayı hak etmişse en yakındaki kişi de olsa adaletin uygulanmasını emretmiştir.¹⁶⁸

Cahiliye dönemi Araplarda genel itibarla zihniyet açısından inanç, ahlak, sosyal hayat, ibadet gibi alanların birçoğunda İlâhî emirlere ters bir tutum içerisinde oldukları söz konusudur. Tek tanrıcılık inancının olmadığı; gönderilen peygamberleri inkâr geleneği; toplumda zulüm/zorbalık/şiddeti fazilet sayan zihniyet hâkim idi. Her türlü hukuksuzluk, kabile asabiyeti; ticaret ve iktisadi açıdan yağma, hile, talan, zorbalık gibi davranışlar yine cahiliye toplumunun kendilerince erdem kabul ettikleri uygulamalarıydı. Yaşadıkları dönemde kişisel ve toplumsal hayatta ictimai bilgi, kanun ve nizam olamadığında asalet; güç ve sayıya dayalı bildiklerinden dolayı tam manasıyla adaletten bahsetmek mümkün değildi. Buna göre

¹⁶⁵ Hristiyanlardaki Ruhbanlık; Yahudilikte var olan dünya tamahı konusunda bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/66; Salime Leyla Gürkan, “Ruhban”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008), 35/204-205.

¹⁶⁶ el-Mâide 5/2; Tefsirü's-Sahih, 2/145-150.

¹⁶⁷ en-Nisâ 4/135; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 5/73-76.

¹⁶⁸ Duman, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı*, 51-55.

sulh ve selamet yöntemlerini bilmediklerinden dolayı bu isimle anılmışlardır.¹⁶⁹ Cahiliye kavramı Kur’ân’da birçok surede defalarca, farklı manalar yüklenerek zikredilmiştir.¹⁷⁰ Örtünmeye riâyet etmeyene yönelik sîrette özel bir ceza örneği bulamadı isek de Hz. Peygamberin hanımlarına yönelik: “*Cahiliye devrindekiler gibi ziynetlerinizi (örtünün) açıp saçmayınız.*” şeklinde tenkit mana içeren âyeti kerime, ilgili dönemine işaret ederek, açılıp saçılmayı cehalet olarak nitelemiştir. Yine örtünmeyle ilgili hüküm ayetle belirtildikten¹⁷¹ sonra Müslüman kadınların örtülerini takmadan dışarı çıktıklarına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu bağlamda İslam’ın emirlerine riayetin cahiliye toplumu üzerinde teslimiyet bilinciyle etki oluşturduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili Hz. Âişe’nin: “Allah muhacirlerin ilk temsilcileri olan kadınlara rahmet etsin. Yüce Allah, “*Mü’min kadınlar başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar*”¹⁷² emri inince, onlar kendi eteklerinden bir parça keserek, o parçayla başlarını örttüler.¹⁷³ Başka âyetlerde de münafıkların Allah ile ilgili yanlış düşüncelerini ‘*cahiliye zannı*’;¹⁷⁴ kin ve nefreti ifade eden ‘*cahiliye taasubu*’;²⁰⁸ yanlış hükümranlık talepleri için ‘*cahiliye idaresi*’;²⁰⁹ gibi manalarda kullanılmıştır.¹⁷⁵

Cahiliye dönemi, aşırı asabiyet bağları bulunan,²¹¹ hak ve hakikate dikkat etmeyip her durumda kabilesini ve müntesiplerini savunan, atalarının batıl yolunu körü körüne takip eden, merkezi/adli/ceza/yargılama sisteminin olmadığı, dinin ve ticaretin birbirine karıştırıldığı; insanlara, ait oldukları kabile ve zenginliğe göre muamele eden, köle ve fakirleri horlayan, erkek ve kadınlar arasında değer bağlamında uçurum fark açıp kız çocuklarını öldüren,¹⁷⁶ cinlere/putlara tapıp onların adına kurban kesen, melekleri Allah’ın kızları olarak kabul eden²¹³ yanlış bir inanç kültürüne sahip idi. Bu durum karşısında insanlığı tek bir ana-babadan gelmeleri hasebiyle dünya kardeşi olarak değerlendiren Hz. Peygamber, tüm bu vb. yanlışları

¹⁶⁹ Fayda, “Cahiliye”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7 /17-19.

¹⁷⁰ Mehmet Salih Arı, Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu, *İSTEM* 4, (Aralık 2004), 173-188; Ayrıca bk. Nafiz Danışman, Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1958), 5/192-197.

¹⁷¹ Nûr 24/31.

¹⁷² Nûr 24/31.

¹⁷³ Ebû Dâvûd, *Libâs*, 32-33, 4/356-357.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/154.

²⁰⁸ el-Fetih 48/26.

²⁰⁹ el-Mâide 5/50.

¹⁷⁵ el-Ahzâp 33/33. ²¹¹ Âdem Apak, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasi Tarihine Etkileri*, 2004.

¹⁷⁶ Adnan Demircan, *Cahiliye Döneminde Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti* (Konya: İstem Yayınları, 2004), 9-29. ²¹³ en-Nahl 16/57; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Âzîm*, 13/266-270.

düzeltilmek üzere harekete geçerek “*Kardeşine mazlum da olsa, zalim de olsa yardım et*”¹⁷⁷ şiarıyla inanç, ibadet ve muamelattan kaynaklanacak tüm cezalara karşı tedbirler getirmiştir.¹⁷⁸

Haksızlığa karşı sergilenen tutumun etkisi hakkında; cahiliye dönemi Araplarda genel itibarla zihniyet açısından inanç, ahlak, sosyal hayat, ibadet gibi alanların birçoğunda İlâhî emirlere ters bir tutum içerisinde oldukları söz konusudur. Tek tanrıçılık inancının olmadığı; gönderilen peygamberleri inkâr geleneği; toplumda zulüm/zorbalık/şiddeti fazilet sayan zihniyet hâkim idi. Her türlü hukuksuzluk, kabile asabiyeti; ticaret ve iktisadi açıdan yağma, hile, talan, zorbalık gibi davranışlar yine cahiliye toplumunun kendilerince erdem kabul ettikleri uygulamalardı.²¹⁶

Cahiliye döneminde sosyal hayat düzenine yönelik ‘asabe’,¹⁷⁹ ‘hîlf’,²¹⁸ ‘civar’,¹⁸⁰ emân, himâ gibi müesseseler kurulmuş, bu sayede olası tehlikeleri engellemek ve vuku bulan olaylara karşı ceza mekanizmaları devreye alınmıştır.¹⁸¹ Bu gibi uygulamalar, cahiliye kültüründe kişilerin kendi yakınına himaye etmeye, haklı mı haksız mı değerlendirmesini yapmadan adeta savunmaya programlı vaziyette işlemekteydi. İslam öncesi bu uygulamalarda geçen ve söz konusu yanlış uygulamalara kaynak edindikleri “*Gerek zulmeden gerekse zulme uğrayan kardeşine yardım et*” sözüne daha sonra düzeltme ve açıklık getiren Hz. Peygamber, “*Zalime yapılacak yardım, zulüm yapmasını engellemektir*”²²¹ buyurmak suretiyle İslam ahlak ve medeniyetinin insan zihniyetinde oluşturduğu köklü değişimin sembolik bir örneğidir. “*Zalim ya da mazlum olsun, Müslüman kardeşine yardımcı ol*” sözü üzerine sahabiler: “Ey Allah’ın elçisi, zulme uğrayana yardım ederiz de zalim olana nasıl yardım

¹⁷⁷ Buhârî, *İkrâh*, 7, B6952; Hey’et, Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, (Ankara: TDV Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2013), 3/613.

¹⁷⁸ Hilal Monis, *Kur’ân’ın Düşünce Yapısını Etkilemesi (Cahiliyeden Asrı Saadete)*, (İstanbul: Hiper Yayıncılık, 2021), 69. ²¹⁶ Monis, *Kur’ân’ın Düşünce Yapısını Etkilemesi (Cahiliyeden Asrı Saadete)*, 36.

¹⁷⁹ Hayreddin Karaman, “Asabe”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/452-453. ²¹⁸ Nadir Özkuyumcu, “Hîlf”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 18/29-30.

¹⁸⁰ Ahmet Önkâl, “Civar”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 8/34-35.

¹⁸¹ Duman, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı*, 48-52.

²²¹ Buhârî, *Mezâlim*, 3/128- 9/22.

ederiz?” diye sorduklarında Hz. Peygamber: “*Zalimin yapabileceği zulme mani’ olarak yardım edilebilir*”¹⁸² buyurmuştur. Hz. Muhammed’in sahâbîlere: Asabiyyetin İslam öncesi ve İslam sonrası örneklerine bu cihetten bakıldığında, zulmün bedel gerektirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zalimin zulmünü engellemek, onun dünya ve âhiret boyutuyla cezadan kurtulmasına yardım etmek olarak kastedilmektedir. Cahiliye döneminde ise zalim, kabile asabiyyeti duygusuyla korunduğundan, himayesi bir yere kadar söz konusu olmuştur. Çünkü kısas ve intikamın nefesini psikolojik yönüyle bu dünyada her zaman ensesinde hissederek; öbür dünyada ise hesabı eksiksiz sorulup karşılığı alınacağından ceza ile kendisi arasında kaçınılmaz bir

İslam, önceki din-kültür ve kazanımları büsbütün reddetmek yerine, insan fitratına uygun olup olmadığına; İlâhi kaynaktan beslenenleri ise nesh durumlarına bakarak, ‘esas’ mahiyette değerlendirmiştir. Böylece İslamın, cahiliye dönemine ait tüm adet ve uygulamaları reddetmediği veya kökten değiştirmedeği anlaşılmaktadır. İnsanlık adına faydalı olan farklı düşünce ve uygulamaları bir araya getirmek kaydıyla yeni bir oluşumun da temellerini atmıştır.¹⁸³ Yani İslam, cahiliye dönemi dâhil olmak üzere, nereden ve ne şekilde geldiğine bakmaksızın iyi olan şeylere kapıyı açık bırakmış, bu durumu fitrat kapsamında değerlendirmiştir. Hz. Muhammed, bu konuyla ilgili hadisinde şu ifadelere yer vermiştir: “*Cahiliye dönemi Arap’larının en hayırlıları ‘ilim’ doğrultusunda hareket ederse, İslam’da da (durum aynı şekilde değerlendirilip) en hayırlı kişiler arasında olacaklardır.*”²²⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber, cahiliye toplumunda izzet, şeref ve üstünlüğün nesep, kabile şerefi, soy çokluğu vb. şeylerle olmayacağına; İslam dininde üstünlüğün takva,¹⁸⁴ fazilet, hikmet ve ilimle ölçüldüğüne işaret buyurmuştur.²²⁶

Cahiliye döneminde kabile başkanları kahramanlık, sabır, cömertlik gibi bir takım meziyetlere sahip olanlardan seçilip, çok boyutlu sorumluluklar icra ederlerdi.¹⁸⁵ İslam’ın tebliğ süreci başlayınca Hz. Peygamber de kabile ve devlet başkanlarına davet mektupları (elçiler) göndermiştir. Bu davete verilen olumlu karşılık, kabilenin tamamının İslam’la müşerref olup dolayısıyla ebedi cezadan kurtulmalarına vesile olurdu. Aksi durumda İslâme

¹⁸² Bûharî, ‘*Mezâlim*’ 4.

¹⁸³ ez-Zebîdî, Ebû’l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî, *et-Tecrîdü’s-şarîh Tercümesi*, Tercüme: Kâmil Miras-Ahmed Naim (Ankara: y.y. 1979), 9/110. ²²⁴ Bûharî, Enbiyâ, 8.

¹⁸⁴ el-Hucurât 79/13; İbn Kesîr, Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Âzîm, 13/157-160. ²²⁶

Bûharî, Zekât, 1409; Hey’et, Mehmet Görmez vd. Hadislerle İslâm, 5/45.

¹⁸⁵ İbrâhim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 36; Ayrıca bk. Murat Sarıcık, *İslâm Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü* (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2002).

girişin kabulünü reddetmeleri durumunda ise genel itibarla kabile reisinin kararına bağlı kalınarak toplu bir inkâr sonucu ortaya çıkardı. Liderlerde olduğu gibi İslam tarihine adını unutulmazlar arasına yazdıran Mus'ab b. Umeyr, Medine'ye İslam tebliğcisi olarak gönderildiğinde toplum üzerinde oluşturduğu etki ile hemen hemen toplu kabule zemin hazırlamıştır. Orada yaptığı faaliyetlerden en önemlileri arasında Sa'd b. Muaz'ı İslâm'a davet ettikten sonra kabilesinin tamamının bir gün içerisinde İslâm'a girmelerine vesile olması kaynaklarda yer almıştır.¹⁸⁶¹⁸⁷ Bu gibi örneklerde olduğu gibi imanla tanıştırılıp Allah rızasına, dolayısıyla ebedi mükâfata ulaştırılan toplumların farklı zamanlardaki örneklerinden söz etmek mümkündür.

İnsanlık tarihinin her devrinde olduğu gibi cahiliye döneminde kısmen de olsa hakkın yanında bulunup iyilik yapanlar vardı.²²⁹ Dönemin en büyük cehaleti denilebilecek fiil olan 'kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek' âdetine karşı onları satın alıp büyüten bu sayede iyilik yapanlar da vardı. Yine Kâbe'nin tamir edildiği zamanlarda Ebu Vehb b. Amr'ın "Ey Kureyşliler! Beyt'in tamiri için yapacağınız destekte malınızın sadece helal olanından katınız. Oraya yapacağınız harcamada ne bir ahlaksızın mehrini ne faizden gelen parayı ne de zulmederek elde edilen malı olmasın."²³⁰ Bu bağlamda Hz. Muhammed'in cahiliye dönemi iyi ve güzel kabul edilecek adetlerini devam ettirdiği bilinmektedir.¹⁸⁸ Mesela sahabilerinden Saib isimindeki birine şöyle söylediği nakledilmiştir: "Ey Saib! Cahiliye döneminde uyguladığın faziletli amelleri İslam devrinde de sürdür; misafiri ağırla, yetime ikramda bulun, komşuna iyi ol."¹⁸⁹ Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi İslam dininin cahiliye zihniyetini olumlu yönde inşa etme gayreti güttüğü görülmektedir.

Cahiliye dönemi Arapların pozitif yönde sergiledikleri bir takım olumlu davranışlara da değinilmiştir. Özgürlüğüne düşkün, cesur, felakete sabır, cömertlik, misafirperverlik, eman diliyen muhafaza etmek, kanaatkârlık gibi hasletler sayılabilecek söz konusu faziletli davranışlardandır.¹⁹⁰ Sosyal düzenin korunmasına yönelik haksızlığa maruz kalan insanları

¹⁸⁶ Muhammed Yûsuf Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, trc. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, trs.), 1/175-

¹⁸⁷ ; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Yayın yeri ve tarihi yok), 1/167-168. ²²⁹ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 3. Baskı 2005), 132-133.

²³⁰ Monis, *Kur'an'ın Düşünce Yapısını Etkilemesi (Cahiliyeden Asrı Saadete)*, 68; Kâbe'nin yeniden inşası ile ilgili bk. Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh el-Ezrakî, *Ahbârü Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr* (4. Baskı, Tahkik: Rüşdi Salih Melhas), (Mekke: Mektebetü's-Sekâfe, 2002), 1/58-102.

¹⁸⁸ Asım Köksal, *İslam Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 2/132.

¹⁸⁹ Fayda, "Cahiliyye", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/17-19; Ayrıca bk. Hıdır Abbas Cemili, *Kabiletü Kureyş ve Esârühü fî'l-Hayâtü'l-Arabiyye Kable'l-İslâm* (Bağdat: el-Mecmau'l-İlmi, 2002).

¹⁹⁰ Sariçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 42.

korumak üzere oluşturulan ‘Hilfû’l-fudûl’¹⁹¹ cemiyetine o dönem üye olan Hz. Muhammed, peygamberliğinden sonra da aynı çizgide devam edip, mazlumun hakkını korumak için zalime ceza noktasında getirilen caydırıcı tedbirler yine o dönemin olumlu davranışları arasında zikredilebilir. En nihayetinde İslama katılanlar siyasi Müslümanlıktan itikadi Müslümanlığa geçiş yaparak bu durumu daha iyi yerlere taşımışlardır.¹⁹²

İslam’ın din olarak tamamlanıp ilan edildiği sırada (hatta öncesinde) sayıları çok az olsa da tevhit inancına mensup ‘Hanif’ler vardı. Bu inanışa sahip olanlar, İslam gibi tevhidi ilan edecek bir dinin geleceğini bekleyip çevrelerini de bundan haberdar ediyorlardı. Hz. Muhammed vahyi tebliği; tevhide daveti, kendilerini çepeçevre saran, rahatsız eden şirk sarmalı, zulüm ve birçok kötülükten kurtuluş vesilesi olmuştur. Sîret-nüzûl ilişkisi bağlamında cahiliye toplumuna yönelik terhib yönlü had, kısas vb. yaptırım tehditler, şirk/küfür başta olmak üzere kötülüklerin peyderpey terkedilmesi ya da en asgari seviyeye düşürülmesine zemin hazırlamıştır.¹⁹³ Bu konuda bir değerlendirme yapmak gerekirse; İslam’ın sosyolojik açıdan fertler arası ilişkilere çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Hasta ziyareti, davete icabet, bayramlar, zulme uğramışa yardım, selamlaşma, küslüklerin bir süreyle sınırlandırılması, barıştırma faaliyetleri gibi güzel hasletleri yaygınlaştırarak, toplum içerisinde ülfet ve merhameti zirveye taşımayı amaçlamış olması bu duruma örneklik teşkil etmektedir. Basit gibi görünen bu hasletler, toplumun bilinçaltına sevgi ve saygıyı yerleştirmektedir. Dayanışma ve ailevi bağlılık bilinciyle suça bulaşmayı, ceza almayı hem çevresine hem rabbine karşı saygısızlık görüp hayâ eden bireylerden oluşan huzurlu bir toplumu da inşa etmeyi amaçlamıştır.²³⁷

1.6.1. Cahiliye döneminde ceza müesseseleri

Bu başlık altında verilmesi gereken bilgileri daha detaylı bir şekilde ‘sîret’in Kur’ân âyetleri ışığında cezaya muhatap cahiliye toplumunu dönüşümünde etkisi’ başlıklı bölümde ayrıca işlenecektir.

İnsanlık tarihin başlangıcından bugüne kadar kişinin işlediği suça mukabil cezai müeyyideler uygulanmış, genel itibarla başarı ve iyiliklere karşılık mükâfat sunulmuştur. İslam’ın doğuşuyla birlikte Kur’ân ve Hz. Peygamberin (a.s.) ele alıp işlediği ‘ceza’ konusunu

¹⁹¹ Mehmet Salih Arı ‘Hilfu’l-fudul Cemiyetinin Sosyal Dayanışmadaki Rolü, 374-384.

¹⁹² Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü’l-Kur’ânî’l-hâkim et-Tefsîru’l-Vâdih hasebi tertîbi’n-nüzûl* (Mağrib: Dâru’l-Beydâ, 2008), 474; Monis Hilal, *Kur’an’ın Düşünce Yapısına Etkisi*, 121-124.

¹⁹³ ‘Hanif’ tanımı için bk. Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu* (İstanbul: y.y. 1980), 13.

²³⁷ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumu Şekillenışı*, 121.

incelerken, cahiliye dönemi toplumunun ‘ceza’ ve ilgili hüküm/uygulamalarını bilmemiz, İslam’da ‘ceza’ konusunda daha iyi değerlendirme yapabilmek açısından önemlidir.

Mekke’de cahiliye dönemi toplumunun tamamına yakını müşrik olmakla birlikte aralarında ‘Hanîf’ olarak bilinen ve Hz. İbrahim inanç ve geleneğinden kalma bir takım İlâhi kaynaklı ceza ya da dinin diğer kanunlarını ilgilendiren adetler de varlığını koruyabilmiştir. İleride daha detaylı açıklanacak olan ‘kaseme uygulaması, hırsıza yönelik el kesme cezası,¹⁹⁴ diyet ve kısas’²³⁹ cahiliye döneminde ‘Hanîf’ inancında var olan uygulamalara verilebilecek başlıca örneklerdir. Bunlarla birlikte haram aylar olarak bilinen ‘Zilka’de, Zilhicce, Muharrem ve Recep’ aylarına gösterilen ihtiram (belirlenen sınırlar) İslâm’dan sonra da korunmuştur.¹⁹⁵ Aynı şekilde cezaya muhatap olan suç zanlılarından yemin etmelerinin istenmesi²⁴¹ gibi hususlar İslâm’da de devam ettirilmiştir.¹⁹⁶

Cahiliye dönemi toplumunun dünya hayatına yönelik ‘genel ceza müesseseleri’ de vardır. Cahiliye döneminde, Hicaz ve çevresinde teşkilatlı bir devlet ya da siyasi otoriteden söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple suçlulara yönelik hüküm vermek suretiyle yargı organı da bulunmamaktaydı.²⁴³ Cahiliye döneminde sosyal hayata dair adaleti sağlamaya yönelik cezaî müeyyide müesseseleri ismi zikredilerek, haklarında bilgi verilecektir.

1.6.1.1.Tahkim müessesesi

Cahiliye döneminde söz konusu müessese var olmakla birlikte tam olarak nasıl işlediği ve uygulamasının içeriğine dair bilgiler kesin ve net değildir. “Hükûme” kavramına dair bazı tercümelerde ‘tahkim, para cezası’ ifadeleri kullanılmıştır.²⁴⁴ Kabileler ya da şahıslar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar hakem olarak halletme işine ise “hükûmet” adı verilmekte idi. Adiy b. Ka’b hanedanına ait olduğu söylenen bu sistem, Benu Sehm kabilesi tarafından yürütülmekteydi.¹⁹⁷ Hükûmet kavramı İslam Fıkında da kullanılan bir kavramdır. Bununla ilgili örnekler arasında kişilere karşı etki oluşturmuş fiillerde mağdura ödenecek tazminat (erş/diyet) nas ile tespit edilmiş olanlar haricinde ceza miktarı belirlenmemiş diyetin hâkimler ya da bilirkişiler tarafından tespit edilmesi “hükûmet-i adl” olarak tarif edilmektedir.¹⁹⁸ Bu

¹⁹⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmi’l-Kur’ân* (Lübnan: Müessetü’r- Risale, Birinci Baskı, 2006), 7/112. ²³⁹ Abdülkerim Zeydân, *el-Medhel li-Diraseti’ş-Şeriatî’l-İslâmiyye*, 36.

¹⁹⁵ Gül, *Kur’ân’da Kutsallık*, 210.

²⁴¹ Müslim, *Akdiye*, 1-2.

¹⁹⁶ Abdülkerim Zeydân, *el-Medhel li-Diraseti’ş-Şeriatî’l-İslâmiyye*, 37. ²⁴³ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilat (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)* (İstanbul y.y. 1999), 36. ²⁴⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/984/198.

¹⁹⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/893.

¹⁹⁸ Şamil Dağcı, " *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*" (Ankara: y.y. 1999), 170.

durumda ilgili müessese kabileler arasında vuku bulan yaralama ve benzeri zararlara karşı takdir edilen ceza olarak anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Hükûmet aynı mastardan müştak olan “tahkim” kelimesi ile cahiliye devrinde adli fonksiyon yönüyle öne çıkan uygulamalardan olup, her kabilenin kendi hakemlerinin varlığından söz edilebilir. Söz konusu hakemlerin güvenilirliği ise bazen tartışılabilir boyutta idi. Nitekim cahiliye döneminde ehli kitaba müntesip bazı hakemlerin rüşvet karşılığında yalancı şahitliği kabul ettikleri ve haksız kararlar verdikleri de tefsir kaynaklarımızda zikredilmiştir. Bu sebeple kendi hakemlerine güvenemeyen kişiler, Hz. Peygambere müracaat ederdi.²⁴⁸ Cahiliye dönemi ve önceki dönemlerde adil bir yargılamanın işlemediğine dair Hz. Peygamberin bu minvalde eski kavimlere atıfta bulunarak, “*Zengin veya soylu biri suç işlediğinde ona ceza vermemeyi; fakir veya zayıf bir kabileden olduğunda ise ona ceza uygulamalarını, helâk edici sebep*”²⁴⁹ olarak tanımlaması bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Adil ve hakkaniyetli olmadıklarına dair yine hırsızlık yapan soylu bir kadının cezadan muaf tutulması için Hz. Usame b. Zeyd’i aracı yapma faaliyetlerindeki örnek olaydan da anlaşılabilmektedir.²⁰⁰ Tahkim uygulamasının İslâm’ın ilk dönemleri ile sonrasında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir.²⁵¹ Tüm bunlarla beraber şunu söylemek mümkündür ki cahiliye döneminde hakemler tarafından verilen cezai müeyyide veya diğer hüküm içeren kararların resmi bir niteliği yoktu. Hâkimlik tercihiyle ilgili, isteyen kendisinin ya da diğer kabilelerin hakemlerine başvurabilmekle beraber bu dönemdeki hakemlerin erkek olabileceği gibi kadınlardan da seçilebilmekteydi.²⁰¹

İslâm’dan önce cahiliye toplumunun ceza ve muhakeme hukukunu önemli ölçüde ilgilendiren (muhtemelen) başlıca müessesedir. O dönemin toplumu, hukuka dair dava ve şikâyetleri daha çok ‘hakem’ usulüyle çözüme kavuşturma yoluna giderlerdi. Taraflar öncelikle hakemlik konusunda kişi ya da isim üzerinde anlaşır, kararlaştırılan gün/zamanda belirlemiş oldukları hakemin huzuruna çıkmak suretiyle dava duruşması gerçekleşmiş olurdu. Hakemlerin mahkeme salonu mahiyetinde belli adresleri bulunmuyordu. Kutsal olarak addedilen bir mabet ya da nesnenin yanında bulunmak suretiyle mahkeme kurulurdu. (Ayrıca bu dönemde yapılan tahkim uygulama örneklerine dair “tahkim ağacından” da

¹⁹⁹ Vehbe ez-Zühaylî, " *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*" (Dimaşk: Yayın yeri ve tarihi bulunmadı), 3/1997. ²⁴⁸ Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân Yolu Meâl Tefsîr* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), Mâide 5/42; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/219-231. ²⁴⁹ Müslim, *Hudûd*, 8.

²⁰⁰ Bûharî, *Hudûd*, 11.

²⁵¹ en-Nisâ 4/65.

²⁰¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm* (Beyrut: y.y. 1970), 5/635.

bahsedilmektedir).²⁰² Sistem basit bir işleyişe sahipti ancak örf ve âdet gereği hakemlerin yün elbise giymek, sarık sarmak gibi zorunlulukları mevcuttu. Hakemler özellikle panayırların düzenlendikleri dönemlerde biri ‘ticari ihtilaflar’ diğeri isti’naf makamı’ olarak kurulurdu.²⁵⁴

Cahiliye toplumunda, hakemlerin vereceği kararlarda (ceza yönüyle) dayandıkları resmi bir kanun yoktu. Hakemler kendi görüşleriyle birlikte, örf ve âdete de dayanarak hüküm verebiliyorlardı. Taraflar hakemin kararına rıza gösterip kabul ettikleri dava sonucunda sorun çözüme kavuşmuş kabul edilirdi. Hakemin kararı sonrası sulh ile neticelenen mesele, adam öldürmekle alakalı olsa da bir kan davası meselesi olmaktan çıkar ve bireysel cezalandırmanın önünü kapatırdı.²⁰³

İslâm’ten önce cahiliye toplumunun fertleri ve kabileler arasında anlaşmazlıkları bitirmek üzere başka çözüm yolları da bulunurdu. Günümüze kıyasla, aralarında husumet bulunan tarafların dava sırasında iddia-savunma iş/ifade ve işlemleri/şikâyet görüşülürken, kadıların/yargıçların da davaları görürken uygulamaları gereken kurallar bütünü “kazâi usullere” (hüküm) riâyetle belli bir metodun takip edildiği anlaşılabilmektedir.²⁰⁴ Cahiliye döneminde var olan bu ve benzeri müesseseler, yüklendikleri görevler, yapılan antlaşmalar, kabile ya da kişilerce uygulanan cezai işlemler esas itibarıyla o dönemin toplumlarında ‘adli teşkilatın’ olmadığına delalet etmektedir. Bu yapılar, resmi anlamda bir adli teşkilatın görevini göremese de, özellikle kabileler arası ilişki ve sorunlarda ceza hukuku yönüyle gelenek ve görenek boyutuyla oldukça etkili rol üstlenmişlerdir. Yargılama, hakemlik konusu terğib ve terhib bağlamında ele alındığında (aile bağlarının kişi üzerinde oluşturduğu manevi baskı/utanma/hayâ) vb. oluşumların suç işleme oranının düşürülmesi ya da caydırıcılığın artırılması yönünde olumlu katkıları olduğu anlaşılmaktadır.

1.6.1.2.Eşnâk ve hamâle

Cahiliye döneminde yaşayan insanların adli yapıları arasında bulunan “Eşnâk ve Hamele” vazifeleri kan diyeti, yapılan haksızlık sonucu ortaya çıkan zarar işlerini görüşmek ve karara bağlamak üzere kurulmuştur. Bu uygulama ile ilgili sorumluluk ve yönetim görevi Hz. Ebubekir’e aitti.²⁰⁵ Teşkilatlanmada ortaya çıkan zarara göre diyet ödemesi gereken

²⁰² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/915.

²⁵⁴ Cevâd Ali, 652-654.

²⁰³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/915.

²⁰⁴ Fahrettin Atar, “Murafa” *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 32/38-40.

²⁰⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/893.

²⁵⁸ Cevâd Ali, 5/600.

katilin yerine dönemin cömertlerinin bazen cezayı ödediği görülmektedir. Ödemede eksik kalındığı durumda zararı ödemesi gereken kişinin, kabilesine müracaat etmek suretiyle talep edilen (mali ceza) miktarına ulaşılmaktaydı. Yapılan bu faaliyet de “eşnâk” olarak isimlendirilmekteydi.²⁵⁸ Hz. Ebu Bekir, söz konusu uygulamada, ödenmesi gereken diyet miktarını takdir eder, katilin âkilesi de belirlenen ceza miktarını ödemek zorunda bırakılırdı. O dönemde işleyen bu sistem, her ne kadar kanuni olmasa da günümüzde yaptırım ve bağlayıcılığı olan ceza hükümlerinin uygulama yöntemiyle bağdaşmaktadır.

“Hamâle” vazifesi ise eşnâk vazifesine benzemekle beraber, daha çok iki kabile arasında çıkan anlaşmazlıkları sulh yoluyla çözmek için belirlenmiş ceza miktarının, kişilerce/taflarca ödenmek üzere yapılan anlaşmaya verilen isim olmuştur. Hamâle vazifesi için sorumluluğu üstlenen kişinin görevini tamamlamak zorunluluğu bulunurdu. Ficâr savaşlarını sona erdirmek için Utbe b. Rebîa’nın karşı taraftan dökülen kanlara karşı diyet cezasını ödemeyi teklif etmesi, kendilerinden öldürülenlerinin diyet cezalarının ise bağışlanması teklifi dönemin “hamâle” örneklerindendir. Hamâle, bu yönüyle bazen kabileler arası muhtemel savaşların önüne geçilmesinde önemli bir etken olmuştur.²⁰⁶ İslâm’ten sonra da bu ve benzeri uygulamalar caiz olarak görülmüştür. Bir kavmin hamâlesini yüklenip ödemesi gereken ceza miktarına ulaşınca kadar toplayacağı yardımlar da dilencilik dışında (caiz) tutulmuştur.²⁶⁰

1.6.1.3. Hilfû’l-fudûl müessesesi

Cahiliye döneminde özellikle dışarıdan ticaret vb. maksatla Mekke’ye gelip haksızlığa uğrayan kişilerin mağduriyetlerini gidermek; ilgili kişilerden gasp edilen hakları almak üzere oluşturulmuş bir yapıdır. Hz. Peygamber’in amcası Abdulmuttalib’in haksızlığa uğrayan bir kişinin durumuna şahit olunca, ailesine yakın olan kimselerle birlikte söz konusu girişimi başlatmıştır. “Erdemliler Yemini” olarak bilinen bu yapının içerisinde Hz. Muhammed de (a.s.) yer almıştır. Ortaya çıkan haksızlıkları cezasız bırakmamak üzere beni Haşim, Abdulmuttalib gibi şahsiyetler; Abdullah b. Cüd’an ve Zeyd b. Abdulmuttalib’in önerisi neticesinde Kureyş ileri gelenleri bir araya geldiler. Yerli ve yabancı kişilerden zulme uğrayanların haklarını almak hususunda yemin ettiler.²⁰⁷ Bu yapının ortaya çıkmasına tepki olarak gösteren ve aynı zamanda o dönem insanlara haksızlık yapanların başında bulunan As

²⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebiyye*, 176-177.

²⁶⁰ Cevâd Ali, 5/600.

²⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 132-133; İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb, *Kitabü’l-Münemmek fî Ahbâri Kureyş*, Tahkik: Hurşid Ahmed Faruk (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1985), 187.

b. Vail gelmekte idi. Hz. Muhammed'in bu yapının içerisinde olması, kendi şahsında her zaman gurur verici olarak hatırlanmıştır. Bu konu gündeme geldiği her mecliste “*Bu gün davet edilseydim yine icabet ederdim*”²⁰⁸ şeklindeki beyanı bu durumun göstergesidir. Adli yargı dediğimiz yapının kaynağı niteliğindeki bu sistem, kendisinden sonraki dönemlere ilham, ‘Divan-ı Mezalim’ denilen yapının beslendiği menşe olarak nitelenebilir özelliğe haiz olmuştur.²⁶³ Hilfü’l-Fudûl müessesine benzer, (en azından ismen bile olsa anmaya gerek duyduğumuz) ve daha çok kabileler arası sorunları çözmeye odaklı “Hilfü’s-Silâh” adında bir yapının var olduğundan söz etmek yerinde bir bilgi olacaktır.²⁰⁹

Cahiliye döneminde ceza hukukuna dair nitelikli başka kaynaklardan da bahsetmek mümkündür. Risâlet öncesi Arabistan yarımadasında ceza hukukuna kaynaklık eden disiplinler araştırıldığında, yukarıda verilen ceza müesseseleri ile birlikte ağırlıklı olarak uygulanan hukuk disiplininin de kısmen de olsa var olduğu gözlemlenmiştir. O dönemin ceza hukukuna yönelik kaynak nitelikli dayanaklardan biri “dine dayalı hükümlerdir.” Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Putperestlik vb. din çeşitliğinin yoğun olduğu yarımadada dini çeşitliliğin ceza hukuku üzerinde etkili olması doğal olarak kaçınılmaz olmuştur. Önceki dinlerin hukuki uygulamalarının bu şekilde cahiliye devri ceza hukukuna etki ettiği anlaşılmaktadır. O dönem, ‘Hanîf’lik inancına müntesip olanların varlığı; Hz. İbrahim dâhil sonraki peygamberlerin risâletlerinden haberdar olmalarıyla beraber toplumun ceza bağlamındaki hükümlerle iç içe olmaları, sistemlerin birbirinden etkileşimlerini ortaya koymaktadır. Mesela vahye dayalı kaynaklarda recm, kısas ve el kesme gibi ceza uygulamaları İslâm’dan önceki dinlerde de vardı.²¹⁰ İslam dönemi öncesinde cahiliye Arapları, vahye dayalı hüküm/adalet mekanizmasından uzaklaşmış, hukuk ve cezalara vahyin dışından kaynaklık eden birçok unsurdan etkilendikleri anlaşılmaktadır. Hüküm vermek üzere etkileri altında kaldıkları çeşitli kaynakları, zamanla örf ve adetleri içselleştirerek kabullendikleri görülmektedir.²¹¹

İslam tarihi açısından öncesi ve sonrasına bakıldığında cahiliye toplumunun dönüşüm sürecinde Hz. İbrahim’den gelen ‘Hanîflik’ inancının varlığıyla şirk/putperestlikten arınıp tevhit inancı hakkında tespitler yapılmasına da olanak sağlamıştır. Cahiliye toplumunun

²⁰⁸ Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li Diraseti’s-Şer’ati’l-İslâmiyye*.²⁶³

İbn Sa’d, *Kitabü’t-Tabakati’l-Kebîr*, 1/106-107.

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Mithat Eser, Hz. Peygamber’in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfü’l-Fudûl’a Katılması, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (2009), 311-329.

²¹⁰ Şah Veliyullah, Dihlevî, *Hüccetüllâhi’l-Bâliğa* (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 2005), 1/159.

²¹¹ el-Âlûsî, Ebû’l-Meali Mahmûd Şükri b. Abdullah b. Şihâbuddin, *Büluğ’l-Arab fî Marifeti Ahvali’l-Arab*, thk. Muhammed Behcet el-Eseri (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 1/277.

Hanîflik inancına yabancı olmamaları, ceza ve diğer hukuki uygulamalarında ‘Kâbe ve harem bölgesinin dokunulmazlığı, (buna yönelik belirlenen cezalar) haram aylarda uygulanan ihlâllere yönelik ilgili yaptırımlar, Hz. İbrahim’den cahiliye dönemine kadar toplumun ceza hukuku uygulama örnekleri arasındadır.²¹²

1.6.2. Cahiliyye hukukuna diğer etkiler

Cahiliye dönemine hukuk ve ceza sistemine etki eden faktörlerden biri de Yahudiliğe ait hükümlerdir. Yahudilerin Hicaz bölgesindeki Araplarla sık etkileşimi sebebiyle doğal olarak birçok alanda olduğu gibi hukuk, ceza ve yargı sistemlerini de etkilediği görülmektedir. Mesela cahiliye döneminde var olan “recm cezası,” faili bilinmeyen cinayetlerde zanlıdan yapılması/yerine getirilmesi istenen “kaseme” Yahudilerin esinlenerek uygulandığı görülmektedir. Ayrıca Yahudilerin ticari işlemlerinde faizle iştiğal etmeleri, faiz borcunu ödemeyenlere uyguladıkları mali cezalar da bu etkiyi ortaya koymaktadır.²¹³

Vahye dayanmayan beşerî dinlerin de cahiliye ceza hukukuna etki ettiği görülmektedir. Yahudilik kadar etkili olmadıysa da Mecusilerin de özel hukuk alanında etkilerinden bahsedilebilir.²¹⁴ Söz konusu örfi uygulamaları arasında var olan ancak İslâm’ın gelmesi ile birlikte Hacib b. Zürrare’nin başlattığı ‘kendi kızıyla evlenebilme’ âdetinin yasaklanması bu örneklerdendir.²⁷⁰

Araplar, İslâm’ın gönderilişinden çok önceye dayanan ‘vahye dayalı ilkelerden uzaklaşmaları’ neticesinde aralarında putperestlik yayılmıştır. Putperestliğin Arabistan yarımadasında yayılmasından sonra cahiliye döneminin toplum yaşantısından hukuki tasarruflarına kadar çeşitli etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir.²¹⁵ Konuyla ilgili müşrik ve putperestlerin durumunu anlatan bir âyet şöyle buyurmuştur: “*Onlara (müşriklere) ‘Allah’ın nazil ettiğine ve elçiye geliniz’ denildiğinde, (onlar) atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol/durum bize yeter’ derler.*”²¹⁶ Devamındaki âyette de “*atalarımızı*

²¹² el-Merzûkî, Ebû Ali, Ahmet b. Muhammed, *el-Ezminetü ve’l-Emkine*, Tahkik: Halil Mansur (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996), 65.

²¹³ Cevâd Ali, 225-561; el-Âlûsî, *Ükubatü’l-Arab fi Cahiliyyatiha*, thk. Muhammed Behcet el-Eseri (Beyrut: elMerkezü’l-Akademî, 2015), 8.

²¹⁴ el-Âlûsî, Mahmud Şükri, *Büluğü’l-Arab fi Marifeti Ahvali’l-Arab*, 2/228. ²⁷⁰ en-Nisâ 4/23.

²¹⁵ el-Ya’kubî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kub İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih, *Tarihu’l-Yakubi* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1995), 1/254.

²¹⁶ Mâide 5/104.

*bulduğumuz/gördüğümüz hâl üzere (o yola) uyarız” şeklinde, (ceza hukuku dâhil) yaşantılarının bir kısmını onlardan gördükleri adetler üzerine bina ettikleri anlaşılmaktadır.*²¹⁷

Yöneticilerin tasarrufu: İslam’dan önce müşrik Arapların ceza hukukuna kaynaklık eden etkenlerden biri de ‘yöneticilerin tasarrufu’ olmuştur. Kabile ya da devlet başkanı olarak bilinen kişiler, yönettikleri tebaalarına vergi miktarı, sözlü hukukla kanun belirlemek, savaş/barış ilan etmek, hukuka yönelik tasarruflarda bulunmak suretiyle ceza yönetimini etkilemişlerdir. Kabile reislerine yönelik siyasi mücadele girişimlerine karşılık verilen cezalar, emirlerine uymayanların hapis cezasına çarptırılmaları, belirledikleri kanunların ihlâli durumunda uygulanan yaptırımlar, hukuk ve ceza alanındaki etkilerini ortaya koymaktadır.²¹⁸

Din adamları ve onların uygulamaları: Cahiliye ceza ve hukukuna yönelik etki ve kaynaklık eden hususlardan bir diğeri de ‘din adamları ve onların uygulamaları’ olmuştur. Cahiliye döneminde yaygın olan putperestlik inancı neticesinde, putlarla halk arasında aracı olduklarına inanılan din adamlarının putlar adına konuşmak, emretmek, sakındırmak, helal/haram kılmak gibi yetkilerinin olduğuna inanmak, ceza ve hukuk alanı üzerinde etkili olduklarını göstermektedir. Buna göre verdikleri fetvalar/hükümler, kabileler nezdinde kesin hüküm olarak kabul görmekteydi.²¹⁹ Bu durumu Kur’ân âyeti şu şekilde haber vermektedir. *“Allah’ın yaratmış olduğu ekin ve hayvanlardan pay/hisse ayırmak suretiyle kendilerince ‘Bu Allah için (ayırılan pay) bu da ortaklarımıza (putlarımız için)’ dediler. Ortakları için ayrılan pay ettikleri Allah’a ulaşmıyor, lakin Allah adına ayrılan ortaklarına ulaşıyor!... Verdikleri hüküm ne kötüdür. Buna benzer (kötü hüküm/fetvalarla din adamları) müşrik olanlardan birçoğuna çocukları katletmeyi iyi bir şeymiş gibi gösterdi ki, hem onları mahvetsinler hem de hem de dinlerini ifsat etsinler!..”*²¹⁹

Verilen örneklerle birlikte cahiliye dönemi, örf adet, kabile liderleriyle birlikte ileri gelen şahsiyetler, idari hizmetlerden Daru’n-Nedve, Meclisü’l-Mele, el-Meşvere, el-Eşnâk,

²¹⁷ Cevâd Ali, 5/471.

²¹⁸ Cevâd Ali, 5/256-475; 6/242; 7/231.

²¹⁹ Cevâd Ali, 6/219.

²¹⁹ el-En’âm 6/136-137; Ayrıca bk. er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 27/164; el-Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân, *Tefsîrü’l-Bahrü’l-Muhît*, Tahkik: Adil Ahmed; Ali Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 1. Baskı; et-Tekvir 81/8-9; Zekerîya Erkut, *Cahiliye Döneminin Kaynak Nitelikleri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, 2022), 215-235. ²⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 148-149; et-Taberî, *Tarihu’t-Taberî*, 2/240-241; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 705.

el-Ezlâm, es-Sifâre, ‘hâkem kararları’ gibi²⁷⁷ faktörler insanlık tarihinin her evresinde olduğu üzere, günümüze kadar ceza ve hukuk yapısına etki etmiştir.

Sonuç olarak cahiliye dönemi insanı ‘Hanîf’ temelli, vahye dayanan hukuki yapıyla birlikte semavi dinlerin etkisiyle şekillendiği gibi beşeri niteliklerin de etkisi altında kalarak, büyük bir yozlaşmaya uğramıştır. Bu durum, toplumun zamanla ceza ve hukuk yönüyle, güçlülerin zayıflar üzerindeki hâkimiyet ve haksızlığının daha da fazlalaşmasına zemin oluşturmuştur.

1.7. Cezalandırmadaki Amaç

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç gibi cezalandırmadaki amaç da eskidir. Cezada amaçla ilgili, eski uygarlıklardan günümüze kadar filozofların, sosyolog ve düşünürlerin üzerinde durdukları bir konudur. Hukuk düzeninde kişiye yüklenen sorumluluklarda ihlal söz konusu olunca sorumluluk devreye girmektedir. Nitekim toplum huzur ve düzeninin sağlanabilmesi, haksızlıklara karşı uygulanan yaptırımlarla mümkündür. Yani bu bağlamda yaptırım, hukuk düzeninin kişiye yüklediği sorumluluğa aykırı davranmasından kaynaklanmaktadır.²²⁰

Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam ceza hukukunda da cezalar, suçluların ıslah edilmesi, toplum huzur ve düzeninin devamı ve adaletin tesisi için belirlenmiştir. Bu durumda hukuki hükümlerin insan menfaati için olduğu ortaya çıkmaktadır. Çıkan bu sonuçla ilgili olarak cezanın bir amaç olmadığı; toplum huzuru için başvurulacak son seçenek olduğu görülmektedir. Kanun koyucu olan Yüce Allah ve âlemlere rahmet olarak niteleyip gönderdiği peygamberin son çare olarak uygulamaya aldıkları ceza yöntemi de ‘rahmet’ sıfatıyla ilişkilendirilebilir.²⁷⁹

Suç olarak tanımlanan fiiller ispatlanabiliyorsa, fail dünya şartlarında cezalandırılır. Fakat ispatı mümkün olmadıysa akıbeti kıyamet gününde cezalandırılmak üzere ahirete kalmıştır. Faili ispatlanmamış suç ve suçluların toplum huzuru açısından sakıncaları vardır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamberin bu sözleri konuya dikkat çekmektedir: “*Gizli kalmış masiyet failine zarar verir; ortaya çıkmış fakat cezalandırılmamışsa toplum zarar görür.*”²²¹ Buna göre cezalar toplum huzuru açısından güveni tesisi eden ilkeler olarak kabul edilmelidir.

1.7.1. Caydırıcılık

²²⁰ Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım*, 3/20.

²⁷⁹ el-Enbiyâ 21/107.

²²¹ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 276.

Caydırıcılık, suç işleyen kişi dışında suça meyilli olan diğer insanların benzer veya aynı suçu işlememeleri hususunda önleme amacı taşır. İslam ceza hukukunda yaptırımların temel amacı caydırıcılık yönüyle suça bulaşmayı minimize etmektir.²²² Suça karşı uygulanacak müeyyidenin önceden haber verilmiş olması, tehdit mekanizmasını devreye aldığından kanunlara uymayı zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla suç potansiyelinin düşmesinde etkin rol oynamaktadır. Ayrıca İslam’da dünyevi ve uhrevi cezaların her iki âlemde söz konusu olması, dini emirlere uygun davranmaya teşvik etmiştir. Uygun davranmayanlara yönelik suçluya uygulanan ceza zahir manada kişisel boyutta görünse de kitlesel boyuta sahiptir. Çünkü bazı cezaların infazı alenen infaz edilmesi, ben de suç işlersem bu hale gelirim düşüncesi kişiyi dizginlemektedir. Nitekim herhangi bir had suçu ceza yönüyle infaz edilirken devlet yöneticisi ya da toplumsal sorumluluk ve otorite sahibi kişilerin orada bulunması icab etmektedir.²²³

Cezalandırmadaki gayelerden biri de suçluların ıslahıdır. Bu da kişileri şahsi özellikte caydırma amacı taşımaktadır. Yani bireyi yeniden topluma kazandırmak suretiyle suç tekrarrüne düşmekten korumaktır. İslam’ın tövbe anlayışı, tekrara düşse bile ıslahına dair kapıyı açık tutmuş olması bu açıdan önemlidir. Buna göre temel gaye cezalandırmak ve intikam değil affetmektir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında suçunu ikrar eden kişiye: “*Senin hırsızlık ettiğini zannetmiyorum.*”; zina ettiğini ikrar eden kişiyi defalarca geri çevirmesi, dördüncü gelişinde ise “*Belki sen yapmamışsındır (öpmüş veya bunun gibi bir şey yapmışsındır).*” İfadesi bu duruma örnektir.²²⁴

1.7.2. Keffâret (الكفارة)

Keffâret yönüyle ceza ve amaç İslâm hukukunda görülmektedir. Modern hukuktaki mükerrer cezalandırma yasağına benzer niteliklere sahiptir. Seküler hukukla içerikleri ise farklıdır. Kefaret, hukuki değerleri ihlal etmekle dünya hayatında infaz edilen ceza türüdür. Allah’ın emrine aykırı hareket etmekle kişinin bu bağlamda diğer dünyadaki cezası, ahiret boyutuyla ilişkilidir. Bu duruma dair İslam hukukçularının görüşü ise keffâret bu dünyada ödenmekle faili ahiretteki azaptan kurtarmaktadır.²⁸⁴ Hz. Peygamberin bu konudaki ifadesi şöyledir: “*Kim suçlardan birini irtikâp eder de onun hakkında ceza infaz edilirse bu onun*

²²² Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 2/11.

²²³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 3/188.

²²⁴ Abdülkerim Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), 545. ²⁸⁴ Sabri Erturhan, *İslam Ceza Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020), 90. ²⁸⁵ Müslim, *Hudud*, 44.

kefarete olur.”²⁸⁵ Buna göre suçlunun fiilinden dolayı aldığı kefarete cezası onu ilgili günahından arındırmıştır. Bu sonuç suçluyu ruhsal yönden rahatlatmış gibi kendisine uygulanacak cezaya da razı edecektir. Ayrıca Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemek üzere bir daha suç işlememek üzere toplumdaki normal konumuna dönmesine zemin hazırlayacaktır. Hz. Peygamber de cezasını çekmiş olan kişilerin ayıplanmalarını buyurmuştur. Bu durum sirette infazı gerçekleşmiş birine karşı çevredekilerin “*Allah seni rezil rüsva etsin*” ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu tepkiye karşı Hz. Peygamber onları şu sözlerle uyarmıştır: “*Bu adam hakkında şeytana yardımcı olmayın.*”²²⁵

1.8. Mağdur Açısından Cezanın Önemi

Fitratı gereği kendisine yönelik sergilenen haksızlık ve zulüm karşısında insanda intikam hissi yüksek olmaktadır. Bu sebeple beraber mağdur taraf özellikle haksızlık yapan kişinin bir an önce cezalandırılmasını sabırsızlıkla istemektedir. Bu yönüyle suçluya verilecek ceza, mağdurun intikam hırsını yatıştıracak gibi toplumun hukukunu toplumsal ve manevi değerlerini korumak suretiyle suçun tekrarlanmasını da engellemektedir. Bu bağlamda ceza, mağdurun ve dolayısıyla toplumun ruhen rahatlaması, kişilerin dünya huzurunun devam etmesi için Allah tarafından bahşedilen İlâhi bir adalet ve rahmet sisteminin yansıması olarak anlaşılmaktadır. Mesela Kur’ân-ı Kerîm’de ceza uygulamalarında ağırlık yönüyle can (hayat) güvenliğini tehdit edene karşılık caydırıcı cezaî müeyyideyi ‘*kisas*’ olarak tanımlamış ve “*kisasta hayat olduğu*”²²⁶ bildirmiştir.²⁸⁸ Cana karşı işlenen suçların sadece Allah’ın sınırlarını aşmakla kalmadığı, bununla birlikte insanlığa ait değerlere bir saldırı olduğu da hukuk sistemi ve fitrat ilişkisi ile kabul edilmektedir.²⁸⁹

Hız. Peygamber de kisasta hayat olduğuna dair terğib-terhibler yapmıştır. Hatta genelleme yaparak tüm “*şer’i uygulamalarda yapılan bir infazın kırk gün sabah vaktinde yağın yağmurdan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir*”.²²⁷ Bununla birlikte hangi türden olursa olsun, cezaların infazı gerçekleşirken mutedil davrandığı vuku bulan hırsızlık, zina gibi cezaların infazından anlaşılmaktadır. Bir yanda zulme uğramış taraf, diğer yanda suçlu varken insani fitratı bir tarafa meyletmemiş, haktan yana uygulama sergilemiştir. Kur’ân-ı Kerîm de toplumun maslahatı ve mağdurun hakkını korumak üzere had ve kısas infazını âyetle

²²⁵ Ebû Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, 2/24.

²²⁶ el-Bakara 2/179; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelûsî, *el-Muhârrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 1/244-247. ²⁸⁸ el-Bakara 2/178. ²⁸⁹ el-Mâide 5/32.

²²⁷ İbn Mâce, *Hudûd*, 3.

²⁹¹ Nûr 24/2.

belirtmiştir. Bu konuda zina edenlere 100 sopa emrini verirken “Allah’ın dini hükmünü uygularken suçluya merhametli davranmayın”²⁹¹ uyarısını yaparak olası ihmallere kapıları kapatmıştır. Bu bağlamda verilen hükmün sadece mağdur açısından değerlendirilmemesi gerektiği; toplum içerisinde sıradanlaşmaması adına bir tedbir olarak da anlaşılmalıdır.²²⁸

İslam, iffete yönelik olası iftira suçuna karşılık da Kur’ân dört şahit şartı getirmiştir. İddiasını ispat noktasında yetersiz kalan kişi, seksen sopa/celde cezası ile birlikte birçok manevi cezaya çarptırılmıştır. Aynı zamanda müddei, iddiasını ispat noktasında şartları yerine getiremediğinde meylettiği suçun cezasıyla yüz yüze kalma durumu getirilmiştir. Yani iddia veya niyetinde amaç cezalandırmak iken, kendisini cezalı duruma düşürmenin hayal kırıklığı içinde bulacaktır. Bununla birlikte iftiraya teşebbüs eden kişinin toplum nezdinde onur ve haysiyetinin zedelenmesi gibi manevi bir ceza ile de karşı karşıya kalacağı ayrıca bir yaptırım türü olarak anlaşılmalıdır. Tüm bu cezaların üstüne iftira müteşebbisinin, o vakitten sonra yalancı damgası ile damgalanıp, şahitliğinin kabul edilmemesi;²²⁹ fâsık/yoldan çıkmış olarak nitelermelerle anılması,²³⁰ karşıdaki kişinin (mağdurun) müfteriye yönelik uygulanması gereken beklentiler açısından fitrata uygun, adil ve ruhsal açıdan rahatlatıcı tedbirlerdir. Mağdur açısından ise toplum nazarında aklanmış olması yani iftiraya uğradığının anlaşılması, dolayısıyla mağdurun iffetli olduğunun ortaya çıkması kişinin huzuru açısından fitrat gereği mutluluk verici bir sonuçtur. Ayrıca mağdurun kişilik haklarının, itibarın iadesi; iftiranın kendisinde oluşturduğu manevi tahribatin (maddi yolla/celde ve diğer cezalandırmalarla) karşılanmış olması, mağdur açısından tazmin hükmündedir.²³¹

Ceza kimi zaman suçluyu hal ve tavırlarıyla ele vermektedir. Bazen de psikolojik açıdan vicdanını rahatlatmak gayesiyle kişi er ya da geç kendiliğinden mahkemeye müracaat etmek suretiyle cezasının verilmesini yine kendisinin istediğine dair örneklerde görmek mümkündür. Bu konuyla alakalı sîret sürecinde geçen bir rivâyet şöyle aktarılmıştır. Amr b. Semure adında bir sahabi Hz. peygamberin yanına gelerek: “Ey Allah’ın peygamberi! Ben filancalara ait olan bir deve çaldım. Cezamı infaz ettirmek suretiyle beni bu günahattan temizle! dedi.” Bu durum üzerine Hz. Peygamber olayın doğru olup olmadığını ilgili kabileye sordurdu. Hırsızlık suçunun gerçekleştirilmiş olduğu kesinleştikten sonra Amr’a hırsızlık

²²⁸ Mehmet Kılıçarslan, Kur’ân-ı Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslâm’ın Suça Bakışı, *Bilimname Dergisi* 36 (2018), 316-318.

²²⁹ Nûr 24/13; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/174-175.

²³⁰ el-Hucurât 49/6; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 13/146-148.

²³¹ Fayda, Mustafa, “İfk”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/507-509.

cezası olan el kesme infazı uygulanmıştır. (Amr b. Semure) Kesilmiş olup yerde duran eline bakarak, “Beni senden kurtaran (günahımı temizleyen) Allah’a hamd ve şükürler olsun. Nitekim sen bedenimi cehenneme götürmek istemiştin”²³² demek suretiyle kendisinin manevi bir rahata kavuştuğunu dile getirmiş olması bu bağlamda değerlendirilebilmektedir.

1.9. Cezanın İnsan Fıtratına Uygunluğu

Ceza pek çok yönden insan fıtratına uygundur. Bunları birçok yönden ele almak mümkündür.

1.9.1. Psikolojik açıdan cezanın insan fıtratına uygunluğu

Allah (c.c.) insanlara peygamberler vasıtasıyla nelerin haram, nelerin mubah kılındığını bildirmiş buna göre insanı sorumlu tutmuştur: “O, size nelerin haram olduğunu tek tek (ayrı ayrı) belirtmiştir.”²³³ Bildirilenlerin dışında kalanların ise mübah olduğu da (icma’ ve kıyas ile sonradan helalliği/haramlığı belirlenmiş olanlar hariç) ifade buyurulmuştur.²³⁴

İslam inancına göre Hz. Peygamberin ifadesiyle “Dünyaya gelen her bir kişi fıtrat üzerine doğar; daha sonraki süreçte onu, anası ya da babası Yahudi, Nasranî ya da Mecusi yapar.”²³⁵ Buna göre doğal haliyle bırakılıp istikameti İslam üzere inşa edilen bir insanın imânî noktada varacağı menzil, fıtrata göre Allah rızasıdır. Lakin insanın çevresindeki kötü kişilerin etkisiyle şeytan ve nefis de devreye girince günaha bulaşmak insan açısından kaçınılmaz hale gelir. İnsanın kendisine rehberlik eden vahiy ve akıl nimetinden istifade etmesi, kendisine verilen duyu organları, duygu ve hislerle kötülöklere bulaşmadan mükemmellik sıfatını; ya da tersi durumla nefsi arzularının esiri olmak hatasıyla aşağılık damgasını almaya müsaittir.²³⁵

Kur’ân’a göre insan yapısında bulunan bir takım duygular, kişiye istikameti kaybettirip psiko-sosyal manada günah ve hatalara düşürmek suretiyle, cezaya muhatap kılabilir. Bunların başlıcaları arasında şunlar sayılabilir: İnsan, istediği şeyi çabucak elde etme arzusu, hayrı istediği gibi şerri de istemesi yönüyle (sabırsız) aceleci;²³⁶ başına isabet eden sıkıntı- dert-bela ve musibetlere karşı sızlanan, nimet ve rahatlığa kavuşunca ise

²³² İbn Mâce, *Hudûd*, 24.

²³³ el-En’âm 6/119.

²³⁴ en-Nisâ 4/24; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 3/433-436. ²⁹⁹ Müslim, Kader, 22.

²³⁵ el-Bikâî, Ebû’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbâvî, *Nazmü’l-Dürer*, (Kahire: Dârü’l-Kütübü’l-İslâmi, ts), 22/140-145.

²³⁶ el-Enbiyâ 21/37; Âl-i İmrân 3/185; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 6/287-292; el-İsrâ 17/11.

nankörleşen ‘*bencil, hırslı*’;²³⁷ emanet ve sorumluluk altına girmeyi kabul ederek (sorumluluk ve kendisine yüklenen görev ihmali sebebiyle), ‘*çok zalim ve cahil*’;³⁰³ yeri yarmak suretiyle ne derinliklerine, boy bakımından ne de dağların boyuna ulaşmaya muktedir değilken, böbürlenerek havalı yürüyen ‘*kibirli, kendini beğenen ve imana karşı yüz çeviren*’;²³⁸ Allah’ın diğer insanlara vermiş olduğu lütuf ve ikramı kıskanan, Allah’ın mülkü onun eline geçse diğer insanlara bir tane/çekirdek bile vermeyecek kadar ‘*kıskanç ve bencil*’;²³⁹ Rabbinin nimetlerine kendisinin de şahit olacak ölçüyle ‘*çok nankör*’²⁴⁰ olduğu ve bu gibi güdülere sahip olduğundan dolayı hata ve günahlara bulaşmaya müsait yaratıldığı görünmektedir. Doğal olarak olumsuz bu vasıflar sahibini dünya hayatında huzursuz, diğer dünyada ise hata oranında cezaya muhatap kılmaktadır. Hz. Peygamber bu olumsuz vasıfların tamamına ya da birine sahip olan kişiyi “*Lezzeti kesen ölümü çokça hatırlamaya*”;²⁴¹ Dünyada bir garip yolcu misali yaşamaya”;³⁰⁸ teşvik etmek suretiyle kurtulmanın yöntemini göstermiştir.²⁴²

Sorumluluk bilinciyle yaratılmış tüm akıl sahipleri için dünya hayatı sınanma/imtihan yeri olmuştur. Her insanın kendi özellik ve kabiliyetleri yanı sıra dünya nimeti, ahlak yapısı hatta imânî noktada da insanların imtihanı birbirinden farklı olmuştur. İnsanların bir kısmı evlatlarıyla imtihan edilirken diğer bir kısmı anne-babasıyla; birileri zenginlik ve bollukla sınanırken diğerleri fakirlik ve darlıkla; kimisi sağlıkla, başarıyla denenirken kimisi hastalık ve artarda nasibine düşen başarısızlıklarla denenmektedir. Temyiz çağı ve sonrası ömür aşamalarında beşer, bu vb. imtihan mecralarından haberdar olur ve fitratın verdiği olgunlaşma güdüsüyle psiko-sosyal anlamda kendisini iyi ya da kötü yönlü ceza veya mükâfata hazırlamaktadır.²⁴³ Buluş dönemiyle birlikte sorumluluk dönemi başlayan insan, dünyaya geliş amacı, âhiret hayatı, imtihan gibi birçok konuyu araştırma ihtiyacına yönelmektedir. Dünya hayatının kendisi için yakın hayat; âhiret için ise bu dünyadan sonraki ebedi hayat yurdu olduğunu öğrenir. Peygamberlerin vahiy desteğiyle dünya ve âhiret hayatına yönelik

²³⁷ el-Meâric 70/19-21; el-Fecr 89/19-20.

³⁰³ el-Ahzâp 33/72.

²³⁸ el-Bakara 2/13; Yûnus 10/83; el-İsrâ 17/61; Şükrü Aydın, *Kur’ân’da Kibir Kavramı* (İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2015).

²³⁹ en-Nisâ 4/53.

²⁴⁰ el-Âdiyât 100/6-7.

²⁴¹ Tirmizî, *Zühd*, 4.

³⁰⁸ Bûharî, *Rikak*, 3.

²⁴² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2019).

²⁴³ Ebu’s-Suûd, İbn Muhammed el-İmadî, *Tefsîru Ebîs-Suûd/İrşadü Akli’s-Selim ila Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, Tahkik: Abdulkâdir Ahmed Ata (Riyad: Mektebetü Riyad, ts), 1/285-289.

aktardığı bilgiler ile çevresindeki ölen insanların tekrar bu dünyaya dönmediklerinden edindiği tecrübe sayesinde²⁴⁴ bu iki hayat hakkında sınırlı da olsa bilgi sahibi olur. Vahyin haber verdiği şekliyle dünya hayatının “aldatıcı,²⁴⁵ geçici, süreli,²⁴⁶ dünyanın fani,²⁴⁷ oyun ve eğlenceden ibaret/yanıltıcı”²⁴⁸ âhiretin ise “bâki” olduğunu öğrenir. Hadislerde de asıl kazanımın ahirete yapılmasını; dünyanın bu manada değersizliği ifade edilmiştir: “Dünyanın Allah indinde bir sivrisineğin cenahı oranında kıymeti olsaydı, kâfire bir yudum kadar su içirmezdi.”³¹⁶ İnsan da bu bilgiler doğrultusunda cezaya dair istikametini seçmekle muhayyer bırakılmıştır.

1.9.2.Sosyolojik açıdan cezanın fitrata uygunluğu

İslam dininin temel prensiplerden biri, ceza gerektiren suç ya da suçlara karışmış kişinin kimlik, ırk, cinsiyet, sınıf, statü vb. yönlerine bakılmaksızın had ve cezaların adaletli ve aynı şekilde kararlaştırılıp tatbik edilmesidir. Bu sistem, toplumu vicdani yönüyle rahatlattığı gibi fitrat açısından kabule de ikna etmektedir.²⁴⁹ Aynı şekilde Kur’ân’ın sınıf, ırk, cinsiyet gibi ayrımlara bakmaksızın üstünlük vasfının takvada olduğunu buyurması, insana ceza dâhil her yönde bir gönül rahatlığı sağlamaktadır. Konuyla ilgili âyette Allah şöyle buyurmuştur: “Ey İnsanlar! Gerçek şu ki; biz sizleri bir erkek ve bir dişiden yarattık. ...Hiç şüphesiz Allah indinde en değerli olanınız, takva yönüyle üstün olanınızdır (O’ndan en çok sakınanınızdır).”²⁵⁰ Adil yargılama ve cezalandırmanın özellikle mağdur açısından; fitrat yönüyle gönül rahatlatıcı olduğu şu ifadelerde beyan edilmiştir: “Sizden önceki kavim/milletlerin helâk olmasının sebeplerinden arasında, soylu/sosyal statüsü yüksek biri hırsızlık yapınca ona ceza vermeyip, güçsüz ve kimsesi/arkası olmayan biri hırsızlık yapınca onu cezalandırmaları görülmektedir. Allah’a ant olsun ki Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapmış olsaydı, onun da cezasını verir elini keserdim.”³¹⁹ Böylece âyet ve hadis gibi güçlü

²⁴⁴ el-En’âm 6/32.

²⁴⁵ Âl-i İmrân 3/185; Âl-i İmrân 3/185; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 6/287-292; Lokmân 31/33.

²⁴⁶ en-Nisâ 4/77; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 4/180-182; et-Tevbe 9/38.

²⁴⁷ el-A’lâ 87/16-17.

²⁴⁸ el-En’âm 6/32; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/363-371.

³¹⁶ Tirmizî, *Zühd*, 3.

²⁴⁹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1.

²⁵⁰ el-Hucurât 49/13; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 13/155-160. ³¹⁹

Müslim, *Hudûd*, 8-9; İbn Mâce, *Hudûd*, 6.

nasların çizdiği sınır belirlenmiş, kişinin kayıtsız şartsız ceza ve yargıda eşit haklara sahip olduğunun keskin hatları belirlenmiştir.²⁵¹

İslam'da cezalar umumilik yönüyle herkes için aynı sistemle çalışır. İnsan fitratı açısından aynı şekilde aktif halde çalışan diğer bazı mekanizmalar da vardır. Bunlar arasında her zaman haz/keyif veren şeylere yönelmesi, acı/üzüntü vb. şeylerden kaçmasıdır. Bu durum aslında fitratta var olan doğal bir dürtüdür. Bunu sınırsız ve kuralsız yapmak ise fitratta olduğu gibi toplumsal ve İlâhi kurallara aykırı bir durum olarak ortaya çıkartmaktadır. Mesela neslin selameti için nikâh bağıyla evlenmek tavsiye edilmiş,³²¹ zina ise yasaklanmıştır.²⁵² Bu durum insana özel olarak verilmiş bir fitratın göstergesidir. Hayvanlar için ise öyle bir kural bulunmamaktadır. Bu bağlamda insanlığının farkında olan kişi kendi varlığını hayvan olarak kabul etmiyorsa, bu düşüncesi de insan olması, dolayısıyla fitratla ilişkilidir. Nikâh ile birlikte meşru ilişkinin ön şartlarından biri, iffetli yaşama şartıdır. Zina suçuna bulaşmış kişilerin iffetli yaşama noktasındaki sınırları çiğnemelerinden dolayı cezalandırılmış böylece bazı hakların mahrumiyetine tabi tutulmuşlardır. Bu konudaki âyet şöyle buyurmaktadır: “*Zina etmiş/eden erkek, zinakâr ya da müşrik olan bir kadın dışında kimseyle evlenemez. Zina etmiş/eden kadınla da (aynı şekilde) zinakâr ya da müşrik bir erkek dışında kimse evlenemez (bunlar ancak birbirleriyle evlenebilir). Bu durum müminlere haram kılınmıştır.*”²⁵³ Bu konuda Hz. Peygamberin de ilgili suça bulaşanlara yönelik teyit mahiyetinde cezaî ifade eden bir hadis-i şerifi kaynaklarda yer almıştır: “*Zina sebebiyle suçu infaz edilmiş kişi ancak dengi olan (zinakâr) birisiyle evlenebilir.*”²⁵⁴ Bu ifade fitrata aykırı davranışlardan terhib ile birlikte cezanın toplumsal yönüyle fitrata uygun olduğunu yansıtmaktadır.

Zina suçuna ilişkin cezanın insan bedeni üzerinde tatbik nedeni, zina suçunun ceza ile ilişkisini en iyi ortaya koyan örnekler arasında olduğunu göstermektedir. Nitekim insanın fitratı gereği, bedeni hazza meyilli olduğu; acı/elem veren şeylerden de kaçtığı daha önce ifade edilmiştir. Buna göre zina suçu işleyen kişiler doğal olarak bedeni arzularını haz ile tatmin etmek üzere nefsanî duygularla harekete geçerler; bedenlerine uygulanacak recm-celde gibi acı veren cezayı göze alırlar. Fakat zina suçuna yönelik uygulanacak cezadan haberdar

²⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân'il-Azîm*, 4/209-210. ³²¹ Nûr 24/32.

²⁵² el-İsrâ 17/32; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân'il-Azîm*, 9/5-6.

²⁵³ Nûr 24/32. (Âyetin son kısmında ‘haram kılınmıştır’ ifadesi, fıkhi açıdan evliliğe engel şartı olarak değerlendirilmemiştir. el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Kur'ân*, 27-106)

²⁵⁴ Ebû Dâvûd, *Nikâh*,5; Sîrette Hz. Peygamber'in Mersed ismindeki birini çağırıp ilgili âyeti okuduktan sonra, kendisine tavsiyeleri ve konu hakkında detaylı bilgi için bk. Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 4/46-396.

olan bir kişi, en hafif şekliyle celde/kırbaç; ağır hallisi recm ile yani bu sefer ters orantıyla tüm bedenini etkileyecek acıyla karşı karşıya geleceğini bildiğı için içgüdüsel fitrat etkisiyle geri durması gerektiğini hisseder. Eğer buna rağmen suçta girişirse, yani acıyı göze alıp ona katlanmayı kabullenirse aynı şekilde fitrat açısıyla uygunluk arz etmektedir. Bununla birlikte toplumda yüz kızartıcı suçlar arasında ön sıralarda yer alması, ayrıca failler açısından manevi bir ceza yükü sayılmaktadır. Nitekim insan fitratı bu tür suçların kimse tarafından bilinmesini arzu etmemekte ve fitratı gereğı kıyamet gününde bile gizli kalmasını talep etmektedir.²⁵⁵

1.9.3.Fıtrat açısından yargı ve cezada adalet beklentisi

Adâlet, Kur’ân ve hadislerde genel manada ‘eşit, gerçeğe uygun hükmetme, denge, eşitlik’ manalarında kullanılır. Ceza ve yargı bağlamında davranış ve hüküm vermede eşitliğı gözeterek, hakkın rızasına uygun hükmü doğru bir şekilde vermektir.²⁵⁶

İnsanlık tarihine bakıldığında fitratı bozulmamış her bir birey adaleti benimsemektedir. Fakat tarih sürecinde bazı kavimlerin adaleti çoğı zaman keyfi uyguladıkları görülmektedir. Mesela Yahudilerden bir kısmı kendi tebaalarından zinaya bulaşanların aldıkları recm cezasına karşı verilen hüküm için Hz. Muhammed’e bir takım itirazlar yönelttiler. Çünkü Yahudiler kendi aralarında kurdukları mahkemelerde recm cezasını keyfi bir şekilde sadece zayıf ve güçsüzlere uygulamış, biraz soylu gördüklerini ölüm cezasıyla değı, eşeğe ters bindirip yüzlerini boyama cezası gibi yaptırıma tabi tutmuşlardır. O dönem uygulamadaki çelişki ve adaletsizliğı daha fazla görmek istemeyen bazı kişiler, Yahudi hâkimlere tepkilerini řu sözlerle ifade ettiler: “*Recm cezasını kitaplarımızda bulmadık deyip kendi aranızda kurduğunuz mahkemede zengini kayırıyor; fakire gelince cezayı hemen buluveriyorsunuz. İşte bu sebeple ‘zina’ zenginlerimiz arasında yayılmıştır.*”²⁵⁷ Cezayı sadece fakir ve zayıfa reva gören zihniyete adeta isyan edip adalet isteyen bu kesim, zalimlerin uygulamasından kaynaklı rahatsızlığını yine o zalimlere azap/ceza dilercesine sitem etmeleri, cezanın fitrat için kaçınılmaz olduğunu ve adaletli bir uygulama beklediklerini göstermektedir. Hz. Peygamber’in Müslüman hâkimlerine talimatı řu yönde idi: “*Kanaat önderi diyebileceğimiz üst tabaka kişiler, günah işlediklerinde onlara had cezasını uygulayın,*

²⁵⁵ eş-Şuarâ 26/87.

²⁵⁶ Mustafa Çağrı, “Adâlet”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), 1/341-343.

²⁵⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdalbaki Ata (Beyrut: y.y. 1994), Bölüm, 7/3345-6. ³²⁸ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4.

sadece ta'zir vb. cezaları affedin. Ki toplum nazarında itibarları çok zarar görmesin”³²⁸ buyurmak suretiyle toplumda adaletli yargılamanın nasıl sağlanması gerektiğini göstermiştir.

Haksız yere öldürülen ya da herhangi bir şekilde iftiraya-zulme uğrayan her insan, âhirette sorulacak hesabın ve zulmedene verilecek cezanın umuduyla güç bulmakta, sabretmektedir. Bu durum, dünyada takdir edilen her ceza ile âhiretteki azap dâhil tüm müeyyidelerin insana dayanma gücü verdiğini göstermektedir. İnsana sabır aşılayıp dayanma gücü veren söz konusu sonuç yine fitratla ilişkilidir. Buna göre azap ve cezayı hak eden insana yaptırımların uygulanacak olmasının beklenti veya umudu içinde olmak, duygusal olarak insan fitratı için uygun hatta gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Aksi halde intikam duygusu ve aklanma düşüncesi toplumda daha fazla huzursuzluğa yol açacaktır.²⁵⁸

Özetle cezaların başta fert ve toplumların başta din, akıl, can, mal, nesep/namus güvenliğini sağlamak; kişileri de dünya ve âhiret saadetine ulaştırmak üzere caydırıcı boyutlara sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Caydırıcılık gibi güçlü bir etkisi olmayan cezaî müeyyideler ise cılız/orantısız kalıp güçlü bir etkiye sahip olamamaktadır. Dolayısıyla dünya ve âhiret hayatına yönelik gerek öncekinde uygulanan gerekse sonrakinde vaid kapsamına alınan cezalar ne kadar ağır olursa, işlevi bakımından toplumların huzurlu yaşamasına büyük katkı sağlamaktadır.

1.10. Ceza ve Mükâfat Kavramlarının Sosyal Hayat Düzenine Etkisi

Ceza, devlet düzeninin bekası ile toplum hayatının huzuru için olmazsa olmaz öneme sahiptir. Devlet ya da toplumlar, belirlenmiş suçlara karşı cezalandırmama eğilimine gidemez. Adil ve güçlü olma yolunda hedef belirlemiş devlet ve toplumlar için bu durum elzemdir. Bu yöndeki zorunluluk, sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi adına yarar sağlayan en temel ilkedir. Toplumlarda ceza, hassas bir terazi misali denge ile uygulanmalıdır. İşlenen küçüklü büyüklü her hataya karşı değil, belli suçlara karşılık olarak cezalar belirlenmiştir. Bu yönde verilecek hükmün adil/dengeli olmasına dair tedbir alınmadığı takdirde toplumlarda buna karşı tepkiler artar, cezaların kaldırılması yönünde baskılar meydana gelir. Bu sebeple ceza ve tatbikinde ölçü büyük önem arz etmektedir.

Cezanın müeyyide yönüyle caydırıcılığı sağlaması, iyilik yönüyle de mükâfata ulaştırması belirlenen disiplin ve kurallara uymakla mümkündür. Bunun için toplumsal huzur ve güven için belirlenmiş ilkeler, insanın başta aklı olmak üzere ruhsal, fiziksel ve biyolojik varlığını hayati ölçüde etkilemektedir. Böyle olmadığı takdirde evinde, iş yerinde,

²⁵⁸ Üdeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâ 'ıyyü'l-İslâmî*, 2/573-579.

bahçesinde, tarlasında kısacası her nerede olursa olsun kendini güvende hissetmeyince ruhsal/psikolojik sorunlar yaşayacaktır. Bu kural ve disiplinlerden birini zikretmek gerekirse; aile huzuru ve neslin korunup temiz kalması için ‘zina’ haram kılınmış, zinaya bulaşanlara da cezai müeyyide uygulanması emredilmiştir.²⁵⁹ Bu gibi kurallar belirlenirken, tek taraflı yaptırım cihetine gidilmemiş, cezalı duruma düşmeden önce çözüm önerileri de sunulmuştur. Buna göre, zina suçuna bulaşmaması için âyet ve hadislerde bekârların evlendirilmesi (gücü yetmeyenler için ise oruç tutulması vb.) teşvik edilmiştir.³³¹

Sosyal hayatın huzuruna yönelik alınan tedbirlere örnek olarak sarhoşluk veren maddelerin yasaklanması çok büyük etkiye sahiptir. Aklın muhafazasına yönelik sarhoşluğa götüren, akıllı örten içki ve diğer tüm maddeler bu kapsama dâhildir. Buna mukabil helal dairesi çok daha geniş tutularak geri kalan içeceklerin tamamı helal ve meşru olarak kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Âdem ile eşi cennete yerleştirilince “...orada dilediğinizden (dilediğiniz yerde) bol bol yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayınız...”²⁶⁰ Âyette geçen sınırlamaya benzer bir durumla, yeryüzünde nice meşrubat, alternatif olarak helal kılınmıştır. Yani Hz. Âdem’e yapılan bu uyarı, günümüze de yapılmışçasına, helal olan onca içecek ve gıda varken, sınırlı sayıdaki harama bulaşıldığı takdirde cezanın kaçınılmaz olacağı benzetmesi ortaya çıkmaktadır.

Sosyal hayatı olumsuz etkileyip ekonomi ve üretimi sarsan faiz de haram; ticaret ve alış-veriş ise helal kılınmıştır.²⁶¹ Kumar da aynı şekilde aile hayatı başta olmak üzere kişiyi tembelliğe alıştırtırken, üretimi sıfırlamaktadır. Kumar ve yasak kapsamına alınan diğer fiiller, birçok kez haksız yere insan öldürmek, yaralamak ve buna karşılık ‘kisası uygulatmak,’²⁶² sonuç itibarıyla kin, düşmanlık, fitne gibi sosyal hayat üzerinde olumsuz etki eden örnekleri meydana getirecektir.²⁶³

1.11. İslâm ile Beraber Oluşan Hukuk ve Ceza Sistemi

Kur’ân’ı Kerim’in hükümlerinin çerçevesini belirlenmiş olduğu ibadet, dini hükümler ile muamelata dair konuları ele alış yöntemiyle birlikte Tevrât, Zebûr ve İncil’den farklılık arz eden bir kitaptır. Kur’ân, hukuka yönelik cezaları tüm detayları ile belirlemedi ise de

²⁵⁹ Nûr 24/2-9; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 10/159-165.

³³¹ Nûr 24/32; Bûharî, *Nikâh*, 3.

²⁶⁰ el-Bakara 2/35; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/557-560.

²⁶¹ el-Bakara 2/275-278.

²⁶² el-Bakara 2/178; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/94-95.

²⁶³ Mehmet Emin Ay, *Kur'ân-ı Kerîm'de Disiplin, Mükâfât ve Ceza Kavramları*, 4/4.

çerçevesine dair sınırlar koymuştur. Sîret nüzûl ilişkisi düşünüldüğü noktada İslam'da ceza sisteminin daha iyi kavranmasının Hz. Peygamberin yaptığı açıklamalarla mümkün olduğu anlaşılabacaktır. Hz. Peygamberin âhirete irtihalinden sonra ise günümüze kadar ortaya çıkmış soru/sorunlara İslam üleması Kur'ân ve sünnet temelli iki kaynaktan; bu menbada bulamadıkları takdirde gayret ve sebat göstererek, içtihat ve kıyas yöntemleriyle sonuca ulaşmışlardır.²⁶⁴ İslam dininde ceza hem mükâfat hem azap yönüyle değerlendirildiğinden müçtehit ve muhatapları genel manada geniş alanlı bir konu olarak etkilemiştir. Genel çerçevede durum böyle ise de iyilik ve suçlara karşılık va'dedilen ödül ve cezalar, Kur'ân ve sünnet çerçevesinde genel hatlarıyla belirlenmiştir.

Tarihi açıdan değerlendirildiğinde İslam'ın ilk evreleri, cahiliyenin zirvede olduğu döneme tekabül etmektedir. İslam, cahiliye döneminde Hıristiyanlık, Yahudilik ve diğer inançlara ait hukuki düzenlemelerde var olan aşırı ve adaletsiz uygulamaları kaldırmıştır. İslam, ferdin toplumla ilişkileri, inanç-ibadet-ahlak-hukuk kuralları, dünya ve âhiret dengesinin sağlanması ile beraber belki de en önemli husus olan kulun Rabbi ve yaratılmışlarla olan münasebetini düzenlemiştir. Suçların önlenmesi temele alınmış, bunun için dini ve ahlaki değerler ön planda tutulmuştur. Cahiliyede uygulanan formalite adalet yerine hak ve adalete dayalı bir uygulamaya geçilmiştir. Niyet, kasıt durumu, olayın gelişim ve sonucuna bakarak, bazı suçlar için akla uygun caydırıcı cezaî müeyyideleri devreye koymuştur. Asli kaynak olarak da temel itibarıyla Kur'ân ve Sünnete başvurulmuştur. Buna göre akıl, din, can, ırz ve malın korunması başta olmak üzere kişilerin kötülüğü işlemesine engel olup iyiliği hâkim kılmayı insanlara ilke olarak tanıtmıştır.²⁶⁵

İnsanlık namına hayatın bina edildiği tüm temellerde insan fitrat ve psikolojisine işaret eden âyeti kerimeler de vardır. Bu âyetlerden Kureyş Sûresinde geçen **الَّذِينَ اطَّاعُوهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمْنَهُمْ**

*...kendilerini (rızklandırıp) açlıklarını gideren ve her çeşit endişe/korkudan güvene ulaştıran şu evin Rabbine kulluk etsinler*³³⁸ şeklindeki İlâhi emirlere itaat ve O'na kulluk emredildiği gibi korkudan emin kılan manasındaki ifadeler, insanın 'güven içinde' yaşamak istediğine işaret etmektedir. Doğal olarak güven ve emniyetin sağlanması için kanun, müeyyide ve cezanın gerekliliği insan fitrat ve psikolojisi açısından gerekliliği arz

²⁶⁴ Zeydân, *Fıkıh Usulü*, 373; Zekerîya Erkut, *Cahiliye Döneminin Kaynak Nitelikleri*, 215-235.

²⁶⁵ Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü'l-Mefâtih* (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1994), 7/18-19; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4. ³³⁸ Kureyş 106/4.

etmektedir.²⁶⁶ Buna göre İslam’da ceza sisteminin caydırıcılık boyutuna bakıldığında, cezanın hafife alınmaması ya da tekrar edilmemesi için suçun toplum içerisinde yayılmasına sebep olacak kişilere yönelik ceza tehdidinde bulunulmuş olması da etkili olmuştur.²⁶⁷ Böylece toplumsal ve vicdani yapıyı korumayı; suçu önlemek, suçluyu cezalandırmak suretiyle terbiye ve ıslah etmeyi insanlığın tamamı için temel ilkelerden saymıştır.

1.12. ‘Şeytan ve Nefsin’ Suç ve Ceza Ekseninde Rolü

Şeytanın sözlük manası; haktan, hayırdan ayrılmak; muhalefet etmek anlamına gelir. ‘Şyt’ kökünden ‘öfkelenmek, yanıp tutuşmak’ manasına gelen şeytan ‘hayır ve rahmetten uzaklaşarak, helake maruz kalmış’ varlıktır.²⁶⁸

Kötülükten korunmanın yolları, vahiy ve hadisler aracılığıyla bildirilmiştir. İnsanı kötülüğe sevk edecek yollar hususunda her iki temel kaynak terhib boyutuyla uyarılarını sürekli diri tutmuştur. İnsanı azaba yönlendiren düşmanların başında şeytan bulunmaktadır. انّ

الشَّيْطَانُ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا اِنَّمَّا يَدْعُوْا جُزْبَهُ لِيَكُوْنُوْا مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيْرِ “Kesinlikle [biliniz ki] şeytan apaçık sizin düşmanınızdır, sizler de onu düşman olarak belleyiniz. Nitekim o kendisine itaat edip uyacak olanlara yakıcı/cehennem ateşine duçar olmaları için çağrılar yapar”.³⁴² Azap ve cezaya sevk eden, belki de şeytanla eşdeğer tehlike mahiyetinde olan bir diğer faktör de insanın kendi nefsidir. Nefis, kişinin öz benliği, ruhu, şahsiyeti, varlığı ve kalbi olarak tarif edilmiştir. Nefis denilince insan zihninde meşru olmayan istek/arzular, kötü düşünce/duygular, heva ve hevese uymak gibi anlamlar çağrıştırır.²⁶⁹

Tasavvufi gelenekte de insanın en azılı düşmanları şeytan ve nefis olarak kabul edilir. Kur’ân, Şeytan’ın ikiyüzlülüğüne; insanı dünya hayatında tuzaklara düşürüp, kıyamette hesabın görüldüğü zaman vereceği suçlayıcı ifadeye dair şu âyeti kerimeyle dikkatlerimizi çekmektedir: “Sizi ben yalnızca inkâra davet ettim, sizler de bu davetime hemen koşuverdiniz. Bu sebeple beni kınamayın, kendi nefsinizi kınayınız. Ne ben sizi kurtarmaya kadirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz.”³⁴⁴ Bu âyette açık bir şekilde şeytan ile nefis birlikteliğine, tuzağa

²⁶⁶ , Muhammet Fatih Duman, *Kureyş Kabilesi İslâm Öncesi Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2017), 311.

²⁶⁷ Nûr 24/19.

²⁶⁸ el-İsfahânî, el-Müfredât, “ştn” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “ştn” md.

³⁴² Fâtır 35/6.

²⁶⁹ Heyet, *Âhiret Bilinci*, Yayın Yönetmeni: Cafer Tayyar Doymaz (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2024), 108. ³⁴⁴ İbrâhim 14/22; bk. Şehmus Cankurt, *Mirza Mahdum ve Şiilik Eleştirisi* (Ankara: Vizetek Yayıncılık, 2024), 65.

düşüren (cezaya sürükleyen ilişki/işbirliği) benzerliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Nefsin kötülüğü emrettiğini;²⁷⁰ insanın başına gelen kötülüğün kendi eliyle (dolayısıyla nefsiyle) olduğu²⁷¹ vb. haberleri ileten âyetler, nefis ve şeytanın günah ve cezaya sevk etme etkisini ortaya koymaktadır. Nefsin insanı acı ve zorluklara sürüklediğine dair Hz. Peygamberin de bilgi ve endişesi vardır ki bu sebepten dolayı Allah'tan şu temennide bulunmuştur: “*Beni göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa nefsimle baş başa bırakma Allah'ım.*”³⁴⁷

Tasavvufta nefsin mertebelerine dair bilgi verilmiştir. Nefis türlerini açıklarken, bunlardan bir türünün sürekli kötülüğü emrettiği haber verilmektedir ki buna ‘Nefsi emmare’ denilmektedir.²⁷² Diğer nefis türleri ise sahibinin işlediği günaha karşılık sürekli pişmanlık duyması gerektiğini hatırlatıp onu (işlediği günaha karşı) kınayan ‘levvame’;²⁷³ kendisinde var olan iyi ve kötü duygu/düşünceleri fark ettiren ‘mülhime’;²⁷⁴ ‘kalbi selim’ seviyesine ulaşarak her türlü şüphe/tereddütlerden arınarak Allah'ın emir ve yasaklarına uyan ‘mutmainne’;³⁵¹ Rabbinin hükmüne boyun eğerek emrine itaat etmiş ‘raziyye,’ Allah'ın da kendisinden razı olduğu ‘merziyye’;²⁷⁵ tüm bu merhaleleri aşarak tam olgunlaşıp duru bir şekle ulaşan nefis türü ise ‘nefsi kâmile’ olarak ifade edilmiştir.³⁵³ Saydığımız bu nefis türlerinden en ast mertebe/tehlikelisi ve cezaya muhatap kılanı ‘nefsi emmare’dir. Nefsin insana verdiği kıskançlık, bencillik gibi olumsuz ilham ve vesveselerden şüphesiz âlemlerin rabbi haberdardır.²⁷⁶ Bu bağlamda nefsin hissiyatıyla faaliyete dönüştürülen her kötü fiil için yaptırımların uygulanması ve ceza ile tehdit edilmesi, toplumsal sistemde dengeyi muhafaza amaçlıdır.

İnsanın önünde kötü duygularını harekete geçiren nefis mertebelerinden birine uyarak, heva ve heveslerini kendine ilah edinmek gibi büyük bir tehlikeden de haber verilmiştir.²⁷⁷ Bu bağlamda dinin emir ve nehiyelerini görmezden gelen, sosyal hayatta kanun, kural, örfadet, gelenek-göreneği hiçe sayan, nefsi arzularını önceleyip yanlış üzere ısrarcı olan kişiye

²⁷⁰ Yûsuf 12/53; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/332-333.

²⁷¹ en-Nisâ 4/29; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/290-293.

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 109.

²⁷² Yûsuf 12/53; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/332-333.

²⁷³ el-Kıyâme 75/2; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/374-375.

²⁷⁴ eş-Şems 91/8; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/473-476. ³⁵¹

el-Fecr 89/27; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/462-465.

²⁷⁵ el-Fecr 89/28; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, 8/462-465.

³⁵³ Heyet, *Âhiret Bilinci*, 108.

²⁷⁶ en-Nisâ 4/128; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 11/65.

²⁷⁷ Furkân 25/43; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni-l-Âzîm*, 10/308-343.

meylettiği yön ve çabasına göre önünün açılıp daha fazla sapıtmasına (günahları artsın diye) mühlet verilmektedir. Bu durumu haber veren âyeti kerime mealî şöyledir: مَنْ كَانَ يَرْيُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزَدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ ۖ وَمَنْ كَانَ يَرْيُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُوتَتْ مِنْهَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصَبٍ

*isterse onun (bu çabasına karşılık) kazancını artırırız. Ve herkim dünya kazancını tercih edip elde etmek isterse ona da (bu çabasından dolayı) bundan artırırız. Fakat âhirette ise onun hiçbir nasibi olmaz.*²⁷⁸

1.12.1. Bencillik/enâniyet duygusunun ceza ekseninde rolü

Arapça'da 'ben' manasına gelen ene kelimesi 'ene' kelimesinden oluşmuş bir isim olan 'enaniyet' (bencillik) kavramı Kur'ân ve hadislerde geçmemektedir. Yakın anlamı olan 'esere; isti'sâr' kelimeleri hadis ve bazı kaynaklarda yer almıştır.²⁷⁹ Günümüzde (egozim) kendini üstün görmek, her şeyi kendi yararına kullanma isteğinde olmak gibi anlamlarda da kullanılır.²⁸⁰

Dünya hayatında işledikleri kötü fiiller sebebiyle âhirette cezaî manada olumsuz değerlendirilecek zümreler arasında hakkı, hakikati ve ilmi yönde sahip oldukları bilgiyi toplumdaki diğer bireylere öğretmeyenler olacaktır. Bunlar, Allah'ın kendilerine belki de imtihan vesilesi kıldığı (ilim cihetiyle kendilerine öğretilen) bilgileri, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker bağlamında değerlendirmeden adeta 'bana dokunmayan yılan bin yaşasın' misali davranan kişilerledir. Günümüz dünyasında kendilerini medyada tanınır hale getirmek uğruna öne çıkmaya çalışanlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Mesela günümüzde sıkça sorulan sorular arasında başörtüsü veya bir erkeğin nikâhı altına alabileceği kadın sayısı gibi konularda sîret-nüzûl bağlamında hatlar belli iken, âyetleri evirip çeviren/geveleyen; kendini ortaya çıkartmak gayesiyle çeşitli platformlarda adeta insanlardan Allah'a adına "esasında bu şöyle idi de böyle idi..." (hâşâ) mahcubiyetlerini ifade edercesine konuşanlar, 'kitabın bir kısmını gizlemeye çalışarak kendilerini cezaya hazır hale getirmektedirler. Âyet ve sahih hadislerle rağmen, birilerine yaranmak üzere (ben merkezli hareket ederek) Kur'ân ve sünnetin verdiği kesin hükümleri başka mana veya yerlere çekerek toplumda huzursuzluk çıkarmaya çalışan böylelerinin çarptırılacağı cezasının çetin olacağı gibi, kıyamet gününde Allah'ın onlarla konuşmayacağı ilgili âyette haber verilmiştir: "Allah tarafından indirilen

²⁷⁸ eş-Şuarâ 26/19-20.

²⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 'eşr' md; Buhârî, *Fiten*, 2.

²⁸⁰ Hayatî Hökelekli, "Enâniyet", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 11/170-171.

kitaptan bazı âyetleri (bir kısmını/bölümünü) gizleyenler ve onu az bir şey/ücret için satanlar var ya, onlar karın/midelerine ateşten başka hiçbir şey doldurmamaktalar. (İşte bu sebeple) Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onları temize çıkarmayacak! Onlara elem/acı verici bir azap/ceza vardır.”²⁸¹ Dünya hayatında bu şekilde menfaat temelli söylem içerisinde olanlara yönelik kıyamet gününde “insan görünümlü zerrecikler şeklinde (zillet cezasına çarptırılmış vaziyette) mahşere çıkarılacaklarına”²⁸² dair (uyarı içerikli) hadis-i şerifler vardır.

İslam dininde aşırılıkların tamamı yasaklanmıştır. ‘Ben’ merkezli hareket düşüncesiyle; ‘can benim, beden benim, istediğim gibi hareket ederim’ demek suretiyle uyuşturucu kullanmak, fuhuşu alenen yapıp yaymak gibi toplumun fesadına yönelik yanlış düşünceler yasaklanmıştır. Kişinin kendi nefesine dâhil zulmetme hakkının olmadığını da bildirmiştir.²⁸³ Nitekim akli başında bir kişinin kendi canına kıymasına (intihar etmesine) yönelik “Bu dünyada hangi şekilde intihar ettiyse âhirette de öyle ceza/azap görecektir.”²⁸⁴ ifadesi kişinin bireysel yönde (topluma kötü örneklik teşkil edecek yönde) alacağı kararları sınırlandırmıştır. Buna göre dünyada işlenen suçlara âhirette verilecek ceza bağlamında insanın akli melekelerinin sağlıklı olduğu bir zamanda bilerek canına kıyması da âhirette yaptırımı tabi tutulacak fiiller arasında olduğu hatırlatılmaktadır.

İnsanın hukuk bilincinin dışına çıkmaya teşebbüs olarak nitelenebilecek “kendi kendine yeter” düşüncesine sahip olanlara yönelik yergi ve tehdit ile birlikte ceza va’d edilmiştir. Bu konuda وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَعْتَنِي “Ama her kim cimrilik eder, kendini Allah’a karşı muhtaç olmaktan müstağni görürse” وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ve en güzel sözü (tevhidi) yalanlarsa, فَنُفِثَ بِهِ فَنُرْهِ biz de onu en zor olana iletiriz.”³⁶³ Verilen âyetlerde tam tersi bir uyarıyla imanın gerekliliği ve verilen nimetleri paylaşırma konusunda veya ilmi yönüyle elde ettiklerini başkalarıyla paylaşmamaktan terhib yapılarak, bu bağlamda cimrilikten sakınılması gerektiği bildirilmiştir. Aynı şekilde kişinin kendini Allah’a karşı muhtaç olmaktan müstağni görmesinin ceza gerektirdiğine dair kesinlik ifade eden bir üslup kullanıldığı da görülmektedir.²⁸⁵

²⁸¹ el-Bakara 2/174; el-Bikâî, *Naẓmü’l-dürer fi tenâsübi’l-âyeti* ve’s-süver, 2/347-253.

²⁸² Tirmizî, *Sıfatu’l-Kiyeme*, 47.

²⁸³ en-Nisâ 4/29; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 6/290-293.

²⁸⁴ Bûharî, *Tıb*, 56; Tirmizî, *Tıb*, 7.

³⁶³ el-Leyl 92/7-9.

²⁸⁵ İbn Kesîr, *Teḫsîrü’l-Kur’âni-l-Âzîm*, 14/371-375.

1.12.2. Hırs-bencillik-kıskançlık-öfke gibi duyguların cezaya etkisi

İnsanları kötü fiil işlemeye sevk eden temel etkenlerin başında öfke, kıskançlık, azgınlık gibi kötü duygular gelmektedir. İnsanlığın ilk sürecinde İblis'in kıskançlığı/hasedi sebebiyle gerçekleşen isyanın; Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssasında geçen ilk öldürme fiili gibi büyük günahların haset/kıskançlık sebebiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tabiri caiz ise onların izinde bu tür olumsuz hasletlere sahip insanların, toplum içerisinde kötülük/suç işlemeye daha yatkın oldukları görülmektedir. Suç/günah işlemek, dini ve dünyevi hukuk bağlamında kişileri cezalı duruma düşürürken, diğer tarafta Allah'ın öfke ve gazabını da kendi aleyhlerinde harekete geçirmektedirler. Allah ve resulünün büyük günahlar arasında saydığı yasaklanmış söz, fiil ve davranışların birçoğu, bu sayılan kötü duygulara sahip olan kişiler tarafından işlenmektedir.²⁸⁶

İlk günah, ilk ceza, ilk tövbe gibi bilgileri çalışmamızın diğer başlıkları altında işlerken, Şeytan'ın Hz. Âdem'i (a.s.) kıskanıp ona haset etmesinin sonucunda lanete uğradığı ifade edilmiştir. Huzurdan kovulan ve daha sonra tüm benliğiyle insanları saptırıp cezaya düşürmeyi hedefleyip vazife edinen şeytan, ilk tuzak ağını ilk insana atmış²⁸⁷ ve kendi hedefleri doğrultusunda netice de almıştır.²⁸⁸ Sîret bağlamında ayetlerle ilişki vermek gerekirse haset yönüyle Hz. Peygamberi de olumsuz yönde etkilemeye, haset ve nazar etmeye çalıştıkları görülmektedir.²⁸⁹

Hz. Âdem, Şeytanın hilesine kanıp hata yaptığını anlayınca, rabbinin onca nimetine karşı pişmanlığını *مِنَ الْخَاسِرِينَ* "Ey رَبِّ اَنْظِرْنَا اِنْ اَفْسُنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ" ifade etmek üzere;

*Rabbimiz! Biz (ikimiz) kendimize zulmettik. Eğer bizi affetmez ve bize merhamet etmezsen muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz"*²⁹⁰ nidasıyla sonsuz merhamete sığınmıştır. Allah'a sığınmanın, cezadan kurtulmaya ya da hafifletilmesine imkân sağladığı bu örnekten anlaşılabilmektedir. Buna göre Hz. Âdem (a.s.) örnek davranış sergilemek suretiyle hak ve hakikate dönüş yaparken, (kendi zamanında) öz evlatları yanı başında biri birini kıskançlık ve haset sebebiyle öldürmüş ve ebedi cehennem azabıyla cezalandırılmıştır. Âyetler bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Âdem'in iki oğlunun haberini onlara olduğu hak şekliyle oku*

²⁸⁶ el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fî Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmii'l-Kelim* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 191.

²⁸⁷ el-Bakara 2/36; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/362-369.

²⁸⁸ el-Bakara 2/38; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/328-332.

²⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/102-105.

²⁹⁰ el-A'râf 7/23; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/316-317.

(haber ver). Her biri kurban olarak birer sunum yapmışlardı da birinden kabul edilmiş, diğerinden hani kabul edilmemişti ya! Sunduğu kurban kabul edilmeyen kişi (kardeşine) seni öldüreceğim dedi. (O) Kardeşi ise ‘Allah sadece takva sahiplerininkini (amellerini [bu bağlamda kurbanlarını]) kabul eder’; And oldun ki sen beni öldürmek üzere (davranıp) elini bana uzatacak/kaldıracak olsan da seni öldürmek için ben elimi uzatmam öyle bir şey yapmam); ben ki alemlerin Rabbinden (Allah’tan) korkarım; Ben (Allah’tan) isterim ki sen (böyle yaparsan) benim günahımı ve kendi günahını yüklenip cehennem ehlinde olasın; (çünkü) Zalimlerin cezası budur’ dedi. Nefsinin verdiği yönlendirmeler neticesinde kardeşini katletti ve böyle yapmakla ziyana/zarara/hüsranı uğrayanlardan oldu...”²⁹¹ Buyurulmak suretiyle kıskançlık, haset gibi kötü duyguların kişiyi cezaya muhatap kılmak suretiyle etkilediği görülmektedir. Âyetin sonlarına doğru katil olan kişinin pişmanlık içerisinde ah vah ettiği haber verilse de tövbe ettiğine dair herhangi bir bilgi sağlanamamıştır. Ceza bağlamında buradaki pişmanlığı, dünya hayatında insanın yapmış olduğu zulümlere karşılık manevi bir huzursuzluk cezası şeklinde yorumlanabilmektedir.

Öfke-gazap gibi kötü hasletlerin ceza ilişkisine bakıldığında sözlük manası ‘kızmak, öfkelenmek; kızgınlık, öfke duygusu’ manasına gelen ve genellikle hilm ve rıza kavramlarına zıt manada kullanılan gazabın tanımı yapılırken aynı zamanda ‘intikam alma ve cezalandırma amacı’ olduğuna vurgu yapılır.²⁹² Kavram, Kur’ân’da bu minvalde on dört yerde geçmektedir. Hz. Musa’nın yoldan sapan kavmine gösterdiği tepki zikredilen örneklerdendir.²⁹³

Gazap kavramı, hadis-i şeriflerde Allah’a, Peygamber’e ve insanlara da nispet edilmiştir. Kutsi hadislerden birinde Allah’ın “*Rahmetim gazabımı kuşatmış/geçmiştir*” ifadesi bu örneklerdendir.³⁷³ Hz. Muhammed’in din, ahlak ve içtimai konularda aşırıya kaçmasa da yanlışlık ve haksızlıklara karşı öfkelenişi, bu durumun yüzünün kızarmasına varan fizyolojik belirtilere kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.³⁷⁴ Bazı hadislerde, gazap/öfke duygusunun tamamen yok edilmesinden ziyade, bu duygularla yanlış kararların önüne geçmek için dikkat edilmesi gerektiği yönünde uyarılar yapılmıştır. Bu bağlamda Hz.

²⁹¹ el-Mâide 5/27-31; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/369-372.

²⁹² Mustafa Çağrı, “Gazap”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/436-437.

²⁹³ el-Â’raf 7/150; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/78-79.

³⁷³ Müslim, *Tevbe*, 14-16. ³⁷⁴ Bûharî, *İlim*, 28.

Peygamber'in şu ifadeleri önem arz etmektedir: “*Yiğit o kişidir ki öfkelenince kendini kontrol eder (hâkim olur);*”²⁹⁴ Hüküm verecek olan hâkimlerin öfkeli hallerinde katıyen hüküm vermemeleri gerektiğini ifade eden hadisler de bu bağlamda yapılan uyarılar arasındadır.³⁷⁶

Öfke ve öfke kontrolünün nasıl olabileceğine dair Kur'ân ve sünnetteki örneklerle baktığımızda Musa'nın (a.s.) Tûr Dağı'nda kaldığı süreç zikredilebilir. Oradaki görevini tamamlayıp (bu süre Kur'ân'da kırk gün olarak ifade edilmiştir²⁹⁵) kavmine tekrar döndüğünde Allah'ı bırakıp buzağı heykeline taptıklarını müşahade etmiştir. Bazı rivayetlerde Hz. Musa (a.s.) Tûr Dağında iken kavminin söz konusu heykele taptığını başkaları haber vermiştir.²⁹⁶ Tûr Dağına gitmeden önce kavmini emanet ettiği Harun (a.s.)'ın ihmali olduğunu zannederek, öfkesinden elindeki Tevrat levhalarını yere attığını fark etmeyecek ölçüyle şöyle davrandığı buyurulmuştur: “*Öfkeli/kızgın ve üzgün bir şekilde kavmine döndüğünde Musa (onlara): “Ben aranızda yokken ardımdan ne kötü işlere bulaşmışsınız! Rabbinizden gelecek emri beklemeden acele mi davrandınız?” dedi. Tevrat'tan (emir ve yasakların yazılı olduğu) levhaları yere attı ve kardeşinin (Harun (a.s.)) başını kendisine doğru çekiştirmeye başladı. (O durumda iken) Harun a.s: “Ey anamın oğlu (ağabeyim/kardeşim)! Kavmin, şahsımı gerçekten güçsüz/zayıf gördüler; neredeyse beni katledeceklerdi. Sen de (bu şekilde davranarak) düşmanlarımı sevindirip/güldürme ve beni zalim olan kavimle aynı kefeye koyma!”*”²⁹⁷ dedi.

Hz. Musa ile kardeşi Harun'un (a.s.) öfke ve öfkeye karşı nasıl davranılacağını gösteren bu örnekte, Hz. Musa'nın kavmine yönelik putperestliğe karşı olan uyarılarına rağmen tuzağa düşmelerine; Harun (a.s.)'ın da en azından bu durumu daha önce kendisine neden haber vermediğine²⁹⁸ kızarak, en nihâyetinde Tevrat levhalarını da yere atmak suretiyle sergilediği tutumdan sonra öz kontrolünü devreye alarak, oradaki bu tepkisinin de Allah için olduğunu ifade etmiş; “*Rabbim! Beni de kardeşimi de affet...*”²⁹⁹ demek suretiyle cezaya muhatap kılacak olası suç işleminin önünü kapatmıştır. Hz. Harun da ağabeyini bu haliyle

²⁹⁴ Müslim, *Birr*, 107, 108.

³⁷⁶ Bûharî, *Ahkâm*, 13.

²⁹⁵ el-Bakara 2/51; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/400-403.

²⁹⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 10/454-456.

²⁹⁷ el-A'raf 7/150; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 23/78-79.

²⁹⁸ Tâhâ, 20/ 92,93; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'i-İlmiyye, h. 1422), 4/60-61.

²⁹⁹ el-A'râf 7/151; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/78-79. ³⁸² Tâhâ 20/94; Ayrıca bk. Mehmet Faruk Kaplan, *Kur'ân'da Peygamberlerin Allah'tan Talepleri*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2016), 62-63.

kızgın görünce (nitekim ağabeyi [Musa (a.s.)] saçını başını çekiştirirdiği halde) ateşe körükle gitmek yerine ana-baba bir kardeş oldukları halde, merhamet duyularını harekete geçirmek niyetiyle ‘Ey anamın oğlu!’³⁸² demesi başka bir maksada binaendir. Bu şekilde davranarak hem kendisini hatadan muhafaza etmiş hem de aklını kullanarak ağabeyinin öfkelerini yatıştırmak üzere onu da olası hatalara karşı korumuştur.

Hiz. Peygamber’in bu yönde hadis ve tavsiyeleri de olmuştur. Bunlar arasında şu örnekleri vermek *لِيَسَّ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ، إِنَّمَ الشَّدِيدُ الذِّي يَمُوكُ نَفْسُهُ عِنْدَ الْعُضْبِ* “Gerçek mümkündür:

pehlivan öfkelenip sinirlendiği zaman nefisini kontrol altında tutabilen kişidir”,³⁰⁰ Nasihat isteyen sahabeye birkaç kere tekrar ettikleri halde aynı cevapla “Öfkelenme” demiştir.³⁸⁴ Hiz. Peygamber’in bu yöndeki tavsiyelerinin tamamı, insanlık tarihi boyunca, öfkelenme neticeleri arasında görülen insan öldürmek/yaralamak, gönül kırmak suretiyle kin ve nefret oluşturmak gibi olumsuz sonuçların oluşumundan önce alınan tedbirler olarak görülmektedir.

Bağy/azgınlık gibi kötü hasletlerin ceza ilişkisine bakıldığında; haktan ayrılmak, had/sınırları aşmak, zulmetmek gibi kelime manaları bulunan bağy, Allah’a isyan etmek, dinin belirlediği sınırları çiğnemek gibi manaları bulunan dini-ahlaki bir terim olarak

...فَإِنْ بَغَتْ أَحَدُهُمْ عَلَى الْآخَرِ لَرَى فَقَاتِلُوا الدِّيَّ تَبَغَى حَتَّى تَفِئَ الْإِي ... *“Müminlerden bilinmektedir.”*³⁰¹ ...

*iki grup eğer birbirleriyle kavgaya tutuşacak olurlarsa aralarını hemen düzeltiniz; taraflardan biri diğerinin haklarına karşı haddi aşpı tecavüz etmiş olursa Allah’ın emrine geri dönmüncye kadar haksız olan tarafla savaşın; (hakka) dönüş yaparlarsa aralarında vuku bulan anlaşmazlığı adaletle çözüme kavuşturup herkese hakkını teslim ediniz...”*³⁰² âyeti bu bağlamda bağy/haddi aşma noktasında kişi ve toplumlar arsında nasıl davranılması gerektiği hususunda rehberlik mahiyetindedir. Hiz. Peygamber’in devlet başkanlarının gayri meşru emirlerini yerine getirmeme hususunun isyan suçu oluşturmadığını “Allah’a isyan oluşturacak yerde yaratılmışlara itaat etmek gerekmez” sözüyle bağy kapsamında değerlendirilmediğini ifade etmenin yerinde olacağını söylemek mümkündür.³⁰³

³⁰⁰ Müslim, *Birr*, 106.

³⁸⁴ Buhârî, *Edeb*, 76.

³⁰¹ Ali Şafak, “Bağy”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 4/451-452.

³⁰² el-Hucurât 49/9; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 5/270-271.

³⁰³ Buhârî, *Ahkâm*, 4; Ali Şafak, “Bağy”, 4/451-452.

Azgınlık, taşkınlık gibi kötü hasletler, kişi ya da kavimlerin Kur'ân'da geçen helâk sebepleri arasında zikredilmektedir. Bir kişinin veya topluluğun diğer insan ve canlılara yönelik zulüm, taşkınlık, haksızlık vb. sergiledikleri her türlü olumsuz tutum ve davranış için kendilerine Kur'ân'da 'tuğyan (tağy)' kelimesiyle atıfta bulunulmuştur.³⁰⁴ Âyetlerde önceki kavimlerin bu tür yasaklanmış fiilleri sergilemeleri sebebiyle helâke uğratıldıklarını Kur'ân'ın sıklıkla işaret ettiğini görmekteyiz.³⁰⁵ Bu kişiler arasında Firavun, Karun, Hâmân gibi isimler de vardır. Firavun ve benzeri yapıya sahip söz konusu kişilerin, aslında İlâhî merhamet duygusuyla doğruya yönelmeleri açısından bazı yollar denenmiştir. Mesela Hz. Musa'ya hitaben: اِذْ هَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى “Firavun'a git! O şüphesiz azmış” sonra da فَاَلَمْ يَكُنْ لَّكَ الْوَلٰٓئِيۦمُ الَّذِيۦنَ كَفَرُوۡا اَمْ لَا اَعْلَمُ “Kurtuluş yolunu gösterip sana rabbinin (hak) yolunu göstermemi ister misin? Bu durumda ancak ona saygılı davranırsın”³⁰⁶ şeklinde olumlu yaklaşımlara rağmen Firavun azgınlıkta geri adım atmayınca, âlemlere ibret niteliğinde şiddetli bir şekilde helâk edilerek cezalandırılmıştır.³⁰⁷ Aynı sebeplerden Firavun gibi olan Karun ve Hâmân'ın da isimleri zikredilerek aynı akıbete (cezaya) uğradıkları âyetlerde haber verilmiştir.³⁰⁸ Netice itibarıyla bahsi geçen her bir örnek, insanları kötülükten terhib ederek toplumların olumlu yöndeki dönüşümlerinde katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

1.12.3. Aldatma ve hilenin cezaya etkisi

İslam ahlakı, toplum düzeninde karşılıklı emniyet ve güvenin sürdürülebilir olması için aldatmayı yasaklayan; aldanmaya karşı dikkatli olmayı hatırlatan birtakım tedbirler getirmiştir. Aldatmak, Arapçada genel manada التغرير (tağrir) “yanıltmak, tehlikeye sokmak” gibi manalarda kullanılır. Satış yaparken kasten aldatmak olarak da anlaşılabilir. Fıkıh terimleri arasında hıyanet (gerçek dışı beyanlarda bulunmak), gış/gış (gerçek durumunu gizlemek), tedlis (malın kusurunu gizlemek) gibi kavramlarla sıkı ilişkisi vardır. Tağirde sözlü aldatmanın daha ön planda olduğu görülmektedir.³⁰⁹

³⁰⁴ el-İsrâ 17/60; en-Nâziât 79/17; Tâhâ 20/24-43-46; el-Fecr 89/11; el-Mâide 5/64; el-Kehf 18/80; eş-Şems 91/11.

³⁰⁵ el-Mâide 5/64; el-Hâkka 69/5; el-Fecr 89/6-14.

³⁰⁶ en-Nâziât 79/ 17-18; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/547/530.

³⁰⁷ el-Bakara 2/49-50; Âl-i İmrân 3/11; el-Enfâl 8/52, 54; Yûnus 10/75; el-İsrâ 17/102; el-Ankebût 29/39; Kâf 50/12; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/280-281.

³⁰⁸ el-Ankebût 29/39; Ayrıca bazı kavimlerin aynı şekilde helâklarıyla ilgili haberler verilmiştir, bk. Kâf 50/12; el-Hâkka 69/9; el-Burûc 85/17; el-Fecr 89/6.

³⁰⁹ Abdusselam Arı, *Fıkıh Açısından Sözleşmelerde Karşı Tarafı Yanıltma (Hile)*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 1 (1999), 247-262; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 'ğrr, dls' Md.

Kur’ân’ı Kerim âyetlerinin bir kısmı, karşılıklı rızaya dayalı ticari (alış-veriş) ilkelere bağlı olma vurgusu yapmaktadır.³¹⁰ Bu âyetlere aykırı davranış sergileyerek alış-veriş, ölçütartıda, hile (aldatmak vb.) yoluyla insanların mallarından eksilterek veya gelir elde edenlerin şiddetli bir şekilde (helâk edilerek) cezalandırılacakları haber verilmiştir: Bu âyetlerin bazısı konunun önemine vurgu yaparken; وَلَ تَخْسِرُوا الْمِيزَانَ وَاقِيمُوا الْوَزْنَ بِالنَّصِيطِ وَلَ تَخْسِرُوا الْمِيزَانَ وَاقِيمُوا الْوَزْنَ بِالنَّصِيطِ “...Tartı (ölçülerinizi) adaletli bir şekilde (tastamam) tartın ve kesinlikle ölçüleri eksik tutmayınız!”;³⁹⁵ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ

اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا آلَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرُهُ فَذَٰلِكَ جَاءَ اَنْتُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَآوُوا اِلَيْهِ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَ تَبْخَسُوا النَّاسَ

“Kardeşleri Şuayb’ı Medyen’e (peygamber olarak) göndermiştik (onlara) dedi ki: Ey kavmim! Allah’a kulluk ediniz, O’ndan başka ilahınız yoktur. Size rabbiniz katından açık bir delil (emir/âyet) gelmiştir. Ölçü/tartıyı tam tutun (hakkını veriniz), insanların mallarını (alırken) değersizleştirmeyin, düzene kavuşturulduktan sonra yeryüzünü bozguna uğratmayın...”³¹¹ diğer bir kısmı da bu tür girişimlerde

bulunanların karşılaşacakları azap ve tehdide işaret etmektedir: وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ “Eksik bir şekilde ölçüp tartan kişilerin vay haline!” اَلَّذِيْنَ اِذَا اَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفَوْنَ “O kişiler ki insanlardan ölçüyle aldıklarını tam (hakkıyla) ölçüp alırlar.” وَازِيَا كَالْوَهْمِ اَوْ وَزَنُوْهُمْ “Fakat kendileri (satmak üzere) başkalarına verdiklerinde ölçü ve tartıda (eksiltip) haksızlık ederler.”³¹²

Hiz. Peygamber, aldatma-hile vb. girişimlere götürecektir girişimlerin tamamına karşı çıkmış, bu tür hareketleri sergileyenleri görünce şiddetli bir şekilde kınamıştır. (Hatta) Böyle davrananlara “bizden değil” gibi manevi bir cezalandırma yöntemi de kullanmıştır. Mesela Hiz. Peygamber, çarşıda üst üste yığılmış buğdayın içine elini daldırmış, alt tarafların ıslak olduğunu fark edince durumun sebebini sormuştur. Satıcı, ıslaklığın yağan yağmurdan kaynaklandığını mazeret olarak üne sürünce, “Hiz. Peygamber: “(Islak olanı gösterseydin ya!) Bizi aldatan bizden değildir” şeklinde tepki göstermiştir.³⁹⁸ Böylece ticaret veya alış-veriş cihetiyle, ümmet içerisinde meydana gelebilecek (olası) kavga, gürültü, suç işlenmesine

³¹⁰ el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/ 29-161; Süyûtî, ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr, 5/127.

³⁹⁵ er-Rahmân 55/9.

³¹¹ el-A’râf 7/85; es-Seâlibî, el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân, 3/54-58.

³¹² el-Mutaffîfîn 83/1-3; es-Seâlibî, el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân, 5/562. ³⁹⁸

Tirmizî, Buyu’, 74; Müslim, İman, 164.

yönelik tedbiri önlemler tesis etmiştir. Bununla birlikte aynı tedbir kapsamında müşteri kızıştırmak³¹³ suretiyle alış-verişi gayri meşru hale getirmek, malın teslimatından önce satımı,³¹⁴ gebe hayvanların yavruları dünyaya geldikten sonra satılması,³¹⁵ miktarı belli olmayan meyveyi miktarı belli olan kurusuyla satımı, müzabene (yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satmak),³¹⁶ muhabere (zirai ortaklıkta emek sahibine tohumu da yüklemek),³¹⁷ muhakale (başaktaki buğdayın safi buğdayla satışının yapılması)³¹⁸ gibi satışları yasaklamıştır. Dinin ve Allah resulünün bu tür uygulamaları yasaklamalarındaki hikmetin, ümmet içerisinde oluşabilecek kin, nefret, olası suç ve buna mukabil (doğabilecek) cezaların önüne geçmek şeklinde anlaşılmalıdır.

1.13. Tövbenin Cezalara Etkisi

Arapça bir kelime olan ‘tövbe’ rücu etmek, geri dönmek gibi anlamlara gelir. Kötülük, suç, çirkin bir şeyden dolayı pişman olup geri adım atarak, duyulan nedamet olarak da anlaşılabilmektedir.³¹⁹ Pişmanlık duyulan şeyin bu noktada ‘kötü, çirkin, haram’ bir durum olması gerekir ki o zaman ilgili hatadan dönüş için tövbe edilebilsin. Zira insan hayatında pişmanlık duyulan sıradan birçok durum var ki tövbe bunlarla karıştırılmamalıdır. İstilahtaki manası, kötü olması hasebiyle günahtan vaz geçmek, pişmanlık duymak, aynı yanlışta tekrar düşmemeye azmedip karar vermek, yapılan hataları affettirmek ve hak yolda istikamet üzere karar vermek şeklinde anlaşılmaktadır.³²⁰

Cahiliye toplumunda özellikle Mekke’nin fethinden sonra İslam ve Müslümanlara daha önce aşırı düşmanlık besleyen kişilerin İslam’a dâhil olması; ceza bağlamında tövbenin uhrevi boyutuyla birlikte dünya hayatında işlenen suçların affedilmesi noktasında etkisini ortaya koymaktadır.³²¹ Yani söz konusu kişiler, düşmanlık yapmayı bırakıp tövbe sayesinde Müslümanlara güvence sunmakta, böylece kendilerini dünyevi ceza almaktan kurtarmıştır.

³¹³ Bûharî, *Buyu’*, 60.

³¹⁴ İbn Mâce, *Ticaret*, 38.

³¹⁵ Müslim, *Buyu’*, 5, 6.

³¹⁶ Müslim, *Buyu’*, 42.

³¹⁷ Bûharî, *Buyu’*, 85.

³¹⁸ Ebû Dâvûd, *Buyu’*, 19.

³¹⁹ Nihat Dalgin, *İslâm’da Tövbe ve Cezalara Etkisi* (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 35; el-İsfahânî, *el-Müfredat*, “tvb” md.

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, ‘tvb’ md; Abdulaziz Musa, Amir, *et-Ta’zîr fî Ş-Şeriatî’l-İslâmiyye*, (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabi, 1969), 516.

³²¹ Çiftçi, *İslâm Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs*, 138-139; Ayrıca bk. Martin Lings, *Hiz. Muhammed’in Hayatı*, trc. Nazife Şişman, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 320-327. ⁴⁰⁸ Furkân 25/70; İbn Mâce, *Zühd*, 30. Hey’et, *Kur’ân Yolu*, 4/150151.

Aynı zamanda iman etmekle de âhirete dair cezalardan da salim olabilecekleri, hadis ve âyetlerde haber verilmiştir.⁴⁰⁸ Tövbe gerektiren en büyük günahların başında şirk ve inkâr olduğu yönünde âlimler cihetiyle ittifak vardır.³²² Şirk ve inkâr, cahiliye toplumunda çok yaygın olduğuna göre tövbe, onlar için kurtuluşun temel kaynağı olarak sunulmuştur.⁴¹⁰

Kur’ân’ı Kerim’de gerek cahiliye toplumuna gerekse tüm insanlığa örnek alabilmeleri için hemen her konuda peygamber kıssalarından kesitler sunulmuştur. Tövbe-ceza ilişkisi bağlamında kıssalardan örnek vermek gerekirse; işlediği suç/hatadan (yasak çiğnedikten)³²³ sonra pişmanlık duyup geri adım atan³²⁴ daha sonra Allah’tan bağışlanma dileyip tövbe eden³²⁵ Hz. Âdem (a.s.) ve eşi, tövbe ederek birçok cezadan kurtulmaya muvaffak olmuşlardır.³²⁶ Tam aksi tavır sergileyip yani tövbe etmeyip, isyanda ısrar edilmiş olsa idi dolayısıyla Allah’ın emrine yönelik itaatsizliği seçselerdi, kendileri açısından hatasında ısrarcı olan İblis’in dünya ve âhirette türlü lanete muhatap kılınması gibi bir sonuç ortaya çıkabilirdi.³²⁷

Kur’ân’ın ilk muhatapları, cahiliye toplumu olması hasebiyle özelde onlara; evrensel çapta tüm insanlığa inanç/tövbe/nedamete yönelik çok önemli mesajlar vardır. Fırsat bulunan en yakın zamanda imanın gerçekleşmesi gerektiğine, ardından yapılacak nedametın işe yaramayacağına dair haber veren âyetler vardır. “*Ölüm anı gelir de (kişi için iş işten geçince) can boğaza çıkınca ‘tövbe ettim’ diyen kişiler ile kâfir bir inançla ölenlerden tövbeleri kabul edilmez.*”⁴¹⁶ Hayatında Allah’a kullukta gevşek davranıp ibadet ve salih amelleri ihmal edenlerin pişman olacakları da haber verilmiştir: “*Ey Rabbimiz! (lütfen) Ölümümü biraz geciktir! (Ki) Sadaka verip iyilik sahibi bir kişi olayım.*”³²⁸ Fakat İlâhî nizam öyle işliyor ki sisteme ayak uydurmayıp geri kalan, bir daha o sistemi yakalayamıyor. Çünkü şu âyeti kerime, insanın iman ile küfür; kötülük ile salih amel hususunda bilinçli hareket edip doğru yönde kararlar alması gerektiğini; kendisine ikinci bir fırsatın ise verilmeyeceğini

³²² Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 41/279-283; Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulumi’d-Dîn* (Beyrut: y.y. 1997), 4/255-256. ⁴¹⁰ Nûr 24/31.

³²³ el-Bakara 2/35; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 1/320-330.

³²⁴ el-Bakara 2/37; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 1/328-332; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/14-16.

³²⁵ el-A’râf 7/23; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/10-12.

³²⁶ el-Bakara 2/37; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 1/325-330; el-A’râf 7/23.

³²⁷ el-En’âm 6/34; Tâhâ 20/82; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/363-371; el-Hicr 15/34-35. ⁴¹⁶

en-Nisâ 4/18; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/191-192.

³²⁸ el-Münâfikûn 63/10.

hatırlatmaktadır: “Ecel geldi mi Allah, kimseye zaman vermez (eceli geciktirmez).”³²⁹ En nihâyetinde de iman etmeyen açısından söylenecek son söz çok dikkat çekici niteliktedir. اِنَّ

“Şüphe انْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا yok ki biz insanın önceden işledikleri (dünya hayatındaki kötü inanç ve amelleri kıyamet günü) önünde göreceği ve inkarcı/kafirin ‘keşke toprak olsaydım’ deyip nedamete/pişmanlığa bürüneceği, yakın zamanda gerçekleşecek (azaba yönelik) o sahne için sizi uyardık.”³³⁰ Buyruğuyla, son pişmanlıktan önce fırsat kapılarının açık tutulduğuna dair dikkatleri çekmektedir.

Kur’ân’ı Kerim, insanlığa önceki kavimlerden küfürde inat vb. inanışlara sahip olan kavimlerden örnek vererek, iman etmedikleri takdirde karşılaşacakları olası senaryoyu canlandırarak vermektedir. اِنَّكَ اَنْتَ اِلٰهٌ اِلَّا اِلٰهٌ اَحَدٌ اَمْنَتْ بِهٖ بَنُوۡٓاِسِرَٓ اٰۤيِلَ وَاَنَا مِّنَ الْمُسْلِمِيۡنَ (Firavun) ‘suda boğulacağını anlayınca, “Ben, İsrailoğulları’nın inandığı ve kendisinden başka İlah’ın olmadığı (tek) ilaha iman edip teslim olanlardanım (Müslümanlardan) dedi.”⁴²⁰ Firavun, şirk ve küfrüyle birlikte hayatı boyunca çoluk, çocuk, yaşlı, kadın demeden özellikle Hz. Musa’nın kavmine ölüm/zulüm saçmıştır. Kendisine ölüm musallat olunca (âyetin haber verdiği gibi; yeis halinde) iman ettiğini dile getirirse de Allah اِنَّ شَٔمِۤى اَلْاٰۤیِلَ “Şimdi mi (aklın başına geldi? Onca zulümden sonra ve hayatta seçme hakkın kalmamışken mi iman ediyorsun? وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ” halbuki daha önce (ömrün boyunca) isyan etmiştin. Ve bozguncu (yoldan sapmış ve başkalarını küfre saptıran) müfsitlerden idin.”³³¹ Bu konuda hazreti peygamber de “ölüm sancıları (artık ölüm vakti) başladığı zaman itibarıyla tövbelerin kabul edilmeyeceğine” dair hadislerde aynı minvalde uyarı yapmıştır.⁴²²

Tövbenin iffetli bir kadına yapılan zina iftirası; gasp, (hırsızlık vb. yollarla elde edilen) tazmin edilmesi gereken mallara; kısas ve diyet gerektiren durumlarda; kul hakkını ilgilendiren suçlara karşı cezayı düşürücü etkisi bulunmamaktadır.³³² Ancak yakalanmadan önce kişinin tövbe etmesi halinde Allah hakkına ait suçlar konusunda ceza düşmektedir.³³³

³²⁹ el-Münâfikûn 63/11.

³³⁰ en-Nebe 78/40; es-Seâlibî, el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân, 5/545-546.

⁴²⁰ Yûnus 10/90; es-Seâlibî, el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân, 3/261-262.

³³¹ Yûnus 10/91; Süleyman Ateş, Kur’ân’ı Kerim’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 3/1425-1427. ⁴²² Tirmizî, Daavât, 98; İbn Mâce, Zühd, 30.

³³² Dalgın, İslâm’da Tövbe ve Cezalara Etkisi, 90.

³³³ İbn Kudâme, Ebü’l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, eş-Şerhu’l-Kebir. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Basım/y.y. (el-Mukni,1993), 2729.

Bu durumda kişi işlemiş olduğu suç sebebiyle pişmanlık duyup tövbe eder, ayrıca fiiline yönelik mahkemeye herhangi bir şikâyet intikal edilmeden önce hak sahibine hakkını/kıymetini iade ederse, ceza almaktan kurtulmuş olur.³³⁴ Ta'zîr suçlarına yönelik cezalarda tövbe aynı şekilde cezayı düşürücü etkiye sahiptir.³³⁵

İman ve ibadet üzere sabır, kararlılık ve dirâyet göstermeyen insan, gûnahta ısrarcı olur. Kapılmış olduğu döngü içerisinde pes etmişçesine bataklık içerisinde yüzmeyi kabullenirse azap ve ceza kendisi için kaçınılmaz olur. Tefekkür ederek nefsi levvamenin verdiği dürtü ve hislerin aktif tutulması, yapılan hatalara içten içe pişmanlık duyulması, kişilerin bir yerden başlayıp doğruyu bulmaları dolayısıyla kendilerine mükâfata kapı aralayarak hidâyete adım atmalarını sağlayacaktır. Hadis-i şerifte bu konuda şöyle buyurulmaktadır: “Ben, kulumun yine benim hakkımdaki düşündüğü zanna göreyim. Kul, beni hatırlayınca onunla beraberim. Eğer beni içinde zikrederse ben de onu hayırlı bir cemaatte zikrederim. Kul bana doğru bir karış yaklaşırsa ben ona zira' yaklaşırım, kul bir zira' yaklaşırsa ben kendisine doğru bir kulaç yaklaşırım. Kul bana doğru yürüyerek yaklaşırsa ben ona koşarak giderim.”⁴²⁷ Bu durumda ibadetlere de sarılmak suretiyle, istikameti bulmasının mümkün olduğu ortaya çıkacaktır.

Sonuç itibariyle İslam, cahiliye toplumu dâhil kıyamete kadar gelecek insanların kul hakkı (kısas, had) dışındaki suç/günahlarına karşılık tövbe ettikleri takdirde günahlarının affedip cezalarının düşeceğine dair önemli bir kurtuluş yolu açmıştır. Nitekim ilgili hadis bu durumu řu şekilde haber vermektedir: “İslam dinine geçen kişinin önceki günahları silinir.”³³⁶ İslam dininin bu yöndeki hoşgörüsü, hakikate dair bilgi yetersizliğinden ya da unutmama/yanılmadan kaynaklı içine düştükleri durumdan sorumlu tutmadığını yansıtmaktadır.

³³⁴ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletühü*, 7/174.

³³⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve edilletühü*, 6/176. ⁴²⁷

Bûharî, *Tevhid*, 50.

³³⁶ Müslim, *İman*, 54.

2. KUR'ÂN'DA SUÇ ve CEZA

Bu bölümde Kur'an'da suç ve ceza olgusuna genişçe yer verilecektir. Ayrıca Kur'an'da suç ve cezayla ilgili kavramlara yer verilecektir. Önemine binaen ilk önce ceza ile ilgili kavramlar ele alınacaktır.

2.1. Kur'ân'da Ceza ile İlgili Kavramlar

İnsan, ilmi yönüyle yeryüzünde yaşayan tüm canlılara lider,³³⁷ halife,³³⁸ dünya'yı imar edebilecek donanım ile yaratılmıştır. ... *هُوَ... أَنْ شَأَكَ مُمِّنَ الْوَرَضِ وَاسْتَعْمَرَ كُمْ فِيهَا*. “O (Allah) sizleri yerden var etti ve sizlere orayı (dünyayı) ma'mur etmekle görevlendirdi.”⁴³¹ Âyetin de ifade buyurduğu gibi diğer canlılardan farklı (sorumluluk sahibi olarak) yaratılan insanın toplum dışında tek başına yaşaması da neredeyse imkânsız kılınmıştır. Buna göre insan, sosyal hayatın gereği olarak belli kurallar çerçevesinde yaşamak zorundadır. Gerek İlâhî gerekse örfî kuralların dışına çıkması halinde, bir takım cezaî yaptırıma mahkûm olması, dolaylı yönde kendi lehine olduğu anlaşılabilmektedir.

Kur'an'da ceza ile ilgili kavramların çoğu maddi azâbı çağrıştırmaktadır. İşlenen günahlara karşılık Yüce Allah'ın, büyük günahlara batmış kavimleri maddi-manevi cezalandırma yöntemlerinin farklı isimlerinden müteşekkil örnekler arasında şunları saymak mümkündür: İkâb (العقاب);³³⁹ Helâk (الهلاك);³⁴⁰ Nekâl (نكال);⁴³⁴ Be's (البأس);³⁴¹ Batş (البطش);³⁴² İntikam (الانتقام);⁴³⁷ Tedmîr (التدمير);³⁴³ Ricz (الرجز);³⁴⁴ Rics (الرجس);⁴⁴⁰ el-Bevâr (بوار);³⁴⁵ et-

³³⁷ el-Bakara 2/30-35; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/557-560.

³³⁸ el-Bakara 2/30; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/550-557. ⁴³¹ Hûd 11/61.

³³⁹ er-Ra'd 13/6 ve 32; Sâd 38/14; el-Bakara 2/196, 211; Âl-i İmrân 3/11; el-Mâide 5/2, 98; Enfâl 8/13.

³⁴⁰ el-Bakara 2/205; Âl-i İmrân 3/117; el-Mâide 5/17; Yûnus 10/13; Hûd 11/40 ve 117; İbrâhîm 14/13. ⁴³⁴ en-Nisâ 4/84; en-Naziât 79/25; Bakara 2/66; el-Mâide, 5/38; Müzzemmil 73/12.

³⁴¹ el-En'âm 6/147-148; el-A'râf 7/4-5 ve 97-98; el-Kehf 18/2; el-Mümin 40/29 ve 84.

³⁴² ed-Duhân 44/16; el-Kamer 54/36; el-Burûc 85/12. ⁴³⁷ el-Mâide 5/94-95; es-Secde 32/21-22; ed-Dûhan 44/15-16;

³⁴³ el-İsrâ 17/16; el-Furkân 25/36; el-A'râf 7/137.

³⁴⁴ el-Bakara 2/59; el-A'râf 7/134 ve 162; el-Ankebût 29/33-34; Sebe' 34/5.

⁴⁴⁰ Tâhâ 20/61.

³⁴⁵ İbrâhîm 14/28; el-Furkân 25/18; el-Fetih 48/12. ⁴⁴²

en-Nisâ 4/47; Yûnus 10/88; Yâsîn 36/66.

Tams (الطمس);⁴⁴² el-Hasfu (الخسف);³⁴⁶ el-Kasmu (القسم);⁴⁴⁴ et-Temzîk (التمزيق);³⁴⁷ etTebâru/etTet'biru (التبائر/التبار);³⁴⁸ etTebbu/etTebâbu (التباب/التب);⁴⁴⁷ Demdeme ve (الدمدمة);⁴⁴⁸ Ta's (التعس);⁴⁴⁹ Cüsûm (الجثوم);³⁴⁹³⁵⁰³⁵¹ Ehvâ (أهوى);⁴⁵¹ Sübûr (الثبور);⁴⁵² Ğark (الغرق);⁴⁵³

Cezâ (الجزاء);³⁵² Keyd (الكيد) ve İstidrac (الاستدراج);⁴⁵⁵ Mekk (المكر) ve Hud'a (الخدعة);³⁵³ Ka't (القتل);⁴⁶² Katl (القتل);³⁵⁵ Humûd (الخمود);⁴⁶⁰ Hasat (الحصد);³⁵⁴ Ğâbir (الغابر);⁴⁵⁸ Fitne (الفتنة);⁴⁵⁷ Redâ (الردى);³⁵⁶ Kavî (القول);³⁵⁷ İzhâb (الذهاب);³⁵⁸ Muhâsebe (المحاسبة);³⁵⁹ İhâta (الإحاطة);³⁶⁰ Sûu (الحاصب);³⁶⁴ Hâsib (المسح);⁴⁷² Mesh (المسح);³⁶³ Rîh (الريح);⁴⁷⁰ Va'd (الوعد);³⁶² Nekîr (نكير);³⁶¹ (السوء);³⁶⁵ Harre Aleyhimü's-Sakfu (فَحَرَّ عَلَيَّهِمُ السَّقْفُ);⁴⁷⁵ Vebâl (وبال);³⁶⁶ Mihâl (الكسوف);³⁶⁵

³⁴⁶ en-Nahl 16/45; Sebe' 34/99; el-Ankebût 29/40; el-Kasas 28/81-82.

⁴⁴⁴ el-Enbiyâ 21/11.

³⁴⁷ Sebe' 34/19.

³⁴⁸ el-A'râf 7/139; el-İsrâ 17/7; el-Furkân 25/39; Nûh 71/28. ⁴⁴⁷

el-Mü'min 40/37; Tebbet 111/1.

³⁴⁹ el-A'râf 7/78 ve 91; Hûd 11/67 ve 94.

⁴⁵¹ en-Necm 53/53-54.

³⁵⁰ el-İnşikâk 84/11; el-İsrâ 17/102.

³⁵¹ el-Ankebût 29/40; Hûd 11/37 ve 43.

³⁵² Fussilet 41/27; Sebe' 34/16-17 ve 33.

⁴⁵⁵ el-A'râf 7/183; el-Kalem 68/45.

³⁵³ Âl-i İmrân 3/54; el-A'râf 7/99.

⁴⁵⁷ Âl-i İmrân 3/127; el-En'âm 6/45.

⁴⁵⁸ el-Ankebût 29/10; el-A'râf 7/83.

³⁵⁴ el-A'râf 7/83; eş-Şuarâ 26/171. ⁴⁶⁰

Hûd 11/100; el-Enbiyâ 21/15.

³⁵⁵ el-Enbiyâ 21/15; Yâsin 36/29. ⁴⁶²

el-Enfâl 8/17.

³⁵⁶ el-En'âm 6/137; Tâhâ 20/16.

³⁵⁷ Yâsin 36/70; es-Saffât 37/31; Fussilet 41/25.

³⁵⁸ Eş-Şurâ 26/3; el-En'âm 6/133.

³⁵⁹ el-Kehf 18/39-40; et-Talâk 65/8.

³⁶⁰ el-Kehf 18/42.

³⁶¹ en-Nahl 16/27; ez-Zümer 39/61; er-Ra'd 13/11.

³⁶² el-Hac 22/44; Sebe' 34/45; Fâtır 35/26.

⁴⁷⁰ el-A'râf 7/70 ve 77; el-Ahkâf 46/22.

³⁶³ Âl-i imrân 3/117; Yûnus 10/22; İbrâhîm 14/18. ⁴⁷²

Yâsin 36/67.

³⁶⁴ el-İsrâ 17/68; el-Ankebût 29/40; el-Kamer 54/34; el-Mülk 67/17.

³⁶⁵ el-İsrâ 17/92; eş-Şuarâ 26/187.

⁴⁷⁵ en-Nahl 16/26.

³⁶⁶ el-Haşr 59/15.

(المحال);³⁶⁹³⁶⁸³⁶⁷ Belâ (بَلَاءٌ);⁴⁷⁸ Racfe (الرجفة), Saika (الصاعقة), Sayha (الصيحة).⁴⁷⁹

İlahi kanun ile belirlenen sınırların aşımı, dini literatürde günah, yani cezaî sorumluluk altına girmek anlamına gelir. Allah’a ya da dünyevi otoriteye karşı sergilenen yasaklanmış tutumlar (ma’siyet/isyan), iki manada değerlendirilmiştir. ‘Cürm, hata, kötü amel, zenb, isyan’ gibi isimlerle kullanılan kavramlar, kasıtlı ya da kasıtsız fiillere karşılık olarak değerlendirilmiştir. İşlenen suçun ma’siyet ya da günah olması ceza açısından sonucu değiştirmemektedir. Bu minvalde değerlendirilecek olan ‘ism’ kavramı da bir günahı bilerek tercih ettikten sonra işlenen suçlara karşılık gelen manada kullanılmıştır.³⁷⁰

⁴⁴⁸ eş-Şems 91/14-15. ⁴⁴⁹
Muhammed 47/8.

³⁶⁷ el-A’râf 7/78; Yâsîn 36/29.

³⁶⁸ ed-Duhân 44/33.

³⁶⁹ er-Ra’d 13/13.

³⁷⁰ Yatkın, *Günah İle İlgili Bir Hadisin Tahlili* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006).

Kur'ân'da kullanılan *ecr-sevap* ve *ceza* kavramları arasında mana benzerliği bulunmakla beraber aralarında farkların var olduğunu söylemek mümkündür. 'Ecr' daha çok yararlı fiillere karşılık ifade edilirken; 'ceza' gerek yararlı (iyi) gerekse zararlı (kötü) olsun bu yöndeki işlenen fiillerin tamamına karşılık olarak kullanılır. 'Sevap' ise sadece âhîret mükâfatı için söz konusudur.³⁷¹

Ceza ile ilgili âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur.
”وَمَنْ يَقْتُلْهُ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَإِيَّاهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا“ *“Ve her kim bir mümini kasıtlı olarak öldürürse onun*

*cezası, (orada) ebedi bırakılmak üzere cehennemdir.”*⁴⁸² Benzer âyetlerde geçen 'ikâb' kavramı da ceza ile aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴⁸³ Ceza aynı zamanda iyiliğe karşılık verilen mükâfatla da ilişkilidir. Yaptırım yönüyle 'ceza' ile 'ikab' kavramlarının Kur'ân'da geçen toplam sayısı 72 iken, mükâfat ile müjdeleyen âyetlerin 160 olduğu görülmektedir. Sayısal verilerdeki bu farkın hikmetini Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığına³⁷² te'vil edilebilir. Yine adet bazında cezaya işaret eden âyetler, müjde içerikli âyetlerden daha az olsa da azaba muhatap olacak kişilerin gerek ruhların ilk yaratılışında insanın Allah'ı 'rab' olarak kabul etmesi³⁷³ gerekse sonucunu bildiği halde günaha bulaşıp onda ısrarcı olmalarından dolayı kendileri için 'cezada adalet' mekanizmasının sorgulanamaz olduğunu ortaya koymaktadır.³⁷⁴

Kur'ân'ı Kerîm'de insanların yapacakları en küçük iyilik veya kötülüğün karşılıksız kalmayacağına dair bilgiler yer almaktadır.³⁷⁵ 'Ceza' kavramı mükâfatla da ilişkili olduğundan, herhangi bir konuda yaptırım/müeyyide yönüyle açıklama yapılan kavramların yanı sıra 'adalet', 'hayr', 'husun', 'hûb', 'va'd' vb. başlıkların da ceza ve mükâfat ile ilişkili olduğunu söylemek gerekir. Ceza ve mükâfat her yönde o kadar ilişkilidir ki kişinin olumsuz yönüyle etkilenmemesi için çok hassas davranması gerekmektedir. Örneğin adaletli olan biri mükâfat alabileceği gibi adaletle hükmetmeyen zulme kalkışacağı, dolayısıyla cezaya (ukûbâta) muhatap olacağı unutulmamalıdır.

³⁷¹ Sabri Türkmen, *Furuk ilmi Açısından Ecr, Sevak ve Ceza Kelimelerinin Kur'ân'daki Kullanımları* (Malatya: İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4/1, 2013); Toshihiko Izutsu, Çeviren: Süleyman Ateş, *Kur'ân'da Allah ve İnsan* (Kevser Yayınları, ts), 74. ⁴⁸² en-Nisâ 4/176. ⁴⁸³ İlyas Üzümlü, "İkâb", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/13-14.

³⁷² el-A'râf 7/156.

³⁷³ el-A'râf 7/172-174; 112.

³⁷⁴ Yûnus 10/44.

³⁷⁵ el-Zilzâl 99/7, 8; Tâhâ 20/15; en-Necm 53/39-41.

etmelerine karşı sağır, dilsiz ve kör olanlara yönelik “*Şüphesiz ben üzerinize bir bekçi değilim*”⁴⁹⁴ şeklinde âyetlere konu olan ifadelerle sorumluluk insana iade edilmiştir.

Dünya hayatının kısa, âhiret hayatının ise ebedi olması; kısa hayatta işlenecek fiillerin sınırsız bir mükâfat veya azaba temel oluşturacağı bilinmektedir. Genel çerçevede uhrevi cezalara temel teşkil eden sebepler Kur’ân’da şöyle zikredilmiştir: ‘Namazı terk etmek, yoksulu doyurmamak, bâtıla dalmak, âhireti inkâr etmek, şirk koşmak, âyetleri inkâr edip yalanlamak, peygamberleri yalanlamak, şeytanı dost edinmek, dini değerleri eğlence-oyun haline getirerek dünya hayatına dalmak, kibirlenmek, nankör olmak, öğütten kaçmak, yetim hakkı yemek, başkalarıyla alay etmek, ölçü tartıda hile-yapmak, azgınlaşmak, gıybet etmek, inkâra sapmak, nefsinin ilah görmek, peygamberlik iddiasında bulunmak...’³⁸⁰

Cezaların en büyüğü olarak kabul edilen cehennem isimleri de Kur’ân’da zikredilmiştir. Bu isimler; ‘Cehennem, sakar, levvâme, nâru’l-kübra, azabü’l-harîk, haviye, hutame, cahîm, dâru’l-huld, yahmûm, lezâ, sâir’ olarak zikredilmiştir. Cehennemliklerin isimleri ise; ‘kefere-i fecere, ashabu’n-nâr, zâlimûn, mücrimûn, ashabu’l-meş’eme, ashabu’sşimâl, dâllun, makbûhîn, şakî, gâvîn, mes’ûlûn’ olarak tanıtılmıştır.³⁸¹ Cezalandırma yöntemlerinin farklı isimleri yukarıda verilmiştir. Birkaç tanesi hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

2.1.1. İkâb (العقاب)

Sözlükte, peşi sıra gelmek, izinden/takip etmek gibi manalar için kullanılmaktadır. İşlenen kötülüklerin ardından gelecek cezayı ifade etmektedir.³⁸² Kur’ân âyetlerinde ikâb kelimesi bu minvalde on dokuz âyette zikredilmiştir.³⁸³³⁸⁴ Kur’ân’da da ‘ceza’ anlamında kullanılan be’s, azap, ricz gibi kavramlarla yakın manalar barındırır. Güzel amellere karşılık mükâfat olarak verilen ecir ve sevap kelimeleriyle karşıt anlamlıdır. Kötülük/fesad işleyen günahkârların işledikleri kötülüklerle karşılık alacakları cezayı ifade eder. İşledikleri/yaptıkları yüzünden çok şiddetli bir azaba çarptırılacaklarının habercisi mahiyetindedir. Allah’ın kendi zatını yine kendi sıfatlarından olan ‘şedidü’l-ikâb’ı

³⁸⁰ Kaysıcı, *Kur’ân’ı Kerim’de Mükâfat ve Ceza*, 160-170.

³⁸¹ Kaysıcı, *Kur’ân’ı Kerim’de Mükâfat ve Ceza*, 260-270.

³⁸² İlyas Üzümcü, “İkâb”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/13-14.

³⁸³ , Muhammed Fuâd Abdulbaki, *Mu’cem*, 593, 594: Ayrıca bk. İsfahânî, *Müfredâtü’l-elfâzi’l-Kur’ân*, 357-359.

⁴⁹⁹ Âl-i İmrân 3/11; el-Mâide 5/2, 98; el-Enfâl 8/25, 48, 52; er-Ra’d 13/6; el-Gafir/Mü’min 23/3, 22; el-Haşr

³⁸⁴ /47; el-Bakara 2/196-211; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 2/223-237.

⁵⁰⁰ el-Enfâl 8/13.

zikretmesinden anlaşılabilir.⁴⁹⁹ İkâb, aynı zamanda Türkçede de kullanılan akıbet, insanın dünya hayatında sergilediği amellere karşılık elde edeceği kötü sonuca delalet eden kavramdır.

Kur'ân'da on dokuz yerde geçen ikâb kavramı üç ayette 'şedidü'l-ikâb',⁵⁰⁰ iki ayette 'serîu'l-ikâb',³⁸⁵ bir ayette de 'zü ikâbin elîm',⁵⁰² şeklinde uyarı yapmaktadır. Bu uyarıların niteliği ve kimleri kapsayacağına dair ayrıca önceki milletlerden örnekler verilerek haber verilmiştir. Buna göre peygamberlerin tebliğine karşı çıkanlar,³⁸⁶ onları yalanlayanlar,⁵⁰⁴ davetlerini engelleyip bâtılda kalmak üzere ısrarcı olanlar,³⁸⁷ âyetleri değiştirmeye çalışanlar,³⁸⁸ Hz. Peygambere karşı çıkanlar,³⁸⁹ Allah'ın belirlediği sembollere, Kâbe'ye haram aylara vb. saygısızlık edenler, iyilik ve takvâ aleyhinde günah ve düşmanlıkta yardımlaşanlar,³⁹⁰ Allah'ın bu çerçevede değerlendirilmiştir.

İkâb kavramı hadislerde de 'cezalandırma' ve 'ilahi azap' anlamında kullanılır. Hz. Peygamber bu konuyla ilgili, korkulu rüya görüp uyanan bir kişinin ilâhî gazap ve ikâbdan; şeytanın tahriklerinden ve insanların şerrinden Allah'a sığınması gerektiğini tavsiye etmiştir.³⁹¹ Diğer yönde iyiliği emretmeyip kötülükten sakındırmamak gibi durumlarda da İlâhî ikâbın celbine sebep olacağı haber verilmiştir.⁵¹⁰

2.1.2. İntikam (الانتقام)

Sözlükte 'ukubetle karşılık vermek, cezalandırmak, kınamak gibi anlamlara gelen "nkm" kökünden türemiştir.³⁹² Cezalandırmak, kınamak gibi anlamlara gelen 'nakm/nikme' kökü itibarıyla, hoş olmayan iyi karşılanmayan şey, ceza ve mükâfatın ukubatle olan ilişkisini ifade eder. İntikâm, haksızlık yapanların cezanın misliyle cezalandırılması, öç almak, kötülüğe karşı ceza ile karşılık vermek manasında kullanılır.³⁹³ İfti'âl babına bakıldığında ise

³⁸⁵ el-En'âm 6/165; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/253-254. ⁵⁰²

Fussilet 41/43.

³⁸⁶ er-Ra'd 13/32.

⁵⁰⁴ Sâd 38/14.

³⁸⁷ el-Mü'min 40/5.

³⁸⁸ el-Bakara 2/211; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/399-400.

³⁸⁹ el-Haşr 59/4.

³⁹⁰ el-Mâide 5/2.

³⁹¹ Tirmizî, *Da'avât*, 93; el-Azrakî, Abu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh. Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr. 4. Baskı, Thk. Rüşdi Salih Melhas, Mekke: Mektebetü's-Sekâfe, 2002), 1/187; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 107. ⁵¹⁰ Tirmizî, *Fiten*, 9.

³⁹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 7/590.

³⁹³ el-İsfahânî, *Lisânu'l-Arab*, 'nkm' md.; *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 'nkm' md.

intikâm; “azap ederek suçluya cezasını çektirmek; (azap, acı, sıkıntı çekmesi niyetiyle) kişinin elindeki nimetleri çekip almak” gibi manalara karşılık gelmektedir.³⁹⁴ Bu minvalde Kur’ân’da on yedi civarı âyetle geçmektedir.³⁹⁵ Allah’ın peygamberleri vasıtasıyla haber vermiş olduğu (davet ve) nimetlere şükür yerine azgınlık sergileyerek, resullerinin tevhid inancı davetine de sırt çevirmek/cephe almak suretiyle yine Allah’a nispet edilen *دُوَّ اِنْتِقَامٍ* “Allah güç/kuvvet/İntikam sahibidir”³⁹⁶ sıfatıyla azap ederek, nimetleri geri almasını ifade eder.⁵¹⁶ Kur’ân’da önceki peygamberlerin davetine karşı çıkıp bu bağlamda işlenen suçlara,³⁹⁷ Firavun ve tebaasına,³⁹⁸ Eyke halkına verilen ceza intikam kavramıyla ifade edilmiştir.⁵¹⁹ Putperestlikten sonra iman edip geçmişteki günahlarının affedileceği haber verildikten sonra tekrar akıbetlerine dönecek kimselerin cezalandırılmalarına yönelik intikam masdarından fiille ifade edilmiştir.³⁹⁹ Kendisine karşı sergilenen asi tutum ve günahlara karşı Allah’ın güçlü olduğunu, bu tür günahkârlara uygun ceza vermesini ‘müntakîm’ sıfatıyla haber vermektedir.⁵²¹ Hz. Âişe, bu konuda Hz. Peygamberden söz ederken: “Allah’ın elçisi kendi şahsını ilgilendiren durumlarda hiç kimseden intikam almazdı, ama Allah’ın bir kanunu çiğnenmiş ise Allah için cezalandırırdı”⁴⁰⁰ şeklinde intikama yönelik peygamberi tutumu tarif etmiştir.⁴⁰¹

Cahiliye döneminde öldürülen birine karşı diyet konusunda herhangi bir anlaşmaya varılamadığı durumda katil tarafından maktulün dengine gelecek biri belirlenip intikam niyetiyle öldürülürdü. Genellikle süreç böyle işlerdi ve uzun yıllar sürecektir kan davalarına ortam hazırlanırdı. O dönem bahsi geçen diyeti zaten zayıf karakterli, aciz, kimsesiz veya zayıflar dışında kimse kabul etmezdi. İslâm dini ise cahiliye döneminin bu tür asabiyet, kabilecilik anlayışını ortadan kaldırarak, müminlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarını hukuk ve adalet ölçülerine göre çözerek, toplumun ahlaki ve teorik alt yapısını oluşturmak

³⁹⁴ el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 106.

³⁹⁵ M. Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'ân*, 888-889.

³⁹⁶ Âl-i İmrân 3/ 4; el-Mâide 5/95; İbrâhim 14/ 47.

⁵¹⁶ el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 106.

³⁹⁷ ez-Zuhruf 43/25; er-Rûm 30/47; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 11/36.

³⁹⁸ el-A'râf 7/136; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/378-379.

⁵¹⁹ el-Hicr 15/79.

³⁹⁹ el-Mâide 5/95; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/415-421. ⁵²¹ es-Secde 32/22.

⁴⁰⁰ Buhârî, *Menâkıp*, 23.

⁴⁰¹ Mustafa Çağrıncı, “İntikam”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/356-357.

suretiyle müminleri kardeş ilan etmiştir.⁴⁰² Hz. Peygamberin veda hutbesinde belirttiği evrensel mesajlar da bu konuda referans niteliğindedir.⁵²⁵

Ayetlerde geçen ‘azîzün zü’ntikâm’⁴⁰³ veya ‘müntakîm’⁵²⁷ ifedeleri geçmektedir. İlgili ayetlerde Allah’ın intikam almasını ifade eden kelimeler, asi olanlara yönelik uygun cezayı ifade etmektedir. Bu durumda suçluyu affetmek yerine burada mağlup etmek şeklinde anlaşılabilir. Suç failinin işlediği suçta aldığı hazza karşılık acı çektirmek üzere kulların maslahatını gerçekleştirmek üzere aldığı intikam yolunun seçilmesidir.⁴⁰⁴

2.1.3. Nekâl (نكال)

Nekâl Sözlükte engel olmak, men’ etmek gibi manaları ifade etmektedir. İşkence, azap ukubet yönüyle başkalarına ders olacak şiddette ceza gibi manalara gelir. Kur’ân’da bu bağlamda dört yerde geçmektedir. İnsanları günahattan alıkoymak için kendilerinden daha önce yaşamış kavimlerden (darb-ı mesel yöntemiyle) örnek verip engelleyen şiddetli/ağır ceza manasında kullanılır.⁴⁰⁵ Kur’ân’da geçtiği âyetlere örnek olarak: Beni İsrail kavminden bazıları, cumartesi günü av yasağı hükmünü bile bile çiğnemeleri sebebiyle ‘aşağılık maymunlara dönüştürülmek’ suretiyle cezalandırılmışlardır. Bu durumu hem o zaman yaşayanlara hem de kendilerinden sonra gelenlere yönelik uyarıyla, فَجَعَلْنَاهَا نَكَالَ لِمَآ أَ خْلَقَهَا وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ بَيِّنَاتٍ لِّبَنِيَّانَ يَدِيهَا وَمَا...ibret verici bir ceza”⁴⁰⁶ hatırlatması yapılmıştır. Bu şekilde ihlâller gerçekleştirmeyi planlayan veya fiiliyata geçenlerin aldığı ceza, takva sahibi olanlara da hatırlatılarak, ibret almaları hususunda gerekli tedbirleri için terğib ve terhib yönüne vurgu yapılmıştır.⁴⁰⁷

“Nkl” kökünden “nikl” kavramının çoğulu olan “enkal” şeklinde de kullanılan kelime farklı manalarda kullanılmıştır. Örneğin: “*Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar (Enkâlen/ان كالأ) yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek, elem verici bir azap vardır.*”⁵³² Bu ayette ‘enkâl’ kelimesi insanın hareket etmesini engelleyen şeyler; ‘ağır zincirler’ manasına gelmektedir.⁴⁰⁸

⁴⁰² el-Hucurât, 49/9-13; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/167-173. ⁵²⁵

Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 56.

⁴⁰³ Âl-i İmran 3/4; el-Mâide 5/95; İbrâhîm 14/47; ez-Zümer 39/37. ⁵²⁷

es-Secde 32/22; ez-Zuhuruf 43/41; ed-Duhân 44/16.

⁴⁰⁴ Ali Kaya, *Kur'an'da Azap* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017) 130.

⁴⁰⁵ İsfahânî, *el-Mufredât*, ‘nkl’ md.

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/56-66; el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'ân*, 2/172-176.

⁴⁰⁷ Hey'et, Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr*, 1/139.

⁵³² el-Müzzemmil 73/12.

⁴⁰⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/627.

Hırsızlık suçu işleyenlerin el kesme cezasıyla cezalandırılmaları, suç failinin cezasız bırakılmaması, failin bu suçu alışkanlık haline getirmemesi, başkalarının da hırsızlık suçunu cazip görmemesi için nekâl (نكال) formunun geçtiği ayetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: “...نَكَالَ مَنْ إِلَى...” *“Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza...”*⁴⁰⁹

2.1.4. Azâb (العذاب)

Azab, Arapçada vazgeçirmek, terk etmek, gibi manalara gelir. ‘Azb’ kökünden isim olan kelime ‘eziyet, elem, işkence’ anlamında kullanılmaktadır.⁵³⁵ Elem ve acı beden ve ruh üzerinde etki ettiğine göre azap hem maddi hem manevi ceza türüdür. Azabın mahiyeti farklılık arz edecektir. Şeytan ve cinler yaratılış hammedeleri ile de ilişkili olarak dondurucu soğukta, insanlar ise ateşte azap edileceklerdir.⁴¹⁰ Kur’ân’da değişik kavramlarla zikredilen azâb, azâb-ı mühin,⁵³⁷ azâb-ı elîm,⁴¹¹ azâb-ı azîm,⁴¹²

Sirette nüzul konusu olan bir örnekte hicretten kısa bir süre sonra Yahudilerden Nadîroğulları’yla Hz. Peygamberin aralarında yapılan tarafsızlık anlaşmasına Yahudilerin ihanet ederek Mekkeli müşriklerle gizlice anlaşmalarını konu almaktadır. Nadîroğulları’nın yurtlarını terk etmeleri ile neticelenen durumla ilgili ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur *“Şayet Allâh onlara sürgünü yazmamış olsaydı, mutlaka onlara dünyada azap ederdi. Âhirette de onlar için ateş azâbı vardır.”*⁴¹³

Kur’ân’da ceza manasıyla birlikte işkence, elem, acı çektirmek, sıkıntı, eziyet gibi manalarda türevleriyle 490 yerde geçmektedir.⁴¹⁴ Ceza ile ilgili terim/kavramlara verdiğimiz İkâb, Nekâl, intikam gibi kavramlarla birlikte cehennem, be’s, veyl, ricz, nâr, ikâb gibi yine acıya işaret eden pek çok kelime vardır.⁴¹⁵ Azâp kavramıyla Allah, insanlara bu bağlamda ceza çektirebileceğine dair kuvvetinden haberdar ederken, azâba müstahak olanların ise inkâr

⁴⁰⁹ el-Mâide, 5/38; Hz. Musa’nın gösterdiği mucizeyi yalanlayıp sırt çeviren Firavun’un adamlarını toplayıp “Ben sizin en yüce rabbinizim!” (en-Nâziât 79/24-25) sözüne karşı ibret alınması için nekâl kavramı kullanılmıştır (فَاَخَذَهُ اَلْ نَكَالَ الْخَزَافَةِ وَالْوُحُشِ); Diğer ayetler için bk. en-Nisâ, 4/84; el-Müzzemmil 73/12. ⁵³⁵ İsfahânî, Lisânü’l-Arab, ‘azb’ md.

⁴¹⁰ İbnu’l-Arabî, *el-Fütühatü’l-Mekkiyye fî Ma’rifeti’l-Esrari’l-Malikiyye*, 2/289. ⁵³⁷ Lokmân, 31/6.

⁴¹¹ Lokmân, 31/7.

⁴¹² el-Bakara, 2/7.

⁴¹³ el-Haşr 59/3.

⁴¹⁴ el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, 506; İbrâhim 14/14; Kâf 50/ 14, 20, 28, 45.

⁴¹⁵ Şevki Yûsuf Yavuz, “Azap”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1991), 4/302-309.

ve isyan edenlerin muhatap olduğunu haber vermektedir. İlâhî azap dünya hayatında, kabirde ve âhirette olmak üzere üç yerde İlâhî emirleri tanımayanlara, peygamberlerle alay edenlere, kâfirlere, zalimlere, fâsıklara, haksızlık yapanlara, mürtetlere, işledikleri günahlar sebebiyle bir azap ve ceza olmak üzere çeşitli felaketlerle karşılaştırılarak veya helâk edilerek gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁶ İnkârcı ve isyancıların dünya hayatında cezalandırılmaları, pişmanlık duyup girmiş oldukları sapıklıktan dönerek rablerine yönelmelerini sağlamak üzere olumlu bir çıkış yolu olarak da anlaşılmaktadır.⁵⁴⁴ Bazı âlimler, kâfir ve asi olan kullardan ateşten yaratılan cinlerin ve şeytanların ateşten yaratılmış olmaları sebebiyle zemherîr⁴¹⁷ denilen dondurucu soğukla; insanların ateşle azap edileceklerini söylemişlerdir.⁵⁴⁶

⁴¹⁶ Yûnus 10/8, 70; et-Tevbe 9/95; el-A'râf 7/96; el-Beydâvî, Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Amr. b. Muhammed eş-Şirazi, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru ihya it-Turesi'l-Arabî, ts.), 3/26. ⁵⁴⁴ en-Nahl 16/53.

⁴¹⁷ el-İnsân 76/13; el-Begavî, Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud. Şerhu's-Sunne, *Meâlimü't-Tenzîl*, (Thk. Zuheyr eşŞaviş; Şuayb el-Arnâvut) (Riyad: er-Risaletü'l-Amme li idareti'l-Buhusi'l-İlmiyye, ts) 8/285-29.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/289; Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *İslâm Ansiklopedisi*, 4/302-309.

2.1.5. Hesab (الحساب)

Hesab'(الحساب), sözlükte 'saymak, hesaplamak, hesaba çekmek, saymak' gibi manalara gelen hesap kavramı terim olarak insanların âhirette sorgulanıp amellerinin tartılarak değerlendirilecekleri safhalardan birini ifade etmektedir. Kur'ân'da 'hesap günü, hesabın kurulacağı gün' şeklinde hesap kavramından bahsedilmiştir.⁴¹⁸

Kur'ân'da birçok ayeti kerimede insanlardan hesap sorulacağına veya sevap ve günahlarının tartılıp karşılığının adaletle verileceğine dair bilgi vardır. Aynı şekilde hadislerde de bu bağlamda bilgilendirme yapmıştır.⁴¹⁹ Genel çerçevede bireyler, cezai müeyyide gerektiren bir takım davranışları sergilemeden önce kanundan kaçamayıp hesap vereceklerini bildiğinden dikkatli davranır. Suça meyilli fiiller için alacağı kararları, yapacağı eylemleri kanuni çerçeveye uygun şekilde almaya özen gösterir. Kanunun bizi görüp gözetmediği alanlarda ise hiç kimsenin bizden haberi yokmuş gibi aldığımız diğer kararların da şüphesiz “Oysa sizi *وَإِنَّ عَلَيْنَا لَلْأَفْظِيَّ نَ , كِرَامَا كَاتِبِي نَ , بَعُ لَمْ وَنَ مَا تَفْتَعْلُونَ* takipçi ve kaydedici vardır.

*gözetleyen muhafız (melekler), değerli yazıcılar (kiramen kâtibin) vardır. Onların, yaptığınız her şeyden haberleri vardır.”*⁴²⁰ Dolayısıyla kayıt altına alınan her davranışın zerre kadar da olsa iyilik ya da kötülük yönüyle karşılık bulacağı şüphesizdir.⁵⁵⁰ İhlallerin kul ya da yaratana taalluk eden haklardan olması arasında fark yoktur. Allah'ın (c.c.) din gününün yegâne sahibi olması, yani hesabın alınacağı sürecin seyrini değiştirmek anlamında hiçbir şeyin etki etmeyeceği; dolayısıyla hiç kimsenin başka bir kimseye bir yarar/zarar sağlayamayacağı (elinden bir şeyin gelmeyeceği), hükmün yalnızca Allah'a ait olması,⁴²¹ insanın yapıp ettiklerine karşı sorumlu olduğunu göstermektedir. Toplumsal vicdan, insan için hesabın verilebilirliğini göz ardı edilmediği her kararı onaylanıp doğrulayabilmektedir. Hayatın denetim ve dengesini sağlayacak bu sistem, bir kontrol mekanizması mahiyetinde şuurlu davranışlar sergilemeyi mümkün kılacaktır. Aksi halde kendilerini hesap sorulmayacağına

⁴¹⁸ Abdülbaki, M. Fuâd, *el-Mu'cem*, 'hsb' md. Daha fazla bilgi için bk. Emrullah Yüksel, “Hesap”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/240-242.

⁴¹⁹ İlgili ayet ve hadis örnekleri için bk. Yâsîn 36/65; el-Kâria 101/6; el-İnşikâk 84/7; Tirmizî, *Kıyamet*, 2/2420; Müslim, *Birr*, 60.

⁴²⁰ el-İnfîtâr 10-12; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/274-279. ⁵⁵⁰ el-Zilzâl 99/7-8.

⁴²¹ İnfîtâr 82/19; *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/279-282.

el-

inandıran (âhirete inanmayan) bireyler ise sürekli savrulabilir vaziyette yaşam sürerler. Arzu, heva ve hevesi hangi yöne istikamet gösterirse o yönde yol almaktadır.

İnsan kendini ibadet yönüyle mükâfata ulaştıracak kararları alırken hesaba çekileceği iman ve içgüdüleriyle hareket eder. Nitekim Kur’ân namazı ve sabrı emrederken bu ibadet ve itaatin ağır olduğunu, fakat Allah’a döneceklerine iman eden kişilere ise ağır gelmeyeceğini vurgulamıştır: “*Rablerine kavuşacak (hesap verecek olanlar) ve O’na döneceklerini umanlar umanlar; Allah’a gerçek manada saygı gösterenlerin dışındakilere namaz ağır gelir.*”⁴²²

Allah, insana yüklenemeyeceği yükü yüklenmediği gibi,⁴²³ vermiş olduğu her nimet için de hesap sorulacağını beyan etmiştir.⁵⁵⁴ Kendi bedeni ve malı üzerinde sınırsız hâkimiyet düşüncesiyle hareket edip emanet ve sorumluluğunu unutan kişilere yine Yüce Allah (c.c.) “*Biz emaneti (sorumluluğu, kulluğu, imanı ve Kur’ân’ı) göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar onu taşımaktan (yüklenmekten) kaçındılar, ondan çekindiler, ama insan onu yükledi. Çünkü o (insan) pek zalim pek cahildir.*”⁵⁵⁵ Buyurmak suretiyle işin hesap kısmına burada da dikkat çekmiştir. Hesabın iman esaslı olmasıyla birlikte salih amellerle desteklenip donatılması da cezadan kurtulmaya, mükâfata nail olmaya muvaffak kılacak ölçütlerdir. Kur’ân bu konuda şöyle buyurmuştur. “*Asra yemin olsun ki, insan gerçekten (zararda) ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için salih (güzel işler) ameller yapanlar, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.*”⁴²⁴ “*İnsanlar -iman ettik- demekle, hesaba çekilmeden bırakılacaklarını mı sanıyorlar.*”⁵⁵⁷ Bu durumda imanın takviye edilip korunabilmesinde salih amellerin şart olduğu anlaşılmaktadır.

İnsanın bu hayatta yaşadığı bir takım sıkıntı ve olumsuzluklar, işlenen amellerle belli ilişkiler sonucunda meydana geldiği söylenebilir. Kulun yapmış olduğu bir takım fiillere karşılık yaratıcının belli musibetleri musallat etmesi adaletinin bir tecellisi olarak düşünülmelidir. Bu ifadelerin doğruluğunu kat’i suretle teyit etmek zor olsa da insanın sabır ve sebatının ölçüldüğü ya da Allah rızasına uygun amellerle gayretinin test edildiği iki boyutlu bir imtihan olarak da anlaşılabilir. Bu duruma basit bir örnek vermek gerekirse, bazen kişinin öz evladının hâl ve davranışlarıyla ebeveynlerine eziyet vermesi, dolaylı yollarla karşılına

⁴²² el-Bakara 2/45-46; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 1/387-390.

⁴²³ el-Bakara 2/286; el-Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, 4/491-492. ⁵⁵⁴ et-Tekâsür 102/8; el-Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 5/334-335. ⁵⁵⁵ el-Ahzâp 33/72.

⁴²⁴ el-Asr 103/1-3; el-Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, 5/336.

⁵⁵⁷ el-Ankebût 29/2.

çıkan bir azap olarak kabul edilebilir. Diğer boyutuyla evlat ve malların bir imtihan vesilesi olması,⁴²⁵ sorumlular cihetiyle yine mükâfat veya cezaya muhatap kılabilirlik açısından önem arz etmektedir. Allah tarafından mal/mülk, evlat, sağlık ve benzeri alanlarda yapılan taksimatta insanlara birbirinden farklı miktarın takdir edilmesi de zulüm gibi algılanmamalıdır. Çünkü Yüce Allah, kişiye verdiği ölçü kadarıyla sorumlu tutacaktır.⁴²⁶ Fakirlik ve zenginlik gibi farklı ölçütlerle hesaba tabi tutulacağından bir taraf çoklukla sorgulanacakken, diğerinin sabır ve kanaat üzerinden değerlendirmesi yapılacaktır.

2.1.6. Va'd ve Va'id (الوعدّ والوعيد)

Va'd, Sözlükte 'gelecekte gerçekleştirilecek şeylere dair söz ile ümit vermek' manasına gelir.⁴²⁷ Va'd ve va'id masdar ve isim şeklinde kullanılır. Va'd, 'iyilik;' va'id ise 'kötülük ve ceza' için kullanılır. Va'id, kötülük/şer vb. olumsuzluk içeren fiillerin işlenmesine karşı dünya ve âhîret hayatına yönelik tehdit etmek, korkutmak anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁶¹ Şer ve kötülüğe bağlı olarak ceza (dolayısıyla İlâhî tehdidi) ifade etmektedir.⁵⁶² Kur'ân'da va''id kelimesi ve türevleri altı âyette kullanılmıştır.⁴²⁸

Va'd Kur'ân'da 'azab' anlamında kullanılmıştır. Peygamberlerin getirdiği ilahi mesajları inkâr eden toplumların, "*Eğer doğru söylüyorsan bize va'd ettiğin (bizi kendisiyle tehdit ettiğin) azabı getir*"⁵⁶⁴ şeklindeki ifadelerinde azap anlamı vardır.

Va'd ile Va'id, Mürcie ve Hâricîler arasında tartışma konusu olmuştur. Aynı şekilde Mu'tezile temsilcileri de büyük günah işleyenlerin akıbetine yönelik Yüce Allah'ın va'd ve va'id'inden dönüp dönmeyeceğine dair düşünceyle gündemlerine almışlardır. Va'd ile ilgili mezhepler arasında yakın kanaat oluşmuşken, va'id konusunda ise şeffat, el-Menzile beyne'lmenzileteyn, el-Adl, ebediyyen cehennem azabının devamı ya da cezadan sonra azaptan kurtulma ihtimali gibi görüşlerde ayrı düşünce ortaya koymuşlardır.⁴²⁹

⁴²⁵ el-Enfâl 8/28; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/57.

⁴²⁶ Bakara 2/286; el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, 4/491-492.

⁴²⁷ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu el-Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. Şihabuddin Ebu Amr (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994), 1097. ⁵⁶¹ el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 345; Sönmez, Kutlu "Va'd ve Va'id", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 42/414-415. ⁵⁶² er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 27/375.

⁴²⁸ Kâf 50/14, 20, 28, 45; Tâhâ 20/13; İbrâhim 14/14.

⁵⁶⁴ el-A'râf 7/70.

⁴²⁹ Mustafa Şen, *Kur'an'da Vaad ve Vaid* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 1997).

2.1.7. Helâk (هلاک)

Helâk, ‘hlk’ kökünden gelen “tükenme, ölme, bitme, yok olma’ gibi manalara karşılık olarak kullanılır. Rağıb el-İsfahanî halâk ile ilgili; güç, saltanat vb. bir şeyin kaybedilmesi;⁴³⁰ bir şeyin şekil değiştirip ifsad olması;⁴³¹ ‘İnsanın takatinin tümünden gitmesi, var olan şeyin tamamen elden gitmesi’ şeklinde tanımlama yapmıştır.⁵⁶⁸

Kur’ân’ın önemli ve büyük bölümü geçmiş kavimlerin haberlerinden oluşmaktadır. Önceki kavimlerin çoğu kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamış ve onlara

⁴³⁰ Örnek ayet için bk. (‘Heleke annî sultâniyeh’), el-Hâkka 69/29.

⁴³¹ Örnek ayet için bk. (‘Ve yuhliku’l-harse ve’n-nesle’ [ekini ve nesli helâk eder]), el-Bakara 2/205. ⁵⁶⁸

İsfahânî, "Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân", ‘hlk’ md.

el-

devreye alınabilir. Bu durumdaki kişilere da devletin zekât gelirinden pay ayrılması mümkün görülmüştür. Dinin veya milletlere ait hukukun belirlemiş olduğu kuralları ihlâl eden kişilere, özellikle şahıslara ya da onlara ait mallara yönelik haksız fiillere maddi ceza verilmesinin, bedeni ve mali cezalar kadar olmasa da uzun bir tarihçesi vardır. İnsanlık tarihinde şahsi intikamın yerini toplumsal ve siyasi hukuka dayalı teşkilatlanmaya geçişle birlikte alternatif ceza gündeme gelmiştir. Örneğin; Yahudilerin ceza hukukunda bedenî cezalar taşımakla beraber müessir fiil suçlarında, hata veya sebep teşkil etmek yoluyla meydana getirilen zararlar da failin maddi tazminat ödemesi, hırsızlık yapan kişinin birkaç katını ödemesi görülmektedir.⁴³⁷ Roma hukukunda da ilk başlarda şahsi intikam fikri veya mevcut yapıyı korumanın amaçlandığı hâkim ağır bedeni cezalar uygulandıysa da On İki Levha Kanunuyla birlikte malî ceza ve maddî tazminat usulünün yerleştiği görülür.⁴³⁸

Hiz. Peygamber zamanında bu konuya dair; ihtiyacı olup da eteğine doldurmadan dalındaki meyveden koparıp yiyene herhangi bir ceza gerekmediğini; ancak eteğine topladıklarını götürdüğü takdirde toplanan şeyin iki katını tazmin etmesi gerektiğini ve ayrıca ceza göreceğini belirtmiştir. Yitik develeri alıkoyanlara da aynı şekilde iki katı tazmin cezası verileceğini de haber vermiştir.⁴³⁹ Buna göre ta'zîr cezaları içerisinde bulunan garâmet, gerek tek başına gerekse diğer bedenî ve malî cezalarla birlikte verilsin aslî ceza niteliğindedir.

2.2. Kur'ân'da Cezası Belirlenen Suçlar

İnsanlar, din temelli ceza kavramını işittiklerinde genel manada Allah'ın dünya ve âhirete yönelik uyarılarla va'd ettiği müeyyideler olarak algılar. İnsan, yaşadığı evrende yapıp ettiklerinin karşılığını yakın vadede kendisini; orta vadede kendisiyle birlikte çevresini/neslini uzun vadede ise insanlık neslinin tamamını ilgilendiren neticelere sebep olmaktadır. Nitekim iyilik, başta sahibini ilgilendirir. *اِنَّ اِخْرَسَنْتُمْ اِخْرَسَنْتُمْ لِنَفْسِكُمْ وَاِنَّ اَسْأَلْتُمْ فُلْهًا* “Şâyet iyilik yapacak olursanız kendi nefsiniz (kendinize) etmiş olursunuz; kötülük yapacak olursanız aynı şekilde (yine) kendinize etmiş olursunuz.”⁴⁴⁰ İyilik ile birlikte kötülük de aynı şekilde ilk olarak

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسْأَلْ فَعَلَيْ يَوْمِهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّالٍ لِلْعَبِيدِ “Her kim dini ve dünyası faailini ilgilendirir:

⁴³⁷ Çıkış, 21/19-22/1-5; Levililer, 24/20.

⁴³⁸ Bardakoğlu, “Garâmet”, 13/359-361.

⁴³⁹ Garâmet örnekleri için bk. Ebû Dâvûd, *Lukâta*, 8-10; İbn Mâce, *Hudûd*, 26-28; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 5.

⁴⁴⁰ el-İsrâ 17/5-7.

*için hayırlı/güzel iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük/günah işlerse onu da kendi aleyhine işlemiş olur. Rabbin kullarına asla haksızlık etmez.”*⁴⁴¹ Bu gibi âyetler, her ne kadar nüzûl sebebiyle ilgili bir meseleye yönelik işaret barındırsa da kıssaların her devir için evrensel boyutta güncel mesajları olduğu bilinmektedir. Buna göre dünyayı imar noktasında her bireye çevre, tabiat ve beşeri düzene yönelik ıslah edici bir yöntem uygulaması, kendine ve nesline temiz, yaşanılır bir dünya hazırlaması önerilmektedir. Fakat kendisine aksi yönde bir yöntem, istikamet edinirse, nesli ve ekinleri, dolayısıyla yaşadığı şehir ve dünyayı tahrip için çaba içine girerse, başta kendi şahsı ve nesli için kaçınılmaz sorunlar doğurur. Yani ıslah ve ifsat yönüyle ortaya çıkan her sonucu kendi eliyle gerçekleştirmiş olur. İnsan kaynaklı olmayan deprem, tsunami vb. afetler dışında kalan çölleşme, yangın ve heyelan gibi afetlerin tamamına yakını, yine kendi eliyle meydana getirilen dezenformasyon örnekleridir. Dünyayı imar noktasında sorumluluğun gereğini yapmayan insan, yaptığı işe hile karıştırarak, cezasını kendi eliyle çekmektedir ya da başkalarının azap çekmesine sebep olmaktadır. Böylece günaha girerek kendisi için ceza alanı açmaktadır. Bu durumu haber veren âyet şu şekildedir:

وَمَّا أَصَابَكُم مِّنْ مُّصِيبَةٍ ۖ فَبِمَا كَسَبَتْ ۖ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا

*“Başınıza musallat olan musibetler, kendi elinizle yapıp ettiklerinizdendir. Hâl bu iken Allah birçoğunu da bağışlar.”*⁴⁴² Âyetin içerdiği mesajda, işlenen hatalara yönelik büsbütün bir karşılık verilmediği, her şeye rağmen Allah’ın merhameti sayesinde bir kısmının affedildiği buyurulmuştur. İbadetlere yönelik ihmale/terke dair ise, yine insanın kendi eliyle kendisini azaba sevk ettiği ilgili âyetlerde haber verilmiştir: *“Her nefis yaptığına karşı rehinedir.”*⁴⁴³

İnsanın âhirete yatırımını gerçekleştirebileceği tek yer olan dünya, âhiretin tarlası olarak nitelenmiştir.⁵⁸¹ Buna göre insanın sahip olduklarıyla isyan ya da iyilikte harcadığı çabaya göre karşılık verilecektir. *“Elbette çabalarınız farklı farklıdır.”*⁵⁸² Âyeti kerimeden de anlaşıldığı üzer çaba, (iyilik ve kötülük için düşünüldüğünde) iki boyutlu olarak sonuca ulaştırdığı anlaşılmaktadır. Fıtrat dini İslam, Dünya’ya gelen her insanı temiz olarak kabul eder ve merhametle kucaklar. Dolayısıyla yaratıcı, her doğan insana aynı oranda kendisini doğumdan itibaren merhametle kucaklayacak bir çevre musahhar kılar (ailesinin onu koruyup beslemesi, bakımını yapması gibi). Buluğ çağıyla birlikte mükellef olarak başta

⁴⁴¹ Fussilet 41/46.

⁴⁴² eş-Şuarâ 26/30.

⁴⁴³ el-Müddessir 74/38; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 23/230-

445. ⁵⁸¹ Bûharî, *Rikâk*, 3. ⁵⁸² el-Leyl 92/4.

inanç olmak üzere sorumluluk yüklenir. Dünyayı ıslah ya da ifsad noktasında beşerî münasebet, doğa ve evrenin tamamında sergileyeceği yaşam tarzında, etkili olacağı her olumsuz sonuç ya bizzat kendi hatasından ya da öncekilerin bu yönde bıraktığı kötü kültürel mirastan dolayı, kendi eliyle meydana gelmektedir. Sîret-nüzûl bağlamında bazı âyetler Hz. Muhammed'e hitap gibi algılansa da aslında tüm insanlığa çağrı hüviyetindedir. Mesela مَّا أَصَابَكُمْ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ الْآلِ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكُمْ “Sana iyilik isabet etmişse, bu Allah tarafındandır. (Aynı şekilde) Sana bir kötülük musallat olmuşsa bu da senden kaynaklıdır.”⁴⁴⁴ âyeti kerime, sadece Kur’ân’ın üzerine nazil olduğu kişiye hitap ediyormuş gibi görünse de mesaj evrenseldir.

Toplumsal huzuru tehdit eden, daha büyük fitnelere sebep olan suç unsurlarının başında haksız yere insan öldürmek, terör (hirabe) faaliyetleri yürütmek ve insanların mallarına yönelik yapılan ihlâller olarak sayılabilir. Fertlerin can ve mallarına yönelik kasıtlı yapılan saldırı ve ihlâller bazen sınırlı kişileri ilgilendirirken, bazen de toplum huzuru açısından geniş kitleleri, dolayısıyla herkesi ilgilendirdiği görülmektedir. Kur’ân’ı Kerim, insana yapılan bu yönde haksızlıkları ‘zulüm’ olarak tarif etmiş, dolayısıyla zalimin ateşe atılacağını haber vermiştir: “Mallarınızı kendi aranızda karşılıklı rızaya dayalı (anlaşma) dışında, haksız bir şekilde (zulmederek) yemeyin ve kendi canlarınıza kıymayın...” وَمَنْ يَفْعَلْ “Kim bu şekilde haddi aşarak zulmederse عَلَى الْإِسْـَٔرِ

onu ateşe atacağız...”⁴⁴⁵

Toplum huzur ve düzenini olumsuz ilgilendiren suçlar konusunda âyeti kerimelerde kullanılan terimler arasında ‘fesat’ kavramı yer almaktadır. Fesatçıların durumuna yönelik ifadelerde “...Bir مَنِ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا “şöyle buyurulmuştur: insanı öldürmeye veya dünyada fesat çıkartmaya karşılık olmaksızın, her kim bir cana kıyarsa tüm insanlığı/insanları öldürmüş gibi olur...”⁴⁴⁶ Âyette geçen مَنِ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ ‘haksız yere

cana kıymak’ ile فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ ‘veya yeryüzü/dünyada fesat çıkarmak (terör/hirabe estirmek), insanların tamamını öldürmekle eşdeğer tutularak, doğrudan doğruya toplumsal huzur/düzen ve barışını tehdit eden bir girişim olarak tarif edilmiştir. Buna göre fesat

⁴⁴⁴ en-Nisâ 4/79; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/161-162.

⁴⁴⁵ en-Nisâ 4/30-31; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/458-471.

⁴⁴⁶ el-Mâide 5/32; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/180-185.

çıkarmayı Allah ve resulüne isyan çerçevesinde değerlendirilerek⁴⁴⁷, (dünyevi ve uhrevi) onların şiddetli cezaya maruz kalacakları⁴⁴⁸ haber verilmiştir: “Allah’ ve elçisi/resulüne karşı savaşı ve yeryüzü düzenini bozmaya yönelik çalışanların cezası (ancak) öldürülmeleri veya asılarak idam edilmeleri ya da el ve ayaklarının çapraz bir şekilde kesilmeleri ya da bulundukları/yaşadıkları yerden sürgün olarak çıkarılmalarıdır. Bu onların dünya hayatında uğradıkları rezil edici/aşağılayıcı cezalarıdır.”⁴⁴⁹

Ceza kavramının iki boyutlu olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Her iki yönüyle değerlendirildiğinde, iyilik ya da kötülük sahibi kişilerin sadece âhret yurdunda değil bu dünyada da amellerinin karşılığını aldıkları anlaşılmaktadır. Mükâfat bağlamında bu durumu Kur’ân-ı Kerîm, peygamberler üzerinden örneklemiştir. Hz. Eyyüb’ün (a.s.) sabır imtihanından sonra kaybettiği her şeyi kat kat geri alması;⁵⁸⁹ Hz. Yûsuf’un (a.s.) kıssası anlatılırken salih ameller sergileyip güzel bir kul olmanın karşılığında zindan ve diğer tehlikelerden selamete ulaştırılması da bu bağlamda zikredilebilir. Daha sonra Hz. Yûsuf’un maliyenin başına getirilmesi, hatta kendisine ailesiyle birlikte bolluk ve bereketin hâkim olduğu topraklarda ikamet fırsatının verilip (oraya yani Mısır’a) yerleştirilmesi mükâfatın bu dünyada olduğunun örneklerindendir.

İslam hukuku açısından değerlendirildiğinde suçlar, Allah hakkı, kul hakkı veya her ikisine birden müteallik olmak üzere sınıflandırılmıştır. Allah hakkına taalluk eden suçlar, toplumun tamamının menfaatinin ilgilendirdiğinden Yüce Allah’a karşı işlenmiş kabul edilmektedir.⁴⁵⁰ Buna göre İslam’ın getirdiği ceza usulü, suça karşılık belirlediği müeyyideler daima toplumun genelinin menfaatinin gözetilerek belirlendiği anlaşılmaktadır. Toplumun temelini sarsacak ve daha ziyade Allah hakkına taalluk eden haklar olarak bilinen zina, iftira, hırsızlık, terör/anarşi suçu, içki içmek, dinden dönmek, azgınlık/taşkınlık yapmak gibi suçlara Kur’ân’ı Kerim’de doğrudan had cezaları belirlenmiş; ayrıca bu suçlar büyük günah olarak tanımlanmıştır.⁴⁵¹

2.2.1. Cana kıymak (القتل)

⁴⁴⁷ İbn Arabî, Ebu Bekir Muhammed Bin Abdullah el-Maruf, *Ahkâmü’l-Kur’ân* (Lübnan: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts), 2/91.

⁴⁴⁸ el-Mâide 5/33; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 5/180-185.

⁴⁴⁹ el-Mâide 5/33; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 5/180-185.

⁵⁸⁹ el-Enbiyâ 84.

⁴⁵⁰ Mehmet Kılıçarslan, *Kur’ân’ı Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslâm’ın Suça Bakışı*, 6.

⁴⁵¹ Abbud es-Sirac, *et-Teşriü’l-Cinaîyyu’l-Mukarinu fi’l-fikhi’l-İslâmiyyi ve’l-Kanuni’s-Suriyyi* (Dımaşk: Camiatu Dımaşk Yayınevi, 1976), 36-37.

Öldürme fiilini gerçekleştirmek, beş şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; Kasten öldürmek, şibh-i amd (kasıtlı gibi) öldürmek, hataen-yanlışlıkla öldürmek, hata yerine geçecek şekilde öldürmek ve ölüme sebep olacak girimler sebebiyle öldürmek.⁴⁵²

Kasten öldürmek: Kur'an'da bu tür öldürme türünde katil, bilerek, isteyerek, kendi eliyle silah hükmünde aletler kullanarak (ayrıca, zehirlemek, boğmak atmak vb. şekillerle) gerçekleştirdiği için kasıtlı kabul edilir. Öldürmeye aracılık yapmak da bizzat öldürmek gibi kabul edilir. İki şahit mahkemede, birinin katil fiilini gerçekleştirdiğine dair (yalan) şahitlik yapsalar ve onların ifadesine göre iftiraya uğrayan kişiye kısas uygulanırsa, daha sonra da kendi itirafları veya farklı delillerle ispatlanırsa bu ikisi de katil hükmünde değerlendirilir.⁴⁵³

Kıyasın Kur'an'dan delili el-Bakara 2/178. ayetle sabittir. Kıyasın sünnet ile delili ise şöyledir: *“Müslümanı öldürmek ancak şu üç şeyden dolayı helal olur. Evli zina yaparsa, kişi haksız yere birini öldürürse, Müslüman kişi dinini terk ederse.”*⁵⁹⁴

Şibh-i amd (kasıtlı gibi) öldürmek: Bu tarz öldürme ile ilgili Kur'an'da direk bilgi yoktur. Ancak ayetlerde geçen kasten öldürmeden hareketle bu öldürme türünü beyan ettiği ve cezasını da bu şekilde belirlediği anlaşılmıştır. Bu konuda katilin ölen kişiye zarar verme, canını acıtma ve doğrudan ona vurma niyeti vardır. Bu durumda öldürme kastı olmasa da fiilin bilerek ve isteyerek yapılması kasıtlı öldürmeye benzetilmiştir. Bu tür öldürmenin cezasına yönelik: *“Dikkat edin, kasta benzer hataen öldürülen şahıs, kamçı ile öldürülendir. Bunun diyeti kırkı gebe olmak üzere yüz devedir.”*⁴⁵⁴ Bu tür öldürme örnekleri arasında öldürme amacı olmadan sopa, baston, tokat, yumruk, küçük taş fırlatmak... vardır.

Hata yerine geçecek tarzda öldürmek şibh-i amd ile öldürmek konusunda olduğu gibi cezasıyla ilgili ayetlerde açıklanmamıştır. Çünkü Kur'an öldürme fiilini amden ve hataen şeklinde tanıtmıştır. Hata yerine geçecek tarzda öldürme ile ilgili cinayete neden olan kişinin iradesi söz konusu değildir. Mesela uyurken başkasına düşen biri, arabası takla atarken başkasının ölümüne sebep olan kişinin kasıtlı fiili yoktur. Ancak maktûlün kanı yerde kalmaması için sebep olan faile diyet ödetme söz konusudur. Bu öldürme türünde kısas uygulanmaz, irade dışı gerçekleştiği için kişi günahkâr da olmaz.

⁴⁵² el-Müsulî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-l-muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 7/22.

⁴⁵³ Halil Güneç, *Büyük Şâfi İlmihali* (İstanbul: Metin Yayın – Dağıtım, 1984), 471-472. ⁵⁹⁴ Buhârî, *Diyyât*, 6.

⁴⁵⁴ İbn Mâce, *Diyyât*, 5.

⁵⁹⁶ en-Nisâ 4/92.

Hata ile öldürmek: Niyette, zannında hata yaparak veya fiili hatadan kaynaklı öldürme türüdür. Failin eliyle gerçekleştirilen bu eylem, avcının av zannederek insan vurması, seken kurşunun yanlışlıkla insana isabet etmesi, savaş meydanında kâfire vuracakken Müslümanı yanlışlıkla vurması vb. şekillerde olabilmektedir. Bu şekilde gerçekleşen fiillere verilecek ceza ile ilgili Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğerki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez)”*⁵⁹⁶ Bu konuda ödenecek diyet, hadislerde geçtiği şekliyle yüz devedir. Ancak bu ceza, amden ve şibh-i amd ile öldürmede faile ağırlaştırılmış ceza olan kırk devenin gebe olması şartı yoktur. Çünkü bu durumdaki kişi günahkâr değildir ve kendisine kısas uygulanmaz.⁴⁵⁵

Ölüme sebebiyet: Bu tür öldürmede sebep olan kişinin maktule vurması, ateş etmesi, ona yönelik doğrudan fiili yoktur. Fakat öldürülen kişinin ölümüne sebep olacak müdahaleleri olmuştur. Örneğin gizli bir yerde izinsiz kazı sonucu başkalarının çukura düşüp ölmeleri, yola döşediği taşların başkalarının ölümüne sebep olması bu tür fiillerdendir. Bu tür vakalara sebep olanlara diyet cezası ödetilir. Diğer sayılan öldürme suçlarında zikredilen kefarete cezası gerektirmez. Kırk gebe deve şartı bu konuda da zorunlu değildir. Öldürme türlerinde katil mirastan mahrum bırakılır. Fakat sebeben öldürmede fail mirastan mahrum bırakılmamıştır.⁴⁵⁶

Katile yönelik ödetilen diyet cezalarındaki hikmete dair maktulün geride kalan ailesinin mağduriyetinin giderilmesi ve caydırıcılık faktörü olduğunu söylemek mümkündür. Âkılının diyete ortak olması diyeti biraz daha garanti altına almaktadır. Bu durumda adalet mekanizması devreye girmiş, maktulün ailesinin fakirliği gidermek amaçlanmıştır. **.22.2.**

Kazf (الغف)

Kazf, sözlükte ‘atmak, fırlatmak, bir şeyle itham edip suçlamak’ anlamına gelir. Mecazi manada namuslu insana namussuzluk, zina yaptığı iftirasına maruz bırakılmasıdır. İslam tarihinde kazf cezasının hükmü, Hz. Aişe'nin uğradığı iftiradır.⁴⁵⁷ Kazf cezasına dair ayeti kerimede şöyle buyurmaktadır: *“Namuslu -“ kadınlara iftira atan sonra da bu hususta dört şahit getirmeyen kimselerin her birine seksen değnek vurun. Onların şahitliklerini*

⁴⁵⁵ el-Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Ahkâmu'l-Kur'an li's-Şâfiyyî* (Kahire: Mektebetu'l-hancî, 1994), 1/282.

⁴⁵⁶ Ebubekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanaî fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'lilmiyye, 1986), 7/235.

⁴⁵⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/02.

ebediyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir.”⁴⁵⁸ Hz. Peygamber, kazfe dair insanı helak eden büyük günahlardan birinin namuslu bir mümine kadına iftira atmak olarak tarif etmiştir.⁴⁵⁹

Kazf cezası birkaç açıdan değerlendirilmelidir. İftira atılan kişide şu şartlar aranır. Konuya ilişkili olan ayette geçen ‘muhsan’ (namuslu) kelimesinde dört mana vardır. Nitekim bu dört özelliğe sahip biri namuslu sayılmaktadır: Müslüman olmak, iffetli olmak, hür olmak, evli olmak.⁴⁶⁰ Bu maddelerle ilgili şu açıklamayı yapmak gereklidir. Daha önce zina nedeniyle kendisine celde cezası uygulanan kadın iffetli olma vasfını yitirmiştir. Müslüman olmayan kadın ile ilgili ise Müslüman bir kocası ya da Müslüman bir oğlu olması gerekmektedir. Bu durumda olan kadına iftira atana had cezası uygulanır. Buradaki amaç, Müslüman olan kocası ya da oğlunun utanca muhatap olmamasıdır. Aksi halde Müslüman olmayan bir kadının namusu hakkında böyle bir hüküm yoktur. Hür olması gerektiği ile ilgili maddede ise cariyeye olanların durumu ortaya çıkacağı için istisna yapılmıştır. Nitekim hürriyetten yoksun olan cariyeye malikin tasarrufuna bağlıdır. Evli olan kadınlarla ilgili madde ihtilafa kapı aralamıştır. Nitekim bekâr namuslulara da iftira atanlara kazf celdesinin uygulanması gerektiğini savunanlar olmuştur.⁴⁶¹ Bu şartların tamamına sahip olduğu halde kendisine iftira atılan kişilerin namusuna dil uzatıldığı için ayette geçen seksen sopalık had uygulanır. Bununla birlikte erkek, bekâr, cariyeye, kâfir, deli ya da bülûğ çağına ulaşmamış kişilerin iftiraya uğratılması, müfterilerin cezasız kalacakları anlamına gelmemelidir.

İftira failine kâzif denir. Söz konusu kişinin akıl-baliğ olması, ceza için temel şarttır. Deli olan birinin bu tür durumlar için şahitlikleri kabul edilmediğinden ne ona ne karşı tarafa ceza uygulanmaz. İftira atan kişinin, hür, Müslüman, iffetli olması; iftirayı attığı esnada sarhoşluk gibi durumlarına bakılmaz. Zina iftirasında bulunanların en az dört kişi (erkek) olması gerektiği ayetle haber verilmiştir.⁴⁶² Şahitlerin ifade şekilleri, sayıları, yalan söyledikleri anlaşılırsa kendilerine maddi-manevi hatta dünyevi-uhrevi cezaların verileceğinin haber verilmesi, namus gibi bir değere yönelik oluşabilecek fitnelerin önünü

⁴⁵⁸ en-Nûr 24/4.

⁴⁵⁹ Buhârî, *Vesâyâ*, 23.

⁴⁶⁰ Hamza Aktan, “Kazf” *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2002), 25/148-149.

⁴⁶¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 1/184.

⁴⁶² en-Nûr 24/4; ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*, Neşeden: Halil Me'mûn, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2009), 719. ⁶⁰⁵ el-Bakara 2/191.

kapatmaya yöneliktir. Nitekim fitnenin öldürmeden daha kötü olduğu bilinen bir husustur.⁶⁰⁵

22.3. Zina (الزنى)

Zina, nikâh ya da nikâh ihtimali olmadığı halde bir erkeğin bir kadınla cinsel ilişkiyle birlikte olmasıdır.⁴⁶³ Tarafların rızası ile olursa zina olarak ortaya çıkar. Aksi takdirde yapılan fiil tecavüz olur. Zinanın ile ilgili ceza Kur'an ayetleriyle sabittir. *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah dini(ni tatbik) hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın! Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”*⁶⁰⁷ Zina cezasıyla ilgili ilk aşamada *“Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar, şahitlik yaparlarsa, bu kadınları, ölüm alıp götürünceye kadar veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar evlerde hapsedin. Sizden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”*⁴⁶⁴ Şeklinde haber verilmiştir. Fakat bu ayet Nûr suresi 2. Ayetteki hüküm ile nesh edilmiştir. Sonraki süreçte ayeti açıklama hüviyetine sahip olan hadisler, bekar ile evliye uygulanacak ceza farkını açıkladı: *“Benden alın, benden alın (zinanın hükmünü benden öğrenin!) Allah o kadınlara bir çıkar yol gösterdi. Bekârla bekâr zina ederse yüz değnek ve bir yıl sürgün; evli ile evliye yüz değnek ve recm vardır.”*⁴⁶⁵ Bu durumda evli ile bekarın zina cezası sünnet ile açıklanmış, evli zina ederse recm; bekar zina ederse yüz değnek cezasına çarptırılır. Zina edenlere vurulacak celdenin nasıl olacağına dair ayette *“...onlara karşı sizi bir acıma kaplamasın”* ifadesi cezayı hakkıyla ve nasıl olması gerekiyorsa öylece infaz edilmesine yöneliktir. Bu cezalar maddi cezalardır. Ayrıca celde cezası uygulanırken bir grup müminin cezaya şahit tutulması; zina edenlerin ancak kendileri gibi zinakarlarla evlenebilmesi; zina edenlerle evlenmenin haram kılınması manevi ceza türlerindendir.

2.2.4. Hırsızlık (سرقه)

Hırsızlık, insanlık tarihi kadar geçmişi olan, ilk dönem toplumlarda nasıl karşılanıp cezalandırıldığı ile ilgili sağlam bilgiler olmayan suç içerikli fiildir. Hırsızlık önceleri daha bireysel, biraz şahsi ölç alma aracı eylem iken, yerleşik hayata geçildikten sonra kamu düzenini

⁴⁶³ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu*, 3/197.

⁶⁰⁷ en-Nûr 24/2.

⁴⁶⁴ en-Nisâ 4/15-16.

⁴⁶⁵ es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed, el-Mebsût (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1993), 9/36.

tehdit eden bir suç sayılarak cezalandırılması eğilimine gidilmiştir.⁴⁶⁶ Hırsızlık, sözlükte bir malın çalınmasını ifade etse de hadislerin verdiği manada alimler, el kesmeyi icap ettiren hırsızlık fiilini; mükellef bir kişinin, belli miktardaki malı, sahibinden habersiz, koruma altında olduğu yerden, şüpheye yer vermeyecek şekilde gizlice alması şeklinde tarif etmişlerdir.⁴⁶⁷

Hırsızlık cezası ayetle sabittir. *“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah’tan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.”*⁴⁶⁸ Ayet Tuma b. Ubeyrik’in bir adet kalkanı çalması sebebiyle nazil olmuştur. Akıllı ve bülüğ çağına ulaşmış olması faile ceza uygulanabilmesinin temel şartıdır. Belli bir miktar ve değeri olmayan hırsızlık suçunda el kesme cezası uygulanmaz. Bu konuda Hz. Aişe’den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: *“Hırsızın eli ancak ¼ dinar ve üzerinde kesilir.”*⁴⁶⁹

Hırsızlık fiilinin gerçek manada cezalandırılması için şüpheden beri olması gerekir. bu konuda hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Şüphe varsa, gücünüz yettiğinde hadleri düşürün.”*⁴⁷⁰ Hırsızlık cezasının tatbiki için kişinin itirafı veya iki erkeğin şehadetiyle gerçekleştirilebilir. Had cezası için şahitlerin erkek olma şartı vardır. Ancak bir erkek iki kadının şahitliği çalınan malın tazmini için yeterlidir.⁴⁷¹

Hırsızlıkla ilgili ayetin devamında yer alan şu ifade, *“Fakat kim zulmünden (yaptığı hırsızlıktan) sonra tevbe edip (hâlini) ıslâh ederse, artık şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah, Gafûr’dur, Rahîm’dir”*⁴⁷² tevbenin hırsızın elinin kesilmesini engelleyecek bir tevbe olmadığı, ahirete yönelik azabın iskatına destek olacak tevbe çeşidi olduğu söylenebilir.

2.2.5. Hirâbe-Eşkiya (الأسقياء)

Hirabe, İslam beldelerinde Müslümanlara veya (Müslümanların koruması altında bulunan) zımmilere ait malları gasp etmeye, canlarına kastetmeye; halkı korkuya düşürmek

⁴⁶⁶ Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998), 384-396.

⁴⁶⁷ İbnu’l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Şerhu fethi’l-kadîr* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1998), 4/218-219.

⁴⁶⁸ el-Mâide 5/38.

⁴⁶⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta’*, *Kitâbu’l-Hudûd*, 1799.

⁴⁷⁰ Ebu Dâvud, *Salât*, 14.

⁴⁷¹ Mehmet Kılıçarslan, *Kur’ân-ı Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslam’ın Suça Bakışı*, 24.

⁴⁷² el-Mâide 5/39.

üzere birinin ya da birilerinin yolları keserek insanların o yollardan geçmesinde korkuya sebep olmaktadır.⁴⁷³ Eline silah almak suretiyle yol güvenliğini ortadan kaldıran kişiler eşkıya olarak isimlendirilmiştir. Hirabenin (kuttatî'ttarîk, yani yol kesmenin) yasak oluşu ve cezası ile ilgili hüküm Kur'an'da haber verilmiştir: *“Allah ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.”*⁶¹⁸ Ayetteki savaş açmanın mecaz manada kullanıldığını ifade etmek yerinde olacaktır. Gerçek manada Allah'ın emirlerini terk etmek ya da O'nun emirlerini yerine getirenlerin canına kastetmek olarak anlamak mümkündür. Verilen ayetten hemen önce haksız yere öldürme fiiline dikkat çekilerek bir kişiyi öldürmenin tüm insanlığı öldürmeye eşdeğer olduğu vurgulanmıştır. Bu ayette benzer şekilde fesat çıkartmanın ne olduğuna aslında açıklık getirilmiştir. Nitekim eşkıyalık fesat olarak yalancı şahitlikten, hırsızlıktan, bekârların zinasından, (tövbe ettiği zaman tevbesi kabul edilmiş) mürteddin irtidadından ve daha birçok suçtan daha kötü görülmüştür. Çünkü verdiğimiz örneklerde kişi ölüm cezası almazken hirabe suçluları ancak yakalanmadan önce (başkalarının canına kastetmemişlerse) tevbe etmeleri halinde had cezasından kurtulurlar. Yakalandıktan sonra yapacakları tevbe, haddi mani' olmayacaktır.⁴⁷⁴ Buradaki tevbeden kastın ise silahını bırakıp yaptığı kötü işi kendi iradesiyle bırakıp teslim olması da anlaşılmalıdır.

Hirabe gibi kötü yollara tevessül edenleri ayrıca ahirette bekleyen büyük bir azap vardır. Hadlerin ahiretteki cezaları düşürdüğüne dair çalışmamızda not düştü isek de bu ayrıntının iyi analiz edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Birçok ayette suçluları ahirette de büyük azabın beklediği bildirilmektedir. Bu konudaki hadiste geçen *“Kişi bu günahlardan birini işler de bundan dolayı dünyada iken cezalandırılırsa; bu, kendisi için kefarettir. Ancak böyle bir günahı işleyen halini Allah örterse (yani bu dünyada cezalandırılmazsa) onun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse affeder, dilerse azap eder”* ifadeden makbul bir tevbe anlaşılmalıdır. Aksi halde hırsızlık yaptıktan sonra yakalananın eli kesilmesi, pişmanlık duyması şartıyla ancak ahiretteki azabından affedilir. Yaptığı kötülüklerden hiç pişmanlık

⁴⁷³ Bilmen, *Kâmus*, 3/288.

⁶¹⁸ el-Mâide 5/33.

⁴⁷⁴ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, Neşreden: Abdulcelîl Abdüh (Beyrut: Âlemu'l-kutub, 1988), 2/169.

duymayan biri için ahiretteki cezaların dünyada kendisine uygulanan hadlerden dolayı düşeceğini söylemek mümkün değildir.⁴⁷⁵

2.2.6. Kur'ân'da manevi-psikolojik azapla ilgili kavramlar

İnsan, dünya hayatıyla beraber, ruh ve beden birlikteliğini keşfetmeye başlar. Çocukluğunun ilk dönemlerinden itibaren hayatının tüm evrelerinde bazen rüyalarla, bazen ruhsal kimi zaman da düşünsel/bilişsel ve fiziksel yollarla mutluluğu ya da mutsuzluğun verdiği acıyı (azabı) hisseder. Bu yönüyle düşünüldüğünde Allah'ın bizatihi uygulamalarıyla cezanın farklı boyutlarının olduğu anlaşılır. Dünya ve ahiret boyutlu olan azab ve cezayı, maddî-manevî-bedenî-rûhî (psikolojik) olarak değerlendirmek mümkündür. İşlenen suç ve günahın çeşidine, büyüklük derecesine göre maddî-manevî etkisi vardır. Bu bağlamda Yüce Allah'ın cezayı hak edenleri hakir, zelil kılması, lanetleyip yardımdan ve merhametten mahrum bırakması; ahirette onları nasipsiz bırakması, onlarla konuşmaması, onların yüzüne bakmayacak olması, onları temize çıkarmayacak olması⁴⁷⁶ değişmeceli bağlamda maddi azabı içerse de bu ayırımı manevî-psikolojik cezalar olarak değerlendirmek mümkündür.

Kur'ân'da Yüce Allah'ın dünya hayatına yönelik inkârcılara uyguladığı helak gibi maddi-bedeni cezalar gibi manevî-psikolojik cezalar da vardır. Bu cezalarla ilgili kavramlar, kimi zaman azab kavramı ile oluşturduğu terkiplerle (azâbu'l-hızı, azab-ı muhîn, azab-ı hûn gibi) kimi zaman da kök manası ve içinde bulunduğu ayet grubu içerisinde üstlendiği 'manevi ceza' anlamıyla değerlendirilmiştir. Kur'ân'da rûhi-psikolojik azapla ilgili kavramlar ve geçtiği ayetler genel çerçevede şunlardır: Zillet (الذلة) Meskenet (المُسْكَنَةُ);⁴⁷⁷ Hizy (الْخِزْي);⁶²³ Hâbe (خاب) /el-Haybetu (الخيبة);⁴⁷⁸ es-Suht/es-Sahatu (السُّخْطُ);⁴⁷⁹ Makt (المَقْت);⁴⁸⁰ Hızlân ve (

⁴⁷⁵ Harun Özçelik, Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 81-101.

⁴⁷⁶ Âl-i İmrân 3/77.

⁴⁷⁷ el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112; el-A'râf 7/152.

⁶²³ Tâhâ 20/134; et-Tevbe 9/14; el-Mâide 5/33.

⁴⁷⁸ Âl-i İmrân 3/127; İbrâhîm 14/15; Tâhâ 20/61, 111.

⁴⁷⁹ el-Mâide 5/80; Âl-i İmrân 3/162; Muhammed 47/27.

⁴⁸⁰ el-Mü'min 40/10 ve 35.

(الخدلن) Nisyân (النسيان);⁴⁸¹ Suhriyye ve (السخرية) İstihzâ (الاستهزاء);⁶²⁸ Hevân (الهوان);⁴⁸² Bu'd (البعد);⁴⁸³ Lanet (اللعنة);⁴⁸⁴ Gadab (الغضب);⁴⁸⁵ Hüsrân (الخسران);⁴⁸⁶ Hâsiun (خاسئ);⁴⁸⁷ Kebt (الكبت).⁴⁸⁸

2.3. Kur'ân'da Mükâfat ve Azab Sebepleri

Kur'ân, önceki din ve kanunların tamamlayıcısı ve bütünleştiricisi özelliğine sahiptir. Bu özellikle beraber önceki İlâhî kitaplar gibi dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmek üzere insana çeşitli formüller sunar. Söz konusu formül ve öğretiler, sosyo-kültürel ile sosyal düzenin sağlanıp korunmasında temel niteliğe sahiptir. Kur'ân, bu disiplini sunarken ceza ve mükâfatı kendine has üslubuyla vurgulamaktadır. Kur'ân'ın disiplin temelinde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ* *ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَإِفَّةٍ أَمْنًا* *“topyekûn barışa girmeyi”*⁶³⁶ dolayısıyla haddi aşmadan dengeli ve ölçülü olmayı,⁴⁸⁹ Şeytan'a ve tuzaklarına uymamayı,⁴⁹⁰ her türlü bozgunculuktan, fitne ve fesattan uzak durmayı,⁴⁹¹ doğruluk ve sadakatle davranmayı⁴⁹² tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelere uyulması, insanı hem kendi nefsiyle hem de yaratıcısı ile olan ilişkilerini maddi/manevi, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla denge terazisinde tutmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum, mümin'e emredilen farz ibadetlerin yerine getirmesiyle de ilişkilidir. Buna göre insan ruh ve beden disiplinini dengede tutup haddi aşmaktan korunur.

Mükâfat güzel tutum-davranış ve fiillerin karşılığı, sevap-ödül manasında kullanılır.⁴⁹³ Azap ise ilahi emirlere karşı çıkanlara verilen cezadır. Kur'ân'da türevleriyle birlikte 490 defa geçmektedir.⁴⁹⁴ Dünya hayatında işlenen iyi amellere göre insan hem dünya hayatında hem ahirette mükâfatlandırılmaktadır. Yasaklanan fiillere yaklaşmamakla beladan uzak kalmak;

⁴⁸¹ Âl-i İmrân 3/160; el-A'râf 7/51; et-Tevbe 9/67.

⁶²⁸ el-Bakara 2/15; et-Tevbe 9/79.

⁴⁸² el-Hac 22/18; el-Furkân 25/69.

⁴⁸³ Hûd 11/44, 60, 68, 95.

⁴⁸⁴ Âl-i İmrân 3/87, 88, 159; et-Tevbe 9/68; el-A'râf 7/44.

⁴⁸⁵ en-Nisâ 4/93; Âl-i İmrân 3/112; Tâhâ 20/82.

⁴⁸⁶ el-En'âm 6/12, 20; en-Neml 27/5; el-Bakara 2/27, 121.

⁴⁸⁷ el-Mülk 67/4; el-Bakar 2/65; el-A'râf 7/166.

⁴⁸⁸ Âl-i İmrân 3/127; el-Mücâdele 58/5.

⁶³⁶ el-Mâide 5/87.

⁴⁸⁹ el-Bakara 2/208; et-et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3/595-597.

⁴⁹⁰ el-Bakara 2/168; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3/36-38.

⁴⁹¹ el-A'râf 7/56; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni-l-Âzîm*, 6/321-324.

⁴⁹² et-Tevbe 9/119; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni-l-Âzîm*, 7/306-313.

⁴⁹³ Cağfer Karadaş, “Sevap”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), 36/581-582.

⁴⁹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Azap” *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 4/302-309.

kısmı, dünyada nispeten zenginliği görmüş olsalar da hakiki mutluluğa ulaşamamışlardır. Nitekim nihai mutluluk imanla, Allah'ı zikretmekle mümkündür.⁴⁹⁹ Cezadan muaf olmanın yegâne anahtarı da budur.

İnsanoğlu için bu hayattan âhiret yurduna geçiş sürecindeki en keskin hat ölüm anıdır. ⁶⁵⁰ فَبَصَّرُكَ الْيَوْمَ حَبِيبٌ “...artık bugün gözün keskindir (şimdi gaflet perdeni açtık)” buyurmak suretiyle dünya hayatının gafletinden gözün keskin görüşü olarak tarif edilen o anda, kişinin hakikate şahit oluşuyla anlaşılacaktır. Buna göre dünya ve âhiret dengesinin ceza bağlamında etkisine işaret eden birtakım âyetler de vardır:

... كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ “Hayır (ey insanlar!) Gerçekten siz çabucak gelip geçeni (Dünyayı) seviyorsunuz, âhireti ise bir kenara bırakıyorsunuz. Fakat o gün birtakım yüzler rabbine doğru bakarak muhakkak ki parıldayacak; Bir kısım yüzler ise insanın belini sıkıp kıracak bir felaketi sezercesine sararıp solacaktır... Vakti zamanında o, hakka iman etmemiş, namazı da kılmamıştı. Bunun aksine inkârcı olmuş, haktan yüz çevirmişti. Sonra da çalım sata sata yandaşlarına doğru yürüyüp gitmişti. (Ey insan!) Acı/felaket onun yaklaştıkça yaklaşıyor! Evet, o sana yaklaştıkça yaklaşıyor! İnsan, (gerçekten) kendisinin başıboş bırakılacağını zannediyor”⁵⁰⁰ Bu vb. âyetlerde İlâhi huzura varış sürecinde sorumluluklarını yerine getiren bireylerin rabbi tealanın cemalini gözettiklerini/huzurlu olduklarını; diğerlerinin ise acı sona doğru gidecekleri ve ruhsal yönden acı çekecekleri haber verilmektedir.

Dünya hayatında insan, elinden gelen çabayı sergilemiş olmasına karşın, bazen istek ve beklentilerine ulaşamamaktadır. Bu durumun perde arkasındaki hikmetlerden birinin, yüce Allah'ın insanları birbirine muhtaç olarak yaratmış olduğunun sonucu olarak anlaşılabilir. Örneğin herkes yükselmek için dua edip çabalasa ve makam sahibi olsa, ona hizmet edecek birey bulunamayacaktır. Bazen de insan, maddi anlamda çalışıp mal, mülk ve makam gibi paylaşımlarda Allah'ın adaletini (şeytanın vesvesesi de eklenince) sorgulama cihetine de gidebilmektedir. Duanın da aynı şekilde yapıldığı halde mükâfata nail; bela ve musibetten beri olmak noktasında beklenen sonuçla ilişkisi, insanın dile getirip merak ettiği konulardandır. Duanın kulluk gidişatında elbette mükâfata dair etkileri vardır. Çünkü Allah, “Bana dua edin icabet edeyim”⁵⁰¹ buyurmaktadır. O halde ceza bağlamında çabaya karşı elde edilemeyen

⁴⁹⁹ er-Ra'd 13/28; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/368.

⁶⁵⁰ Kâf 50/22.

⁵⁰⁰ el-Kiyâme 75/20-36.

⁵⁰¹ el-Bakara 2/186; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 2/259-261. ⁶⁵³

en-Nisâ 4/79; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 4/178-180.

veya ertelenen sonuçlar karşısında insanın ümitvar olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre istemesine rağmen kişi, duasının kabul edilmediğini; dünya hayatında kaybettiği gibi âhiretteki durumunun da farklı olmayacağı karamsarlığına kapılırsa ikisini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilir.

Dünya hayatında emir ve yasak boyutuyla tabi olduğu imtihan ile kendisine bahşedilen nimetlere karşılık sergilediği fiillere ceza ve mükâfatın belirlenmesinde tercihi sonuçla doğrudan ilişkili olan temel etken (İlâhi adalet terazisinde yine) insandır.⁵⁰³ Buna göre iyiliği tercih edene iyilik yolunun açıldığı; başına isabet eden musibetin müsebbibi, mekanizmanın muharriki kendisidir. Örnek âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: *فَسَنَنْصُرُهُ لِلْيُسُورِ*... “Böylece kim cömert davranır, günah işlemekten kendini korursa; bunların güzel karşılığına da (tevhide) inanıp tasdik ederse; biz ona iyilik yollarını kolaylaştırırız.”⁵⁰² Yani âyetlerde de bu minvalde iyiliğe ulaşmanın formüllerine dair bilgilendirmeler mevcuttur. İyilik yollarının açıldığı kişinin, tam manasıyla kazançlı olabilmesinin başlıca şartı ise imandır. Nitekim imanın olmadığı gönülde, amelin uhrevi boyutta sahibine faydası olmayacaktır.⁵⁰³ En zirve nimet iman iken, diğer maddi ve manevi nimetleri insanın elde etmesi, Allah’ın imkân sağlamasıyla olduğu gibi kulun istemesiyle mümkündür. Nitekim kulun özel çabası olsa da bu çabayı sergilemesi için onu akıl ve aklın harekete geçirdiği diğer organlarda var olan müteşekkil imkânla donatarak, istediğine muvaffak kılan yine Allah’tır. Bu sebeple kişi, Allah’ın verdiği ilim, zekâ, mal/mülkten kısaca kendisine bahşedilen nimetleri paylaşıp, dünya hayatında sağlanan bu ayrıcalıkları zekât bilinciyle çevresine dağıtması, sorumluluğunu yerine getirmiş, mükâfat yollarını kendisi için açmış olduğu anlamına gelecektir.⁵⁰⁴

Azaba sevk eden suçlara Kur’ân’da birçok örnek verilmiştir. Kişiyi cezaya sürükleyen temel etken, günaha bulaşmaktır. Günah kelimesi Farsça kökenli olup ‘cünah’ şeklinde Arapçada da kullanılagelmiştir. Sorumluluk sahibi insanın dini sınırları aşarak, Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı davranması olarak tanımlanabilir. Tövbe edilmeyen, kul hakkına girilen günahlar için ceza her zaman öngörülmüş bu konuda tehdit ve uyarılar yapılmıştır.⁵⁰⁵ Cezaya sebebiyet teşkil eden faktörlere bakıldığında ise insanların kendi hatalarından kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Allah, âyette şöyle buyurmuştur: “İnsanların kendi elleriyle yapıp

⁵⁰² el-Leyl 92/5-7.

⁵⁰³ el-Bakara 2/121; Âl-i İmrân 3/22-136; el-Mâide 5/53-107.

⁵⁰⁴ Ali Muhammed Sallabi, *İslâm Tarihi Asr-ı Saadet Dönemi Siyer-i Nebi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 1/153-162.

⁵⁰⁵ Yatkın, *Günah ile İlgili Bir Hadisin Tahlili*, 74.

işledikleri (hata ve günahlar) sebebiyle karada ve denizde (fesat ve kötülük ortaya çıkarak) düzen bozuldu. Bu sebeple Allah, (günah işlemekten geri adım atıp) dönsünler diye, onlara (işledikleri) kötülüklere karşılık (azabın) bir kısmını tattırıyor.”⁵⁰⁶ Bu âyete yapılan tefsir ve yorumlara göre karada afet ve ölümlerin çoğalması (örnek: depremde yıkımların artması sahte işçilik ve bilinçsiz yerleşim...); kıtlık ve yangınlar (örnek: insanların ormanları tahrip etmesi; tarım arazilerini betonlaştırması...); kaynakların azalması (örnek: bilinçsiz kullanma, doğayı kirletme...); geçim sıkıntısı ve bereketin kaybolması (örnek: kanaat ve şükürsüzlük; bencillik, kıskançlık...); sel vb. (örnek: ormanların yok olması; mevsimlerin değişmesini tetikleyen çevre ve kimyasal atık kirliliği...) buna göre genel itibarla felaketlerin (sonuç itibarıyla yaşanan kayıplar açısından) müsebbibi insan faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal afetler Allah tarafından gönderiliyor tezi özelinde bir araştırılmaya gidilecek olsa da sonuç itibarıyla kayıp ve zararların çoğu insan kaynaklıdır.⁵⁰⁷ Bilerek ihmali olanların da nihâyetinde dünya ve âhirette gerek hukuksal ve gerekse İlâhi huzurda cezai karşılık almaları kaçınılmazdır.

Kur’ân’da cezaya muhatap kılan ‘günah’ kelimesi, zenb, harec, hatieh, seyyieh, ism gibi kavramlarla da kullanılmıştır.⁵⁰⁸ Hadisler de ise bu kelimelere ek olarak vizr, me’sem kelimelerinin de eklendiği görülmektedir.⁶⁶¹ Allah’a itaatin emredildiği her fiilin zıddı, günah olarak tanımlanabilir. İtaat sevap kişiye olumlu yönde kazandırırken günah cezaya doğru olumsuz bir akıbete yol açmaktadır. Günaha giren insanlar, bireysel olarak olabileceği gibi topluca da cezalandırıldıklarına dair Kur’ân kıssalarında verilen helâk örneklerinden anlaşılabilmektedir.⁵⁰⁹ Örnek âyeti kerimelerden birinde şöyle buyurulmaktadır:

وَلَقَدْ أَهَلَّكَ نَا الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكَ لِمَا ظَلَمُوا وَآجَزَ عَنْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ َنَجَزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ

“Sizden önce gelmiş birçok nesli, zulmedip kötülük yolunu tercih ettiklerinden dolayı helâk (yok) ettik. Hâlbuki (onlara gönderdiğimiz) elçileri kendilerine apaçık delillerle gelmişlerdi. Lakin onların inanacakları yoktu. Günah yolunu tercih eden toplumları böylece cezalandırırız.”⁶⁶³ Peygamberlerin tamamı, suç ve günaha götüren oluşumlarla mücadele etmiştir. Buna rağmen günaha dalıp çıkamayanlara yönelik ise cezalar va’d edilmiş ya da uygulanmıştır.

⁵⁰⁶ er-Rûm 30/41; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 18/509-603.

⁵⁰⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 18/510-513.

⁵⁰⁸ el-Bakara 2/219-236; el-Ankebût 29/40; el-Fetih 48/17; Yûnus 10/27; eş-Şuarâ 26/82. ⁶⁶¹ Müslim, *Mesacid*, 129; Bûharî, *Enbiyâ*, 56.

⁵⁰⁹ Yatkın, *Günah ile İlgili Bir Hadisin Tahlili*, 74.

⁶⁶³ Yûnus 10/13. ⁶⁶⁴ el-Mâide 5/5.

Cenneti kazanmak üzere çabalayan insanların varlığı gibi tersi istikamette Allah'ın gazabının en büyük cezası olan cehennemi bilerek ya da bilmeyerek elde etmek istercesine çaba sarf edenlerin de olduğu bazı tutum ve davranışlardan anlaşılmaktadır. Mesela para vererek kumar oynayan, zina işleyen, aklını kötü yönlü devreye alarak suç meyilli planlar yapıp benzeri fiilleri ortaya koyanlar gibi inkâr, fısk, fücür, zulüm işleyenlerin tamamı bu kategoride değerlendirilebilir. Allah'ın yasaklayıp işlenmesine kızdığı ve kulların da yapmakta ısrar ettiği tüm amel ve davranışların cehenneme doğru atılan adımlar olduğunu peygamberler de haber vermiştir. ⁶⁶⁴ Bunun için iki dünyada azaptan kurtulmak ve yapılacak salih amellerin karşılık bulması için temel faktör olan iman ve ilgili amellere dikkat etmektir. İlgili âyeti kerimede şöyle buyurmuştur: *مَا يَفْعَلُ الْبَعْدَابُكُمْ إِنْ أَنْ شَكَرْتُمْ وَأَمْتُمْ ۖ وَكَانَ الْشَّاكِرَ عَلَيْهِمُ* “İman ve şükürde müdavim iseniz Allah size ne diye azap etsin? Allah şükre mukabelede bulunan ve her şeyi bilendir.”⁵¹⁰ Kişiyi dünya işlediği suça karşılık kisas ve azaba götüren unsurlardan bazıları cinâyet, cürm, suç işlemek yani genel tabiriyle ‘günah’a girmektir. Ceza bağlamında işlenen suç, sadece ilgili kişiyi bağlar. Bunun için ne kendisi başkası adına ne başkası suçu işleyen kişinin yerine cezalandırılmaz. ⁵¹¹ “Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez ve o sebeple yargılanmaz.”⁵¹²

Düşünmeden, tefekkür ve tedebbüre ihtiyaç duymadan sürekli dünya ve meta için yaşayanların muhtemel sonuçları günaha bulaşmak olacaktır. Kur’ân’daki şu âyet bu durumda olanları ağır bir şekilde eleştirip *اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ الصُّمِّ الْبَكْرِ ۖ الَّذِي لَ يَسْمَعُ قَوْلَ رَبِّهِ* “aşğılamaktadır:

*Canlı varlıkların Allah katında (en şerlileri) değersiz olanları (hakikate) sağır, dilsiz ve düşüncesiz olanlarıdır.”*⁵¹³ Âyeti kerimede verilen söz konusu mesaj, birçok hikmetle yaratılmış kâinatın (kendi hizmetine sunulduğunun bilincinde olmadan) ve sınırsız nimete karşı düşüncesiz olanın ne halde olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. İnsanların gözleri önünde var olan başta evren, doğal hayatı temsil eden birçok nesne ve insanlarla beraber yaratılmış diğer canlıların Allah'ın varlığına dair kişiye etki etmeyişiine körlük, sağırılık, dilsizlik olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁴ Bu durumda olan kişiler, tarihte yaşamış zalim, münkir karakterlerin kendi hayatlarında sergiledikleriyle net bir şekilde görülebilmektedir.

⁵¹⁰ en-Nisâ 4/47; el-Mâide 5/64; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/398-401.

⁵¹¹ İbn'ül-Esîr, *Mecdu'd-din ebus-Saadet el-Mubarek el-Cezerî, en-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser* (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2011), 2/298.

⁵¹² Fâtır 35/18; Kefil olmak durumu ile ilgili istisnalara değinilmemiştir; bk. Yunus Apaydın, “Kefalet”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: 2022), 25/168-177.

⁵¹³ el-Enfâl 6/22.

⁵¹⁴ el-Bakara 2/18-171-185; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/296-299.

Allah, insana verdiği nimetlerin hiç birini karşılık olarak geri dönüşünü kuldan talep etmemektedir. Mülkün yegâne ve nihai sahibi, kulun infak ettiği şeylerin tamamının da yine O'na ait olduğunu, âyeti kerimelerde haber vermiştir. Bu durum Kur'ân'da geçen وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *“Onlara vermiş olduğumuzdan (aslında bize ait olandan) infak ediyorlar.”*⁵¹⁵ ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır. İnsanın yaratmak gibi bir vasfı olmadığından yüce Allah, yaratılan nimete ikrarı bile mükâfat bağlamında şükür kabul edip hayırla tecziye etmektedir.⁵¹⁶ Nankörlük emareleri taşıyanlara yani şükürün aksi yönünde nankörlük edenlere ise azap içerikli uyarıyla, ‘kâfir’ damgalı zillet zümresine dâhil etmiştir. İnsanın sahip olduğu her şey Allah'a aittir, kul bu noktada sadece tüketici konumunda iken sonradan Allah'ın yardımıyla sahip olduğu güç, kuvvet, iktidar ve zenginliği kendisi kazanmış gibi davranarak yan çizmeye başlar.⁶⁷² Sahip olunan akıl, hareket kabiliyeti, enerji ve malı yönetebilmek gibi meziyetlerin tamamı, Allah tarafından kula verilmiş melekelere aittir. Kur'ân'ı Kerim'de Karun ile ilgili geçen âyetler, bu bağlamda insanın sahip olduklarının esas kaynağının kim olduğuna dair ipuçları vermektedir. Daha önce kendisi gibi davrananların ise nasıl azap edildiğini görmezden gelip en nihâyetinde inkârcılardan olduğunu âyeti kerime şu ifadeyle haber vermiştir: قَالَ إِنَّمَا أَتَيْتَهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَكُن لَّهُ آيَاتٌ أَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُ *“O, sadece benim bilgimle geldin. O kâfirin başarılı olamaz.”* ⁵¹⁷ Nitekim o, elde ettiği her şeyi Allah'ın kendisine bahşettiği başta akıl, yetenek ile diğer imkânlar sayesinde olduğunu unutmuştur. Çevresindekilerin infak bağlamında ondan bir şeyler talep etmesine karşılık: *“Bunlar benim kendi aklımla çabamla kazandıklarımıdır”* şeklinde cevap vermesi, kendini kendine yeter görme (kibir) ifadesidir.

Kur'ân'daki ifadeye göre kişi, yaptıklarına karşılık tutulan bir (esir) rehinedir.⁵¹⁸ Yaraticının emri olan iman esaslarıyla İslam'ın ibadete yönelik tavsiye ettiği amelleri inkâr etmek, hafife almak günaha sevk etmektedir. Buna göre Allah'ın ceza boyutuyla gazabına

⁵¹⁵ el-Enfâl 6/3; el-Bakara 2/3.

⁵¹⁶ Âl-i İmrân 3/145; Mustafa Çağrı, “Şükür”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/259-261. ⁶⁷² el-İsrâ 17/83; Fussilet 41/51.

⁵¹⁷ el-Kasas 28/78.

⁵¹⁸ el-Müddessir 74/38; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 23/230-445.

⁶⁷⁵ el-Müddessir 74/42; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 23/445-455.

duçar kılacak davranışlar, birçok âyette zikredilmiştir. Örneğin cehennem ehline, ‘azaba (buraya) giriş sebepleri şu ifadeyle sorulunca’: مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ “Sizleri şu yakıcı ateşe sokan sebep nedir?”⁶⁷⁵ Cevap olarak şunu söyleyecekleri haber verilir: قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ “Bizler

namaz kılanlardan değildik.” Çalışmamızın bir bölümünde namazın günahlara karşı bariyer/kalkan görevini gördüğüne dair aktardığımız bilgi, burada da dikkat çeker vaziyettedir. Namaz kılmayanların azabı hak etmelerine sebep bir durum olarak zikredilmiştir. Bahsi geçen diyalogda daha kimlerin azaba müstahak olduklarına yönelik âyetlerde azaba götüren başlıca sebepler arasında “Yoksulu doyurmamak, günah içerisinde adeta dalanlarla birlikte günahlara dalmak, ceza gününü (din günü) yalanlamak.”⁵¹⁹ zikredilmiştir.

Cenneti ‘miras,’ cehennemi ise ‘hak etmek,’ insanın dünya hayatında sergileyeceği iman, ibadet ve amel ya da ma’siyet durumu ile ilişkili temel etkenlerdir. Miras, hakkın haklıya emanet mahiyetinde geçici bir süreliğine değil, kalıcı olarak bir hakkın başka bir kişiye geçmesidir.⁵²⁰ Aynı şekilde cennet de iman sahibi kişilere kalıcı yurt olmak üzere verilir. وَنُودُوا اَنْ تَلْكُمُ الْجَنَّةُ اَوْرَثْتُمْوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ “Orada bulunanlara (cennet ehline), ‘işte size

(va’d edilen) cennet. Dünya hayatında işlemiş olduğunuz salih amellere karşılık orası sizin oldu’ diye seslenilir.”⁵²¹ Allah’ın, dünya hayatında insana olumlu neticenin bu şekilde olacağını haber vermesi, salih amelle ilişkilendirilmiştir. Buna göre cennet bir hak ediş değil, lütuf/ikram edilmiş mirastır denilebilir. Cehennemin ise kâfirler için günahlarından dolayı bir hak ediş olduğunu اِنَّ الَّذِي سَ بَطِلَ اَمْرًا لِلْاَعْيَانِ “Bu, sizin dünya söylemek mümkündür.

hayatında iken yapıp ettiklerinizin karşılığıdır. Yoksa (belli ki) Allah, kullarına zulmetmez.”⁵²² وَكَذَلِكَ حَقَّتْ رِبْكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا “Böylelikle Rabbinin (cezaî azap) sözü, kâfirler اِنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ

için hak oldu. Şüphe yok ki onlar, ateşin ehlidir.”⁵²³ Bu konuda kâfirlere olumsuz yönlü cezayı hak ettirecek temel faktörün günah veya hatalarda aşırı ve ısrarcı olmalarıdır.

⁵¹⁹ el-Müddessir 74/44-47.

⁵²⁰ Aktan, Hamza, “Miras”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/143-145.

⁵²¹ el-A’râf 7/43; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 6/301-304.

⁵²² Âl-i İmrân 3/182.

⁵²³ el-Mü’min 23/6; Ayrıca bk. ez-Zümer 39/71; Yûnus 10/33-96; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/268-269. ⁶⁸¹ el-Cin 72/17.

Azaba sebep olabilecek konulardan biri Allah'ı zikretmekten geri kalanlara yönelik yapılan uyarılarda : *“Kim de rabbini görülmektedir anmaktan geri durup yüzünü dönerse Allah onu gitgide şiddeti artan bir azaba uğratar.”*⁶⁸¹; *“Kim dünya nimetini isterse وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ وَمَنْ يَرُدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يَرُدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا”* ondan o kişiye veririz ve her kim âhiret nimetini isterse ona da ondan veririz ve (nihâyetinde) *şükredenleri ödüllendiririz.”*⁵²⁴; *“Kim dünya hayatını ve onun ziynetini (önceleyip) isterse, dünyada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz; orada hiçbir zarara uğratılmazlar. (Sadece dünya hayatına odaklandıklarından dolayı) Onlar, âhirette paylarına sadece ateşin düştüğü kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiş, yapıp ettikleri de geçersiz olmuştur.”*⁶⁸³ Buna göre dünyevi mükâfat ile ceza kavramları, her iki boyutuyla kendilerine meyledenlere göre hükümde takdir edildiği anlaşılmaktadır.

*“Takvayı kuşanan kişiler انَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْ ٍ , فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ cennetlerde ve akan sular kenarındadır. Doğruluğun (hakkın) hâkim olduğu bir yerde, gücü sınırsız (mutlak kudret sahibi) bir hükümdarın huzurundadırlar (orada bulunacaklardır).”*⁵²⁵ Kurtuluşun bir diğer formülü olan ve Yüce Allah'ın razı olduğu her davranışın özeti olan takva ve bu çerçevesinde hareket edip kulluğu kabul görülen makam sahibi kişiler, ceza ve azaptan emin olan kişiler olarak haber verilmiştir. İlahi kanunlara uygun yaşayabilmek takva ile ilişkilidir.

Takvalı bireyler, beşerî kanunlara karşı da genel itibarla uyumlu hareket ederler. Allah'ın kuldan her alanda razı olacağı bir hayat yaşaması (ihسان ile de ilişkili olmakla beraber) takva olarak tanımlanabilir. Bu konuda âyeti kerime şöyle buyurmuştur: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا نَتَّقُوا َالْ*

*“Ey inananlar! يَجْعَلْ لَّكَ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَعْفَ ِرْ لَّكَ ُ وَال ُّ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ Allah'a samimiyet ve saygıda (takvada) kusur etmeyiniz (ki), O size iyiyi kötüden ayırt edecek (bir bilinç var etsin) var eder. Günahlarınızı (örtsün) örter ve sizi affeder. Allah büyük lütfun sahibidir.”*⁵²⁶ İnsan, takva bilinciyle büyük günahlardan sakındığı gibi küçük günah ve hatalara da dikkat edip bulaşmamaya gayret eder.

⁵²⁴ Âl-i İmrân 3/145; Mustafa Çağrııcı, “Şükür”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/259-261 ⁶⁸³ Hûd 11/15,16.

⁵²⁵ el-Kamer 54/55.

⁵²⁶ el-Enfâl 8/29; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/57.

İman ve küfür birbirlerine zıt olan kavramlardır. Her insanda bunlardan sadece biri vardır, ikincisi yoktur. İkisinin arasında bir yerde durmak ise söz konusu değildir. Dünyaya gelen her insan (buluğ çağıyla birlikte) ya mümindir ya da kâfirdir; ikisi arasında bir konum bulunmamaktadır. Bundan dolayı kişinin bu ikisi arasında seçim yaparken vereceği karar, ceza bağlamında hayati önem arz etmektedir. Nitekim azmedip halini düzeltmeye karar verdiği andan itibaren ölen kişinin iyiler arasına (kabul edileceğine) katılmış olacağına dair âyeti kerime şöyle haber vermektedir: وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ الْيَجْدِ فِي الْوَرَضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ

يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى الْوَسْوَلةِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا
“Allah (rızasına uygun) yol arayıp hicret eden kişi yeryüzünde kendine uygun birçok yer ve olanak bulacaktır. Ve her kim Allah ve resulünün yolunu takip etmek için hicret ederek yurdundan çıkar da

(yolda iken) onu ölüm yakalarsa, o andan itibaren onun durumu (mükâfatı) Allah’a aittir.”⁵²⁷
“Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır.”⁵²⁸ Hadis-i şerifin verdiği mesajda harekete geçmenin niyet ile başladığını, bu mekanizmayı anlamak açısından önemlidir. Buna göre kişinin istikamete götürebilecek muhtemel işlerde isabet edip etmeyeceği (bu yolda ne kadar yol aldığı ile değil) niyet açısından önemlidir. İstikameti iyileşme yönünde niyetli olmayıp var olan ma’siyet (isyan) ve günahlarda daha da aşırıya giden kişiler ise fâsık olarak isimlendirilmiştir.⁶⁸⁸ Genel itibarla ‘mümin’ tasavvuru yapılırken, kimi zihinlerde ‘hiç günaha bulaşmamış kişi’ olarak çağrışım yapabilir; lakin mümin, var olan kötülüklerini ıslah etmek suretiyle günden güne iyileştirme gayesi güden kişi olarak da tanıtılabilir. Bu durumda doksan dokuz insanı öldürüp tövbeye yönelen şahsın akıbetine⁶⁸⁹ benzer bir sonuçla, cezadan kurtulmak ya da en azından çok uzun süreli çetin azaptan kurtulmaya da temel atılması ceza ve mükâfat yönüyle büyük öneme sahiptir.

Allah’ın gazabına sebep olabilecek günahların büyük veya küçüklerden mi olduğu önceden kestirilemez. İnsan nazarında hafif gibi görünüp Allah katında muazzam etkide olan günahlar da vardır. Bu konuda âyeti kerimede اَفْمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَاهُ حَسَنًا “Kötü işlerini iyi gibi gören ve onları (güzellik yönüyle) hoş bulan kimse...”⁵²⁹ lerin sapkınlık

⁵²⁷ en-Nisâ 4/100.

⁵²⁸ İbrâhim Kâfi Dönmez, “Niyet”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 33/169-172. ⁶⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 12/202-205. ⁶⁸⁹ Müslim, *Tövbe*, 46/2766.

⁵²⁹ Fâtır 35/8.

içerisinde oldukları haber verilmektedir. Başka bir âyeti kerimede işlediği günahı küçük zannedenlere

ayrıca uyarılar yapılmıştır: *وَتَحَسْبُوهٗ هَيِّنٌ اَوْ هُوَ عِنْدَ الْاَعْظِيمِ* *(hakkında bilgi sahibi olmadığınız iftira) günahı kolay (basit) görüyorsunuz ama o Allah katında çok büyüktür.*⁵³⁰

Hatasında ısrar etmeyenler ise iyiliğe yöneldikleri takdirde affedilecekleri aynı şekilde âyeti kerimede haber verilmiştir. *“O kişiler yanlış (çirkin) bir fiil işledikleri zaman veya kendilerine zulmedince (haksızlık, kötülük) Allah’ı hatırlarlar ve hemen günahlarının affedilmesini isterler... Onlar, (günah yönüyle) yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.”*⁵³¹ İsrarla tekrarlanan küçük günahların kartopu gibi büyüdüğü ve insanı (küçük günahları sıradanlaştırması sebebiyle) helâke sürükleyebileceği anlaşılmaktadır.

Kur’ân’a göre olumlu ve olumsuz yönüyle cezaya sevk eden başlıca sebepler vardır. Kur’ân, mükâfata sevk eden etkenlerin olumlu sonuçlarını bir arada zikrettiği gibi, ceza ve azaba sevk eden etkenleri eylem-sonuç ilişkisiyle ele almıştır. Kur’ân’da işlenen bu yöntem şuna işaret etmektedir ki insan fitratının kötü/kabih gördüğü fiillerin cezalarla birlikte zikredilmesi, insana verilen değer ve gösterilen merhametle ilişkilidir. Çünkü buradaki amaç, insanı cezalandırılmaktan uzak tutmaktır. Kur’ân’ın izlediği bu metod tefsir ve diğer ilim dallarına da kaynaklık teşkil etmiştir. Kelam ilminde işlenen husun-kubuh konusu bu duruma örnek olarak verilebilir.⁵³²

İyilik ve kötülük; hayır ile şerrin akıl ya da nass ile bilinip tanınması arasında fark olmaksızın, insan fitratı açısından tabii şekliyle birbirinden ayırt edilebilir hatlara sahiptir. Eşrefi mahlûkat olarak yaratılmış olan insan, fitratı gereği dünyayı imar göreviyle sorumlu kılınması, hayatını iyilik üzere inşa etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁶⁹⁴ Kişi bu durumla birlikte peygamberlerin müjde ve uyarılarına rağmen yine de cezaya muhatap olursa, bahane ve mazaret göstermesi kabul açısından olanaksızdır.⁵³³

Kur’ân’da yasaklanan bazı fiillere belirlen veya va’d edilen ceza ve azaba yönelik hatırlatmalar yapılırken, sadece gûnahtan sakındırma yapılmamıştır. İnsanı istikamette tutacak bir takım amel ve ibadetlerin terki durumunda da kötülüğün, dolayısıyla azaba götürebilecek yolun açılacağı uyarısı yapılmıştır. Örneğin cehennem ehline: *‘Sizi şu ateşe*

⁵³⁰ Nûr 24/15; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/175-180.

⁵³¹ Âl-i İmrân 3/135; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/182-183.

⁵³² el-Cürcânî, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta’rîfât* (İstanbul: y.y. h. 1318), 114. ⁶⁹⁴ Hûd 11/61.

⁵³³ ez-Zümer 39/71.

sokan nedir,⁵³⁴ sorusuna karşılık olarak ‘...*namaz kılanlardan değildik*’ şeklinde verdikleri cevap, kötülüğün önünü kapatan bir amelin terki ya da yapılmaması durumunda cezaya muhatap kılacağına işaret ederek, dolaylı bir uyarı metodu uygulanmaktadır.⁵³⁵ Namaz işlenirken islâmın bir diğer şartı olan zekât da çoğunlukla onunla birlikte ele alınmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de küfür, ibadet ve salih amellerin terki durumunda insanın karşısına cezai manada çıkabilecek yaptırımlar arasında zekâtın gereğinin yapılmaması yönünde uyarı yapılmıştır. Zekâtın vermemesi halinde ortaya çıkabilecek sonuçlar arasında: ‘Yoksulu doyurmamak,’ ‘günaha/batıla dalanlarla birlikte günaha dalmak,’ ‘âhîret gününü inkâr etmek,’⁵³⁶ gibi olumsuzluklara sebep olan riskler zikredilmiştir.

İnsanı cezaya sevk edecek tutumlara örnek olarak şunları zikretmek mümkündür: ‘Allah’a şirk koşmak,’⁶⁹⁹ ‘Allah’ın âyetlerini inkâr etmek,’⁷⁰⁰ ‘kibirlenmek, Allah’ın âyetlerine sırt çevirmek,’⁵³⁷ Peygamberleri yalanlamak (yalancılık,⁵³⁸ sihirbazlık,⁵³⁹ delilikle itham etmek),⁵⁴⁰ şeytana uyup çarkına kapılmak⁵⁴¹ (bu bağlamda heva-heves, içki-fuhuş, vesvese tul-i emel, ibadetten gafil kalmak, Hz. Âdem’i (a.s.) tuzağa düşürdüğü gibi tuzağa çekmek, kişinin Müslümana/insana karşı buğz ve düşmanlık beslemesini tetiklemesi gibi), dini değerlerle alay etmek,⁵⁴² Hz. Nuh örneğinde olduğu gibi peygamber öğüt/davetinden kaçmak,⁵⁴³ nankör olmak,⁵⁴⁴ azgınlık yapmak,⁵⁴⁵ Yetimlerin malı/hakkını gasp etmek,⁵⁴⁶ başkalarını ayıplayıp alay etmek,⁵⁴⁷ gıybet etmek,⁵⁴⁸ servete düşkünlük/mal biriktirmek ve malı saymayı adet haline getirmek,⁷¹³ ölçü ve tartıda hilekârlık yapmak,⁵⁴⁹

⁵³⁴ el-Müddessir 74/42; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 23/445-455.

⁵³⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 27/375; Ayrıca namazı zayi edenlerin de bu kapsamda değerlendirileceğini haber veren ayetler de mevcuttur. (Meryem 19/59; el-Maûn 107/4).

⁵³⁶ el-Müddessir 74/41-45; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 23/445-455.

⁶⁹⁹ en-Nisâ 4/48; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/399-405. ⁷⁰⁰ Yûnus 10/17.

⁵³⁷ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 8/146, 147.

⁵³⁸ Fâtır 35/4.

⁵³⁹ Sâd 38/ 4-5.

⁵⁴⁰ ez-Zümer 39/25-26.

⁵⁴¹ Fâtır 35/5-6.

⁵⁴² er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 10/391; Tevbe 9/65.

⁵⁴³ Nûh 71/7.

⁵⁴⁴ ez-Zümer 39/8.

⁵⁴⁵ el-Fecr 89/6-14.

⁵⁴⁶ en-Nisâ 4/10; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/180-185; el-Fecr 89/17-20; Bûharî, *Edebü’l-Müfred*, 135/153.

⁵⁴⁷ el-Hümeze, 106/1-9.

⁵⁴⁸ Müslim, *Birr*, 75; Ebû Dâvûd, *Edep*, 4881; el-Hucurât, 49/ 12. ⁷¹³

el-Hümeze 106/2-4.

⁵⁴⁹ el-A’râf 7/85; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 6/348-350.

zulmetmek/kötülük işlemek,⁵⁵⁰ küfür ve inkâra dalmak,⁵⁵¹ Kur'ân'ın hükümlerini inkâr etmek ve onu eskilerin masalları olarak addetmek,⁵⁵² Nefsini tanrı/ilah görmek,⁵⁵³ Peygamberlerin beddualarına maruz kalmak,⁵⁵⁴ atalarının inançları üzere çakılı kalmak,⁷²⁰ Peygamber olduğunu iddia etmek.⁵⁵⁵ Bu gibi fiil ve davranışlar ceza ve azaba sevk eden sebeplerin başlıcalarıdır.

2.3.1. Kur'ân'da mükâfat yönüyle ceza aksiyomu

Mükâfat kelimesi de 'ceza' olarak ifade edilmektedir. Kur'ân'da bu kavram 'güzel karşılık' manasıyla 17 yerde zikredilmektedir.⁵⁵⁶ Kök itibariyle ceza kelimesinden türeyen mükâfata karşılık gelen kavram sayısı yaklaşık 100 civarındır.⁵⁵⁷ Mükâfata dair âyeti

kerimelerden *“Olgunluk dönemine biri şudur:*

*erişince Yûsuf'a ilim ve hikmet verdik. İşte güzel davrananların mükâfatını böylece veririz.”*⁵⁵⁸

Mükâfat kavramıyla aynı manayı taşıyan bir başka kelime de 'ecr'dir. Ceza bağlamında Kur'ân'da yaklaşık 160 âyette geçmektedir. Bağlamdaki âyetlere muhatap olacak kişilerin özellikleri ise başta iman olmak üzere salih amel, infak, öfkeye hâkimiyet, büyük günahlardan sakınmak, sabır gibi hasletlere sahip olanlar olarak zikredilmiştir.⁵⁵⁹ 'Ecr', Arap dilinde iki kök anlam barındırır. Bu anlamlardan biri, 'çalışmanın (emek) karşılığı olarak verilen kira (ücret)'; Diğeri ise 'kırık kemiği sarmak' anlamındadır. Araplar kemiğin sarılması durumunu “*ücirat yedehü*” (eli iyileşti) şeklinde bir kullanım yapmaktalar. Her iki kavramın da asıldaki müşterek anlamı sıkıntıdan kurtulmayı ifade eder.⁵⁶⁰ Buna göre 'ecr' bir çaba ve emeğin karşılığı olarak anlam kazanmıştır. Bazılarının görüşüne göre de dünya ve âhirete yönelik amelin karşılığında kişiye verilen ödül ya da cezadır.⁷²⁷ Konuyla ilgili olarak; Yûnus

⁵⁵⁰ eş-Şuarâ 26/21, 22-29; Lokmân 31/ 13; Kaysıcı, *Kur'ân'ı Kerim'de Mükâfat ve Ceza*, 22.

⁵⁵¹ Yâsîn 36/64; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/178.

⁵⁵² Furkân 25/4, 5; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 27/177-182.

⁵⁵³ el-Bakara 2/258; el-A'râf, 7/130,101; el-A'râf, 7/130-133.

⁵⁵⁴ eş-Şuarâ 26, 117,118; Hûd 11/56-58; eş-Şuarâ 26/168-169.

⁷²⁰ ez-Zuhruf 43/23-25; Hûd 11/109.

⁵⁵⁵ el-En'âm 6/93; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/460-465.

⁵⁵⁶ Âl-i İmrân 3/136; el-Ahkâf 46/14; el-Beyyine 98/8; Furkân 25/15; el-İnsân 76/9; el-Kamer 54/1; el-Kehf 18/88; el-Mâide 5/85; en-Nebe 78/36; en-Necm 53/41; er-Rahmân 50/60; Sebe 34/37; es-Secde 32/17; Vâkıa 56/24.

⁵⁵⁷ Adil Bebek, “Ceza”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/469-470.

⁵⁵⁸ Yûsuf 12/22; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/318-320.

⁵⁵⁹ Ay, *Kur'ân-ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları*, 5; Ayrıca bk. Yûnus 10/64.

⁵⁶⁰ Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1987), 'ecr' md. ⁷²⁷

el-İsfahânî, *"Müfredâtü'l-İsfahânî"*, 'ecr' md.

Sûresi 72. “Benim ecrimi verecek olan sadece Allah’tır” ve el-Ankebût Sûresi 27; “Ona dünyada ecrini verdik. Şüphesiz o, âhirette de Salihler zümresindendir.” Âyeti kerimleri örnek olarak verilebilir. ‘Ücret’, dünyevi bir iş-oluş-eyleme karşılık olarak kullanılır. Evlilik adayı çiftlerden kadına verilmesi gereken ‘ücûr’ kavramındaki “Ecirlerini de normal miktarda verin” âyetinde geçen ‘ucuruhünne’⁵⁶¹ ifadesi bu minvalde mehir’den kinayedir.

Mükâfata ulaştıracak amellere Kur’ân’dan örnekler vermek mümkündür. İnsanın kâinatı anlayabilmesi için evrenin işleyişi ve yaratılıştaki mükemmel sistemi okumaya ve araştırmaya; tefekküre, akletmeye ihtiyacı vardır. İlk emri ‘oku’ olan yüce kitapta da kâinatı okumak suretiyle bu duruma işaret buyrulması, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir boyuttur. Kâinatı okuyarak yaratıcıyı bulmak ve gönderdiği peygamberlere iman etmek, istikameti bulmada temel özelliğe sahiptir. Hz. İbrahim’in bir sözünü Kur’ân bu bağlamda şöyle aktarmaktadır: “O (Allah) beni yaratan ve bana istikameti gösterendir.”⁵⁶² Buna göre iman, yapılacak iyiliklerin işe yararlığı; mükâfat kazandırması açısından temel şarttır. Çünkü iman etmeyenin iyilikleri mükâfat bağlamında karşılık bulmayacaktır.⁵⁶³

Allah rızasına ulaştıracak ve gazabından koruyacak tüm amel ve davranışlar genel hatlarıyla Kur’ân ve sünnette bildirilmiştir. Bu durumu teyit eden âyet ve hadislerde şöyle buyrulmuştur:

(Kur’ân’ı) her konu hakkında açıklama (bilgi) getiren bir rehber ve rahmet (vesilesi) olarak Allah’a gerçek manada bağlananlar için müjde olarak indirdik.”⁷³¹ Hadis-i şerifte ise helal ve haramın belli olduğu ifade buyrulmuştur. Buna göre insan, genel itibarla fiili gerçekleştirmeden kendi vicdan dünyasında mükâfat ya da cezanın öngörüsünü kestirebilmektedir. Yani günahkâr kişinin heva ve hevesine; nefsin esaretine kapılarak, harama düşmeyi kendi iradesiyle seçtiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

عن النعمان بن بشير رضي ال عنه قال: سمعت النبي صلى ال عليه وسلم يقول: «إن الحلال بين وإن الحرام بين، وبينهما أمور مُشْتَبِهَاتٌ لَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرعى حَوْلَ الْجَمَى يَوْشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ، أَلْ وَإِنْ لَكَ جَمَى، أَلْ وَإِنْ جَمَى ال محارمه، أَلْ

⁵⁶¹ en-Nisâ 24; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 10/55-56.

⁵⁶² eş-Şuarâ, 26/78.

⁵⁶³ el-Mâide 5/5; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni-l-Âzîm*, 5/77-80.

⁷³¹ en-Nahl 16/89.

وإن في الجسد مُضْغَةً إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد الجسد كله أل وهي القلب

[صحيح] - [متفق عليه]

“İnsanların birçoğunun (helal mi, haram mı olduğunu) bilmediği şüpheli şeyler vardır. Her kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dini ve ırzı (şeref ve haysiyeti) lehine korunmuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı yasak bölge çevresinde (koyunlarını) otlatan çobanın o yasak bölgede güttüklerinin otlayarak sınıra yaklaşması gibi. Şunu bilin ki, her bir hükümdarın bir yasak bölgesi vardır. Unutmayın ki, Allah'ın yasak arazisi de haram kıldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.”⁵⁶⁴

Sorumluluk yüklenerek imtihan edilen insanın yolunu kaybetmemesi için nerden geldiği ve nereye gideceğine dair sürekli teyakkuz halinde kalması çok büyük öneme haizdir. Mesela, maddi âlemde kulun ölümlü bir hayata sahip olduğunu unutmaması, istikamette kalıp hatalara düşmeme noktasında denge kurucu role sahiptir. Üzerinde yürünen yeryüzünden yaratılan insanın bu gerçeği sürekli hatırlatması, istikameti kaybetmemesi açısından aynı şekilde gerekli olan bir durumdur. Çünkü ulaşılabilecek nihai menzile ayette hatırlatılmıştır: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى “Sizi ondan (topraktan) yarattık ve sizi tekrar ona iade edeceğiz ve sonra sizi oradan bir kez daha çıkartacağız.”⁷³³ Bu sebeple fani bir âlemde sonsuz kudret sahibi bir yaratıcının gözetimi altında olduğu bilinciyle yaşayan insan, günaha kolay kolay bulaşmamak üzere bir planlama yapacaktır. Ayrıca mükemmel yaratılmış olmanın verdiği avantajla Allah'ın tüm âlemi kendisine hizmet ettiğini idrak etmesi ve ona göre bir hayat yaşaması, insan açısından kurtuluşun düşüncel felsefesi olarak düşünülebilir. Tüm bu temeller, hesap gününde kitabı sağ tarafından⁵⁶⁵ verilenlere sunulacak olan ebedi kurtuluş vesikasına ulaşmanın ayrı ayrı olumlu yansımalarıdır.

Kur'ân'ı Kerîm, insanı sürekli düşünmeye, akl ve idrak etmeye davet etmektedir. Düşünüp akletmek de Allah'ın insana sunduğu nimetlerin farkına varma sonucuna götürecektir. Ulaşılabilecek bu sonucun ise kurtuluş için şart olduğu anlaşılmaktadır.

Düşünmeye sevk eden ayette şöyle buyurulmuştur: فَادْكُرُوا اللَّهََ إِلَ لِكُمْ تَفْلَحُونَ “... Buna göre Allah'ın (size verdiği) nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.”⁵⁶⁶ Aksi

⁵⁶⁴ Bûharî, İman, 39. ⁷³³ Tâhâ 20/20.

⁵⁶⁵ el-İnşikâk 84/7.

⁵⁶⁶ el-En'âm 6/69; İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni-l-Âzîm, 6/76-77. ⁷³⁶ el-Kasas 28/78.

أَنَ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ , فَاكِهِينَ بِمَآآتِهِمْ رَبُّهُمْ ۖ وَوَقَّيَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara ise, rablerinin kendilerine ikram ettikleriyle mutluluğa ulaşarak nimetleri bol olan cennetlerde olacaklardır. Rableri (Allah) onları cehennem ateşinden de (azabından) muhafaza edecektir.”⁷³⁹

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنَآ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ , مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْنُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ
“Onlara (Cennet ehline) denilecek ki: ‘Yaptığınız güzel amellere karşılık olarak, sıralı bir düzenle dizilmiş döşeklere (koltuklara) yaslanarak afiyet içerisinde yiyiniz içiniz;’ (denilecek) Ayrıca onları güzel gözlü eşlerle de evlendireceğiz.”⁵⁶⁹

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ
“İman sahibi olan, arkalarından gelen soylarının da aynı iman ile (benzer şekilde) kendilerini izleyen kişilerin yanlarına bu zürriyetleri de dâhil edeceğiz; Bununla beraber kendi amellerinden de bir şey eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabını (kendi sorumluluk yüküyle) verecektir.”⁵⁷⁰

وَأَمْ دَدْنَاهُمْ ۖ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ , يَتَنَزَّغُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّآ لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيهِمْ
“Cennetkilere, canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz; yine orada karşılıklı oturdukları ortamda, içtiklerinde bilinçlerini almayacak, günaha sevk etmeyecek içecekler... (vardır).”⁵⁷¹ ...

قَبَلُ فَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ (Cennet ehli) birbirlerine dönüp
“Cennet ehli) birbirlerine dönüp (şunu) sorarlar; ‘Doğrusu bizler’ daha önce (dünya hayatında) yakınlarımız arasındayken içten içe bir korku (takva) taşımaktaydık (değil mi?)”⁷⁴³ Verilen âyetler içerisinde belki de sözü edilen temel mesaj bu âyetlerde geçmektedir. Bu durumda âyeti kerimenin verdiği manaya göre insan, günah işlemeye korkarsa, cennet nimetine kavuşturulacaktır.

فَمَنْ أَلَّ عَلَىٰ نَا وَوَقَّيْنَا عَذَابَ السَّوْمِ , إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ
“(Netice mi?) Allah bize lütuf ve keremiyle muamelede bulundu, bizi kavurucu (cehenneme ait) azaptan korudu;

(şüphesiz) bizler bu hayattan önce yalnız ona yalvarırdık (kulluk ettik). Mutlak surette (Allah), ihsanı ve merhameti pek çok olandır.”⁵⁷²

⁵⁶⁹ et-Tûr 52/19-20.

⁵⁷⁰ Tâhâ 20/21; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 16/45-47.

⁵⁷¹ Tâhâ 20/22-23; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 16/47-49. ⁷⁴³

Tâhâ 20/26; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 16/49-52.

⁵⁷² Tâhâ 20/27-28; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 16/52-59.

Verilen âyet bütünlüğünden çıkan sonuç, dünya hayatı ve sonrasında azaba düşmemek için takva yönüyle korku ile kaplı psikolojik tedbirin insanı hata ve günahattan korumak için iyi bir etken olduğudur. Bu durum aslında peygamberlerin hayatından da (Kur’ân âyetleri doğrultusunda) örneklendirilebilir. Hz. İbrahim, kıyamet günü hesapların görüleceği âna tedbiri hazırlık kapsamında duaya sarılmıştır: *وَلَا تَحْزَنْيَ يَوْمَ يَبْعَثُونَ* “Yeniden dirileceğimiz gün beni utanç duruma düşürme”⁵⁷³ demek suretiyle gerek psikolojik gerek hatalarının örtünmesi

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُم مِّنْ فَضْلِنَا يَقُولُونَ لَا يَبْعَثُونَ “Hesap günü hatalarımı affedeceğini ümit yönüyle (يُنْزِلُ) ettiğim/umduğum yine O’dur) azaptan kurtulmayı temenni etmiştir.”⁷⁴⁶ Bu vb. âyetlerde ülü’lâzım peygamberlerden olan Hz. İbrahim dâhil, Allah’ın huzurunda rencide olmamak için henüz dünya hayatındayken psikolojik yönde ön hazırlık yaptığı anlaşılmaktadır.

Mükâfata ulaştıracak temel kaidelerden biri de şükürdür. Şükürün nasıl ifa edileceğine yönelik en güzel örnekler peygamber kıssalarında geçmektedir. Örnek verilmesi gerekirse; Hz. Dâvûd (a.s.) Allah’a şükürün ifasının gerekliliğini (ayrıca Allah’ın şükürün ifasına dair ilham yoluyla kalbe iletisinin de büyük nimet olduğunu) anlayarak, bu zümrenin içinde olmaktan dolayı Allah’a hamd etmiştir. Hz. Dâvûd (a.s.) infak ettiği şeylerin de Allah tarafından kendisine verildiğini tefekkür ve tedebbür edince, aslında mülkün kendine ait olmadığını, dolayısıyla dünya hayatında emanetçi olduğunu ikrar etmiştir. Bu durumda Allah’ın mülkünden diğer kullara paylaşmakta kendisinin aracı olduğunu dile getirmiştir. Buna rağmen karşılıksız verilen bunca nimetin şükürünü nasıl ifade edeceğini bilmediğini, buradaki zaafını düşününce Allah, Hz. Dâvûd’un (a.s.) gerçek manada şükürünü ifa edenlerden olduğuna, bununla beraber şükürü ifa edenlerin pek az olduğuna dair bilgi vermiştir. Bu konudaki âyeti kerimede şöyle *عَاذَ دَاوُدُ شُكْرًا وَقَالَ يَلَّيْ مِنْ عِبَادِي الشَّاكِرِينَ* “Ey Davut buyurulmuştur:

*ehli! (Allah’a) Şükür için çabalayınız. Kullarımın arasında şükürü hakkıyla ifa edenler pek azdır.”*⁵⁷⁴ Şükretmenin ebedi hayatta kurtuluş formüllerinin başında olduğunu ifade eden başka âyeti kerimeler de mevcuttur. İblis’in Hz. Âdem (a.s.) ile olan kıssasında, emre itaat etmeyip huzurdan kovulduğunda, kıyamete kadar insanları sapıtmak üzere planlarını gerçekleştirmek üzere mühlet talebinde bulunduğu bilinmektedir. Talebi olumlu karşılık bulunca, insana yönelik türlü tuzaklar uygulamak suretiyle çok kişiyi sapıtacağını ifade

⁵⁷³ eş-Şuarâ 26/87; el-Mülk 67/8; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 23/108-112.

⁷⁴⁶ eş-Şuarâ 26/82.

⁵⁷⁴ Sebe 34/13.

etmiştir. Bu planından elde edeceği sonuçla ilgili; وَلَ تَجِدَنَّ أَكْثَرَ هُمْ شَاكِرِينَ “Sen, (insanların) çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın”⁵⁷⁵ söylemi, bu minvalde dikkat çekicidir. Nitekim ۞ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۞ “(Allah’a hamd et ve deki:) Bütün övgüler Allah’a mahsustur” yönlendirmesi bu konuyla ilişkilidir.”⁵⁷⁶

2.3.2. Kur’ân’da ceza ve mükâfatın nitelik ve nicelik sınırları

Hz. Peygamberin “Ameller niyetlere göredir” ve “Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır”⁷⁵⁰ hadisleri de kişiyi ceza ve mükâfata yönelik bir sonuca bağlayacağı anlaşılmaktadır. Niyet iyi olunca iyilik doğurabileceği gibi kötü niyet/düşünceden de kötülük çıkabilir. Şu istisnayı ifade etmek gerekir ki iyi niyet fiili dönüşmeden sevap kazandırdığı halde kötü niyet fiile dönüşmeden cezayı zorunlu kılmamaktadır. Buna göre insanın ihlas ve çabası sonuçla değerlendirilmemiş niyete göre mükâfat bulmuştur. Önceki peygamberlerin sîretinden bu konuda verilebilecek en somut örneklerden biri; Hz. Nûh’un (a.s.) dokuz yüz elli yıllık peygamberlik (ya da yaşantısı) süresince tevhid ve hakikate çağrısına az sayıdaki kişinin icabet etmesi, sevap-sonuç ilişkisini etkilememiştir. وَمَا أَمْنٌ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ “Zaten onunla beraber pek azı (az kişi) iman etmiş olması,” çabasını değersizleştirmemiştir.”⁷⁵¹ Tam aksine Hz. Nûh’un (a.s.) çaba ve gayretleri Kur’ân’ın birçok âyetinde “Selam olsun Nûh’a;⁵⁷⁷ Şüphe yok ki o, mü’min kullarımızdandır;”⁷⁵³ gibi övgü içerikli mesajlarla iyilerden olduğuna ve ödüllendirildiğine”⁵⁷⁸ dair sonuç vardır.

Dünya ve âhiret dengesini iyi ayarlayıp, ibreyi biraz daha âhirete yöneltenler hakkında varılacak menzilin ne olacağına dair Kur’ân’da açık ifadeler kullanılmıştır: مَنْ كَانَ ۞ يَرْيُودُ حَرْثَ الْخَيْرِ نَزَدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ ۞ “Ve her kim âhiret kazancını tercih edip onu isterse (bu yöndeki talebine karşılık) kazancını artırırız.”⁵⁷⁹ Öbür taraftan dünya hayatına sarılıp âhireti hesaba katmayanların durumunun Kur’ân’da, maddi-manevi âlemde görmeyen ve

⁵⁷⁵ el-A’râf 7/17; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni-l-Âzîm*, 6/267-270.

⁵⁷⁶ Lokmân 31/25; (Ayrıca bk. el-Ankebût 29/63; en-Neml 27/59, 93; el-Mü’minûn 23/28; el-İsrâ 17/111. ⁷⁵⁰ İbrâhim Kafi Dönmez, “Niyet”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 33/169-172. ⁷⁵¹ Hûd 11/40.

⁵⁷⁷ es-Sâffât 37/79.

⁷⁵³ es-Sâffât 37/80.

⁵⁷⁸ el-En’âm 6/84; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/488-490.

⁵⁷⁹ eş-Şûrâ 42/20 ⁷⁵⁶ Hûd 11/24. ⁷⁵⁷ el-İnsân 76/22. ⁷⁵⁸ Taha Mehmet Boyalık, “Kur’ân”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 26/393-398; Ayrıca aynı madde için bk. Abdulhamit Birişik; Mustafa Çağrı; Mehmet Paçacı.

duymayan birinin görüp işiten biriyle hiç bir zaman aynı olmayacağını misali ile verilmiştir.⁷⁵⁶ İyi yönlü eğilim ve niyetin cennete ulaştıracağı son durakta: *إِنَّ هَذَا كَانَ لَكَ* *جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكَ مَشْكُورًا* “Bu sizin çabalarınızın karşılığı olarak sizin ödülünüzdür.”⁷⁵⁷ İfadeleriyle ebedi nimet ve mutluluğa ulaştıran formülün iyi niyet ve akabindeki çabada olduğu vurgulanmıştır.

Kur’ân, toplumsal hayatı düzenlerken, adaleti hâkim kılmak ve ceza gerektiren fiillerin önüne geçmek için zorunlu tedbirler getirmiştir. Yaralama ve öldürmeye karşı kıyas ya da duruma göre diyet; hırsızlık fiiline karşı (suçun derecesine göre sünnette sınırları belirlenmiş) el kesme cezası; zina fiiline recm; masum birine isnat edilen iftiraya kazf cezası; toplum düzenini kargaşaya sürüklemeye çalışan terör gibi eylemlere idam veya sürgün edilme gibi cezalar suçun ortaya çıkmadan önce getirilen tedbirlerden bazılarıdır. Bu durum Kur’ân’ın suçluya uygulanacak cezaya yönelik hukuksal düzenleme ve uygulamalara üst sınır koyma şekli olarak anlaşılmaktadır. Sarhoşluk veren içki/maddeler, (uyuşturucu ve benzeri) yalan, iftira, fuhşiyat, büyücülük, fal bakma, zina, rüşvet gibi fiillerin insanlık tarihi itibarıyla çirkin olarak kabul edilmesi, toplumların bu yönde aldığı tedbirler, düzeni olumlu yönde korumanın da aslında din temelli olduğu, dolayısıyla İslam açısından Kur’ân ve sîret kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵⁸

Hüküm boyutuyla Kur’ân’da çözüm adresine ulaşamayan bir konuda ikinci adres her zaman hadis olmuştur. Sîret bu yönüyle birçok soruya cevap kaynağı olmuştur. Cezaya yönelik Kur’ân’da bazı konular için sınırları belirlenmiş olsa da sünnet ve hadislerle birçoğunun tatbik edilmesiyle daha anlaşılır hale getirilmiştir. Mesela *‘insanların can ve mallarına yönelik işlemiş olduğu gayri meşru fiiller sebebiyle, üstünde tatbiki denenmemiş ceza kalmamış olan bir kişi, akıllanıp tövbe edinceye kadar, bu da mümkün olmazsa ölünceye kadar hapsedilir’* hükmü bu durma örnektir.⁵⁸⁰ Topluma yönelik oluşturacağı olası zararı önlemek üzere izole edilen kişinin hapiste kaldığı sürenin tamamı için nafakasını devlet karşılar. Buna göre sistem, mağduriyeti hiç kimseye yansımayacak şekilde sınırlarının belirlenip işletildiği de anlaşılmaktadır.

Kur’ân, insanın zerre kadar bile olsa yapacağı her bir amelin karşılığını iyilik ya da kötülük yönüyle bulacağını⁵⁸¹ ve kendisine asla zulmedilmeyeceğini haber vermektedir.⁵⁸²

⁵⁸⁰ el-Hicavî, Şerefuddin Musa b. Ahmed, *el-İkna’ fî Fıkhi’l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Mısır: el-Matbaatü’l-Mısriyye, 1932), 4/271-272.

⁵⁸¹ Zilzâl 99/8; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/413-416.

⁵⁸² Yûnus 10/44.

⁷⁶² Sâd 38/28.

Adaletli olmak tam da bu durumda iyilik sahibine hakkını tam; zulmeden müfsitlere de hak ettikleri oranda hakları teslim etmekten anlaşılmaktadır. Bu konudaki âyet şöyledir: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ* “Yoksa iman eden, dünya ve

âhiret yurduna yönelik hayırlı ameller yapanlar ile dünya hayatında fesat çıkaranları aynı mı değerlendirecektik? Ya da günahattan kendilerini koruyanlar ile günaha dalanlar gibi mi tutacaktık.”⁷⁶² Allah’ın iyi ile kötüyü eşdeğer tutmayacağını hatırlatıldığı âyetlerde, dolaylı olarak, hâkim ile mahkûmun bir arada olduğu yerde suç ve ceza; hükümdarın olduğu yerde de himayesi altındaki iyi olan insanlara ikramının kuvvetle muhtemel gerçeğine benzer sonuca da işaret edilmiştir. Beklenen sonuç da insan fitratı açısından uygun olanıdır.⁵⁸³

Kur’ân’da geçen iyilik ve kötülüğe dair kavramlara bakıldığında, insanın kurtuluşu için fiillerde pozitif değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. İyiliklere karşılık olarak verilecek mükâfatın çarpımı, günahlara karşı verilecek oransal cezadan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır: *مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَلُهَا وَمَنْ*

جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَلُهَا “Kim bir iyilikle (huzurumuza) gelirse ona getirdiğinin

(iyiliğin karşılığı) on katı vardır; her kim bir kötülükle (huzurumuza) gelirse o sadece getirdiğinin misliyle cezalandırılacaktır. Onlar (orada) haksızlığa uğramayacaklar.”⁵⁸⁴

İyiliğin neler olabileceği hususunda çerçeve çok geniş tutulmuştur. Mesela Hz. Peygambere “Ey Allah’ın Resulü! ‘Le ilahe illallah’ sözü bu (hasenat) kapsamda mıdır?” diye sorulunca, ‘Hem de en üstünüdür’⁷⁶⁵ şeklinde cevap vermiştir. Yani zikir, Kur’ân kıraati⁷⁶⁶ gibi zahiri lafzi ya da gizli zikirlerin de mali ve bedeni yapılan ibadet, infak, cihat vb. iyilikler gibi değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Nicelik bağlamda iyiliklerin karşılığının daha fazla olacağına dair (Allah’tan sakınanların alacakları) mükâfatın iki cennet olduğunun haber verilmesi, iyiliklerin yine insan lehine takdir edilen bir sonuçtur. *وَلَمْ يَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ* “Rabbinin huzuruna varacağı günün korkusunu taşıyanlara çifte cennet vardır.”⁵⁸⁵ Bununla beraber kötülükler fiiliyata dökülünce, hesap defterine bir günah olarak işlenirken, bir iyiliğin sevap olarak zirve sayısının ucu açık

⁵⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/262-263.

⁵⁸⁴ el-En’âm 6/160; İbn Atıyye el-Endelusi, *el-Muharrerü l-vecîz fî tefsîri l-kitâbi l-‘azîz*, 2/370-371.

⁷⁶⁵ et-Taberî, *Câmiu l-Beyân an Te’vili Âyi l-Kur’ân*, 8/108. ⁷⁶⁶ Bûharî, *Fezailü l-Kur’ân*, 21.

⁵⁸⁵ er-Rahmân 55/46.

tutulmuştur. Âyetlerde iyiliklere verilecek en üst karşılığın sınırlarına temas edildi⁵⁸⁶ ise de hadislerde, niyeti iyi olanın o iyiliği yapmaya imkânı yetmese de (sahibine) sevap kazandıracağı⁵⁸⁷ bildirilmiş olması, iyilik sınırlarının çok geniş olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'da ceza üslup sınırları, Kur'ân'da ele alınan konular arasındadır. 'Müeyyide' boyutuyla bilinen ceza uygulamasında esas olan, işlenen fiil ile karşılığında uygulanacak yaptırım arasında bir dengenin gözetilmesidir. Bu konuda Kur'ân'da belli sınırlar mevcuttur. Mesela el-Bakara Sûresi 194. Âyetinde geçen "... *Saldırmazlık kuralına uymak karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın.*"⁵⁸⁸ el-En'am Sûresinde ise iyilik yayanlara olumlu yönde avantaj sağlamak suretiyle "*Kim iyilikle gelirse (iyilik yaparsa) ona getirdiğinin (yapmış olduğu iyiliğin) on katı vardır; kim de kötülükle gelirse (günah işlese) o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.*" ifadeleri izlenmesi gereken üslup ve sınırlar hakkında yön verici mahiyettedir.⁵⁸⁹

Allah, kendisinin inkâr edilmesini kabul etmemektedir.⁵⁹⁰ Durum böyle iken, O'nu inkâr etmek, emir/nehiy; helal/haram noktasında sınırlarını sürekli aşmak, insanlara zulmetmek gibi suçların cezasız kalmasını düşünmek akli ve vicdani olarak kabul edilememektedir. Tam tersi durumda ise Allah'a, insanlara ve diğer yaratılmışlara karşı görevini yapmış, Allah'ın kendisini görmek istediği hâl üzere hayat sürmüş kişinin mükâfatla taltif edilmeme durumu da aynı şekilde (insan fıtratı açısından) haksızlık olarak telakki edilecektir. Ehlisünnet inancına göre kötülerini cezalandırmak, iyileri de ödüllendirmek nazari olarak Allah'ın tasarrufunda olduğu gibi, Kur'ân âyetleri ile hadislerde açıklanan; zerre miktarı olsa da iyilik ve kötülüğün karşılığının olacağı ilke ve hükümleriyle de uyushmaktadır. Buna göre va'd ve vaid kapsamında iyi kulların mükâfat; kötülerin ise ceza göreceğinin kesinleştiği görülmektedir.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ el-En'am 6/160; (el-Bakara Sûresi 261. Âyetinde infakla ilgili verilen mesajda, iyiliğin üst sınırı yedi yüz sayısına kadar olabileceği işaret edilmiştir. Ayrıca bk. el-Bakara 2/265); İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 2/370-371.

⁵⁸⁷ İbrâhim Kâfi Dönmez, "Niyet", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 33/169-172.

⁵⁸⁸ Celâleyn, Celâleddin Süyûtî, - Celâleddin Muhallî, *Tefsîru'l- imameyn el- Celleyn* (Mardin: Nursabah Yayıncılık, [M. Nuri Nas] 1948), 30.

⁵⁸⁹ Hey'et, Karaman vd. "*Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*"; Konuyla ilgili hadisler için bk. Bûharî, '*İman*', 31; Müslim, '*İman*', 205-207.

⁵⁹⁰ Âl-i İmrân 3/177; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/142-143.

⁵⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, 239/B, 540 A.

Azabın ahirette ebedi olup olmayacağı ile ilgili sahabelerden bir kısmı dâhil her iki ihtimal olasılığıyla görüş belirtmişlerdir. Azabın “hulud” ve “ebed” kelimeleriyle ifade edildiğini savunan İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, hadisleri de delil göstererek ebedi olacağını savunmuşlardır. Onlara göre Allah’ın inkârcılara yönelik ebedi azaba dair vaîd’idir. Diğer bir kısmı ise Allah’ın rahmeti azabını geçtiğinden uzun zaman geçtikten sonra herkesin kurtulacağını, dolayısıyla azabın ebedi olmayacağını savunmuşlardır.⁵⁹²

Azap yönüyle Kur’ân’da özellikle münafık, müşrik, kâfir, zalim vb. inanç ve fiil yönüyle kötü kişilerin ebedi azabı tadacaklarına dair âyetlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu durumun yanı sıra iman sahibi kişilerin de dünyada işledikleri günah (kötü fiiller/özellikle kul hakkına taalluk edenler) oranında karşılık azap görüp daha sonra istikametini imana çeviren herkesin cennete girecekleri yönünde hadis-i şerifler vardır.⁷⁷⁵ Bu konuyla ilgili şöyle buyurulmuştur: *“Cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme girdikten (ve sadece Allah’ın takdir edip bildiği bir müddet geçtikten) sonra Allah: ‘Bir hardal tanesi kadar da olsa (dünyada iken) kalbinde iman olanları cehennemden çıkarın’ buyuracak ve çıkarılacaklardır.”*⁵⁹³ Araştırmamızda âyetlerin zahir manasına göre bakıldığında cennet ve cehennem hayatının ebediliği kesinlik arz etmektedir.

Ceza ve mükâfat boyutuyla A’râf’takilerin kalacakları süre sınırı: A’râf, Kur’ân’ın yedinci sûresinin ismi olduğu gibi cennet ile cehennemi birbirinden ayıran yüksekçe bir yerin ismi olarak da kullanılmıştır.⁷⁷⁷

Kur’ân’ı Kerim, cennet nimetlerinden bahsederken birçok âyette خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا yani içinde ebedi kalınacağına dair beyanda bulunmaktadır. Bu konuda temsili bir âyeti kerime verilecek olursa Âlemlerin rabbi şöyle haber vermektedir: *“İman edip amelleri sâlih olan kişileri, altlarından ırmaklar akan; içinde ebedi kalacakları cennetlere yerleştireceğiz.”*⁷⁷⁸ Buna mukabil Yüce Allah (c.c.) cehennem azabının ebedilik hususuyla ilgili, (insanlara yine merhamet nazarını öncelemek suretiyle) her suça karşılık değil, belli başlı kural ve hükümlerin çiğnenmesine yönelik uygulanacağını yine Kur’ân’da haber vermiştir. Bu durumu haber veren örneklerden birinde şöyle buyurulmaktadır: *“Her kim Allah’a ve peygamberine karşı gelirse,*

⁵⁹² Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 12/71; Buhârî, *Tevhid*, 55.

⁷⁷⁵ Müslim, *İman*, 279.

⁵⁹³ Bûharî, *İman*, 15; Ayrıca bk. Müslim, *İman*, 147-149. ⁷⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “A’râf”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 1991), 3/259. ⁷⁷⁸ en-Nisâ 4/122.

*piştiğinden dolayı acı duymaz hale geldikçe, acıyı duysunlar diye derilerini başka derilerle değiştiririz...”*⁵⁹⁶ Azaba çarptırılacak kişilerin sadece vücutları değil, ruhsal olarak da etkilenecekleri anlaşılmaktadır.

2.4. Kur’ân’ı Kerîm’de Ceza Metodu

Kur’ân’ı Kerim, insanlığa evrensel bir kitap olarak indirildiği için maddi âlemle ilişkili tüm suçların cezasını belirtmemiştir. Bunun sebebi, anlaşılması güç, okunması ve ezberlenmesi imkânsız hale gelecek onlarca ciltlik bir kitap yükünün önüne geçilmesidir. Bununla ilgili açıklanması gereken konuları sünnet üstlenmektedir. Kur’ân’ın cezaya yönelik metodu incelendiğinde, ‘suç ve günah olduğu kul tarafından bilinen ya da bu konuda hakikaten cahilane işlenen fiiller’ için ceza uygulamasını farklı belirlemiştir. Yani günaha meyletme sürecinde fiilin bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılmış olması, cezada yöntem ve sınır farklılığı da meydana getirmiştir. Bu konudaki âyeti kerimelerden biri bu durumu şu şekilde haber vermektedir: *“وَمَا كَانَ آلَ لِيُضِلُّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ ۚ حَتَّىٰ يَبْيُتِنَ ۖ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ”* Allah, bir kavme hidâyet nasip ettikten sonra, sakınıp uzak durmaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça, onları sapıtmışlardan sayacak değildir.”⁷⁸⁴ Peygamberler tarafından tebliğ ulaştırılmadan hiçbir beldeyi helâk edip cezalandırmayacağına dair Allah’ın vermiş olduğu güvence ceza metodu açısından önemlidir.⁵⁹⁷

Peygamberlerin tebliğinin ulaştırıldığı andan itibaren belirlenen sınırların ihlâli neticesinde ceza tehdidi işlemeye başlar. Kur’ân’da Allah’ın bizatihi helâk ettiği kavimlerin azap edilme sebeplerine bakıldığında, imanı red başta olmak üzere, işledikleri kötü ameller sebebiyle tüm toplumun sorumlu tutulmasından ve (nadir de olsa) bireylerin kişisel çapta harama/suçta bulaşmalarından kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Peygamberler aracılığıyla yapılan dini tebliğe sırt çevirip karşı cephe tutanlara yönelik Allah’ın bizzat uyguladığı cezalar, “kavimlerin helâk edilmesi” vb. cezalar, Kur’ân kıssalarında aktarılan ceza türlerindendir. Kıssalar yoluyla verilen mesajların, sonraki nesillere aktarılmasındaki hikmeti, uyarı ve ibret alınması yönüyle değerlendirilmesi ceza metodu açısından önem arz etmektedir.⁷⁸⁶

Bireylerin işledikleri halde sorumlu tutulacağı fiillere yönelik cezalar, toplumsal düzen, huzur ve emniyetinin sağlanması yönünde hukuka dayalı yaptırımlardır. Buna göre

⁵⁹⁶ en-Nisâ 4/56; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni-l-Âzîm*, 4/120-123. ⁷⁸⁴ et-Tevbe 9/115.

⁵⁹⁷ el-En'âm 6/131; el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyeti* ve 's-süver, 7/270-273.

⁷⁸⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hicr, 13/401-402.

can, mal, aile, nesil ve dinin korunmasına yönelik konulan tedbirleri ihlâl edenlere karşılık belirlenen evveli uyarı, akıbeti ise acı verici (caydırıcı) müeyyideler olarak anlaşılabilir. Buna göre Kur'ân'da ve sîret bağlamında Hz. Peygamberin hadislerinde toplumda ortaya çıkan sorunları çözmek, düzeni sağlamak ve korumak, insan ve toplum varlığını en iyi şekilde muhafaza etmeye yönelik alınıp uygulanan her bir cezaî tedbir, ilgili metot açısından değerlidir.⁵⁹⁸

Kur'ân'ın ceza metodunda denge/misil: Kur'ân'da geçen bazı suçlara yönelik cezalar, fiile aynı cins ve orantıda belirlenmiştir. İnsan öldürmek⁷⁸⁸ ve vücut bütünlüğüne yönelik suçlar, kısas⁷⁸⁹ uygulanarak tatbik edilir. Yani işlenen suça aynı cinsten ceza ile karşılık verilmesi, Kur'ân'da var olan metotlardandır. Bu konudaki âyeti kerimelerden bazıları şu şekilde buyurmaktadır: “الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهُمْ وَآلِهِمْ وَلَعَبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَ نَسْلِيهِمْ كَمَا نَسَّ وَالِقَآءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ” *“Onlar ki (kâfirler) dinlerini bir eğlence ve oyundan ibaret kabul ederek, dünya hayatının aldatisına uğradılar. Âyetlerimizi yalanlayarak, bu günlere (huzurumuza) kavuşacaklarını nasıl unuttularsa biz de bugün (burada onları) öylece unutturuz.”*⁵⁹⁹

Benzer cezalandırma metoduyla (başkalarıyla alay edenlere verilecek ceza ile ilgili) bir diğer âyette şöyle buyurulmuştur: “الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّرِينَ عَيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ۖ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ” *“Müminlerden gerek gönüllü olarak fazla sadaka verenlere, gerekse daha fazla (infak) edecek durumu olmayanlarla alay edip onlara dil uzatanları Allah, maskara olacakları duruma çevirmiş/çevirecektir.”*⁷⁹¹ Hz. Nuh'un Müminleri boğulmaktan (helâkten) kurtarmak için inşa ettiği geminin yanından geçerken alay eden kâfirlerin akıbetiyle ilgili Kur'ân'ı Kerim benzer hatırlatmayı yapmaktadır: “(Hz. Nuh) Gemiye hazırlıyordu. Kavminden ileri gelen kişilerden birileri ne zaman ki o'nun yanından geçerse, onu alaya alıyorlardı. (Kavmine) Dedi ki: ‘Bizimle alay mı ediyorsunuz? (ki ediyorsunuz) Bizimle nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle alay edeceğiz.’”⁷⁹² Bu uyarıyla başkalarını çekiştirip alay edenlere; müminleri küçük düşürmeye çalışanlara karşılık, aynı cinsten bir ceza ile tecziye edileceklerinin haber verilmiş

⁵⁹⁸ Ayrıca bk. Abdullah Draz, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Otto Yayınları, 2012); Muhammed Abid Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2013). ⁷⁸⁸ el-Bakara 2/178-179; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 2/178-180. ⁷⁸⁹ el-Mâide 5/45.

⁵⁹⁹ el-A'râf 7/51; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/35.

⁷⁹¹ et-Tevbe 9/79. ⁷⁹² Hûd 11/38.

olması, ne tür olursa olsun karşıdaki kişiyi rencide edebilecek her davranışın, uygulayıcısına ceza olarak döneceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ceza metodunda suça yönelik ters orantılı azap: Şahısların işledikleri suçlara karşılık misli ile cezalandırılması gerektiğini ifade eden âyetler, ilgili konu bağlamında farklı başlıklar altında da ele alınmıştır. Cezanın tersi orantıda uygulanabileceğine yönelik âyeti kerimelerde şöyle buyurulmuştur: “**اِنَّ الدِّينَ يَحُورُ اِلَّا وَرَسُولُهُ كُتِبُوا كَمَا كُتِبَ الدِّينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَا آيَاتٍ** **بَيِّنَاتٍ لِّلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ**”⁶⁰⁰ *Şüphesiz ki Allah’a ve onun resulüne karşı çıkıp başkaldıranlar (onların koyduğu sınırları çiğneyerek, kendilerince sınır belirlemeye kalkışmaları), kendilerinden öncekilerin başına geldiği gibi alçaltılmışlardır/alçaltılacaklardır. Hâlbuki biz açık âyetler nazil ettik. Kâfirlere yönelik alçaltıcı/küçültücü bir azap vardır.* Konuyla ilgili açıklayıcı örnek vermek gerekirse zina suçu (içki de bu kategoride değerlendirilebilir) işleyenlere yönelik bedeni hazza karşılık verilen ceza, yine bedeni merkeze alarak ona eziyet veren celde ya da recm cezası şeklinde belirlenmesi, orantı ve ‘cezada misl’ olduğu gibi cezada ‘ters orantı’ olarak değerlendirilebilir. Nitekim günaha bulaştığı zaman kişinin hissettiği bedeni hazzın yine beden yönüyle azap edilerek cezalandırılması, haz-azap yönüyle ters orantılı sonuçlar ortaya koymaktadır. Benzer suçlar kategorisinde ‘kibirleşip Allah’a karşı yan çizmek’ gibi azgınlıklara yeltenenlere yönelik (kibre karşı alçaltıcı ceza metoduyla) çok “alçaltıcı” azap va’d edilmesi bir diğer örnek şeklinde verilebilir. Allah ve elçisine karşı büyüklük taslayanların ters orantıyla alçaltıcı/küçültücü/küçük düşürücü büyük bir cezadan haber verilmiş olması, doğru orantılı olmasa da ters orantı yönteminin Kur’ân’daki varlığını göstermektedir. Hâlbuki âyeti kerimeler ile hadis-i şerifler, bu tür cezalara muhatap olunmaması bağlamında kulluğun nasıl olması gerektiğine dair birçok yerde yön vermişlerdir. Bu konuda verilebilecek âyet ve hadis örnekleri arasından şunlar zikredilebilir. **وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرَضِ هَوْنًا** ... *“Rahman’ın has kulları öyle kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler...”*⁶⁰¹ Sîret bağlamında Resulullah’ın kibrin zıttı olan tevazuu da tersi orantıyla mükâfata ulaştıracağını haber vermesi bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. **مَنْ تَوَاضَعَ لِّاٰلِ**

كَيْفَ تَخَشُّ عَارْفَهُ اِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ تَطَّأْوَ لَتَعِظُ مَا وَضَعَهُ اِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ *“Kim huşusundan dolayı tevazu sahibi olursa, Allah o kimseyi kıyamet günü yüceltir. Ve her kim kibirleşip böbürlenirse*

⁶⁰⁰ el-Mücâdele 58/5; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 22/446.

⁶⁰¹ Furkân 25/73; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsiri’l-Kur’ân*, 4/215-217.

Allah da onu kıyamet günü alçaltır.”⁶⁰² Yine Hz. Peygamberin deyiimiyle “*Kibrin hakikati inkâr edip, insanları küçük görmek*”⁶⁰³ olarak değerlendirilmiş olması, insan fitrat gereği nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnkârcıların Müslümanlara karşı ortaya koydukları hasmane/zalim tutuma karşı ise “kararlı ve tavizsiz”⁶⁰⁴ davranmaları gerektiğinin haber verilmesi de cezada ‘misil’ bağlamında değerlendirilmelidir.

“Her şey zıddıyla (bilinir) tarif edilir”⁶⁰⁵ kaidesine göre değerlendirildiğinde tebşirin yanında inzar ve ta’zir metodu, kişiyi her an gaflet tuzağına karşı diri; hata ve günahlara düşme noktasında da tedbirli kılmaktadır. Söz konusu metodun sık sık kullanılmasındaki hikmetin, insanın yaratılış ve fitrat boyutuyla gerekliliğinden olduğu söylenebilmektedir. Fıtratı iyilik olarak değerlendirildiğinde onu bozan temel etkenin de kötülük olduğu savunulabilir. Fıtratın doğruluk/hakikat üzere temel teşkil ettiği de şüphesiz hakikat diliyle

“ O halde sen فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ الْإِلَهِ النَّاسِ عَلَيَّ هَٰذَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ الْإِلَهِ ”
beyan edilmiştir:

Hanif bir şekilde tüm benliğinle dine, Allah’ın insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme yoktur.”⁶⁰⁶ Fıtrat, insanın kötülük bağlamında çevresinden etkilenmenin sonucuyla değişime uğramaktadır. Sevap ve günah da birbirine zıt manalarla ifade edilen kavramlardır. Mükâfat-azap kazanma müsabakasına niyetlendiği doğrultuda yol alan bir insanın, yarışmanın sonunda alacağı derecelerle ilgili ön bilgi yine

-وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ -
konular arasındadır.

“Gerçek tartı o gün kurulacak olan tartıdır. O gün kimin iyilikleri tartıda ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا

يَظْلُمُونَ Ve kimin iyilikleri tartıda hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimize karşı çıkmaları (inkar etmeleri) sebebiyle kendilerini ziyan edenlerdir.”⁶⁰⁷

Uyarı ve cezalarda evrensellik (kıssalardan bazı örnekler): Kur’ân’ı Kerim’de peygamberleri yalanlayıp azgınlık-küfür gibi sebeplerle helâk edilen birçok kavim

⁶⁰² Müslim, *Birr*, 69; Müslim, *Cennet*, 64; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Beka Yayınları, 2022), 3/76.

⁶⁰³ Müslim, *İman*, 147; Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 1/225.

⁶⁰⁴ el-Fetih 48/29; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 5/261-266.

⁶⁰⁵ Yunus Emre Gördük, İlk İnsan Nesli Nasıl Devam Etti? /Her şey Zıddıyla Kâimdir İlkesi, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı 29 (2018), 88.

⁶⁰⁶ er-Rûm 30/30; İbn Kesîr, *Tefsîrü ’l-Kur’âni ’l-Âzîm*, 11/26-27.

⁶⁰⁷ el-A’râf 7/9.

zikredilmiştir. Kur'ân'da kıssalarında bu minvalde verilen örneklerden biri; kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a (a.s.) yönelik sergiledikleri kavli, fiili ve psikolojik baskıda kendisinin evrensel çapta kardeşlerine karşı 'af' seçeneğini ortaya koyarak verdiği evrensel mesajda görülmektedir. Hz. Yûsuf'a (a.s.) haset ettikleri için yanlarından uzaklaştırmak üzere devreye koydukları plan, suç ile ilgilidir. Nitekim kardeşleri tarafından⁶⁰⁸ dövülüp kuyuya atılması, köle olarak satılması devamında domino etkisiyle büyük mağduriyetler yaşatmış olmaları kulluk yönüyle hak işgalidir. Buna göre kendisi için imkânlar oluşunca bu haksızlıklar oranında kardeşlerine misliyle uygulanması gereken bir ceza şeklinde düşünülebilirdi. Ayrıca kendisi Mısır'da köle olarak satılması; babası ve sevdiklerinden ayrı kalmaya mecbur bırakılması; iftiraya uğrayıp zindanda uzun yıllar çektiği sıkıntılar sebebiyle kendisinde oluşturduğu mağduriyet kul hakkı ihlalini göstermektedir. Kardeşleri tarafından korunacağına dair verilip tutulamayan söz, kurulan tuzak, ortaya atılan aldatma (gömleğin üstünde gösterilen/ona ait olmayan kan) 'kurt yedi' uydurması vb. tüm davranışların Allah katında suç teşkil etmektedir.⁶⁰⁹ Tüm bunlara rağmen Hz. Yûsuf, kardeşlerini affederek büyük bir erdem sergilemiştir. Kur'ân'da geçen bu kıssa, evrensel çapta cezalandırmak yerine nasıl davranılması gerektiğinin ipuçları Hz. Yûsuf (a.s.) üzerinden evrensel boyutta verilmektedir. Şu durumu da ifade etmek gerekir ki Hz. Yûsuf'un (a.s.) kendisine yönelik yapılan bu davranışlara karşılık, kıtlık döneminde Mısır'a gittikleri bir seferde kardeşi Bünyamin'i onlardan alarak yanında bıraktırması, kardeşlerine "duygusal ceza" verildiğini göstermektedir.⁶¹⁰

Kur'ân'ı Kerim'de zikredilen İsrailoğulları ile ilgili de birçok cezadan bahsedilmiştir. Mesela çeşitli taşkınlıkların yanı sıra, avlanmanın yasak olduğu günlerde türlü hilelerle verilmiş hüküm ve kararları çiğneyenlere yönelik 'aşağılık maymuna dönüştürülme' cezasına çarptırılmış olmaları bu örneklerdendir.⁶¹¹ Yine isyan ve haddi aşmaları sebebiyle Hz. Îsâ ve Hz. Dâvûd'un dili (bedduası) ile kendilerine lanet okunduğu bildirilmiştir.⁸⁰⁵ Nitekim lanet de ağır ceza kapsamı içerisindedir. Bahsi geçen cezalarda hedef kişiler muayyen olduklarından bu örneklerde cezanın şümulü değil, emre itaatsizliğe karşı olacağına dair evrensel bir mesaj söz konusudur.

Yahudilerin aşırılıkları/haddi aşmaları, zulmetmeleri, faiz yemeleri, Allah yolunda gitmek isteyenleri engellemeleri, haksız şekilde insanların mallarını yemeleri gibi sebeplerle

⁶⁰⁸ Yûsuf 12/12; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/312.

⁶⁰⁹ Yûsuf 12/13-14; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/312-313.

⁶¹⁰ Yûsuf 12/78-80; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 3/338.

⁸⁰⁵ el-A'râf 7/165; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 10/525-526. ⁸⁰⁵ el-Mâide 5/78.

daha önce yemeleri kendilerine helal olan bazı yiyeceklerin haram kılınmış olması da⁶¹² takındıkları tutum ve davranışlara karşılık kendilerine verilen ceza türlerindendir. Bu da cezalandırmanın farklı bir yöntemini göstermektedir. Benzer durumda Hz. Musa zamanında kendilerine vahiy yoluyla (öldürülen birinin katillerini ortaya çıkarmak için) bir inek kesmeleri emredilince, her defasında bahaneler, itirazlar öne sürmelerine karşılık, aradıkları ineğin özelliklerini artırarak yani onlara, istenilen sığırı bulmalarını zorlaştırarak farklı bir ceza sisteminin uygulandığı anlaşılmaktadır.⁶¹³ Burada işlerin rast gidebilmesi için samimiyetin önemli olduğuna dair evrensel bir hatırlatma söz konusudur.

2.5. Kur'ân'da Geçen Cezalarda Amaç

İnsan, yaratılış sürecinde yani ana rahmine cenin olarak düşmesiyle beraber vücut ehliyeti hakları elde etmektedir. Söz konusu hakları tehdit eden kişilere karşı gerek kanuni (örfi de olabilir) gerekse İlâhi kaynaklı müeyyideler, ilgili hakların güvence altına alınabilmesi adına vaz geçilmez tedbirler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹⁴ Suçun alenen işlenip yayılmasının engellenmesi; toplum yapı sistemi ve vicdanını korumak, bununla beraber suça sevk edecek fiillerin önüne geçmek ile suçluyu terbiye/ıslah etmek cezanın amaçları arasındadır. Buna rağmen zamanla cezaların dini öğretiler içerisinde neden var olduğu konusuna yönelik dikkatin pek azalmış olduğu görülmektedir. Ayıp örtme, suçu affetme, küskünleri barıştırma gibi Hz. Peygamberin sîretinde çokça karşılaşılan güzel hasletler, yerini kendi göbeğini kendi kesen, sabırsız ve tahammülsüz bir şekle dönüştüğü, meydana gelen olaylardan anlaşılmaktadır. Genel itibarla işlenen olumsuz fiillerin ardından cezanın devreye girmesi ve kişi açısından suçun meydana getirdiği mahcubiyet, pişmanlığı ortaya çıkartmaktadır. Edinilen bu tecrübeyi başkalarına aktarmanın olumlu sonuçları açısından tecrübesizlerin tedbirli ve temkinli davranmasını olumlu yönde etkilemek cezanın amaçları arasında değerlendirilmelidir.

İnsan fitrat itibarıyla övülme, sevindirilme ve taltif edilmeyi sever; hakaret, acı çekme ve cezalandırılmayı ise istemez. Toplumsal düzen ile insanın istikametten sapkınlığa kaymaması için İlâhi kanunlar çerçevesinde bir takım emir ve yasakların belirlenmiş olması ceza tehtidiyle ilişkilidir. Dünya hayatında işlenen ve faili belli olan suçlara yönelik uygulanan

⁶¹² en-Nisa 4/160-161.

⁶¹³ el-Bakara 2/67-71; Ayrıca bk. Suat Erdoğan, Kur'ân ve Sünnetteki Konuyla İlgili Nasların Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirmesi, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2020), 143-145.

⁶¹⁴ Saffet Sancaklı, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *İnönü Üniversitesi, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/2, (2003), 23-51.

cezalar, öncelikle mağdurun daha sonra toplumun ve hatta failin vicdanını rahatlatıcı özelliğe sahiptir.⁶¹⁵

Kontrol edilemediğinde insani açısından kendi nefsi daha çok kötülüğü emretmektedir.⁶¹⁶ Bu sebeple şeytan vesvesesi,⁶¹⁷ heva ve hevesler⁸¹² bir ekseninde buluşunca, insanın günaha bulaşmaması için çok güçlü irade azim/sebat göstermesini gerektirir. Bu kudrete sahip olmayan kişileri günahattan sakındırıp caydırmanın en etkin yollarından biri ise ceza korku/güdüdür. Buna göre, Allah'ın belirlediği emir ve yasaklar, (her iki yönüyle uyulmadığı takdirde) insanın cezalandırılma korku ve psikolojisiyle suç işlemekten uzak tutmaktadır. Dolayısıyla günaha bulaşmayıp emredilen ibadetleri uygulamak suretiyle cezadan korunması amaçlanmıştır.⁶¹⁸ Bu bağlamda sîret uygulamalarına bakıldığında caydırıcılık etkisinin daha fazla olması düşüncesiyle had cezalarının infazı gizli değil, aleni yapıldığı görülmektedir.⁶¹⁹ Bu durumda ceza, suça bulaşmaya karşı “öncü bir engel;” buna rağmen suça bulaşıldığı takdirde bir “müeyyide” özelliğine haiz olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸¹⁵

Kur'ân ve sünnette cezalara dair çok örneğe yer verilmesine yönelik amaçlar arasında, suçluların topluma kazandırılmak üzere ıslah edilmeleri; suç/günaha yönelimlerinin engellenmesidir.⁸¹⁶ Mesela suçluya uygulanan ta'zîr cezasında suç ve fail durumu ile suçun zamansal, mekânsal gibi şartlarının uygunluğunun aranmasında özel bir amaç (ıslah çabası) olduğuna işaret etmektedir.⁶²⁰

Tüm canlılarda olduğu gibi her şeyin bir ecele yaratıldığı Kur'ân'da haber verilmiştir.⁶²¹ İnsan olarak yaşadığımız geçici dünya hayatı bir ecele bağlı iken, diğer âlemdeki ikinci inşada, ölümü gerektiren bir ecele bağlılık (ikinci haşr) söz konusu değildir. Yani sadece bu dünya hayatına ait bir ölüm ve hemen akabinde sonsuz hayatın temelinde ilk

⁶¹⁵ Âdem Yıldırım, *Kur'ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, Doktora Tezi, 2013), 90-98.

⁶¹⁶ Yûsuf 12/53; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kurân*, 3/332-333.

⁶¹⁷ en-Nâs 114/4-5; el-A'râf 7/20; Tâhâ 20/120; Kâf 50/16; el-Bakara 2/36; Ayrıca hadislerde şeytanın bu yöndeki tehlikesine işaret eden uyarılar vardır: 'Damarlarda dolaşan kan misali şeytan, insan nefsinde dolaştığı' (Bûharî, *Ahkâm*, 21); Her bir insanın (ona tuzak kurmakla görevli) bir şeytanın olduğu' (Mûsned, 2/156); Şeytanın insana en fazla vesvese yoluyla zarar verdiği' (Ebû Dâvûd, *Edeb*, 109) ...⁸¹² el-Bakara 2/120; el-Mâide 5/48-70-77; el-En'âm 119-150.

⁶¹⁸ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali ibn Muhammed ibn Habib, *el-Ahkamu's-Sultaniyye, ve'l-Vileyetü'd-Diniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 336.

⁶¹⁹ Ebû'l-Vefâ, Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed, İbn Ferhun, *Tebsiratü'l-Hüküm fi Usuli'l-Akdiyye ve Menahici'l-Ahkâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 2/202. ⁸¹⁵ İbnu'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, 5/212.

⁸¹⁶ İbnü'l Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/335.

⁶²⁰ Muhammed Tahir b. Muhammed, İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi* (Gaye Problemi), trc. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 298.

⁶²¹ el-A'râf 7/34.

ve son haşr vardır. Bu son dirilişin vukuuyla birlikte, amellere dair mükâfata ya da azaba etki edecek herhangi bir değişim fırsatı sağlanmayacaktır.⁶²² Dolayısıyla insanın ikinci bir imtihanı olmayacaktır. Dünya hayatının son fırsat olduğunun bilinci de ceza konusunda insanı dizginleyen amaç ve etkenlerden belki de en başlıcasıdır.

Kur'ân'ın birçok âyetinde Allah'ın merhametli, bağışlayan, sonsuz rahmet sahibi, kullara tuzak kurmayan, latif ve müşfik, adaletli, zulmetmeyen gibi sıfatlarla tanıtılmıştır. Sonsuz keremini kulların üstüne yağdırması yönüyle değerlendirildiğinde kullara ceza vermenin sünnetüllaha aykırı olduğu gibi bir izlenimi akıllara getirebilmektedir. Nitekim Allah'ın kullara azap etmek istemediğinin mesajını Kur'ân'ın ilk âyeti olan besmeleden (“*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*”) anlamak mümkündür. Buna rağmen cehennemin varlığına dair soruya verilebilecek cevap; cehennemi dolduracağına dair âyetin varlığı, adalet gereği olarak anlaşılmalıdır.⁸²⁰ O halde cezanın amaçları arasında adaletin sağlanması da görülmelidir.

2.6. Âyetlerde Azap Tasavvurunun Suç Önlemedeki Etkisi

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet sahneleri canlandırılarak, insanın zihnin dünyasında tasavvur ettiren birçok âyeti kerime, âhirette muhtemel cezadan haber verilmiştir. Azap yönüyle tasavvura konu olan her bir sahne, şiddetli azabın oldukça çetin olduğunu göstermektedir. Kur'ân'da kullanılan bu yöntem, insanların günahattan sakınmalarını sağlayabilmekle birlikte, merhamete dolayısıyla dengeli bir hayata yöneltmeyi amaçladığından son derece değerlidir. Bu konuda insan çaresizliğini zirve şekliyle yansıtan Kıyâme Sûresi, insanın küçük kıyameti olarak tanımlanan ölüm anını sahnelerken yaşanacak korkuyu gözler önüne sermektedir. *“كَلَّا ۖ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ۖ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ۖ وَظَنَّ اَنَّهُ الْفَرَاۗقُ ۖ (Can çekişen kişi), bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlayacak ۖ وَالتَّفَتُّۙ السَّاقُۙ بِالسَّاقِ ۖ (ölüm acısıyla) kıvranıp, bacağı (diğer) bacağına dolaşacak ۖ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَۤى ۖ ذِى الْمَسَاقِ ۖ (İşte o gün Rabbine doğru ebedi yolculuk başlamış olacak.”*⁶²³

İnsan dünyaya gelirken çoklu doğumla kardeşleriyle de olsa her biri farklı yapı ve kendine has özelliklerle müstakil halde yaratılır. Doğumda her bir fert tek başına ve şahsi

⁶²² en-Nisâ 4/122, 169; er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 11/95-96.

⁸²⁰ es-Secde 32/30.

⁶²³ el-Kıyâme 75/26-30.

nefsini ilgilendiren duygu ve güdülerle dünyaya gözünü açar. Aynı zamanda dünya hayatında imtihanı da ayrı yaşar. Başlangıç sahnesinde tek başına yaratılan insan, son nefesinde yine tek başına dünyadan göç eder. Bu durumu haber veren âyeti kerimede şöyle buyurulmuştur: وَلَقَدْ وَرَّاءَ ظُهُورِكُمْ

yarattığımız gibi (yine) teker teker bize geleceksiniz ve (dünya hayatının imtihanı olup) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız.⁶²⁴ Âyette her canlının ölümü tadacağına haber verilmesi, insanların geneli için ürkütücü aynı zamanda küçük kıyameti olarak kabul edilebilir. Ölen her insan âhiret yurduna bir şey götürmediğinden “Size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız”⁶²⁵ gibi net ifadelerle teyidi, insanı tek başına olmasından da kaynaklı onu çepeçevre saran tehlikelerle birlikte (düşünüldüğünde) daha muhtaç ve çaresiz kılmaktadır. Bu durum da suç ve günaha bulaşma noktasında temkinli davranmayı beraberinde getirmektedir.

Emanet ya da imtihan vesilesi olarak insana verilen beden, evlatlar, mal ve diğer nimetlerin geri alınacak olması, ceza olarak algılanmamalıdır. İnsanın bunlarla geçici bir süre ile imtihan edildiğine dair bilgi âyetlerde haber verilmiştir.⁶²⁶ Ancak emanet olan şeyin geri alınacağına haber verilmesi öncül uyarı şeklinde de anlaşılmalıdır. Yani sayısal çokluk, makam, mal, aile, akraba ve kan bağlarının imanın önüne geçemeyeceğinin mesajı olarak da düşünülebilir. “Sura üflendiği andan itibaren artık aralarında akrabalık bağ (ve ilişkileri) son bulacak; birbirlerine soru da soramayacaklardır.”⁶²⁷ Âyeti kerimede sayılan dünyevi madde ve bağların kıyametin kopmasıyla işlevselliklerini kaybedecekleri haber verilmiştir. Kıyamet saati ve yeniden dirilmeyi inkâr eden kişilerin gözleriyle şahit olacakları duruma dikkat çekme niteliğindedir. Kıyamet sahnesinin canlandırılıp tasvir edildiği âyetlerde kişinin anne, baba, eş ve kardeş gibi yakınlardan bile kaçacağını ifade etmesi, dehşet verici korkuyu gözler önüne sermektedir. İnsanın dehşet derecede büyük gördüğü korkunç bir takım şeyler, Allah katında çok basit olabilir. Fakat Allah’ın dehşet olarak tarif ettiği bir şeyi, insan aklının ölçemeyeceği bir boyutta felaket olarak anlamak gerekmektedir. İşte onlardan birinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ “Şüphesiz, o saatin şiddeti çok muazzam bir şeydir.”⁶²⁸

⁶²⁴ el-En’âm 6/94.

⁶²⁵ el-En’âm 6/94.

⁶²⁶ el-Kehf 18/9 5; et-Tevbe 9/55; el-Bakara 2/86.

⁶²⁷ el-Mü’minün 23/101.

⁶²⁸ el-Hac 22/1; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân, 16/446-448.

Kıyametin kopuş anında olacaklardan bahseden benzer âyetler, terhib yönüyle insanı gaflete düşmeye karşı diri tutmaktadır. Son derece korkunç olan bu sahneleri, kendi içinde hissetmeye sevk ederek, her an gelmesi muhtemel o duruma hazırlıklı olunması gerektiği yönünde yine teyakkuzu da sağlamaktadır. Kur’ân, bu tür âyeti kerimelerden bir kısmını zikretmekle, daha çok iman etmeyenlerin iştahlarını kesmektedir. Konu bağlamda âyeti kerimeler şöyle haber vermektedir: *“Ey insanlar! Rabbinize (Allah’a) karşı çıkmaktan sakının. Kıyamet sarsıntısı (depremi) hakikaten muazzam büyüklükte bir olaydır. O günü göreceğiniz zaman, çocuk emziren her kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her bebek hamili kadın, karnında taşıdığı çocuğu düşürecektir. (O sırada) insanları gördüğünde sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah’ın azabı (kıyamet dehşeti) pek çok şiddetlidir.”*⁶²⁹ Hitabın mümin kâfir ayırımı olmaksızın insanlığın tamamına yapılmış olması, varsa imanlarını korumalarına; yoksa imana sevke yönelik olduğu da anlaşılmaktadır. O an (kıyamet saatinde) azaptan kaçmanın mümkün olmadığına, onu takip eden âhirette ise azabın da daha üst düzey olduğu; ‘ *Allah’ın azabı çok şiddetlidir (çetindir)*’ gibi ifadelerle pekiştirilmiştir. Bununla beraber şunu da söylemek mümkündür ki o vakte şahitlik edecek tüm insanlara toplu bir cezadan bahsetmek, kesin hüküm bağlamında mümkün görünmemektedir. Çünkü müminlerin kıyamet saati sırasında farklı hallerde (azap edilmeden) ruhlarının alınacağı da hadis kaynaklarında yer almıştır.⁶³⁰ Naziât Sûresi 6. Âyeti kerimesinde *“Şiddetli sarsıntı, onu izleyen ikinci sarsıntı, korkudan yüreklerin ağza geldiği, insanların gözlerine korku girmesi”*⁸²⁹ şeklinde kıyamet saatine dair dehşet dolu anlar sahnelenirken, inkârcı ve isyancılara yönelik terhip söz konusudur. Başka ayetlerde ise şöyle buyrulmaktadır: *“Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eş ve çocuklarından kaçtığı gün, onlardan her birinin işi kendine ziyadesiyle yeter durumdadır. O gün birtakım yüzler parlaktır, güler haldedir, (çünkü) müjde almıştır; Bir kısım yüzler ise o gün toza toprağa (batmış) bürünmüş vaziyette kapkaradır, işte bunlar inkârcı ve günahkârlardır.”*⁶³¹ Ayetlerin bir kısmında müminlere yönelik müjde ifadelerine yer verildiğinden kıyamet saatinde endişe duymalarını gerektirecek herhangi bir durumun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim mümin, inanç ve ibadetiyle bu kaygı, endişe durumuna düşmemek için gerekli tedbiri daha önce almıştır. *“Onlar, وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُتَشَفِّقُونَ*

⁶²⁹ el-Hac 22/1-2; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 16/446-448.

⁶³⁰ Müslim, *İman*, 234/148.

⁸²⁹ en-Nâziât 79/6-9.

⁶³¹ el-Abese 80/33-42.

*rablerinin azabından çok korkarlar.”*⁶³² Rabbinin va'd ettiği azaba yönelik rehavete kapılmadan; kendilerini bu yönde kurtulmuşçasına garanti kapsamında bulmayıp, temkinli davrandıktan sonra) en nihâyetinde gerisini Allah'a havale etmişlerdir. Onların bu halini teyit eden âyetler de *“يُوفُونَ بِالْأَنذَارِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا”* *“Onlar (müminler), verdikleri mevcuttur:*

*sözün arkasında durup gereğini yaparlar ve dehşeti geniş çaplı, her yerde hissedilen bir günden (kıyametin kopuş anından) korkarlar;”*⁶³³ *“Bizler, korkunç derecede, zorluğu çetin bir günde (kıyamet saatinde) Rabbimizden korkarız.”*⁶³⁴ Olması gerektiği şekliyle, salih amel ve takva ekseninde bir hayat (Kur'ân'ın, hükmüne uygun) yaşadıklarından her zaman güvende olacakları anlaşılabilmektedir.

Kıyametin dehşet verici yönünü tasvir eden sadece birkaç ayet örneğiyle yetinmekle birlikte bireysel çapta her insanın ölüm anının kendisinin küçük kıyameti olduğunu söylemek de mümkündür. Bu bağlamda inkârcılar için ölüm anında da ceza boyutuyla dehşet sahnelerinin var olduğu yine âyeti kerimelerde haber verilmiştir. Müminler tarafından yukarıda ifade ettiğimiz gibi gerek büyük kıyamet saati gerekse ölüm saatiyle nitelenebilecek olan küçük kıyamete yönelik de tedbir alınmış ve gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Başta iman olmak üzere hiçbir tedbire hazırlıklı olmayan inkârcıların ise içinde olacakları söz konusu hallerini tasvir eden âyeti kerimelerden birinde şöyle buyurulmaktadır: *“Melekleri görecekləri o (ölüm) günü, işte o an, günahlara batmış olanlar için hiçbir olumlu (müjde içerikli) haber bulunmayacaktır. Ve o kimseler (meleklerle hitaben) ‘her şeyden (iyi nimetlerin tamamından) mahrum kaldık’ diyecekler.”*⁸³⁴ Inkârcılara yönelik cezalandırma süreci dünya hayatının son evrelerinde başlamış olduğu, böylece va'd edilen İlâhî azabı dünya gözüyle daha net müşahade ettikleri anlaşılmaktadır. Onlar açısından sürecin nasıl işleyip devam edeceğine yönelik Kur'ân'ı Kerim'in ifadesi, durumun korkunç düzeyde olduğunu buyurmaktadır: وَلَوْ

تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ

“O zalim (inkârcılar), ölüm dalgaları arasında (azap görürken), meleklerde ellerini uzatarak (onlara) ‘haydi, canlarınızı (kurtara

⁶³² el-Meâric 70/27-28.

⁶³³ el-İnsân 76/7; el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/295-297.

⁶³⁴ el-İnsân 76/10; el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 8/295-297.

⁸³⁴ Furkân 25/22; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/342-344.

biliyorsanız) kurtarın! Allah'ı inkâr edip ona karşı iftira da etmenizden, O'nun âyetlerine karşı kibirli davranmanızdan ötürü bu gün aşağılayıcı (zillete düşürücü) bir azapla cezalandırılacaksınız!' derken onların o anki halini görebilsen!"⁶³⁵

Müminler açısından ölüm anına ilişkin durumu özetleyecek bir âyeti kerimede ise şöyle قَالُوا رَبَّنَا أَلِثْمٌ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْنَا هُمُ الْمَلَائِكَةُ ۚ تَخَافُوا وَلَ تَخْزَنُوا وَابْشِرُوا بِالْجَنَّةِ ۚ buyurulmuştur:

النَّبِيِّ كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (İman edip) 'Rabbimiz Allah'tır' deyip istikamet üzere yaşayanlar, işte o kişiler için (üzerlerine) melekler indirilir ve şu müjde verilir: Korkmayın, üzülmeğin, size vaat edilen cennetle (mükâfatlandırıldığınız için) sevinin."⁸³⁶ "Bizler, dünya hayatında ve âhiret (yurdunda) sizin dostlarınızız. Orada (cennette) çok bağışlayıcı, merhametli olan Allah'tan sizin için canınızın çektiği her şeye sahip olacağınız; umduğunuz her şeye nail olacağınız bir ikram vardır."⁶³⁶ Bu âyetlerden aynı zamanda müminlerin istikamet üzere oldukları sürece, dünya işlerinde meleklerin onlar için görünmez bir yardımcı olduklarını söylemek ve anlamak da mümkündür. Nitekim âyette geçen "bizler (sizler için) dünya hayatında ve âhirette dostlarınızız" vurgusu bu manaya ulaştırmaktadır. Buna göre Allah (c.c.) melekleri dünya

hayatında müminlere destekçi kıldığı gibi, ölüm anında تَخَافُوا وَلَ تَخْزَنُوا "Korkmayın, üzülmeğin" Allah'ın ikramının habercisi olacaklarını bu açıdan da anlamak mümkündür.

Aynı şekilde amel defteri sağ taraftan alacaklara: فَسَلِّمُ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ "Selam sana ey hakkın ve doğruluğun yanında durmuş kişi"⁶³⁷ demek suretiyle selamlayıcısı; nihâyetinde mümin cennete gireceği zaman yine melekler onu karşılayıcı olarak وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهُ أَسَلَّمَ عَلَيْكُمْ طَبْتُمْ فَادْخُلُوهَا

خَالِدِينَ (Cennetin) bekçileri (melekler) onlara, 'selam olsun size! (hoş geldiniz) Ebedi olarak kalacağınız cennete buyurun giriniz." Demek suretiyle her zaman mükâfat kapılarının habercileri olarak müminin karşılamaktalar.

Sonuç itibariyle ceza ve mükâfat bağlamında, Allah'ın müminlere yönelik olumlu yönde; inkârcı ve zalimlere yönelik de azap ederek toplum huzuru, insanın aşırılıklarını bastırmak üzere, kendi kudretinin bir tezahürü olarak görünmez ordu ve askerleriyle

⁶³⁵ el-En'âm 6/93; es-Seâlibî, el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân, 2/494-496.

⁸³⁶ Fussilet 41/30.

⁶³⁶ Fussilet 41/31-32.

⁶³⁷ el-Vâkıa 56/91; el-Begavî, Meâlimü't-Tenzîl, 8/26-28.

⁸³⁹ el-Ahzâp33/9.

cezalandırdığı anlaşılmıştır. لَمْ تَرَ وَهًا ۖ وَجُنُودًا لَمْ تَرَ وَهًا ۖ ...ve görmediğiniz askerler (ordu)...⁸³⁹; وَ جُنُودًا لَمْ تَرَ وَهًا ۖ وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۖ إِنَّ زَلَّ askerler indirdi, böylelikle inkârcıların hak ettiklerine karşılık cezalarını verdi.”⁶³⁸ Bu durum cezaya düşmemek üzere temkinli davranışları diri tutmaktadır.

2.7. Kur’ân’da Terğib-Terhibin Cezaya Etkisi

Sözlük manası “talep etmek, özenmek” olan ve rağbet kökünden türeyen terğib “kişiyi güzel bir işi yapmaya yönelik, teşvik etmek” demektir. “Çekinmek, korkmak, sakınmak” mânasına gelen ve rehbet kökünden türeyen terhib ise “kişiyi caydırıcılık yönde korkutmak, kötü bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamına gelir. Bu iki kelime dinî literatürde genelde birlikte kullanılır.⁶³⁹

Terğib, teşvik manasında kullanılmaktadır. Kişiyi meşru, doğru ve iyi sonuca ulaşmaya yönlendirmektir.⁶⁴⁰ Terhib kavramı da korkutmak, uzaklaştırmak, sakındırmak gibi manalar için kullanılır. Hata işleyen-işlemeye meyilli olan kişilerin düşecekleri günah/hata/suçtan vazgeçirmeye yönelik dünya ve âhirette alacağı cezanın muhtemel/olası faile hatırlatılması veya bildirilmesidir.⁶⁴¹

Allah, sorumluluğu diğer varlıklara teklif etmiş fakat onlar yükün ağırlığından olsa gerek kabul etmemişlerdir. Lakin bu görevi insan yüklenip kabul etmiştir. Buna göre Kur’ân, dünyayı imar göreviyle vazifelendirildiğinden dolayı insana hitap eder. Bu sebeple insan fitratı ile din-vahiy arasında ayrılmaz bağlar vardır. Tüm boyutlarıyla değerlendirildiğinde insanın yüklendiği bu görevi hakkıyla yerine getirdiği takdirde melekler dâhil, yaratılmış tüm varlıklardan üstün bir vaziyette tutulacak olması elbette lehinedir.

Genel itibarla Kur’ân’da insana yapılan her hitap, içinde yaşadığı dünyayı, var olan düzen ve nesli tahrip etmeden istikamet üzere bir ömür yaşaması yönüyle ilham vermektedir. Bu çerçevede vahiy, insanı iyiliğe teşvik ederken, diğer taraftan kötülöklere de dikkat çekerek, insanın önünde var olan iki yoldan birini tercih noktasında (sonuçlarına katlanmak zorunda tutularak) serbest bırakmıştır. Bu konudaki âyeti kerime örnekleri şöyle buyurulmaktadır: فَالْهُمْ هَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۖ ...O’na (nefse) kötölük ve iyilik yeteneklerini yerleştirene ki ...”

⁶³⁸ et-Tevbe 9/26.

⁶³⁹ Mehmet Görmez, “Terğib ve Terhib”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi, 2011), 40/508-509.

⁶⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 5/254.

⁶⁴¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 5/337.

⁸⁴⁴ eş-Şems 91/8-10.

وَقَدْ خَابَ مَنْ نَفْسِيْنِ ارَندِرَان (ve temiz tutan) muhakkak kurtulmuştur. فَافْلَحَ مَنْ رَكِيْهٖ ا
(Nefsini) kötülöklere mahkuma eden ise ziyana uğramıştır.”⁸⁴⁴ İyilik ya da kötölük
yapma eğilimi insan tabiatında yaratılmış olduğu halde bu iki hasletten birini geliştirip terbiye
etmenin de tercihte özgür olduğu için insanda bittiğı şu âyeti kerimeden anlaşılmaktadır.
وَهَذَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ “...İnsana iki yolu (iyilik/kötölük) göstermedik mi?”⁶⁴²

Allah, Kur’ân’da insanın nasıl bir psikolojik yapıda yaratılmış olduğunu sıklıkla
hatırlatır. Birkaç örnek vermek gerekirse; اِنَّهٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُوْلًا “hakikaten (insan), pek zalim,
pek
cahildir;”⁸⁴⁶ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ “insan çok aceleci sıfatıyla (da) yaratılmıştır;”⁶⁴³ اِنَّ
الْاِنْسَانَ خُلِقَ

اِنَّهٗ لَظَالِمٌ كَاثِرٌ “İnsan, hakikaten çok tahammülsüz olarak var edilmiştir. Bir sıkıntıyla karşılaşınca
pek sızlanır. Fakat kendisine bir nimet ikram edilince kendisinden başka kimseye fayda
... (Kendi
كلَّ اَنَاسٍ اِنَّهٗ لَظَالِمٌ كَاثِرٌ “İnsan güçsüz yaratılmıştır.”⁸⁴⁹ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ
ضعيف ا”⁶⁴⁵⁶⁴⁴ vermez;

kendini yeter gören) insan, muhakkak azgınlık eder”⁶⁴⁶ İnsana ait gerek duygusal gerekse
fiziksel yönden verdiğimiz bu örneklerde daha çok günaha yatkınlık gibi düşünceler
algılanabilir. Bu durumda suçlularda cezadan muaf tutulmak üzere geçerli bir haklılık
gerekçe/içgüdüğü ortaya çıkar. Fakat bu noktada yine Kur’ân, insana zorluk (ve günahlara)
karşı direnç gösterme, mücadele etme yeteneğinin verildiğine dair âyeti kerimeyi hatırlatarak,
bu olasılığı devre dışı bırakmıştır. لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْ كَبَدٍ “Şüphesiz ki insanı
zorluklarla mücadele edebilecek güç de (vererek) yarattık.”⁶⁴⁷ Böylece insanın günaha düşme
konusunda kendini cezaya muhatap kılacak fiillerden uzaklaşmama, zafiyet gibi hasletlerle
yaratılmış olduğuna ve bu sebeple suç işlediğine dair öne sürebileceği bahanelerin önünü en
son verdiğimiz âyeti kerime ile kapatmıştır. Bu sonuçtan insanın ruhsal yapısında kötölük,
şer, yalan/yanlış, çirkin/günah gibi olumsuz vasıflara yatkınlık olabildiği gibi söz konusu
olumsuz vasıfları bulundukları halden olumlu hale dönüştürerek, mükâfata ulaştıracak
hayır/hasenat, iyilik/salih amel, doğruluk/dürüstlük gibi güzel meziyetlerin de var oluşu,
dengenin sağlanması açısından çok değerlidir.

⁶⁴² el-Beled 90/10; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân, 24/414-415.

⁸⁴⁶ el-Ahzâp33/73.

⁶⁴³ el-Enbiyâ 21/37.

⁶⁴⁴ en-Nisâ 4/28; el-Kurtubî, el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân, 6/290-293.

⁶⁴⁵ el-Meâric 70/19-21.

⁶⁴⁶ el-Alak 90/6; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân, 24/538-539.

⁶⁴⁷ el-Beled 90/4; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân, 24/401-404. ⁸⁵²

Yûsuf 12/53; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân, 13/203-204.

Cezanın ilişkili olduğu konulardan biri; terğib ve terhibe tesir eden etkenler arasında bulunan ‘nefis’ ve merhaleleridir. Nefsin ilham etmesi sonucu kişi, psikolojik yönlendirmeye maruz kalarak, (nefse kötülük işlemek ve kötülüktan korunmak güdüsü verilmiş [Şems, 91/73]) yaptığı iyilik ya da kötülük neticesinde iki yönlü cezaya muhatap kılınmıştır. İnsan nefsinin mertebelerine baktığımızda ‘nefs-i emmare’ olarak tarif edilen nefis türünün aşırı bir şekilde kötülük telkin ettiği anlaşılır. Konu hakkında ilgili âyeti kerimede şöyle buyrulmaktadır: ... *...نَفْسٍ لَّامَّةٍ تَزُورُ الْبَلْسُوءَ* “...*Nefis aşırı şekilde kötülük emreder...*”⁸⁵² Bu âyeti kerimenin devamında *...لَا مَآ رَجَمَ رَبِّي* “*Rabbimin merhameti (acıyıp koruması) dışında*” ifadesiyle Yüce Allah, dengeyi işaret etmektedir. Buna göre insanın murakabe hissiyle hareket ettiğinde, olası ceza tehlikesinden çıkış kapısını bulacağına dair ipuçları verilmiştir.

‘Nefsi emmare’ye mukabil, insanı kurtuluşa ulaştıracak nefis türlerinden de bahsedilmiştir. İnsanın gerek rabbi ile gerekse beşeri ilişkilerinin çok zayıfladığı günümüzde, sosyal düzenin iyi sağlanabilmesi ve cezai müeyyidelerden uzak kalınabilmesi için bireyin aslına dönmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Dünya genelinde hak ve adaletin yerini zorbalığın aldığı, insana ait dokunulmaz denilen alanlarda bile fazlaca ihlâllerin görüldüğü dünyamızda, toplum ve gönül huzuru açısından iyiliği ilham eden bir nefis psikolojisi gereklidir. Bunun sağlanması için Kur’ân’da övülen ‘nefs-i marziyye ve nefis-i mutmainne’⁶⁴⁸ olarak tanıtılan nefislerden birine sahip olmak, cezadan uzak durabilmek açısından önemlidir.

Yukarıda birbirine tezat olduğunu zikrettiğimiz nefis türlerinden ayrı bir nefis var ki (Nefs-i Levvame)⁶⁴⁹ o da insanın aslına sadık kalması yönünde sahibine sürekli uyarıyla sitem eden bir nefis türüdür. Bu nefis türü, sahibi için toplum içerisinde bulunması gereken çizgiden aşırıya kaymaması yönünde verdiği ilhamla adeta kontrol mekanizması görevi görmektedir. Yapılan günah ve hatalara karşı sahibine sitem ederek, hatanın kendisine yakışmadığı, bundan utanması gerektiği veya yapılmayan iyiliklerin kişi açısından kayıp sayılması gibi dürtülerle sitem eden bu nefis türü, yine istikamet üzere kalmada önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda nefis türlerinin de terğib ve terhib açısından kişiyi ceza ve mükâfata sevk eden etkenler olduğu anlaşılmaktadır.

Terhib ve terğib yönüyle cezanın dünyadaki aksiyomu: Kur’ân’ı Kerîm’in, cezaya dair terğib ve terhib üslubunun nasıl olduğunu Hz. Muhammed’e tavsiye edilen: Allah’ın

⁶⁴⁸ el-Fecr 89/27-30.

⁶⁴⁹ el-Kıyâme 75/1-2; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 23/465-466. ⁸⁵⁵ en-Nahl 16/125; er-Razî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 20/140-142.

yoluna hikmetle, iyi ve güzel nasihatle davet etmeyi; doğru yöntemlerle mücadele etmeyi öğütlemesinden anlamak mümkündür.⁸⁵⁵

İki boyutuyla ceza, (mükâfat-azap) insanlık hayatının yaşanılabilir olmasının bir gereği olarak güçlü etkiye sahiptir. İlâhi ikazın tesirli olması için, âhirette suçlulara va'd edilen azabın dünyada müşahade edilen örnekleri üzerinden verilip, insan aklının da bunu kabul ediyor olması gerekmektedir. Buna göre âhirette suçlulara va'd edilen cezaların benzerleri, dünya hayatında kısmen de olsa insana uygulanmasından anlamak mümkündür. Ancak dünya hayatından verilebilecek misaller, kişinin azabı hak edip etmeyişiyle ilgili değildir. Mesela yanlışlıkla çekici parmağa vurmak, yürürken yere kapaklanmak, zehirli hayvanlar tarafından ısırılmak, yanan ateşe dokunmak/düşmek... gibi irili ufaklı; haklı-haksız acı verici kazalar bu duruma örneklik teşkil etmektedir. Bu durumda insanın dünya hayatında yaşamış olduğu çeşitli acılar, âhirette karşılaşılabileceği daha çetin acıların varlığını kabul etmesi açısından ikna edici özelliktedir. Çekilen acılara tahammül, müdahale ve tedavinin sınırlı olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, bu dünyada azabı tatıp ayne'l-yakin ölçüsüyle şahit olmak, kişinin kendini uhrevi azaptan muhafaza etmesi için frenleyici mahiyettedir.

Azap ve cehennem kavramları zikredilince insanın aklında çağrışım uyandıran ilk şey genellikle 'ateş' olmaktadır. Dolayısıyla insan, dünya hayatında ateşin elem verici bir özelliğe sahip olduğunu çeşitli yöntemlerle tecrübe etmiş, ateşin verdiği acının dayanılmaz olduğuna dünya hayatında şahit olmuştur. İnsanın acıyla tecrübe ettiği bu azaptan sakındırmak üzere Kur'ân'da şöyle bir uyarı yapılmıştır. *"Nimet içinde yüzen o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver; çünkü bizim yanımızda (kâfirler için) bukağı/demir köstek vardır, cehennem vardır, boğazdan zor geçen yiyecekler vardır ve elem dolu bir azap vardır."*⁶⁵⁰ Âyeti kerimenin son kısmında ateşle cezalandırma faslından hemen sonra 'boğazdan zor geçen yiyecekler' ile 'elem dolu bir azap' cümleleri de dünya hayatında zahmet ve sıkıntı ile tecrübe edilmiş birçok zorluğun, âhirete dair versiyonu mahiyetindedir. Dünya hayatında iken tecrübe edilen diğer birçok azap türü, insanın yabancı olmadığı hatta bizzat kendisi yaşayarak ya da başkasından görerek acısını müşahade etmiş olması sebebiyle daha dengeli bir hayatı kendisine zorunlu kılmakta, dolayısıyla cezaya muhatap olmamak için temkinli hareket etmektedir.

İtikada yönelik terhib-tergib: Kur'ân ve hadislerde inanca dair terhib ve tergib mesajlar pek çoktur. Bu bağlamda el-En'am Sûresi yüz elli birinci âyetinden başlamak üzere

⁶⁵⁰ el-Müzzemmil 73/11-12.

tevhit inancı başta olmak üzere birçok konuda benimsenmesi istenen temel ilkelere yer verilmiştir: “(Onlara) De ki: Geliniz de sizlere rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım. Ona (Allah’a) hiçbir şeyi şerik (ortak) koşmayın. Anne ve babalarınıza iyilikte bulununuz. Fakirlik (çekilebilir) korku/endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Kötülüklerin (günah/çirkinlik) açıktan olanına da gizli olanına da yaklaşmayın. Haklı bir gerekçe olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın (insanları öldürmeyin). İşte bunlar Allah’ın size emrettikleri(nden)dir; ümit edilir ki düşünüp anlarsınız.”⁶⁵¹ Âyetin başlangıcında dikkat çekmeye yönelik bir ifade kullanılmıştır. Bu âyetle de tüm İlahî dinlerde olduğu gibi tevhit inancını; Allah’a (hâşâ) kız-erkek evlat isnat etmekten sakınmayı emretmektedir. İslam inanç esaslarının başında Allah’a iman vardır. Nitekim inanmak (iman etmek) ile inkâr (kâfir/müşrik/ateist vb.) olmak, bireyin kurtuluşa ermesi ya da azaba uğraması açısından en temel etkidir.⁶⁵² Hak ile batılın öğretileri akli olarak düşünüldüğünde ‘hak’, adalet çizgisine riâyet ettiğinden dolayı ceza gerektirecek girişimlere karşı tedbirli hatta takvalı yaklaşım benimser. Batıl ise inanç temelindeki arızadan kaynaklı hata/suç işlemeye müsaittir, dolayısıyla cezayla karşılaşma durumu kesinlik arz etmektedir. Mesela Hz. Nuh, oğlu iman etmeyip boğulanlardan olunca, durumu Allah’a arz etmiştir. Yüce Allah ise mutlak adalet ve hüküm sahibi olduğunun teyidi mahiyetinde: “*Hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.*”⁸⁵⁹ Bu sonuçla iman bağının biyolojik bağdan öncelendiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre iman, kabul ve ikrar neticesinde kurtuluş gemisine binilip azaptan kurtuluşa yol olacağı sonucunu doğurmaktadır.

Kur’ân’ın ceza terhib ve terğibinde cinsiyet durumu: Allah (c.c.) dünya hayatında sorumluluk yüklenerek yaşamını sürdüren insan ve cin topluğu gibi varlıklardan sadece kendisine saygı gösteren; iyi kul olanlara (cinsiyet farkı gözetilmeden) güzel bir hayat yaşatacağını vadetmiştir. Bu konuda Kur’ân şöyle buyurmuştur: “*Erkek olsun dişi olsun, iğinizden her kim iman sahibi iken güzel ameller yaparsa, (cin ya da insan topluluğu içerisindeki rolü ne kadar farklı olursa olsun) ona çok hoş bir hayat yaşatırız.*”⁶⁵³ Buna göre kurtuluşa erebilmesi için kuldan asıl istenen, iman etmiş olmasıyla beraber salih amel için çabalamasıdır. Yine ‘iyilik yolunu’ tutanlardan bahsedilirken, cinsiyet, milliyet, ırk ve diğer özelliklere değinilmemiş olması Kur’ân’ın ceza ve mükâfat boyutuyla sorumluluk sahibi

⁶⁵¹ el-En’âm 6/151; el-İsrâ 17/31; Ayrıca bk. er-Râzî, *Mefâtîhü’l-Gayb*, 31/70.

⁶⁵² Celalüddiyn Abdurrahmân b. Kemal Ebu Bekir, es-Süyûtî, *el-İtkan fî Ulumi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Salim Haşim (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2010), 6/250-253. ⁸⁵⁹ Hûd 11/46.

⁶⁵³ en-Nahl 16/97.

⁸⁶¹ Tâhâ 20/124.

kullara sunduğu fırsat eşitliğini de yansıtmaktadır. Âyeti kerimede geçen “*hoş bir hayat yaşatacağız*” ifadesinde akla gelen ilk şeyin iman huzuru ile dünya saadeti, mutluluk, yani kişinin kendini iyi hissettiği duygu yoğunluğudur. Cinsiyet farkı gözetilmeden varlıklı/varlıksız, iman sahibi bahtiyar kişilerin örnekleriyle beraber, saray ve servet içerisinde olup da mesut olmayan nice insanların varlığını, huzur ilişkisiyle ceza bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Allah (c.c.) kendisini anmayıp nankör olanlara darlık ve sıkıntı yaşatması konusunda da cinsiyet ayrımı yapmadığı görülmektedir. Genel hitap çerçevesinde “*Kim de beni anmaktan yüz çevirip (imtina ederse) muhakkak (onun) sıkıntılı bir hayatı olacaktır*”⁸⁶¹ buyurmak suretiyle insanlığın geneline uyarı yapılmaktadır. Allah’ı anmanın arkasındaki hikmet, aslında murakaba altında olduğu düşüncesiyle, suça bulaştıracak etkenlerden uzak durup, O’nun razı olacağı şekilde bir hayat yaşanmasına da kaynaklık eder mahiyettedir. Bunun için kadın-erkek her an ve her yerde ihsan bilinciyle أَنْ تَعْبُدُوهُ أَلَّا كَانُ لَكُمْ تَرَاهُ. فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ

يُرَاكَ “Allah’ı görüyormuş gibi kulluk” tavsiye edilmiştir. Nitekim “*biz görmesek de O, şüphesiz kulları görmektedir.*”⁶⁵⁴ Bu bilinçle hareket edip kulluğunu iyilikler üzerine bina eden kişi, terğib ile şu müjdeye muhatap olacakken, “*Şâyet (kullar) doğru yolda hak üzere yürürlerse kendilerini, içinde denemek üzere nimete gark ederiz;*”⁶⁵⁵ devamında hak ve hakikatin zıttına hareket edenlere yönelik ise terhib içerikli uyarı yapılmıştır: وَمَنْ يَعْزُضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدَ ا (çoğalan) bir azaba uğratar.”⁶⁵⁶ Allah, azabın şiddetini kademe kademe (git gide) artırmak suretiyle sürekli dozu yükselteceğini ifade etmekle, adeta kartopu örneğindeki duruma benzer şekliyle sürekli büyüyen bir azabı da haber vermektedir. Yani yarını bugünden daha sıkıntılı ve azap dolu bir çarkı andırırcasına, insanlığa cinsiyet farkının gözetilmediği hitap şekliyle umumi bir dikkat çekmektedir.

Terğib ve terhib bağlamında âyet ve uyarılara aldırış etmeyenlerin takındığı tutuma yönelik daha önce ceza uyarısı yapılmış olmasına rağmen âyetlerin unutulmasına karşılık, misli ceza devreye alınmıştır: “*İşte bu şekilde! Sana âyetlerimiz geldiğinde onları unutmuştun, bu gün ise buna karşılık sen unutulursun! (Yani isteklerine karşılık verilmez, sen de görmezden gelineceksin) Hak yolda olmayan ve rabbinin indirdiklerine inanmayanları işte*

⁶⁵⁴ Müslim, *İman*, 1/5.

⁶⁵⁵ el-Cin 72/16.

⁶⁵⁶ el-Cin 72/17.

böyle cezalandırırız. Hiç şüphe yok ki âhiretteki ceza daha şiddetli ve kalıcıdır.”⁶⁵⁷ Şeklinde bilgi verilerek, Allah’ın hiçbir şeyi unutmadığını yeri geldiğinde taksirli suçu insanın karşısına çıkartacağı anlaşılmaktadır. Âyetteki ‘unutma’ kavramı derinlemesine tefekkür edildiğinde azaba uğratılacak kulların geçersiz mazeretlerine karşılık tüm kapıların kapatılacağı da şu âyette vurgulanmıştır: “قَالَ اخْسَوْا فِيهَا وَلَوْ تَكْفُرُونَ (Allah buyurur ki) Yıkılın huzurumdan! Ve artık bana bir şey söylemeyin (konuşmayın)”⁶⁵⁸ Tüm bu uyarı ve diyalogun sonunda hayatlarında gitgide çoğalttıkları kötülöklere karşılık verilecek cezanın en büyüğünü işaret ederek, “Daha beterini haber vereyim mi?” Dedikten sonra ‘ateşi’ işaret eden ifadelerde şöyle buyurulmuştur: قُلْ أَفَأَنْتُمْ كُفَرَاءُ بِشَرِّ مَنْ دَلَّكَ اللَّهُ النَّارَ وَعَذَهَا أَلَّا تَكْفُرُوا أَلَّا تَكْفُرُوا (Şimdi size bundan daha vahim (daha çetin) olanı haber vereyim mi? Cehennem! Allah onu inkâr edenler için belirledi.”⁶⁵⁹ Tabiri caiz ise hiddetlenme sahnesini çağrıştıran bir üslupla işaret edilen korkunç akıbet, Allah’tan gafil yaşamamak gerektiği yönünde yine cinsiyet farkı gözetmeksizin terhib olarak anlaşılmalıdır.

Şahısların besledikleri düşünce ve niyetlere göre ceza bağlamında kendi akıbetlerine yönelik yol haritası belirledikleri söylenebilir. Bu konuda âyeti kerime şöyle buyurmaktadır: فَلَمْ يَزَلْ يَازِغُ وَآزَاغَ أَلَّا قُلُوبُهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَآ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (Onlar eğrilik (niyette yamukluk) yapınca Allah da kalplerini eğritti. Allah günaha sapanları doğru yola erıştirmez.”⁶⁶⁰ Allah’ın, insanların niyeti, tutum ve davranışlarına karşılık iyiye iyilikle; kötü fiil ve kötölöklere karşı da azap vermek suretiyle muamelede bulunulacağı, terğib ve terhib yönüyle ceza ile ilişkilidir. Buna göre fırsat eşitliği olarak bahşettiği duygusal ve fiziksel yönde azap veya mutluluk cihetiyle hazda, kadın ve erkeğe yönelik sınır ayırımına gidilmediği de anlaşılmaktadır.

اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِيْنَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِيْنَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِيْنَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِيْنَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّالِحِيْنَ وَالصَّالِحَاتِ وَالْحَافِظِيْنَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِيْنَ وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَّاجْرًا عَظِيمًا (Yüce Allah (c.c.) bir âyette müslüman erkekler, müslüman kadınlar, mümin erkekler, mümin kadınlar, ibadet ve taatte bulunan erkekler, ibadet ve taatte bulunan kadınlar, özü sözü istikamet üzere olan erkekler, özü sözü istikamet üzere olan kadınlar; sabırlı olan erkekler, sabırlı olan kadınlar; gönlünü kulluğa açmış

⁶⁵⁷ Tâhâ 20/124-127.

⁶⁵⁸ el-Mü’minûn 23/108.

⁶⁵⁹ el-Hac 22/72; er-Râzî, Mefâtihü’l-Gayb, 23/27-29.

⁶⁶⁰ es-Saff 61/5.

*erkekler, gönlünü kulluğa açmış kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetini muhafaza eden erkekler, iffetini muhafaza eden kadınlar; Allah'ı çokça zikreden erkekler, Allah'ı çokça zikreden kadınlar; işte bu özelliğe sahip olanlar için Allah büyük mükâfat hazırlamıştır.”*⁶⁶¹ Buyurmak suretiyle, kullukta cinsiyet ayrımının yapılmadığını açıkça göstermiştir.

Cinsiyet bağlamında kadın-erkek fark etmeksizin, Allah'a hesap vereceğine inanan her insan, kendi nefis kontrolünü dengede tutarak korku ve ümit arasında bir hayatı benimser. Buna göre herkes kendi nefisinden sorumludur ve eşit derecede ceza ve mükâfata muhataptır. Allah'ın azabından sakınıp günah işlemeye korkmak⁶⁶² da alınacak sonuç açısından eşitlik ilkesiyle ilişkilidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki Hz. Âdem ile eşi Havvâ'nın yaklaşımları yasaklanan bitkiden yemelerine yani emre itaatsizliklerine karşı her ikisi eşit bir şekilde suçlu bulunup cezalandırılmıştır.⁶⁶³ (Hz. Âdem aileyi temsil ettiğinden midir bilinmez ama bütüne bakıldığında suç her ikisine isnat edildiği halde Tâhâ Sûresi 121. Âyette Hz. Âdem'in yolu şaşıp rabbine asi olduğu bilgisi ayrıca verilmiştir) İkisinden birine 'sen biraz daha az suçluydun' şeklinde bir ayırıma gidilmemiştir. Tövbelerine karşı da her ikisine eşit şekilde kabul cevabı verilmiştir.

Günaha karşılık topluca bir ceza mı yoksa bireysel bir karşılık mı sorusuna Kur'ân şu âyetle de cevap vermektedir: وَلَوْ تَرَىٰٓ ذُرِّيَّتَكَ وَذُرِّيَّاتَكَ وَزُرَّاحُوتَ ۖ *“Hiç kimseye başkasına ait günahı yüklenmez...”*⁶⁶⁴ Âyetin ifade ettiği manayı, Hz. Nûh'a inananların gemiye yönlendirilmesi, aynı şekilde Hz. Lût'a inananların da helâk edilenlerden ayrı tutulmaları cezalandırmanın bireysel oluşuna, dolayısıyla günahın da bireysel olduğuna örnek olabileceği anlaşılmaktadır.⁶⁶⁵

Rızık korkusuyla öldürmeye yönelik terhib: Cahiliye döneminde (genelde) çoğu kabilenin kız çocuklarını, bazen de erkek çocuklarını bir takım olumsuz düşünce ve endişelerden kaynaklı öldürmüş oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kız çocuklarını yoksulluk⁶⁶⁶ veya külfete sebep olacakları korkusu, kadınların sürekli korunmaya muhtaç oldukları ve savaşlarda esir düşme riski; başlarına gelebilecek kötülük öngörüsü, evleneceği zaman aşağılanma düşüncesi, bunlarla birlikte yeni doğan çocukların total, şaşı, kör, benekli

⁶⁶¹ el-Ahzâp33/35.

⁶⁶² et-Tûr 52/26; el-İsrâ 17/57.

⁶⁶³ el-A'râf 7/19-27; Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, 2/333-334.

⁶⁶⁴ Fâtır 35/18.

⁶⁶⁵ Nûh 71/27; en-Neml 27/55; eş-Şuarâ 26/166.

⁶⁶⁶ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/31; Ayrıca bk. er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 31/70.

doğmuş/doğma olasılığı gibi gerekçelerle öldürmüşlerdir. Kur'ân'da cahiliye toplumunun bu durumunu özetleyen âyette şöyle buyurulmaktadır: *“Onlardan biri kız çocuğu ile müjdelence (babasına, kız çocuğunun dünyaya geldiği haberi verilince) öfkeye bürünür, yüzü de kapkara bir hâl alır. Kendisine verilen (kendince) kötü haber sebebiyle halktan saklamaya çalışır. Onu (doğan kızı) aşâğılık karmaşalı düşünceler içinde, yanında mı bırakıversin veyahut toprağa mı gömsün! (Derdine düşer).”*⁶⁶⁷ İnsanlık dışı uygulamaların sergilendiği cahiliye devrinde kadının doğum sancıları tutunca, boş arazide doğumu sağlanarak kız çocuğu doğduğu zaman kendi elleriyle gömmesi ya da altılı yaşlarına kadar yaşamasına izin verilerek babası tarafında öldürülmesiyle gerçekleştiriliyordu.⁶⁶⁸ Bu şekil davranışlara yönelik Kur'ân'ı Kerim ve hadis-i şeriflerde çok şiddetli bir şekilde karşı çıkılarak, ilgili tavır ve düşünceler yasaklanmıştır. Buna göre âhirette haksız yere öldürülen çocuklarla ilgili: *“Diri diri toprağa gömülen o (masum) kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğüne dair sorulduğu zaman...”*⁶⁶⁹ buyurmasıyla hesabın sonunda verilecek şiddetli cezaya yönelik işaretler verilmiştir.⁸⁷⁸ Sîret bağlamında da cahiliye dönemi çocuk ve kadınlara karşı takınılan tutumun İslam fitratına uygun olmadığına dair örnek hadisler mevcuttur: Kays b. Asım isimli bir kişinin sekiz tane kızını yukarıda saydığımız bazı bahane/gerekçelerle öldürdüğünü Allah resulüne anlatınca *“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz”*⁶⁷⁰ şeklinde cezada kendisine merhamet edilmeyeceğinin haberi verilmiştir. Buna göre merhametten mahrum bırakılma gibi riski göze almanın karşılığı ancak kişilerin sergiledikleri merhametsizliklerin misli oranında bir tehdit veya vaid'le kalbi katılıkların yumuşatılabilmesi mümkün olacaktır. Merhametin ele alındığı bu paragrafta, yapılan tehditlerin bile merhamet boyutuyla insan lehine olduğu anlaşılmalıdır.

Tergîb bağlamında Allah resulü kız çocukları hakkında *“Kız çocuklarına güzel muamelede bulunup onları güzel bir şekilde büyüten/terbiye edenin, cehenneme uzak olacağı”*⁶⁷¹ (kız kardeşe aynı şekilde iyi davranışlara da)⁶⁷² müjdesi vardır. Ayrıca İslam, kız çocuklarına reva görülen ve çoğu ölümle sonuçlanan bu tür uygulamaların önüne geçmek için

⁶⁶⁷ en-Nahl 16/58-59.

⁶⁶⁸ Mehmet Ali Kapar, “Mev'ude”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004), 29/491-492.

⁶⁶⁹ et-Tekvîr 81/8-9; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîrû'l-Bahrü'l-Muhîr*, 8/422-425.⁸⁷⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/70.

⁶⁷⁰ Bûharî, *Edeb*, 18; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 145; Tirmizî, *Birr*, 12.

⁶⁷¹ Bûharî, *Edeb*, 18.

⁶⁷² Tirmizî, *Birr*, 10.

belirlediği yasaklar ile birlikte peygambere biat etmek isteyen kadınlara çocuklarını öldürmeme şartı getirerek,⁶⁷³ tedbirleri genişletmiştir.

Yukarıda temas edilen konularda özellikle kız çocuklarının öldürülmesinin yasaklanması ve onların korunmasına yönelik alınan tedbirler, geçim sıkıntısı ve diğer endişelerin yersiz/gereksiz olduğunu yine Kur’ân ve hadisler haber vermiştir. Bu bağlamda verilen güvence el-En’am Sûresi yüz elli birinci âyetinde geçen “*Geçim kaygısıyla çocuklarınızı öldürmeyin*” emrine müteakip ‘*Biz sizi de onları da rızıklandırırız*’ ifadeleriyle çerçeveyi biraz daha genişleterek, hiçbir endişeye gerek olmadığı vurgulanmıştır. Güncel örnek olması hasebiyle geçim kaygısı ve diğer sebeplerden dolayı yapılan kürtaj uygulamasının da (cenin gebeliğin hangi merhalesinde olursa olsun çocuk aldırmanın/düşürmenin) âlimler tarafından verilen fetvalara göre haram olduğu bildirilmiştir.⁸⁸³ Nitekim çığneden her yasağın cezaya götüren bir yola dönüştüğü bilinen bir durumdur. Allah’ın yasakladığı haksız yere öldürmeye yönelik terhib; diğer yasak ve cezalara ilişkin bilgiler başka başlıklar altında da detaylıca verilmiştir.

Anne-babaya muamelede ceza ile mükâfata yönelik terhib ve terğib: Anne-babaya karşı iyilik ya da kötülükle muamele, ceza ve mükâfat açısından kişilere bağlayıcı sorumluluklar yüklemektedir. En’am Sûresinin yüz elli birinci âyetinde imandan sonraki tavsiye, ‘anne-babaya iyilik’ hakkında olmuştur. İslam’ın vefaya, terbiyeye, aile içi sevgisaygıya, insana gösterilmesi gereken hürmete; verilmesi gereken değere vb. konulara gösterdiği ihtimam âyet ve hadislerle sabittir. Kur’ân ve sünnetin ele aldığı her bir konunun yüksek düzeyde önem verilmesi gerektiği, ayetlerde yer almasından bilinmelidir. Annebabaya muameleyle dair iyiliğe terğib ya da kötülüğten terhib bağlamında hadisler oldukça fazla olduğundan çalışmada temsili bir iki örnekle iktifa edilmiştir. İlgili hadislerden birinde şöyle buyurulmuştur: “*Yaşlandıkları zaman anne-babasından birine ya da ikisine yettiği halde onlara gereken saygıyı (ilgi, alaka, hürmet, iyilik...) göstermediğinden dolayı cennete giremeyen kişiye yazıklar olsun.*”⁶⁷⁴ Genel için olmasa da özelde (Hz. Peygamberin nazarında) anne-babaya hizmet ve iyiliğin kişinin kendisi için en değerli olan canını kaybetme ihtimalinin olduğu cihattan da daha öncelikli örnek uygulamalarından anlamaktayız. Nitekim savaşa yani Allah yolunda cihada-hicrete katılmak isteyen bir gencin: “*Ben arkamda ağlayan bir anne-*

⁶⁷³ el-Mümtehine 60/12. ⁸⁸³ Detaylı bilgi için bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, İlgili Maddeye (*Kürtaj*) Yönelik Görüş ve Kararı; Hey’et, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı, 2024), 595.

⁶⁷⁴ Müslim, *Birr*, 9.

Hiz. Peygamberin hadis-i şeriflerinde, günahların toplumda sıradan bir hal almaması için gizliliği oldukça önemsenmiştir. Buna yönelik uyarı şöyledir: “*Bulaşmış olduğu günahları açığa vuranlar hariç, ümmetimin tümü affedilmiştir. Bir kişinin gece günah işleyip (Allah onun ayıbını örttüğü halde) gündüz vakti başkalarına ‘Ben gece şöyle böyle yaptım’ demesi açık günahlardandır. Oysaki Allah onun hatasını örtmüştü (Kendisi diğer insanlara anlatmakla o örtüyü kaldırmaktadır).*”⁶⁸⁰ Gizli işlenen günahları itiraf ya da ikrar etmenin maddi boyutuyla ceza gerektirdiğini, manevi boyutuyla da kötü çıkır açtığından dolayı ayrıca sahibi için ceza payı oluşturduğu bilinmelidir.⁶⁸⁰

İnsan açıktan yapamadığını, gizli veya تنها yerlerde yapınca, kendi ahlak ve iman seviyesini de ortaya koyar denilebilir. Çünkü âyet ve hadislerde açıktan ya da gizliden harama yaklaşılması gerektiğine yönelik uyarılar yapıldığı halde muhalefet ederek, nassları hafife alması söz konusudur. Bu sebeple toplumda günahların artmaması (sıradanlaşmaması) için işlenen kötü fiillerin başkalarına anlatılmasına dair teşebbüs, tedbir kapsamına alınarak yasaklanmıştır. Buradaki amaç, başkasının da zımnen günaha teşvik edilmemesi veya harama bulaşmaya cesaretlenmemesine yöneliktir. Herhangi bir işe öncülük sayılabilecek nitelikteki çıkır açmanın kişiye sorumluluk yüklediği daha önce de ifade edilmiştir. Bu bağlamda insanın ölümünden sonra amel defterinin üç şey (sadaka-i cariye; geride bırakılan istifade edilebilir değerdeki ilim; kendisine hayır duada bulunacak hayırlı evlat) dışında kapanacağı ifade buyurulmuştur.⁶⁸¹ Bu haber, daha çok olumlu ameller kategorisinde vurgulansa da olumsuz yönüyle çıkır açanların da amel defterlerinin kapanmayacağı ihtimalini dikkatten kaçırmaması gerektiği bilinmelidir: Nitekim bahsettiğimiz diğer boyutla ilgili âyeti kerimenin uyarısı mevcuttur. مَنْ يَشْغُفْ شَفَاعَةً حَ سَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْغُفْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ أَلْ عَلَى

Kim iyi (güzel) bir işe aracılık ederse (başkalarını teşvik edip onlara öncülük ederse) ona ondan bir nasip (iyilikten pay) olur ve her kim de kötü bir işe (aracı olup) yol açarsa (günah/harama sevk etmek üzere çıkır açarsa) ona da (kötü örnek olmaktan kaynaklı) işlenen günaha denk bir pay olur.”⁶⁸² Buna göre haksızlık, zulüm, faiz, kumar, içki, kötü alışkanlık vb. olumsuzluklara aracılık olan veya kendisinin işlediği günah sebebiyle başkalarının da bu günahlara girmesi için çabalayan, kötü örnek olan kişilere de günah, dolayısıyla cezadan

⁶⁸⁰ en-Nisâ 4/85.

⁶⁸¹ Müslim, Vassiyet, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

⁶⁸² en-Nisâ 4/85; el-Kurtubî, el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘ l-Ḳur ‘ân, 6/484-486.

pay olacağı bildirilmiştir. Mesela aile bireylerinden sorumluluk sahibi olanlar, etkileri altında kalabilecek (çocuk-eş-kardeş vb.) kişilerin yanında kumar oynamak, içki içmek, faizle iştiğal etmek gibi yasak ve haramlara bulaşmakla (kendilerinden etkilenip aynı günahı işlemelerinden kaynaklı) açılan kötü çığırdan (örnek veya sebep olanın haberi olmasa da) kendisine günah payı olacaktır denilebilir.

Yetim malına yönelik terhib ve terğib: Yetim kelimesi sözlükte ‘yalnız ve tek başına kalmak’ gibi manalara gelir. Babası ölen (bazılarına göre anne-babası ya da ikisinden birinin ölümü sonucunda) çocuğun yalnız, tek başına kalmasından dolayı verilen isim olarak bilinir.⁶⁸³ Fıkıh dilinde ‘yetim’ kelimesi, buluğ çağından önce babasını kaybeden kişiler için kullanılır. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber; buluğ çağına varan kişinin bu kimliği kaybedeceği yönünde ifadeleri bulunmaktadır.⁸⁹⁶

Cahiliye dönemi ve öncesinde kabileler arası yıllarca devam eden kan davaları ve savaş gibi sebeplerle birçok çocuk babasını kaybedip yetim kalmıştır. O dönem cahiliye toplumu kızlara, yaşlılara, savaşa gidemeyecek seviyedeki çocuklara hatta babasını kaybeden yetimlere bile kendi babalarının mallarından kalan miras verilmiyordu. Bununla beraber yetim kalmış kızlardan bazıları, babalarının ölümünden sonra yanlarında kaldıkları veli/vasileri tarafından evlendirilir ve mahirlerine el konulurdu. Hatta vasilerin bazıları, yetim çocukların mallarını almak için bizzat onlarla evlenirlerdi.⁶⁸⁴ İslâm’ın zuhuru ile birlikte Kur’ân âyetleri, *yetimlere adaletli davranılması, kendilerine ait olan malların en iyi şekilde korunması*;⁶⁸⁵ *buluğ çağında mallarının kendilerine devredilmesi (teslim edildiğinde şahitlerin de bulundurulması)*⁶⁸⁶ gerektiği emredilerek, hakları güvence altına alınmıştır. Yetimlerin mehir ve mallarına yönelik (haksızlık/hile/kandırma niyetiyle) yapılan cahiliye uygulamaları yasaklanarak çerçeve yeniden belirlenmiştir.⁶⁸⁷

İslam dini, yetim haklarına yönelik çok kapsamlı düzenlemeler getirerek onlara verilen değeri yirmiden fazla âyette zikretmekle ortaya koymuştur. Hz. Muhammed’in sîret sürecinde de yetimlere karşı sergilenecek yaklaşımlarla kazanılacak şeref ve mükâfatın terğibi, cahiliye toplumunun bakış açısını değiştirmede etkili olmuştur. Kur’ân âyetlerinde yetimlere yönelik

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, ‘ytm’ Md.

⁸⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Vasâyâ*, 9.

⁶⁸⁴ Abdüsselam Arı, “Yetim” *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/501-503.

⁶⁸⁵ el-İsrâ 17/34; el-En’âm 6/152.

⁶⁸⁶ en-Nisâ 4/6; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi'l-Kur’ân*, 6/75-77.

⁶⁸⁷ en-Nisâ 4/3; en-Nisâ 4/27; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi'l-Kur’ân*, 6/290-293.

getirilen düzenlemeye değinen âyetlerin genel çerçevesi diğer bir takım esaslarla da zikredilmiştir. Mesela iman esasları, ibadet ve gerçek iyiliğin anlatıldığı yerde yetime iyilik yapılmasının;⁶⁸⁸ Allah’a kulluğun yanı sıra, iyi davranılması gerekenler arasında yetimlerin anılmasının;⁶⁸⁹ yetimlere ikramda bulunulmasının;⁶⁹⁰ yetimi itip kakmaktan, küçümseyip kızdırmaktan (kötü davranmaktan) sakınılmasının⁶⁹¹ gerekliliği bir arada vurgulanmıştır. Ayrıca muhtaç olanların maddi açıdan desteklenmesi, doyurulması, hayatlarını güzel bir şekilde idame etmelerine yardımcı olunmasına yönelik terğib mesajları vardır.⁶⁹² Ganimet vb. devlet kalemlerinden kendilerine İlâhi ferman ile pay ayrılması⁶⁹³ gibi özel ayrıcalıklar, onların ekonomik hayatlarının iyileştirilmesine yönelik kararlar olduğunu göstermektedir.

Hiz. Peygamberin de yetim bir çocuk olarak büyümüş olması, yetim olarak doğan ya da sonradan yetim kalan çocukları ruhsal olarak sabretmeleri açısından rahatlatmıştır. Bununla birlikte kendisinin de bu şartlarda büyümüş olması, onları daha iyi anlamak açısından pozitif yönlü bir etki sağlamıştır. Yetimlere karşı nasıl davranılması gerektiği yönünde terğib mahiyetindeki hadislerinden örnek olarak şunları zikredebiliriz. “*Yetime sahip çıkıp koruyan ve gözetilen cennette (şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırarak bu şekilde) yan yana bulunacağız; yetimin başını okşayan kişiye elinin değdiği her bir saç teli adedince sevap yazılır.*”⁶⁹⁴ Buna mukabil yetim mallarını haksız yiyenlere yönelik keskin terhib ifadeleriyle olumsuz yaklaşımlardan kaçınılması gerektiğini de aynı şekilde şu ifade örneğinde olduğu gibi vurgulamıştır: “*Yetimlerin mallarını yemek, yedi büyük günahın biri olup insanı helâke götürür.*”⁶⁹⁵ Âyeti kerimeler de yetim malını yemenin çok büyük cezaya muhatap kılacağını (terhib yönüyle birçok yerde) buyurmuştur. اِنَّ الَّذِيْنَ يَأْكُلُوْنَ

“*Yetimlere ait olan malları haksız yere*” اَمْ وَالَّذِيْنَ اَلَيْتَامٰى ظُلُّ مَا اِنَّكُمْ اَيَّاكُمْ لَوْلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا

⁶⁸⁸ el-Bakara 2/177.

⁶⁸⁹ en-Nisâ 4/36; el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 6/290-293.

⁶⁹⁰ el-Fecr 89/17.

⁶⁹¹ el-Mâûn 107/2; ed-Duhâ 93/9.

⁶⁹² en-Nisâ 4/8; el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 6/75-77; el-Bakara 2/215; el-Beled 90/15; el-İnsân 76/8.

⁶⁹³ el-Haşr 59/7; el-Enfâl 8/41.

⁶⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 121; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 4/294.

⁶⁹⁵ Bûharî, *Vesaya*, 23.

(zulmederek) yiyenler muhakkak ki karınlarına (sadece) ateş dolduruyorlar. Ve onlar (zaten) alevli ateşe (cehenneme) girecekler.”⁶⁹⁵ Âyet ve hadislerin işaret edip öngördüğü mükâfat veya azap türleri yetime ve yetim malına yönelik yaklaşımın önemine işaret etmektedir.

Ölçü-tartıda adaletli olmaya yönelik terhib-tergib: Ölçü, sözlük manası uzunluk, ağırlık, hacim ve benzeri kütle gibi manalara gelir. Uzunluk ve büyüklük birimlerine göre ölçülüp değerlendirilmesi, çıkan rakam sonucu olarak da bilinir. Arapçada bu sayılan ölçü birimlerine karşılık “misaha, mikdâr, kabban, mikyas, mizan, vezn, kıstas” gibi kavramlar kullanılmaktadır.⁶⁹⁶

Piyasayı ilgilendirdiği kadar İslam ahlakının da çok önemseddiği konulardan biri ölçü ve tartı meselesidir. Ölçü ve tartı, sosyal hayatın gereği; vicdanı ölçmenin aynası gibidir. Kur’ân’ı Kerim ve hadis-i şeriflerde İslam toplumunun inşası süreci ile birlikte insanlığın tamamından, (sosyal hayatın ve adaletin gereği olarak) ölçü ve tartıda haksızlık/hile yapılmaması istenmektedir.⁶⁹⁷ Medyen halkına peygamber olarak görevlendirilen Hz. Şuayb’ın (a.s.) kavminin helâk olmasına neden olan temel etkenler, “ölçü ve tartıda adaletli davranmamak ile haksız kazanç elde etmek”⁹¹² olarak haber verilmiştir. Ölçü ve tartıya dair kendilerine çeki düzen vermedikleri takdirde cezaya çarptırılacaklarını bildirilmiş olmasına rağmen, kavmi gereğini yapmayınca üzerlerine ceza/azap yağdırılmıştır. Âyeti kerimeler bu cezayı şöyle haber vermektedir: *وَ إِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبٌ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ تَنَقَّصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنَّ أَرْيَكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ وَلَوْ تَنَقَّصُوا* “Kardeşleri Şuayb’ı da Medyen’e gönderdik: (Kavmine dedi ki) Ey Kavmim! Allah’a ibadet (kulluk) edin, O’ndan başka ilahınız yoktur. Ölçü ve tartıda (hile yapıp da) eksik tutmayın. ... Fakat gerçek şu ki hakkınızda sizi çepeçevre saran bir ceza/azap gününden korkmaktayım.”; *تَبَخَّسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَوْ تَغْتَابُوا فِي آلِ رَزَاصٍ مُّفْسِدِينَ وَيَا قَوْمِ افْعُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَوْ* “(Ve) Ey Kavmim! Ölçü ile tartının hakkını adalet gereği tam uygulayın. İnsanların eşyalarının kıymetini düşürmeyin...”; *“إِنَّا أَنَا عَلَىٰكُمْ بِقِيَّتٍ أَلْ خَيْرُ لَكُمْ إِن كُنْتُمْ* ” İman edenlerden iseniz Allah’ın bırakmış olduğu (meşru/helal alış-

⁶⁹⁵ en-Nisâ 4/10; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/182-185.

⁶⁹⁶ Cengiz Kallek, “Ölçü”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 34/28-31.

⁶⁹⁷ el-Mutaffîfîn 83/3; el-En’âm 6/152; el-Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 6/290-293. ⁹¹² Hüd 11/84-85.

veriş/kazanç sistemi) sizler için daha hayırlıdır. Ben sizin özerinizde güvenlikçi (bekçi/nöbetçi) değilim”⁶⁹⁸ Âyetin son kısmında Hz. Şuayb’ın kavmi üzerinde (bekçi gibi başlarında durup) teker teker onların terazi ve ölçü aletlerini kontrol edecek bir donatıya sahip olmadığını ifade/itiraf etmesi; seksen dördüncü âyetin başlarındaki ‘Allah’a kulluk edin’ uyarısıyla (onları) gözetleyen ‘O’ (Allah) olduğuna işaret edildiği ve ona hareket etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Kişiye, Allah’a hesap verebilecek ölçüyle alış-veriş ahlakını benimsemesi, hileye başvurmaması, Rabbi’nin gözetimi altında olduğu hatırlatılarak, yapılan kulluk tavsiyesi cezaya bulaşmamanın formülü olarak sunulmuştur.

Hz. Peygamberin ölçü ve tartıya yönelik uyarıları arasında tüccarlara şu ifadeleri dikkat çekmektedir: “Sizden önceki kavimlerin helâk olmasına sebep olan iki işi (ölçü ile tartıyı) siz devraldınız.” (Bu bağlamda cahiliye dönemi uygulamaları arasında ölçü ve tartıda sahtekârlığın üst seviyede olduğu anlaşılmaktadır) Medine’ye hicretten sonra oradaki tüccarların, bir şeyi satın alırken büyük ölçekle; satarken de küçüğüyle sattıklarını fark edince bu hileli yaklaşımı hemen yasaklamıştır. Ölçü ve tartıya müsait malların bu şekilde alınıp satılmamasını ve hakkı uygulamalarını emretmiştir.⁶⁹⁹ Allah’ın *وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ* نِ âyeti ile devamında “Ölçü ve tartıyı eksik tutanların vay haline, onlar insanlardan bir şey aldıklarında tam ölçüsüyle (ölçer) alırlar. (fakat) başkalarına vermek üzere ölçüp tarttıklarındaysa (eksik bir şekilde) haksızlık yaparak veririler. Onlar, insanların âlemlerin rabbi (olan Allah’ın) huzuruna çıkacakları o büyük gün için diriltileceklerini akl edemiyorlar mı?”⁷⁰⁰ İndirilen azap/ceza ve tehdit dolu uyarılardan sonra, ölçü ve tartıya daha dikkatli bir tutum sergilendiği anlaşılmıştır.⁷⁰¹ Bu durumda ceza ve tehditlerin, toplumun dönüşmesine etkisi olmuştur demek mümkündür.

Devlet/kamu malına yönelik ceza boyutuyla terhib ve terğib: Hz. Peygamber döneminde devlet/kamu malına yönelik uygulanan tedbir ve alınan kararlar mevcut idi. Bunların arasında savaş ganimetlerinden izinsiz ayırmanın yasaklanması, buna teşebbüs edenlere verilecek cezalar, valilerin ve zekât toplamakla görevli kişilerin halka karşı tutumunu araştırıp takip etmek, halktan haksızca alıp-almadıkları (halkın gönülsüz verdiği) hediyelerle ilgili inceleme ve soruşturmalar bulunmakta idi. Ganimet mallarına yönelik olası bir hıyanetin ordu disiplini ile birlik beraberliğe vereceği tahribat öngörülerek şiddetli bir şekilde

⁶⁹⁸ Hûd 11/84-86; Ölçü ve tartıyla ilgili diğer âyetler için bk. el-En’âm 6/152; el-Mutaffifin 83/1-3; Hûd 11/8485; eş-Şuarâ 26/181-182; el-İsrâ 17/35; er-Rahmân 55/7-9.

⁶⁹⁹ Müslim, *Büyû* ‘, 29-32; Bûharî, *Büyû* ‘, 51-52.

⁷⁰⁰ el-Mutaffifin 83/1-5; Ebû Hayyân, *Tefsiru’l-Bahrü’l-Muhît*, 8/430-432.

⁷⁰¹ İbn Mâce, *Ticarât*, 35.

yasaklanmıştır, Bu tür hıyanetten kaçınılması gerektiği ve bunun cehennem dâhil birçok cezaî müeyyideye sebebiyet teşkil edeceği vurgulanarak, ilgili yasaklanmış faaliyetlere girilmemesi emredilmiştir. Sîret sürecinde ganimet mallarına yapılan hıyanete karşılık verilecek cezaya örnek olarak şu olay zikredilebilir: Hayber savaşında şehit olanlar ismen haber verilirken “falan kişi, şehit olmuştur” dediklerinde, Hz. Peygamber: Eşca’ kabilesinden kişi haber verilince, cenaze için namaz kılmaktan geri durmuş ve orada bulunanlara, “*Arkadaşınızın namazını siz kılın.*” buyurmuştu. Bu tavrına karşı sorulan soruya: “*Sizin arkadaşınız Allah yolunda elde edilen ganimet malından çaldı. “Hayır! Ben onu (ganimet mallarından) çalıp sakladığı bir yağmurluk veya hırkadan dolayı cehennem ehlinde olduğunu gördüm” dedi.*⁷⁰² Buna göre, ordu ve devlet içinde var olan birlik ve bütünlüğün kastına yönelik olumsuz düşünce ve fiillerden yapılan terhib ortaya konmuştur. Diğer taraftan (ceza bağlamında) sadakatin kişiler üzerinde olumlu etki yaptığı da görülmektedir. Tevazu güzel ahlaka delalet eder. Ahlakı güzel olan borcuna sadık olur. Borcuna sadık olan devlet borcunu namus borcu olarak bilir. Hz. Peygamberin söylemlerimize ilham kaynağı olduğu hadis-i şerifinde bu konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır: “*Hayatında şu üç şeyden beri/uzak kalarak ömrünü tamamlayan her kim varsa, öldükten sonra cennete girer: (Bunlar) Kibirlenmek, devlet malına hıyanet ve borç.*”⁷⁰³ Devlet malı kamu hakkını ilgilendirdiğinden; borcu bilerek ödememek de kul hakkına taalluk ettiğinden; kibirlenmenin ise Allah’a isyana götürdüğünden dolayı Hz. Peygamber bu üç maddeye atıfta bulunarak, terhib edilmesini tavsiye etmiştir.

Sîret sürecinde Hz. Peygamber, hata işleyen kişilerin ismini zikretmeden uyarılar yapmıştır. Bu şekilde genel bir hitap kullanımını tercih etmesinin ahlak güzelliği yönüyle insana verdiği değerden olabileceği gibi, mesajlarının evrensel çaplı⁷⁰⁴ olmasıyla da ilişkilidir. Toplumların geneline hitap mahiyetinde beyan edilen kural ve emirler, herkes tarafından (bizi de ilgilendirir düşüncesiyle) daha kolay anlaşılmaktadır. Aynı şekilde hata yapan Ashabın bir kısmı, kendi özel isimleriyle uyarılmış ise de daha sonra benzer hataları işleyen başkaları da bu ikazları kendilerine kıyas yoluyla ihtar kabul etmeleri bu minvalde değerlendirilmelidir. Allah resulünün bir zümreye veya kişiye evrensel çapta yapmış olduğu uyarıyı, diğer insanların nasıl anlaması gerektiğine dair şu örnekle pekiştirmek mümkündür. Hz. Peygamber, kendi döneminde zekât toplamak için çeşitli yerlere görevliler (memurlar)

⁷⁰² Hey’et, *Hadislerle İslam*, 2/239; Müslim, *İman*, 182; Tirmizî, *Cenâiz*, 69.

⁷⁰³ Tirmizî, *Siyer*, 21.

⁷⁰⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 6.

yasaklanmıştır. Lanetin de ceza kapsamında değerlendirilmiş olması, bu tür girişimlerden terhib edilmesi yönünde önemli bir uyarı olarak kabul edilmelidir.⁷⁰⁹

2.8. Kur'ân'da Rahmet (الرحمة) ve Gazap (الغضب) Kavramları

Allah (c.c.) Kur'ân'da kendisinden söz ederken, yerde ve göklerde en muazzam sıfatların kendisinde bulundurduğunu;⁹²⁵ en güzel isimlerin kendisine ait olduğunu haber vermektedir.⁷¹⁰ “O’nun eşi ve benzeri yoktur;”⁷¹¹ “Yaratan ve yaratmayan hiçbir olur mu?”⁹²⁸ “Her şey O’na muhtaçtır, O, Hiçbir şeye muhtaç değildir.”⁷¹² Kudret ve yüceliğine yönelik benzeri ifadelerle kendisinden bahseden Allah, kendisine kul olmayı kabul edenlere sonsuz rahmetiyle; isyan edip yeryüzünde fesat, azgınlık ve bozgunculuk çıkaranlara da gazap edeceğini birçok âyette haber vermiştir.⁷¹³

Rahmet “*acınacak durumda bulunan kimseye yönelik yufka yüreklilik ve şefkat*”⁷¹⁴ manasına geldiği ifade edilmektedir. Allah’la merhamet kavramı ilişkisine bakıldığında “Allah’ın yaratılana lütuf ve keremi” olarak tanımlanabilir. Kur’ân’ı Kerîm’de bu minvalde yaklaşık 114 yerde, Allah’ın rahmetinin her şeyi aşarak kuşatmış olduğu; Allah’ın merhameti kendisine farz kıldığını, merhameti öncelediğini⁹³² benzer manalarda yer alan ifadeler görülebilmektedir. Ayrıca kutsi hadiste “*Benim rahmetim gazabımı aştıdır.*”⁹³³ Şeklinde buyurulmuş olması, rahmetinin daha kapsamlı olduğunu teyit etmektedir.

Din, hukuk ve ahlak kaideleri esasına dayalı, toplumların dünya ve âhiret mutluluğunu, emniyet ve huzur içerisinde bir hayat yaşamasını hedefler. Yani esasında dinin belirlediği emir ve yasaklar yine insanın kendi maslahatı içindir. Allah, zaten ‘samed’⁷¹⁵ sıfatıyla yani herkes ona muhtaçken o kimseye muhtaç olmadığını bildirmekle maslahatın yaratılana dönük olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanın önüne açılan iki yoldan müteşekkil bir tercih hakkından (iman veya küfrün) kendisini etkilemediğini ifade eden âyeti

⁷⁰⁹ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/233. ⁹²⁵ er-Rûm 30/27.

⁷¹⁰ el-A'râf 7/180.

⁷¹¹ eş-Şuarâ 42/11.

⁹²⁸ en-Nahl 16/17.

⁷¹² el-İhlâs 112/2; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/727-739.

⁷¹³ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. el-Begavî, *Şerhu's-Sunne*, thk. Zuheyr eş-Şaviş; Şuayb el-Arnâvut, (Riyad: er-Risaletü'l-Amme li idareti'l-Buhusi'l-İlmiyye, ts); Muhammed Fuâd, Abdalbaki, *Teysiru'l-Menfa'a bi Kitabey Miftah-i Künüzi's-Sunne ve'l-Mu'cemi'l-Müfrehes*, (Dâru'l-Hadis, 1986).

⁷¹⁴ el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. ⁹³² el-

A'râf 7/156; el-Mü'min 23/7; el-En'âm 6/12. ⁹³³

Bûharî, *Bed'ü'l halk* 1, Tevhid, 55.

⁷¹⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/727-735; ez-Zümer 39/7.

kerime bu durumu teyit etmektedir. “*Muhammed sadece bir resuldür. Ondan önce de resuller gelip gitti. Şimdi o ölür ya da öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim (eski, batıl inancına) geri dönerse bilsin ki Allah’a asla bir zarar vermiş olmayacaktır.*”⁷¹⁶ Âyetten çıkan sonuç, ibadetın kulluk için önemli olduğudur. Yani Allah (c.c.) kulun ibadet ya da isyanından herhangi bir menfaat ya da zarar görmeyeceği vurgusudur. Buna göre dinin belirlediği kurallar, İlâhî bakış açısının yansıması olarak, insana yönelik yaptırım ya da azap yönüyle cezaya çarptırılması yerine, mükâfata dayalı rahmet bakışlı bir lütuf olduğunun göstergesidir.

Rahmet göstergelerinden biri de insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm peygamberler, tevhid dinine çağırarak, insanların dünya ve âhîret saadetini kazanmaları ve cezaya da muhatap olmamaları için kurtuluş formülleri (karşılığında ücret almadan⁷¹⁷) göstermeye gayret etmiş olmalarıdır.⁷¹⁸

Kur’ân’da azab-gazab kavramıyla zıt anlamda kullanılan ve Allah’ın rahmetmerhametine işaret eden kavramlar vardır. Gazabın-azabın zıddı mahiyetinde geçen kelime ve geçtikleri ayetlerin bir kısmı şöyledir:.. Mağfiret (المغفرة);⁷¹⁹ Fevz (الفوز);⁷²⁰ Rahmet ve (الرحمة) Merhamet (المرحمة);⁷²¹ Hüsn (الحسن);⁹⁴¹ Tevbe (التوبة);⁷²² Sekîne (السكينة);⁷²³ Ecir (الأجر);⁷²⁴ Nasr (النصر);⁷²⁵ Afv/Af (العفو);⁷²⁶ Rıdvân (الرضوان);⁷²⁷ Fazl (الفضل).⁹⁴⁸

Gazap, ‘Kızmak, öfkelenmek, gibi anlamlara karşılık gelmektedir.⁷²⁸ Gazap kelimesi, Kur’ân ve sünnette Allah, Peygamber ve diğer insanlara nispetle kullanılmıştır. Anlam bakımından gazap ile yakınlığı olan bir diğer kelime ‘ğayz’ kavramıdır. İslami kaynaklarda

⁷¹⁶ Âl-i İmrân 3/144; es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kurân*, 2/116-119.

⁷¹⁷ es-Sad 38/86; Yûnus 10/72; el-Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 3/15-16.

⁷¹⁸ Örnek uygulamalar için bk. Hûd 11/25-40; el-A'râf 59-64; el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyet(etî) ve'ssüver*, 3/195-196.

⁷¹⁹ el-Bakara 2/175; Sebe' 34/4, 5; Âl-i İmrân 3/16.

⁷²⁰ en-Nisâ 4/13; Âl-i İmrân 3/188; et-Tevbe 9/89, 90.

⁷²¹ Âl-i İmrân 3/106, 107; Hûd 11/8, 9; el-En'âm 6/15, 16.

⁹⁴¹ el-Kehf 18/86, 88; el-Fetih 48/16.

⁷²² en-Nisâ 4/18; Âl-i İmrân 3/128.

⁷²³ et-Tevbe 9/26; el-Fetih 48/4, 6, 17.

⁷²⁴ Âl-i İmrân 3/56, 57; en-Nisâ 4/150, 152, 161, 162.

⁷²⁵ et-Tevbe 9/14.

⁷²⁶ et-Tevbe 9/66.

⁷²⁷ el-Hadîd 57/20. ⁹⁴⁸ en-Nisâ

4/173; eş-Şûrâ 42/26.

⁷²⁸ Mustafa Çağrı, “Gazap”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/436-437.

geçen bilgiler doğrultusunda ‘gazap’ ve ‘sahat’ hem Allah’la hem insanlarla; gayz ise sadece insanlarla intisap edilmiştir.⁷²⁹ Sîret bağlamında Hz. Peygamber (a.s.) gazabı tetikleyen duygunun tamamen ortadan kaldırmasından çok gazap duygusunun etkisiyle yanlış hükmetmek ya da karar vermekten kaçınılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu konuda; “*Yiğit o kimsedir ki öfkelenildiği sırada kendine hâkim olur;*” *Hâkim, öfkeliyken taraflara arasında kesinlikle hükmetmemelidir.*”⁹⁵¹ Şeklinde buyurulmuştur. Gazaba müstehak olanların kimler olacağıyla ilgili; Allah’ın kendilerini sevmediği kişilerin haiz olduğu (kötü) karakterler zikredilmiştir: Allah’ın belirlediği hudutları aşan, yeryüzünde bozgunculuk yapan, sınırsız bir şekilde nimete nankör olup günaha dalan, (Allah’a ve diğer iman esaslarına) inanmayan, zalim olan, kibirlenen, böbürlenene, israf eden, şımarık olan vb. karakter sahiplerinin, gazabı hak edenler olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Musa’nın kavmine yönelik “ وَ” ..Allah’ın gazabına uğradılar...”⁷³⁰ gibi âyetlerden (bazılarının yerleri dipnotta verilmiştir) bu duruma örnek olarak verilebilir.

Gazap kavramı bağlamında dünya hayatına yönelik geçmiş kavimlerin helâk yoluyla cezayı müşahade ettikleri bilinmektedir. Söz konusu kavimlerin helâk sebep ve sonuçlarına farklı başlıklar altında yer verileceğinden, buradaki örnekler pekiştirme mahiyetinde işlenecektir. Allah’ın kudret ve azametini bizatihi insanlara gösterdiği azap türlerinden biri sel baskınıdır. Nimet içerisinde (adeta) yüzen ama birçok peygamberin davetine isyanla karşılık veren kavimlerden birine, nimetlerine kaynaklık eden, verimli arazilerini sulamak suretiyle hayat veren temel kaynak olan su ile azap etmiş olması gazabın bir sonucudur. Allah’ın gazabına bu yöntemle uğrayan kavmin ‘Sebe’ olduğu ilgili âyeti kerimede şöyle haber verilmektedir: فَاعْرَاضُوا فَأَزْهَلْنَا عَلَىٰ هُم مِّنَ الْمَرْمِ وَبَدَّلْنَا هُم بِحَبْنَتٍ لَّهُمْ جَنَّتِيَّانِ ذَوَاتِيَّ الْكُلِّ خَمَطٍ وَاتِّلَ وَشَيْءٍ مِّنْ

سِذْرٍ قَلِيلٍ “*Lakin onlar inkâr (peygamberleri) ettiler. Biz de onlara Arim selini musallat ettik (gönderdik)...*”⁷³¹ Günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde, çeşitli aralıklarla meydana gelen sel felaketlerini bu bağlamda Allah’ın gazabı olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte; insanın dere yataklarında, uygun olmayan yerde sahte ve yetersiz malzemeyi kullanmasından (vb. sahtekârlıklarından) dolayı oluşan olumsuz fiile karşı فَكَفَّ اِذْوَ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ

⁷²⁹ Mustafa Çağrırcı, “Gazap”, *İslam Ansiklopedisi*, 13/436-437. ⁹⁵¹ Bûharî, *Ahkâm*, 13.

⁷³⁰ el-Bakara 2/67; el-Fatiha 1/7; Âl-i İmrân 3/112-162; el-Mâide 5/60-80; el-Bakara 2/90; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 1/420-422.

⁷³¹ Sebe' 34/15.

ظَ 732; بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيُّدِيَهُمْ َ هَرَّ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden düzen bozuldu; böylece Allah, dönüş yapsınlar diye işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.” 733 Cezalandırıldıkları da anlaşılmaktadır. Gazaba uğrayan milletler ya da kişiler ile ilgili Kur’ân’ı Kerim birçok âyette vurgu yapmıştır.

Konuyla ilgili hadisi şerifte: «عن أبي هريرة رضي الله عنه مرفوع: والذي نفسي بيده، لو لم تذنّبوا،» «الذهب ال بكم، وجاء بقوم يذُنُون، فيستغفرون ال تعالى، فيغفر لهم rivâyetle: “Nefsim elinde bulunan kudret sahibi Allah’a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlememiş olsaydınız, Allah, (sizi) topyekûn helâk eder; günah işleyen, gûnahtan sonra da tövbe ve istiğfar eden (af ve dileyen) bir kavim yaratır ve onlara mağfîret ederdi (affederdi)” 734 Buna göre kulun yanlış/hata/günah işlemesi, kulluğun bir parçası olarak, hatta biraz daha farklı bir formatta düşünülerek, gûnahtan dönmek suretiyle takva boyutunu da işin içine dâhil ederek, Allah’a geri dönebilmeyi başarmak şeklinde değerlendirilebilir. 957

Günah ve tövbe sarmalında gidip gelen kişilerin, ceza-mükâfat konusunun etkisi altında kaldıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili âyeti kerimede şöyle buyurulmuştur: وَالَّذِينَ إِذِ افْعَلُوا فَاجْشَنَ اَوْ ظَلَمُوا اَن افسهم ذكروا ال فاستغفروا لذنوبهم ومن يعذر الذنوب ال ال ولم يصروا على ما فعَلُوا وهم 958 “Onlar çirkin bir şey (günah) işlediklerinde veya kendilerine zulmedip kötülük ettiklerinde, Allah’ı hatırlarlar ve hemen günahlarının affedilmesini talep ederler. Zaten Allah dışında günahları kim bağışlayabilir ki? Onlar yaptıklarında (günah ve çirkinliklerde) ısrar etmezler.” 735 Günah işledikten sonra Allah’ın rahmetinden ümit kesmemesi, insanın gazap-rahmet konusundaki imanı ile de ilişkilidir. Bir boyutuyla tövbe gibi engin bir rahmet kapısını sürekli çıkış yolu olarak görmek; diğer boyutuyla da ümit kesen kişinin nasıl olsa azap kaçınılmaz diyerek, daha fazla kötülük işlemesi, iman açısından iyi ya da kötü sonuca ulaştırmaktadır.

732 en-Nisâ 4/62.

733 er-Rûm 30/41; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 18/509-603.

734 Müslim, Tevbe, 9; <https://hadeethenc.com/tr/home>, Faziletler ve adaplar, zikrin faziletleri. 957

Âl-i İmrân 3/134-135; es-Seâlibî, el-Cevâhirü’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kurân, 2/110-112.

735 Âl-i İmrân 3/135; es-Seâlibî, el-Cevâhirü’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kurân, 2/110-112.

959 Bûharî, Tevhid 15; <https://hadeethenc.com/tr/browse/hadith/3636>

Kutsi bir hadiste “*Ben kulumun zannı üzereyim...*”⁹⁵⁹ buyurulmuştur. Bu bağlamda insanın Allah hakkındaki beklenti ve ümidi ya da ümitsizliği de rahmet/gazap sonucuyla ilişkilidir demek mümkündür. Şeytanın insana yönelik Allah’tan ümit kesme konusundaki hedeflerinden birisi kulu azap/ceza sarmalına çekmektir. Günaha daldıktan sonra Allah’ın artık onu affetmeyeceğine inandırıp yani rahmetten ümit kesmesini sağlamaktır. Ye’s/ümitsizliğe kapılmak ise azabı kabullenmek gibi düşünülebilir. Benzetme yapılacak olursa sınava çalışmayan bir kişi rahat olur, nitekim o, başarısızlığı baştan kabullenmiştir. Fakat çalışan ve ümitli olanın hali ve heyecanı başka olur, bu duygular onu diri tutar ve hedeflerine ulaştırır. Ceza bağlamında ümidin bittiği yer ile yok olmak aynı şey, yani ölüm gibidir denilebilir. Bu örnekler de aynı şekilde sonucu tercih etmek ve kabullenmek açısından gazap konusuyla yakından ilişkilidir.⁷³⁶

Şeytan tuzak kurarken ikiyüzlülük ortaya koyar. Onun amacı, günahı öncelikle basit göstermeye; kişi bulaştığında ise ümitsizliğe, artık kurtuluşun imkânsızlığına yani Allah’ın rahmetinin de kişiyi bu durumdan kurtarmayacağına inandırmaktır. Gerçek olan ise, insanın kurtuluşunu önceleyen İlâhî rahmettir. Şeytanın kuracağı bu yöndeki baskıyı bertaraf edecek ve kulu rahatlatacak şu âyet bu sonucu teyit etmiştir: *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اسْتَرْفُوا عَلَىٰ أَنْ فُتِنُوا بِهِمْ* لَقَدْ تَقَنَّنُوا مِنْ

“De ki (Ey Muhammed): Ey kendi aleyhlerinde
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

(olacak şekilde) günahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetine yönelik ümidinizi kesmeyin. Allah (takdir ederse, dilerse) tüm günahları affeder; doğrusu O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”⁷³⁷ Yüce Allah bu noktada günahın aşırılığına, aşırı düzeyinde dahi olsa (tövbe ettiği takdirde) kulunu affedilebileceği ihtimaline dikkat buyurmuştur. Bu konuyla ilgili hadiste Ebu Said Sa’d ibni Malik İbni Sinan el-Hudri’den rivâyet edilen bir hadiste; doksan dokuz kişiyi öldürdükten sonra müracaat ettiği din adamının, ümit kapılarını adeta yüzüne kapattıktan sonra (katilin) onu da öldürüp sayıyı yüz kişiye ulaştırdıktan sonra (affi ümit ederek çıktığı yolda) tövbesinin kabul edildiğini aktarmıştır.⁹⁶² Buna göre Allah’ın rahmetinden ümit kesmenin bir anlamda ölüm gibi olduğu; kulun af dilemesinin de yeniden hayat bulması gibi telakki edilebilir. Kötülük ve günah işleyenler, kendi nefislerine zulmedip hata işlediyse de tevbe ettikleri halde Allah, onların menfaatine yönelik hükmedeceğini

⁷³⁶ ez-Zümer 39/53; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/110-112.

⁷³⁷ ez-Zümer 39/53; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/110-112.

⁹⁶² Buhârî, *Tevhid* 15; el-Enbiyâ 21/54.

bildirmiştir.⁷³⁸ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ “Doğrusu ben tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti bol olanım.”⁷³⁹

Allah’ın engin rahmetinin bazı çizgileri de vardır. Genel manada bütün günahları affedebileceği gibi bir düşünce hâsıl olsa da “Allah kendisine ortak koşulmasına katiyen bağışlamaz...”⁷⁴⁰ Buyurmak suretiyle sınırsız bir özgürlüğe izin vermediği görülmektedir. Şirk ve küfür; devlet, kamu, vakıf malları çerçeve özele doğru daraltılacak olursa kullara ait hakların çiğnenip yenmesi de bu kapsamda değerlendirilmiştir. “Mallarınızı aranızda haksız nedenlerle yemeyiniz! İnsanların mallarından bir kısmını, bile bile haksız şekilde yemek üzere, onları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin.”⁷⁴¹ Âyeti bu durumu haber vermektedir.

2.9. Kur’ân’da Ceza Tasarrufu ve Azabın Gelişini İfade Eden Kavramlar

Zahir yönüyle dünya hayatında karşımıza çıkan cezaların genel itibarla tevhit inancına ve dini tebliğe yönelik ortaya konulan karşı cephe; inatla verilen tepki ve olumsuz cevaplardan kaynaklandığı görülür. Kur’ân’da da bu tutumu sergileyenlerin genel manada önceki toplumlar içerisinde de var olduğunu görülmektedir. Önceki kavimlerin ceza yönüyle azaba uğratıldıklarına dair bilgiler daha çok kıssalar yoluyla aktarmıştır.⁷⁴²

Kur’ân’ı Kerim’de ne bu dünyada ne de diğer âlemde insana zulmedilmeyeceği kesin ifadelerle bildirilmektedir. Dünya hayatında iken insana vahiy (dolayısıyla peygamberler) vasıtasıyla yapılan uyarı ve yönlendirmelere karşılık yapılacak ihlâllere va’d edilen azaba duçar olması, ayrıca bir adalet mekanizmasının işlediğini göstermektedir. İmtihan sürecinde terğib ve terhib yönüyle yapılan rehberliğe kulak tıkayan, gözünü kapatanlara son pişmanlığın fayda sağlamayacağına dair ön uyarılar, kişinin hayat hesabını iyi planlaması açısından oldukça kıymetlidir. Kıyametin şiddetinin yaşandığı hesap gününde, insan ve kötülüğün kaynağı olan şeytan ya da şeytanlaşmış insan türleriyle çekişme içerisinde oldukları o anlardan birine yönelik âyeti kerimde mealen şöyle buyrulmaktadır: “Huzurumda çekişip durmayın! Ben size daha önceden uyarımı yapmışım. Benim huzurumda söz (ifade) değiştirilmez. Ben, kullara asla zulmetmem.”⁷⁴³ Bu ve benzeri âyetlerde Allah, insanları hak

⁷³⁸ en-Nisâ 4/110.

⁷³⁹ el-Bakara 2/160.

⁷⁴⁰ en-Nisâ 4/48-116; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/275-277.

⁷⁴¹ el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/443-450; Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/443-450.

⁷⁴² er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 13/110.

⁷⁴³ Kâf 50/28-29.

ettiklerinin dışında bir yaptırıma tabi tutmayacağını göstermektedir. Buna göre hesap, dünya hayatında ekilenin biçileceği bir harmana benzetilebilir. Verilen âyet örneğinde ‘kullara asla zulmetmeyeceğine’ dair geçen ifadelerden, sonsuz bir af düşünülmemeli, azap veya mükâfat yönüyle değerlendirilip hak edilen karşılığın verileceğine dair güvence olarak anlaşılmalıdır. Nitekim Zilzâl Sûresinde buyurduğu gibi ‘Kim bir zerre miktarı iyilik yaparsa karşılığını; kim de bir zerre miktarı kötülük işlerse karşılığını alacaktır.’ şekli ile teyit edilmektedir. Söz konusu karşılığın ölçüsü ile alakalı âyeti kerimede ise şöyle buyurulmaktadır: *O kişiler zulüm ve haksızlığa uğramazlar. Her kim bir iyilik işleyip onunla gelirse ona o iyiliğinin on misli karşılık veririz. Kim de bir kötülük işlerse, o sadece onun kadar bir karşılıkla cezalandırılır ve onlara zulüm edilmez.*⁷⁴⁴

İnsana dokunan her iyiliğin arkasında bir hikmet aranacaksa, Allah akla gelmelidir. Dolayısıyla insan, hayatın doğal akışıyla mükâfatlar silsilesiyle donatılmıştır. Bu mükâfatlarla kendisine iyilik yapmaya yönelik zeminle oluşturulmuşken, kendi iradesiyle yasaklanmış fiillere bulaşırsa, hata ve sorumluluğun kendisinde olduğu anlaşılmalıdır. Bu konuda Hz. Muhammed’e hitap eden fakat her döneme evrensel mesaj hüviyetine haiz âyetlerden birinde “Sana gelen (her) iyilik şöyle buyurulmaktadır: *فَمَنْ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمَنْ آلَ وَمَنْ أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمَنْ نَفَسًا*”

Allah’tandır. Başına ne kötülük geliyorsa bu da kendi elindendir.”⁷⁴⁵ Dolayısıyla insan gerek toplumsal hukukun gerekse yaratıcının belirlediği sınırlara riâyet etmediğinden dolayı suçagünaha bulaşabilmekte yani kötülüğü kendi iradesiyle seçmektedir. İnsanın kendi özgür iradesiyle iyiyi ya da kötüyü tercih ettiğine yönelik âyet şöyle buyurmaktadır: *وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ* “Ve insana iki yolu göstermedik mi?”⁷⁴⁶ Buna göre Allah’ın cezaya yönelik tasarrufuyla ilgili temel sorumluluğun insana ait olduğu anlaşılmaktadır.

Allah’a ait ‘merhamet’ sıfatlarının ön planda tutulduğu yukarıdaki ifadelerin diğer boyutu olan ‘şiddetli azap edici’ yönü göz ardı edildiği takdirde, insanın şu âyetlere muhatap olması kaçınılmaz hale dönüşmektedir:

“Âyetlerimizi (inkâr anı) kâidî metîn (۳۸۱) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْنَدُرْجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ (۳۸۱) وَأَمْ لِي لَهُمْ ۖ

edip) yalanlayanları hiç ummadıkları (bilmedikleri) yerden derece derece (adım adım) yıkıma (doğru) götürürüz. Onlara zaman tanıyorum, (lakin) bilirsiniz ki cezalandırmam çok

⁷⁴⁴ el-En’âm 55/160; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru l-Hisân fî Tefsîri l-Kur’ân*, 2/533-534.

⁷⁴⁵ en-Nisâ 4/79; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-Âzîm*, 4/161-162.

⁷⁴⁶ el-Beled 90/10; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru l-Hisân fî Tefsîri l-Kur’ân*, 5/590-591.

⁹⁷² el-A’râf 7/182; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-Âzîm*, 6/476.

şiddetlidir.”⁹⁷² Allah’ın varlığını yeryüzünde izhar eden bunca âyete rağmen O’nu yalanlayanları yavaş yavaş farkına varamayacakları bir hassasiyetle azaba doğru sürüklemesi; her yeni hata, suç ve günaha karşılık yeni lütuf, imkân ve nimet vermesi, çoğu zaman muhatap kişinin aleyhine bir durum olarak anlaşılmaktadır. Buna dair uyarı (ifade) şu âyeti kerimede de vardır: *وَلَا يَحْشَسُونَ الذِّينَ كَفَرُوا إِنَّهُمْ لَنُفْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لَّنَفْسِهِمْ إِنَّهُمْ لَأَنَّمَا لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ* “İnkâr edenlere tanıdığımız fırsat(zaman)’ın sakın onların hayrı için olduğu yanılışına düşmesinler. Onlara tanıdığımız bu fırsat sadece günahlarının artmasına sebep olsun diyedir. Nitekim onlar için çetin/alçaltıcı bir azap vardır.”⁷⁴⁷

Azab manasına gelmekle birlikte daha ziyade azabın fiili olarak Kur’ân’da zikredilen kavramlar vardır. Bu kavramlar, yer aldıkları ayetlerde azabın gelişini, ilgili kişiler üzerinde inişi ve onları nasıl çarptığını ifade etmektedir. Kur’ân’da azab kavramının yüklemi mahiyetinde birer kez kullanılan ve ‘sabah vaktinin ilk anlarını’ işaret eden (*وَلَقَدْ صَبَحَ هَمٌ*) *Ve nihayet bir sabah erkenden kalıcı bir azap onları yakalayiverdi*;⁹⁷⁴ ‘sabbaha’ fiili, azabın yağdırılmak suretiyle gönderildiğini ifade etmek mümkündür. Aynı şekilde “... *وَقَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلُوتُ*...Senden, iyilik yerine bir an önce kötülüğün gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce nice benzerleri gelip geçmiştir”⁷⁴⁸ ayette geçen ‘mesulât’ kavramı da geçmiş ümmetlerin başına gelen helâk (azab-ukûbât) anlamında kullanılmıştır. Bu kavramlar ve ilgili oldukları ayetlerin bazı şunlardır: Ahz (الخذ);⁷⁴⁹ İsabet (الإصابة);⁷⁵⁰ Hâke (حاق);⁷⁵¹ İtyân (إلتيان);⁷⁵² Gâşiye (الغاشية);⁷⁵³ İrsâl (الإرسال);⁷⁵⁴ Mess (المس);⁷⁵⁵ Hulûl (حلول);⁹⁸³ Vuku’ (الوقوع);⁷⁵⁶ Hakkun (حق).⁹⁸⁵

2.10. Kur’ân’da Geçen Dünyevi Ceza (Helâk) Şekilleri

Azap konusu İslam ceza literatüründe dünya hayatı, kabir, ahiret hayatının bazı safhalarında ve cehennemde olmak kaydıyla dört açıdan el alınmıştır. Dünyaya dair azabı

⁷⁴⁷ Âl-i İmrân 3/178; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 2/141.

⁹⁷⁴ el-Kamer 54/38.

⁷⁴⁸ er-Ra’d 13/6.

⁷⁴⁹ Hûd 11/64, 67, 101, 102; el-A’râf 7/73, 78, 89, 92, 96, 94, 130, 155, 156.

⁷⁵⁰ Nûr 24/63; el-En’âm 6/124; et-Tevbe 9/52.

⁷⁵¹ ez-Zümer 39/48; el-Câsiye 45/33; el-Ahkâf 46/26.

⁷⁵² Yûnus 10/50; en-Nahl 16/26, 45.

⁷⁵³ Tâhâ 20/78; en-Necm 53/53, 54; Yûsuf 12/107.

⁷⁵⁴ el-Ankebût 29/40; Hûd 11/70; Sebe’ 34/16.

⁷⁵⁵ el-En’âm 6/49; Nûr 24/14; Yûsûf 36/18.

⁹⁸³ ez-Zümer 39/40; Hûd 11/39.

⁷⁵⁶ en-Neml 27/85; el-A’râf 7/71, 134; Yûnus 10/51.

⁹⁸⁵ el-Hac 22/18.

uyarı ve helâk olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Uyarı boyutuyla azabı, Yûnus peygamberin kavmiyle ilgili örneğinde olduğu gibi ilahi emirlere uymayan toplumların gerçeği görüp iman etmelerini sağlamak maksadıyla mâruz bırakıldıkları ceza türündendir. Kişilerin maruz kaldığı hastalık gibi birtakım âfetleri de bu çerçeve içinde ele almak mümkündür. Helâk cezası ise Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût peygamberlerin kavimlerine yönelik inkâr ve isyanda aşırıya kaçan milletleri şiddetli bir şekilde mahvedip sonradan gelen insanlara etkileyici bir ibret vermek gayesini taşıyan azaptır.⁷⁵⁷ Dünyevî ukubatın bazısı, Allah tarafından belirlenen toplumsal kanunlara uymamanın tabii bir neticesi, diğer bir kısmı da ilâhî gazabın neticesi olarak ortaya çıkar ki helâk cezası bu ikinci türdendir.⁷⁵⁸

Kur'ân'ı Kerimde geçen bazı âyet ve kelimelerde Allah'ın görünmeyen ordularının (بِجُنُودٍ لَّهُم تَرَوُهَا / Sizin göremediğiniz/göremeyeceğiniz/görünmez askerler)⁹⁸⁸ olduğu haber verilmiştir. Bu orduların bir kısmının meleklerden müteşekkil olduğu âyetlerle belirtilmiştir.⁷⁵⁹ Görünmeyen ordular arasında birçok çeşidin olabileceği gibi dünya hayatında sıklıkla müşahade edilen veba, deprem, sel, fil vakasındaki kuşlar,⁷⁶⁰ aşağıda örneklerini vereceğimiz suda boğma yöntemiyle helâk, şiddetli ses/gürültü/sayha ile azap, taş yağmuruyla, gölgelerle karanlıklara mahkûm etmek, yıldırım, kasırga, tufan, su baskınları, kalplerini mühürlemek,⁹⁹¹ Şeytanı kendilerine musallat etmek,⁷⁶¹ zor bir şekilde ölmek,⁷⁶² elleri kurutmak,⁹⁹⁴ kıyamete kadar lanete uğramak,⁷⁶³ dünyada bocalamak,⁹⁹⁶ Göğsünü daraltmak,⁷⁶⁴ toplumdan tecrid etmek,⁹⁹⁸ gibi azaplar, Allah'ın görünmeyen orduları arasında zikredilebilir.

Yukarıda bir kısmını saydığımız ceza türlerine yönelik, insanların ibret alması için Allah'ın geçmiş milletlerin bazılarını helâk ettiğine dair (bizzat kendisinin cezalandırdığının) Kur'ân'da haber verildiği birkaç ceza örneğini zikretmek yerinde olacaktır.

⁷⁵⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/36.

⁷⁵⁸ M. Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 4/294.

⁹⁸⁸ et-Tevbe 9/40.

⁷⁵⁹ Âl-i İmrân 3/124, 125; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/101-102.

⁷⁶⁰ el-Fil 105/1-5; Mikail Bayram, *Fil Olayının Mahiyeti ve Fil Sûresi* (Konya: Damla Ofset Yayınları, 1998).

⁹⁹¹ Yûnus 10/74.

⁷⁶¹ ez-Zuhruf 43/23-39.

⁷⁶² el-Kıyâme 75/24-25.

⁹⁹⁴ Tebbet 111/1.

⁷⁶³ es-Sâd, 38/30,34-79,83.

⁹⁹⁶ en-Neml 27/4.

⁷⁶⁴ el-En'âm 6/125.

⁹⁹⁸ Tâhâ 20/97.

Yıldırım/saika ve sarsıntı/deprem ile helâk: Hz. Musa'nın (iman etmeyen) kavmine birçok mucize göstermesine rağmen, türlü bahanelerle şartlar öne sürerek, taleplerinin gerçekleşmesi halinde ancak iman edeceklerini söylemeleri, inatçı ya da şüpheli bir kavim olduklarını ortaya koymaktadır. Nitekim İsrailoğulları'nın Allah'ı çıplak gözle (açık açık) görmeyi istemeleri bunu göstermektedir. *“Ya Musa bize Allah'ı açık bir şekilde göstermediğin sürece biz sana asla tabi olmayacağız... Bize Allah'ı göster.”*⁷⁶⁵ Allah'ın yeryüzünde yarattığı 'her şey' O'nun varlığından dolayı olarak haberdar ederken; elleriyle yaptıkları cismani (maddi) varlıkları olan sözde tanrılarına benzeterek şart koşup dile getirdikleri bu talebi Allah, zulüm olarak nitelemiştir.⁷⁶⁶ Buna ceza olarak da *“Zulümleri sebebiyle çok güçlü bir recfe/sarsıntı/deprem ve hemen ardında yıldırım/saika onları yakalamış oldu”*¹⁰⁰¹ buyurmak suretiyle ciddiyetsizlikleri yüzünden onları ölümle cezalandırmış olduğu haber verilmektedir. Musa'nın (a.s.) Allah'a dua ederek tekrar dirilmelerini talep etmesi üzerine, kendilerini tekrar hayata döndürmüştür.⁷⁶⁷ Bu bağlamda tekrar diriltilmeleri talebinin olumlu karşılık bulmuş olması, ceza şefaati ilişkisi açısından önemli bir örnek olduğu da anlaşılmaktadır. Dünya hayatında peygamberlerin kavimlerine yönelik yapmış olduğu dua ya da bedduaların karşılık bulduğu göz önünde bulundurulacak olursa, âhiret hayatında Hz. Muhammed'in (a.s.) insanlara (mükâfat bağlamında) şefaatinin olup olmayacağı konusunda pozitif yönlü olabileceğine dair ışık tutmaktadır.

Yerin dibine geçirerek helâk (Kârûn örneği): Hz. Musa zamanında yaşamış olduğu bilinen Karun, kendisinden olumsuz şekilde bahsedilen, İsrailoğulları'na mensup bir kişidir.⁷⁶⁸ Kendisine verilen statü ve zenginliği Allah'a karşı nankörlük aracı olarak kullanması sebebiyle azap edilerek helâk edilmiştir. Önceleri Hz. Musa ile beraber hareket eden Karun, Tevrat'ı çok iyi okuyan ve ondan hüküm çıkarabilen âlim kimlikli ve liderlik vasfına haizdi. Firavun tarafından kendisine sağlanan statü neticesinde Hâmân'la beraber üçlü ittifak içerisine girmiştir. Bu sayede Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'na zulmetmeye başladılar.⁷⁶⁹ Siyasi otoriteyi de yanında bulan Karun, insanları Hz. Musa ile Hz. Harun

⁷⁶⁵ en-Nisâ 4/153; el-Bakara 2/55; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/403-404.

⁷⁶⁶ en-Nisâ 4/153. (Kuşlar her ne kadar görünüyorsa iseler de hesapta olmayan varlıklar olduğundan bu kategoride değerlendirdik. Hatta Hz. Musa'nın kavmine musallat edilen felaketlerden olup ekinleri yok eden fırtına/kasırga, çekirge sürüleri, haşereler, gökten/Allah'tan (bir diğer ceza olarak) kurbağa ile kan gibi orduları da (aynı zamanda gizli veya görünmez ordular olarak) bu kategoride değerlendirmenin mümkün olduğunu söylenebilir)

¹⁰⁰¹ el-A'râf 7/155; el-Bakara 2/55; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/403-404; en-Nisâ 4/153.

⁷⁶⁷ el-Bakara 2/56; İskender Şahin, Kur'an'da Ba's Kavramı, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, (2012), 3/120-122.

⁷⁶⁸ el-Kasas 28/76; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 25/14-21.

⁷⁶⁹ el-Mü'min 40/24.

aleyhinde kışkırtmak suretiyle (Firavun'un himayesinde) dini ve siyasi yönetimi komplo ve iftiralarla ele geçirme veya elde tutmak planları ortaya koymuştur.⁷⁷⁰ Azgınlıkla fazlaca taşkınlık yapınca şu âyetin bildirdiği şekilde helâk edilmiştir. “(Yaptığı azgınlıklara karşılık en) Sonunda unu ve sarayını yerin dibine batırdık. ... O, kendini kurtarabilecek (güce sahip) değildi.”¹⁰⁰⁶ Yerin dibine zahiri manasıyla olmadığını, buradaki mananın değişmeceli olduğunu savunanlar olsa da⁷⁷¹ Kur’ân’da bahsi geçen bu cezanın, toplum içerisinde fesat çıkarmak, zekât/sadaka emrine isyan ile birlikte peygamberlere karşı çıkmaya yönelik bir hatırlatma ve uyarının terhibi boyutu niteliğindedir.

Denizde/nehirde boğarak helâk: Firavun’un Hz. Musa (a.s.) zamanında yaşadığı ve kendisini tanrı ilan edip,¹⁰⁰⁸ sihirbazları da yanına almak suretiyle, insanlar üzerinde kendi otoritesini kurduğu,⁷⁷² Mısır ülkesinin kendisine ait olduğuna da halkı (köleleştirerek) inandırmış, kibirli,¹⁰¹⁰ zalim⁷⁷³ bir hükümdar olduğu; askerleriyle birlikte suda boğularak helâk edildiği Kur’ân âyetlerinde haber verilmektedir.⁷⁷⁴ Allah, ona istikameti/hidâyeti göstermek üzere Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’u gönderdi. Fakat o, aksine hem onları hem de onlara inanan müminleri yok etme arayışına girdi. Ordusuyla beraber bu niyetini gerçekleştirmek için Hz. Musa ve ona iman edenlerin peşine koyulduğu ve tam da deniz kenarında sıkıştırıldıklarını gördüğü sırada Allah, müminlere denizin içinde ilerleyebilecekleri bir yol açtırdı. Hz. Musa, Müminlerle birlikte kurtulurken onu takip eden Firavun ve askerleri suyun ortasında iken denizin tekrar kapanmasıyla boğulup helâk olmuşlardır. İlgili âyetler bu durumu şöyle haber vermektedir: “(Elindeki) Asânla denize vur!”⁷⁷⁵ ... (Asâyı suya vurunca, deniz) anında yol (açmak üzere) yarıldı (ve) on iki yol açılıverdi), her açılan bölüm koca/büyük bir dağ gibi oldu.”⁷⁷⁶ Allah, bu şekilde Hz. Musa, Harun ve İsrailoğulları’nın iman edenlerini kurtarıp selamete ulaştırırken, Firavun ve askerlerini de (onlar) denizin ortasında iken üzerlerine kapatmak suretiyle, kendilerinden sonra geleceklere ibretlik şekilde helâk etmiştir. “Biz ise âyetlerimizi inkâr edip onlardan gafıl

⁷⁷⁰ el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/220. ¹⁰⁰⁶

el-Kasas 28/81.

⁷⁷¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/14-21-22. ¹⁰⁰⁸

en-Nâziât 79/24.

⁷⁷² el-A'râf 7/113-120; Yûnus 10/80; Tâhâ 20/66-70; eş-Şuarâ, 26/38-40. ¹⁰¹⁰
Yûnus 10/75.

⁷⁷³ el-A'râf 7/103; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/358-359.

⁷⁷⁴ el-Bakara 2/50; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 1/390-403.

⁷⁷⁵ eş-Şuarâ 26/63; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 17/582-585.

⁷⁷⁶ Tâhâ 20/77; el-Bakara 2/50; eş-Şuarâ 26/63.

*kalmalarından dolayı onlardan intikam almak suretiyle denizde boğduk.”*⁷⁷⁷ Şeklinde muazzam kudretle farklı bir ceza yönteminden daha haber verilmiştir.

Fil olayında kuş ordularıyla helâk: Fil Sûresinde anlatılan helâk olayı; Kâbe’yi yıkmak üzere güçlü fillerle destekli ‘Ebrehe’ ordusunun ‘Ebâbîl’ diye isimlendirilen kuşların, ağızlarında taşıdıkları taşları üzerlerine havadan bırakması ile gerçekleşmiştir.¹⁰¹⁶ Olayın haber verildiği âyetlerde şöyle buyurulmuştur. “*Rabbinin fil ashabına (ordusuna) ne yaptığını bilmez (görmez) misin? Kurmuş oldukları (o) tuzağı boşa çevirmedi mi? Onların üzerlerine ebâbîl kuşlarını salıp da (o kuşların taşıdığı) siccil/balçıktan taşları tepelerinden yağdırmadı mı? Ki (sonra o orduyu) çiğnenmiş/yenilmiş ekinlere dönüştürdü.*”⁷⁷⁸ Muazzam gibi görünen orduları, Allah’ın güç ve kudretinin karşısında çok daha küçücük varlıklarla nasıl mağlup edebileceğini göstermiş olması açısından somut örnekler arasında yer alan bir örnektir.⁷⁷⁹

Sayha/korkunç ses ve taş yağmuruyla helâk: Kur’ân âyetlerinde sayha/korkunç ses ile taş yağmuru cezalarının Hz. Lût (a.s.) kavmine uygulandığı haber verilmiştir. Hz. Lût, kadınlarla evliliği bırakıp homoseksüel olarak isimlendirilen sapık birlikteliği tercih etmeleri ve bu duruma ısrarcı olmalarına karşılık kavminin bu günahları bırakmaları hususunda uyarılarda bulunmuştur.⁷⁸⁰ Uyarılara kulak asmadıkları ve ona iman etmedikleri⁷⁸¹ gibi, kendisini yerinden sürgün etme tehdidinde de bulunmuşlardır.⁷⁸² İçinde bulundukları bu sapıklığı terk etmedikleri takdirde azap edici ceza ile karşılaşacaklarını kendilerine haber verince, isyanlarının göstergesi olarak (diğer peygamberlere söylenen sözlerdeki benzer içerikli tepki ile) “*Eğer bu konuda doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit ettiğin azapla azaplandır.*”⁷⁸³ şeklinde karşılık da verdiler.⁷⁸⁴ Hidâyet emareleri göstermeyen kavme cezanın tatbik edileceği gün, Hz. Lût, inananları yanına alarak sessiz bir şekilde şehirden ayrılınca,¹⁰²⁴ melekler, ilgili âyetin haber verdiği şekliyle; “*Güneş doğduğu sırada onları çok şiddetli bir gürültü/ses (sayha ile) yakalayiverdi. Ardından orayı (halkın yaşadığı yeri) altüst*

⁷⁷⁷ el-A’râf 7/136; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 6/378-380; eş-Şuarâ 26/66. ¹⁰¹⁶

el-Fil 105/1-5; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 14/455-464.

⁷⁷⁸ el-Fil 105/1-5; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 14/455-464.

⁷⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, 144-146; el-Azrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine’l-Âsâr*, 1/111113.

⁷⁸⁰ el-A’râf 7/80; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 6/345-346.

⁷⁸¹ eş-Şuarâ 26/160; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 17/629-633.

⁷⁸² eş-Şuarâ 26/167; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 17/631-632; en-Neml 27/56.

⁷⁸³ Konu hakkında ilgili âyetlere ayrıca bk. el-A’râf 7/70, 77; Hûd 11/ 32; el-Ahkâf 46/ 22.

⁷⁸⁴ Konu hakkında ilgili âyetlere ayrıca bk. Hûd, 11/ 70-76; el-A’râf, 7/ 80, 81, 82; eş-Şuarâ, 26/161, 163, 165.

¹⁰²⁴ el-Ankebût 29/34; el- Hûd 11/81; ez-Zâriyât 51/33.

etti ve tepelerinden siccilden⁷⁸⁵ (meydana gelmiş) taşlar yağdırdık.”¹⁰²⁶ oranın halkını sayha, (altüst etme ve) taş yağmuruna tutmak suretiyle üç farklı azap yöntemiyle helâk etmişlerdir.

Gölge/bulut ve kapalı hava görünümü ile helâk: Bu ceza Medyen ve Eyke halklarına uygulanmıştır. Hz. Şuayb’ın bu iki kavmi imana davet etmesi ve ölçü/tartıda dürüst (adaletli) davranmalarını istemesine⁷⁸⁶ karşı kendisini yalancılıkla suçlamaları sonucunda tatbik edilen ceza türüdür.⁷⁸⁷ Tüm uyarılara rağmen peygamberlerine inanmadıkları gibi onu alaya alarak; ‘*üzerlerine gökten azap indirilmesini*’ kendisinden talep etmeleri üzerine⁷⁸⁸ Allah, onlara kum yüklü rüzgârlar göndererek, nefes almakta zorlanacakları bir azap; akabinde yerlerinden çöle kaçmak zorunda bırakarak, güneşten yanmalarına/kavrulmalarına sebep olacak bunaltıcı sıcak; en nihâyetinde gölgeleneceklerini zannettikleri bir bulutu da göndererek şu âyeti kerimede haber verdiği şekliyle “*Sonuç olarak (o elçiyyi) yalancılıkla itham ettiler, derken gölge günü! İşte günün azabı (onları sardı) gerçekten muazzam bir günün azabı idi!*”⁷⁸⁹ altına sığındıkları sırada (buluttan) ateş parçacıkları yağdırılarak onları helâk etmiştir.⁷⁹⁰

Şiddetli ses/sayha, yıldırım/saika ve zelzele ile helâk: Yukarıda kendilerinden bahsedilen Eyke halkı ile bu başlık altında ele alınan Medyen halkına da Hz. Şuayb’ın (a.s.) elçi olarak görevlendirilmiş olduğuna dair bilgi verilmişti.⁷⁹¹ Buna göre her iki kavim, Kur’ân kıssalarına konu olmuştur. Söz konusu kıssalarda geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Medyen halkının bir kısmına Hz. Şuayb görevlendirilmişken, aynı dönemde yaşamış olduğu anlaşılan Hz. Salih (a.s.) ise Medyen’in diğer kalan halklarına elçi olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Başlık altında işaret edilen cezalar, söz konusu iki kavmin dışında kalan kimseler için uygulanmadığı anlaşılmıştır. Yani bu yöntemle helâk edilenlerin Hz. Salih’in (a.s.) kavmi ile Şuayb’ın (a.s.) gönderildiği Medyen halkı olduğudur.¹⁰³³ Hz. Salih’in kavmi, önceki kavimler gibi gönderilen peygamberi ve getirdiği birçok mucizeyi

⁷⁸⁵ Bu taşların mahiyeti ile ilgili (ki Fil Sûresinde de aynı özellikte taşlardan bahsedilmişti) kum ve çamur karışımından harçlanıp dondurulduktan sonra cehennemde pişirilmiş taşlardan meydana gelen bir isim olarak ‘siccil’ denmiştir. (Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/556) ¹⁰²⁶ en-Neml 27/62; el-Hicr 15/73-74; Hûd 11/ 82.

⁷⁸⁶ eş-Şuarâ 26/176-187; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 17/334-640.

⁷⁸⁷ Kâf 50/14; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/280-281.

⁷⁸⁸ eş-Şuarâ 26/187; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 17/638-640.

⁷⁸⁹ eş-Şuarâ 26/189; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân*, 17/638-640.

⁷⁹⁰ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı-Meal Tefsir*, Çev: Cahit Koytak/Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/757.

⁷⁹¹ el-A’râf 7/85; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 6/348-350. ¹⁰³³ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, Ankara:1992: 13/110.

(özellikle deve ile imtihanları) inkâr etmeleri, kibirli olmaları gibi sebeplerden dolayı (müreffeh bir hayat sürerlerken) helâk edilmişlerdir. İlgili âyetlerin bir kısmı bu durumu şu şekilde haber vermektedir: “*Semud kavmi hak ve hakikati inkârları sebebi/yüzünden (kendilerine gönderilen peygamberi) yalanladı. ... Allah’ın resulü onlara, ‘Allah’ın (size mucize olarak) gönderdiği deveye ve ona ayrılan su istihkakına dokunmayın’ demişti. Lakin onlar ona (peygambere) inanmadıkları gibi deveyi de (boğazlayıp) kestiler. Bu sebeple rableri (Allah), suç/günahları dolayısıyla onların üzerine arka arkaya felaketler indirerek hepsini helâk etti.*”⁷⁹² Ceza ve azabın nasıl olduğu hakkında, ‘korkunç ses/sayha,’¹⁰³⁵ yıldırım çarpması,¹⁰³⁶ şiddetli sarsıntı/recfe/deprem ile cezalandırdığına dair bilgiler başka âyetlerde de haber vermiştir. Âyetlerden anlaşıldığına göre, Medyen halkının da önce sayha, sonra da recfe ile cezalandırılıp helâk edildikleri anlaşılmaktadır.⁷⁹³ Yıldırım çarpmasının âyetlerde

⁷⁹² eş-Şems 91/11-14; İbn Kesîr, *Tefsîrû l-Kur’âni l-Âzîm*, 14/367/370.

¹⁰³⁵ Hûd 11/24; el-Hicr 15/83; el-Kamer 54/28; Hûd 11/67. ¹⁰³⁶ ez-Zâriyât 51/44.

⁷⁹³ Hûd 11/94; el-A’râf, 7/91; Ayrıca bk. er-Râzî, *Me’âtilu l-Gayb*, 13/110.

zikredildiği, bu cezanın günümüzde de örneklerinin olduğu, dolayısıyla bu cezanın kıyamete kadar takdir edilen şekliyle devam edeceği anlaşılmaktadır. *وَيَسْخَرُونَ الرَّعْدَ بِحِمْلِهِمُ وَالْمَلَائِكَةَ مِنْ تَحْتِهِمْ* “Allah, *“Allah, yıldırımlar göndermek suretiyle o yıldırımlarla çarpar. O şiddetli olan(bir azap)’dır.”*⁷⁹⁴ Şeklinde yıldırımların azap edici yönü hatırlatılmaktadır.

Kur’ân’da sadece sayha ile azap edilen (‘Ashab-ı Karye’ diye isimlendirilen) bir kavimden de bahsedilmiştir.¹⁰³⁹ Müşrik olan bu topluluk, kendilerine gönderilen peygamberleri çok sert bir şekilde inkâr edip yalanlamışlardır. ‘Yâsîn Sûresinde’ bahsi geçen bu toplulukla ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Peygamberleri inkâr, hakaret/alaya alma,⁷⁹⁵ tehdit, hapsedmek gibi kötülüklerin⁷⁹⁶ yanı sıra onlara haber getiren elçiye de (mümin olan Habib-i Neccar’ı) öldürmeleri gibi sebeplerden dolayı helâk edildikleri anlaşılmaktadır.⁷⁹⁷

Kum fırtınası ve şiddetli kasırga ile helâk: Hz. Hûd’un peygamber olarak gönderildiği ‘Âd kavmi’nin de önceki azaba uğrayan kavimler gibi Allah’a şirk koşmaları, Peygamberi ve O’nun getirdiği âyetleri inkâr etmelerinden kaynaklı sebeplerle helâk edilmiş oldukları görülmektedir. Elçileri, daha önce kendilerine bu tutum ve davranışları terk etmedikleri halde cezalandırılacaklarını bildirdiği halde kulaklarını tıkayıp dinlemedikleri, hatta öncekilerin bir kısmının dediği gibi “*Madem öyle (eğer doğru söylüysen bize) tehdit ettiğin şeyi/azabı getir*”⁷⁹⁸ diye meydan okudukları görülmektedir. İnkâr ve isyanları neticesinde ferahlatacak diye zannettikleri bir bulutu gördüklerinde sevindikleri,⁷⁹⁹ ancak bu sevinçlerini kursaklarında bırakırcasına kara bir kasırga/fırtına ile üzerlerine (azap edici yağmur şeklinde) çöküverildiği aktarılmıştır. Bu süreçte, önce kavurucu/sıcaklıkta bir rüzgâr estirilmiş,⁸⁰⁰ ardından sığındıkları çadırlarla birlikte orada bulunan inkârcılar hayvanları da dâhil olmak üzere savurmuştur. Aynı zamanda üzerlerine de kumlar yağdırarak⁸⁰¹ yedi günsekiz gece devam eden¹⁰⁴⁷ şiddetli bir azapla (inanları istisna ederek) helâk etmiştir.⁸⁰²

⁷⁹⁴ er-Ra’d 13/13; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-Âzîm*, 8/110-119. ¹⁰³⁹ Yâsîn 36/28-29.

⁷⁹⁵ Yâsîn 36/30; Ayrıca bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 28/476.

⁷⁹⁶ el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 4/5-6.

⁷⁹⁷ el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 4/7-8.

⁷⁹⁸ el-Ahkâf 46/21-22; el-A'râf 7/71.

⁷⁹⁹ el-Ahkâf 46/24.

⁸⁰⁰ el-Hâkka 69/6.

⁸⁰¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20/45. ¹⁰⁴⁷

Hâkka 69/7.

⁸⁰² A'râf 7/72; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-Âzîm*, 6/336-343.
elel-

Tufan ile helâk: Peygamberlerini inkâr/ret eden, inananları aşağılayan, bunlarla birlikte müşrik olup uyarılara aldırış etmeyen bir kavim olan Hz. Nûh'un kavmi, 'tufan' cezasıyla helâk edilmiştir. Hz. Nûh da kavmini iman etmedikleri takdirde azapla uyarmıştır.⁸⁰³ Buna mukabil onlar, kendisiyle alay etmiş; diğer inkârcı kavimlerde olduğu gibi “*Haber verdiği şeyi (azabı) hemen getirmesini*”¹⁰⁵⁰ kendisinden talep etmişlerdir. Bu başkaldırı ve diğer kötü tutumlarına bir karşılık azap olarak onları suda boğacağını bildirmiştir. Hz. Nûh'a, inananları bu azaptan bertaraf etmek yani onları kurtarmak üzere bir gemi inşa etmesi emredilmiştir.⁸⁰⁴ Gemi tamamlandıktan sonra yerin her tarafından fışkıran ve gökten inen sular etrafı kaplayıp gemiyi de taşıdıktan sonra, iman edenler peygamberlerinin yanında kalarak kurtulmuş; inkârcılar ise Allah tarafından gönderilen söz konusu 'tufan' ile helâk edilerek yok edilmişlerdir.¹⁰⁵² Bu da kâfirlere uygulanmış bir diğer helâk türü olarak haber verilmiştir.

Su/sel baskını ile helâk: Sahip oldukları ve tarıma müsait, verimli arazileri ile zengin/refah düzeyleri üst seviyelerde bilinen 'Sebe' kavmi, su/sel baskınıyla nimetlerinin ellerinden alınması ile cezalandırılmışlardır.⁸⁰⁵ Nimetler içerisinde yüzen bu kavmi, inanç ve insan ilişkileri konusunda uyarmak üzere birçok peygamber gönderilmiştir. Gelen elçiler onlara, sahip oldukları imkânların kaynağının Allah olduğunu bildirmelerine karşılık inkâr edip yüz çevirmeyi tercih etmişlerdir. Bunun üzerine Allah (c.c.) arazileri sulamak üzere biriktirdikleri baraj suyunu taşıyıp/patlatmak suretiyle 'Arim seli' ile verimli arazilerini tahrip ederek ve çorak/verimsiz hale dönüştürmek suretiyle yok etmiştir.¹⁰⁵⁴

Verimli arazilerin suya ihtiyacı olduğu bilinen bir gerçektir. Sebe' kavminin ise zenginliklerini borçlu oldukları arazilerin kaynağını oluşturan sularla vurulmuş olmaları, Allah'ın nimete karşı sergilenen nankörlüklere ceza bağlamında kullandığı yöntemin düşündürücü yönü aktarılmıştır. Yani herhangi bir kişinin “ben aklımı çalıştırarak kazandım” demesi, aklın kaynağının Allah olduğunu unutması (aynı mantık) olarak değerlendirilebilmektedir. Tarımla zengin olan bir kavmin toprak, su, güneş ve diğer etkenlerin kaynağını tefekkür edip iman edecekleri yerde; tersi bir istikamette yol alarak

⁸⁰³ Nûh 71/1; el-A'râf 7/59; Yûnus 10/26; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/331-333; Konu hakkında bilgi için bk. Hüseyin Güneş, “Temel İslâm Tarihi Kaynaklarında Geçen İbn Abbas Rivâyetleri Bağlamında Nuh Tufanı”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, 27-29 Eylül 2013). ¹⁰⁵⁰ Hûd 11/32; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 12/388.

⁸⁰⁴ Hûd 11/37; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 12/392. ¹⁰⁵² Furkân 25/37.

⁸⁰⁵ Sebe' 34/15; Ayrıca bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı-Meal Tefsir*, 2/875-876. ¹⁰⁵⁴ Sebe' 34/15-21; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı-Meal Tefsir*, 2/875-876.

nankörlük yapmalarına karşılık aldıkları ceza, azap bağlamında insanlığa ciddi bir uyarı niteliğindedir.

Su ve suyu ilgilendiren nehir, deniz gibi coğrafi yapılar aslında insanların etraflarında huzur bulduğu düşünülen yapılardır. Fakat Kur'ân'ı Kerîm'de insanları dehşete düşüren boyutta bazı helâklerin su ile olduğunu haber vermesi, yine insanın üzerinde derinlemesine tefekkür etmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir detay, Allah'ın yarattığı her bir maddenin helâk sebebi olabileceğinin gerçeğidir. Buna göre inkârcılara Allah'ın gizli ordularının çok çeşitli olduklarının işaretleri olarak da değerlendirilebilir. En azgın kavimler arasında zikredilen⁸⁰⁶ Firavun ve ordusunun yumuşak yapıdaki su ile helâk⁸⁰⁷ edilmelerinin düşündürücü yönü bu çerçevede öne çıkmaktadır. Aynı şekilde bin yıla yakın bir süre ile imana davet edilen Hz. Nûh'un kavminin de bu şekilde azap edilerek helâk edilmesi, azap çeşitlerinin hesap edilemeyecek çeşitliliğe sahip olduklarını göstermektedir.

Kuraklık, kıtlık, hastalık ile helâk: Başlıkta geçen kavramların her biri, diğer ceza türlerinde olduğu gibi kendi özelinde büyük bir musibete işaret etmektedir. Hz. Muhammed'e inanmayan müşriklerin tavırlarına karşı Kur'ân, önceki kavimlerden örnekler vererek, üzülmemesi yönünde maneviyatı destekleyici yöntem uygulamıştır. Bu konudaki âyetlerde şöyle buyurulmaktadır. *“Şüphesiz ki senden önceki (göndermiş olduğumuz) elçilerimiz de yalanlanmıştı. Kavimleri onlara (elçilerimize) inanmadığı gibi eziyet verdiler. Buna rağmen onlar sabrettiler, nihâyetinde yardımlarımız onlara gönderildi...”*⁸⁰⁸ Bu âyet ile Hz.

Peygambere, gördüğü muamele karşısında önceki peygamberlerin hayatından hatırlatmalar yapılarak, kendisine de yardımda bulunulacağını güvencesi verilmiştir. Başka âyette ise elçilere karşı sergilenen inançsızlık ve zalimce/hasmane tutumların cezasız kalmayacağı bildirilmiştir. *“Şüphesiz ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik/görevlendirdik. (İnançsızlıklarından) Sonra, (belki) boyun eğip itaat etmeleri için onları darlığa mahkûm ederek, çeşitli zorluk ve hastalıklarla cezalandırdık.”*¹⁰⁵⁸ Bu âyetlere göre peygamberlere karşı çıkanların rahat bırakılmadıklarının haberi verilmektedir.

Kalpleri katılaşmış kavimlerin imani manada istikameti bulabilmeleri için ilgili ceza

⁸⁰⁶ el-Kasas 28/36-39.

⁸⁰⁷ Tâhâ 20/77/78; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 116/120-124.

⁸⁰⁸ el-En'âm 6/34; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/459. ¹⁰⁵⁸

En'âm 6/34; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/459.

¹⁰⁵⁹ A'râf 7/130; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 6/367.

el-

metodunun kullanıldığına dair örnek, Firavun ve ailesi ile ilgili verilmiştir. “ وَ لَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنْ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ فِرْعَوْنُ *uyanları ders*

alıp/akıllansınlar diye yıllar boyu (mahsul açısından) kıtlık/kuraklık ile cezalandırdık.”¹⁰⁵⁹

Hiz. Musa zamanında Mısır’da vuku bulan bu ceza, Firavun ve tebaasının kalplerini yumuşatmadığı gibi aksi bir refleks ve cahilane anlayış/tutumla, ilgili durumun müsebbibi olarak Hiz. Musa’yı göstermekle azgınlıklarını artırmışlardır. Va’d edildiği gibi peygamberlerle uğraşmanın bedeli olarak, sergiledikleri benzeri tutumlar sebebiyle türlü felaketlerle cezalandırılmalarına devam edilmiştir.

Çalışmanın bir bölümünde insanın başına gelen bazı felaketlerin, insan kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Örneğin ağaçların kesilmesi çölleşmeye ve kuraklığa sebebiyet teşkil eder. Çölleşmenin de birçok olumsuzluğa götüren sonuçları vardır. Yani suç kaynağı insan olan her sıkıntıdan sonra vuku bulan olumsuzluk, dolaylı yönde kendisini ve diğer canlıları cezalandırmaya zemin hazırlamaktadır. Yeryüzü ve denizlerde meydana gelen kirlilik ve buna bağlı olarak insan sağlığı ile (diğer canlılar da eklenebilir) çevre kirliliği gibi sorunlara kaynaklık teşkil eden birçok örnekte insanın dolaylı yönde kendisini cezalandırdığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan Afrika ve benzeri bölgelerde yaşayan insanların coğrafya kaderi ya da kıtlıkla imtihan edilmeleri istisna edilebilir. Benzer şekilde Allah’ın sevdiği bir peygamberi hastalıkla imtihan etmesi de ceza olarak değerlendirilmemelidir.

Hiz. Musa ve bazı peygamberlerin örneğinde olduğu gibi, kavimlerine mucizelerle gönderildikleri halde küfürde ısrarcı olmalarına karşılık olarak Allah, akıllanıp iman etsinler diye başlarına musibet/belalar göndermiştir. Diğer taraftan dünya hayatına yönelik kıssalarda bahsi geçen cezaların yanı sıra, âhiretteki ceza ve azaplarını artırmak üzere farklı bir metodun da uygulandığı anlaşılmaktadır. Buna göre Allah’ın bazı kişi ve kavimlere günah/zulüm ve azgınlıklara karşı mühlet verdiği,⁸⁰⁹ hatta müreffeh bir dünya hayatı sunduğu da

anlaşılmaktadır.⁸¹⁰ Bu durumu ifade eden âyetlerden biri şöyle buyurmaktadır: وَلَيَحْسَبَنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا أَنَّمَا نُمِلُ لَهُمْ خَيْرٌ لِّمَن فُتِنُوا أَنَّهُمْ إِنَّمَا نُمِلُ لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ *“İnkârcılar, kendilerine bahşetmiş olduğumuz bu imkân/fırsatları sakın ola ki kendilerinin hayırlarına olduğunu zannetmesinler. Onlara sunduğumuz bu fırsatlar sadece günahlarını*

⁸⁰⁹ İbrâhim 14/42; Âl-i İmrân 3/196; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, 6/324-327.

⁸¹⁰ Âl-i İmrân 3/196.

dolaylı bir mesaj içermektedir. İlgili âyette Allah (c.c.) insanlara Hz. Muhammed'den sonra başka bir peygamber göndermeyeceğini;¹⁰⁶⁹ kendisi de kavmi içerisindeyken onları helâk etmediğini/etmeyeceğini buyurmaktadır. Bu durumda Kur'ân'daki mesajın evrensel boyutlu olduğu düşüncesiyle kullanılan dil ve üslup, birçok gizli hikmete de işaret etmektedir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'e helâk ile ilgili mesajlar aktarılırken, daha önce bu minvalde cezalandırılan kavimlerin, (kendilerine) gönderilen peygamberlerle uyumlu olmadıklarından kaynaklı olduğunun işaretleri de verilmektedir. Yani peygamberlerine itaat edenlerin güvenli bölgelere çekilmek suretiyle helâk edilmedikleri anlaşılabilmektedir. Doğal olarak geçmişe yönelik mesajdan alınması gereken ders/ibret bu yönde iken; geleceğe yönelik ise peygamber aranızda olmasa da (vefat edip ayrılmış olsa da [ki öyle]) onunla beraber olanlar, yani Kur'ân ve sünnetin hükümleriyle amel edenlerin azaba uğramayacağına dair mesaj şeklinde anlaşılmalıdır.

2.11. Kur'ân'da Geçen Uhrevi Ceza Şekilleri

Konu ile ilgili gerekli açıklamalara geçmeden önce Hz. Âdem ve eşinin cennetten çıkarılması ve dünya hayatına indirilmeleri maddi ve manevi boyutuyla ceza olsa da bildiğimiz manada bedeni eziyetlere maruz bırakmak şeklinde değil, terbiye amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.

İnkârcıların dünya hayatında çarptırıldıkları azapla cezalandırılmaları, rablerine yönelmeleri için kendilerine tövbe kapılarının açık tutulması ilahi merhametin bir tezahürüdür.⁸¹⁸ Buna rağmen ilahî emre sırt çevirenlere kabir hayatına yönelik açıkça bir ifade ile olmasa da ahiret yurdunda çeşitli azaplara çarptırılacaklarına işaret edilmiştir.⁸¹⁹ Cezanın dünya boyutuna bakan yönü belli bir vakti, sınırlı bir süreci ilgilendirmektedir. Nitekim dünya hayatında çetin azaba çarptırılanlar, ölümü beklemek suretiyle sonlanan hayatın şiddetli azabı bitirecek bir nimet olarak kendi açılarından değerlendirmeleri mümkündür. Ahiret boyutu ise inkârcılar açısından cezanın ebediliği söz konusudur. Kur'ân'da kıyamet sahnelerini tasvir eden berzah âlemi, berzahtan diriliş, haşr, hesap, sorgu süreci, sevap ve günahların tartılışı, cehennem hayatı, a'râftakilerin durumu insanı dehşete düşüren örneklerdir. Ahiret tarafına bakan yönünde azap gören kişi açısından daha kötü bir senaryo söz konusudur. Çünkü orada dünya hayatında olduğu gibi ölüm yoktur ve ölümü bir çıkış yolu olarak bekleme seçenekleri

⁸¹⁸ el-En'âm 6/64.

⁸¹⁹ el-Mü'min 40/46; Nûh 71/25. ¹⁰⁷²
en-Nisâ 4/56.

yoktur. Ahiretteki azabın bu çeşidine yönelik ayette şöyle buyurulmuştur: “Ayetlerimizi inkâr edenleri yakında ateşin içine atacağız. Derileri yanıp piştikçe (ve bu sebeple soyuldukça), azabı iyice tatsınlar diye yeniden deriler giydireceğiz.”¹⁰⁷² Kur’ân’da bahsi geçen cezaların bir kısmı maddi iken bir kısmı da manevi azaptır. Dünya hayatında iken Yüce Allah’a verdikleri sözü ve ettikleri yeminleri az bir bedelle satanlara yönelik Allah’ın onları hiçbir şekilde (olumlu yönde) nasiplendirmeyeceği, kıyamet günü onlarla konuşmayacağı, onlarla bakmayacağı ve onları temize çıkarmayacağı (mecazi bağlamda maddi azaba işaret etse de) manevi cezaya örneklik teşkil etmektedir.

Uhrevi cezaları berzah âlemindekiler (yeniden dirilişe kadar) ve cehennem hayatındaki azap şeklinde iki aşamada değerlendirmek mümkündür. Nitekim hadislerde kabir hakkında “ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olacağı”⁸²⁰ haber verilmiştir. Buna göre berzah âlemindeki (yeniden dirilişe kadar) cezalar arasında azâb-ı mühin ve azâb-ı elîm,⁸²¹ azâb-ı azîm⁸²² gibi cezalar vardır.

Tuzakları boşa çıkarmak: Kur’ân’da bahsi geçen azap çeşitlerinden biri de peygamberi yalanlayanların yavaş yavaş bir azaba yaklaştırılmasıdır. Bu konuda ayette geçen; “Onlara mühlet veriyorum. Doğrusu benim tuzağım çok sağlamdır”⁸²³ ifadesi, ‘tuzak kurmanın’ mecazi bir yönü olduğunu göstermektedir. Nitekim Allah’ın tuzak kurmaya ihtiyacı yoktur. Sadece doğru yolu gösteren peygambere rağmen tuzağa düşeni cezalandırmanın hak olduğuna işaret vardır.

Konuşturmamak: Dünyada kendilerine gönderilen peygamberlerin yoğun çabasına rağmen dilsiz, kör ve sağır kesilenlerin ahiret hesabında başkalarını suçlamalarına, huzurunda münakaşaya izin verilmeyecektir. Ahiretteki bu cezanın aslında hiç konuşturulmamaktan ziyade mazeretlerinin geçersiz olacağı anlaşılmaktadır.¹⁰⁷⁷

Cennet nimetlerinden mahrum bırakılmak: Bu konuda Kur’ân’da cehennem ehlinin cennet ehline: “Allah’ın size bahşettiği nimetlerden, sudan bize de dökün” şeklindeki

⁸²⁰ Tirmizî, *Kıyamet*, 26.

⁸²¹ Lokmân 31/6, 7.

⁸²² el-Bakara 2/7.

⁸²³ el-Kalem 68/44, 45; er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 22/71, 72. ¹⁰⁷⁷

el-Mürselât 77/35, 36.

el-

seslendirmelerine karşılık cennet ehlinin: “Allah bu nimetleri kâfirlere haram etmiştir”⁸²⁴ ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu da cehennem ehline uygulanan bir mahrumiyet cezasıdır.

Organların kişi/sahibi hakkında şehitliği: Dünya hayatında işlediği suçlara karşı ispat noktasında hakkında yeterli delil bulunamayan suçlunun mahkemeyi aldatma ihtimali düşük de olsa vardır. Fakat ahiret yurdunda kurulacak mahkemede böyle bir durum kesinlikle mümkün değildir. Çünkü o gün kişi sussa bile organları onun hakkında dünya hayatındaki amellerine dair “...Kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik yapacaktır.”⁸²⁵

Diğer cezalar: Kâfirlere verilecek ceza çeşitlerinden bazıları şunlardır: Kör, sağır, dilsiz olarak yüzüstü hasredilmek;⁸²⁶ cehennem azabı;⁸²⁷ zincirlere vurulmak, boğazdan geçmeyen şeyler yedirmek;⁸²⁸ kendi odununu (ateşi artırmak üzere) taşımak, boynuna ip bağlanmak;⁸²⁹ Ölmeden azab içinde kalmak;⁸³⁰ kapkara, yakıcı dumanlar altında gölgelenme;⁸³¹ kaynar su ve irin içmek;⁸³² elleri ve kolları bağlı şekilde cehennemin dar çukurlarına atılmak;¹⁰⁸⁷ azabın tekrar tazelenmesi için derilerin yenilenmesi;¹⁰⁸⁸ Zakkum yiyeceği yedirilmek.⁸³³

Ahiret hayatına dair bahsedilen bu azab türlerinin en büyüğü şüphesiz cehennemdir. Cehennemin bir ceza yeri olduğu, kendi içerisinde bölümlerinin ve cehennem, sekar, levvame, nâru’l-kübra, azâbü’l-harik, haviye, hutame, cahîm, daru’l-huld, yahmûm, lezâ, sair isimlerine sahip olduğu Kur’ân ayetlerinde haber verilmiştir.⁸³⁴

⁸²⁴ el-A’râf 7/50.

⁸²⁵ Fussilet 41/19-22.

⁸²⁶ el-İsrâ 17/97.

⁸²⁷ A’râf 7/36.

⁸²⁸ Müzzemmil 73/12, 13.

⁸²⁹ Tebbet 111/3-5.

⁸³⁰ Fâtır 35/36.

⁸³¹ Vâkıa 56/41-44.

⁸³² el-En’âm 6/70; Sâd 55/57.

¹⁰⁸⁷ Furkân 25/13. ¹⁰⁸⁸ en-Nisâ 4/56.

⁸³³ Vâkıa 56/51-53.

⁸³⁴ Geniş bilgi için bk. Kaysıcı, *Kur’an’da Mükafat ve Ceza*, 258-264.

3. SÎRET-NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA CEZA

Bu bölümde sîret -nüzûl bağlamında ceza konusuna yer verilecek, cezanın toplumu dönüştürmedeki etkisi konu edilecektir.

3.1. Sîret (سيرت النبي) ve Nüzûl (النزول) Kavramları

Sîret Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar geçen zaman ile özelde peygamberlik sürecinde, doğruya ulaştırmak ve hatadan kurtarmak üzere sergilediği mücadeleleri konu alan ilim dalıdır.⁸³⁵ Müminlerin Müslüman olmayanlarla yaptıkları savaşları ifade eden bir terim olarak da kullanılır. Sîret, s-y-r kökünden türemiştir. Yol, tavır, seyr, sünnet gibi manalara geldiği gibi kişilerin fitrattan kaynaklı tabiatlarında ya da sonradan kazanılıp takip edilen tüm alışkanlıklar da sîret kavramının bağlamı içerisinde değerlendirilebilir.⁸³⁶

Sîret kavramı Hz. Muhammed'in sünnetiyle olduğu gibi hadisleriyle de ilgilidir. Hz. Muhammed'in hayatını tarihi safhalarıyla incelerken, Kur'ân ve Sünnete dair birçok bilgi ayrıntısına sîret yoluyla ulaşılmıştır. Nitekim Hz. Muhammed'e ait olan söz ve davranışlar hadis ve sünnet olduğu kadar; O'nun bazı durumlar karşısındaki takrir ve sükûtu da sîret ile anlaşılabilir. Hâl böyle olunca sîretin Kur'ân âyetleri ile hadis ve sünnetin anlaşılmasında büyük öneme sahip olduğu görülür. Hz. Muhammed'in insanlığa sîretiyle de model olduğunu âyeti kerime “*Ey İman edenler! Şüphe yok ki, âhiret gününe kavuşmayı umanlar (umut bağlayanlar), Allah'ı çok ananlar için Resulullah'ta en güzel örneklik vardır*”⁸³⁷ şeklinde haber vermiştir.⁸³⁸

Sîret, Hz. Muhammed'in peygamberlik sürecini nüzûl ilişkisi ile aktarırken, tefsir başta olmak üzere İslami alanda araştırma yapan diğer dallara da önemli bir kaynak olmuştur. Nüzûl sebepleriyle beraber ilk muhataplarına verdiği mesajı evrensel özelliğiyle ceza dâhil tüm alanlarda günümüze kıyas gibi yollarla diri tutmaktadır.⁸³⁹ İslam dinine mensup bireyler, her

⁸³⁵ Ahmet Gül, *Mâtürîdî Tefsirinde (Te'vilatu'l-Kur'ân'da) Sîret-Nüzûl İlişkisi*, (Kastamonu: Uluslararası IV Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu [Hanefilik- Mâtürîdilik] Cilt 1, 05-07-Mayıs, 2017), 1/4.

⁸³⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'ân*, s-y-r md.

⁸³⁷ el-Ahzâp 33/21; Mustafa Öztürk, *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum, Nüzûl-Sîret İlişkisi* (Ankara: Ankara Okullu Yayınları, 2017).

⁸³⁸ el-Cabirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, 470-475.

⁸³⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2010); Muhammed b. İshak b. Yesar, İbn İshak, Sîretü İbni İshak, thk.Muhammed Hamidullah, (Konya: 1981).

konuda olduğu gibi ‘ceza’nın yaptırım ve mükâfat boyutunu iyi anlayabilmek için Kur’ân, sünnet ve hadisi incelerken sîretten edindikleri verilerin önemini yansıtmışlardır.

Nüzûl, n-z-l kökünden türeyen bir kelimedir. Bir yere intikal etmek, yerleşmek, konmak gibi anlamlara gelir. Arapçada yüksek yerden aşağıya inmeyi ifade için kullanılır.⁸⁴⁰ Ulûmü’l-Kur’ân bağlamında ise Cebrail’in peygamberlere ulaştırdığı İlâhî vahyi ve bu mesajın yaratılmışlara olan lütfu yani yüce Allah’ın indirdiği nimetleri de ifade eder.⁸⁴¹ Hz. Muhammed’e 23 yıl boyunca aralıklarla inen vahye sebep teşkil eden durumlara da bu çerçevede ‘esbabü’n-nüzûl’ denmiştir.⁸⁴²

Surelerin indirilişi, sebeplere bağlı olabileceği⁸⁴³ gibi sebepsiz veya bilgi ve kurallara yönelik karar ya da emirler şeklinde de olabilir. Bu durum bazen sorulan soruya cevap, bir hüküm vb. olarak da karşımıza çıkmaktadır. Âyetlerin nüzûl sebebi ise sadece hadis, ya da (dolaylı olarak) hadis kaynaklarından edinilen bilgiler doğrultusunda tefsirlerde yer alan rivayetlerden anlaşılmaktadır.⁸⁴⁴

3.1.1. Kur’ân tefsirinde sîret bilgisine duyulan ihtiyaç

Kur’ân, ibadet, muamelat ve ahkâma dair hükümleri barındıran ilahi bir kitaptır. Kur’ân, bu ilkelere dair evrensel ilkeleri belirleyip temel atar ancak ayrıntılara yer vermez. Belirlenen ilke ve atılan temeller üzerinde açıklama ve tabiri caiz ise inşa etme vazifesini Hz. Peygambere tevdi eder. Anlaşılamayan ayetleri Hz. Peygamber, doğrudan açıklama, ihtiyaç duyulduğu yerde sorulan sorulara cevap vererek veya soru-cevap yöntemi gibi yöntemlerle bu görevi ifa etmiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra ise bu konuyla ilgili İslam âlimleri Kur’ân ve sünneti merkeze alarak, söz konusu kaynakta bulamadıkları detayları belirleme hususunda içtihat ve kıyas yöntemiyle sonuca ulaşmaya çalışmış ve çalışmaya devam etmekte.

Kur’ân’da Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar sayılar zikredilmeden nice peygamberin gelip gittiği; her kavme Allah tarafından elçilerin görevlendirildiği haber

⁸⁴⁰ el-İsfahânî, *Müfredat*, ‘n-z-l’ md.

⁸⁴¹ Nüzûl kelimesi ayrıca farklı şeyler için de kullanılmıştır. Bununla ilişkili olarak insanların beslenmesi ve hizmeti için musahhar kılınan hayvanların; barınma ve günümüzde vazgeçilmez maddelerden biri olan demirin; sekinet ve huzurun, vücudu örten elbisenin (n-z-l) indirildiğinden de Kur’ân bahseder. Ayrıca ilgili âyetlere bk. el-Hadîd 57/25; el-A’râf 7/26; ez-Zümer 39/6; et-Tevbe 9/26.

⁸⁴² Gül, *Mâtürîdî Tefsirinde (Te’vilatu’l-Kur’ân’da) Sîret-Nüzûl İlişkisi*, 377.

⁸⁴³ es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulumi’l-Kur’ân*, 48.

⁸⁴⁴ Ramazan el-Butî, *Fıkhü’l-Sire* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1972); M. Zeki Duman, *Beyanü’l-Hak: Kur’ân’ı Kerim’in Nüzûl Strasına Göre Tefsiri* (Fecr Yayınları, 2020); Nüzûl hakkında geniş bilgi için bkz. Monis, *Kur’an’ın Düşünce Yapısını Etkilemesi*, 19-31.

verilmiştir.⁸⁴⁵ Bu durumu ifade eden âyetlerde Hz. Muhammed'e hitaben şöyle buyurulmuştur: “*Andolsun, senden önce yaşamış olan topluluk/kavimlere de Peygamberler gönderdik.*”¹¹⁰² Buna göre Allah, insanlık tarihi boyunca yaratmış olduğu kullarını peygambersiz bırakmadığı ortaya çıkmaktadır. Peygamberlerin bir kısmından kıssalarda haber verilmişken birçoğundan ise bahsedilmemiştir. Yine peygamberlerin sayısı ile ilgili kesin bilgiye ulaşılamazken, İslâm'ten önce yaşamış birçok filozofun peygamber olarak görevlendirilmiş olabileceği ihtimal dâhilinde tutulmuştur.⁸⁴⁶ Bu bağlamda iyilerin alacağı mükâfat; kötülerin karşılaşacağı ukûbât, cennet ve cehennem tasavvuru, sırat köprüsü, mizan, miraç, peygamberlik olgusu vb. inanışların daha önceki kaynaklarda yer almış olması, İlâhi kaynaklı olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Fakat İslâm'dan önceki dinler, yeri ve zamanı geldiğinde nesh edilmişlerdir.⁸⁴⁷

Kur'ân-ı Kerîm 610 yılından itibaren peyderpey 23 yıllık zaman zarfında nazil olmuştur. Nüzûl, ilk on üç yıl Mekke, son 10 yıllık dönem ise Medine'de gerçekleşmiştir. Yirmi üç yıllık bu zaman diliminde Müslümanlar, müşrikler, Yahudi ve Hristiyanlardan oluşmuş sosyolojik zemin ile bazı âyetlerin indiği mekânda genel manada meydana gelen olaylarla ilişkili olduğu gibi cezayı ilgilendiren âyetler de yer almıştır. Mekkî âyetler özelinde daha çok tevhid-şirk konuları bağlamında, inanç-küfür-ahlak başlıkları üzerinden (ceza, mükâfat; terğib, terhib üslubuyla) yoğun mesajlar barındırmaktadır. Medeni âyetler ise toplumun sosyal, siyasal, ibadet, muamelat ve ahlak gibi ilkelerine yön verirken, ehli kitap, müşrikler ile ilişkiler, çatışmalar vb. konuları ihtiva etmektedir.⁸⁴⁸

Kur'ân'ı Kerim'in cezaya yönelik ayrıntıları derinlemesine ele almadığı görülmektedir. Ayetler her konuyu ayrıntılı ele alsın Kur'ân'ın onlarca cilt kitaba ulaşması kaçınılmaz olurdu. İnsana merhamet edilerek, sîret sürecinde bu görev hadis/sünnete tevdi edilmiştir.⁸⁴⁹ Böylece evrensel hatları belli olmuş ceza sisteminin açıklama ve uygulama kısmının sahaya yansıtması sağlanmıştır.

⁸⁴⁵ Yûnus 10/47; Fâtır 35/24; en-Nahl 16/63; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 8/322-323.¹¹⁰²

el-Hicr 15/10; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 8/246-247.

⁸⁴⁶ Osman Karadeniz, Filozof-Peygamber İlişisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, (1998), 30-34.

⁸⁴⁷ Nimet Yıldırım, *Ardaviraf ve Ardavirafname* (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1045517>), 3756.

⁸⁴⁸ Daha Fazla Bilgi İçin bk. Muhammed İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2011).

⁸⁴⁹ el-Haşr 59/7; Ayetlerin düşünce yapısına etkisi hakkında bk. Monis, *Kur'an'ın Düşünce Yapısını Etkilemesi*, 130.

Hz. Peygamber'in 23 yıllık peygamberlik süresince insanlarla sarıh, anlaşılır bir Arapça ile iletişim kurmuştur. Bu durumun temeli, Hz. Muhammed'in doğduğu zaman diliminde Mekke'de adet gereği dünyaya gelen çocuklar, daha güzel bir Arapça öğrenmeleri için civar köylere, sultaneye verilmelerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁵⁰ Anlaşılır bir dil kullanılması, vahye sırt çeviren cahiliye toplumunun olası “*Biz bu dili anlamıyorduk*” bahanesinin arkasına sığınarak cezaya itiraz etmeleri yönündeki ihtimali de bertaraf etmiştir. Hz. Muhammed'in konuştuğu fasih dilin Cebrail (a.s.) tarafından öğretildiği yönünde ayrıca rivayetler olsa da yaşadığı tarih sürecinde, sultaneye verilmiş gerekçeleri arasında bu niyet de geçmektedir.⁸⁵¹ Peygamberler, Allah tarafından özel olarak seçilmiş, özenle terbiye edilip donatılmış olmaları, kendilerini (taşıdıkları sıfatlar gereği) herhangi bir gerekçeyle sorgulanamayacaklarını da göstermektedir.

Kur'ân ve sîret ilişkisi açısından Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e itaat edilmesi gerektiğine, aksi halde birtakım cezaların devreye gireceğine dair bir örnek vermek gerekirse, Uhud savaşındaki okçuların yerlerini terk etmeleri olayı oldukça önemlidir. Nitekim Hz. Peygambere itaat Yüce Allah'a itaatle ilişkilidir.⁸⁵² İnsanın başına gelen birçok musibetin, yine kendilerinden kaynaklı olduğu, evrensel bir üslupla “*Sana gelen/ulaşan her iyilik rabbindendir; sana isabet eden her kötülük/şer ise kendindendir*”¹¹¹⁰ ifadesi ile tescil edilmiştir.

3.2. Cezanın Kur'ân ve Sünnette Ele Alınışı

Kur'ân ve sünnette cezanın meşruiyetine delalet eden ayet ve hadisler vardır. Ceza ile ilgili ayetlerde Allah'ın emrettiği veya yasakladığı fiilleri açıkladıktan sonra, yani uyarı yapıldıktan sonra uygulanacağı haber verilmektedir. Bu konuda şöyle haber verilmektedir: “...Biz, peygamber göndermedikçe azap etmeyiz”;⁸⁵³ “*Rabbin beldelerin anasında, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir resul göndermeyene kadar ülkeleri helâk etmeyiz...*”⁸⁵⁴ Bu gibi ayetlerde elçilerin ön planda tutularak dikkatin oraya çekilmesindeki gayenin kıyamette insanların olası “*gaflette idik, bize bir resul gönderseydin böylece gafletten uyansaydık*” dememeleri içindir.⁸⁵⁵ Bu durumda net bir sonuç vardır ki Yüce Allah, elçi

⁸⁵⁰ Sefiurrahmân Mubarekfuri, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti* (İstanbul: Risale Yayınları, 2007), 60-61.

⁸⁵¹ es-Süyûtî, *el-Hasaisu'l-Kübra*, 1/108.

⁸⁵² Âl-i İmrân 3/31; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/30-31. ¹¹¹⁰ en-Nisâ 4/59; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/130-131.

⁸⁵³ el-İsrâ 17/15; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 14/525-527.

⁸⁵⁴ el-Kasas 28/59; ayrıca bk. Tâhâ 20/134.

⁸⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/441.

göndermediği halkları azap etmeyeceğine dair garanti ortaya konmuştur. Buna rağmen cehennem azabını hak edeceklerin mazeretleri kabul görmeyecektir. Hatta ayetlere göre bu durumu kendileri itiraf edeceklerdir: “*Neredeyse cehennem öfke sebebiyle çatlayacak durumda iken! İçine her ne zaman bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size bu azap ile uyarıcı bir peygamber gelmemiş miydi? Şeklinde sorarlar. Onlar ise: Evet, doğrusu bizi bu azap ile korkutan bir uyarıcı gelmişti; lakin biz onu yalanladık ve: Allah’ın bir şey indirdiği yok... demiştik.*”⁸⁵⁶

Ayetlerde olduğu gibi sünnette de ceza, ilgili yasak emri verilmeden uygulanmamıştır. Örneğin Hz. Peygamber (a.s.) hukuk normlarını vazettiği süreçte kadınlara benzemek isteyen birine: “*Şayet bu yasaklama hükmüne dair sana daha önceden haber vermiş olsa idim, hak ettiğin cezayı sana uygulardım. Yanımdan kalk, Rabbine tövbe et. Bundan sonra bu suçu tekrara işlersen, seni kötü şekilde döver, ibreti âlem için başını tıraş ettirir, ailenden ayırıp sürgün eder ve bu sebeple kazandıklarını Medine gençlerine (mallarını) helal kılarım*”⁸⁵⁷ demiştir. Bu durumda yine Hz. Peygamberin de fiilin uygulamasına değil, hukuki boyutu belirtildikten sonra fiilin işlenmesi durumunda cezanın uygulanacağı haberi verilmiştir.⁸⁵⁸

Mekkî sûrelerde cezaya yönelik muhteva ve özellikler: Mekkî surelerin muhtevasını ilk 5 yılda genel hatlarıyla nübüvvet, rububiyyet, ulûhiyet, kıyamet sahnelerinin zihinlerde canlandırılması, haşr, kıyametten sonra hesapların alınması, putperestlik ve şirk eleştirisi oluşturmaktadır. Sonraki süreçte Kureyş dışında kalan diğer kabilelerle iletişimin yoğunlaşması, müşriklerin Müslümanlara karşı işkence uygulamaları, Mekke dışında kalan kabilelerle iletişim, Medine’ye hicret gibi konular 13 yıllık muhtevanın genel hatlarını oluşturmuştur.⁸⁵⁹

Surelerin çoğu Mekkî olmasına karşın Medeni surelerin uzunluğu dikkat çekmektedir. Mekkî ayetler daha çok tebliğ ve cihat ilişkisini ortaya koymaktadır. Ceza ve uygulamalarına

⁸⁵⁶ el-Mülk 67/8-9; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/73-74.

⁸⁵⁷ İbn Mâce, *Hudûd*, 38.

⁸⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 2/603.

⁸⁵⁹ İsmail Kurt, *Kur'an'a göre Mekke Dönemi Cihad-Tebliğ İlişkisi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2023), 88; Bûhari, *Menakibü'l-Ensar* 63-3851/3902; el-Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*. Çev: Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 10-30.

dair Mekke dönemini yansıtan tarihi kaynak yoktur denebilir.⁸⁶⁰ Mekkî âyetler bilinçli inanç, ondan sonra bilinçli bir ibadet ve muamelatı hedeflemektedir.¹¹¹⁹

İnsanlığa evrensel çapta gönderilmiş olan Kur'ân'ın Mekkî sure ve âyetlerini teşkil eden uyarı ve teşvikler, insanlık gidişatının seyrine yeni bir rota ve format mahiyetindedir. Şirkin had safhada olduğu, haksızlık ve zulmün azami seviyeye ulaştığı, insani değerlerin yok sayıldığı, ahlaki çöküntünün zirve yaptığı bir dönemde, Allah'ın kendi zatından vahiy yoluyla haberdar edip hidâyet yolunu tarif etmesi, yani insanı aslına/kulluğa çağırması, beşeriyete verilen değerle ilişkilidir. Bireylerin topluma ve kendilerine zarar vermeden, sulh ve selameti hâkim kılmak için gerekli erdem ve tedbirlerle donatılması gerektiği yönünde mesaj içeren âyetler, azımsanmayacak sayıdadır. Hz. Peygamber, dönemin ilk muhatapları üzerinden tebliğ ve uyarılarını inen âyetler doğrultusunda başlatmıştır. Onların boykot ve karşı duruşlarına rağmen, bireysel görüşmelerle birlikte yakın ve komşu kabilelerden başlamak suretiyle çemberi genişleterek, evrensel çapta insanlığa ait değerlerin başlıcalarını hatırlatmıştır. Can, akıl, din, mal, ırz/neslin korunması ile yeryüzündeki diğer canlılara yönelik merhamet duygularını harekete geçirip canlı tutmak, ceza kavramının aktifleşmesi ya da pasif bırakılmasıyla sıkı ilişkilidir.⁸⁶¹

Mekke'de Müminler ile inkârcılar arasında itikadi konularda ayrışma net bir şekilde ortada ayrışabiliyordu. Medine'de ise müminler, inanç bağlamında ayrışma ile birlikte sosyal, ticari, siyasi hukuki ve birçok alanda İslami hükümlere davet yapılmıştır.⁸⁶² Mekkî sûrelerin genel muhtevasında bir ceza hukukundan bahsetmek mümkün değildir. Cezaya yönelik müeyyide uygulamasından ziyade hukuka dair uyarı ve tebliğ nitelikli bir alt yapı hazırlığı vardır. Hukuki yapı ve yaptırımlar daha çok Medine döneminde dikkat çekmektedir.⁸⁶³

Mekkî âyetlerle birlikte Kur'ân âyetlerin tamamına yakını, muhatap varlık olan insanın imanını tesis edip kâmil seviyeye çıkartmak, ahlaki erdemlerini nebevi çizgiye yakın seviyeye getirmek ve asosyal ilişkilerini (toplum huzurunu merkeze almak suretiyle) düzeltmek üzere nazil olmuştur. O dönem, genel çerçevede bu gibi konular insanlığın

⁸⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Keleş, *Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam'ın Yayılışı, Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed* (Ankara: Fecr Yayınları, 2007). ¹¹¹⁹ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 476.

⁸⁶¹ el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-hâkim*, 2/385-391.

⁸⁶² Sami Kılınçlı, *Nüzul Sürecinde müslümanların Gayrimüslimlerle İlişkileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 127.

⁸⁶³ el-Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, 10-30; Ayrıca bkz. Adem Çaylak, *İslam'da Siyasal Akıl ve Düşüncenin Oluşumu, Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 11/43, (Mart 2015).

tamamını ilgilendirdiğinden “*Ey insanlar! Şeklinde*”⁸⁶⁴ dikkat çekici uyarı ve çağrılarla yapılmıştır. Mekke döneminde inen âyet ve surelerde muhatabı etkilemek üzere kulluğun ciddiyetini ortaya koymak, beşeriyetin başıboş yaratılmadığı bilincini oluşturmak, sorumluluğun farkına vardırarak üzere, imtihan vb. konularda insana kasem (yemin) ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.⁸⁶⁵ Buna göre Mekke dönemi inen âyetlerde sosyal hayata dair sistem tam olarak oturmadığından ceza sisteminin işleyişinden çok, itikada çağrı yapılmıştır. Cezaya dair sistem ve işleyişi hakkında ise genel hatlarıyla Medine döneminde belirlenmiştir.

Surelerin Mekkî ya da Medeni olarak isimlendirilmesinde Kur’ân’ın üslup boyutuyla olay ve oluşumlara tavsiye ile tepkisi de önem arz etmektedir. Mekke’den Medine’ye göç olarak vuku bulan hicretin ceza ve mükâfata müstahak olanları dâhil ayırt ettiği görülmektedir. Mekkî âyetler iyilik ve mükâfata çağrı ile davet; bununla birlikte uyarı, tehdit ile terhib yapan diğer mesajlara oransal olarak daha fazla olduğu muhtevanın genel itibarında görülmektedir.⁸⁶⁶ Bu bağlamda surelerin Mekkî ya da Medeni olduğunun belirlenmesi aynı zamanda nüzûl sürecinde muhatap toplumun inanç, ahlak ve insani yapılarının bilinmesiyle de ilişkilendirilmiştir.¹¹²⁶ Âyetlerin ceza bağlamında ulema tarafından bu tür sınıflandırmaya tabi tutulmuş olması, sîret-nüzûl ilişkisi bağlamında mesajların doğru anlaşılıp yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

3.2.1. Kur’ân’da ve sirette geçen en kadim ceza

Kur’ân’ı Kerim’de bahsi geçen ilk suç ve buna karşılık ilk ceza, şeytana yönelik uygulanmıştır. İnsanlık tarihine bakıldığında zaman, cezanın ilk örnekleri yine insanlık tarihinin atası Hz. Âdem’in yaratılış kıssasında görülmektedir. Hz. Âdem’in yaratıldığı süreçte kendisinin halife olarak tanıtılması, meleklerle (ve cinlerden olan İblis’e) Hz. Âdem’e saygı mahiyetinde secde etmelerinin emredilmesi, kendisinin İblis’ten üstün olduğunu gösteren faktörlerdir. Bunu kabullenemeyen İblis’in kıskançlık ve haset duygularına mağlup olarak isyan ettiği görülmektedir. Bu kararına karşılık olarak rahmet ve huzurdan kovulmuş, lanete uğramış, ayrıca ‘şeytan’ olarak isimlendirilmekle cezalandırılmıştır.

⁸⁶⁴ el-Bakara 2/21; 26;140; Ebû Hayyân, *Tefsirü’l-Bahrü’l-Muhît*, 1/231-240; 153; 168; 178.

⁸⁶⁵ Muhammed Abdulazîm, *ez-Zürkânî, Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kitabi’l-Arabi, 1995), 1/198.

⁸⁶⁶ Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekkî Surelerin Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 55. ¹¹²⁶ Aydın Bilgi, *Mekkî Sureler Örneğinde Kur’ân Konuları Karşıtıyla Anlatım Üslubu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020), 20.

Sîret bağlamında en kadim ceza uygulamalarına baktığımızda ise Hz. Muhammed'in haklarında hüküm verdiği kişilerin, erkeklerden Hıyar bin Adiyy b. Nevfel; kadınlardan ise Mürre binti Süfyan olduğu anlaşılmaktadır. İlk defa el kesme cezasının ise hırsızlık yaptığı gerekçesiyle Velid b. Muğire'ye tatbik edildiğinin yine bu süreçte Yahudi bir kadına işlediği günah sebebiyle Hz. Peygamber'in 'recm' cezası ile infazı uygulatması ilk ceza tatbiklerine verilen örnekler olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber döneminde Kur'an ve sünnet çerçevesinde hükmü belirlenmiş belli başlı suçlar vardır. Bu suçların bir kısmına dünya hayatında ceza verilmesi gerektiği bildirilmişken, diğer kısmına da âhiret yolculuğu sırasında bir takım benzetme yöntemlerle dikkat çekilmiştir. Mesela mahşerden diriliş sürecinde günah işleyenlere yönelik "şeytan çarpmışa benzetilme;" hesap gününde karnına ateş doldurulmuş ya da çetin azap va'di yapılmış olması bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Diğer bir kısmı ise hırsızlık yapmak, zina etmek, devlete karşı isyan etmek, sarhoşluk veren içecekleri tüketmek, insan öldürmek/yaralamak, namusa yönelik iftira, mala karşı işlenen vb. suçların kişiyi cezaya muhatap kılacağı bildirilmektedir.

İnsan nesline yönelik ilk cezai yaptırımın Hz. Âdem'e (ve eşine) uygulandığı görülür. Cennete yerleştirildikten sonra yaklaşılması yasaklanan bitkiden yemeleri neticesinde elbiselerinden mahrum edilip cennetten kovulmaları ilk ceza olarak anlaşılmaktadır.

Çıplaklığı bu manada medeniyet/modernlik şeklinde telakki edenlerin aslında yanılğı içinde oldukları hakikatini ortaya koymaktadır. Fakat biraz geriye gidildiğinde yani ilk cezai yaptırımdan önce yine ilk mükâfatların da Hz. Âdem ve eşine yani cennet ve içinde var olan diğer nimetlerin kendilerine verildiği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu durumu teyit eden âyeti kerimelerde şöyle buyurulmuştur: *"Ve Âdem'e isimlerin tamamını öğretti."* ; *"Ve (her ikisine) dedik ki: Ey Âdem! Sen ve zevcen cennete yerleşiniz. Orada bulunan nimetlerden dilediğinizden bolca yiyiniz; lakin şu ağaca yaklaşmayın yoksa zalimlerden olursunuz."*⁸⁶⁷ Hz. Âdem'in yaratılışından hemen sonra akılla donatılıp isim ve ilimlerin kendisine öğretilmesi; cennet gibi muazzam bir yerle tanıştırılıp orayla taltif edilmesi, yeryüzünün imarı için halife olarak tayin edilmesi, melek ve cinlerin saygı mahiyetinde ona secde etmelerinin emredilmesi, peygamber olarak görevlendirilmesi gibi ayrıcalıklar da onun için olumlu cezai mükâfatlardır.

⁸⁶⁷ el-Bakara 2/35.

İnsanlığın yaratılış sürecinde Allah'ın, '...*secde edin*' şeklindeki ilk emrine karşı şeytanın isyanı dolayısıyla cezaya çarptırılmasına sebebiyet teşkil eden konuyla ilgili değerlendirme yapmak gerekirse; Hz. Âdem'e saygı göstergesi olarak yapılması emredilen 'secde'nin selamlama/ta'zim olduğu söylenebilir. Bu yönde tefsirlerde de benzer yönde kanaatler mevcuttur. Nitekim Yûsuf Sûresinde geçen secde kelimesi de dönemsel olarak saygıyı ifade etmekteydi.

3.3.Sünnet, Sahabe Kavli ve İctihatların Cezada Kaynak Değeri

Hz. Muhammed'in vahye muhatap olmasıyla birlikte toplumsal huzur ve güvenin sağlanmasına yönelik Allah'ın emir ve yasaklarına bilerek muhalefet eden kişilere bir takım yaptırımlar uygulanmıştır. Bu kapsamda kişilerin olumsuz cihette bulaştıkları suç ve günahlar 'cerime' ya da 'cinâyet' diye nitelendirilirdi.⁸⁶⁸ Kur'ân'da bu manaya gelen ifadeler iki yerde 'zenb' ve 'vizr' kelimeleri ile de kullanılmıştır.⁸⁶⁹ Cürm kelimesi de bu minvalde benzer manalarla birlikte Kur'ân'da altmıştan fazla zikredilerek suça bulaşmanın yanlışlığına dikkatleri çekmiştir.

Cezaya yönelik hukuki kaynakların kitap-sünnet (nass) sahabe söz ve uygulamaları olduğu, bu nasların da temel dayanağının Kur'ân'ı Kerim olduğu bilinmektedir. Günaha girmemesi için insana birtakım sınırlar konmuş ki bunlar 'hududullah' olarak isimlendirilmiştir. Hududullah, helal ve harama dair sınırların ihlâlleri neticesinde belirlenen şer'i cezaları ve hükümleri ihtiva etmektedir.⁸⁷⁰ Konu hakkında bilgi veren âyet-hadis metinleri ile bu yöndeki açıklama ve ceza uygulamaları sahabeye de kaynaklık etmiştir.

İslam'a göre bir fiilin günah ya da suç kabul edilebilmesi için hakkındaki hüküm Kur'ân veya sünnetle sabit olması gerekir. Kur'ân ve sünnete uygun olmayan hükümler ise reddedilmiştir. Allah'ın Hz. Muhammed'e, insanlara duyurması yönüyle belirlediği suçlar ve bunlara yönelik uygulanacak cezalara topluca 'şari' (şer'i) hükümler denir. İslam tarihinde günah ve suçlara yönelik uygulanan cezalar genellikle 'had', 'kisas-diyet' ve 'ta'zîr' şeklinde olmuştur.⁸⁷¹ Buna göre cezai uygulamalara muhatap kılmayacak diğer fiiller mubah

⁸⁶⁸ el-İsfahânî, *Müfredatı Elfazi'l-Kur'ân*, 192.

⁸⁶⁹ el-En'âm 6/164; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 6/252-253.

⁸⁷⁰ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kamusu*, Hazırlayan: Ayhan Yalçın (İzmir: Eser Neşriyat Yayınları, 2001), 2/344.

⁸⁷¹ Mehmet Boynukalın, "Suç", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), 33/453-457. 9, 17/455.

sayılmıştır. Günah ve suça karşılık verilmesi gereken cezaî hükümlerde ölçülü olmayıp uygun davranmayan hâkim/kadı/müftülerin vs. asi olarak niteleneceklerine dair bilgi verilmiştir.⁸⁷²

İşlenen suçlara karşı sünnetin kaynaklık ettiği konular ile kural ihlâllerine yönelik cezaların tatbiki için bir takım şartlar gerekli kılınmıştır. Bu şartların başında suçun vuku bulmuş, kesinleşmiş olması daha sonra da suça karşı tatbik edilecek cezanın miktar ve sınırının belirlenmiş olması gelir. Günah olarak işlenen fiilin cezaî müeyyide alabilmesi için sübutuna ve ceza almasına hüküm verebilmenin imkânına ihtiyaç vardır. Mesela, zina yasağını çiğneyen evli kişinin muhsan olma;¹¹³³ fiili uygulayanın deli olmaması şartı¹¹³⁴ verilebilecek örnekler arasında zikredilebilmektedir.⁸⁷³

Sahabe kavlinin suçlara yönelik ceza uygulamalarında kaynak değerine baktığımızda sahabe kavli ve ceza tatbikinin kendi dönemlerinden bugüne kadar birçok konuda ulemaya kaynaklık ettiği bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber'in en yakınlarında bulunmuş olmaları hasebiyle O'nun kendi heva ve hevesinden konuşmadığı; vahiy kaynaklı hareket ettiğini bildiklerinden, Hz. Peygamberin uygulamalarını merkeze alarak, hükümde aynıyla ya da kıyas yaparak hükmedip karar vermişlerdir.⁸⁷⁴

Sahabenin cezaî hükümlerde Hz. Peygamberin söz ve fiillerini referans aldığına dair bir örnekte şöyle rivayet edilmiştir: “Şa‘bi diyor ki: Hırsızlık zanlısı bir kişi başkasına ait bir evin duvarını delip çalabileceği malları da bir yere topladıktan sonra kendisi dışarı çıkamadan yakalanmış ve İbn Zübeyr’e getirilmişti. İbn Zübeyr hırsızlık zanlısını kırbaçladıktan sonra had cezası olarak elinin kesilmesini hükmetti/emretti. O sırada olay yerinden geçen İbn Ömer, olanları duyunca İbn Zübeyr’e “Sen bu zanlının elinin kesilmesi yönünde emir mi verdin?” diye sordu. Evet, cevabını alınca; “o halde kırbaç/sopa cezası neden” diye karşılık vererek sözlerine şöyle devam etti: “Hırsız çalacağı eşyayı evden dışarı çıkarmadığı müddetçe ona had cezası yoktur (eli kesilmez). Şuna ne cevap verirsin! Bir kadının uylukları arasında olduğu halde ona zina fiili gerçekleştirmemiş bir adamı o halde görürsen ona zina haddi (cezası) uygulayacak mıydın?” diye sorunca İbn Zübeyr: “Hayır, o fiili uygulamadan ayrılıp tövbe edecek olması muhtemeldir” dedi. İbn Ömer: “Hırsızlık için bir yere gidip de malı/eşyayı

⁸⁷² eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Marife, h. 1393), 7/93.

¹¹³³ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 24. ¹¹³⁴ Müslim, *Hudûd*, 16.

⁸⁷³ Sîrette ilgili yasak bağlamında Abdullah b. Mes'ûd'un sorularını cevaplayan Hz. Peygamberin konuyla ilgili uyarıları hakkında bk. Buhârî, Edeb, 20; Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 5/520.

⁸⁷⁴ Sahabi söz ve uygulamalarının kaynaklık değeri hakkında bkz. Zekiyuddin Şaban, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslâmi* (Bingazi: Camiatü Han Yunus, 1995), 200-206.

çalmadan tekrar bırakıp tövbe etmeyeceği ne malum? Belki de vaz geçecektir!⁸⁷⁵ Diyerek Hz. Peygamberin cezada şart ve sınırlarına vurgu yapmıştır.

Hz. Osman ve Hz. Ali de aynı şekilde ‘korunduğu halde hırsızlık zanlısının malı dışarı çıkarmadan yakalanması halinde elinin kesilmeyeceğine’ dair karar ve uygulamaları vardır.⁸⁷⁶ Kufe kadısı iken İbn Mesud’a zina suçlusu olarak getirilen zanlılar hakkında; örtü altında vuku bulan bu gibi fiillerin, gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda şüphe barındırdığından ceza olarak kırkar sopa vurulması yönünde hüküm vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma yapılan itirazlar Hz. Ömer’e iletilince, o da hükmü aynı şekilde onaylamıştır.⁸⁷⁷ (Hadis kaynaklarında geçmeyen fakat bu minvalde rivayet edilen habere göre) Hz. Ali de aynı şekilde örtü altında yakalanmış fakat cinsel birliktelik gerçekleştirmedikleri anlaşılan kişilere recm cezası değil, doksan sekiz sopa vurulmasına hükmetmiştir.⁸⁷⁸

Sîret sürecinde cezada önceki şariatlerin rolüne dair; Hz. Muhammed’in peygamberlik sürecinde gerek inananlar gerekse müşrikler tarafından vuku bulan birçok konuda suçlulara hüküm vermesi için kendisine müracaat edilmiştir. Hatta biraz daha geriye gidilecek olursa, o dönem meydana gelen doğal bir afetten dolayı (Kâbe’nin tamiri bittikten sonra) Hacerü’l-Esved’in yerine yerleştirilmesi için kabilelerin kendisini hakem olarak tayin etmiş olmaları da bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır.¹¹⁴¹ Bahsedilen hakemlik, mutlak manada müracaat merkezi olarak değil, her iki tarafın muhayyer olarak müracaat edecekleri güvenilir bir şahsiyet olmasıyla ilişkilidir. Bu durumu haber veren âyeti kerimeyi örnek verecek olursak, Yahudi ve münafıkları kastederek; “...*Sana müracaat ettiklerinde aralarında hükmet ya da hükmetmeyip onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana hiçbir şekilde zarar veremezler. Şâyet aralarında hüküm verecek olursan adaletli olsun. Allah, adaletli olanları sever.*”⁸⁷⁹ Hz. Muhammed’in hüküm verirken, şeffaf ve adalete vurgu vardır. Hz. Âişe’den nakledilen bir haberde Kureyş kabilesinden birkaç kişi, hırsızlıkla suçlanan bir kadının affedilip aklanması/temize çıkartılması için Hz. Muhammed’e araçlar yollamaları üzerine ayağa kalkarak: “Sizden öncekilerin helâk olma sebebi, aralarında soylu, zengin kişiler hırsızlık yaptıklarında onları cezalandırmamalarıdır. Bu canımı bu bedende tutan

⁸⁷⁵ İbn Hemâm, *el- Musannef* (yy.: ts), 10/196-197.

⁸⁷⁶ İbn Hemâm, *el- Musannef*, 10/198.

⁸⁷⁷ İbn Hemâm, *el- Musannef*, 7/401.

⁸⁷⁸ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletühü*, 7/207. ¹¹⁴¹

Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 85.

⁸⁷⁹ el-Mâide 5/42; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/219-231.

Allah’a yemin olsun ki kızım Fâtıma hırsızlık etse, onun da elini keserim.”⁸⁸⁰ Bu şekilde karşılık vererek adaleti tesis etmesi, bu misallerdendir. Hz Muhammed’in sîret sürecinde ortaya çıkan bazı olaylar karşısında önceki dinlerde uygulanmış hükümleri vahiy ile tashih ya da nesh edilene kadar dikkate aldığı da görülmektedir. Mesela ‘âkile’ olarak bilinen uygulama bu duruma verilebilecek örneklerdendir.⁸⁸¹

Cahiliye dönemi ve öncesinde cezaya yönelik bazı uygulamaların özellikle ‘Hanif’ olarak bilinen inanıştan İslâm’da da devam ettiğini gösteren örnekler vardır. Mesela kısas, diyet, hırsızın elinin kesilmesi, haram aylara hürmet, zanlıya yemin ettirmek gibi uygulamalar zikredilebilir.¹¹⁴⁵ İslâm, bu uygulamalara birtakım düzenlemeler getirmiştir. Örneğin cahiliye Arapları kısas cezasını uygularken, katilin akraba ya da kabilesinden rastgele kime denk gelirse öldürmesi, bazen öldürülen kişinin yerine iki kişi de öldürmeleri şeklinde iken, İslâm suçu kim işledi ise cezayı da ona yüklemiş, iki kişinin ve suçsuzların öldürülmesinin önüne de geçmiştir.⁸⁸² Ayrıca cahiliye döneminde toplumun uygulamaları arasında olan ‘mirasın tamamını vasiyet etme’ tercihinin karşılık, vasiyet edilen oranın 1/3 oranla sınırlandırmıştır.⁸⁸³ Sarhoşluk/müssekerat ve uyuşturucu gibi maddeler de Kur’ân âyetleriyle yasaklanmış gerekli tedbirler için sünnet ile caydırıcı ceza sınırları getirilmiştir.⁸⁸⁴ Sîretin adaleti tesis hususunda şefaathat/toleransı sıfıra indirerek, şeffaf/adil hükümler verilmiştir. Mesela o dönemde adaleti sadece kendi çıkarları doğrultusunda verilen hükümlerden müteşekkil zanneden bir kısım ehli kitap mensubu, kendilerine ya da yakınlarına yönelik verilen recm cezasına karşı çıkarak,

⁸⁸⁰ Mehmet Görmez vd. *Hadislerle İslâm*, Müslim, *Hudûd*, 9-M4411 (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 3/357.

⁸⁸¹ Sîret sürecinde Hz. Peygamber döneminde yaşanan şu olaydır: Hüzeyl kabilesinden iki kadın kavga etmiş, bunlardan biri diğerine bir taş atıp onu ve karnındaki çocuğu öldürmüştü. Bunun üzerine ölen kadının ailesi, davayı Hz. Peygambere götürdüler. Resûlullah da ceninin diyetinin (kan bedelinin), bir köle veya cariye olmasına hükmetti (gurre), kadının diyetini de öldüren kadının âkilesine yani yakınlarına yükledi. İlgili konu hakkında bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 5/304-306; Hamza Aktan, “Âkile”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/248-249. William Muir, *Kur’ân Mahiyeti, Öğretisi ve Kitabı Mukaddeslerle İlgili Tanıklığı*, Çev: Abdulkâdir Karakuş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020).

¹¹⁴⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin bk. Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler* (Dinlerin Mukayeseli Tarihi) (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017).

⁸⁸² el-Kurtubî, *Elcemi li Ahkemü’l Kur’ân*, 10/184.

⁸⁸³ Müslim, Vasiyet; Abdulkerim, Zeydân, *el-Medhal li-Diraseti’s-şeriatî’İslâmiyye* (Beyrut: Müessetü’r-Risale, 2006), 32.

⁸⁸⁴ Müslim, *Eşribe*, 73; Ayrıca bk. Muhyiddin Yahya bin Şeref, Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerhi Nevevî*, 13/140141; et-Taberî, *Tarihu’-Taber-Tarihü’r-Rûsul ve’l-Mülûk*, Tahkik: Muhammed Ebul’l-Fazl İbrâhim (Mısır: Dârul-Maarif, ts.); İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakati’l-Kebir*.

‘Yahudilikte dolayısıyla Tevrat’ta böyle bir cezanın olmadığını iddia etseler de durumun aslı kendilerine kanıtlanmıştır.⁸⁸⁵

Cahiliye döneminde de var olan uygulamalardan haram aylarda yasak olan faaliyetlerle ilgili gelen sorulara Kur’ân-ı Kerîm şöyle cevap vermiştir: *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ قِتَالٍ فِيهِ قُلٌ قِتَالٍ فِيهِ قُلٌ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ الْحَرَامِ* “Sana ‘Haram ay(lar)da’ savaşmanın durumunu soruyorlar. O ay(lar)da savaşmanın büyük günah olduğunu söyle.”⁸⁸⁶ Bu örnekte de toplumun daha önce yabancı olmadığı bazı yasakların Kur’ân tarafından da onaylandığı anlaşılmaktadır.⁸⁸⁷

Dört halife devrinde cezaya yönelik içtihat ve uygulama örnekleri: İslam tarihine bakıldığında bir günaha karşı verilecek cezanın uygulama ve sınırlarının belirlenmesinin temelinde sünnet ve sünnetin hem şahit hem de uygulayıcısı konumundaki sahibelerin içtihadı yer almaktadır. Sîret sürecinde işlenen günaha karşı uygulanacak cezanın mescitte infaz edilmemesi, gurre cezasının (cenine yönelik) kime ödetilmesi gerektiği, çeşitli suçlara karışan birinin nasıl cezalandırılacağı, sopa cezası gerektiren suçların tatbikinde yüze vurulmamasının talimatı sünnet ile sabittir. Bu ve benzeri hükümlerin günümüze ulaşması noktasında şüphesiz vahyin ilk şahitlerinin bu yönüyle çok etkisi olmuştur.

Kaynak değeri açısından Hz. Peygamberin sünnetiyle yoğrulmuş sahabe uygulama ve içtihatlarının o dönemden bugüne kadar âlimler nezdinde çok önemli yeri vardır. Sahabe içtihadının cezaya yönelik bu noktadaki uygulamasına daha çok dört halife devrinde karşılaşmaktayız. Hz. Ebubekir döneminde savaş sonrası bir düşman askerinin kafasının kesilerek cezalandırılmasına şiddetle karşı çıkması, zekât vermeyenlere yönelik savaş açarak cezalandırma yoluna gitmesi verilebilecek icthadi örneklerdendir.¹¹⁵²

Hz. Ömer’in hilafet sürecinden önce, hata ya da kasıt şüphesi ile vuku bulan ölümlü vakalarda diyet cezası katilin yakınlarına ödetilirdi. Kendi hilafet döneminde ise divan meclisine ödettirme kararı aldırılmıştır.⁸⁸⁸ Ayrıca Hz. Ömer, düşmana sığınır düşüncesiyle olası asker kaybının önüne geçmek için savaş gibi durumlarda el kesme ceza uygulamasını askıya almıştır. Devlet başkanı olması hasebiyle had cezasına ilaveten ta’zîr cezası da

⁸⁸⁵ Bûharî, *Muharibin*, 24; Buhârî, *Meğazî*, 12; Sirette Mikdâd b. Esved, Hz. peygambere, “ya Resulallah! Şayet bir kâfirle vuruşurken kılıcıyla bir elimi kesip koparsa, sonra da kaçıp bir ağacın arkasına sığınıp (canını kurtarabilmek için), ‘Ben Allah’a teslim oldum’ dese onu öldürebilir miyim?” şeklindeki sorusu ile konu hakkında geniş bilgi için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/496.

⁸⁸⁶ el-Bakara 2/217; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 3/647-655.

⁸⁸⁷ el-Âlûsî, *Büluğu’l-Arab fî Marifeti Ahvali’l-Arab*, 3/76. ¹¹⁵²

Müslim, *Hudûd*, 38.

⁸⁸⁸ Ahmed ibn Abdulhalim bin Abdusselam, İbn Teymiyye, *Mecmaü’l-Feteva* (Kahire: y.y. h. 1404), 19/255256.

ekletmiştir.⁸⁸⁹ Yalan şahitlik yapana da ta'zîr cezası vermiş, içki içenlerden bazılarını sürgün cezası; bazısına da (Abdurrahman b. Avf'tan "had cezalarının alt sınırının seksen değnek olduğuna" rivayet edilen hadise binaen) daha önce kırk değnek olan sayıya kırk daha ekletmek suretiyle seksen sayısına yükseltmiştir. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in bu durumda cezalandırılmak üzere huzura getirilen suçlunun vücut kuvvetinin olup olmamasına göre seksen ya da kırk değnek cezasını tatbik ettiği aktarılmıştır.⁸⁹⁰ Hz. Ömer, mahkeme yöntemiyle yargılama yolunu açmış, bununla birlikte suçlularda bulunan bir takım özel durumlardan dolayı içtihadî hükümleri sıklıkla kullanmıştır. Mesela kıtlık zamanlarda el kesme cezasını uygulamamıştır.⁸⁹¹ Ceza kavramı mükâfat boyutuyla değerlendirildiğinde söz konusu dönemde kurulan mahkemelere tayin edilip görevlendirilen kadınlara maaş bağlatılması (taltif/mükâfat) yine içtihadî karara örnek olarak verilebilir.⁸⁹² Yani akla gelen ilk şeyde cezanın çağrıştığı mekânda, mükâfat olarak maaşın bağlanmış olması, ceza konusunun iç içe geçmiş çeşitliliğini de ortaya koymaktadır.

Hz. Ömer, kendisinin de aralarında olduğu hac seferi sırasında Yemenli dul bir kadının zina işlediğine dair haberin kendisine duyurulması üzerine sorguya çekmiştir. Kadın, kendisinin yetim büyüdüğünü, ailesinin kendisini kabul etmediğini, dünyalık olarak ise elinde hiçbir şeyin olmadığını söyleyerek bir nevi mecbur kaldığını ima ederek kendini savunmaya çalıştı. Kervanda onu tanıyanlara durumun böyle olup olmadığını soran halifeye "kadının ifadelerinin doğru olduğunu" söylemeleri üzerine, onu recm cezasıyla değil, yüz değnek vurdurmak suretiyle cezalandırmıştır. Cezasını infaz ettirdikten sonra da elbise ve binit temini de sağladıktan sonra kafil ile beraber hac yolculuğuna devam etmesine müsaade etmiştir. Bu örnekten hareketle; Hz. Muhammed zamanında cezaya yönelik bazı hususi uygulamalar, dört halife döneminde de kişilerin durumuna göre değerlendirilip benzer şekilde karara bağlandığı söylenilebilir.

İçki içenlere yönelik Hz. Muhammed'in ceza uygulamasında kırk ayakkabı veya dönemin şartları dikkate alınırsa terlikle vurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulama Hz. Ebubekir ve Hz. Osman zamanında da aynı şekilde tatbik edilmiştir.⁸⁹³ Hz. Osman ayrıca

⁸⁸⁹ en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerhi Nevevî*, 11/177-178.

⁸⁹⁰ Müslim, *Hudûd*, 38.

⁸⁹¹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 390-392.

⁸⁹² Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 391.

⁸⁹³ Müslim, *Hudûd*, 35.

içki içene had cezasının uygulanabilmesi için iki şahit şartı getirtmiştir.⁸⁹⁴

Dört halife dönemi ile birlikte sahabeler, irade dışı veya günah olup olmadığı bilinmeden işlenen hatalara yönelik had cezası uygulatmamıştır. Mevkuf olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte yaralama, öldürme, kısas ve zina cezası gerektiren suçlarda failin, buluş çağına ermemiş ya da helal-haramı birbirinden ayırt edecek akli melekelerine sahip olmadığı durumda kendisine bu hadlerin uygulanamayacağı rivayet edilmiştir.¹¹⁶⁰ Cennetle müjdelenenler arasında yer alan Ebu Ubeyde b. Cerrah, valiliği sırasında bir adamın kölesi zina suçu işleyince, bu köleye had cezasının uygulanıp uygulanmayacağını Hz. Ömer’e sordu. Cevap olarak: “Köleye işlediği hatanın günah olup olmadığı sorulmasını, günah olduğunu bilmiyorsa had cezasının uygulanmamasını ve ona bu fiilin günah olup had cezası gerektirdiğinin öğretilmesini” söyler. Hz. Ömer ayrıca kendisinin rivayet etmiş olduğu şu hadisten de sorumluluk gerektirmeyen günahlara karşı ceza uygulamadığı anlaşılabilmektedir: “Adam yaralamak ve öldürmek; zina etmek; kısas uygulamasından meydana gelen diyet gibi cezaların mükellef olmayan ile İslam dininde helal ve haramlar konusunda cahil olan kişiler için uygulanmaz.”⁸⁹⁵ Aynı şekilde Hz. Osman ve Ali dönemlerinde de suç teşkil edip etmediği failce bilinmeyen suçlar ile kişinin buluş çağından önceki dönemlerde işlemiş olduğu günahlara karşı had cezası uygulanmamıştır.⁸⁹⁶

Hz. Ali de mübarek bir ay olması hasebiyle ramazanda içki içenlere uygulanan seksen değnek ceza uygulamasına yirmi adet daha ilave ettirmiştir. Hz. Ali ayrıca Hz. Osman şehit edildikten sonra ortaya çıkan istidat artışının önüne geçmek üzere, mürtet olanları yakması,⁸⁹⁷ dört halife dönemindeki ilk ceza uygulamalarına örnek olarak verebilir.

Had başta olmak üzere fiil/fail noktasında şüphe barındıran bazı cezaî işlem gerektiren uygulamalarda Hz. Muhammed’in affetmeye yönelik önerileri olmuştur.⁸⁹⁸ Bu duruma örnek olarak ‘içerisine rahatça girilip çıkılabilen bir evdeki efendiler, köleleri ya da hademe vb. emirleri altında hizmet gören kişiler tarafından yapılan hırsızlığa karşı el kesme cezasından muaf tutulmaları tavsiyesi yapılmıştır. Buna istinaden Hz. Ömer zamanında efendisinin aynasını çalan köleye bu ceza uygulanmamıştır. Aynı durum Hz. Ali zamanında da

⁸⁹⁴ Sîrette içki içen birini cezalandırması için Hz. peygambere getirdiler. Hz. Peygamber de ona dayak cezası uyguladı. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Hadislerle İslâm, 3/422; Müslim, Hudûd, 38. ¹¹⁶⁰ İbnü’l Hemâm, *el-Musannef*, 7/404-405.

⁸⁹⁵ Yatkın, *Hz. Peygamberin Suça ve Suçluya Bakışı*, 47.

⁸⁹⁶ İbnü’l Hemâm, *el-Musannef*, 7/404.

⁸⁹⁷ İbnü’l Hemâm, *el-Musannef*, 5/197.

⁸⁹⁸ Yektar, *Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı*, 31.

benimsenip devam ettirilmiştir. Yine Hz. Ömer zamanında deve pazarında tacize uğradığını iddia eden bir kadının söylemlerini duymazlıktan gelerek; “bırak anlatmayı” diyerek oradan ayrılmış ve cezayı tatbik etmek yerine af yolunu tercih etmiştir. Buna göre istemediği halde kötü bir fiile zorlanan kişinin kendi aleyhine yapacağı ihbarın kabul görmeyeceği anlaşılmaktadır.⁸⁹⁹

Cezada Kıyas ve Re’y Yoluyla İctihatların Etkisi: İslam dininde esas kaynaklar Kur’ân, sünnet, icma ve kıyas olarak kabul edilmektedir.⁹⁰⁰ Kıyas, Hz. Peygamber’in hayatta olduğu süreçte ceza ve diğer uygulamalarda Kur’ân ve sünnet perspektifine dayalı hareket merkezi kabul edildiğinden direkt kendisine müracaat edilirdi. Bu sebeple sahabe devrinde kıyasa pek ihtiyaç duyulmamıştır. Nadir de olsa sahabe döneminde ortaya çıkan bazı olaylarda, kıyasa yönelik örnek olarak verilebilen meseleler vuku bulmuştur. Kur’ân ve sünnette azı dişinin tazminatının ne olacağı hükmü bulunamayınca İbn. Abbas: Azı dişinin diğer dişler gibi olduğunu; bu durumun parmaklarda da tazminat bakımında küçüklük ya da büyüklüğüne bakılmaksızın aynı hükme sahip olduğunun kıyasını ortaya koymuştur.⁹⁰¹ Sahabe döneminden sonra ise kıyasın çeşitlerine, şart ve rükünlerine yönelik yeni usul ve esaslar getirilmiştir.

Ceza ya da diğer konularla ilgili verilecek hükmün içtihadıya yönelik ruhsat kapısı açan tarihçenin Hz. Muhammed’in hicri 9. yılda Muaz b. Cebel ile Ebu Musa el-Eş’ari’yi Yemen’e elçi ve kadı unvanıyla gönderdiği zamana denk geldiği görülmektedir. Hz. Muhammed ile Muaz b. Cebel arasında geçen meşhur konuşmada ‘kadılık yaparken nasıl hüküm vereceğine’ dair peygamberin sorduğu soruya Muaz’ın: “Öncelikle Allah’ın kitabına, aradığı delil veya hükmün Kur’ân’da bulunamaması durumunda Hz. Muhammed’in sünnetine göre, orada da bir delil bulamadığı takdirde kendi içtihadına göre hüküm vereceğini ifade etmiştir.⁹⁰² Allah resulünün verilen cevaba yönelik olumlu dönüt/tepkisi içtihadi yeterlilik (şüphesiz Hz. Peygamberin tercihi bu yönde isabetlidir ve donanım) sahibi olan kadıların ceza özelinde de böylece hüküm verebileceğini göstermektedir.

⁸⁹⁹ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/3372.

⁹⁰⁰ Yunus Apaydın, “Kıyas”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2022), 25/528-538; İbrâhim Kâfi Dönmez, “İcmâ”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/417-431.

⁹⁰¹ Yatkın, *Abdullah ibn Abbas ve Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara: Yayınevi Yayınları, 2012), 54-55.

⁹⁰² Bûharî, *Meğazi*, 60; Müslim, *Cihad*, 7; Ayrıca bk. Mehmet Yaşar Kandemir, “Muaz b. Cebel”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 30/336-338.

Suçlulara yönelik uygulanması kararlaştırılan cezai müeyyidelerde başvuru 'kıyas' yönteminde suçlunun pişmanlık duyması, tevbe etmesi, affedilmesi, hak sahiplerinin haktan feragat etmesi gibi konularda bu yöntemle başvurulduğu görülmektedir. Mesela yol kesen, soygunculuk yapan bir kişi, fiilinden dolayı (hem kul/kamu hem de Allah hakkının ihlâl edildiği bu gibi bir meselede) yakalanmadan önce tevbe edip yetkililere teslim olursa, affedilebileceğine dair Kur'ân âyetlerinde haber verilmiştir.⁹⁰³ Kamu ile Allah hakkının mevcut olduğu günah ve hatalara yapılan bu gibi suç teşebbüslerine kıyasla, sadece Allah hakkının galip geldiği haram olan içkinin içilmesi ile baskı olmaksızın işlenen zina suçuna da aynı kıyasın uygulanabileceğini (yol kesen eşkıyalarda olduğu gibi yakalanmadan pişmanlık duyup tevbe eder ve yetkililere teslim olursa affedilebileceğini) savunan âlimler olmuştur.⁹⁰⁴ Bu konuda Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin de ceza hukukuna dair kıyasa başvurdıkları görülmektedir.⁹⁰⁵

Cezaya yönelik görüşlerine bakıldığında, müçtehitlerin şüphe barındıran hallerde had cezasının uygulanmaması gerektiğini ilke edinmişlerdir. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî bu görüşü benimsemekle birlikte ta'zîr ya da fidye ile tecziye edilmesi gereken cezaların şüphe gerekçesiyle düşürülmeyeceğini savunmaktadır. Mut'a nikâhı, tedavi tavsiyesi ile içilen şarap hakkında, velisinin izni olmadan kıyılan nikâh mevzularında yine had cezasının uygulanamayacağını savunur.⁹⁰⁶ Bazılarına göre ise sarhoşluk veren içkileri tüketenlere yönelik cezanın uygulanabilmesi için kişinin hür iradesiyle bunu gerçekleştirmesi şartını zikretmişlerdir. İçki içmeye zorlananlar ile konuşma engeli olan kişilerle ilgili de cezanın uygulanmayacağı belirtilmiştir.⁹⁰⁷

Bazı âlimler toplumda kullanımı mubah olan çeşme veya kuyu suyu; toprak gibi mal ya da ürünlerin çalınmasından dolayı el kesme cezasının verilmeyeceğini savunmuşlardır. Benzer bir görüşe sahip olan İmam Azam Ebu Hanife, Kur'ân'ı Kerim çalan kişinin (ki o kitabın içeriği Allah kelamı olduğundan) elinin kesilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁰⁸ İmam Malik, acıkmış olan birinin açlık sebebiyle bahçe duvarının üstünde ya da ağaç dalında olan

⁹⁰³ el-Mâide 5/34; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/180-185.

⁹⁰⁴ Yiğit, *İslâm Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi*, 61-74.

⁹⁰⁵ Yektar, *Hiz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 19.

⁹⁰⁶ eş-Şâfiî, *Eşbah ve'n-Nezair* (Yayın yeri/evi bulunamadı, ts), 236.

⁹⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/126-323.

⁹⁰⁸ Nihat Yatkın, *Hiz. Peygamberin Suça ve Suçluya Bakışı*, 35.

meyvelerden yemesi sebebiyle kendisine el kesme cezasının uygulanamayacağını savunmuştur.⁹⁰⁹

3.4. Hz. Muhammed'in Ceza Uygulamalarında İzlediği Metot

Suçlara karşı uygulanması istenen cezaların sınırları Kur'an'da detaylı olarak belirlenmemiştir. Cezanın ne şekilde uygulanması gerektiği ise tebyîn görevi ile birlikte Hz. Peygambere verilmiştir. Nitekim öyle olmasa idi cezada sınır ölçüsüz uygulanabilecekti. Mesela Hırsıza karşı ellerin kesilmesi çoğul olarak kullanılır. Ancak sünnetin bu duruma açıklık getirmesi, suçlara yönelik Kur'an bağlamında sünnete başvurulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'ı Kerim, Hz. Muhammed'in ahlakını,⁹¹⁰ insanlarla olan güzel diyalogunu;⁹¹¹ rehber alınması gerektiğini⁹¹² birçok âyeti kerimede vurgulamıştır. Bu özelliklere sahip olan peygamberin, ceza metodunda hakkın hak sahibine gerektiği ölçüyle verilmesi hususunda hassas terazi gibi davrandığı anlaşılmıştır. Yani haklıya hakkını, zalime de cezasını Kur'an'ın emrettiği ölçülerle vererek, kişilerin ırk ve statüsüne bakmadan hüküm vermiştir.

Evrensel olarak ilan edilmiş dinin kitabı olan Kur'an, Arapça sözlerle inmiş⁹¹³ ve yazılmış olmasına rağmen, onların etnik kimliğine yönelik herhangi bir ayrıcalık tanımamış, üstünlüğün renkte, dilde değil takvada⁹¹⁴ olduğunu ilan etmiştir. Medine'de hicretten sonra gerçekleşen 'ümme't bilinciyle, bir diğer aşamaya geçilerek 'devletleşme' sürecine geçilmiştir.⁹¹⁵ Yönetimin merkezine de Hz. Muhammed getirilmiştir. Böylelikle Medine Müslümanları siyasal organize oluşturmak suretiyle hem özgürleşmişler hem de yargılama sistemi dâhil tüm kurumlarıyla tarihte kurulan ilk site devletini kurmuşlardır. Toplumu temelden düzenleyecek yasa, kural ve prensiplerle maddi-manevi açıdan sağlıklı, suç ve günaha eğilim oranı düşük, nihâyetinde âhiret saadetini de içine alan hukuk sistemiyle

⁹⁰⁹ Malik bin Enes, *el-Muvatta*, Tahkik: Halil Me'mun Şeyma (Beyrut: Dâru'l- Marife, 2007), *Hudûd* 22.

⁹¹⁰ el-Kalem 68/4; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 23/150-155.

⁹¹¹ Âl-i İmrân 3/159; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/240-245.

⁹¹² el-Ahzâp 33/21; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 4/339-341.

⁹¹³ Yûsuf 12/2; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 8/6-11; ez-Zuhruf 43/3.

⁹¹⁴ el-Hucurât 79/13; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/157-160.

⁹¹⁵ Mehmet Salih Arı, *Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci* (Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu), 184.

donatılmış bir yapıya kavuşulmuş oldu. Hatta Medine’de oluşturulan site devletinin anayasal metni dünyada ilk örnek olarak kabul edilmektedir.⁹¹⁶

Devlet başkanı, lider, ordu komutanı gibi vasıfları layıkıyla yürüten Hz. Muhammed, muazzam sabır, feraset ve güzel ahlakına karşılık olarak Medine halkının sevgisini ziyadesiyle kazanmıştır. Âyeti kerimenin bu konuda beyanı şöyledir: *فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ* “Allah’ın lutf-ü keremiyle (sana) sağlanan merhamet sayesinde onlara yumuşak (üslupla) davrandın. Eğer kaba, katı kalpli davransaydın, şüphe yok ki etrafından dağılıp giderlerdi.”⁹¹⁷ Vahiy destekli fikirleriyle toplumu pozitif yönde geliştiren Hz. Peygamber, iman kardeşliğinin Kur’ân’da ilan edilmesinin⁹¹⁸ de sağladığı destekle, Ahlaki düzene dayalı, sosyal hayatta kurallara riâyeti en üst seviyeye ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu düşünceyle toplumu terğib usulüyle mükâfata ulaşmaya; terhib boyutuyla da günah, dolayısıyla dünyevi ve uhrevi cezaya muhatap olmaktan korumayı amaçlamıştır.⁹¹⁹

Birçok konuda olduğu gibi ceza hususunda Kur’ân’da bahsedilen suçlara yönelik yer alan cezaların infazı hakkında detaylı bir şekilde açıklama yapılmadığından sîret sürecinde uygulamalı rehberlik yapılarak konunun anlaşılmasına destek sunulmuştur. Bu bağlamda sîret, suç/günahlara gerek ceza sınırı gerekse çözüm üretme noktasında Kur’ân merkezli hareket ederek toplum düzeninin sağlanması ve kişinin âhiretine etki edecek sınırların bilinmesi açısından önemli bir etken olmuştur.⁹²⁰

İşlenen suçlardan dolayı verilecek cezalar, sîret sürecinde fiillerin günah olup olmadığı ve olayın niteliğine bakılarak belirlenmiştir. Örnek olarak: Zina suçuna bulaşan kişilerin muhsan olup olmadığı (evli kadınlar için) ya da bekârlık durumuna göre iki gruba farklı ceza belirlenmiştir.⁹²¹ Benzer şekilde köle-cariye, hür, zımmi gibi kişiler sosyal hayattaki kimliklerine göre değerlendirilmişlerdir. Ceza kararları alınırken, insan öldürme suçunda kasıtlılık, taksirli ya da hata ile olup olmadığına; öldürülen kişinin mümin, hür-köle (hür

⁹¹⁶ Mehmet Salih Arı, *Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci (Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu)*, 186.

⁹¹⁷ Âl-i İmrân 3/159; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/244-247.

⁹¹⁸ el-Hucurât 79/10; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/150-157.

⁹¹⁹ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/10-15.

⁹²⁰ el-Mâide 3/52; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/219-230.

⁹²¹ Sîrette Mâiz b. Mâlik el-Eslemî adlı sahâbînin zina suçunu itiraf etmesi ve “ya Resulallah beni arındır.” demesine rağmen ona, “Yazıklar olsun sana! Git Allah'tan bağışlanma dile tavsiyesi de ceza uygulamalarına dair izlediği metotlardandır. Konu ile ilgili bk. Hadislerel İslâm, 5/444; Ebu Cafer, Tâhavi, *Şerhu Meani'l-Asar*, Tahkik: Muhammed Zehra-Muhammed Seyyid (Beyrut: Âlemül-Kütüp, 1994), 3/156.

olanların işlediği suçlara yönelik cezalar genel itibarla kölelere verilen cezaların iki katıdır⁹²²), zımmi, harbi, zındık olup olmadığı durumuna göre de farklar gözetilmiştir. İçki içen bir kişi, İslâm dışında farklı bir dine inanıyorsa, kendisine bu günah sebebiyle belirlenen had cezası uygulanmaz denmiştir.⁹²³

Hz. Muhammed, Kur'ân'ın suç saydığı birçok fiile karşılık maddi-manevi cezaları tatbik ettirmiştir. Caydırıcılığın daha da etkili olması açısından suçlulara sopa-celde cezalarının yanı sıra farklı cezaları da uygulamıştır. Mesela zina suçunu işleyen kişilere karşı belirlenen recm cezasını uygulatırken, infaza (ibret olması açısından) bir grubun şahitlik edeceği ortamda gerçekleştirilmesini istemesi, suça karışanların ruh halini etkilemek, ibretlik bu duruma düşmemek için de şahitlerin ders alması açısından farklı bir boyut kazandırılmıştır. Benzer şekilde iffetli bir kadına yönelik yapılan iftiraya karşılık sopa-celde cezasının yanında suçlunun bundan sonra yapacağı şahitliklerin kabul edilmeyeceği; fâsık olarak damgalanması suçlu açısından yine acı verici sonuçlar olarak değerlendirilebilir.⁹²⁴

Yukarıda zikredilen metotlarla birlikte Hz. Muhammed, cezaî uygulamalarda faili topluma kazandırmak üzere suç unsurlarıyla mücadele ederken, asıl maksadının suçluyu cezalandırmak olmadığı, suç ve günahın meydana gelmeden önce, caydırıcı etkenlerden haberdar ederek, fiilin işlenmesine engel oluşturmaktır. Bunula beraber vuku bulan suçlarda faile yönelik ceza tatbiki uygulanmadan önce detaylı araştırmalar yaptırılır, suç ikrarında akli melekelerin durumu, suçu tanımıyor olasılığı, pişmanlık, affedip edilemeyeceği gibi seçenekler değerlendirildikten sonra karara bağlanırdı. Ceza tatbiki sırasında veya hemen akabinde orada bulunanların faile küfür, hakaret, rencide edici söylemde bulunmalarına müsaade edilmemiştir. Bu durumda cezasını çeken suçlu, borcunu ödeyen borçlu gibi değerlendirilmiş, kendini temizlediği ve topluma yeniden katılmayı hak ettiğinin göstergesi olarak anlaşılmıştır.⁹²⁵

Hz. Peygamber, suçluyu cezalandırırken adaletli olmaya, kusurlu da olsa karşıdaki insanı aşağılayıcı tutum ve davranıştan uzak durmaya, ceza tatbikinde kullanılan sopa vb. aletlerin de ölçüye uygun tutulmalarına dikkat çekmiştir. Nitekim zina iftirasında bulunan bir gence, kazf infazı uygulanmak üzere getirilen sopanın olması gerekenden kalın ve

⁹²² et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zehra-Muhammed Seyyid (Beyrut: Âlemül-Kütüp, 1994), 3/135-142.

⁹²³ Gazzâlî, *el-Veciz fî Fıkhi Mezhebi's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru Kütübü'l-Fikr, 2004), 358.

⁹²⁴ Suat Erdoğan, *Kur'ân ve Sünnetteki Konuyla İlgili Nasların Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirmesi*.

⁹²⁵ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/3372.

çıkıntı/budaklı olduğunu görünce, daha ince ve düzgün bir sopa ile değiştirilmesi talimatını vermiş olması bu duruma verdiği önemi yansıtmaktadır.⁹²⁶

Cezaî uygulamalarda ya da vuku bulan bir hadise neticesinde Hz. Peygamber'in tasarrufla bulunarak kendi içtihiyatıyla verdiği bir karara bazen İlâhî bir tashih getirilmediği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda vahyin perde arkası olarak da anlaşılabilir.⁹²⁷ Bunula birlikte şunun da ifade edilmesi gerekir ki Kur'ân-ı Kerîm'in önceki kitapları nesh ettiği gibi âyetlerin ve hadislerin de iki cihan saadetine yönelik uygunluğu hangi yönde ağırlık verdiyse, insan lehine olacak şekilde bir öncekinin nesh edilebildiği görülmektedir.⁹²⁸

Sîret-nüzûl bağlamında Hz. Peygamber'in âyetlerde olduğu gibi, azaptan sakındırmak üzere terhibi; mükâfatı celp ettirerek de terğibi yöntem uygulamıştır. Hz. Peygamber'e isnat edilen bazı rivayetlerde, küçücük denilebilecek amellere karşılık abartılı ve büyük mükâfat; ya da küçük hata ve günahlara karşı elem dolu bir azap vaadinde bulunulduğu görülmektedir.⁹²⁹ Vasat olmayı tavsiye eden bir din ve onun peygamberi, tebliğ ettiği âyetlere uygun olarak mükâfatın ziyadesiyle verilebilirlik tarafı mümkün ise de azap boyutuyla cezanın dengeli olacağı, dolayısıyla ifrat ve tefrite kaçan, yani kendisine isnat edilen söylemlerden münezzehe olduğunu söylemek mümkündür.⁹³⁰

Hz. Peygamber'in suç işlenmesini engellemek ve suçlulara karşı yaklaşımı hakkında izlediği metotların genel çerçevesine bakıldığında 'suç oluşumundan önce tedbir almak yani suç işlenmesine engel olmak; suçu işlediğine dair kesinlik arz etmeyen duruma karşı zanlının masum kabul edilmesi; suç ve suçlunun ifşa/deşifre edilmesinin uygun görülmemesi; suç ve cezanın kişisel/şahsîlik prensibine uygun olarak karara bağlanması, olaylara yakın akraba ya da kabilenin karıştırılmaması gibi ilkelerden müteşekkil olduğu görülmektedir.⁹³¹

Hz. Peygamber, cezaî müeyyide ve tatbikleri belirlerken, fiilin mağdur açısından düşünülerek, kişide oluşturduğu olumsuz duygu/acıları hafifletmeyi; fail için ise öncelikle pişmanlığı uyandırıp topluma yeniden adapte etmeyi; ıslahı yok ise korkutucu duygu/acı yaşatılacak formülle cezaî müeyyideyi uygulamayı, metot olarak kullanmıştır. Mesela hırsızın

⁹²⁶ el-Muvatta, *Hudûd*, 2/12; Ayrıca bk. Mustafa es-Sibâî, *es-Siratü'n-Nebiyye* (el-Mektebü'l-İslâmî, 4. Baskı, 1977).

⁹²⁷ en-Necm 53/3; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/322-323.

⁹²⁸ İbrâhim Canan, *Kutub-i sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, ts).

⁹²⁹ Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler* (Ankara: DİB yayınları, 1991), 'Mevzu', 29/493-496.

⁹³⁰ Sîret süreciyle ilgili detaylı bilgi için bk. Muhammed İbn Abdulvahap, *Muhtasarü Sîreti'r-Resul*, thk. Muhammed Hamid el-Faki (yy.:Sünneti'l-Muhammediyye, 1956).

⁹³¹ Müslim, *Hudûd*, 9; Buhârî, *Rikâk*, 35; Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 3/537.

mali açıdan oluşturduğu zararı misliyle hırsıza yaşatarak geri tazmin etmesi, mağdur açısından olumlu bir durumdur. Yine yaralamalarda kısas uygulaması, mağdur için az da olsa rahatlatıcı, fail için acı verici bir durumdur. Sarhoşluk veren içki türlerinin, kullanıcı açısından bedeni zevk meydana getirmesine karşılık, aynı şekilde bedenin cezayla acı çektirilmesi suçlunun caydırılması yönüyle etkili olacaktır.⁹³²

Hz. Muhammed, toplum içerisinde işlenen suçların, sosyal huzur ve düzeni bağlamında ahlak ve barışı etkileyip etkilemediği gibi faktörleri göz önünde bulundurarak, affedilmesini uygun gördüğü yerlerde (mağdurun velilerini muhayyer bırakarak) bağışlamayı tavsiye etmiş; suçlulara karşı ceza uygulaması gereken konularda da tatbiki noktasında kararlılık sergilemiştir. Suçlulara uygulanacak ceza infazını, peygamber sıfatıyla birlikte devlet başkanı yetkisiyle de kararlaştırdığı durumlar da olmuştur. Suç şüphelisine yönelik davaların hâkime intikal edip etmediğine, intikal etti ise hâkimin davaya bakamama gibi bir tercihinin olmadığına, ceza indirimi için aracıları kabul etmeyip çok sert biçimde uyardığına dair rivayetler çalışmamızda yer almıştır. Benzer davalar için Hz. Peygamber sîretinin iyi araştırılıp öğrenilmesi, İslâm hukuku ve cezaların anlaşılması açısından zorunluluk arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber suçun ve suçlunun tanımlanması, suç delilleri ve ispatı, suç işleyene verilip uygulanan cezaların günah ve hatalarına keffaret olacağı, işlenen ya da isnat edilen suçun şahitlerle ilgili yönü, suçlarda af, niyet ve zaman aşımı⁹³³ gibi birçok konuda sîret, Kur'ân hükümlerini anlamamızda temel kaynaklık etmiştir.⁹³⁴ Sîret sürecinde uygulaması ele alınan bir konunun tarihi süreçte destekleyici diğer ilim dalları ile İlâhî metnin verdiği mesajların derinlemesine incelenip değerlendirmesinin ardından hükme/isabetli karara daha kolay ve doğru ulaşılacağı anlaşılmaktadır.⁹³⁵

Sonuç olarak; İslâm dininin suçlara yönelik belirlenen had cezalarına birilerinin bilgisizce eleştiriler yapmakta olduğu görülmektedir. Bahsi geçen suçlara karşı daha çok (ilgili olduğu günahlara) zafiyet cihetiyle tam manasıyla kendisine güvenemeyen ya da bu hükümlere imani şüphesi bulunan kişiler tarafından mesnetsiz yorumlar yapılmaktadır. Amaçları toplum nezdinde İslam yasalarını “el kesen, öldüren, döven” gibi söylem ve düşünce empozeleriyle itibarsızlaştırmaktır. İmanında problem, ibadete alerjisi/tembelliği olan kişiler

⁹³² Yıldırım, *İslâm Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi*, 20.

⁹³³ Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, 68.

⁹³⁴ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebiyye (Sîret-i İbn Hişâm)*; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, (Kahire: Dâru İhyai Kütübi'l-Arabîyye, 1964), 1/9-15. Gül, “*Mâtürîdî Tefsirinde (Te'vilat'l-Kur'ân'da) Sîret-Nüzûl İlişkisi*”, 360-379

⁹³⁵ Gül, “*Mâtürîdî Tefsirinde (Te'vilat'l-Kur'ân'da) Sîret-Nüzûl İlişkisi*”, 379.

de aynı şekilde namaz, oruç ve diğer ibadetler için ‘tarihselci yaklaşımlar’ ileri sürmektedir. İbadetin insanı aşırılık ve azgınlıktan koruyan aynı zamanda onların dünya ve âhiret huzurunu tesis edecek bir mekanizma olarak değil, çok ağır bir yük olarak görüp eleştirirler. Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür ki günümüzde yapılan sokak röportajlarında birçok kişi, inandığı halde kendini ateist veya İslam’ı eleştiren bir figür olarak ortaya çıkartır. Fakat durumun öyle olmadığına, (hüsn-ü zan ve temennisiyle) ibadet ve diğer konulardaki tembellikten kaynaklandığı söylenebilir.

3.4.1. Sîret sürecinde cezaya dair süre sınırı

İşlenen bir suça, günah ya da çiğnenen yasağa karşılık hemen hemen dünyanın her yerinde kanuni, örfi hukuki ve adalet sistemlerinde belirlenmiş cezaî müeyyideler devreye girmektedir. Günümüz kanunlarının bir kısmında işlenen bir suça karşılık hak talebi için belirtilmiş olan süreden önce dava işleminin başlatılmış olması gerekir. Modern ceza sisteminde de işlenen suçların çeşit ve mahiyetine göre zaman aşımına yönelik süreler ayrı ayrı belirlenmiştir.⁹³⁶

İslam fıkına göre işlenmiş bir suçun zaman aşımına uğrayıp uğramadığına dair Hanefî mezhebinin kurucusu İmâm-ı Âzam’ın görüşü “Allah hakkına taalluk eden haklarda

⁹³⁶ T.C. 68. Madde kanunu; ayrıca bk. Şener/Gülnihal Emine, *Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı Olarak Kaydedilmesi Suçu*, Adalet Dergisi, sayı: 39, 2011, 83.

her asrın hâkimi kendi döneminin şartlarını gözeterek belirler” şeklindedir. İmam Muhammed ise suçların tamamında süre aşımının bir ay olduğunu söylemiştir. Yine bu mezhebin genel görüşü, sarhoşluk veren içecekler, haddi gerektiren cezalar, kısas, kazf cezası dışındaki suçlarda zaman aşımının bir ay olduğu yönündedir.⁹³⁷ Kısas, hırsızlık (bu suça Allah hakkı cihetiyle bakıldığında bir ay zaman aşımına ulaşıldıktan sonra fail yakalansa da el kesme cezasından kurtulur; kul hakkı cihetiyle ise çalıntıyı tazmin etmek zorunda tutulmuştur), kazf vb. suçlarda kul hakkına girilen suçlarda zaman aşımı söz konusu değildir.¹²⁰⁴ Zina suçunda sîret sürecinde suça karşılık ceza aşım süreci bir ay ile sınırlandırılmıştır.⁹³⁸

İçki içen birinin suçlu olduğunu bir aydan sonra tespit etmenin imkânı yok denecek kadar zordur. Bunun sebebi ise içki içen kişinin ağız kokusunun sınırlı bir süreyle devam etmesi, şarabı kusacak olursa (ki uzun zaman geçtikten sonra tespiti daha da güçleşir) içtiği şarabın renginin kızılca olması, en az iki şahidin olması sünnet bağlamında suç tespit yolları olarak anlaşılmıştır.¹²⁰⁶ Birçok kaynakta sarhoşluk meydana getiren ve kişiyi cezaya muhatap kılan içki ve türevleri hakkında İslam hukukçuları Allah hakkının ihlâl edildiği belirtilmektedir. Fakat tarih boyunca örnekleri çok olmakla beraber, günümüzde basın-yayın organlarında sıkça duyduğumuz trafik kazaları, haksız yere öldürme ve yaralama gibi olayların arkasında sarhoşluk durumu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple canlarına kıyılan ya da yaralanan insanların (maddi hasarlar hariç) bakmakla mükellef oldukları kişilerin bu sebeple yaşadıkları psikolojik sarsıntı, vefat eden aile bireylerinden sonra yalnız kalma gibi sonuçların kul hakkına dâhil olduğuna dair kanaat oluşturmaktadır.

3.4.2. Sîret sürecinde cezanın uygulanmasına yönelik şartlar

İşlenen suçlara karşı verilecek cezaya yönelik Kur’ân ve sünnetin çok hassas bir yöntem izlediği görülmektedir. Buna göre suç iddiasına karşı şüphe, şahitlerin yetersizliği/tutarsız ifadeler, sanığın mükellefiyet durumu, kasıt, ihmal, zaman, mekân... vb. şartlar cezanın tayini açısından birtakım kriterler belirlenmiştir. Tüm bunlar araştırıldıktan sonra suç teşkil eden fiilde ihlâl edilen sınır ve haklar, suçlunun niyeti, suçun ağırlık/etki oranı/uygulanış şekli gibi hususlar da cezanın tayini açısından araştırılması gereken başlıklar arasına dâhil edilmiştir. Bu bağlamda sîret sürecinde suçluya verilecek cezaların adil

⁹³⁷ Zeynelabidin b. İbrâhim, *İbn Nuceym Bahru’r-Raik Şerh’u Kenzu’d-Dekaik* (Kahire: y.y. 1915), 5/22. ¹²⁰⁴

İbn Nuceym, ZeynelÂbidin b. İbrahim, *Bahru’r-Raik Şerh’u Kenzu’d-Dekaik* (Kahire, y.y. 1915), 4/124

⁹³⁸ Yaşar Yiğit, *İslâm Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi*. ¹²⁰⁶

Müslim, , 38.

Hudûd

olabilmesi için her yönüyle detaylı bir araştırma ve tedbir mekanizmasını devreye alınmış olduğu söylenebilir. Suç teşkil ettiği bilinen bir fiilin, kim tarafından işlendiği tespit edilemeyen konularda ceza yönüyle verilecek hükmün belirlenmesi, hükmü verecek kişinin üstleneceği sorumluluk açısından önemlidir. İslam hukuku açısından genel kurallar arasında yer alan maddelerden biri de (berâet-i asliyye ilkesi) “Berâet-i zimmet asıldır.” Yani kişi asıl itibari ile doğuştan, suçsuz ve borçsuzdur. Ancak suçu ve borcu ispat edilirse suçlu ve borçlu olur. İslam dinine göre suç iddiasıyla itham edilen kişiler ile ilgili karar çıkabilmesi için yeterli delillerin olması gereklidir.⁹³⁹

Hiz. Muhammed’in de suç ve buna yönelik belirlenmiş cezaları tespit noktasında koymuş olduğu şartlar, günümüz ilgili alanlarına kaynaklık etmiştir. Suçun tespiti noktasında, cezanın sabit olabilmesi için işlenen fiil ile suçu işleyen kişi hakkında oluşan iddiaların şüpheden hali olması gerekir. Sîret bağlamında şüpheli suçlar kategorisine örnek teşkil edebilecek hususlar arasında hırsızlık cezasını gerektiren maddeler arasında çalınmış bir şeyin/eşyanın korumaya alınmış bir yerden çalınmış olması şartı vardır. Çalınan şeyin bu durumda olup olmadığına bakılarak ceza uygulanır ya da uygulanmazdı.⁹⁴⁰ Korunaklı bir yerde muhafaza edilmiyor ise ceza uygulanmamıştır. Birine karşılıksız olarak belli süreliğine kullanması için verilen malı, asli hüviyetini yitirmiş ölçüde bozarak ya da kaybederek emanete riâyet etmeyen; böylelikle malın telefine veya bozulmasına sebep olan kişinin elinin kesilemeyeceği de bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Suçlunun tespiti konusunda kesinlik bulunmayan durumlarda Hiz. Peygamber’in uygulamalarına baktığımızda şahitlerin bir olay hakkındaki ifadelerinde şüphe, çelişki var ise suç işlediği iddia edilen kişiye yönelik had cezası uygulanmadığı yönünde rivâyetler vardır.¹²⁰⁹ Zina suçlamasıyla ilgili kendi aleyhinde ikrarda bulunan bir kişi, kendi hakkında had cezası uygulanmadan ya da uygulama sürecinde bile olsa bu ikrarından dönerse had cezası düşer, uygulanmazdı. Buna sîret sürecinde Maiz isimindeki sahabinin kendi aleyhinde ikrar ettiği zina suçundan dolayı recm edildiği sırada kaçarken rücu’ etmiş, fakat had cezasını tatbik eden bazı sahabilerin bu durumda serbest bırakılıp affedilebileceği hükmünden habersiz olduklarından dolayı ölünceye kadar recm işlemine devam etmişlerdir. Bu sonuç Hiz.

⁹³⁹ Mustafa Boran, “Berâet-i Zimmet asıldır” Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği”, *On Sekiz Mart Üniversitesi, Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/10, (Ekim, 2022), 95-97.

⁹⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 14; Siretteki uygulama örnekleri için bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 5/214-217.

¹²⁰⁹ el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 7/3372. ¹²¹⁰ Tirmizî, , 5.

Muhammed'e intikal edince, suç teşkil eden durum, ifade değişikliği ile ortadan kalkacağından dolayı “*Serbest bırakmanızı dilerdim*”¹²¹⁰ şeklinde tepkisi olmuştur.

Sahabeden bir kişi eşi ile yabancı bir erkeği uygunsuz bir vaziyette aynı ortamda görünce, durumu Allah resulüne anlatıp şikâyetçi olmuştur. Hz. Peygamber bu durumda söz konusu sahabeden dört şahit getirerek iddiasını ispat etmesini, şahit getirmediği takdirde namuslu bir kadına atılan (iffet) iftirasına karşılık olarak kendisine kazf cezasını uygulatacağını buyurur.⁹⁴¹ Sahabe iddiasında doğru olduğunu fakat bunun için dört şahit getirmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Allah resulünün kazf cezasında ısrarcı olduğunu anlayınca sahabe: “Allah’ın kendisine bir çare/çıkış yolu göstermesini temenni edip” dua eder.¹²¹² Bu süreç öyle devam ederken, ‘mülâane’ âyeti nazil olur. Bu durumda evliliğe son vermek, zina suçlaması sonucunda olası recm, celde ya da kazf cezalarından ayrı olarak, ‘mülâane/lian’⁹⁴² yöntemiyle farklı bir yol belirlenmiştir. Bu da gösteriyor ki sîret sürecinde vuku bulan bazı olaylara ilişkin cezalar, inen âyetlerin belirlediği yöntem doğrultusunda tayin edilmiştir.

Müminin diğer bir Mümini hiçbir gerekçe ile öldüremeyeceği Kur’ân’da açıkça beyan edilmiştir.⁹⁴³ Bir Mümin’in yanlışlıkla öldürülmesi durumunda ise öldüren kişi açısından ya bir köle azat eder ya da öldürülen kimsenin ailesine diyet öder. Mü’min bir kişinin zimmi olduğu düşünülerek (Müslüman bir ülkede yaşayıp [kendisine koruma güvencesi verilen] gayrimüslim) öldürülmesinde kısas değil, diyet ödenirdi.¹²¹⁵ Ölenin ailesi söz konusu diyeti kabul ya da bağışlama hususunda muhayyer bırakılmıştır. Bu durum da cezanın uygulanabilmesinin şartları arasındadır.

Hz. Muhammed sîretinde cezanın uygulanabilmesi için gerekli şartların belirlendiği alanlardan biri de hakaret, yakıştırmaya gibi söylemlere karşı sarîh bir dilin kullanılması gerekliliğidir. Kur’ân’ı Kerim’de muğlak, yoruma dayalı bu gibi söylemlere karşı “*zan’dan*

⁹⁴¹ Nûr 24/4; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’ânî'l-Âzîm*, 168-172; Örnek konu, Sîret sürecinde Hilâl isminde bir kişinin eşi hakkında zina konusunda doğruyu söylediğini, hanımı ise ısrarla Hilâl’in yalan söylediğini iddia edince Hz. Peygamber âyetin emri olan lânetleşme işlemini gerçekleştirmiş ve karı kocayı ayırmıştı. Daha fazla bilgi için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/380-382. ¹²¹² İbn Mâce, *Talâk*, 27; Bûharî, *Şehadât*, 21.

⁹⁴² ‘Lian/Mülâane: Kendisi hakkında kocası tarafından zina suçu ile itham edilen kadının, kocasıyla yeminleşerek yapmadığını/yaptığını ifade eden terim; Ayrıca bak. Mehmet Akif Aydın, “Lian”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2003), 27/172-173; Nûr 24/6; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’ânî'l-Âzîm*, 10/172-173.

⁹⁴³ en-Nisâ, 4/92; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, 7/334-336. ¹²¹⁵ Bûharî, *Diyât*, 10.

kaçının”⁹⁴⁴ buyurulmak suretiyle ilgili konuda uyarı yapmıştır. İma yoluyla veya hakaret niyetiyle toplumda bazen (kişiler) Mü'min oldukları halde birbirleriyle münakaşa ederken ya da birbirlerinin gıybetini yaparken ‘Yahudi herif! Ya da ey dönme (hanis-muhannes)’ gibi kesinliği olmayan ithamlarda bulunursa şer’i mahkemelerin uygulandığı yerde yirmi sopayla cezalandırılması gerektiği aktarılmıştır.¹²¹⁷ Fakat sarıh olmayan bir üslupla bir kişiye pislik herif veya bir kadına ey facire denilirse (Ey zinakâr denilmedikçe) bunu söyleyen kişiye had

⁹⁴⁴ el-Hucurât 49/12; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/155-157. ¹²¹⁷ Tirmizî, , 29.

cezası tatbik edilmez. Aynı şekilde ey veled-i zina, ey kâfir, ey harami gibi söylemler lağv cinsinden ise had değil ta'zîr cezası uygulanır.⁹⁴⁵ Fakat zinakâr olduğu açıkça müşahade edilen kadın için ise (Ey zinakâr kadın! Diye çağırılırsa) bunu ifade ederken kişi laf olsun diye değil, dört şahitle gelmesi, şahitlerin de söz konusu fiili durumu tam manasıyla net bir şekilde görmüş olduklarını onaylamaları durumunda ceza açısından iş farklı boyutla değerlendirilmektedir. O vakit sadece zina eden kişilere had uygulanır.⁹⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de kul hakkı ya da Allah haklarından birine taalluk eden suçlar arasında insan öldürmek, zina işlemek, zina iftirası (kazf), hırsızlık ve terör gibi fiiller yer almaktadır. Söz konusu suçlara yönelik uygulanacak cezalandırma, hırsızlık ve iftiraya maruz kalan mağdurun şikâyetine bağlı iken; diğer suçlarda şikâyete bağlı olmaksızın infaz edilebilmiştir. İşlenen suçlara karşı verilen cezalarda kadı ya da idarecilerin af yetkisi yoktur. Suçlunun lehine şefaathçi olmak da büyük günah olarak belirtilmiştir.⁹⁴⁷ Toplumun huzurunun sağlanıp korunması için kamu davasının işlevselliğinin etkin kalması, bu çerçevede önem arz etmektedir. Mesela zina suçuyla ilgili ceza uygulanırken nasıl davranılması gerektiğine dair Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”*⁹⁴⁸ (Namuslu bir kadına iftira edene seksen sopa vurulması, Kur'ân'da celde olarak zikredilmiştir. Evlilik ve bekârlık durumlarına [medeni hallerine] göre recm cezasının şart ve sınırları, hadis ile tayin edilmiştir. Konu ile ilgili başlık altında ayrıca bilgi verilmiştir)

3.4.3. Sîret sürecinde hırsızlık cezasının uygulanabilmesinin şartları

İslam hukukunda kişinin cezaya muhatap kılınmasının birtakım sınırları vardır. Cezaî sorumluluklara muhatap tutulabilmesi için kişinin yani mükellefin taşıdığı şartlara haiz; özgür bir iradeye sahip; işlenen suçun İslam (veya devlet) hukukuna aykırı ve kusurlu olarak işlenmiş olması ile birlikte failin cezai ehliyet/kaza-i rüşd yeterliliğine sahip olması gerekmektedir.⁹⁴⁹ Bu bağlamda kişinin suçlu olarak yargılanıp ceza alabilmesi için hür iradeyle ve temyiz kudretine sahip olması halinde mümkündür. Bu faktörlerin yani kasıt ve

⁹⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/206.

⁹⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/202.

⁹⁴⁷ Ahmet Reçber, *Kur'ân'da Cezaların Affı, Sulh ve Tövbe* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 38, 2017), 38-59-78.

⁹⁴⁸ Nûr 24/2; İbn Kesîr, *Te'fîrû 'l-Kur'âni 'l-Âzîm*, 10/159-165.

⁹⁴⁹ Hüseyin Esen, *İslâm Hukukunda Cezai Sorumluluk* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2003), 30.

hür iradenin etkin olması gerektiği şartı şu âyetten de anlaşılabilir: “*Yanılma neticesinde işlediklerinizden dolayı size günah yoktur. Lakin kalplerinizin (kasıtlı bir şekilde) bile bile yöneldiği suçlara günah vardır...*”⁹⁵⁰ Hadis-i şerifte de bu yönde bütünüyle bir af söz konusu olmasa da sınırların belirginleştirildiği bir şekilde şöyle buyurmuştur: “*Allah, ümmetin unutmaması, zorlanması sebebiyle oluşan hatasını affetmiştir.*”⁹⁵¹ Bu durum Kur’ân âyetlerinde kısas cezasına yönelik şartlarda kasıt aranmıştır. Eğer kasıt varsa dünya hayatında kısas başta olmak üzere çeşitli cezalar öngörülmüştür.⁹⁵² Yanılgı (hata) ile olduğunda ise diyet ve keffâret gibi diğer yaptırımların belirlenmesinden de anlaşılmaktadır.⁹⁵³

Hz. peygamber, hırsızlık yapan kişi ile ilgili el kesme cezasının olmayacağına dair belirlediği şartlar arasında, bolluk zamanına denk gelen mal veya meyvelerin çalınmasını saymıştır.¹²²⁷ Bu ve benzer durumlar için belirlenen sınır ve şartlar (çalınan şeyin [hırs] korunmuş olması durumunun aksine) değişmeksizin toplumun genelini kapsayacak şekilde belirlenmiş, örfi uygulamalara bırakılmamıştır. Benzer şekilde kurutulmak üzere tarla ya da merada serilen meyvelerden yemekten; belli bir ölçüyü geçmeyecek miktarda, cebine biraz (dirhem ¼ ü kadar) doldurup yanında götürmekten de⁹⁵⁴ hırsızlara belirlenen cezanın uygulanmayacağını beyan etmiştir.

Sîret bağlamında hadis-i şeriflerde ‘mal’ dokunulmazlığına kesinlik ifade eden vurgu vardır: “*Müslümanın diğer Müslümana kanı, malı, (şeref ve namusu olan) ırzı haramdır;*⁹⁵⁵ *malını, dinini, canını, ailesini müdafaa ederken öldürülen kişi şehittir;*¹²³⁰ *Kim olursa olsun hakkı olmayan bir karış yeri gasp ederse, o aldığı yer öbür dünyada yedi kat olarak boynuna geçirilir.*”⁹⁵⁶ Hırsızlık konusunda şüphe var ise hırsızlık fail zanlısı kişi ile ilgili “hırsız kesinlikle budur” ifadesi yoksa el kesme cezası uygulanmaz⁹⁵⁷ şeklinde sınır belirlenmiştir. Konuyla ilgili gerçekleşmiş bir hırsızlık vakasında mağdurun hırsızlık yapan kişiyi affetme niyeti varsa onu hâkime teslim etmeden önce yapmalıdır. Hz. Peygamberin sîretinde bu konuyla ilgili geçen bir olayla ilgili şu şekilde haber verilmiştir. “Safvan bin Ümeyye:

⁹⁵⁰ el-Ahzâp 33/5; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 11/112-116.

⁹⁵¹ İbn Mâce, *Talâk*, 16.

⁹⁵² el-Bakara 2/187; en-Nisâ 4/93; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/195-199; el-Mâide 5/45.

⁹⁵³ en-Nisâ 4/92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/192-200. ¹²²⁷

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta, Hudûd*, 24.

⁹⁵⁴ İbn Mâce, *Hudûd*, 22.

⁹⁵⁵ Bûharî, *Birr*, 32; Tirmizî, *İman*, 12. ¹²³⁰

Tirmizî, *Diyat*, 21.

⁹⁵⁶ Müslim, *Musakât*, 140; Ayrıca bk. <https://www.diyanehaber.com.tr/dokunulmazlik-can-mal-irz-ve-hanemasuniyeti>.

⁹⁵⁷ Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, 34.

Mescitte değeri otuz dirhem olan paltomun üzerinde uzanmışken, adamın biri bunu hırsızlık yapmak niyetiyle gizlice çekip götürmeye çalıştı. Adam yakalanıp Hz. Peygambere teslim edildikten sonra yanlarına vardığımda hırsıza el kesme cezasının verilmiş olduğunu öğrendim. Bu durum üzerine Hz. Peygamberin huzuruna vardım ve şöyle dedim: “Adamın elini otuz dirhem değerindeki hırsızlık sebebiyle mi kestireceksiniz? Ben ona o paltoyu

(ridayı) ücretsiz verdim,” dedikten sonra Allah resulü: “*Hırsız mahkeme için yanıma getirmeden önce bağışlamayı yapsaydınız*” demek suretiyle yapılması gerekenlerin sırası belirlenmiştir.⁹⁵⁸

Hz. Âişe’nin rivayet ettiği bir hadiste; Beni Mahzun kabilesi kendi müntesiplerinden hırsızlık yapan bir kadının durumundan oldukça endişe etmeleri sebebiyle Usame b. Zeyd’i aracı (şefaathçi) kılmaları üzerine Hz. Muhammed’in “*Allah’ın belirlediği cezalardan birinin uygulanmamasına karşı aracılık mı yapıyorsun?*” diyerek tepki göstermesi, cahiliye toplumunun zayıf ve kimsesizlere yönelik cezaî tatbikleri uyguladıkları fakat zengin ve soylulara karşı ise kayırmacı tutum takınmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum haksızlık olarak nitelemiştir.¹²³⁴ Rivayetin sonunda Hz. Peygamberin: “*Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun elini keserdim*”⁹⁵⁹ demek suretiyle cahiliye zihniyetinde var olan ayırımcılığı, en yakınındaki birini örnek vererek yıkmayı amaçladığı ortaya çıkmaktadır.

Ceza uygulama hususunda içki içenin belirlenmiş zaman içerisinde suç tespiti, zinada zorlamanın olup olmaması, şahitlerin sayısı, hırsızın belli yer/zamanda tespiti/yakalanması ve yaptığı hırsızlığın fıkıhtaki cezai karşılık durumu gibi açılardan değerlendirildiğinde ceza yetkisi çok sınırlıdır. Hükmün hatalı verilebileceği şüpheli durumun önüne geçilebilmesi için ise kişilerin bu tür suçlara yönlendirecek eylemlerden arındırılması cihetine gidilmiştir.⁹⁶⁰

Suç ve cezaya dolaylı olarak etkiliymiş gibi görünen fakat meydana gelen haksızlıklar neticesinde cereyan edip fitne, kavga, yaralama, öldürme gibi sonuçları ortaya koyup risk grubunda bulunan tüm olgular Hz. Muhammed tarafından yasaklamıştır. Borç gibi sıradan bir muamelenin dahi ileride doğurabileceği toplumsal kargaşanın önüne geçilmesi düşüncesiyle Hz. Peygamber, öldüğünde borcu olduğu gerekçesiyle bir kişinin cenaze namazını

⁹⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 24; Sîrette gerçekleşen bir olayda, bir defasında Safvân b. Ümeyye isimli bir sahâbî Mescid-i Nebevî’de uyurken birisi ansızın gelip başının altındaki abasını çalmıştı. Safvân hırsız yakalayıp Hz. Peygamberin huzuruna getirdi. Gerekli muhakeme yapıldıktan sonra Hz. Peygamber, hırsızın elinin kesilmesine karar verdi. Safvân, “Onun elini mi keseceksin?” deyince Hz. Peygamber, “Onu bana getirmeden önce bıraksaydın ya!” buyurdu. Benzer örnekler için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/445. ¹²³⁴ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4.

⁹⁵⁹ Müslim, *Hudud*, 9; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 3/537.

⁹⁶⁰ Yektar, *Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı*, 38. ¹²³⁷

Müslim, *Ferâiz*, 14.

kıldırmanın olması, ilgili tedbirler kapsamındadır.¹²³⁷ Bu tutumuyla, alacaklıların olduğu gibi borçluların da kendilerince haklı olduklarını savunacakları ihtimali çerçevesinde taraflara yönelik olası bir zulüm girişiminin önüne geçmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

3.4.4. Sîrette had cezası gerektiren fiillerin ta'zîrle sınırlı kalması

İnsanların yolunu keserek mallarını zorla alan kişilere yönelik kullanılan 'hirabe' suçu, faillerin kendi iradeleri ve istekleri dışında meydana gelen herhangi bir engelden dolayı eylemlerini gerçekleştiremezlerse bunlara 'had' yerine (o zamana kadar işledikleri suçtan dolayı) ta'zîr cezası verilmiştir.⁹⁶¹ Ömer b. Abdülaziz zamanında hirabe suçu zanlısı olup henüz kimseleri öldürmemiş olan bir gruba dönemin valisi, ölüm veya el kesme gibi had cezaları uygulamasını emretmişti. Haberi duyan Ömer b. Abdulaziz, karara müdahale ederek, daha hafif bir ceza verilmesi yönünde talimat vermiştir.⁹⁶² Şartlar oluşmadığından had cezası yerine ta'zîr cezasının uygulanması gerektiğini şu örneklerle belirtilmiştir: "Şa'bi diyor ki: Hırsızlık zanlısı bir kişi başkasına ait bir evin duvarını delip çalabileceği malları içeride bir yere topladıktan sonra kendisi dışarı çıkamadan yakalanan biri, İbn Zübeyr'e getirilmişti. İbn Zübeyr hırsız zanlısını kırbaçladıktan sonra had cezası olarak elinin kesilmesini emretti. O sırada olay yerinden geçen İbn Ömer olanları duyunca İbn Zübeyr'e "sen bu zanlının elinin kesilmesi yönünde emir mi verdin?" diye sordu. Evet, cevabını alınca; "O halde kırbaç/sopa cezası neden" diye karşılık vererek sözlerine şöyle devam etti: "Hırsız çalacağı eşyayı evden dışarı çıkarmadığı müddetçe ona had cezası yoktur (eli kesilmez). Şuna ne cevap verirsin! Bir kadının uylukları arasında olduğu halde ona zina fiili gerçekleştirmemiş bir adamı o halde görürsen ona zina haddi (cezası) uygulayacak mıydın?" diye sorunca İbn Zübeyr: "Hayır, o fiili uygulamadan ayrılıp tövbe edecek olması muhtemeldir" dedi. İbn Ömer: "Hırsızlık için bir yere gidip de malı/eşyayı çalmadan tekrar bırakıp tövbe etmeyeceği ne malum? Belki de vaz geçecektir!"⁹⁶³ Diyerek Hz. Peygamberin cezada şart ve sınırlarına vurgu yapıldığına işaret edilmiştir.

Hz. Osman ve Hz. Ali'de aynı şekilde 'korunduğu halde hırsızlık zanlısının malı dışarı çıkarmadan yakalanması halinde elinin kesilmeyeceğine' dair uygulamaları vardır.⁹⁶⁴ Kûfe kadısı iken kendisine zina suçu zanlısı getirilen İbn Mesut, örtü altında zinanın gerçekleşip

⁹⁶¹ Muhammed Behçet Uteybe, *Muhadarat fi fikhî'l-Cinai'l-İslâmi* (Kahire: Dâru's-Şebab lı't-Tıbaa, 1987), 215.

⁹⁶² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 575.

⁹⁶³ İbn Hemmâm, *el-Musannef*, 10/196-197.

⁹⁶⁴ İbn Hemmâm, *el-Musannef*, 10/198. ¹²⁴²

İbn Hemmâm, *el-Musannef*, 7/401.

gerçekleşmediği hususunda şüphe barındırdığından, ceza olarak zanlılara kırkar sopa vurulmasına hükmetmiştir. Bu duruma yapılan itirazlar Hz. Ömer’e iletilince o da hükmü aynı şekilde onaylamıştır.¹²⁴² (Hadis kaynaklarında geçmeyen fakat bu minvalde rivâyet edilen habere göre) Hz. Ali de aynı şekilde örtü altında yakalanmış fakat cinsel birliktelik gerçekleştirmedikleri anlaşılan kişilere yönelik recm cezası değil, doksan sekiz sopa vurulması hükmü uygulanmıştır.⁹⁶⁵

Netice itibariyle bir kişinin ceza alabilmesi için şer’i veya toplumsal manada suç kabul edilen eylemin zahir yönüyle yansıtılmış olması gerekliliğidir. Niyet okuma veya şüphe üzeri yapılabilecek tüm cezalandırmalar, haksızlık ve mağduriyete sebep olacaktır.⁹⁶⁶ Sîret sürecinde Cüheyne kabilesiyle meydana gelen savaşta Usame b. Zeyd, müşriklerden birini çarpışma sırasında sıkıştırmışken o da ‘La ilahe illallah’ deyip çekildiği halde (Usame adamlarıyla çarpışmaya devam ederek) onu öldürdü. Medine’ye döndüklerinde olayı duyan Allah resulü o kadar kızdı ki Usame şaşırmış halde: *“Ey Allah’ın elçisi o adam ölümden korktuğundan iman ettiğini söyledi, imanında samimiyet yoktu” dedi. Allah resulü: “Nereden biliyorsun ki, kalbini açıp da baktın mı?”* şeklinde tepki göstererek hatasını şiddetli bir şekilde yüzüne vurmuştur.⁹⁶⁷

Zahir görünüşe göre amelin araştırılmadan hükme bağlanmasının sakınca ve sınırları sîret sürecinde önemle takip edilmiştir. Bu durum her ne halde olursa olsun mağduriyetin yaşanmaması için düşünülmüştür. Yukarıdaki örneklerde fiili olarak cezalandırılan ya da cezalandırılması gerektiği öngörülen kişiler savunulmuştur. Diğer boyutuyla örnek vermek gerekirse Zahir görünüşle Abdullah b. Ubey b. Selül’ün durumudur. Birçok faaliyette münafıklık alameti ortaya koysa da Müslüman gibi namaz kılıp münafıklığını itiraf etmemesi, kendisine buna göre davranılmasını sağlamıştır. Hatta vefat ettiği zaman cenaze namazını kıldırması için çağırıldığında Hz. Peygamber gitmek üzere yola koyulduğunda⁹⁶⁸ âyetle o kişinin münafıklığı ilan edilinceye⁹⁶⁹ kadar kendisine bakış açısı aynı şekilde devam etmiştir. Buna göre İslam’ın, insanın kalbinde ya da zihninde inancıyla ilgili neler düşündüğü

⁹⁶⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmi ve edilletühü*, 7/207.

⁹⁶⁶ İbrâhim Kâfi Dönmez, “Amel”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/16-20.

⁹⁶⁷ Bûharî, *Şehadet*, 26; Müslim, *Akdiye*, 4-5; Savaş hukuku ile ilgili geniş bilgi için bk. Ebu’l-Âla, *el-Mevdûdî, İslâm’da Savaş Hukuku*, Çev: M. Beşir Eryarsoy (yy.: Buruc Yayınları, 2009).

⁹⁶⁸ Bûharî, *Cenaiz*, 22, 84; Müslim, *Sıfatü’l-Münafikiyn*, 3; Sîrette tanımlanan münafık kavramı ile ilgili bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 1/9-639.

⁹⁶⁹ et-Tevbe 9/129; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 7/324-330.¹²⁴⁸

Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/349.

varsayımı üzerinden (dışa vurmadığı sürece) cezalandırılmayacağı prensibini benimsediği anlaşılmaktadır.¹²⁴⁸

3.4.5. Sîrette cezaya yönelik hususi uygulamalar

Baskı altında olmadan kişinin hür iradesiyle işlediği günahlara sîret sürecinde gerekli ceza hükümleri uygulanmıştır. Bu durum dört halife döneminde de uygulama yönüyle devam etmiştir. Fakat suç işleyen kişinin iyi hali, özel sınırları ihlâl etmemiş olması gibi bazı gerekçelerle ceza tatbikinin yapılamadığı istisnai durumlar da vardır. Örneğin Bedir Gazvesi gazilerinden Hâtıb b. Ebû Beltea Mekke'deki yakınları için endişelenmesinden kaynaklı Hz. Muhammed'in gizli kalmasını istediği haberi casusluk denilecek şekilde ulaştırma teşebbüsüne karşı ceza uygulanmamıştır.⁹⁷⁰ Bu durum, Bedir Gazvesine katılanların ayrıca hıyanet niyetli olmayıp Cennet ehli olduklarının biliniyor olmasıyla da ilişkili olup özel hükme tabi tutulmuştur.

Hz. Muhammed, toplum içerisinde meydana gelen küçük hadiselerin cezasını birtakım gerekçelerle zamana yayarak sulh ile sonuçlanmalarını hedeflemiştir. Bu bağlamda kul hakkının ağır bastığı çok ciddi olmayan yaralamalara karşın soğukkanlı davranmıştır. Sîrette bu yönde geçen örneklerin biri şöyle rivayet edilmiştir: “Adamın biri başkası tarafından yaralanınca, Allah resulüne müracaat ederek kısas hakkını talep etti. Yapılan araştırmalarda tam da o sırada kısas istenen suçlunun da yaralı olduğu görülünce Hz. Peygamber, mağdur kişiye yaranın iyileşmesini beklemenin gerektiğini söylemiştir. Aradan biraz zaman geçip suçlu olan kişinin yarası da iyileşince, Allah resulü mağdur kişiyi kısas infazı için çağırınca, davacı suçluyu affettiğini arz etmiştir.”⁹⁷¹ Benzer durumda hasta olan suçluya iyileşinceye kadar kısas uygulanmaması;⁹⁷² zinaya bulaşan kadın hamilelik sürecini tamamlayıncaya kadar recm edilmemesi¹²⁵² verilen istisnai karar örnekleri arasındadır.

Hz. Muhammed'in hayatta olduğu süreç zarfında cereyan eden bazı olaylarda halifelerin önde gelenlerinden bazılarının hüküm verme noktasında da istisnai özel kararlar aldıklarını söylemek mümkündür. O dönemde zina suçunu işlediği tespit edilen bir cariye hakkında uygulanması gereken elli sopa ceza tatbiki için Hz. Ali'nin görevlendirildiği bir

⁹⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 22; Sîrette geçmiş olayla ilgili, Hâtıb, Mekke'ye yönelik Hz. Peygamberin bir sefer düzenleyeceğini Mekkelî müşriklere bir mektupla haber verir. Mektubu müşriklere götüren elçi yakalanır... bk. Hey'et, *Hadsilerle İslâm*, 3/589.

⁹⁷¹ Darekûtnî, *Sünen*, Tahkik: Şuayp Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts), 3/88.

⁹⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/230-231. ¹²⁵² Tirmizî, *Hudûd*, 7.

meselede cezanın tatbik edileceği gün cariye'nin adet döneminde olduğunun anlaşılması, cezayı ileri bir tarihe erteletmiştir. Bu süreçle ilgili durumu haber alan Hz. Peygamber, kararı onaylayıp Hz. Ali'ye “*iyi yaptığını*” söylemiştir.⁹⁷³ Yine ceza tatbiki hususunda özel sebeplerle uygulamanın farklı yapılmadığı ya da ertelendiği başka durumlar da vardır. Aşırı derecede zayıf olan kişilere; suçun tespit edildiği zaman diliminde (bebeklerini dünyaya getirinceye kadar) hamile olan kadınlara; seferde olanlara, kıtlığın vuku bulduğu zamanlarda; savaş sırasında; düşmanlara karşı hudut boylarında nöbet/görev ifa edenlerin (hırsızlık vb. had gerektiren) suçların bir kısmında söz konusu bu gibi özel durumlar sebebiyle işledikleri suçlara yönelik indirimle gidilmiş ya da affedilmişlerdir.⁹⁷⁴

Kur'ân'da cezanın uygulama safhasındaki sürecin özel işleyişiyle ilgili önceki kavimlerin yaşantısından kesitle sunulmuştur. Yaşadıkları dönem içerisinde onlarda da özel ve zorunlu hallerde suçluların işledikleri fiillere karşılık, cezada kolaylık sağlandığına dair örnekler vardır. Mesela eşe vefanın gereği olarak, hastalığı süresince kendisine çok hizmeti dokunan Hz. Eyyûb'un (a.s.) eşi, bir seferinde eve çok geç dönünce Hz. Eyyûb, iyileşince hanımını (yüz değnek/sopa vurmak suretiyle) döveceğine dair yemin etmiştir. İyileştikten sonra yeminin yerine getirecekken hanımının vefakârlığı ve cisim olarak çok zayıf olması gibi özel durumlar sebebiyle İlâhi rahmet tecelli etmiş ve cezada şu âyet ile kolaylık/ruhsat sağlanmıştır: “*Ya Eyyûb! Bir demet sap (yüz değnek bir aradaymış niyetine) alıp onunla (eşine) vur ve (öylece) yeminini bozma!*”⁹⁷⁵ Sağlanan bu ruhsatın müçtehitlere kıyas yönüyle dayanak olduğunu söylemek mümkündür.

Harem bölgesi içerisinde had gerektiren suçlar işlenirse ceza tatbik edilir. Kutsal bir bölge olması, suçluların cezasız kalmasına engel değildir. Çünkü orada yaşayan insanların özel durumlara iyilik yönüyle örnek olması, misafirlerin kendilerini güvende hissetmeleri açısından bu karar büyük önem arz etmektedir.⁹⁷⁶ Bir kişi harem bölgesi dışında had cezası gerektiren (katl, zina, içki, irtidat vb.) suç işledikten sonra Mekke'de harem sınırları içine sığınmış ise kan akıtmak dâhil diğer had cezaları kendisi için uygulanmaz, hill bölgesine çıkıncaya kadar ertelenir. Fakat bu kişi ile tüm ilişki ve alakalar askıya alınır.⁹⁷⁷ Harem bölgesine sığınan suçluların öldürülemeyeceği veya kendilerine had cezası

⁹⁷³ et-Tayâlisî, Süleyman bin Dâvûd el-Carud, *Müsned*, thk. Muhammed bin Abdulmuhsin el-Türki, (Cidde: Dâru'l-Hicr, 1999), 1/114.

⁹⁷⁴ Tirmizî, *Hudûd*, 20.

⁹⁷⁵ Sâd 38/44; İbn Mâce, *Hudûd*, 18; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 5/271-273.

⁹⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/230.

⁹⁷⁷ İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtâr ale'd-ed-Dürrü'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 2/625.

uygulanamayacağına dair *وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا* "...Oraya giren güven/emniyette olur"⁹⁷⁸... âyetinin talimatı gereği olduğu söylenebilir.

Bir fiilin günah olup olmadığını hatayı işledikten sonra merak edip Hz. Muhammed'e soran bir sahabe: "Ya Resulallah! Ben bir kadının ferici dışında her yerinden faydalandım, bu durumda bana had cezası var mıdır?" sorusu sorulduğu sırada "...*Gündüzün iki tarafı ile gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kılın*"⁹⁷⁹ "âyeti indi. Ben buna binaen Hz. Muhammed ile namaz kıldım ve bana had cezası uygulanmadı" dedi. Bunun üzerine bu hükmün sadece kendisi için has bir hüküm olup olmadığını sorunca, ümmetin tamamı için geçerli olduğu söylenmiştir.⁹⁸⁰

İslam'da sayıca birden fazla işlenen suçlara yönelik ceza uygulamasında kul hakkı ağır basandan olmak üzere başlanır. Mesela zina, içki, hırsızlık gibi suçların yanı sıra kısas gerektiren bir yaralama da yapılmışsa (göz çıkarmak, kulak kesmek vb.) kul hakkı ağır bastığından önce yaralamaya yönelik cezası infaz edilir, sonra diğerlerine geçilir.⁹⁸¹ Öldürme suçunu işleyen biri yakalanıp yargılandığında aynı zamanda hırsızlık sebebiyle davalı ise, kul hakkının ağır bastığı ölüm kısası ile cezalandırılır; yani önce hırsızlıktan kaynaklı olan had uygulanmaz, tek ceza ile kısas gerçekleştirilir.¹²⁶²

Söyleniş biçimiyle ilgili hakkında çeşitli iddialar olmakla birlikte Ziya Paşa'ya ait olan 'Terkib-i Bend isimli eserinde yer alan "Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayan hakkı kötüdür"⁹⁸² mısralarının adeta sünnetteki uygulamalardan esinlenerek kaleme döküldüğünü söylemek mümkündür. Suç işlemeyi hatta günümüzde organ mafyası, hırsızlık, fuhuş, karaborsacılık vb. günah yollarını adet/meslek haline getirenler için Allah Resulünün, ta'zîr cezasını ağırlaştırarak, ölüm cezasına kadar çıkartmak yönüyle karar alabildiği rivayet edilmektedir. Bu minvalde birkaç defadan sonra akıllanmayan hırsız beşinci suçunda;⁹⁸³ üç kez içki içme cezası (had) almasına rağmen uslanmayan kişiye de dördüncü defa suç bulaşmasıyla (bazı kişilerin) ölümle cezalandırıldığı rivayet edilmiştir.⁹⁸⁴ Hz. Peygamberin bu şekilde karar almasındaki amacının suç işlemeyi süreklilik haline

⁹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/97; ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, 2/585-587.

⁹⁷⁹ Hûd 11/114; İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Âzîm, 7/476-487.

⁹⁸⁰ Müslim, Tevbe, 42.

⁹⁸¹ el-Mevsîlî, el-İhtiyâr li-Ta'lîl'l-Muhtâr, 4/345. ¹²⁶²

Bûharî, Diyat, 4-13.

⁹⁸² <https://www.google.com/search?q=Ziya+Pa%C5%9Fa+Nush+ile+uslanmayan>.

⁹⁸³ Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtîh, 7/188.

⁹⁸⁴ Ebû Dâvûd, Hudûd, 37; ilgili konunun sîretteki uygulamaları hakkında bilgi için bk. Hey'et, Hadislerle İslâm, 2/100.

getirenlerin önünü almak olduğu anlaşılmaktadır. Sîret sürecinde bu tür cezalar, sayısal anlamda az uygulanmışsa da toplumda caydırıcılık etkisi çok büyük olmuştur. Ancak çalışmamızda birkaç defa zikrettiğimiz gibi İslam'da suçlu ancak hak ederse cezası infaz edilir. Küçük bir hatadan dolayı veya kleptomoni⁹⁸⁵ olarak bilinen hastalıklı insanları basit şeyler için ölüm cezası ile cezalandırmamıştır.

3.4.5.1. Sîrette ceza gerektiren bazı suçların affı

İslam dini esas itibariyle af yolunu tutmayı öğütlemetedir.⁹⁸⁶ Kur'ân'ı Kerim'de toplumların temel taşı mahiyetini teşkil eden evli çiftler arasında çıkan husumetlerin sulh ile sonuçlanmasını وَالصُّلْحُ خَيْرٌ *“sulh (barış) daha hayırlıdır”*⁹⁸⁷ ifadesiyle önermektedir. Bu âyet, toplum içinde fertler arasında meydana gelen diğer husumetleri sulh yoluyla çözmeye yönelik kıyas hükmünde kabul edilebilir. Buna göre mağdur olan kişinin kendisine zulmeden kişiyi affedip cezalandırmaması, onunla sulhu tesis etmesi ecir kazanımı cihetiyle önemlidir.⁹⁸⁸ Ceza vermeye muktedir ve haklı iken, faili bağışlamanın daha iyi olduğu asli kaynaklarda aktarılmıştır.⁹⁸⁹ Affetmeye teşvik eden âyetlerin birinde şöyle buyurulmaktadır: *“Her yaralama misli kadarıyla cezalandırılır. (Kıyas hakkı olduğu halde) Kim bu hakkından vaz geçip bağışlama yolunu tutarsa, kendisine keffret (günahlarına karşı keffaâret) olur.”*⁹⁹⁰ Bu bağlamda hadis-i şeriflerde de şöyle buyurulmuştur: *“Kıyamet gününde bir kişi (melek) şöyle çağırır: ‘Fazilet ehli olanlarınız kimlerdir?’ Orada toplanmış olan insanlar arasından (bizleriz dercesine) bir grup ayağa kalktıktan sonra onlara: “Buyurun cennete girin” denilir. Onları karşılayan melekler: “Nereye gidiyorsunuz?” diye sorar. (O) cennete yönelmiş topluluk: “Cennete gidiyoruz” diye cevap verirler. Melekler tekrar sorar: “Hesabınız alınıp/sorulmadan önce mi?” Onlar: “Evet hesaba çekilmeden önce” derler. Melekler: “İyi de siz kimsiniz?” sorusu kendilerine yöneltince onlar: “Bizler fazilet sahibi kimseleriz” diye cevap verirler. Melekler: “(Dünya hayatında) sizi faziletli kılan şey ne idi?” Diye sorar. Cennet yolcusu onları karşılar: “Şahsımıza karşı cahillik yapıldığında bizler tahammül edip sabrederdik, zulme de aynı şekilde tutum sergilerdik, bize karşı kötülük işlendiğinde de*

⁹⁸⁵ Hırsızlık yapmadığı zaman kendisinde huzursuzluk hisseden; çaldığı eşyaları alabilecek maddiyata sahip (ve bunun yanlışlığının farkında) olduğu halde genellikle alış-veriş sırasında kıymetsiz şeyleri gizlice almak suretiyle yapılan eylem.

⁹⁸⁶ el-A'râf 7/199; el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 3/315-318.

⁹⁸⁷ en-Nisâ 4/128; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/298-301.

⁹⁸⁸ İbnu'l-Hümâm, *Kemaleddin Muhammed ibn Abdülvâhid, Fethu'l-Kadîr lil-'âcizi'l-Fakîr*, 4/541.

⁹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/279-280.

⁹⁹⁰ el-Mâide 5/45; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/232-240.

*affetmeyi seçerdik” şeklinde cevap verirler. Bu diyalog sonrasında melekler: “Haydi o halde girin cennete, iyilik edip iyi amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir” derler.*⁹⁹¹

Sîretle birlikte dört halife ve birçok sahabe, suçlunun durumuna göre af kapısını zaman zaman açık tutmayı öncelemişlerdir. Bu durumu değerlendirirlerken işlenen suçun çeşidine bakılmıştır. Haddi aşmak (bağy), zoraki olmayan zina suçu, içki içmek vb. sadece Allah hakkının ağır geldiği suçlarda af yolu, devlet başkanlığı cihetiyle etkin pişmanlık; şer’i boyutuyla ise samimi bir tövbe ile mümkün hale getirilmiştir.¹²⁷³ Kur’ân çerçevesinden bir örnek vermemiz gerekiyorsa Hz. Ya’kûb’un çocukları Yûsuf (a.s.) kardeşlerine yönelik işledikleri suç ortaya çıkınca, tevbeye yönelmiş ve babalarından şunu talep etmişlerdir: *قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ* “Dediler ki: Ey Babamız! Günahlarımızın affi için Allah’tan talepte bulun! Biz hakikaten hata ettik.”¹²⁷⁴ Hz. Ya’kûb (a.s.) çocuklarının bu talebine karşılık gelecek zaman sigasıyla “Sizin için Rabbimden af dileyeceğim” demesi, onlar için pişmanlık ve tövbenin ifadesi olarak anlaşılmaktadır.⁹⁹² Hz. Yûsuf’a kardeşleri tarafından işlenen suça

karşılık *يَا يُّسُوفُ الْيَوْمَ يُغْفَرُ لَكَ وَهُوَ الرَّاحِمِينَ* “Yûsuf dedi ki: “Yaptıklarınız bugün yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi(n hatanızı) affetsin! O merhametlilerin en merhametlisidir.” Şeklinde af mahiyetli duası da bununla ilişkilidir. Bu örneklerden de anlaşılmaktadır ki peygamberler genel itibarla kendilerine yönelik yapılmış haksızlıkları affetme cihetine giderek, topluma rehberlik etmişlerdir. Bu durum Hz. Muhammed (a.s.) için de öyledir. Nitekim o, bir seferinde ganimetleri taksim ederken yakasına yapışıp ortamı provoke etmeye çalışan (hatta peygamberin boğazında iz bırakan) bir sahabeye müdahaleye izin vermemiş, taksimattan ona da ayırdıktan sonra ayrıca o kişiye ceza uygulamadan affedip serbest bırakmıştır. Çünkü o, Kur’ân’ın kendisine olan hitaplardan birinde buyurulan *وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ذِ الْعَفْوِ* “Bağışlayıcı (iyilik yolunda) ol, iyiliği tavsiye et ve cahillerden yüzünü çevir.”⁹⁹³ âyetin gereği ile davranmıştır. Tam tersi bir durumda ise yine Allah resulü, yerde yüzüstü yatan sahabesine elinde var olan çubukla

⁹⁹¹ er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 12/8-12. ¹²⁷³ Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi”, 71. ¹²⁷⁴ Yûsuf 12/98; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 8/70-72.

⁹⁹² Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1/295; Ayrıca bk. Mehmet Faruk Kaplan, “Kur’ân’da Peygamberlerin Allah’tan Talepleri”, 77-78.

⁹⁹³ el-A’râf 7/199; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/314-317. ¹²⁷⁷ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 15.

dürtmesi sonucunda yüzünde istemeyerek meydana gelen küçük bir yara çizgisi oluşur. Bu durum karşısında üzülen Hz. Muhammed, kısas cezasını kendisine de uygulamasını istese de sahabe onu affettiğini, hakkından vaz geçtiğini ifade etmiştir.¹²⁷⁷

Devlet yetkilerinin suçluyu affetme noktasındaki tasarrufu belli sınırlar dâhilindedir. Yani Allah hakkı ya da Allah hakkının ağır bastığı suçlar ile delillerde şüphe; iddia edilen suçun oluşumunda aranan şartların yetersizliğinden kaynaklı (suçları) affetme yetkisi vardır.⁹⁹⁴ Kul hakkına yönelik suçlarda ise ya bu dünyada karşılıklı helalleşme ya da mahşer gününde hesaplaşma ile mümkündür. Hırsızlık ve kazf suçları sebebiyle had cezasına çarptırılacak kişinin alacağı ceza hükme bağlanmadığı sürece af yetkisi mağdura bırakılmıştır. Devlet başkanı ise sadece Allah hakkına ait suçlarda yetkilendirilmiştir.¹²⁷⁹ Suç işlemeyi kendine adet edinmiş ve birden çok ceza alması gereken (sadece Allah hakkı olan) suçlarda yine hâkim af yetkisini kullanamaz.¹²⁸⁰ Birden fazla suç işleyip birçok kişinin hakkına giren kişilerin cezai anlamda görmezden gelinmesi, yargı/yönetimi ile toplum nazarında itibarsızlaşması anlamına geleceğinden, adalet ön planda tutulmuştur. Aynı zamanda mağdurların (tabiri caiz ise) kendi göbeklerini kendileri kesmek cihetine giderek, suçluları kendileri cezalandırmak suretiyle toplumda daha fazla sorunlara sebebiyet vermelerinin önü de hak edene cezanın tatbik edilmesiyle mümkün olmuştur.

Kul hakkının ağırlıkta olduğu insan öldürmek, yaralamak, gibi günahın suçunu tövbe veya pişmanlık gerekçesiyle hâkim ya da devlet yetkililerinin suçluyu affetme hakkı yoktur. Öldürmedeki ‘af’ kavramı aslında ölüm ile sonuçlanan bir vakada kul hakkına taalluk eden kısmın maktulün velilerince, katilin ‘af’ edilmesi manasına gelir. Allah hakkına taalluk eden ölümlü vakalarda ise durum farklıdır. Bu durumda maktulün mirasçıları katili affetse de suçluluk durumu tamamıyla düşmez. Bununla birlikte (tevbe ve istiğfarı da ihmal etmemek kaydıyla) köle azat etmek veya iki ay peş peşe oruç tutmak, ilgili kişinin ödemesi gereken cezalardan sayılmıştır.⁹⁹⁵

Ceza gerektirdiği halde mahkemeye çıkartılmadan önce (bu konuyla ilgili daha önce Safvan bin Ümeyye örneğini verdiğimiz hadiste gerekli dayanakları aktarmıştık) tevbe ve pişmanlık sonucunda kat’ı-ı tarik (yol kesen) birinin affedilebileceği ifade edilmiştir.⁹⁹⁶

⁹⁹⁴ Abdurrahmân Hallâf, *İlm-u Usulü'l-Fıkıh* (Lübnan: y.y. 1956), 175. ¹²⁷⁹ Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi”, 74. ¹²⁸⁰ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî*, 1/560.

⁹⁹⁵ en-Nisâ 4/92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/197-202.

⁹⁹⁶ el-Mâide 5/33; 34; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/180-190.

Güncel meselelerden kara para aklama, uyuşturucu/eroin vb. (kullanmak yasak ve haram olduğu gibi) ticaretiyle meşgul olan kişilerin ölümü halinde hâkim, geride kalan mallara el koyma yetkisine sahiptir.⁹⁹⁷ Katil olan birini devletin affetmesi mümkün değildir. Bu durumda öldürülen kişinin mirasçıları ancak affetme yetkisini kullanabilir.¹²⁸⁴ Yapılan yargılamada taraflar, çıkan hükme göre diyeti alıp rıza gösterdikten sonra ölünün yakınlarından biri kalkıp katili kısas⁹⁹⁸ uygulamak niyetiyle öldürürse ona çetin azap va'd edilmiştir.⁹⁹⁹ Böyle bir hükmün belirlenmesi, toplum barış ve huzuruna olumlu katkılar sağlamıştır.

İslam dininde hata ile ölüme sebebiyet vermekten kaynaklı kişinin önüne af, diyet ve kısas seçenekleri çerçevesinde sonuca ulaşma yolları açılmıştır. Diğer İlâhi dinler, tek seçenekli ya da birini diğerine önceleyerek kısas şekilleri sunmuştur. Hatta Yahudilerde sadece kısas emri varken, müntesipleri maddiyata daha çok önem verdiklerinden dolayı diyeti öne çektiler; af ise seçenekler arasına dâhil bile edilmemiştir. Hristiyanlarda ise kısas yok, diyet cezası vardır.¹⁰⁰⁰ İslam ise vasat bir din olmasının gereğidir ki 'af'¹⁰⁰¹ seçeneğini de ilave ettiği daha önce ifade edilmiştir.

Hata haricinde müminin diğer bir mümini öldürmesi haramdır. Öldürme vakalarında kısas veya diğer çözüm yolları devreye girer. Mahkemede ölenin ailesine diyet ödenmesi kararı çıkarsa ve daha sonra maktulün ailesi diyeti bağışlarsa, diyet cezası da düşer. Buradaki delil Kur'ân âyetiyle sabittir.¹⁰⁰² Hata ile öldürmeye nüzûl sebebi teşkil eden hadise şöyle zikredilmiştir: Mekke'de Ebu Cehil ile sonradan Müslüman olmuş başka bir kişi İyaş b. Ebi Rabia isminde bir sahabeye işkence ediyordu. İyaş, kendisine daha önce işkence çektiren adamı (Müslüman olduğundan haberi yokken) karşılaştığı yerde öldürdü. İyaş bu durumu Hz. Peygambere arz edince 'köle azat et' diye buyurdu.¹⁰⁰³ Sîret bağlamında hataen öldürme

⁹⁹⁷ Osman Nedim Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçhuya Bakışı*, 38. ¹²⁸⁴ Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tövbe) Cezalara Etkisi," 74; Mehmet Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlakı (İstanbul: Nesil Yayınları, 2003)*, 176.

⁹⁹⁸ Kısasın Kur'ân'daki hükümleri şu âyetlerde verilmiştir. el-Bakara 2/178-179; el-İsrâ 17/33; Vücut organlarına karşı işlenen suçlara yönelik düzenlemeyi ise el-Mâide 5/5; Tanımıyla ilgili olarak: Suç işleyen bir kişinin aynı suça karşılık cezalandırılmasıdır. Fıkhi tanımında ise; mağdurun âyet ve hadislerle, miktar ve ölçüsü belirlenmiş olan bir suçun kendisine yönelik uygulanması (hakkı olarak) failin bedenine yönelik cezai manayı ifade eder.

⁹⁹⁹ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 5.

¹⁰⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/601-602.

¹⁰⁰¹ el-İsrâ 17/33; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 9/6-10.

¹⁰⁰² en-Nisâ 4/92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/197-202.

¹⁰⁰³ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdedu'l-Kari Şerhu Sahihi'l- Bûharî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 2001), 26/68.

cezasıyla ilgili Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiğine göre: Kasıtlı öldürme şüphelisi; hata ile öldürene, sopa vb. şeylerle öldürme fiilini gerçekleştirene kırkı gebe olmak üzere yüz adet deve diyeti cezası verilir.¹⁰⁰⁴ Tüm bu tedbirlerin sıklıkla ifade edildiği gibi toplumun ıslah ve barışına yönelik alınan karar ve atılan adımlar olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.6. Sîrette suç ve cezalara karşı alınan tedbir örnekleri

Suç, İlâhî emirler çerçevesinde yasaklanmış fiilleri işleyen kişilere yönelik cezai müeyyide uygulanması öngörülen fıkıh ve hukuk terimidir. Yani kişilerin dünya hayatında işledikleri amellere karşı bu dünyada ya da âhirette veya her ikisinde verilecek karşılık; suçluya uygulanacak mali ve bedeni müeyyide/yaptırım anlamına gelir.¹⁰⁰⁵ Suçları önlemek ve suça götüren etkenlerin önünü kapatmak üzere İslam, hemen hemen tüm konularda tedbirler almıştır. Bütün konuları işlemenin mümkün olmadığı çalışmamızda ise belli başlı konularda örnekler verilecektir.

Kur'ân âyetleriyle birlikte Allah resulünün suça götüren yolları kapatmak ya da en aza indirmek için kişileri bu yönde tehlikeye sevk edecek olasılıklar hakkında uyarılar yapmıştır. Gözü harama bakmaktan sakınmak ile hasetten uzak olmak başlıca kalkan iken; oruç tutmak, evlenmek, harama bulaşma riskinin olduğu yerden uzaklaşmak olası haramlara (girilme tehlikesine) karşı alınacak tedbirler arasındadır. Bu bağlamda kişileri ıslah etmeye çalışırken, uygun yöntem ve iletişim teknikleri kullanılmıştır. Mesela bir kişiye içki içme! Demek yerine içkinin zararlarını ve içilen yerden uzak durmayı tavsiye etmek daha isabetlidir. Buna göre sarhoşluk veren içkinin maddi-manevi zararlarını, meydana getireceği olası hatalardan haberdar edip ikna etmesi, kişinin aklını kullanarak haramdan uzak kalmasıyla mümkündür. Benzer formülle kişiye zina etmemesi konusunda keskin uyarılar yapmak yerine, evlenmeye teşvik etmek daha doğru bir rehberlik olacaktır. Bu yöntem sayesinde zinaya götürebilecek güdüler, evlenmek suretiyle, meşru çerçevede gözü artık zina tehlikesine karşı büyük bir tedbire bağlanmış olacaktır. Evlenmeye gücü olmayanlar için ise sabır bir ecir iken, oruçla sabrı takviye ederek, şehvi duyguları bastırmak suretiyle kişinin kendini bu yönde dünyevi ve uhrevi tehlikelere karşı koruma yolları göstermiştir.¹⁰⁰⁶

Zina suçuna götürecekt en zirve organ göz olunca, Kur'ân o merkeze uyarı yaparak diğer tüm organları da bu tehlikeden muhafaza tedbiri sağlamıştır. Bu konuda âyeti kerime

¹⁰⁰⁴ İbn Mâce, *Diyyât*, 5.

¹⁰⁰⁵ Bardakoğlu, "Ceza", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/470-478.

¹⁰⁰⁶ Buhârî, *Nikâh*, 3-16; Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 3/33.

şöyle buyurmuştur: “Mümin erkeklere gözlerini haramdan sakınmalarını ve iffetlerini muhafaza etmelerini söyle. Böylesi onlar adına daha arındırıcıdır... “Mümin bayanlara da gözlerini haramdan korumalarını ve namuslarını (iffetlerini) korumalarını söyle.”¹⁰⁰⁷ Hadisi şeriflerde de aynı şekilde bu minvalde suça götürebilecek yolları kapatmaya yönelik yapılan uyarı/tavsiyeler vardır: “Ey gençler, içinizden evlenmeye (hali, vakti) gücü yeten evlensin. Nitekim evlenmek gözü haramdan daha çok korur (kadının iffetini de korur), Buna maddi/manevi muktedir olmayan ise oruç tutsun. Çünkü oruç evlenmeye güç yetiremeyen kişiler için kalkan mahiyetindedir (insanın şehvetini kırar).”¹⁰⁰⁸

Evrensel bağlamda ‘zina’ suçu gibi toplum ahlak ve yapısını bozan günahlara karşı alınacak tedbirlere örnek mahiyette olan Hz. Yûsuf’un (a.s.) kıssası önemli mesajlar içermektedir. Zina gibi büyük bir günaha sürüklenmeye çalışılan; kendi döneminin en güzel insanlarından biri olan O *قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ* “Ey Rabbim! Zindan genç a.s:

*benim için bunların yapmamı istedikleri şeyden daha iyidir”*¹⁰⁰⁹ demek suretiyle, arkası kesilmeyecek nice sıkıntı, suç, ceza gibi belaların önünü kapatmıştır. Allah’ın nimetine vefanın suç ve günaha karşı kalkan olduğunun gösterge örneklerinden biri olan Hz. Yûsuf (a.s.) kuyu ve zindanın karanlığında, yeryüzünün muazzam genişliği boyunca, sarayın onlarca kilitli kapısının ardında da Allah’ın varlığından bir an gafil olmamıştır. Kapalı kapılar ardında kendisine Allah’ın haram kıldığı birliktelik teklif edildiği sırada, Hz. Yûsuf Allah’a sığınınca, ilah çağrıştırmasının kendisinde oluşturduğu güdüyle söz konusu kadın, odasındaki put/heykelin üstünü bez parçalarıyla örttüğü rivâyet edilmiştir. Hz. Yûsuf ise ona: “Hiçbir

¹⁰⁰⁷ Nûr 24/30-31; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 4/182-185.

¹⁰⁰⁸ İbn Mâce, *Nikâh*, 1.

¹⁰⁰⁹ Yûsuf 12/33; ez-Zemehşeri, *el-Keşşaf*, 3/278-282.

şeyi görmeyen, işitmeyen bir şeyden utanıyorsun ama her şeyi görüp haberdar olan Allah'tan utanmıyor musun?' şeklinde tepki göstermiştir.¹⁰¹⁰ Hz. Yûsuf'un rabbine karşı samimiyetini; üzerinde hakkı olanlara yönelik vefasını şu âyet belirtilmiştir. وَرَأَوْنَهُ النَّبِيَّ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ

مُتَوَاتِرًا إِنَّهُ لَو يَفْلَحُ الظَّالِمُونَ “Evindeki kadın, onunla

(haram olan) birlikteliği istedi. Kapıları tam kilitledi ve ‘haydi gel (ben seninim)’ dedi. O (ise) ‘Hâşâ’ Allah’a sığınırım! Kocan şahsıma iyilikte bulunup evini açtı; (Kocanın iyiliği yaşamım boyunca etkisi olacak veli ni’metimdir.) Hakikat olan şudur ki zalimler iflah olmazlar! Dedi.”¹⁰¹¹ Âyetin sonunda hem rabbine hem insanlara karşı vefasız ve hıyanet içerisinde olanlar, zalim olarak nitelenmiş; öyle davrananların ise iflah olmayacağı, sürekli musibet ve cezalarla müptela olup kendine gelemeyecekleri haber verilmiştir. Netice itibariyle suç ve günaha bulaşmamak üzere azmetmek, insanı olası maddi-manevi; dünyeviuhrevi cezalardan selim kılacağı anlaşılmaktadır.

Kur’ân âyetlerinde sınır ve ölçüsü belirlenmiş suçlara uygulanması gereken yaptırımların bazıları sîret bağlamında sünnet kontrolünde tatbik edilmiştir. Toplumsal huzur ve emniyetin sağlanmasında çok büyük rolü olan cezaların diğer bir kısmının da Hz. Peygambere intikal eden sorulara karşılık, yapılması gerekenlerin belirtilmesiyle aydınlatıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili örnek olarak, zina suçu işleyip hatasında ısrar eden cariyenin durumu hakkında İslam dininin, kişilerin özgürlük şartlarına göre köle ve cariyelere daha hafif cezalar tayin ettiği görülür. Kendilerinin hür kişilerle eşit haklara sahip olmadıkları göz önünde tutularak, ceza oranında pozitif ayırıma tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Kur’ân’da bu konuyla ilgili âyeti kerimede “Evli olan cariyeler zina suçuna bulaşırlarsa, o cariyelere, hür olan kadınlara verilen cezanın yarısı oranında tatbik edilir”¹⁰¹² buyurulmuştur. Buna göre kölelere uygulanacak ceza, evlilik bağı olmayan hürlere uygulanan yüz adet değneğin yarısı oranında belirlenmiştir. Âyetteki ifade ‘evli olan cariyeler’ şeklinde geçiyor olsa da cezayı yarı oranda düşüren etkenin evlilik durumu değil, kölelik vasfı olduğudur. Bu kural, zina ile doğrudan ilişkili suçlar için geçerlidir. Zira recm cezasının yarısı

¹⁰¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/266-271.

¹⁰¹¹ Yûsuf 12/23; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur’ân*, 3/318-320.

¹⁰¹² en-Nisâ 4/25; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Âzîm*, 3/430-433.

şeklinde bir miktar sınırlandırması yoktur.¹⁰¹³ Hz. Peygamberin cariyelerin bu yöndeki suçuna yönelik cezanın nass ile sabit olan şekliyle tatbiki konusundaki hassasiyeti kaynaklarda yer almaktadır. Zina suçunu sürekli işleyip tövbe etmediği takdirde, salıverilmesi gerektiği de yapılan tavsiyeler arasında yer almıştır.¹³⁰¹

İçki/şarap kullanımında ısrarcı olan kimsenin alacağı ceza konusuyla ilgili Hz. Peygamberin uyguladığı had (şarap içme haddi) cezasının kırk değnek olduğu bildirilmiştir.¹⁰¹⁴ Peyderpey yasaklanıp zararlarının çok olduğu, Kur’ân’da beyan edilen içki suçunu işleyenlere yönelik cezayı âyetler değil, âyetlerin açıklayıcısı Hz. Peygamber haber vermiştir. Kur’ân’ın nüzûl şartları göz önünde bulundurulduğunda, dilbilimsel açıdan değerlendirilen âyetler bazen manayı tam açıklıkla ifade etmemiş hatta birbirine zıt anlamlarla birlikte tek bir ifadenin çok sayıda aynı anlama gelmesi gibi durumlar da ortaya koymuştur. Mesela tek bir emir fiilinin, kime hangi sınırlar çerçevesinde ne zaman hangi ölçüyle uygulanacağı dikkate alınmazsa, tüm olasılıkların içerisinde bir tercih yapmanın imkânsızlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sîret bağlamında sünnet devreye girerek, en azından konumuzla bağlantısı olduğundan verebileceğimiz ‘hırsızın elini kesmenin ölçüsü; insan öldürmenin yasaklı veya meşru sınırları; (tergib bağlamında) orta namazın ne olduğu; cehenneme herkesin uğrayıp uğramayacağı gibi konular, Hz. Peygamberin sünnetiyle açıklığa kavuşmuştur.¹³⁰³ Halifeler döneminde ise kişiye ve mevcut duruma göre ceza artırım ya da sınırlamasına gidilmiştir. Hz. Peygamberin içki içme suçunda ısrarcı olup terki noktasında olumlu adım atmadan dördüncü suça kadar gelen kişinin dövülmesini, ıslah olma ihtimali sergilemediği takdirde öldürülmesi yönünde de tavsiyesi olmuştur.¹⁰¹⁵ Fakat kendisinin hayatta olduğu süre boyunca böyle bir uygulaması olmamıştır. Bu tavsiyenin olası ayyaşlık müptelalığına karşı caydırıcı bir terhib olduğu anlaşılmaktadır.

Hırsızlık suçuna karışan kölenin alacağı ceza ile ilgili; zina bahsinde ısrarcı olan cariyeye uygulanması kararlaştırılan hafifletme durumuna benzer şekilde, Hz. Peygamber de hafifletilmesini ifade etmiştir. Bu durumda hürlere uygulanan el kesme cezası yerine “*bir neş*” yani yirmi dirhem karşılığında bile olsa satılmalarını tavsiye etmiştir.¹³⁰⁵

¹⁰¹³ Mehmet Boynukalın, *İslâm Hukunda Zina Suçu ve Cezası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1995), 130. ¹³⁰¹ Müslim, , 30 (1703).

¹⁰¹⁴ Müslim, *Hûdûd*, 35/3281. ¹³⁰³ Daha fazla bilgi için bk. Muhammed Coşkun, *Kur’ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi* (İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014), 120-124.

¹⁰¹⁵ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, (4482-4484) 36.

¹³⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, (4462) 25.

Livata (homoseksüel) günahını işleyenlere yönelik ceza ile ilgili terhipler de yapılmıştır. Livata: Erkeklerin birlileriyle ya da kadınların kendi arasında yaşadıkları eşcinsel ilişkiye karşılık olarak kullanılan bir kavramdır. Önceki kavimlerden olan Hz. Lût'un kavmi arasında yaygın olan bu haram ilişki, o kavmin helâk olmasına sebep teşkil etmektedir.¹⁰¹⁶ Hz. Muhammed'in (a.s.) kendi kavmi için bu konuda günaha düşmelerinden en çok korktuğu kötülüklerden biri de 'livata' günahıdır.¹⁰¹⁷ Sîret-hadis ve İslam tarihine baktığımızda Hz. Peygamber döneminde bu suç/günah sebebiyle yargılanan, günahını itiraf eden ya da cezalandırılan kimselerin olmadığı anlaşılmıştır. Ancak bu çirkin fiile girişilmesinin engellenmesi adına tedbir-terhib ve caydırıcılık düşüncesiyle “*Lût kavminin işlediği (livata günahını) fiili işler görseniz her ikisini öldürünüz.*”¹⁰¹⁸ buyurmak suretiyle, olasılığa karşı uygulanması öngörülen cezadan haberdar vermiştir.

Hayvanlarla cinsel sapıklık/birliktelik gerçekleştiren kişilere yönelik de cezaî tedbirler alınmıştır. Bu dünyada yaşaması için hayat verilen her canlının kendi doğal hayat döngüsünde bir görevi vardır. Her canlının Allah'ın varlığından haberi vardır¹⁰¹⁹ ve hepsine merhamet edilmesi gerekmektedir. Hayvanlar kendi dünyalarında insanlara ve diğer canlılara karşı görev, hizmet ve sorumlulukları olan hikmetli bir yaratılışa sahip canlılardır.¹⁰²⁰¹⁰²¹ Hz. Muhammed (a.s.) hayvanlara merhametle muamele etmiş; eziyet edilmemesi, aşırı yük yüklenmemesini öğütlemiştir. Hayvanların da bir can taşıdığı, bu canlılar hususunda Allah'tan korkulması yönünde uyarılar yapılmıştır.¹³¹¹ Hayvanların dilsiz ve savunmasız olduklarını, her yönleriyle korunmaları gerektiğini (akrep, yılan vb. zararlı türlerin öldürülmesi istisna edilerek) tavsiye eden Allah resulü, hayvanlarla sapık münasebet konusunda cezanın ne olacağına dair şöyle buyurmuştur: “*Kim bir hayvanla cinsel münasebette bulunursa ve o duruma şahit olursanız, hem onu hem hayvanı öldürünüz.*” Hayvanın öldürülmesinin hangi gerekçeyle olduğunu sorması üzerine İbn Abbas'a Hz. Peygamber: “*Bu tür muameleye maruz bırakılmış hayvanın etinden yenmesinin hoş*

¹⁰¹⁶ M. Kamil Yaşaroğlu, “Livata”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 28/198.

¹⁰¹⁷ Tirmizî, , 24. (1457)

¹⁰¹⁸ İbn Mâce, *Hudûd*, 12. (2561)

¹⁰¹⁹ el-Cuma 62/1; el-İsrâ 17/44; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/476-478.

¹⁰²⁰ Hayvanların hizmet ve yaratılıştaki hikmetlerine dair ayet örnekleri: en-Nahl 16/5, 66, 80; el-Hac 22/18; Âli İmrân 3/14; Süyûtî, *Tefsîrû'l- imameyn el- Celâleyn*, 3/476-480; el-Mü'minûn 23/21, 27; Fâtır 35/28; el-Mâide

¹⁰²¹ /1-4; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/344-345.

¹³¹¹ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 44.

olmayacağı”¹⁰²² şeklinde cevap vermiştir. Bu durumda hayvana suçu olmadığı halde haksızlık yapılarak ölümle cezalandırılması adil gibi görünmese de manevi temizlik açısından ceza, temizleyici olarak anlaşılmaktadır.

Sihir/büyü günahını işleyenlere yönelik cezanın ne olacağı ile ilgili terhipler de yapılmıştır. Sihir: ‘Bir şeyi olduğu halden başka türlü göstermek, aldatmak, hile etmek başkalarının ilgi ve dikkatini çekmek gibi anlamlara gelmektedir. Gerek Kur’ân gerekse sîret/sünnetin genel muhtevasında sihir sergileyenlerin göz boyaması, gerçeğe aykırılık yönü, olağanüstü kudret ve bilgi iddiasında bulunmalarından ibaret olduğunu söylemek mümkündür. İnsanların zihin dünyalarını çeşitli olumsuzluklarla bulandırmanın bile kul hakkı olduğu, dolayısıyla kul hakkının ceza gerektirdiği, işin ayrı boyutlarındandır. Büyük

¹⁰²² Tirmizî, , 23. (1455)
Hudûd

günahlardan olması hasebiyle ayrıca cezasının aynı oranda olması kaçınılmaz görülmektedir.¹⁰²³ Hz. Peygamber bu konuyla ilgili düğüm yapıp sonra ona üfleme suretiyle sihir yapanların şirk koşmuş olduklarını; aynı şekilde nazardan korunmak amacıyla birtakım nesnelere sığınanların da Allah'ın yardımından mahrum kalacaklarını beyan etmiştir.¹³¹⁴ el-Felak ve en-Nâs sureleri bu bağlamda nüzûl yönüyle insanların ne yapabileceklerine dair yol göstermişlerdir. Allah'ın kudretini bırakıp aciz varlıklara sığınmak, İslam inanç ve ilkeleriyle uyuşmamaktadır.¹⁰²⁴

Günümüzle beraber yakın tarihte özellikle de Müslümanların çoğunlukta yaşadığı yerlerde, Hz. Muhammed'den rivayet edildiği düşünülen sözlere dayanılarak töre cinâyetleri adı altında cezaî manada infazlar uygulanmaktadır. “*Evli olup zinaya bulaşan muhsan kadınların; sebepsiz yere başkalarının canına kıyan kişilerin, İslâm'le müşerref olduktan sonra irtidat edenlerin-dinden dönenlerin öldürülebileceğine dair rivayeti*”¹⁰²⁵ dayanak olarak kullanılmaktadırlar. Hâlbuki gerek Hz. Muhammed döneminde gerekse dört halife devri ve sonrasında bu tür suçlamalara karşı bireysel ceza yetkisi verilmemiştir. Ancak yönetimin eliyle kurulan mahkemelerce cezalandırmak üzere, ilgili kişilere gerekli karar yetkisi verilmiştir. Belli kurallara bağlı olmayan, rastgele, kanun/kuralsız gerçekleştirilen öldürme vak'aları ya da kan davalarındaki intikam girişimi, maktulün yakınlarının da karşıdan birini öldürmek suretiyle zincirleme bir düşmanlığa evirilmeye götüreceği muhtemel sonuç olacaktır. Bu durumdan şu da anlaşılmaktadır ki Allah (c.c.) kısas cezasını hükmetmekle başka ölümlerin önüne de geçmiş, başkalarına hayat olmuştur.¹⁰²⁶ Kısasla ilgili hüküm şu âyette buyurulmuştur: *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَاۤ اُولِيۤ الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ* “*Ey akıl sahipleri, korunup sakınmanız için kısasta sizler için hayat vardır.*”¹⁰²⁷ Bu bağlamda Hz. Peygamberin: “*Ebubekir ümmetimin içindeki en merhametli olandır; Ömer ise Allah'ın emri konusunda en şiddetli olandır.*” buyurmak suretiyle, Hz. Ömer dâhil hiçbir sahabeye bireysel çapta öldürme cihetiyle başkasının incitilmesine izin vermemiştir.¹⁰²⁸

Hz. Muhammed'in duyduğu, hatta onaylayıp kendi üzerinden de pekiştirdiği şekilde rivayet edilen bir diğer haber de şöyledir: Sa'd b. Ubade'nin; “*Eşimin yanında yabancı bir*

¹⁰²³ Bûharî, *Tıb*, 48/5764; el-Bakara 2/102; el-Felak 113/4.

¹³¹⁴ Nesai, *Muhârebe*, 19.

¹⁰²⁴ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 5/536-540.

¹⁰²⁵ Müslim, *Diyet*, 25-26; Ayrıca bk. el-Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/184-191.

¹⁰²⁶ Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, 41.

¹⁰²⁷ el-Bakara 2/179; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 1/244-247.

¹⁰²⁸ Mustafa Fayda, “Ömer”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), 44-51.

*erkek görürsem onu kılıcımın keskin yüzüyle vurup öldürürüm.”*¹⁰²⁹ Sözü üzerine bazı yol ve yöntemlerin gösterildiği görülmektedir. Kur’ân, eşlere karşı bu tür şüpheye açık durumlara şahit olan kişileri karşılıklı lanetleşme denilen uygulama türüne yani ‘mülâaneyeye’ çağırıştır. İlgili âyette mülâane hakkında şu bilgi verilmiştir: “*Eşleri hakkında zina itham edenlerin (ve) kendilerinden de başka şahitleri bulunmayanların tanıklığı, dört defa, suçlamada doğru olduğuna (söylediğine) dair Allah’ı şahit gösterecek; beşincisinde ise bu konuda ‘şâyet yalan söylüyorsa Allah’ın lanetine uğramasını’ belirtmesidir. Kendisine suç isnat edilen kadının dört kez, eşinin yalan yere suçlamada bulunduğunu Allah’ı şahit olarak göstermesi, onu ceza almaktan kurtarır. Kadının beşinci (yemin) ifadesi ‘eşi suç isnadında doğru söylüyorsa, kendisinin gazaba uğratılmasını Allah’tan talep etmesi’ olacaktır.*”¹⁰³⁰ Verilen bu vb. örneklerde de görüldüğü gibi kişi başkasını cezalandırmakla yetkilendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Ceza yetkisi ancak İslam kanunlarıyla yönetilen ülkelerde ilgili mercilerin; diğerlerinde yine mahkeme, mevzuat, kanun ve kararlarına göre tanınabilmektedir.¹³²²

3.4.6.1. Suçlarının topluma kazandırılmasında Hz. peygamber’in etkisi

Peygamberler, tebliğ görevi ile birlikte yürüttükleri irşat faaliyetlerinde iyi ve doğruya teşvik, olumlu davranışları sevdirmek, kişiyi dünya ve âhiret yurdunda hayırlı sonuçlara ulaştırmak için terğib ve terhib edilmesi gereken amelleri tanıtmışlardır. Kur’ân kıssalarında terğib metodunun terhib ile birlikte dengeli bir şekilde sıkça kullanıldığı görülmektedir.¹⁰³¹ Peygamberler de bu bağlamda irşad vazifelerini ifa ederlerken, insanları İlâhî hakikate ulaştırmak için kullandıkları yöntemin bu minvalde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³² Kur’ân’ı Kerim’de Hz. Muhammed’i övgüyle anlatan birçok âyet vardır. Allah resulünün ‘âhiret gününe iman edip ona kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çokça zikredenler için “*güzel bir örnek*”¹⁰³³ olduğunun vurgusu yapılmıştır. Hz. Peygamberin bu bağlamda kendisini “*insanlığa öğretmen (muallim) olarak gönderilmiş olduğunu*” ifade etmesi, bu özelliği teyit niteliğindedir.¹³²⁶ Hz. Peygamber insanlara davranışlarıyla örnek olurken, suç meyillisi şahıslara da “*ıslah*” edici yöntemlerle en güzel şekilde muamelede bulunmuştur.

¹⁰²⁹ Bûharî, *Nikâh*, 108.

¹⁰³⁰ Nûr 24/6-9. ¹³²² Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/326.

¹⁰³¹ Hatice Görmez, *Kur’ân’ı Kerim’in İkili Anlatım Üslubunda Terğib ve Terhib* (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2016), 234.

¹⁰³² Nurdan Genç, “Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü”, *İslâm Bilimleri Araştırma Dergisi* 6, (2018), 110131.

¹⁰³³ el-Ahzâp 33/21; İbn Atıyye, *el-Endelüsî, el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 4/376.

¹³²⁶ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

Toplumlar içerisinde ‘münker’ olarak bilinen çirkinlikler denenip tecrübe edildikten sonra, kendi failini başta olmak üzere en yakınından başlamak suretiyle sosyal çevresinin tamamını maddi/manevi; dünyevi/uhrevi kötü çıkır açmakla olumsuz etkilemektedir. Bu duruma düşülmemesi için genel manada terkedilmeyen günahlar, faillerini cezaya muhatap kılacağından dolayı yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, âyetler doğrultusunda emri bi’l-marufu (iyiliği emretmek) yaymak suretiyle¹⁰³⁴ suçluların doğal bir çözülmeyle iyilere karışmasını toplumda iyiliğin hâkim olmasını hedefleyerek hareket etmiştir.

Hz. Peygamberin suçluları topluma kazandırmak üzere uygulayıp çevresindekilere tavsiye ettiği ıslah metotlarından birisi duygudaşlık-empati hissini harekete geçirmektir. Ebu Usame adında bir sahabeden rivayet edilen mesele şu şekilde aktarılmıştır: “Bir genç, rasûlullah’a gelerek zina etmek istediğini ve bu konuda kendisine izin verilmesini istedi. Çevrede bu olaya tanıklık eden diğer sahabeler gencin üzerine yürüyerek azarladı. Hz. Peygamber, gence kendisine yaklaşmasını söyledi. Genç, peygamberin yanında oturup dinlemeye başlayınca ona “*Böyle bir şeyin annene yapılmasını kabul eder misin (ister misin)?*” deyince Genç: “İstemem ya resulullah” dedi. Hz. Peygamber sormaya devam etti: “*Bu kötülüğün ‘kızına, kız kardeşine, halana, teyzene gibi yakınlarına’ yapılmasını kabul edip razı olur musun?*” Genç: “Hayır” cevabını yineledi. Arada cevaplar gelirken Allah resulü de şunu tekrar ederdi: “*Hakkında kötülük düşündüğün diğer insanların da yakınları vardır ve bilesin ki onlar da bu şeyi istemeyeceklerdir.*” Elini gencin üzerine bırakarak kalbindeki kötülüklerin gitmesi ve günahlarının affı için ona dua etti. Genç ise böyle bir şey yapmamaya karar vererek doğruluk üzere inşa edilmiş bir şekilde hayatına devam etmiştir.¹⁰³⁵ Terhib metodunun uygulandığı bu gençle ilgili mesele, iletişimde karşı tarafı dinlemenin olumlu sonuçlar doğuracağını göstermiştir. Hz. Peygamber de sahabenin gence bağırıp çağırdığı gibi davranıyordu kuvvetle muhtemel gencin ıslahı ve kazanılması çok zor olurdu. Bu yöntemin toplum içerisinde suça meyilli olanları hem ıslah hem de olası karşılaşılacak cezadan uzaklaştırmada etkin bir metod olduğunu ortaya koymaktadır. Gençlerin duygularına hitap etmesi, onları utandırmaktan sakınması, kavli leyyin ile hitap edip onlara müsamahalı davranması, soru sorarak gençlerin ilgisini toplaması, iletişim teknik ve ilkeleri açısından eğitim müesseselerine evrensel boyutlu rehberlik mahiyettedir.

¹⁰³⁴ Âl-i İmrân 3/104; es-Süyûti, *Tefsîrû'l- imameyn el- Celâleyn*, 3/715-717.

¹⁰³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Beyrut: y.y. ts), 4/256-257; İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, Erkam Yayınları (İstanbul: y.y. 2010), 3/341; Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 5/256-257. Seyfullah Kara, “Hz. Peygamber Döneminde Gençliğin Eğitimine Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4, (2022), 65-73.

Bir diğer örnekte Medine döneminde belki de Allah resulü ve ailesine en fazla zararı dokunan, Hz. Peygamber ve muhacirlere hakaret ve tehditler savuran¹⁰³⁶ kişi olup ölümünden sonra münafıklığı tescillenen Abdullah b. Übey hakkında henüz ilgili âyet inmeden önce, ölüm döşegine düştüğü zaman kendisi hakkında nakledilen rivayettir. O sırada Abdullah b. Übey'in iyi bir Müslüman sahabe olan oğlu, 'babbasının günahlarının affına şefaati olacağı ümidiyle,' Hz. Peygamberden gömleğini kefen olarak vermesini ve cenaze namazını bizzat Allah resulünün kılmasını kendisinden talep etmiştir. Hz. Muhammed, Abdullah b. Übey'den gördüğü onca haksızlığa rağmen daha önce Abdullah b. Übey'in Bedir esirleri arasında elbisesiz kalan amcasına, gömleğini çıkartıp giydirdiğini hatırlayarak, vefa gereği aynı şekilde gömleğini çıkartıp Abdullah b. Übey'in oğluna vermiştir. Böyle davranmakla Hz. Peygamber, aynı aile içerisinde yakın veya uzak akrabalarından birinden görmüş olduğu yanlışlıkları, diğerlerine yansıtmaksızın samimiyetini iyilere karşı muhafaza etmiş olduğu görülmektedir. Bu tutum, müminler arasındaki samimiyet ve sadakatin güçlenmesine katkı sağlarken, soğukluk ve nefret için zemin oluşturan yolları da kapatmamıştır. Nitekim Hz. Peygamberi eğiten âyetler vardı ve o bu âyetlerin gereğini uygulamıştır. Bu âyetlerden biri de şu tavsiyeyi yapmıştır: *"İyilik ve kötülük birbirinin dengi olamaz. (Sen) Kötülüğü, daha güzel olan iyilikle sav/bertaraf et; o vakit şunu göreceksin ki seninle bir başkası arasında düşmanlık bulunan kişiyle sıcak bir dostluk oluşuvermiş."*¹⁰³⁷ Hz. Peygamber, vefakârlık hususunda kendisine karşı hıyanet planı bulunan bazı kişilerin kötü niyetlerine rağmen onların iyi olan akrabalarına bu durumu yansıtmamıştır. Bu şekil davranmakla, iyilik yolunda yol alanları kendi istikametlerinde menzile ulaşmalarına yardımcı olmuş aynı zamanda Müslümanların aleyhine olası karşı cephe ihtimallerini de bertaraf etmiştir. Buna göre Hz. Peygamberin ıslah metotlarından bir diğerinin vefakârlık olduğu; hatası olanları ise topluma kazandırmak üzere, ihtimalleri ölüm anına kadar değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamberin suçluları topluma kazandırmak üzere uygulayıp çevresindekilere tavsiye ettiği ıslah metotlarından bir diğerinin 'olumsuz davranışa anlayışla olumlu yaklaşım' metodudur. Hz. Muhammed, kendi huzurunda veya yakın çevresinde cereyan eden bir takım olumsuzluklara (genel itibarla) sert tepki göstermemiştir. Bunun yerine insanın psikolojik/nefsani duygularını göz önünde tutarak, olası kırılma/gücenmelere karşı hassas davranmıştır. Birçok sahabe onun huzurunda hata yaptığı zaman yumuşak bir dille, onları

¹⁰³⁶ el-Münâfikûn 63/8; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/7-14.

¹⁰³⁷ Fussilet 41/24; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 12/225-230.

incitmeden gerekli müdahaleleri yaparak, bu gibi davranışlarıyla da takdir toplamıştır. Eğer öyle davranmasa idi hiç şüphesiz insanların onun etrafından dağılıp gideceği, dolayısıyla belki de kâfir olup azap ve cezaya muhatap olacakları âyetle haber verilmiştir.¹⁰³⁸ Yani bu sonuçtan iyiliğin dolaylı bir şekilde insanların istikamette kalıp mükâfata mazhar; gönüllerinin İslam’a ısındırılıp/küstürülmemenin neticesi olarak da cezadan muhafaza olmalarına vesile olmuştur.

Allah resulünün müezzini bir yolculuk sırasında namaz vakti için ezan okurken, o sırada Hz. Peygambere karşı kini bulunan gençlerden biri olan Ebu Mahzure ve arkadaşları, okunan ezana alay ederek gizlendikleri yerden taklit etmeye başlarlar. Hz. Peygamber bu durum karşısında ashaptan birilerini gönderip gençleri yanlarına getirilmelerini ister. Gençler huzuruna getirilince; “*Alay eden hanginizdi?*” Diye sorar. Ebu Mahzure’nin arkadaşları onu işaret edince, diğerlerini serbest bırakıp o gence: “*Kalk da ezan oku*” der. Genç olan kişinin ezanı bilmediğini söylemesi üzerine Allah resulü onun önünde ezan sözlerini söyler, o da tekrar ederdi. Ezanı bitirince gence içinde gümüş para bulunan bir kese verdikten sonra eliyle başını okşayarak ona dua eder. Bu olumlu yaklaşımdan sonra gencin Hz. Peygambere karşı beslediği tüm olumsuz düşüncelerin yerini olumluyla yer değiştirmiş olmalı ki bu tutum karşısında genç: “*Ya resulallah bana Mekke’de ezan okumayı emreder misiniz?*” diye sorar. Ona: “*Haydi bakalım emrettim*” buyrulur.¹⁰³⁹ Bu olumlu tepki ve yaklaşım neticesinde başta Ebu Mahzure olmak üzere, yanındaki diğer arkadaşları da bu durumdan olumlu yönde etkilenip imanla tanışmaya, dolayısıyla ebedi azaptan kurtulmaya müşerref olmuşlardır. Ebu Mahzure’nin sonraki süreçte Hz. peygambere müezzinlik yaptırdığı da anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁰

Hz. Peygamberin insanları iyiye teşvik; kötülükten/günahtan terhib için kullandığı metotlardan birisi de ‘öğüt vermek’ şeklinde olmuştur. Kur’ân’ın da bu yönde emir/tavsiyesi birçok âyette mevcuttur. وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (Kulak verenler için) Öğüt/Nasihat etmeye

devam et, nitekim öğüt/nasihat iman sahibi kişilere fayda sağlar.”¹⁰⁴¹ Bir başka âyet de

şöyledir: ... اذْغُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ. “Rabbinin (müstakim) yoluna, hikmetli bir şekilde ve güzel nasihat/öğütle çağır(maya devam et).”¹⁰⁴² Kur’ân’da ismi geçen ve birçok peygamber, hidâyete (Allah’a) yol almayı amaçlayan kimseler olmaları için kavimlerine

¹⁰³⁸ Âl-i İmrân 3/159; es-Süyûtî, *Tefsîrû'l- imameyn el- Celâleyn*, 4/86-90.

¹⁰³⁹ İbn Mâce, *Ezan*, 2.

¹⁰⁴⁰ ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâm'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-risale (Beyrut: y.y. 1988), 3/117.

¹⁰⁴¹ ez-Zâriyât 51/55; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/205-210.

¹⁰⁴² en-Nahl 16/125; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/447-448.

yaptıkları davete karşılık insanlardan herhangi bir ücret istememişlerdir.¹⁰⁴³ Peygamberlik süreci yüklendikleri görev gereği, her zaman yumuşak dil¹³³⁷ kullanmaları yönünde emirler ve hatırlatmalar Kur’ân’dan aldıkları talimat doğrultusunda yapılmıştır.¹⁰⁴⁴

Sîret-nüzûl bağlamında gerek doğuştan gerekse sonradan İslam’la tanışıp mümin olan kişilerin, dinin terğib ve terhibe yönelik yaptığı uyarılara uygun hareket edilmediği takdirde, imanlarının elden gitme riski ile de karşı karşıya kalma ihtimalleri dolaylı olarak hatırlatılmıştır. Kur’ân âyetinin burada var olan tehlikeye işaret ederek, dua içerikli mesaj yoluyla ima ettiği anlaşılmaktadır: رَبَّنَا لَا تَزُغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ۖ
“Ey Rabbimiz!

Hidâyet nasip edip doğruya eriştirdikten sonra kalplerimizi (evirip başka inanışlara) saptırma, tarafından bize bir rahmet ihsan eyle...”¹⁰⁴⁵ Hadis-i şeriflerde de kalplerin imandan sonra sapabileceğine dair risk taşıdığını ima eden ifadeler mevcuttur: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ ۖ
“Ey kalpleri (bulunduğu) halden (başka) hâle çeviren Rabbim, kalbimi (İslam) dinin üzere kalacak şekilde sabit kıl.”¹³⁴⁰ Kalbi sonradan başka inanışlara evirilenlerle ilgili verilebilecek nice örnekler vardır. Bu durumda olanlardan Kur’ân’da zikredilenler de vardır. Bunlardan bir kısmı önceleri ileri derecede ilim ve birikimiyle imanlı mürşit iken, daha sonra Şeytan’ın tuzağına düşerek zalim bir tağuta dönüşmüştür. Örneklerden akla gelenler arasında Hz. Musa’nın (a.s.) akrabası olup aynı zamanda kendi döneminde yüksek makamda görevli kişilerden iken, daha sonra azgınlaşır küfre sapan ‘Karun’ vardır.¹⁰⁴⁶

Hiz. Muhammed, suçlarla mücadele ederken, asıl maksadının suçluyu cezalandırmak olmadığına anlaşılması, suç ve günaha bulaşmış faillerin üzerinde olumlu dönüşüm etkisi yapmıştır. Suçluya yönelik cezalandırma tatbik edilmeden önce detaylı araştırmalar yaptırılırdı. Suç ikrarında bulunup bulunmadığı, akli melekelerin durumu, suçu tanımıyor olabilir ihtimali, pişmanlık, affedilebilirlik hali gibi seçenekler değerlendirildikten sonra karara varılırdı. Ceza tatbik edilirken veya hemen akabinde orada bulunanların faile küfür, hakaret, rencide edici söylemde bulunmalarına da müsaade etmemiştir. Bu tavrı sergilemesi, cezasını çeken suçlunun borcunu ödeyen borçlu misali kendini temizlediğini göstergesi şeklinde de anlaşılabilir. Cezasını ödeyen insanın mükerrerlik vasfını koruduğuna dair

¹⁰⁴³ Furkân 25/57; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 4/214-215. ¹³³⁷

Âl-i İmrân 3/159; es-Süyûtî, *Tefsîrü’l- imameyn el- Celâleyn*, 4/86-90.

¹⁰⁴⁴ Tâhâ 20/44; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 4/45-46.

¹⁰⁴⁵ Âl-i İmrân 3/9; es-Süyûtî, *Tefsîrü’l- imameyn el- Celâleyn*, 3/472-477.

¹³⁴⁰ Tirmizî, *Deavât*, 124.

¹⁰⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahriyr ve’l-Tenviyr*, 76-80.

Kur'ân'da örnekler de verilmiştir. Hz. Âdem (a.s.) yeryüzünün ıslahı için bir halife olarak seçilmiş (saygıya layık görülmüş)¹⁰⁴⁷ olarak yaratılmıştır.¹⁰⁴⁸ Allah'ın yaklaşılmasını yasakladığı bitkiden¹⁰⁴⁹ yemesinden sonra ise cezalandırılmıştır.¹³⁴⁵ Cezasını çektikten sonra ya da süreç içerisinde tövbe etmiş,¹⁰⁵⁰ tövbesi kabul edildikten sonra, kaldığı yerden yeryüzünün ıslahı için peygamberlikle görevlendirilmiştir.¹⁰⁵¹ Böylece mükerremlik kimliğini kıyamete kadar muhafaza etmiştir. Bu konuda insanlığın dikkatine sunulan temel ilkenin, hatadan sonra İblis,¹⁰⁵² Karun¹³⁴⁹ vb. gibilerinin düştükleri hata olan küfürde/günahta ısrarcı olmamaları yönündedir. Bu şekilde tercihte bulunanların sonuna yönelik ise aşağıların aşağısı olan bir dereceye indirilerek¹⁰⁵³ lanete uğramak¹⁰⁵⁴ olacağı bildirilmiştir.

Çeşitli suçlardan had cezası uygulanan birine Hz. Ömer'in: *"Ya Rabbi, lanetin onun üzerine olsun! Çünkü o, çok içki içiyor diye çokça dayak yiyor."* demesi üzerine Allah resulü: *"Ya Ömer öyle deme, o (kişi) Allah'ı ve peygamberini seviyor"*¹⁰⁵⁵ şeklinde tepki göstermiş, suçun cezası tatbik edildikten sonra asıl olanın iman, insan haysiyeti ve değeri gibi vasıflar olduğuna dikkatleri çektiği anlaşılmaktadır. Benzer bir olayda yine içki içen biri Allah resulüne getirilince, failin orada dövülmesini emrediyor. Çevresinde bulunanlardan kimi eliyle, kimi terliğiyle, kimi de elbisesiyle vurmaya başlarlar. Dayak ve cezalandırma işlemi bittikten sonra adam dönüp giderken, oradaki topluluk içerisinde bazıları "Allah cezanı/belanı versin" gibi beddualar edince, Hz. Peygamber: *"Ona öyle söyleyip de şeytana destek çıkmayınız!"*¹⁰⁵⁶ Diyerek yanlış yaptıklarını ifade etmeye çalışmıştır. Burada uyguladığı metodun hatalı insana hak ediyorsa cezasının verilmesi, fakat suçluları toplumdan uzaklaştırmak suretiyle daha fazla suç, kin ve düşmanlık beslemelerine zemin hazırlayacak eylemlere karşı da tedbirli olmaya/sakınmaya işaret edilmiştir. Bu sayede toplumdan kopup özellikle Müslümanlara düşman olmaya müsait hale dönüşmeleri olasılığını bertaraf etmiş,

¹⁰⁴⁷ Tâhâ 20/116; el-Bakara 2/31; İbn Atıyye, *el-Endelüsî, el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 1/116120.

¹⁰⁴⁸ el-Bakara 2/30, 34; Âl-i İmrân 3/34

¹⁰⁴⁹ el-Bakara 2/35; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 1/267-275. ¹³⁴⁵ Tâhâ 20/121.

¹⁰⁵⁰ el-Bakara 2/37; el-A'râf 7/19; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/14-16.

¹⁰⁵¹ Âl-i İmrân 3/33; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 3/654-657; el-Meryem 19/58.

¹⁰⁵² el-Bakara 2/34-36-268; el-A'râf 7/11-22; 175; 200-202; en-Nisâ 4/119; el-Mâide 5/90-91; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/419-421; el-En'âm 6/43-68-71-112-121-142. ¹³⁴⁹ el-Kasas 28/39-77-83; el-Mü'min 40/24.

¹⁰⁵³ et-Tîn 95/5; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 5/499-501.

¹⁰⁵⁴ el-Bakara 2/88-89-159-161; Âl-i İmrân 3/87; en-Nisâ 4/47; el-Mâide 5/64; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/398-401.

¹⁰⁵⁵ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/101.

¹⁰⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 35; Bûharî, *Hudûd*, 4, 5.

hem de suçluların toplum içerisindeki izzetini korumaya yönelik önemli tedbirleri getirmiştir. Hz. Muhammed, bazen kendisine ve ashabına karşı sergilenen küçük düşürücü, hasmane ya da fitneye sebep olabilecek saldırgan tutumları geniş boyutlu irdeleyerek değerlendirmiş, ilgili konuda fevri kararlar vermemiştir. Çevresinde bulunan ashabın yanlış olarak algıladıkları bir takım hata ya da suç içerikli davranışlara karşı, faile saldırı/müdahaleye müsaade etmemiştir. Akabinde kin ve nefreti tetikleyebilecek her türlü eylemin karşısında olduğunu bu tür davranışlarıyla da sergilemiştir. Hz. Peygamberin sîretinde önemli yeri bulunan beni Mustalik Gazvesi sırası ve sonrasında ortaya çıkan nifak hareketleri ile ifk hadisesi olarak bilinen iftira senaryosunun sergilendiği olaylar karşısında takındığı tutum bu konuda örnek verilebilir.¹⁰⁵⁷ Müslümanların muzaffer olarak ayrıldığı gazveden dönüş yolunda Mureysi Kuyusu başında ensar ve muhacir arasında çıkan sözlü tartışma sonrasında meydana gelen tartışma sürecinde (daha sonra münafık olduğu [Kur’ân âyetiyle tescillenip] ortaya çıkan) Abdullah b. Ubeyy’in nifak sokma girişimine karşılık, Hz. Ömer’in onu öldürmek için Hz. Peygamber’den müsaade istemesine Allah resulünün onay vermemesi, toplumu dönüştürmede uyguladığı ıslah metotları arasındadır. Nitekim öldürülmek istenen şahsın o sırada henüz münafık olduğu haberi gelmemiş ve ordunun içinde çok değerli sahabeden biri olan (Abdullah b. Ubey’in Müslüman oğlu da) onların arasında idi.

Bu bağlamda o şahsa (Abdullah b. Ubey’in oğlu Abdullah’a) da vefa göstermesi yine ceza metoduyla ilişkilidir. Hz. Ömer’in Abdullah b. Ubey b. Selûle yönelik bu tavrını işiten oğlu Abdullah Hz. Peygamber’e gelerek: *“Ey Allah’ın elçisi! Babamın öldürülmesine ferman buyurmuşsan bu emri bana ver, hemen başını sana getireyim. Ey Allah’ın elçisi! Olacaksa öldürme emrinizi benden başkasına vermenizden endişe ediyorum. Çünkü babamı öldürecek kişinin aramızda gezmesine tahammül etmeyip, mümin birini öldürmekten; sonra da cehennem azabıyla cezalandırılmaktan korkuyorum”* dedi. Hz. Peygamber de Abdullah’a, babasına yönelik öyle bir niyetinin olmadığını ve onunla aralarında kaldığı sürece iyi geçineceklerini buyurarak güvence vermesi, birlikteliği sağlamaya yardımcı olurken müminlerin ileride birbirleriyle olası çarpışmalarının da önüne geçmiştir.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁷ İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 4/168-171; Nûr 24/11-15; İfk Hadisesi Hakkında bk. Fayda, Mustafa, “İfk Hadisesi”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/507/509.

¹⁰⁵⁸ ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 6/126-127; ayrıca bk. Recep Erkocaaslan, *Beni Mûstalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı*, *Diyanet İlmî Dergi* 51/1, (2015), 129-160; el-Münâfikûn 63/8; Casim Avcı, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, (Ankara: DİB Yayınları 2018), 231-235,

Sîrette önemli yer teşkil eden iletişim metot ve teknikleri arasında örnek verilebilecek meselelerden biri de ‘Bedir Gazvesi, Hudeybiye Antlaşması ile Mekke’nin Fethi’ süreçlerinde (o dönem henüz Müslüman olmamış) ‘Süheyl b. Amr hakkında’ ashabın tepkisine karşı Allah resulünün sükûnet çağrısı olmuştur. Bedir’de ele geçirilen esirler arasındayken ki o gazvede müşriklerin hatibi idi Hz. Ömerin “*Ya resulallah! İzin ver de dişlerini kırayım*” talebi üzerine Hz. Peygamberin izin vermeyerek onun ileride güzel işlere vesile olacağını yani İslam’a hizmet edeceğini haber vermiştir. Hicretten altı yıl sonra Mekkeli müşrikler arasında yapılan Hudeybiye antlaşmasının maddelerini oluştururken, müşrikleri temsilen antlaşmayı hazırlayan Süheyl b. Amr’ın şartları zorlaması benzer tepkilere neden olmuş, fakat yine herhangi olumsuz bir müdahale için ashaba müsaade edilmemiştir. Mekke’nin fethi sırasında öldürülme korkusuyla Allah resulünden eman dileyince, Hz. Peygamber aynı şekilde ona dokunulmaması emrini vermiş ve Süheyl’in İslam’a kayıtsız kalmayacağı haberini yinelemiştir. En nihâyetinde Hz. Muhammed’in vefat ettiği günkü teskin edici ve birleştirici konuşmanın sahibi Ebubekir’in sergilediği tavrın benzerini (Süheyl r.a.) Müslüman olduktan sonra ridde hareketlerine karşı bütünleştirici bir etkiyle ortaya koymuştur.¹⁰⁵⁹ Ceza bağlamında ebedi azaptan kurtuluş, aynı zamanda ebedi mükâfata yönelişin temelinde sevgi dilinin var olduğu, bu gibi örneklerle bir kez daha ortaya konulmuştur.

3.4.6.2. Sîrette suça göre suçlunun değerlendirmesi

Mekke fethedildikten sonra Hz. Muhammed, ayağa kalkarak: “*Her kimin yakınlarından biri katledilmişse, maktulün velisine iki seçenek vardır. İster katili affeder, isterse kısas ile ölümünü ister.*”¹³⁵⁷ Hz. Peygamber de Kur’ân’ın istediği gibi taraflar arasında her ne sebeple olursa olsun meydana gelen olaylarda, mağdur tarafa dâhil ‘affedici olmalarını’¹⁰⁶⁰ tavsiye etmiştir. Yaralamayla sonuçlanan vakalarda mağdur tarafa “*Kimin vücudunda bir organı yaralanır da suçluyu af ederse Allah, bu davranışı karşılığında onun bir derecesini yükselttiği gibi bir günahını da bağışlar*”¹³⁵⁹ buyurmuştur. Ölümle sonuçlanan olaylarda yine aynı şekilde kan davası ve fitnenin büyümesini önlemek niyetiyle olduğunu düşündüğümüz şu tavsiyeyi yapmıştır: “*Öldürülen şahsın velileri katili affettikleri takdirde, hem kendilerinin hem de öldürülen kişinin günahları Allah tarafından affedilir.*”¹⁰⁶¹ Bu

¹⁰⁵⁹ Bünyamin Erul, “Süheyl b. Amr”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010 [Güncelleme Tarihi, 2021]), 38/30; M. Salih Arı, *Ebubekir ve Ridde Savaşları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996). ¹³⁵⁷ Tirmizî, *Diyât*, 5.

¹⁰⁶⁰ el-A’râf 7/199; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/106-110. ¹³⁵⁹ Tirmizî, *Diyât*, 5.

¹⁰⁶¹ Müslim, *Kaseme*, 10; Yektar, *Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı*, 54-55.

durum, sîret bağlamında af yönüyle değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve uhud savaşında vahşice şehit edilip öldürülen amcası Hz. Hamza'nın katili olan kişiyi cezalandırmadan affetmesi ile de anlaşılabilir. ¹⁰⁶² Çerçeve bu bağlamda biraz daha genişletecek olursa, müşriklerin Mekke'de Müslümanlara yaptıkları zulmü, Medine'ye hicretten sonra yine Müslümanları yok etmek planıyla düzenledikleri savaş seferlerini, türlü haksızlıkları örnek verilebilmektedir. Her şeye rağmen Mekke'nin fethiyle beraber insanları kardeş bilerek, Hz. Muhammed'in, Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerine atıfta bulunarak herkesi affettiğini (ilgili âyeti kerime eşliğinde) ilan etmiştir. "...Bugün yapıp ettiklerinizden dolayı hiçbir şey yüzünüze vurulmayacak. Allah sizleri affetsin! O, merhametlilerin en merhametli olanıdır." ¹⁰⁶³

Hz. Muhammed, toplumsal huzurun korunmasına yönelik tedbirleri arasında hırsızlık yapan kişilerin hak ettikleri cezaya adaletli bir şekilde çarptırılmaları da yer almaktadır. Yukarıda öldürülen kişinin yakınlarının katili affetmesi noktasında toplumsal huzurun hedeflendiğinin savunulduğu gibi hırsıza verilmesi gereken cezanın uygulanmasında gösterilen kararlılığın da toplumsal huzura yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim O, kendi heva ve hevesiyle değil, vahy'in direktifiyle konuşmuş öylece kararlar vermiştir. ¹⁰⁶⁴ Hırsızlara yönelik Kur'an'ın belirlediği keskin hatlar şu ifadelerle buyurulmuştur: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءَ بِمَا كَسَبَا نَكَالَ مَنْ آلٍ وَآلٍ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Hırsızlık yapan erkek ile hırsızlık yapan kadının yaptıklarına mukabil ibretlik bir ceza olarak ellerini kesiniz..." ¹⁰⁶⁵ Buna göre İslam hukukunda hırsızlık suçuna karşı ceza âyetle sabit olmuştur. Hırsızlık suçuna yönelik verilen cezalar had, kısas/diyet ve ta'zîr şeklinde uygulanmıştır. Bu cezaların uygulanmasını gerektiren şart, ölçü (miktar), mali değer tazmini, hırsızlığın kaçınıcı defa tekrarlandığı, tövbe durumuna göre sonuç ve hükmü (kesilecek el/ayak ve sınırlar ayrıca) Hz. Peygamberin hadis ve uygulamalarında bildirilmiştir. ¹⁰⁶⁶

Müslim'in sahih eserinde geçen ve topluma bu yönde ışık tutacak rivâyeti şu şekilde aktarılmıştır: "...Hz. Âişe'den nakledilen habere göre; Resulüllah'ın Mekke'yi fethettiği

¹⁰⁶² Bûharî, *Meğâzi*, 24.

¹⁰⁶³ Yûsuf 12/92; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 13/330-331.

¹⁰⁶⁴ en-Necm 53/3,4; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 5/195-200.

¹⁰⁶⁵ el-Mâide 5/38; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 2/375-381.

¹⁰⁶⁶ Bardakoğlu, "Hırsızlık", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/384-396; Tirmizî, *Hudûd*, 16; Bûharî, *Hudûd*, 13; eş-Şevkânî, Ali ibn Muhammad Neylû'l-Evtar Şerhu Mûnteka'l-Ahbar, (Kahire: Dâru'l-vefa, 2008), 7/140; İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 9/103-143.

süreçte Kureyş kabilesi mensupları, kendi tebaalarından hırsızlık yapan bir kadının (cezaî) akibeti hakkında endişeye kapılmışlardı. Alacağı cezanın hafif tutulması ümidiyle kadın hakkında Hz. Muhammed’le kim konuşabilir? Diye kendi aralarında müzakere etmişlerdi. İstişare sonucunda bazıları Usame b. Zeyd’in peygamber tarafından çok sevildiğini, onu kırmayacağı ve onun dışında kimsenin buna cesaret edemeyeceğini söylediler. Kadın, Hz. Muhammed’in huzuruna hakkında hüküm verilmek üzere getirildiğinde, Usame söz konusu kadın hakkında konuşmaya başladı. Resulüllah’ın rengi (çok kızdığından dolayı) attı. Ve Usame’ye seslenerek: *“Allah’ın hüküm verdiği cezalardan biri ile ilgili aracı mı oluyorsun?”* diye tepki gösterdi. Usame bu sebepten dolayı pişman oldu, af diledi. Sonra Allah resulü insanlara hitap etmeye başladı. *“Sizden önceki kavimlerin helâkına sebep olan tutum işte bu idi. O kavimler, toplumları içerisinde hırsızlık yapan biri, itibarlı bir aileden ise onu cezalandırmazlardı. Fakat itibarı olmayan bir başka kişi hırsızlık yapınca, gerekli cezayı verip tatbik ediyorlardı. Bu kadına gelince, şunu iyi bilin ki! Canımı kudret elinde muhafaza eden zata (Allah’a) yemin olsun ki, Muhammed’in kızı olan Fâtıma bile hırsızlık yapsaydı onun elini keserdim (cezayı tatbik ederdim)”*¹⁰⁶⁷ buyurmak suretiyle, adalete misal teşkil edecek bir tutum ortaya koymuştur.

Kişilere yönelik işlenen suç karşısında Hz. Muhammed, hukuka uygun hüküm vermeyi; kısasta misli ile cezalandırmayı, adalet sergileyip aşırıya kaçmamayı temel kaide edinmiştir. Zengin-fakir; hür-köle; Arap-Acem; soylu-garip vb. ayrımları gözetmeden adalet ilkesini tam manasıyla ortaya koymuştur.¹⁰⁶⁸ Bu kararlılık doğrultusunda insanları şu ifadelerle uyarmıştır: *“Her kim kölesini öldürecek olursa (biz de) o kişiye kısas uygulayıp öldürürüz. Kölesinin kulağı ya da herhangi bir uzvunu kesecek olursa biz de aynı uzvu kesmek suretiyle ona kisasını uygularız.”*¹⁰⁶⁹ Bu minvalde Medine’de kafası taşla kırılıp ezilmek suretiyle öldürülen kadının, ölmeden hemen önce katili tanıtıp bir Yahudi adam olduğunu haber vermesi üzerine, Hz. Peygamberin kararıyla o adam da aynı yöntemle kafası ezilerek idam edilmiştir.¹⁰⁷⁰ Amcası Hz. Hamza’nın şehit edildiği Uhut savaşına katılan müşriklerden

¹⁰⁶⁷ Müslim, *Hudûd*, 451; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 3/537.

¹⁰⁶⁸ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl, *Sünen*, Tahkik: Hüseyin Selim Esed (Riyad: Dâru’l-Muğni, 2000), *Diyât*, 14.

¹⁰⁶⁹ Tirmizî, *Diyât*, 16; Ebû Dâvûd, *Diyat*, 7; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/489.

¹⁰⁷⁰ Bûharî, *Diyât*, 4-12-13; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/489.

intikam için otuz kişiyi öldüreceğine dair karar verdikten sonra, cezaların misliyle verilmesi talimatıyla aşırılık çizgisine çekilen dikkatin gereğini yapmıştır.¹⁰⁷¹ Tüm bu örnekler Hz. Muhammed'in adalet ve misli ölçüyle hareket ettiğini göstermektedir.

Suçlaya bakışı ve değerlendirmesi hususunda Hz. peygamber, duygu, düşünce ve davranışlarını ölçülü bir şekilde kontrol altına almayı sağlayabilmiştir. Yine örnek verecek olursak, amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi isimli kişiyi Müslüman olduktan sonra huzuruna getirdikleri vakit, amcasını onun öldürdüğünün teyidini alınca, tepkisi de ideal kişiliğinin adeta aynası olmuştur.¹³⁷¹ Hz. Muhammed ona: “*Bundan böyle benimle karşılaşınca yüzünü gizleyebilir misin?*”¹³⁷² deyip (yukarıda katili affetmenin tavsiyesinin fiili uygulamasını göstererek) duygusal olaylar karşısında nefesine hakimiyetini/öz denetimini de yansıtmıştır. Çünkü Allah resulünün nazarında bir insanın imana kavuşması, yüzlerce hatta binlerce kâfiri öldürmekten daha sevimli geliyordu.¹⁰⁷² Vahşi isimli kişi anlayış göstererek hayatının geri kalan kısmında Humus'ta yaşamaya devam etmiştir.

Hz. Muhammed, suçluların had vb. cezaları ölçüsü oranında uygulatmış, ilave ceza eklemek isteyenlere karşı çıkararak kabul etmemiştir. Cariyelerden zinaya bulaşanların elli sopalık cezalarını çekmelerinden sonra ayrıca sürgüne gönderilmelerine veya hakarete maruz bırakılmalarına müsaade etmemiştir. Onlara suç işledikleri gerekçesiyle tatbik edilen cezadan sonra küfür ve hakareti de yasaklamıştır. Bu duruma örnek verecek olursak: Kendisine had cezası uygulandıktan sonra Halit bin Velid'in bir kadının vücuduna tükürmesi üzerine Allah Resulü onu uyarmış ve müdahale etmiştir.¹³⁷⁴ Köle-hür ayırımı gözetmeksizin insan onurunu kendisine uygulanan cezadan sonra çiğnetmemiştir.

3.5. Dünyevi Boyutuyla Sîrette Ceza Uygulamaları

Sünnet'le cezası belirlenen suçların başında içki içme ve irtidat gelmektedir. Kur'an ve sünnette, toplum düzenini bozan veya bozmaya götürecek suçları işleyenlere yönelik, ağırlığı oranında ölüm; el, ayak ve kısasa karşılık belli organların kesilmesi; dayak, sopa, celde; sürgün; para cezası (ya da malvarlığından belirli bir oran almak) hapis gibi yaptırımlar sınır ve uygulamaları belirlenmiştir. İslam dininin bu bağlamda hukuk alanlarıyla birlikte ceza kanun ve uygulamalarının, insanın güven içinde yaşaması ile yaratılan tabiat/doğa'nın

¹⁰⁷¹ Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 203; Monis, *Kur'an'ın Düşünce Yapısına Etkisi*, 110-118. ¹³⁷¹ 'İdeal Kişilik' hakkında psikologların tanım ve açıklamaları için bk. Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi ve Mutluluğu Dönüştürmek*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 31-34. ¹³⁷² Bûharî, *Meğazi*, 24.

¹⁰⁷² Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, 56-57.

denge de tutulabilmesinin amaçladığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, insanlar tarafından işlenen suç ve günahlar noktasında, özellikle kul hakkının geçmediği durumlarda af yolunu açık tutmuştur. Fakat toplumsal düzen için ceza bazen kaçınılmaz olmaktadır. Aşağıda vereceğimiz tabloda Hz. Muhammed'in sîretinde suça karşı tatbik edilmiş cezalara yer verilmiştir.

Tablo.1.

Cezanın Çeşidi	Hukuki Boyutu	İşlenen Suç	Şer'i Dayanağı	Uygula Taliamatı/Durumu
Organ Kesme Cezası	Had	El-Ayak Çapraz Kesme	el-Mâide, 5/33	Hz.Muhammed/Uygulandı
	Had	El kesme Cezası	el-Mâide, 5/33	Hz.Muhammed/Uygulandı
	Kıyas	Yaralama Sebebiyle/Kıyas	el-Mâide, 5/45	Hz.Muhammed/Uygulandı

Cezanın Çeşidi	Cezanın Hukuki Boyutu	İşlenen Suç	Şer'i Dayanağı	Uygulama Zamanı/Durumu
Ölüm Cezası	Kıyas	Amden(Kasten) Öldürme	el-Bakara, 2/178; el-Mâide 5/45	Hz. Muhammed/Uygulandı
		Had İle Öldürme	el-Mâide 5/33	Hz. Muhammed/Uygulandı
	Ta'zir/Siyasi Sebebeplerle	Livata	Hz. Peygamber yasaklamış, kendi dönemi ceza uygulamasına rastlanmamıştır.	Sahebe Döneminde Uygulandı ¹³⁷⁵
		Recm	Hz. Peygamberin (Uygulama) Talimatı	Recmedilen Kişi Sayısı:5
		Halkı	Hz.Peygamberin (Uygulama)	

¹³⁷⁴ Tirmizî, *Hudûd*, 13.

¹³⁷⁵ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Livata Cezası* (Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018), 26/2-45.

		Kin/Nefret/Düşmanlığa Tahrik	Talimatı	İdam Edilen Çete Reisi Sayı:3
		Ensest İlişki		İdam Edilen Kişi Sayısı:1

Cezanın Çeşidi	Cezanın Hukuki Boyutu	İşlenen Suç	Şer'i Dayanağı	Uygulama/Durumu
Hapis	Ömür Boyu/ Belli Bir Süre/ Müddeti Belirsiz	İnsanın Öldürmeye Yardım ve Yataklık	Hz.Peygamberin Sünneti	Hz. Muhammed/Uygulandı
			Genel Manada Yasa ve Kanunlar	Genel Olarak Tüm Din ve Ülke Kanunlarında
Sürgün	Müebbet/Sürelî	Laf Hırsızlığıyla(Telekulak) Düşmana Haber Ulaştırmak	Hz.Peygamber'in Uygulaması	Taif Bölgesine 15 Yıl Sürgün Edilen Oldu

Para Cezası	Ta'zir	Mala Yönelik Suçlarda	Hz. Peygamberin Sünneti	Malvarlığı Üçte Bir Oranında Elinden Alındı
		Had Cezası Gerektirmeyen Hırsızlık gibi Suçlarda		Çalınan Şeyin Değerinin İki Katı Ceza Ödetmek
Dövme/Dayak	Celde	Zina Suçunda: 100 Kazf (İftira): 80	Nûr, 24/2. Nûr, 24/4.	Hiz. Muhammed/Uygulandı
	Darb/Sopa	Şarap İçme Had Cezası 40-80 Sopa. Ta'zir 3-70 Sopa	Sünnet/İcma/İçtiha t/ (Miktar Sahabe Döneminde Daha Belirgin)	Hiz. Muhammed Sayı Alt-Üst Sınırı Belirtmeden Uyguladı

3.5.1. Had cezası

Hadd, hudud, sözlükte iki şeyin arasını belirleyen sınır, engel anlamlarına gelir.¹⁰⁷³ İslam hukuk terminolojisinde had, Allah'a ait olan haklarda kendisi tarafında kesin olarak belirlenmiş cezadır.¹⁰⁷⁴ Engel/mani olmak manasına gelen, Kur'an ve sünnette miktar, sınır ve uygulama şekli belirtilmiş suçlar 'had' olarak isimlendirilmiştir. (Allah hakkının vacip olduğu durumda ise, alt ve üst miktarı/sınırları şari' tarafından belirlenmemiş,¹⁰⁷⁵ belli cezalar için de kullanılmıştır.)¹⁰⁷⁶ Allah hakkının olduğu suçlarda, kişi ve toplumlar tarafından verilmesi gereken cezanın kaldırılamayacağı mesajını içermektedir. Had cezası, yol kesme (eşkıyalık/hirabe), sirkat, sarhoş edici madde kullanmak, zina ve iftirası, mürtedlik, isyan (bağy) gibi suçlara karşılık uygulanır.¹⁰⁷⁷ Mesela kısas cezasının bu suçlar arasında zikredilmeyişinin sebebi 'had cezası' olmadığındandır. Çünkü bu durumda kul hakkı galiptir.¹⁰⁷⁸ Bu durumda kul hakkına yönelik cezaların daha keskin kurallarla belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Toplum huzuru açısından kul hakkı boyutuyla düşünüldüğünde, kısas gibi kat'i kararların belirlenmiş olması, caydırıcılık yönüne dikkatleri çekmektedir.

Had konusu, Allah'ın koyduğu sınırları ihlâl eden herkesi ilgilendirir.¹⁰⁷⁹ Aslında sınırların da yasal düzeyde dereceleri var. Büyük günah denilen suçlara bulaşanlara yönelik cezanın boyutu da artırılmıştır. İlgili âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: وَمَنْ يَعِصِ

¹⁰⁷³ İbn Hümâm, *Şerhu Fethü'l-Kadir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 5/212.

¹⁰⁷⁴ Mevsilî, 4/79.

¹⁰⁷⁵ Âdem Yıldırım, *İslâm Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 20.

¹⁰⁷⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 9/36.

¹⁰⁷⁷ el-Mergînânî, Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ebubekir ibn Abdülcelil, *el-Hidaye Şerhu'l-Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, ts), 2/94.

¹⁰⁷⁸ Ebu Zehra, *İslâm Hukukunda Suç ve Ceza*, 1/49.

¹⁰⁷⁹ Suphi Receb Mahmasanî, *Felsefetü't-Teşri' fi'l-İslâm* (İslâm Hukuk Felsefesi), Tercüme: Komisyon, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), 142; el-Bakara 2/187.

“Ve her kim Allah’a ve resulüne itaatsizlik eder ve hudut/sınırları aşarsa, Allah onu içinde devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için hazırlanmış alçaltıcı bir azap vardır.”¹⁰⁸⁰ Allah ve resulüne itaatin ise insana yarardan başka bir şey kazandırmadığı gibi, sunulacak cennet nimetleri ile pekiştirilerek tekit edilmiştir.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bunlar Allah’ın (belirlediği) hudutlar/yasalardır. Her kim Allah’ ve resulüne itaat etse, onu içinde akarsular bulunan cennete koyacak...”¹⁰⁸¹

Had cezalarının çeşitleri, tanım ve sayıları ile ilgili âlimler arasında görüş ayrılıkları olsa da genel itibarla; aşırılık, dinden dönme, sarhoş edici madde kullanmak, hırsızlık, zina, masum kadına zina iftirası, eşkıyalık gibi suçlara karşı İslam tarihi ve özellikle siyer uygulamalarında recmetmek (taşlamak), celde (sopa ile vurmak), el kesmek (neye karşılık ve kesilecek yerin alt-üst sınırı hadislerle tayin edilmiştir), sürgün etmek verilen had cezalarındandır.¹⁰⁸² Hz. Muhammed’in (a.s.) “Allah’ın belirlediği had cezaları dışında hiç kişiye on sopadan daha fazla vurulamaz”¹³⁸⁶ buyruğu, esasında konuya ait sınırı belirlemiştir.

Had cezalarının uygulanabilmesi için iddianın şüpheden hali olması şartı vardır. Şüpheli durumu var ise, Hz. Peygamber tarafından cezanın düşürülmesi talimatı vardır. Bu konuda Tirmizî de geçen rivayet şöyledir. “Ey Hâkimler! Gücünüz yettiğinde Müslümanlardan had cezasını düşürecek bir çıkış kapısı bulduğunuzda cezayı uygulamayınız. Nitekim bir Hâkim’in affetme yolunda hatalı karar vermesi, ceza vermedeki hatasından daha iyidir.”¹³⁸⁷ Bununla beraber Hz. Muhammed’in sîret sürecinde suça kat’i bir şekilde bulaşanlara yönelik had cezasını düşürdüğüne dair örneklerle bakıldığında, suç işleyen pişmanlık ve olumlu hali, suçun kişiye zorla yaptırılmış olması, işlediği hatanın cezayı gerektirdiğini bilmeyişi, açıklık gibi sebepler şüpheli fiiller kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu konulardan birine örnek olarak, Bedir Gazvesine Müslümanlar arasında katılmış olan fakat daha sonra Mekke’li müşriklere haber sızdırma girişiminde bulunan Ebi Beltaa’nın oğlu Hatıb’ı affetmesi hadisesidir.¹⁰⁸³ Buradaki affetme/affedilme sebebinin söz konusu sahabenin niyetinde suç

¹⁰⁸⁰ en-Nisâ 4/14; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/180-182.

¹⁰⁸¹ en-Nisâ 4/13; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/180-182; Ayrıca bk. el-Bakara 2/229; Hz. Peygamberin belirlediği yasalar ve evrenselliğine ilişkin geniş bilgi için bk. Muhammed Zeki Mirzaoglu, *Yasa Koyucu Olarak Peygamber ve Otoritesinin Evrenselliği*, (İstanbul: İsrak Yayınları, 2020).

¹⁰⁸² Gazzâlî, *el-Veciz fî Fıkhi Mezhebi’s-Şâfiî*, 377-388.

¹³⁸⁶ Bûharî, *Muharibîn*, 29. ¹³⁸⁷ Tirmizî, *Hudûd*, 2.

¹⁰⁸³ Yektar, Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı, 31.

işleme kastının olmayışı ve Mekke’de bulunan akrabalarına (iyi niyet ile) haber vermekle insani duygu bağlantısından dolayıdır.

İnsanların yolunu keserek mallarını zorla alan kişilere yönelik kullanılan ‘hirabe’ suçlarının iradeleri dışında meydana gelen herhangi bir engelden dolayı eylemlerini gerçekleştiremezlerse, kendilerine ‘had’ yerine (o zamana kadar işledikleri suçtan dolayı) ta’zir cezası verilir.¹⁰⁸⁴

Hiz. Muhammed (a.s.) dönemine bakıldığında had cezalarının uygulamasında, sınırları belli olan detaylı bir değerlendirme ve analiz neticesinde karar verildiği anlaşılmıştır. Mesela, açlık sebebiyle bahçe duvarına düşmüş ya da ağaçta olan meyvenin yenilmesine karşılık el kesme cezası uygulamamıştır. Yine bu dönemde zinaya zorlanan kadına değil, zorlayan adam had cezası uygulanmıştır.¹⁰⁸⁵ Uykuda veya sarhoş iken vuku bulan suçlarda; ikrah durumunda (zoraki) ya da dilsiz (konuşamayan) şahıslarda olduğu gibi değerlendirilerek, had cezası uygulanmamıştır.¹⁰⁸⁶ Bu konuda Hiz. Muhammed’in şu sözü delil olarak gösterilmiştir: *“Uyumakta olan insan için uykudan uyanıncaya kadarki süre için (amel defterine yazılacaklar için) yazım işlemi durdurulmuştur”*.¹³⁹²

Hiz. Peygamberin uygulamalarına bakıldığında üç suç hakkında had cezasının olup olmadığıyla ilgili tartışmalar vardır. Bunlardan biri Ayet ve hadisle açık bir şekilde yasaklanmasına rağmen içki içme cezasının farklı uygulamalarla infaz edilmesi konusudur. Bu durum sahabe döneminde de içki içenlere yönelik uygulamalarda değişkenlik görülmüştür. Had cezası olup olmadığı ile ilgili tartışılan bir diğer konu, dinden dönme suçudur. İslam hukukunda genel kabule göre irtidat eden kişinin belli şartlara göre öldürülmesini had olarak değerlendirilmektedir. Ancak bazı İslam hukukçuları Hiz. Peygamberin bu konuyla ilgili vermiş olduğu emri ruhsat olarak değerlendirerek bu suça verilen cezanın ta’zir olduğunu değerlendirmişlerdir. Hakkında had cezası olup olmadığı tartışılan diğer konu da meşru devlet başkanına yönelik isyan suçudur. Bu suç, kendi bünyesinde birden çok suçu barındırma durumundan dolayı ta’zir ile mi yoksa had ile mi cezalandırılması konusunda yine İslamceza hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁴ Muhammed Behçet Uteybe, *Muhadarat fi fıkhi'l-Cinai'l-İslâmi* (Kahire: Dâru's-Şebab lı't-Tıbaa, 1987), 215.

¹⁰⁸⁵ Malik b. Enes, *El-Muvatta*, 22.

¹⁰⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/323. ¹³⁹² Bûharî, *Talâk*, 11.

¹⁰⁸⁷ Nazım Büyükbaş, *Klasik İslam Hukuku Literatüründe “Suç”*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.9 Sayı 42, 2016, 1769.

3.5.2. Kisas (Diyet) cezası

Lügat manasıyla kisas, iz takibi yapmak ya da bir şeyi kesmek ‘kass’ olarak tarif edilmiştir.¹⁰⁸⁸ Kul hakkının ağır bastığı, miktarı nass ile belirlenmiş cezalar için uygulanır. Birbiri yerine de kullanılabilecek bu iki kavram, kasıtlı bir şekilde işlenen ölüm ve yaralama fiillerine karşılık uygulanan ceza yöntemi olarak da bilinir. Bu tür cezaların uygulama yetkisi âyete; sınırları hadislerle dayanır.¹⁰⁸⁹ Suç veya günahı işleyen kişiye misliyle karşılık vermeyi ifade eder. İnsan canına kast etmek ve beden bütünlüğünü bozup eksiltmeye yönelik suçlarda uygulanan cezalandırma biçimidir.¹⁰⁹⁰ Kisas daha çok öldürme ile ilgiliyken (kasıtlı, kasıt şüphesi kuvvetli, hataen, hata ile olması kuvvetle muhtemel),¹⁰⁹¹ diyet yaralama, vücudun herhangi bir uzvuna karşı işlenen suçlara bir ceza yöntemi olarak uygulanır.

Kasıtlı olarak birini öldürmek; kasıt şüphesi şeklinde gerçekleştirilen öldürmeler, hatalı bir şekilde ölüme sebebiyet vermek; hata ya da kasıtlı yaralama fiillerinde bulunanlara yönelik kisas, diyet, keffâret ve terekeden (mirastan/vasiyetten) mahrum bırakmak gibi yaptırımların tatbik edilmesidir. Bu cezaların alt ve üst sınırı nass ile belirlenmiştir. Kul hakkı ağırlıklı fiillerde, kendilerine karşı suç işlenen kişi/vasilerin diledikleri takdirde suçluyu affetme yetkileri bulunmaktadır. Suç işleyen kişiler bu bağlamda affedilirse cezaları düşer.¹⁰⁹²

Kasıtlı öldürme durumunda Kur’ân ve sünnette katile ölüm cezası belirlenmiştir.¹⁰⁹³ Maktulün yakınları cana karşılık diyet kabul ederlerse ceza diyete çevrilebilir. Öldürme fiili harem denilen bölgelerde ya da haram aylarda işlenip işlenmediğine, hataen olup olmadığına, cenin haldeki çocuğun durumu, azalara karşı işlenen suçlardan biri ise ceza oran ve şeklinde değişkenlik arz etmektedir.¹⁴⁰⁰

3.5.3. Ta’zîr cezası

Ta’zir, engellemek/men’etmek, şiddetli bir şekilde dövmek, terbiye etmek gibi manalara karşılık gelir.¹⁰⁹⁴ İslam dininde yasak olup, hakkında belli bir ceza belirlemediği

¹⁰⁸⁸ Necmuddin Muhammed ibn Ya’kûb, Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu’l-Muhit* (Mısır: Mektebetü Mustafa babî’l-Halebi, 1952), 2/324-325.

¹⁰⁸⁹ el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 6/45; el-Kurtubî, *El-Câmi’ Li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/5-33.

¹⁰⁹⁰ el-Mâide 6/45; el-Bakara 2/179; es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 2/159-163.

¹⁰⁹¹ Ayrıca bk. Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-Diraseti’ş-Şeriatî’İslâmiyye*, 37; Gazâlî, *el-Veciz fi Fıkhi Mezhebi’ş-Şâfiî* (Beirut: Dâru Kütübî’l-Fikr, 2004), 359-363; Yektar, Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı, 27.

¹⁰⁹² Üdeh, *et-Teşriü’l-Cinaîyyü’l-İslâmi*, 79.

¹⁰⁹³ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 3; el-Bakara 2/179; es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 2/159-163. ¹⁴⁰⁰ el-Bakara 2/179; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-Diraseti’ş-Şeriatî’İslâmiyye*, 37; Gazâlî, *el-Veciz fi Fıkhi Mezhebi’ş-Şâfiî*, 364-370.

¹⁰⁹⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu’l-Muhit*, 2/91.

suçlara yönelik önleyici, caydırıcı, terbiye edici, ıslah edici ceza olarak anlaşılmıştır.¹⁰⁹⁵ Buna göre bir kişi suç işlemek üzere yasak olan yollara tevessül edip de hatalara bulaşmak üzere iken, yakalanırsa cezalandırılır.¹⁰⁹⁶ Bu duruma örnek olarak yasak/haram içki satın almak (ki almak içmeye delalet eder); başkalarına ait yemeğe zehir karıştırmak¹⁴⁰⁴ gibi eylemler, suçta sevk eden etkenler olduğundan uygulayıcılarına ta'zîr cezası verilebilmektedir.¹⁴⁰⁵

İslam dini, ta'zîre yönelik cezaların tamamına kesin bir şekilde hudut belirlememiştir; bazı suçlara karşı en hafifinden en ağırına kadar olan yaptırımları bildirmekle yetinmiştir. Geri kalan iş ve işlemler ile karar yetkisini hâkime (yargıç/kadı) bırakmıştır. Yani suçluya verilecek ceza tamamıyla önceden belirlenmemiştir; suçlunun durumuna göre hâkime takdir yetkisi verilmiştir.¹⁰⁹⁷ Hâkim bu noktada suçluya bir ceza verebileceği gibi birden çok ceza da verebilmektedir. Şunu da eklemek gerekirse, Hz. Muhammed döneminde işlenen suç/günaha karşı faile ceza verilebilmesi için sübut ve failin akli melekelerinin yerinde olması yani deli olmaması şartı bulunmakta idi. Sahabe döneminde de bu kural/sünnet devam ettirilmiştir.¹⁴⁰⁷

İnsanların yolunu keserek mallarını zorla alan kişilere yönelik kullanılan 'hirabe' suçu esas itibarıyla had gerektiren bir suçtur. Faillerin kendi iradeleri, karar veya pişmanlıkları istekleri dışında meydana gelen herhangi bir engelden dolayı eylemlerini gerçekleştiremezlerse bunlara 'had' yerine o zamana kadar işledikleri suçtan dolayı 'ta'zîr cezası verilir'¹⁰⁹⁸ şeklindeki bilgi daha önce de ifade edilmiştir.

Kıyas-diyet bağlamında had gerektirmeyen suç ve günahlarda, takdir ve sınır yetkisi hâkim ya da devlet başkanına tevdi edilmiştir. Yukarıda saydığımız had veya kıyas cezalarını hak edecek ölçüde fiiliyata teşebbüs etmiş, fakat muvaffak olamamış kişilere uygulanması yönündeki içtihat, İslam hukukçularının hadisten aldığı bilgilere dayanmaktadır.¹⁴⁰⁹ Nitekim işlenen günah ve suçlarda cezaya yönelik hangisinin tatbik edileceği, hâkim yetkisine bırakılmıştır. Buna ilave olarak devlet ve kamu hukukuna zarar verici tüm fiiller bu kapsama dâhil edilmiştir. Bu konuda Hz. Muhammed'in "*Allah'ın belirlediği had cezasının dışında,*

¹⁰⁹⁵ Alaaddin Ebubekir Mesud ibn Ahmed, el-Kâsânî, *Bedaiu's-Sanai* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabi, 1982), 7/63-64.

¹⁰⁹⁶ Amir Abdulaziz Musa, *et-Ta'zîr, fi's-Şeriatü'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1969), 155.

¹⁴⁰⁴ el-Burhanî, *Seddü'z-Zerai* (Kahire: Dâru'l-Fikr, ts), 182. ¹⁴⁰⁵ el-Burhanî, *Seddü'z-Zerai*, 282; 325-327.

¹⁰⁹⁷ Üdeh, *et-Teşriü'l-Cinaiyyü'l-İslâmi*, 52.

¹⁴⁰⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen, Hudûd*, 24.

¹⁰⁹⁸ Uteybe, *Muhadarat fi fikhi'l-Cinai'l-İslâmi*, 215.

¹⁴⁰⁹ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/327.

hiçbir kişiye on sopadan çok sopa vurulmaz”¹⁰⁹⁹ sözü de sınır belirlemektedir. Ta’zîr cezasının teşhir, tehdit, sürgün, celde, hapis, idam, vaaz, izale gibi çeşitleri vardır. Alt seviyesi ise nasihat etmektir.

Sîret sürecinde ta’zîr cezasına dair uygulamalar arasında şu örnek verilebilir. Sahabelerden Kudâme b. Ma’zun’un şarap içmesi üzerine Hz. Ömer tarafından sorgulanmış, tahkikat neticesinde o, kendisini aklamak için şu âyeti delil göstermeye çalışmıştır: “Allah’a inanan, dünya ile âhiret hayatına yönelik iyi işler yapanlar için, günaha bulaşmadan imanını koruyarak yararlı işler yapmayı sürdürdükleri; sakınıp imana bağlı kaldıkları sürece, yine günahattan korunup en iyi amelleri işledikleri takdirde daha evvel yiyip içtiklerinden dolayı herhangi bir vebal yoktur.”¹¹⁰⁰ Ayrıca kendisinin Medine’ye giden ilk muhacirlerden olduğunu; Bedir ile Uhud Gazvelerine iştirak ettiğini, bu sebeple içki içmekten kaynaklı cezadan muaf tutulmasını talep etmiştir. Bu savunmaya Abdullah b. Abbas şöyle cevap vermiştir. “Okumuş olduğun âyet, içkinin yasaklanmasına yönelik hükümlerin nüzûlünden önceki dönemi ilgilendiriyor” diyerek ardından “içkiyi, kumarı, şans oyunlarını...”¹⁴¹² yasaklayan âyeti kerimeleri hatırlattı. Sorgulamanın nihâyetinde verilen hüküm gereği Hz. Ömer, Kudâme b. Ma’zun’a seksen sopa cezasını uygulatmıştır.¹¹⁰¹

3.6. Sîrette Ceza Olgusunun Cahiliye Toplumunu Dönüştürmedeki Etkisi

Cahiliye kavramı ‘cehile’ kökünden gelir. Gerçek-hak-hakikat hakkında veya herhangi bir şey hakkında bilgisizliği; bilmezden gelmeyi ifade etmektedir.¹¹⁰² Cahiliye kavramı türevleriyle birlikte 24 yerde geçmektedir.¹⁴¹⁵

Hicretten önce Mekkî olarak bilinen âyetlerin sayısı Medeni âyetlerden daha fazladır.¹¹⁰³ Konu bütünlüğüne bakıldığında ilgili dönemde Allah’ın insanları, yarattığı şeyler üzerinde tefekküre davet ettiği anlaşılmaktadır. Cahiliye toplumunun o dönemde en temel problemi, hak ve hakikate uygun bir ilah inancından yoksun olmalarıydı. Allah’ı hakkıyla tanımıyor olmaları, onları putlara tapmaya ya da güç gösterileri ile birlikte kabilelerinin ayakta kalması (güçlü olmak) için zulmetmeye yönlendiriyordu. Bunlarla birlikte cahiliye

¹⁰⁹⁹ Bûharî, *Muhâribîn*, 29.

¹¹⁰⁰ el-Mâide 5/93; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/420-421. ¹⁴¹² el-Mâide 5/90-91; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/419.

¹¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/321.

¹¹⁰² ez-Zemahşeri, *Kitabü Esasi’l-Belâğa*, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlm, 1998), 1/153.

¹⁴¹⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 13/327.

¹¹⁰³ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 86.

dönemi insanların cin ve meleklerle yönelik inanç ve tasavvurları, peygambere bakış açılarını da etkilemiştir. Onlara göre Allah ile konuşabilen birinin, özel yeteneklere donatılarak çok zengin ve soylu olması; kendisi ile birlikte meleklerin gönderilmesi hatta Allah'ı kendilerine göstermesi gerekiyordu.¹¹⁰⁴ Bu zihniyetten kurtulmanın yegâne yolu ise peygamberler vasıtasıyla tebliğ edilen hak dinin getirdiği hakikati, Allah'ın kudretiyle yarattığı evren ve içindeki ihtişamın putlara kıyaslanamayacak derecede muazzam olduğunun bilincini yerleştirmekle mümkün görünüyordu. Buna göre Allah'ın varlığına imanı, insanın murakabe altında imtihan edildiğinin belletilmesini, peygamberlerin getirdiklerine iman/itaatin gerekliliğini; zulüm, şirk, haksızlık ve günahlardan uzak durmanın zorunluluğunu kavratmak suretiyle cehaletten aydınlığa doğru dönüşümleri mümkün görülmüştür.

Hiz. Muhammed (a.s.) insanlara Kur'an'ın hükümlerini hayatlarında tatbik ederek yaşamaları gerektiğini anlatırken, kendisi bu anlamda en iyi örnek olmuştur. Hiz. Peygamber'in vahyin emirleri doğrultusunda yaşadığını ifade etmek üzere (O'nun) ahlakını soran kişiye cevap olarak Hiz. Âişe: "O'nun ahlakı Kur'an'dır"¹⁴¹⁸ şeklinde karşılık vermiş olması ilgili vasıfla alakalıdır. O'nun cahiliye toplumunu dönüştürmesine yönelik etkileri üzerine verilebilecek örneklerin başında Cafer b. Ebû Talib'in Habeşistan Kralı Necaşi'ye hitabı zikredilebilir. Nitekim Cafer r.a. Hem cahiliye dönemine hem de Mümin olarak İslam tarihinin ilk yıllarına şahitlik etmiş biri idi. O, Habeşistan hicreti sırasında Hiz. Peygamberi Necaşi'ye şöyle tanıtmıştır : "Bizler Cahiliye zihniyetli bir millet (kavim) idik. Putları rab edinir, ölmüş hayvan eti yerdik. Fuhuş yapar; akrabalık bağlarını korumazdık. Komşuluk hukukunu çiğner, güçlü olanımız zayıf olanı ezerdi. Bu durumda uzun bir süre cehalet içinde yaşadık. Daha sonra Allah, kendi içimizden emin (güvenilir), doğru sözlü, soyu belli ve bildiğimiz iffetli bir elçi gönderdi. O elçi, bizleri Allah'ın tek ilah olduğuna ve sadece ona kulluk etmeye davet etti. Taştan, ağaçtan ve sair maddelerden yontup taptığımız sanem ve putlardan¹¹⁰⁵ uzaklaştırıp her şeyin yaratıcısı olan Allah'a ibadete yakınlaştırdı. O, biz insanlara doğru sözlü olmayı, emanete sahip çıkmayı, akraba ve komşu hukukunu gözetmeyi;

¹¹⁰⁴ İbn İshak, *Siyer-i İbn İshak*, Hazırlayan: Muhammed Hamidullah (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 150; Derveze, *Kur'an'a Göre Hiz. Muhammed'in Hayatı*, 1/346. ¹⁴¹⁸ Müslim, *Müsfirîn*, 139.

¹¹⁰⁵ Bk. Ebu'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib, İbnü'l-Kelbi, *Kitabü'l-Esnam*, Tahkik: Ahmed Zeki Paşa (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1995).

harama bulaşmaktan, haksız yere öldürmekten sakınmayı emrediyor; yalan söylemekten, yetim malına el uzatmaktan, iffetli kadınlara yönelik iftiradan men ediyor..."¹¹⁰⁶

Cahiliye toplumunda 'el-emin' olarak bilinen Hz. Muhammed, cahiliye toplumunu dönüşüm sürecinde doğru sözlü olmayı, doğrularla beraber olmayı nüzûl bağlamında hayatının her alan ve döneminde uygulamalı şekilde tatbik etmiştir. Yaşadığı toplumun en doğru sözlüsü olduğu halde, *"Sana emredildiği şekliyle istikamet üzere (dosdoğru) ol! Tövbe edip senin yanında hak yolda olanlar da (öyle yapsın)."*¹¹⁰⁷ Âyeti kerimesiyle İslam'ın temel ilkeleri olan 'doğruluk üzere daim olmak ve haddi aşmamak' konusunda şahsında tüm insanlığa doğruluğun önemi vurgulanmıştır.

Doğruluğun önemi, ulaştıracağı güzel akıbeti ve doğrularla beraber olmak gerektiği konusunda birçok âyeti kerime insanlara dikkat çekmektedir.¹¹⁰⁸ Hz. Peygamber de

doğrulukla ilgili hadislerden birinde şöyle buyurmaktadır: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : "عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، جُلُوصُ دُقٍ وَيَتَخَرَّى الصِّدْقُ حَتَّى يَكُتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقٌ، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ

كَذَّابٌ" *Abdullah b. Mesut resûlullah'tan rivayet etti:*

*Doğruluktan (hiçbir zaman) ayrılmayınız. (Çünkü) Doğruluk kişiyi iyiliğe, iyilik ise cennete ulaştırır. Kişi her zaman doğru konuşur ve doğru olanlardan ayrılmazsa Allah nezdinde 'doğru (sıddık) olarak vasıflanır. Yalan söylemekten uzak durunuz. (Çünkü) Yalan kişiyi kötülüğe, kötülük ise cehenneme yol aldırır. Kişi her zaman yalan konuşur ve yalan peşinde takılırsa Allah nezdinde yalancı (kezzab) olarak tescillenir."*¹¹⁰⁹ Buna göre insanın önüne açılan doğruluk veya yalan üzere bina edilmiş hayatların, kişiyi ya mükâfata ya da azap dolu akıbeta ulaştıracak olması, ceza yönüyle etkili olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in doğru sözlü olması cahiliye toplumunun dönüşmesinde en fazla etki yapan sıfatlardan olmuştur.

İnsanlık, son peygamberin dünyadan ayrılışına kadar aralıklarla vahye muhatap kılınmıştır. Tarih boyunca kavimler, gönderilen peygamberleri inkâr etmeleri ya da iman

¹¹⁰⁶ Kadir Canatan, *İlk İslâm Toplumunun Oluşum Biçimi, Kitap Dergisi* (Şubat) Sayı: 48, 1991), 77.

¹¹⁰⁷ Hûd 11/112; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Âzîm*, 7/476.

¹¹⁰⁸ es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/235-238; et-Tevbe 9/119; el-Ahzâp 33/35; Muhammed 47/21.

¹¹⁰⁹ Müslim, *Birr*, 105; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 80; Tirmizî, *Birr*, 46.

ettikleri halde zamanla kendilerine indirilen vahyin hükümlerini tahrif edip insana ait değer/fitrattan saptırmaları sebebiyle, kendilerine yeni hüküm, vahiy, peygamberlerle tanışmışlardır. Hz. Muhammed'in ilk muhatap olmamaları hasebiyle cahiliye toplumu için gönderilmesi ile evrensel çapta insanlığın tamamına gönderilmesi de söz konusu durum ile ilişkilidir. Gelen her vahiy ile birlikte durum, olay ve oluşumlara göre yeni (norm/anlayışlarla) hükümler belirlenmiştir. Buna göre vahiy, cahiliye toplumuna ait hukuki uygulamalarının bir kısmını ilga etmiş; diğer bir kısmını da ibka veya ıslah etmek suretiyle devam ettirmiştir. Cahiliye dönemi inançları, ceza ve hukuk anlayışları ile İslami hükümlerle tanışıp benimsemelerine sevk eden etkenler; dönemin inanç, hukuk ve ceza uygulamaları bağlamında meydana gelen etkileşimler başlık altında ele alınacak konular olacaktır.¹¹¹⁰

3.6.1. Vahiy üslubunun cezaya dair terhib etkisi

Hakkı, hakikati bulup işitmeye duyulan ihtiyaç, insanlık tarihi kadar eskidir. Bunlarla birlikte doğruya ulaşmak ve yanıltan sakınmak için her zaman vahye yani davetçiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu görev de insanları aydınlatmak, ikna etmek, davet üslup ve ciddiyetiyle uyarmak, her amelin karşılığının mükâfat ya da ceza olduğunu belirtip göstermek, inanıp inanmama konusunda karşılaşılabilecek sonuçları nihâyetinde kişilerin kendi iradelerine göre karar vermede özgür olduklarına dair hatırlatmalar yapmak üzere peygamberlere sorumluluk verilmiştir.¹⁴²⁵

İnsan, hayat ve evreni tanımaya başladığı ilk çocukluk döneminden orta ve daha ilerisi olan yaşlılık ile ömrün sonuna kadar teşvik ve tehdide muhatap olarak yaşar. Hayatın ilk evrelerinde çocuğun yüzüne gülümsemek, küçük hediyelerle ödüllendirmek, özendirmek, aferin gibi iltifatlar teşvik yönüyle olumlu geliştirmelere zemin sağlarken; bağırarak, tehdit etmek, tasvip edilmeyen dayakla cezalandırmak da olumsuz yönde etki meydana getirmektedir. Bu bağlamda hayatın başından sonuna kadar terğib ve terğible tanışık olan insan, rabbe ve topluma karşı sorumlu olduğunu daha iyi algılamaktadır. Dolayısıyla dünya ve âhiret hayatına yönelik tehdit ve cezalardan korunmak üzere geleceği için gerekli tedbirleri almakla birlikte, Hz. Peygamberin uyarı ve teşviklerine de uymak suretiyle, (hayatına/hatalarına dair gerekli düzenlemeleri yaparak) mükâfata ulaşmaya zemin hazırlama imkânı bulmaktadır. Temelinde iyilik olan İslam medeniyetinin bu bağlamda tavsiyesi pek

¹¹¹⁰ Daha fazla bilgi için bk. Muhammet Fatih Duman, *Kureyş Kabilesi, İslâm Öncesi Etnik, Siyasi ve Ekonomik Yapı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları [Doktora Tezi], 2015).

¹⁴²⁵ el-Kehf 2918/29; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/321.

çoktur. Temsili bir örnekte şöyle buyurulmuştur: وَلَ تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ ۚ *“İyilik ve kötülük birbirinin dengi olamaz. (Sen) Kötülüğü, daha güzel olan iyilikle sav/bertaraf et; o vakit şunu göreceksin ki seninle bir başkası arasında düşmanlık bulunan kişiyle sıcak bir dostluk oluşuvermiş.”*¹¹¹¹ Düşmanlığın olmadığı yerde, huzurun mutlak varlığına işaret eden âyet, dolayısıyla cennet nimetlerine,¹¹¹² bol rızka (evlat, mal, mülk, bereket, yağmur...) ¹¹¹³ huzurlu bir hayata insanı terğib etmektedir.

Azap ve cezaya sevk eden amellerden terhibe yönelik Kur’ân ve sünnette birçok uyarı örneği vardır. Kâfir-müşrik ya da kötü olarak nitelenmiş özelliklere sahip kişilerin, âyet ve hadislerde genel itibarla ölüm anı ve kıyamet saatinde çekecekleri acılara (iyi/selim kalbe sahip olanlar onlardan ayıklanarak, en nihâyetinde atılacakları cehennem azabına) yönelik cezaî tehditle terhib edildikleri görülmektedir. ¹¹¹⁴ Hz. İbrahim’in âyetlere konu olmuş duasıyla, rabbinin huzurunda mahcup olmamak ve bahsi geçen azaba muhatap olmamak üzere dilinden dökülen ifadelerde şöyle buyurulmaktadır: *“Sadece Allah’ın huzuruna selim (İlâhi kurallara teslim olmuş) bir kalple gelenler hariç, ne mal ne de oğulların fayda sağlayamayacağı o gün(de) beni utandırma (mahcup etme). (O gün) Cennet, takva sahibi olanlara yaklaştırılır; cehennem de azgınlara karşı çıkarılır. (Ve yine o gün) Azgınlara: ‘Allah’a ortak koştuklarınız (kendilerine kulluk ettikleriniz) nerede? Size yönelik bir faydaları ya da kendilerini kurtarabilecekleri kudretleri var mı?’ Orada o vakit iblis’in tüm askerleriyle beraber azgınlara da cehenneme dökülür (atılır). Cehennemde birbirleriyle çekişip münakaşa halinde: Vallahi bizler açıkça bir sapıklık içindeydik, nitekim biz sizleri kendimize âlemlerin rabbi olan Allah’a ortak koşuyorduk. Bizi sapıtanlar (bu) mücrimlerden başkası değildir. Bundan sonra artık bize yardım/şefaate edecek (dost) kimse de bulunmaz. (Keşke dünya ’ya) Tekrar dönebilsek ve müminlerden olabilsek”*¹⁴³⁰ derler.

İslam dininin evrensel çapta insan hayatına yönelik kattığı iyilik ve güzellikler erRahmân Sûresi gibi birçok sure/âyette zikredilmiştir. Bu iyilikleri elde etmesi için yine terğibterhib boyutuyla gerekli yolları da göstermiştir. İnsanın önünde iki yol olduğunu haber

¹¹¹¹ Fussilet 41/24; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 12/227-230.

¹¹¹² el-Meryem 19/60; et-Teğabün 64/9; el-Muhammed 47/15; et-Tûr 52/17-28; el-Mürselat 77/41; el-İnsân 76/12-13-18; er-Rahmân 55/48-50-64; el-Vâkıa 56/30; el-Hac 22/23; Fâtır 35/33; et-Tevbe 9/72; en-Nahl 16/125; en-Nisâ 4/24-57; es-Süyûfî, *ed-Dürri’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 4/316-328.

¹¹¹³ el-A’râf 7/96; Hûd 11/52; el-Mâide 5/66; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 8/87-88.

¹¹¹⁴ el-A’râf 7/96; el-Mâide 5/66; Hûd 11/52; Nûh 71/10-12; İbrâhim 14/9-18; eş-Şuarâ 26/24-88-103-140; erRûm 30-42; Furkân 25/25-30; el-Fecr 89/21-30; ez-Zuhruf 43/74-77; es-Sâffât 37/51-59. ¹⁴³⁰ eş-Şuarâ 26, /88;102; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 4/235-236. ¹⁴³¹ el-Beled 90/10.

vererek¹⁴³¹ ve her zaman kötülüğe sapma riskiyle karşı karşıya olduğunu hatırlatarak, teyakkuz halini canlı tutması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹¹¹⁵ Var olan riskli durum için terhib kanalını da açık tutarak, insanın iyilik yönlü hareket etmesinin avantajlarını görmesini sağlamıştır. Sîret bağlamında Cafer b. Ebi Talib'in Habeşistan kralına, İslam dininin insanı cehaletten aydınlığa doğru nasıl taşıdığını ifade ettiği o hakikat dolu sözleri örnek olarak zikredilebilir.¹¹¹⁶

Kur'ân'da farklı âyet ve surelerde terğib ve terhibin dağılımı serpiştirilmiş olsa da el-A'râf Sûresinde birçok başlık zikredildiği gibi benzer şekilde başka surelerde de bir arada terğib ve terhibe dair kümeleştirilmiş âyetler bulunmaktadır. el-İsrâ Sûresinin 18. âyetinden 40. âyetine kadar dünya ve âhiret dengesinin önemi, Allah'a ortak koşulmaması, âhiret hayatına yapılması gereken yatırım, anne-babaya itaat, akrabalara-miskin-yolda kalmışlara gerekli hak ve iyiliklerin verilmesi, israf etmemek, cimrilikten sakınmak, çocukların rızık endişesiyle öldürülmemesi, zinaya yaklaşılmaması, haksız yere insan öldürmemek, (buluğ çağına erişinceye kadar) yetim malının yenmemesi, verilen sözlerin tutulması gerektiği, ölçü ve tartıya hakkıyla riâyeti, hakkında bilgi sahibi olunmayan şeyin ardına düşülmemesi, yeryüzünde kibirli şekilde/böbürlenerek yürünmemesi...¹¹¹⁷ şeklinde istikamete dair âyetlerde sıralı ve toplu bir şekilde terğib ve terhib içerikli mesajlar verilmiştir. Bununla birlikte el-Hucurât Sûresi ve Lokmân Sûresi gibi ahlaka yönelik verilmesi gereken bilgileri ana tema mahiyetinde topluca veren sûre örnekleri de vardır. Fakat bu surelerin tamamını işlemek mümkün olmadığından temsili mahiyette örnek vermekle yetinilmiştir.

3.6.2. Helâk edilen kavimlere dair kıssaların suç-günah önlemine etkisi

Kur'ân kıssaları insanların geleceklerini inşa ederken, onlara geçmişten tecrübe sağlayarak, bir nevi rehberlik yapmaktadır. Kur'ân kıssaları, insanın henüz yaşamadığı hayatla ilgili olumlu-olumsuz kesitler sunarak, iyi bir hayat çizgisinin neler kazandıracağını; kötülükle yoğrulmuş bir hayatın ise ne felaketler doğuracağına dair ipuçları vermektedir. Hz. Peygambere (dolayısıyla insanlığa) önceki milletlerin durumunu, cezalandırılma sebebi olan çirkin fiillerini âyetlerle aktarırken, aslında evrensel çapta dolaylı bir sakındırma mesajı da verilmektedir. Bu âyetlerden örnek verecek olursak; "...Oysaki biz, bolluk içinde iken

¹¹¹⁵ Lokmân, 31/33; Fâtır, 35/5; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 4/428-429.

¹¹¹⁶ Cehaliye dönemi ve ilgili kavram hakkında detaylı bilgi için bk. Faruk Aktaş, *Kur'ân'da Cehalet Kavramı* (İstanbul Ekin Yayınları, 2001); İbn-i İshâk, *Siyer-i İbn-i İshâk*, 315.

¹¹¹⁷ el-İsrâ 17/18-40; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/456-458.

*azgınlaşmış nice belde/şehir halkını helâka uğrattık...; ...(Sadece) halkı zalim/zulümde ısrarcı olanları helâk ederiz...*¹¹¹⁸ Allah (c.c.) benzeri âyetlerle cahiliye toplumu başta olmak üzere insanlığa dünya ve âhirete yönelik birtakım cezalar konusunda tedbir almaları için uyarmaktadır.¹¹¹⁹ Uyarılara kulak verenlerin kurtulacağına dair yine kıssalardan örnek vererek, terğibi yöntemle pekiştirme yapmaktadır. “Sizden önce yaşamış olan toplumlar içerisinde fesat/bozgunculuk yapanları engelleyen birileri olsaydı ya! (Bu gerekli olan bir şey değil mi?) Ama onların içerisinde kurtuluşlarına izin verdiğimiz (fesat/bozgunculuğu engelleyen) çok az kişi ancak buna muvaffak oldu. (İçlerindeki zalimler ise kendilerine sağlanan refah/zenginliğin peşinden sürüklenip azdılar/şımardılar/suç işleyen kişilere dönüştüler. (Bilesin ki) Rabbin, sakinleri (halkı) iyilik işleyen ülkeleri/şehirleri haksız yere azap/helâk edecek değildir.”¹¹²⁰ Kur’ân’da yer alan her bir kıssanın terğib-terhib; mükâfat-ceza açısından geçmişle sınırlı kalmadığını, kişinin sözü edilen kavimler gibi davrandığı takdirde iyilik veya kötülük yönüyle aynı şekilde muameleye tabi tutulabileceğini söylemek mümkündür.

Kavimlerin helâkı konusunun Kur’ân ve sîrette farklı suçlara karşı farklı cezalarla işlenmiş olması; putperest, müşrik vb. sapık kişileri barındıran ilk muhatap cahiliye toplumuna, iman ve istikamete yönelmedikleri takdirde akıbetleri için öngörülen sonucu hatırlatması açısından çok değerlidir. Çünkü kıssalar yoluyla anlatılan bir olaydan çok fazla ibret *لَقَدْ كَانَ فِي قَصِّهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ* ibret *وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* “alınabileceği, Şüphesiz onların kıssalarında aklını kullanabilenler için

ibretler vardır...” şeklinde haber verilmiştir.¹¹²¹ Helâk olmuş kavimlerin kendilerini cezalandırılmaya sürükleyen etkenler arasında öne çıkan suç ve günahların yine kendilerine uygulanan helâk yöntemiyle uyumlu olması, muhatapları olası ceza için uyanık/dikkatli olmaya davet niteliğindedir.

Kavimlerin genel anlamda helâk sebeplerine bakıldığında iman etmemek, peygamberleri inkâr etmek, putlara tapmak, zulüm-azgınlık yapmak, sapıklıkta ileri gitmek

¹¹¹⁸ el-Kasas 28/58-59; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 18/289-293.

¹¹¹⁹ er-Rûm 30/41; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 18/509-603.

¹¹²⁰ Hûd 11/116-117; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/307-308.

¹¹²¹ Yûsuf 12/111; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/312-315. ¹⁴³⁹ el-İsrâ 17/15-17; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/446-446. ¹⁴⁴⁰ Hûd, 11/111; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/209-213.

gibi sebepler öne çıkmaktadır. Peygamberler vasıtasıyla Allah'ın varlığından haberdar edilip imana davet edilmeden insanların/toplum/kavimlerin azap edilmeyeceği Kur'ân'da haber verilerek adeta güvence altına alınmıştır. *“Her kim doğru istikamette yol alırsa bu onun kendi lehinedir. Ve her kim yanlış yolda/sapıtarak yol alırsa bu da kendi aleyhine bir durumdur. Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez/çekmez. Peygamber göndermediğimiz sürece biz kimseyi azap etmeyiz. Bir beldeyi/şehri/kavmi yok etmek istediğimizde, lider ve büyüklerine/önde gelenlerine istikamete yönelmeleri için (peygamberler/kitaplar vasıtasıyla) emir veririz. Fakat buna rağmen onlar yoldan çıkıp sapıtırlar. Bu sebeple (artık) o şehir/belde helâk/yok olmayı hak eder. Biz de oraları yerle yeksan ederiz...”*¹⁴³⁹

Dinin öngördüğü iyilik yolunda güzel hasletlere bezenmiş halde yaşayanların cezalandırılmayıp istisna tutulacakları da haber verilmiştir.¹⁴⁴⁰ Bu bağlamda cahiliye toplumu özelinde tüm insanlığa şirk, küfür, fitne, fesattan uzak durup salih amel işlemenin yöntemleri gösterilmiştir.

Helâk edilen kavimlerin genel karakteristik özellikleri arasında daha çok şu özellikler olduğu daha önce de ifade edilmiştir. Allah'ı inkâr etmeleri, yeryüzünde insanlara ve nesle yönelik fesat yayarak zulmetmeleri, helalleri harama, haramları helale çevirmeleri, insanların mallarını haksız bir şekilde gasp/elde etmeleri, mal/mülke sahip olup azgınlaşmaları, otoriteyi kötüye kullanmaları, dünya nimetleriyle donatılmış olmalarından kaynaklı kibirli olmaları, azgınlık/sapıklık sergilemeleri, peygamberi ve İlâhi kanunları tanımayıp yalanlamış olmaları vb. kötü yönlerde ısrar etmeleri, onları helâk ve azaba muhatap kılmıştır.¹¹²²¹¹²³

Kur'ân merkezinde kıssalarda geçen kavimlerle ilgili helâk sebeplerine ilişkin Hz. Nûh kavminin müşrik,¹⁴⁴² ahlaksız ve zalim¹¹²⁴ olmaları sebebiyle suda boğuldukları;¹¹²⁵ Hz. Hûd'un kavminin Allah'ı inkâr ile şirk,¹⁴⁴⁵ isyan¹¹²⁶ ve kibirlenmede ısrarcı olmaları sebebiyle başlarına taş yağdırılarak helâk edilmiş oldukları haber verilmiştir.¹¹²⁷ Hz. Lût'un kavmi, Allah'ı inkâr, fuhuş (livata) ve ahlaksız olmaları sonucunda onların da üzerlerine

¹¹²² İlgili âyetler için bk. el-İsrâ 17/16-17; el-Kasas 28/58; en-Nisâ 4/160-167-168-170; el-En'âm 6/143; en-Nahl

¹¹²³ /116; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/429-430.

¹⁴⁴² Nûh 71/23.

¹¹²⁴ Hûd 11/54; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/287-288.

¹¹²⁵ el-Enbiyâ 21/77; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 4/93-96. ¹⁴⁴⁵

Hûd 11/54; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/287-288.

¹¹²⁶ eş-Şuarâ 26/138.

¹¹²⁷ el-Ahkâf 46/24, 25.

3.6.3. İnanca dair cezaların etkisi

İslam öncesi toplumların kültürel bağlamda genel hatlarıyla dini inanışları arasında putperestlik yaygın bir yere sahip idi. O dönem insanlar, kendi putlarına olduğu gibi başka kabilelerin putlarına da saygı gösterme zorunlulukları olduğu anlaşılmaktadır. Putlar, kabilelerin özerklik simgesi kadar kabul gören bir kültüre dönüştürülmüştü. Sosyal hayatta ise cahiliye toplumu bir yönüyle ahlak, cömertlik, şeref ve asalette gösterişe; diğer yönüyle zulüm/zorbalığa dönüşmüş hale gelmişti. İçki, fuhuş ve kumar gibi kötü alışkanlıklar her yanlarını sarmış, aile denilen sistemi ise yok etmişlerdi. Kabileler zulüm, haksızlık, adaletsizlik, barbarlık vb. yöntemlerle kendi tebaalarını haklı-haksız müdafaa eder ve sahip çıkardı. Sulh ve selametten nasipsiz bir şekilde insanları soy-sınıf ve renklerinden dolayı ayıplar, kız çocuğu ve kadına değer vermez, kan davalarını masumların da kanına girerek, haksız/hukuksuz bir hayatı nizamını benimsemişlerdi.

İslâm'la birlikte kabile, sosyo-kültürel bir birim olarak anılmaya devam etse de İslam kardeşliği çerçevesi içinde 'ümme't kavramıyla erimeye başlamıştır.¹¹³⁵ Doğal olarak bu süreç, belli zorluktan geçmiştir. Özerk yapılar halinde kümeleşen kabilelerin Mekke ve çevresinden ziyarete gelenlere yönelik sıkâye, ukab, rifâde, hicabe, eşnâk, meşveret, muhâcere, hukûme, eysar¹¹³⁶ gibi görevleri yürütecek kabilelerin 'Darü'n-nedve' denilen yerde aldığı kararlarla görev paylaşımının yapılıyor olması, etki alanlarını göstermektedir. Hz. Muhammed, söz konusu etkiyi kırarak, cahiliye döneminde Kâbe'yi tavaf niyetiyle gelenlerin hizmetine yönelik 'sıkaye' (su ihtiyacını karşılama) ile sidane (Kâbe'nin bakımı) gibi hayırlı faaliyetler dışındaki faydasız görevlendirme ve batıl adetlerine son vermiştir. Doğal olarak böylesi teşkilatlanmaya sahip Mekke'deki müşrikler, konum, menfaat ve çıkarlarına dokunacak her türlü davete şiddetli bir şekilde tepki gösterecekleri beklenen sonuçlar arasında idi.¹¹³⁷ Netice itibarıyla Hz. Muhammed'in tevhit ve kardeşlik davetine de bu yönde reaksiyon göstermişlerdir.

İslam dini ve esaslarını tebliğ ile görevlendirilmiş peygamberin tek ilah merkezli, âhiret hayatına yönelik ceza, tehdit ve müeyyidelere terhib yönlü sosyal bir nizamı getirmiş olması, cahiliye dönemi Kureyş liderlerini de son derece tedirgin etmiştir. Mevcut konum ve

¹¹³⁵ Abdulazîz ed-Dürî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, Çev: Hayrettin Yücesoy (İstanbul: y.y. 1991), 76; Ayrıca bk. Arı, *Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu*, 6.

¹¹³⁶ İlgili görevler için bk. İbn Hişâm, es-Sîre, 129-131; İbn Sa'd, et-Tabakât, 1/57-59; et-Taberî, *Tarihu't-Taberî* (Mısır: Dâru'l-Maarif, ts), 2/251.

¹¹³⁷ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 30-31;

dengelerini kökten değiştireceğini öngördükleri bu düzeni, menfaatlerinin son bulacağı kaygısıyla kabullenemediler. Bu durum, insanlık tarihi sürecinde peygamberlere karşı çıkanların akıbetine dair ipuçları da hatırlatılmıştır. وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِكُمْ

أَنزِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ “Biz ne zaman ki bir topluma bir uyarıcı gönderdiysek oranın zevk ve sefasına (sefahate) dalmış kişileri/halkları mutlak surette şöyle demişlerdir. “Biz, getirmiş olduğunuz dini tebliğe inanmıyoruz.”¹¹³⁸

İslam dini, Kur’ân ve sünnet perspektifinde onların meşru olmayan uygulamaları yanı sıra toplumda yaygın olarak kullanılan içki, kumar, dikili taşlar, fal okları gibi şeytani işlerin tamamına yasak getirmiştir. Sosyal düzeni inanç ve kültürel boyutuyla olumsuz etkileyen puta tapıcılık (eysar, muhacere¹¹³⁹) gibi inanç şekillerine Mekke’nin fethi ile birlikte son verilmiştir. Böylelikle İslam kanunlarının kabul edildiği yerlerde bu tür meşru olmayan faaliyet/inanışlara girişmenin âyet ve hadislerde belirlenmiş olan cezalarla karşılaşılacağı öngörü ve korkusu, toplumun belli bir kesimini gönülsüz de olsa zorunlu ıslaha yöneltmiştir. Terhib boyutuyla tehdidin caydırıcılık yönü ne kadar güçlü olursa olsun, müşriklerin lehine iman edenler için güzel sonuçlar doğurmuştur. Nitekim İslam dinine ait şer’i kanunlar fıtrata uygun ve uygulanabilir niteliktedir. Buna göre İslam, dininin ceza, had ve diğer bütün öğretileri, insan hayatının tüm yönlerini ihmal etmeden, bir bütün olarak nüzûl ve sîret ilişkisiyle düzenlemiştir.

Putperestlik, fal okları gibi batıl inançlara karşı cezaî tedbirler: Put (sanem), İslam inancına göre Allah’tan başka varlıklara heykel, suret, canlı olduğuna inanılan dini objelere ibadet etmek üzere ilah edinilen nesneler olarak tanımlanır.¹¹⁴⁰ Bu bağlamda cahiliye dönemi olarak tanımlanan İslam’ın zuhuru ile bu dine muhatap olan Arapların büyük çoğunluğu müşrik olduğu görülmektedir.¹¹⁴¹ Konuyla ilgili Kur’ân’ı Kerim, birçok âyette söz konusu devir insanı tarafından tapılan bu nesneleri isimleriyle “Asnâm, timsal (temasil), cibt, tağut, inas (ünsa), evsan, ensab gibi kavramlarla tanıtmıştır.¹¹⁴²

¹¹³⁸ Sebe’ 34/34; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 11/288-289.

¹¹³⁹ Tanım ve detaylı bilgi için bk. Arı, *Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu*, 179.

¹¹⁴⁰ es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/484-485. İsmail Karagöz vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 578; Ayrıca bk. el-En’âm 6/74; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/484-485.

¹¹⁴¹ Martin Lings, *Hiz. Muhammed’in Hayatı*, 10-70.

¹¹⁴² Bk. eş-Şuarâ 26/71; el-A’râf 7/138; el-En’âm 6/74; İbrâhim 14/35; el-Enbiyâ 21/57; Daha fazla bilgi için bk. Gül, *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*.

Cahiliye döneminde Kâbe duvarları içerisinde dâhil olmak üzere çevresinde üç yüz altmış civarı (her evde aileye ait olanlar dışında) put bulundurdıkları ve insanların pek çoğunun bunlara tapmak suretiyle putperest olduğu bilinmektedir. Onlara göre Kâbe’de bulunan en büyük put ‘hübel’ isminde bir insansı heykel idi, önünde fal okları bulundurulurdu. Arapların kendi elleriyle dikip taptıkları en önde gelen putlar: Lat, Menat, Uzza idi. Ayrıca bazı putların (hâşâ) Allah’ın kızları olduğuna dair inanışları var idi.¹¹⁴³ Putperestlik ve tapılan putlara yönelik tarihte geçen bilgiler çok fazla olduğundan çalışmamızda yukarıda verdiğimiz bilgilerle iktifa ediyoruz.

Cahiliye toplumunun batıl olan bu inanışlarından ayrıca ‘ezlâm’ diye isimlendirilen ve bir işe başlamadan önce üzerlerinde ‘evet-hayır; uygundur-uygun değildir’ gibi alternatif seçeneklerin yazılı olduğu okları çekmek üzere yol göstereceği inanılan (fal türü) bir uygulamaları vardı. Kur’ân’da iki âyette geçen ‘ezlâm’ şeytanın işi olarak nitelenerek, kötü ameller arasında zikredilmiş ve yasaklanmıştır.¹¹⁴⁴ Hadislerde de cahiliye döneminin batıl inanışlarından olan ‘ezlâm’ uygulamasının yasaklandığı İbn Abbas’tan gelen bir rivayetle anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁵ Cahiliye dönemi bu tür uygulamalar yolculuk öncesi, savaş kararında ikilemde kalınan durumlarda, evlenmek için kabul-ret, ticaret uygunluğu-değilliliği, zina mahsulü olduğu düşünülen şüpheli çocukların nesep bağının kime ait olduğu vb. şeylerde başvuru yapılan bir yoldu. İslam dini bu tür gaybı bilmeye teşebbüs¹¹⁴⁵ inanışları ne akılla ne de mantıkla ilmi gerekçelere dayanmadığından yasaklanmıştır.¹¹⁴⁶ İslam bu bağlamda akli kullanmaya, düşünmeye, tefekkür etmeye davet ederek, yapılan yanlış uygulamalara dikkati çekmiştir. Böylece İslam, cahiliye toplumunun bu anlamda başvurdukları yöntemin hayır ya da şerrin bilinmesine; nesep bağı sorgulanan çocuğun kime ait olduğunu fal oklarına müracaat ederek bilmenin mümkün olmadığına; iş ve işlemlerin açık deliller ile doğru bilgiye müracaat edilerek ulaşılabileceğini öğütlemiştir. İslam, tüm gayretleri sergiledikten sonra insanın tevekkül zırhına bürünerek, işlerini tek olan Allah’a havale etmek suretiyle mantıklı bir yönetime başvurulmasını tavsiye etmiştir.¹¹⁴⁷

¹¹⁴³ Lings, *Hiz. Muhammed’in Hayatı*, 320-327; en-Nahl 16/57; en-Necm 53/19-23; İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 13/266-270; Ayrıca bk. Murat Sarıcık, ‘Hübel’ Mekke’ye Ne Zaman Getirildi (Ekev Akademi Dergisi, Yıl, 11, Sayı: 32. 2007), 125-138.

¹¹⁴⁴ el-Mâide 5/3; el-Mâide 5/90; Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/44; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Tevîli Âyi’l-Kurân An Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 5/404-407. ¹¹⁴⁵ Buhârî, *Enbiyâ*, 8.

¹¹⁴⁵ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 11/136.

¹¹⁴⁶ Reşid Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 7/148-152.

¹¹⁴⁷ Âl-i İmrân 3/159; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/131-133. ¹⁴⁶⁹

el-Enbiyâ 21/22; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/84-85.

Kur'ân, “Göklerde ve yerde Allah’tan başka tapılacak ilahlar olsaydı (şunu kesinlikle bilirsiniz ki) yerin ve göklerin düzeni bozulurdu. (Bu da demek oluyor ki) Arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırmalarından münezzehtir”¹¹⁴⁸ buyurmak suretiyle insanlar arasında var olan din savaşları ve diğer anlaşmazlıkları dünya ve âhirette insanı cezaya muhatap kılacak gerek inanç/itikad gerekse dünyevi anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak suretiyle tevhit inancında birleşmeyi emretmiştir. Hz. Peygamberin evrensel mesajına tevhid bağlamında olumlu cevap veren putperest veya Hristiyan heyetler (Hicretin 9. Yılı, Medine döneminin sonları) topluca İslâm’a dâhil olmuş ya da İslâm’ın himayesi altına girmeyi talep etmişlerdir.¹¹⁴⁸

İrtidat-din değiştirmeye yönelik alınan cezaî tedbirlerin etkisi: İrtidat, fıkıh literatüründe dinden/İslâm’dan başka bir dine geçmek manalarında kullanılmaktadır. Kişinin dil ile İslâm’dan çıktığını ilan etmesi ile olabileceği gibi iman esaslarından bir veya bir kaçını inkâr etmesi ile de irtidat gerçekleşir.¹¹⁴⁹ İslam dininde genel kabul, dinini değiştiren kişinin ölüm cezası ile cezalandırılması olarak öngörülmüştür. Cezanın tatbik edilebilmesi için irtidat ikrarının şahitler huzurunda olup olmaması şartı konusunda ise ihtilafların olduğu görülmektedir.¹¹⁵⁰ Dinden irtidat eden kişinin öldürülmesi gerektiğini savunan bazı âlimler şu âyeti delil olarak وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فِيمُتَّ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا

getirmişlerdir:

وَالْآخِرَةُ...İçinizden (Müslüman iken) her kim dinden döner de sonra (kâfir olarak) ölürse, dünya ve âhiret (için biriktirdiği) ameli boşa gider...”¹¹⁵¹ Ayrıca Hz. Peygamberin “Dinini değiştireni/dininden döneni öldürünüz”;¹¹⁵² “Müslümanın kanı ancak şu üç şey sebebiyle helal olur. Evli olduğu halde zina eden, bir Müslümanı kasten öldüren kişi (cana can yani

¹¹⁴⁸ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 254.

¹¹⁴⁹ İrtidatla ilgili âyetler için bk. Maide 5/54; Âl-i İmrân 3/86; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'lKur'ân*, 2/73-75; el-Bakara 2/217; İtidat hakkında detaylı bilgi için bk. İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 12/264.

¹¹⁵⁰ Ebubekir Muhammed b. İbrâhim el-Nisaburi, İbn Münzir el-İcma' Tahkik: Ahmed b. Muhammed Hanif, (Aceman: Mektebetü'l-Furkan 1999), 175. Ayrıca bk. Bilmen, *Kur'ân'ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 4/9.

¹¹⁵¹ el-Bakara 2/217; İbn Âşûr, *Makasidu's-Sheriati'l-İslâmiyye* (Ürdün: Dâru'n-nefais, 2001), 2/335.

¹¹⁵² Hadisin farklı rivayetleri vardır. Hz. Ebubekir ile Hz. Ali'nin irtidat edenlere yönelik uygulamalarına dayandırılmıştır. Mesela bir rivâyeti şöyledir “Allah ve peygamberine karşı savaşmak üzere dinden ve itaatten çıkanları öldürün” şeklindedir. (Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 1)

kıyas) ve cemaatten kopup dinini terk eden kişi...” hadisleri bu bağlamda dayanak olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵³

İrtidat fiiline karşılık ölüm cezasının olmayacağını savunanlar اِنَّ الدِّينَ اَمْنًا تَمُّوا كُفْرًا وَتَمُّوا اٰمَنًا تَمُّوا كُفْرًا لَمْ يَكُنْ اِلَّا لِيَعْرِفُوْا لَهُمْ وَلَٰئِهٖ دِيْهِمْ سَبِيْلٌ âyetinin ilk bölümünde yer alan “*O inananlar (ki) sonra küfür/inkâr edenler, daha sonra tekrar iman edip tekrar inkâr edenler, sonra da inkâr/küfürlerini artıranlar/artırdılar...*”¹⁴⁷⁶ İman-küfür arasındaki git-gelleri ifade eden âyeti, yani bunun ilk etapta uygulanmaması gerektiği yönünde delil olarak göstermişlerdir.

Hiz. Muhammed’in İslâm’ı yaymaya başladığı ilk dönemlerde buna engel olmaya çalışıp Müslümanlara türlü işkenceler uygulayan müşrikler, Ammar b. Yasir’i de hedefe almışlardı. Baskı ve işkenceler karşısında dayanamayıp (sırf işkenceden kurtulmak için) onların istekleri doğrultusunda Lat ve Uzza’yı överek Hiz. Muhammed’in de aleyhinde konuşmak zorunda bırakıldı. Müşriklerin elinden kurtulunca da direkt Hiz. Muhammed’in yanına gelerek, durumu ifade etmiştir. Hiz. Peygamber ona: ‘Bu sözleri söylerken ne hissettiğini/niyetini’ sordu. Ammar ise bu sözleri sarfederken kalbinin imanla dolu olduğunu ifade edince; Hiz. Peygamber ona: “Eğer yine işkenceye uğrayacak olursan, aynı sözleri söylemende bir muhzur olmayacaktır” minvalinde cevap vermiştir.¹¹⁵⁴ Bu konuda âyeti kerimelerin مَنْ كَفَرَ بِاللَّيْلِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖ اِلَّا اَنَّهٗ مَنَّكَرٌ وَفَلَّهٗ مُطْمَئِنِّ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ كَفَرَ مِنْ كُفْرٍ مِّنْ اٰلٍ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ “mesajı da bu yöndedir. *Her kim iman ettikten sonra Allah’ı inkara sapacak olursa-kalbi imanlı iken, baskı altında kalanın durumu istisna olmak üzere inkara açarsa o zaman Allah’ın gazabı onlara yöneliktir...*”¹¹⁵⁵

Farklı rivâyet ve görüşlerle birlikte şu söylenebilir ki Kur’ân temelli bir medeniyetin Hiz. Peygamber tarafından inşası sürecinde dinde zorlamanın olmayacağına dair sure ya da âyeti kerimelerde birçok işaret vardır. Hiz. Muhammed, ahiliye döneminde insanlara bu bağlamda anlayışla muamelede bulunmuştur. Nitekim o, peygamberliğin ilan sürecinde

¹¹⁵³ Bûharî, *Cihâd*, 149; İ’tisam, 28; Ayrıca bk. es-Serahsî, *el-Mebsût*, 1/112. ¹⁴⁷⁶

en-Nisâ 4/137; Erdoğan, *Kur’ân ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, 173.

¹¹⁵⁴ Fayda, “Ammar b. Yasir”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/75-76.

¹¹⁵⁵ en-Nahl 16/106; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/442/443.

davasından vaz geçmesi için inanç başta olmak üzere yapılan bazı tekliflere karşılık,¹¹⁵⁶ “elKâfirûn Sûresi” ile onlara şu cevabı vermiştir: “*Sizin inancınız/dininiz sizindir, benim inancım/dinim de banadır.*”¹¹⁵⁷ Surenin genel muhtevasında herkesin kendi inancında özgür olduğunun işaretini vermiştir. Benzer şekilde diğer bazı âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: “*Dinde zorlama/baskı yoktur*”;¹¹⁵⁸ “*Hak/hakikat Rabbiniz katındandır. Artık/öylece isteyen iman etsin, isteyen de küfür/inkâr etsin...*”;¹¹⁵⁹ “*Rabbin dileyseydi, yeryüzündeki insanların tamamı mutlaka iman ederdi. O halde insanları inanmaları için sen mi zorlayacaksın?*”¹¹⁶⁰ Bu minvalde ne yapması gerektiği, âyetler rehberliğinde kendisine öğretilmiştir. Ancak Kur’ân’ı Kerim’de yer alan bir diğer âyeti kerimede “...Nitekim onlar sizi yakalayacak olsalar ya taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine (tekrar) döndürürler. O durumda bir daha kesinlikle kurtuluşa eremezsiniz”¹¹⁶¹ buyurduğundan hareketle, İslâm’dan önceki dinlerde bazı kişilerin ‘irtidat’ gerekçesiyle öldürülmüş olabileceklerini savunulmuştur.¹¹⁶²

Cahiliye dönemi, Hz. Peygamber ile birlikte onun ilk dönem ashâbı yani dört halife devrini çok yakından ilgilendirmektedir. Özellikle Hz. Ebubekir döneminde hortlayan irtidat faaliyetleri (ki bunlarla 632-633 yılları arasında ‘ridde savaşları’ yapılmıştır) sürecinde dinin öğretilerini savunmak amacıyla öngörülüp uygulandığını söylemek mümkündür.¹¹⁶³ İrtidat faaliyetlerine yönelik alınan cezai tedbirler açısından konuya bakıldığında, insan için en değerli şeyi olan ‘canına karşılık müeyyide söz konusu olmuştur. Bu sebeple cahiliye döneminde Müslüman olduğunu ikrar ettikten sonra, kalbinde nifak olan kişiler olsa bile, bunu can verme (öldürülme) endişesiyle dışarıya yansıtamıyorlardı denilebilir. Bunula birlikte mürtet için manevi sonuçlar da unutulmamalıdır. Örneğin Müslüman kimliğini kaybettiği gerekçesiyle içinde yaşamış olduğu inançlı insanlar arsında sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel gibi haklar bağlamda kayıplar, mürted açısından karşılaşılabileceği kaçınılmaz sonuçlar arasındadır. Ayrıca mürtedin Kur’ân’ı Kerim’in birçok âyetinde lanete uğrama gibi

¹¹⁵⁶ Bilmen, *Kur’ân’ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 8/4107-4018.

¹¹⁵⁷ Kâfirûn 109/6; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, 14/484-485.

¹¹⁵⁸ el-Bakara 2/256; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 4/546-562.

¹¹⁵⁹ el-Kehf 18/29; İbn Atıyye, *el-Endelüsî el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 3/510-514.

¹¹⁶⁰ Yûnus 10/99; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/268-269.

¹¹⁶¹ el-Kehf 18/20; İbn Atıyye, *el-Endelüsî el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, 3/505-510.

¹¹⁶² Aktan, *Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim Olgusu ve Kur’ân; Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2007), 416.

¹¹⁶³ Halide Aslan, *Dört Halife Devrinde Ridde Savaşları ve Fetihler, İslâm Tarihi 2*, <https://acikders.ankara.edu.tr> ; Hayati Ülkü, *İslâm Tarihi*, 5. Kısım (İstanbul: Çelik Yayınevi, ts), 272.

manevi cezalara muhatap kılınması, irtidat düşüncesinde ihtiyatlı davranmayı gerekli kılmıştır.

Farklı görüş ve tartışmaların sonunda cahiliye döneminde irtidat faaliyetlerine yönelik ceza ve tedbirlerle ilgili nihai değerlendirme şu şekilde ifade edilebilir. Kur’ân, İslam dininin temel kaynağı ve onunla birlikte hadislerle bütünlük içerisinde. Kur’ân’ın korunması, İslam dininin korunmasıyla aynı öneme sahiptir. Bu bağlamda Kur’ân’ın korunacağına dair zaten âyeti kerime vardır: *“Kesinlikle bilesiniz ki bu zikri (kitabı/Kur’ân’ı) biz indirdik ve mutlaka onu koruyacak olan da biziz.”*¹¹⁶⁴ Bu bağlamda sîret sürecine bakıldığında, Uhud savaşında Hz. Peygamber (a.s.) yaralanınca, Müslümanların büyük bir kısmı ‘Peygamber öldü’ gerekçe ve korkusuyla¹¹⁶⁵ kaçışıp dağıldıkları sırada (hatta ‘Muhammed gerçekten peygamber olsaydı ölmezdi. Atalarımızın inançlarına geri dönsek iyi olur diyenlerin olduğu¹¹⁶⁶ o anda) şu âyeti kerimenin ifadeleri kişilerin iman kalitesini yansıtmaları açısından çok önemlidir: *وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإَنْتُمْ مَاتَ اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْفَلْ عَلَى عَقْبِي هَٰذَا فَلَنْ يَضُرَّ اَلْشَّيْءُ اَوْ سَيَجْزِي اَلْشَّاكِرِينَ اَوْ قَتْلَ اَنْفَلَبْتُمْ عَلَى* “Muhammed sadece ve sadece bir

*elçi/resuldür. Ondan önce de (nice) elçi/resuller geldi gitti. (Şu halde) Eğer o ölür ya da öldürülecek olursa gerisin geriye (eski inanış/inançlarınıza) mi döneceksiniz? (Şunu bilesiniz ki) Kim geri dönerse, Allah’ın bu durumdan göreceği hiçbir zarar yoktur...”*¹¹⁶⁷ Yani esasında İslam ya da Kur’ân’ın korunmaya ihtiyacı yoktur. Buradaki esas gaye insanı korumaktır.

İnsan inanç ve maneviyatını kaybettiği an, cezalar onun için kaçınılmaz olacaktır. *وَمَنْ عَلَى عَقْبِي هَٰذَا فَلَنْ يَضُرَّ اَلْشَّيْءُ - اِنْ قَتْلَ اَنْفَلَبْتُمْ* “Herkim gerisin geriye eski inanışına rücu’ ederse, Allah bu durumdan hiçbir zarar görmez” (Âl-i İmrân, 144) minvalindeki ifadeler, mürtet olacak kişilerin kendilerinin olumsuz etkileneceğine dair işaret buyurmuştur. Peygamberler bu bağlamda insanın kurtuluşu için hakikatleri aynı şekilde göstermeye gayret etmişlerdir.

¹¹⁶⁴ el-Hicr 15/9; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 14/18-20.

¹¹⁶⁵ Klasik savaş kural ve tekniklerine bakıldığında insan gücü ile komutanın feraset/güç/tecrübe ve savaş stratejileri gibi hususlar, ordunun moral, motivasyon ve başarısı açısından oldukça önemli idi. Bu konuda örnek olacak kıssa, ‘Talut ve Calut savaşı’ olarak verilebilir. Nitekim Calut tüm bu özelliklere sahip kuvvetli ve mağrur bir şekilde Talut’un ordusu karşısında mübareze usulüyle kuvvetini sergilemek istediği sırada, Dâvûd (a.s.) tarafından öldürülmesinin hemen akabinde ordusu korkudan dağılmıştır. (el-Bakara 2/251; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/180-182.) Hz. Muhammed’in ashabının da benzer bir korkuya kapılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü ordular manevi güçlerini komutanlarından aldıkları anlaşılmaktadır.

¹¹⁶⁶ Muhammed Reşid Rızâ/ Muhammed Abduh, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Hâkîm (Tefsîrü’l-Menâr)* (Kahire: Daru’lMenar, 1947), 4/160; (Reşit Rıza, *Tefsîrü’l-Menâr*, 1973); Hey’et, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr*, 1/683-684; el-Bakara 2/217.

¹¹⁶⁷ Âl-i İmrân 3/144; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/201-203.

Kur'ân'ı Kerim'de mürtetlere yönelik öldürölme cezasına dair açık bir ifade bulunmadığı, fakat âhirette inkârcılara olduğı gibi mürtetlere de çok şiddetli bir azabın hazırlandığı haber verilmiştir.¹¹⁶⁸ Rivayet edilen haberler arasında yer alan ve mürtedin öldürölmesi gerektiğı yönündeki hadislerin toplumsal huzur ve güvenine yönelik olduğı da söylenebilir. Kararın bu yönde verilmesinin stratejik yönlü bir düşünceden kaynaklı olduğunu da ifade etmek mümkündür. Şöyle ki dinini terk eden kiş i, Müslümanları düşman kabul edeceğ inden dolayı, İslam'a karşı her türlü terör (hirabe) faaliyeti yürütme riski taşıyıp oluşturmaktadır. Alınan karar, toplumsal huzur ve barışı etkileyecek bu olasılığa karşı bir tedbir olarak da düşünülebilir. Nitekim öyle olunca, İslam ve müntesipleriyle savaş durumunda, düşmanlara istihbarat vb. konularda destek olmakla savaş suçu¹¹⁶⁹ işleyebileceğ inden, ceza bu şekilde (ölüm cezası olarak) öngörölümüştür.¹¹⁷⁰

3.6.4. İslamî ahlakın cezaya etkisi

Ahlak kurallarına dair Kur'ân'da muhtelif ayet ve surelerde malumat bulunmaktadır. Bunların bir kısmı bazı surelerde yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Bu surelerden biri de Hucurât suresidir. Hucurât sûresi Medine döneminde nazil olmuştur. Nüzül sebebine dair Temîmoğulları kabilesi mensubu bazı kiş ilerin Medine'ye gelip Hz. Peygamberle görüşmek için sergiledikleri kaba tavır gösterilir. Hz. Peygamber'in ahlak yönüyle insanları nasıl eğittiğini gösteren bir suredir. Surenin ilk bölümü iyi davranış ile güzel huyların nasıl elde edilebileceğine dair emirler içerirken, ikinci bölümünde kötü ve çirkin huyların yasaklandığına dair bilgiler aktarılmıştır. İlk ayetlerde hoşgörü ve saygıya bağılı kalındığı takdirde dönütlerin de olumlu olacağ ının; büyüklerin yanında kabaca davranıp bağırmanın ise toplumsal nezakete aykırı olduğ unun işaretleri Hz. Peygamberin sîretinde geçen bir örnek üzerinden verilmiştir.¹¹⁷¹

Sûre bağlamında her duyulan haberin araştırılmadan, fevri bir şekilde harekete geçerek olası hatalara düşmeden alınması gereken tedbirlere de vurgu yapılmıştır.¹¹⁷² Nitekim araştırılmadan gelen haberin yanlışlığı sonucunda savaş, düşmanlık, buğz ve adavet gibi birçok olumsuzluğa davetiye çıkartabilir. Fitne doğuracak her sonuç ise ilgili kiş ileri yani

¹¹⁶⁸ en-Nisâ 4/137; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 7/396-399.

¹¹⁶⁹ İlgili âyetler için bk. et-Tevbe 9/1-6; el-Bakara 2/191-194.

¹¹⁷⁰ Dalğın, *Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü*, Makâlât/1, 41-57. (<http://ktp.isam.org.tr>)

¹¹⁷¹ Emin Işık, "Hucurât Suresi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 18/278-279.

¹¹⁷² el-Hucurât 49/6; *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/146-148.

yanlış haberi getireni olduğu gibi gelen haberi araştırmadan yanlış karar vereni de ceza sarmalına muhatap hale getirir.

Sûrede ‘birbirleriyle çatışan iki Müslüman topluluğun barıştırılması;’ saldırganlığı sürdüren tarafa gerektiği takdirde kuvvet kullanılarak çatışmanın sonlandırılması emredilmektedir.¹¹⁷³ Buna göre fitne ve kavgaya götürebilecek etkenlere değinmeye gerek bile görmeden barıştırmaya vurgu yapılmış olması, Müslümanın kardeşleri için her zaman esenlik niyetiyle yaklaşım sergilemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hucurât sûrenin ikinci bölümünde toplulukların birbirlerine üstünlük iddiasının yersiz olduğuna; toplumların birbirlerini hor görmemeleri ve birbirleriyle alay etmemeleri; tecessüs edip başkalarını aşağılamamaları, çirkin ve küçük düşürücü lakaplar takmamaları yönünde talimatlar verilmiştir.¹¹⁷⁴ Bu uyarıları dikkate almayanların ‘zalimler’ olarak nitelenmesi kuşkusuz Yüce Allah’ın sevmediği sınıfa dâhil olmayı ifade etmektedir.¹⁴⁹⁸ Bu sonuç doğal olarak ceza ile ilişkilidir demek mümkündür.

Hucurât sûresinde ayrıca insanlarla ilgili olumsuz düşünce ve zan beslemenin, gizli kusurları araştırmanın, gıybetin, laf ile çekiştirmenin ‘ölmüş kardeşinin etini yemeye’ benzetilmiş olması, kötü huy ve alışkanlıklardan çıkması muhtemel günahlardan korunmayı dolayısıyla cezadan kurtulmanın formüllerinden kabul edilebilmektedir. İslâmi ahlâk ve edebin önemli ilkelerinin belirlendiği surede insanların bir erkekle bir kadından yaratıldığı, eşit şartlara sahip olduklarını, varsa üstünlüğün takvada olduğu vurgulanarak hukuk ve ahlak ilkelerine ayna tutmuştur.¹¹⁷⁵

Hucurât suresi özelinde birkaç örnek verildi ise de Kur’ân ve sünnette ahlak ilkelerine dair benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin Lokmân sûresinde Anne-babaya iyi davranmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, sabırlı olmak, böbürlenmemek kibirlenmemek, başkalarını küçümsememek, mütevazı olmak gibi ilkelere işaret edilmiştir.¹¹⁷⁶ el-Hümeze sûresinde de nüzûle sebep olan bir olay üzerine evrensel çapta bazı ahlâk kurallarına dikkat çekilmiştir.¹¹⁷⁷ Bunlara; ‘insanları arkadan çekiştirip kötülemek

¹¹⁷³ el-Hucurât 49/9; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/150-153.

¹¹⁷⁴ el-Hucurât 49/11; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 13/153-157. ¹⁴⁹⁸ eş-Şûrâ 42/40.

¹¹⁷⁵ Emin Işık, “Hucurât Suresi”, *İslam Ansiklopedisi*, 18/278-279.

¹¹⁷⁶ Lokmân 31/12-19; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 11/49-60.

¹¹⁷⁷ İlgili ayetlerin nüzulüne sebebiyet teşkil eden durumun İslâmiyetin gelişme yönüyle katettiği mesafe karşısında endişeye kapılarak Hz. Peygamberi engellemek için bazı tedbirlere başvuru (Velid b. Muğire, Ahnes b. Şerik, Muğire veya Ümeyye b. Halef gibi müşrikleri) Hz. Muhammed başta olmak üzere

veya karalamak; yüzlerine karşı hakaret etmek ya da dolaylı şekilde alay edip küçük düşürmeye çalışmak; sözle veya kaş-göz, el-kol işaretiyle kişilerin şeref ve haysiyetiyle oynamaya yeltenmek ve bu kötü davranışları adet haline getirmek örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁷⁸ Kalem Sûresinde aynı şekilde ahlâk kurallarına dikkat çekilmiştir. Başkalarını laf ile çekiştirmek, insanlar arasında söz taşımak-getirip götürmek, iyiliğin ortadan kalkmasına yönelik çaba içerisine girmek, saldırganlık ve kabalık sergilemek gibi kötü davranışların ahlâk ilkelerine aykırı olduğu vurgulanarak yasaklanmıştır.¹¹⁷⁹

3.6.5. Yalancı şahitliğin cezaya etkisi

Cahiliye döneminin İslam ahlak kurallarına uygun olmayan tüm adet uygulamalarının yasaklanmış olduğu çalışmada ifade edilmiştir. Bu durum, Hz. Muhammed'in bu konuda *"Dikkat edin, cahiliye dönemiyle ilişkili olan her şey ayaklarımın altındadır. Cahiliye döneminden kalma her çeşit kan davası; cahiliye faizleri ayaklarımın altındadır"*¹¹⁸⁰ buyurmasıyla anlaşılmaktadır. Ancak Hz. peygamber, cahiliye toplumunun dönüşümünde (varsa iyi) ahlaki değerleri koruyup olumlu yönde geliştirmeye adımlar atmıştır. Mesela, insani değerler açısından kişinin haysiyetine zarar verecek olgulara mahal bırakmamak üzere, toplumda kin/nefrete zemin oluşturan suizan gibi şüpheli suçlama olasılıklarını bertaraf etmek için şahitlik müessesini getirmiştir.¹¹⁸¹ Buna göre Hz. Muhammed'e bir dava getirildiğinde öncelikli olarak taraflardan şahitlerini getirmelerini talep etmiştir.¹⁵⁰⁶ Konu bağlamında şunun da ifade edilmesi yerinde olacaktır ki ceza ve mükâfat başlıklarının birçok konuyu ilgilendirmesinden (ilişkili olmasından) kaynaklı hemen her kavram, altında açıklamama gerektirir niteliktedir. 'Şahitlik' konusu da bu kategoridedir. Nitekim Kur'ân'da *"Allah rızası için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik yapan kimseler olunuz."*¹¹⁸² Âyeti ile *"Yalan yere şahitlik yapmaktan uzak durun"*¹⁵⁰⁸ gibi âyetler, şahitlik konusunda kişiyi, adaletli olduğu takdirde mükâfata; yalan şahitlik durumunda ise azaba çarptıracağına dair örnekleri temsil niteliğindedir. Yalan yere yapılacak şahitlik ya da verilecek ifade, sanıklara yönelik yanlış

müslümanların ileri gelenlerini gözden düşürmeye çalışmalarından olduğu anlaşılmaktadır. (bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 23/402)

¹¹⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/233.

¹¹⁷⁹ es-Süyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Baskı yeri ve tarihi yok, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye), 204.

¹¹⁸⁰ el-Bûtî, Said Ramazan, *Fıkhu's-Sire* (Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1972), 331.

¹¹⁸¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne, Âyet ve Hadislerle İslâm İlmihali ve İslâm Hukuku*, Tercüme: Tayyar Tekin (İstanbul: Pınar Yayınları, 2009), 2/334-336. ¹⁵⁰⁶

Ebû Dâvûd, *Akdiyye*, 22, IV, 37-39.

¹¹⁸² el-Mâide 5/8; *İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/126-130. ¹⁵⁰⁸
el-Hac 22/30.

karar verilmesinin önünü açacaktır. Bu durumda kul hakkı devreye girecek, dolayısıyla tanıkların İlâhî huzurda hesap vermeleri gerektiği durumunu ortaya çıkartacaktır. Hatta çerçeveyi biraz daha genişletilecek olursa, yalan ifade ve şahitlik ortaya çıktıktan sonra mağdurların yakınları harekete geçerek, yakınları aleyhine çıkan sonuç ve yaşanan mağduriyetin hesabını sorma hakları olduğunu hissedeceklerdir. Sonuçta fitne ve fitnenin öldürmeden daha beter olduğu¹¹⁸³ haberi kuvvetle muhtemel hayata geçerek, insanların belki de birbirlerini öldürmesine zemin hazırlayacaktır.

Yalancı şahitliğin dünyevi ve uhrevi cezaları vardır. Bu konuda Hz. Ebubekir'in (r.a.) Hz. Muhammed'den duyduklarını anlattığı şu rivayetten anlaşılmaktadır. “Hz. peygamber: “*Büyük günahların en büyük olanını size haber vereyim mi?*” Diye sordu. Biz de, “Buyur ya Resulullah!” diye karşılık verdik. Bunun üzerine Hz. Muhammed (a.s): “*Allah’a ortak koşmak ve ana-babaya asi olmak*” dedikten sonra; “*Dikkat edin, yalan söylemek ve yalan yere şahitlik yapmak (da en büyük günahlar arasındadır)*” buyurdu. Son cümleyi o kadar tekrarladi ki, biz o’nun kendisini üzmemesi için “keşke sussa” diye temenni ettik.¹¹⁸⁴

Evlilik müessesesi, zina suçlaması, borçlanma gibi durumlarda nüzûl bağlamında sünnette uygulamalı şahitlik sistemini aktif bir şekilde sahada yansıtılmıştır. Zina suçlama/iddiasında bulunanların en az dört şahit getirmeleri şartı konmuştur. Böylece olası iftiraların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu konuda alınan tedbirlerden biri ile ilgili âyeti

“*Kadınlardan fuhuş*” وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكَ إِنْ مَسَسَتْهُنَّ فَاسْتَشْهِدُوا عَ لِيْهِنَّ اَرْبَعَةً
kerimler şöyle buyurmuştur:

(*kötü fiil/zina*) yapanlara yönelik söylentilere karşı aranızdan (olayı görmüş) dört kişiyi şahit وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَالْجُلْدُ لَهُمْ ثُمَّ إِنْ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ فَلَا جُنْدَ لَهُمْ وَلَوْلَا لَهُمْ شَهَادَةُ
olarak getiriniz.”¹¹⁸⁵

أَبْدَأَ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “*Namuslu/iffetli kadınlara iftira suçlamasında bulunanlar, dört şahit getirmedikçe onlara seksen sopa vurunuz. Daha sonraki süreçlerde yapacakları şahitlikleri de asla kabul etmeyiniz. Ki onlar yoldan çıkıp sapan günahkârlardır.*”¹¹⁸⁶ İslam’ın şahitlik konusunda getirdiği yeni sistem, günahsız kadınları iftiradan korumak üzere müfterileri önce sabıkalı kategorisine alması (sosyo-psikolojik ceza açısından) sonra şahitliği kabul

¹¹⁸³ el-Bakara 2/191; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/295-300.

¹¹⁸⁴ Bûharî, *Şehâdât*, 10.

¹¹⁸⁵ en-Nisâ 4/15; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/384-387.

¹¹⁸⁶ Nûr 24/4; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 4/164-165. ¹⁵¹³

Hey'et, Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr*, 4/54.

edilmeyenler listesine dâhil etmesi üçüncü olarak da seksen sopa cezası ile de tehtid/tecziye edilmiş olması, işin doğru yapılması, hükmün isabetli verilmesi açısından oldukça etkili olmuştur. Bu yönüyle yeni sistemle, olası cinâyetlerin önüne geçmekle beraber, aile birlikteliğini tehlikeye sokacak dedikodu, iftira gibi fitnelerin de önüne geçilmiştir.¹⁵¹³

3.7. Sirette Yargılama Sistemine Dair Adil Tutumun Etkisi

Adalet, İslam dininin temel ilkesi mahiyetindedir. Hz. Muhammed'in gönderilmiş olduğu toplum inkârcı, putperest olmasına rağmen, zamanla Kur'an'ın çizdiği istikamette yol almayı kabul eden kişilere özel ahlak edinimi sağlamıştır. Hz. Muhammed, kendisine intikal eden yargılama ve davaları dinleyip karara bağlarken, âyetlerin verdiği emir doğrultusunda suçlu ve mağdurun leh ve aleyhinde ne gerekiyorsa, haddinde, adil bir şekilde davranmıştır. Dünyevi boyutla yapılması gerekenleri uyguladığı gibi kendisine intikal eden hukukî davalarda uhrevî müeyyideleri de hatırlatmıştır.¹¹⁸⁷ Âyeti kerimeler yargılama ve cezaya yönelik adalet ve dengenin nasıl olması gerektiği konusunda şöyle buyurmaktadır: “*Şâyet (kıyas vb.) ceza ile karşılık vermeyi kararlaştırırsanız, sadece (misli oranında) size yapılan haksızlık miktarı ile cezalandırabilirsiniz.*”¹¹⁸⁸ Bu bağlamda kişilerin kendi aleyhlerinde oluşmuş suç/zarara karşı adalet çerçevesinde ve hukuki kurallar rehberliğinde cevap vermesi yine adalet gereği bir haktır.¹¹⁸⁹ Denge bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan biridir.

Âhiret yönüyle ne cennetle mükâfatlandırılacaklar ne cehennemle cezalandırılacaklar sonsuza gömülmüş/bitmiş vasfıyla haşr edilmeyeceklerdir. Yani bu dünya hayatı sonlanan kişi için ‘hayatı bitmiştir’ demek yerine ‘aynı ruha sahip olmakla birlikte âhirete göç etmiştir’ ifadesi daha doğru olacaktır. Allah (c.c.) Kur'an'da 113 surenin başındaki besmelelerde (bir surede de ortalarda olmak üzere) 114 yerde olduğu gibi, ilk surenin başında da kendisini “*Rahman ve Rahim*”¹⁵¹⁷ olarak tanıtmaktadır. Biz kullarına bu sebepten olsa gerek ilk surenin ilk âyetinde Rahmeti her şeyi kuşatan bir yaratıcıya, “*Rahmet ve şefkati kendisine ilke edinen*”¹⁵¹⁸ (Allah'a) kul olduğumuzdan ilk kelime olan “Hamd” ile şükretmeyi öğretmiştir. Başkasının vasıtasıyla değil kendi kendini adaletli olarak tarif eden ve bu vasfı insanlara da emreden¹¹⁹⁰ bir yaratıcı, şüphesiz mutlak adalet sahibidir. Bu durumu teyit eden âyetlerden

¹¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Nüzûr*, 1; Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 5/458.

¹¹⁸⁸ en-Nahl 16/126; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/432-437.

¹¹⁸⁹ Bardakoğlu, “Hak”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 15/139-151. ¹⁵¹⁷ el-Fatiha 1/2. ¹⁵¹⁸ el-En'âm 6/12.

¹¹⁹⁰ en-Nahl 16/90; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 3/415-418.

biri Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz Allah, hiçbir kimseye zerre miktarı haksızlık yapmaz.”¹¹⁹¹ Allah'ın kullara va'd ettiği mükâfatlar konusunda iyilere iyilikleri ölçüsünde adil davranacağına vurgu yapmıştır.

Ahlak kavramı, aynı zamanda kişisel ve toplumsal yapıda birlik ve düzeni, eşitlik ve hakkaniyetle insan haklarına saygı çerçevesinde yaşamayı sağlayan erdemler bütünü olarak da tanımlanabilir. Fıkıh ve hadis kaynaklarında ‘ahlak,’ ‘adalet’ kavramıyla iç içe ve yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir.¹¹⁹² Hz. Peygamberin ahlakını birçok âyette övgüyle işleyen Kur'an'ın¹¹⁹³ yanı sıra, onu tanıyanlar da ahlakının Kur'an olduğunu ifade etmeleri bu denklemle ilişkilidir.¹¹⁹⁴ Nüzûl-sîret ilişki ve ikilisinin birbirini destekleyici veya tamamlayıcısı olarak düşünüldüğünde, ahlak ve adalet bağlamında Hz. Muhammed'in insanlık için bir rol model olduğu anlaşılabacaktır. Cahiliye döneminde fakir, kimsesiz, soylu olmayan birinin öldürülmesi durumunda genellikle kısas süreci çeşitli sebeplerden dolayı sağlıklı yürümezdi. Fakat öldürülen kişi soylu ise onun yerine onlarca hatta kabilenin tamamı vahşice katledilirdi. Hz. Peygamber ise ayet merkezli hükümle bu adaletsizliği ortadan kaldırarak her alanda olduğu gibi cana canda da eşitliği sağlamıştır.¹¹⁹⁵

Kur'an'ı Kerim de hakkaniyete ulaşmak için adaleti dayanak olarak delil kılmıştır.¹¹⁹⁶ Hak kavramı konusunda kişi, kendi çıkarı yönünde bir hüküm verilince memnun olur; hüküm aleyhinde olunca, hükme itiraz eder. Sergilenen bu gibi haksız tutuma karşılık Kur'an, “zalim” olarak niteleme yapmıştır.¹¹⁹⁷ Allah Resulünün gönderildiği toplum, bu yönüyle değerlendirildiğinde büyük oranda zalim olarak tanımlanabilecek durumda idi. Fakat o, cehalet içerisinde yüzen devrin insanlarına büyük bir sabırla İslam medeniyetini tanıtarak, kale duvarı mahiyetindeki adalet ve kale kapısındaki hak medeniyetini oluşturdu.

Kur'an'ı Kerim'de kişinin zerre miktarı iyilik ya da kötülük işlemesinin karşılığını mükâfat ya da bildiğimiz anlamıyla ceza göreceği haber verilmiştir.¹¹⁹⁸ Kur'an'ın bu haberi

¹¹⁹¹ en-Nisâ 4/40; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/50-51.

¹¹⁹² Mustafa Çağrı, “Adalet”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), 1/341-343.

¹¹⁹³ el-Kalem 68/4.

¹¹⁹⁴ Müslim, *Müsfîrîn*, 139.

¹¹⁹⁵ ez-Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, Çev: Ali Şafak (İstanbul: Timaş Yayınları, 1993), 2/459.

¹¹⁹⁶ el-A'râf 7/159, 181; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/92-93.

¹¹⁹⁷ Nûr 24/48-51; Adaletle ilişkili diğer âyetler için bk. el-Mâide 5/8; en-Nisâ 4/3; el-Âl'i İmran 3/75; elMû'minun 23/71; Yûnus 10/54; el-Enbiyâ 21/47; ez-Zümer 39/64; en-Nisâ 4/129.

¹¹⁹⁸ el-Zilzâl 99/7-8; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 5/616-617.

vermesi, adalet dâhil, hayatın tüm alanlarını çevreleyen bir kontrol mekanizmasının işlediğini göstermektedir. Hesap gününde yapılması muhtemel itirazlara karşı adeta bir kamera kayıt cihazına benzer mahiyette *وَأَنَّ عَلَىٰ كُمْ لِحَافَظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ ۖ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ* “Oysaki sizi gözetleyen muhafızlar, kıymetli kâtipler vardır. Onlar yaptığınız her şeyden haberdardırlar.”¹¹⁹⁹ İfadelerinin buyurulması adalete yöneliktir. Yani buna göre kayıt dışı (işlenmemiş) herhangi bir fiile karşı cezanın verilmeyeceğinin de işareti olduğu anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamberin sîret süreci ve öncesinde güvenilir olmasının etkisiyle, gayrimüslimler de mahkeme için kendisine başvuruda bulunuyorlardı. Nitekim o, mahkemeye getirilen zanlıların etnik kimlik, din, ırk, renk, cinsiyet gibi farklılıklarına bakmaksızın hüküm verdiği bilinmekte idi. Konu bağlamında bir örnek vermemiz konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Müslim’in (Buseyr bin Yesar’dan rivayetle) sahihinde geçen haberde rivayet şu şekilde aktarılmıştır: Harisoğulları’ndan Abdullah b. Sehl el-Ensari ve yanında Muhayyisa bin Mesut’un da olduğu bir günde, (o dönem Müslümanlarla barış içinde olup halkı Yahudi olan) Hayber denilen yere gittiler. Oraya vardıktan sonra her biri şehrin içinde kendi iş ve işlemlerini yapmak üzere farklı yerlere gitmek üzere ayrıldılar. Süreç içerisinde biraz zaman geçtikten sonra Abdullah b. Sehl’in öldürüldüğü (cesedi bir göletin içerisinde görülünce) ortaya çıktı. Hayber’e beraber geldikleri yol arkadaşı Muhayyisa, onu defnedip Medine’ye döndü. Maktulün kardeşi ile amcasının oğlu Muhayyisa’yı da yanlarına alarak Hayber’de konu hakkında araştırma yaptıktan sonra Hiz. Peygambere Abdullah’ın öldürüldüğü yer konusunda bilgi arzında bulundular. Amaçları Hayber’de Yahudilerce öldürüldüğünü ispatlamaktı fakat ellerinde somut herhangi bir delil yoktu. Bunun üzerine Allah resulü, Maktulün yakınlarına; “Abdullah’ı öldürenlerin Hayber Yahudileri olduğuna dair ölen akrabanız için katillere ceza/diyet ödetmek üzere elli defa yemin etmek konusunda ne dersiniz?” demesi üzerine onlar: “Ya Resulallah, orada vuku bulan bu olaya ne şahit olduk ne de oradaydık. Buna nasıl şahit olup yemin edebiliriz.” dediler. Bunun üzerine Allah resulü onlara: “Bu durumda Yahudiler, sizin iddia ettiğinizin tersi şekliyle elli kere yemin edip beraat etmelerine ne dersiniz?” dedi. Onlar da “Onlar kâfir bir topluluktur. Biz onların yeminlerine nasıl olurda güven getirip kabul ederiz” dediler. Hadisi rivayet eden kişi, Hiz. Peygamber’in

¹¹⁹⁹ el-İnfitâr 82/10-12; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/560-561.

adalet ve hakkaniyet sergileyerek, şüpheli olan bu durumu sulh yoluyla çözdüğü, maktul yakınlarına diyeti kendisinin ödediğini rivayet etmiştir.¹²⁰⁰

Yukarıda örneğini vermiş olduğumuz olay, daha detaylı bir şekilde farklı kaynaklarda da rivayet edilmiştir. Söz konusu olayı araştırmak üzere Medine'ye giden maktulün yakınları, olayın yaşandığı yerde Hayberli Yahudilere Allah adına yemin ederek, Abdullah İbn Süheyl'i kendilerinin öldürdüğünü iddia ettiler. Buna mukabil Yahudiler de Allah'a yemin ederek onu kendilerinin öldürmediğini söylediler. Durum Allah resulüne anlatılınca *"Bu işin ucunda onlara ya diyet ya da savaş açmaktır"* dedi ve Hayberli Yahudilere bu yönde haber gönderdi. Hayberli Yahudiler ise cevaben yemin edip iddiaları reddedince, devlet hazinesinden diyeti kendisi ödedi.¹²⁰¹ Bu örnek olaya vb. vak'alara sîret nüzûl bağlamında (adalet konusunda) insanlığa ışık tutacak nitelikte olan âyetlerin de açık ifadeleri bulunmaktadır: *"...Şahsınızın ya da anne-babanızın veya yakın akrabalarınız aleyhine dahi olsa adaleti kaim kılınız, şahitliği Allah için yapınız..."*¹²⁰² buyurulmuştur. Hz. Peygamber de (olaya şahit bulunamadığından) her iki tarafın da kendilerinin haklı olduğu yönündeki yeminlerini duyduktan sonra sulh yolunu seçerek olayı kapatmıştır. Burada âyet ışığında sîrette uygulanan adaletli yargılama usulü, Yahudi veya ötekisi olsun, şahit yoksa 'zulmedilmez, aksine örnek davranış sergilenir' ilkesin gereğini yapmanın sonucudur. Allah resulünün bu şekilde karar vermesine oradaki Yahudiler "Muhammed, hakikaten tıpkı Musa peygamberin yaptığı gibi (adaletli) hükmetmiştir." dedikleri rivayet edilmiştir.¹²⁰³

İslam dininin yargılamaya yönelik verdiği cezai (mali/bedeni) hükümlerin yanı sıra, manevi yönde vicdan ve nefis muhasebesine de tabi tutarak, cezanın farklı boyutlarını göstermiştir. Mesela *"Allah'tan sakının ve çocuklarınız arasında adaletli davranın,"*¹⁵³³ hadisi şerifinden, çocuklar arasında tesis edilecek adaletin gerek sevgi-ilgi gerek miras paylaşımında olsun huzuru sağlayacağı, dolayısıyla cezaya sebebiyet teşkil eden haset, kıskançlık, zulüm vb. olumsuzlukları bertaraf edeceği anlaşılmaktadır. Diğer yönde sevgi, ilgi ve paylaşımada adalet boyutuyla eksiklik hisseden taraf, huzursuzluk çıkartma eğilimine gidecektir. Birçok ailede bu durum söz konusudur ama (sevgi dozunda bile farklılıktan şüphelenen taraf) Kur'ân'da geçtiği için örnek vermeyi uygun gördüğümüz Hz. Yûsuf ve kardeşlerinin

¹²⁰⁰ Müslim, *Kaseme*, 3.

¹²⁰¹ İbn Mâce, *Diyyât*, 28.

¹²⁰² en-Nisâ 4/135; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 5/73-76.

¹²⁰³ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/123. ¹⁵³³

Müslim, *Hibe*, 13,14.

kıssasında olanlar gibi acı, hasret, gurbet ve gözyaşı getirecektir.¹²⁰⁴ (Hâşâ) bu örnekte Hz. Ya'kûb'un (a.s.) adaleti noktasında şüphemizin olmadığını; bu durum karşısında diğer kardeşlerin olası şüphesini bertaraf edecek tedbirlerin önüne geçemediği yönündedir. Hz. Ya'kûb, süreci hakkıyla yönetmeye çalışsa da Hz. Yûsuf'un (a.s.) diğer anneden olan kardeşlerinin şüphesi yaklaşımı sonucun acı, hasret, gurbet ve gözyaşı olmasını değiştirmemiştir. Buna benzer olayların peygamber kıssalarında zikredilmiş olmaları, insanların ibret almalarını sağlamıştır/amaçlamıştır.¹⁵³⁵ Kıssalar bu yönde ders ve ibret verici olarak insanların zihin dünyasında canlandırılmış olmasaydı, benzer durumlar için tedbir noktasında acemilik-eksiklik yaşanabilirdi. Dünya hayatı boyutuyla, insanın karşısına tecrübe ya da kıssası anlatılmamış her bir sıkıntılı olayda (ilk defa tecrübe edilmesinden kaynaklı) yanlış kararlar vermek suretiyle, azap ve cezalara muhatap olasılığı ortaya çıkmaktadır.

Genel itibariyle insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar insan mal/servet toplamağa meyilli olduğundan¹²⁰⁵ haber verilmiştir. Adalet bağlamında çocuklar arası miras dağılımı söz konusu olduğunda yapılacak dengesiz bir dağılımın (günlük hayatta da medyaya haber konusu olan birçok örneği vardır ki) cinâyet, kan davaları, hapis cezası vb. bela ve cezalarla karşı karşıya bıraktığı görülmektedir. Adaletin hüküm sürmediği bir yerde zulüm hâkim olur. Allah ise zalimleri sevmez”¹²⁰⁶ âyeti de bu çerçevede nasıl davranılması gerektiği yönünde yol belirleyici niteliktedir. Adaletin uygulanmadığı yerde zulüm hüküm süreceğine göre, zalimin alacağı netice de ancak azap yönüyle ceza olacaktır.

Aile hayatına yönelik kadınlara (eşlere) adaletli davranmak gerektiği de Kur'ân'da tavsiye edilmiştir. Buna örnek olarak şu âyeti kerimeleri verebiliriz: “*Yetim olan kızlarla (evlenip, aralarında) adaletli davranmaktan korkarsanız, diğer (evli olmayan) kadınlardan ikişer, üçer veya dörder şeklinde nikâhlayabilirsiniz. Bu durumda (birden fazla eş alıp da) aralarında adaleti uygulamayacak olursanız, o halde tek eş ya da sahip olduğunuz bir tek cariye ile yetininiz.*”¹²⁰⁷ Adaletin çok hassas bir terazi gibi hesaplanıp, gereğinin yapılması istenilen bu uyarının ardından, genel manada insan fıtratının bu konuda adaleti tesis ve sürdürülebilir halde devam ettirmek için tek eşliliğe işaret edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuda adaleti sağlamanın çok zor olduğu da ifade buyurulmuştur: “*Ne kadar çaba*

¹²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/423-425. ¹⁵³⁵ Yûsuf 12/111.

¹²⁰⁵ Âl-i İmrân 3/14; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/26-30.

¹²⁰⁶ Âl-i İmrân 3/57; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 5/456-459.

¹²⁰⁷ en-Nisâ 4/3; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/336-340.

gösterseniz gösterin kadınlar (birden çok eş) arasında adaleti sağlayamazsınız.”¹²⁰⁸ Çünkü gönül muhakkak içlerinden birine farklı değer verecektir. Bu durum da adaleti ilgilendirir. Nitekim aile, toplumun en temel yapı taşı olduğundan çıkan her bir sorun kartopu etkisiyle çevreyi etkilemektedir. Aile içerisindeki adalet tesis edilmediği takdirde huzursuzluğa yol açacaktır. Eşlerin veya ailedeki diğer fertlerin birbirleriyle olan olumsuz sürtüşme/husumeti, sürece geniş aile bireylerini de dâhil ettiğinden, genel manada dünya huzurunu da olumsuz etkilemektedir. Dünya huzurunun sağlıklı işlemediği yerde, onu tetikleyen tüm sebeplerin arkasında kul hakkı gibi bir etkenin olması da kişiyi manevi boyutuyla ceza kapsamına almaktadır. Buna göre bireyler, huzurlu bir ailede yetişirse toplum huzurlu ve müreffeh olur. Huzursuz ve kargaşanın olduğu ailede ise çocuklar hırçın, suç işlemeye meyilli, uyuşturucu bağımlılığına yatkınlık gibi birçok kötü alışkanlık ve tavır içerisine girebilecek; gerek ailesine gerek topluma dünya hayatı boyutuyla büyük acılar yaşanmasına sebep olabilmektedir.¹²⁰⁹ Adalet tesis edildiği takdirde ise olası bu tehditlerden birçoğu vuku bulmamaktadır.

Hz. Âişe’nin rivayet ettiği bir hadiste; Beni Mahzun kabilesi kendi müntesiplerinden hırsızlık yapan bir kadının durumundan oldukça endişe etmeleri sebebiyle Usame b. Zeyd’i aracı (şefaathçi) kılmaları üzerine Hz. Muhammed’in “*Allah’ın belirlediği cezalardan birinin uygulanmamasına karşı aracılık mı yapıyorsun?*” diyerek tepki göstermesi, cahiliye toplumunun zayıf ve kimsesizlere yönelik cezaî tatbikleri uyguladıkları fakat zengin ve soylulara karşı ise kayırmacı tutum takınmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum haksızlık olarak nitelemiştir.¹²¹⁰ Rivayetin sonunda Hz. Peygamberin: “*Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun elini keserdim*” demek suretiyle cahiliye zihniyetinde var olan ayrımcılığı, en yakınındaki birini örnek vererek yıkmayı amaçladığı ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁴²

Suç ve cezaya dolaylı olarak etkiliymiş gibi görünen fakat meydana gelen haksızlıklar neticesinde cereyan edip fitne, kavga, yaralama, öldürme gibi sonuçları meydana getiren risk grubunda bulunan tüm olgular Hz. Muhammed tarafından yasaklamıştır. Borç gibi sıradan bir muamelenin dahi ileride doğurabileceği toplumsal kargaşanın önüne

¹²⁰⁸ en-Nisâ 4/129; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 2/224-226.

¹²⁰⁹ Mustafa Taşdemir vd. *Bağımlılıkla Mücadele Stratejik İletişim Belgesi* (Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2019), *bagimlilik-ile-mucadele-stratejik-iletisim-belgesipdf.pdf*; Hüseyin Ağca, *Ailede Eğitim* (YY., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2015), 12-130; İsmail Karagöz, *Aile ve Gençlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2014), 119-154.

¹²¹⁰ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/123. (Bu durumun sebebine yönelik Hz. Peygamber: “Müminin ruhu, ödeninceye kadar borcuna takılı kalır” buyurmuştur. Ebû Katâde’nin ilgili borcu üstlenmesi sorunu çözmüş, akabinde Hz. Peygamber cenaze namazını kıldırmıştı) ¹⁵⁴² Müslim, *Hudûd*, 9; Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 3/539.

geçilmesi düşüncesiyle Hz. Peygamber, öldüğünde borcu olduğu gerekçesiyle bir kişinin cenaze namazını kıldırılmamış olması, ilgili tedbirler kapsamındadır.¹²¹¹ Bu tutumuyla, alacaklıların olduğu gibi borçluların da kendilerince haklı olduklarını savunacakları ihtimali çerçevesinde, yani taraflara yönelik olası bir zulüm girişiminin önüne geçmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

3.7.1. Cezalara misliyle karşılık vermenin etkisi

İslam dininin cahiliye toplumunu hukuk yönüyle dönüştürmek üzere uyguladığı prensiplerden biri de (caydırıcılık temelli) suça misliyle mukabele yöntemidir. Kur'ân'da bu konuyla ilişkili yaklaşık dokuz âyet; hadislerde üç civarı rivâyet bulunmaktadır. İslâm'ın inşa edilen yeni medeniyet hukukunda ceza, adaletin vaz geçilmez bir parçası olmuştur. Suçluyu cezalandırırken, yapılan haksızlığa; işlenen suç fiiline karşı 'denklik' ilkesi ve (aşırılığa kaçmadan) adaletli kararlar alınmış; haksızlık ve zulüm içeren tüm fiil/oluşumlar yasaklanmıştır. Zulüm işleyenlere ise kıyamette cezaî müeyyideler va'd edilmiştir.¹²¹² Cezaya yönelik getirilen bu sistem, bir yönüyle kamu düzen ve huzurunun güven içerisinde kalmasını hedefleyip sağlarken, diğer yönüyle kişilerin şahsiyetini de koruduğu anlaşılmaktadır. İlgili sistem adaletinin işleyişine ilişkin, âhîret boyutuyla hesap gününde kurulacak hassas terazinin mazlumun hakkını en ince noktasına kadar talep edileceğini ortaya koymaktadır. Hadis-i şerifte konuyla ilgili şöyle buyurulmaktadır: “Öyle bir hesap olacak ki boynuzu olmayan koyun için boynuzlu koyuna kısas uygulanacaktır”¹²¹³

Yargılama, ceza belirleyip hüküm verme gibi dünya ve âhîret hayatını ilgilendiren hemen hemen her alanda bizlere örneklik teşkil eden Allah resulü, sîret-nüzûl bağlamında âyetlerin talimatı doğrultusunda hareket ederek, hadislerin ilgili hükümlerde uyumunu da yansıtmıştır. Bu bağlamda sorunlara açıklık getirmeye çalışırken, âyet ve hadisleri ayrı ayrı değerlendirmemek gerekir. Nitekim Kur'ân, Hz. Peygamber'in örnekliğini haber vermek suretiyle her konuda kendisine uyulabileceği/uyulması gerektiği haber verilmiştir. *لَقَدْ أَنَا لَكُمْ...Peygamberin hayatında müminler için güzel bir örnek*¹²¹⁴ yol gösterici, rehber olduğuna dair haber vardır.

¹²¹¹ Müslim, *Ferâiz*, 14.

¹²¹² Müslim, *Birr*, 56; Sîret bağlamında ilgili konu için bk. Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 3/231.

¹²¹³ Tirmizî, *Kıyamet*, 2.

¹²¹⁴ el-Ahzâp33/21; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/328/332.

Başlık bağlamında âyetlerin suça karşılık ‘*misli oranında ceza hükmü*’, hadislerde kategoriler bazında

değerlendirilerek vaz’ edilmiştir. Buna göre (örnek) hadislerde hırsızlıkla ilgili olan suçlara karşılık olarak “hak sahibine hakkını geri vermek; suça karşı dengi ile karşılık vermek, ta’zîr cezasıyla cezalandırmak” şeklindedir. Ortalıkta gezen bir deveyi (davarı) saklamakla ilgili verilen hükümlerde, “haklıya hakkını vermek; misli ile cezalandırmak” yer almaktadır. Buna göre âyetler genel çerçevede ‘*cezanın misli ile verilmesi*’¹²¹⁵ yönünde rehberlik yapmış, hadislerde aynı şekilde “cezanın misli ile verilmesi” suçluya uygulanacak ceza seçenekleri arasında yer almıştır.

Hz. Peygamber’in suç işleyenlere yönelik Kur’ân’da ifade buyurulan “*cezanın misliyle karşılık verilmesi*” ilke ve kaidesi, sîret sürecinde bazı suçlara verilen karşılığı ile anlaşılabilir. Mesela kişiyi sarhoş edecek maddelerin kullanımına yönelik ceza uygulamalarında misli cezalandırmak nasıl olabilir? Sorusuna şöyle cevap vermek mümkündür ki içki/uyuşturucu içen birinin zihni melekelerini kaybetmesi, toplum içerisinde suç işlemeye açık hale gelmesi anlamına gelmektedir. Sarhoşluk veren maddeleri kullanan kişiler, bedenlerinde (genel itibarla) haz, zevk, keyif vb. duyguları yaşamak gayesiyle söz konusu maddeleri kullanırlar. Bedensel hazzın amaçlandığı bu yasaklı suça bulaşanların alacakları misli ceza da bu açıdan bedenlerine acı çekecekleri yöntemle ceza uygulanmak suretiyle mümkün olacaktır.

Tarih boyunca suç kaynaklı zararların mağdur açısından telafi edilmesi gayesiyle orantısız ceza çarptırım (kan davalarında katilin aile ve kabilesinden [masum oldukları halde] yakaladıklarını öldürmeleri gibi) örnekleri vardır. İnsanı en güzel biçimde yaratan Allah, toplumdaki ihtiyacını en iyi bilen olması hasebiyle, bu bağlamda ceza hukukunu ‘denklik’ prensibi üzerine, (toplumun maslahatı gereği bina etmiştir. Ceza ve yargıda adaletle yönelik bilgi veren âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: *وَلْيَجْزِمْ نَكَاحُكُمْ شَنْهُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّ تَغْدِلُوا* “Bir kavme

karşı var olan kininiz, sizleri adaletsiz davranmaya sevk etmesin.”¹²¹⁶ Cezaya misliyle karşılık verilmesi, cezaya muhatap olan kişinin hatta akraba ve çevresinin kabul ve itaati açısından önemlidir. Dengesiz (adaletsiz) verilecek bir hüküm, halk ile yönetimi karşı karşıya

¹²¹⁵ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 12-13; Müslim, *Birr*, 56; Sîret bağlamında ilgili konu için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 1/637.

¹²¹⁶ el-Mâide 5/8; es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 5/219-222.

getirip kargaşa ortamına sebep olasılığı doğabilecek zincirleme ceza yaptırımları açısından önemli ve tehlikelidir.

Sîrette suça karşılık misliyle ceza prensibi hakkında; Hz. Peygamber'in suç işleyenlere yönelik Kur'ân'da ifade buyurulan “*cezanın misliyle karşılık verilmesi*”¹²¹⁷ talimatına yönelik sîret uygulamasında sarhoşluk veren maddelerin kullanımına dair uygulamaları misli cezalandırmaya daha önce de örnek olarak vermiştik. Bu bağlamda sarhoşluk veren maddeleri kullanan kişilerin, bedenlerinde keyif hissi veren duyguları yaşamak gayesiyle kullandıklarını; bedensel hazzın amaçlandığı bu yasaklı suça bulaşanların alacakları misli ceza da (bu açıdan) bedenin acı çektirilerek uyarılması olarak uygulandığı savunulmuştur. Bu sebeple keyif almak gayesiyle bedensel düşünceden sıyrılarak rahatlamak gayesiyle suça bulaşan kişileri, bedeni acıyla uyararak cezalandırmak, Hz. Peygamberin ceza metod/prensipleri arasında yer almıştır. Hırsızlık suçlarında misli ceza ile cezalandırmak da bu minvalde değerlendirilmiştir. Hırsızlığa konu olan ürünün misli ile ödetilmesi sîret bağlamında denklikle verilen cezalara verilebilecek örnekler arasında olduğu daha önce de zikredilmiştir.

Kur'ân'ı Kerim'de suça aynı oranda veya misli karşılık ilkesiyle (bir kısmı bu dünya hayatına diğer kısmı da âhiretle) ilgili, dokuza yakın âyetin olduğu görülmektedir.¹²¹⁸ Cezaya yönelik karşılık nasıl olmalı ve kötülüğe mukabil hangi tutum sergilenmesi gerektiği; ceza hukukuyla ilgili fıkhi hükümlerin kararlaştırılması hususunda, Kur'ân'daki şu âyetler en iyi dayanak olarak kabul edilebilir. “*(Size yapılan) Kötülüğe karşılık (ceza verecekseniz), ancak yapılan kötülüğe karşılık denk gelen ceza verilir. Ama her kim af yolunu tutar/bağışlar/sulhu seçerse, onun da cezaî mükâfatı Allah'a aittir. Şüpheli yok ki O, (Allah) zulmedenleri sevmez. Haksızlığa/zulme uğradığı gerekçesiyle (suçluyu) cezalandırıp karşılık veren kişiye gelince, onlara (tercihlerinde serbestlik sağlanmalı) yol açık bırakılmalıdır. Kınama ve cezaya müstehak olanlar ancak zulmedenler, yeryüzünde fesat/bozgunculuk/azgınlık sergileyenlere yöneliktir. Onlara elem dolu, çetin azaplı bir ceza vardır. Ama (buna mukabil her şeye rağmen) herkim sabır gösterir ve affedici olursa, (o kişi için) bu azim ve irade gerektiren bir durumdur.*”¹²¹⁹ Benzer ifadeleri buyuran bir diğer âyette şöyledir: “*...(Savaşılması) Haram*

¹²¹⁷ eş-Şûra 40/42; es-Süyûtî, *ed-Dürrü 'l-mensûr fi 't-tefsîr bi 'l-me'sûr*, 5/164-167.

¹²¹⁸ el-Bakara 2/94; el-En'âm 6/160; el-Mü'min 40/40; en-Nahl 16/126; el-Hac 22/60; en-Neml 27/90; el-Kasas 28/84; Yûnus 10/27; eş-Şûra 42/40; ed-Süyûtî, *ed-Dürrü 'l-mensûr fi 't-tefsîr bi 'l-me'sûr*, 5/164-167.

¹²¹⁹ el-Şûra 42/40-43; es-Süyûtî, *ed-Dürrü 'l-mensûr fi 't-tefsîr bi 'l-me'sûr*, 5/167-168

olan aylarda kurala riâyet etmeyip saldırana karşılık, saldırı vardır. Buna göre kim size karşı bir saldırı gerçekleştirirse, o saldırıya dengi ile karşılık verip siz de saldırın...”¹²²⁰

Yukarıda vermiş olduğumuz âyetlerde daha çok dünya hayatına yönelik işlenen suçlara karşı (aşırıya kaçmadan) misliyle ceza verilebileceği bilgi ve ruhsatı verilmiştir. Bu bağlamda içerdiği mesaj itibariyle daha çok âhiret hayatına işaret eden; insanın dünyada iken yaptığı amellere misliyle (iyiliklerin karşılığı mislinden daha fazla olacakken, kötülüğe sadece misli oranda ceza ile) karşılık verileceğine ve hiçbir amelin zayi edilmeyeceğine dair âyet örnekleri de vardır. Bu âyetlerden bazıları şöyledir: *مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امِّ ثَالِثًا وَمَنْ* *فَلْ يَجْزَى الْإِلَٰهَ مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ* *جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ* *“Her kim (huzurumuza) bir iyilikle gelirse ona yapmış olduğu o iyiliklerin on katı (ecir) vardır. Aynı şekilde her kim (huzurumuza) bir suç/günah/kötülük ile gelirse ona da getirmiş olduğu kötülüğün (misli) dengi ile ceza vardır. Ve onlar zulme uğratılmazlar (yaptıklarının karşılığını bu şekilde alırlar).”*¹²²¹ Âyette kötülüğün karşılığına misliyle yani birebir karşılık va’dedilmişken, İslam dinin önerdiği inanç, salih amel, tutum ve davranışlara karşılık ise örnek âyette on misli olacağı bildirilmiştir. İyilik ve hasenat kişilerin dünyadaki maddi ve manevi durumlarına göre âhirette on kat olabileceği gibi çok daha fazla da olabilir. Örneğin İslam’da cihadın nihai hedefi şehadet yani Allah yolunda can vermektir. Sîret sürecinde yaşanmış bir kıssada en değerli varlığı olan canını Allah için feda etmek üzere peygamberin çıkacağı seferde onunla birlikte cihad etmek üzere katılmak isteyen gence, Allah resulünün; gencin arkasında ağlayan (yardıma muhtaç derecede yaşlı/hasta) anne veya babasının olduğunu öğrendikten sonra *ارْجِعْ* *عَلَيْهِمَا فَاضْرَحْهُمَا* *كَمَا أَبَوْكَتَهُمَا* *“Onlara geri dön ve onları ağılattığın gibi o şekilde güldür”*¹²²² şeklinde talimatı, amellerin öncelik değerini de ortaya koymaktadır. Bu hadiseye göre o gencin Allah resulünü dinleyip anne ve babasını razı etmek üzere geri dönmesi, sevap açısından cihat etmekten daha önemli olduğunu göstermektedir. Fakat aynı soru ve sorunlar için Hz. Peygambere gelen farklı sahabilerin aldığı farklı-her biri kendine özel cevaplar¹²²² bu konuyu da ilgilendiriyor olabileceğinden, mutlak manada cihat ya da anne-babaya bakmak arasındaki derece farkını kesinlik ifadeleriyle belirtmek bizim açımızdan mümkün değildir. Yani amaç/hedef en büyük ecir olan

¹²²⁰ Bakara 2/194; (Dünya hayatına yönelik ceza konularını işleyen âyetler için ayrıca bk. en-Nahl 16/126; Hac 22/60.

¹²²¹ el-En’âm 6/160; ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l Veciz Âle Hemişi’l-Kur’ân’il-Azim*, 151. ¹⁵⁵⁴

Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 31.

¹²²² Bûharî, Hac, 4, *İman*, 1-18; Müslim, *İman*, 135; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 40,41; Sîret bağlamında ilgili örnekler için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 4/492.

cihad/şehitlik makamı iken, evde bakıma muhtaç anne ve babanın ağlamalarını dindirmenin cihattan daha fazla mükâfat kazandırabileceği, (kişinin özel durumu göz önünde bulundurulduğundan) mükâfat ve ceza yollarının çok boyutlu olabildiğini göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz bu örnek cihadın diğer salih amellerle kıyasını yapmak veya İslam'da çok önemli olan 'cihad' konusunu tartışmaya (hâşâ) açmak değildir. Peygamberlerden sonraki en yüksek makamın şehitlerde olduğuna inanıyoruz. Buradaki maksadımız amelin hangisine ne kadar fazla sevap verileceğinin üst sınırının ucu açık olduğuna dair ifadeye yöneliktir. Bazen zenginler köle azad ederek, zekât vererek, sadaka-î cariyeye kapsamında insanlara sosyal tesisler (yollar, hanlar, saraylar, köprüler...) inşa ederek cenneti hak ederken, bazen susuzluktan ağzı kurumuş bir köpeğe su vermekle cennet elde edilebilmektedir. Diğer tarafta bir kediyi aç-susuz bırakıp hapsedmekle de sonucun cehennem cezası olabileceği (örnekleri pekiştirmekle) rivâyetler arasında yer almıştır.¹²²³

Dünyada işlenen iyilik ve kötülüklere karşılık nasıl bir karşılık verileceği veya ceza sisteminin nasıl işleyeceğine yönelik âyetlerden birinde şöyle buyurmaktadır: *“Mallarını Allah yolunda infak edip harcayanların durumu (şuna benzer), yedi adet başağı çıkan ve her başak içinde yüz tane bulunan bir tohum bitkisi gibidir, Allah dilediği (dileyen) kimseye kat kat fazla verir...”*¹²²⁴ İyilik ve kötülüğe niyet hususunda Hz. Peygamber'in hadislerinde şöyle buyurulmuştur: İstendiği halde yapılamayan kötülükler/günahlar yazılmayacak ve karşılığında herhangi bir cezaî müeyyide uygulanmayacaktır. Düşünülen kötülük fiiliyata dönüştürülüp uygulanacaksa buna da misli neye tekabül ediyorsa bir günah yazılacaktır. Tam aksi durumda ise kişinin yapmayı düşünüp de gerçekleştiremediği (gücünün yetemediği) her düşüncesi için bir sevap/iyilik; düşünülen iyilik yapıldığı takdirde en az on mislinden yedi yüz misline katlanarak (bazı rivâyetlerde yedi yüz mislinden sonra da katlanarak devam eder şeklinde) yazılır.¹²²⁵

Âyet ve hadislerde kişilere karşı suç/kötülük işlendiği takdirde, cezanın misliyle olması gerektiği ifade edilirken, 'mağdur kişi kalkıp kendi mağduriyeti ölçüsünde karşı tarafı kendi alacağı kararla cezalandırması' şeklinde anlaşılmamalıdır. Tabi ki zulüm ve haksızlık karşısında kişi kendini savunma hakkına sahiptir; zillate ve haksızlığa razı olmayacaktır.

¹²²³ Müslim, *Birr*, 15; İlgili sîret açıklamaları için bk. Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 7/646.

¹²²⁴ el-Bakara 2/261; Ayrıca bk. el-Mü'min 40/40; Yûnus 10/27; en-Neml 27/ 89, 90; el-Kasas 28/84; el-En'âm 6/160.

¹²²⁵ Müslim, *İmân*, 203-207; Sîret sürecinde Vâbisa b. Ma'bed el-Eslemî bir gün Peygamber Efendimize kötülüğün ne olduğunu sorması üzerine verdiği cevap için bk. Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 3/67.

Kendisine karşı sergilenen saldırı ve azgınlıklara karşı aşırılığa kapılmadan faillerin cezalandırılmaları yönüyle intikamını yetkili merciler vasıtasıyla alacaktır. Yani kamu düzen ve huzuru açısından kişilere şahsi bir misillime yetkisi olmadığından, mahkemenin verilecek kararları beklencektir. Sonuçta mağdur, failin işlediği suça karşılık cezayı şahsi kararıyla uygulayarak değil, yetkili makamlar vasıtasıyla hakkını arayıp gerekli ceza uygulamalarını talep ederek neticeye ulaşacaktır.¹²²⁶

Kur'an'ı kerim'de وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ اِنَّهُ لَوَّاعٌ بِالظَّالِمِينَ

“kötülüğün cezası, o kötülüğe denk gelecek bir kötülüktür, kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun ecri Allah'a kalmıştır. Allah zalimleri sevmez.”¹²²⁷ ile takva sahibi kişiler arasında sayılan وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ... “Öfkelerini yutar/yenerler; insanları da affeder/bağışlarlar”¹²²⁸ gibi âyetlerin her biri kendi bağlamında değerlendirildiğinden çelişkili olarak düşünülmemelidir. Verilen ilk âyette kötülüğe karşı kötülükle muamele vurgusu yapılmış ise de aynı âyetin devamında affetmeye yönelik atılacak adımın daha faydalı/karlı olacağı vurgulanmıştır. İslam dini kaynaklarında affetmeye teşvik, fitne ateşinin söndürülmesi açısından önemsenmiştir. Günah işleyen kişinin de cezalandırılmaktan çok pişman olup kötülükleri terk etmesi yönünde kendisine fırsatlar sunularak topluma kazandırılması için yapılan tavsiyeler de bu minvalde değerlendirilmiştir.¹²²⁹ Zalimin zulmü ile azgınlığını artıracak ve düşmana karşı küçük düşürülecek affetmeler ise mekruh olarak nitelenmiştir.¹²³⁰

İşlenen bir takım suçlara karşı âhirette verilecek cezalar arasında, Kur'an âyetlerine konu olan eski kavimlerden bazı kâfirlerin, iman edenlere yönelik zalimce uygulamalarına karşılık kendilerine verilecek cezalar da zikredilmiştir. Derin çukurlar kazıp inançları sebebiyle tek bir Allah'a inandıklarından dolayı içi ateşle doldurulduktan sonra müminlerin (imanlarını terk etmedikleri için) yanmalarını seyreden zalimlere (Ashabü'l-Uhdud'a) yönelik kıyamette misli bir cezanın onlar için hazırlandığı âyeti kerimede haber verilmiştir: “İç

¹²²⁶ el-Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevazın, *Letaifu'l-İşarat* (Kahire: Dâru'l kütübü'l-Arabî, ts), 5/351-352.

¹²²⁷ eş-Şûrâ 42/40. Âyette geçen “kötülüğe karşılık ceza; ona denk gelecek bir kötülüktür” verilecek karşı cezaya da kötülük” denmesinin sebebi, yapılan fiil mağdur açısından üzüntü verici ve kötü olduğundan dolayı verilecek karşılığında faile üzüntü verici ve kötü sonuç doğuracağı sebebiyledir.

¹²²⁸ Âl-i İmrân 3/134; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 6/56-60.

¹²²⁹ en-Nisâ 4/149; Âl-i İmrân 3/134; Nûr 24/22; Furkân 25/63.

¹²³⁰ Hz. Peygamberin uyguladığı şer'i cezalar konusunda geniş bilgi için bk. Zübeyde Şen, *Hz. Peygamber'in Uyguladığı Şer'i Cezalar* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

alevlerle dolu yanan ateş çukurlarını hazırlayanlar mahv oldular!”,¹²³¹ “İmanlarından dolayı mümin erkekler ile mümin kadınlara işkence çektirip de sonrasında tövbe etmeyenler, işte onları yakıcı azabı olan ‘cehennem’ beklemektedir.”¹²³² Hadislere de merhametten yoksun kalacak olan azgın ve inkârcı kişilere yönelik, âhîret hayatında kendilerine verilecek ceza hakkındaki uyarı şu ifadelerle aktarılmaktadır: “Merhamet etmeyen kişiye merhamet edilmez;”¹²³³ “İnsanlara karşı merhamet göstermeyen kişiye Allah da merhamet göstermez.”¹²³⁴ ‘Merhamet göstermeyene merhamet gösterilmeyeceği’ vurgusu, günahın/zulmün işlendiği an içerisinde Allah’ı unutanların aynı ceza ile unutulacak olması benzer bir yaptırım olarak adalet ilkesini yansıtmaktadır. Bu tehditler zalimlere misliyle bir akıbeti işaret etmektedir.

3.7.2. Zarara zararla karşılık vermeye yönelik tedbirlerin etkisi

İslam dininde hataları affetmek, temel erdemlerden biri olarak kabul edilmiştir. Dürüstlük, sadakat vb. erdemler İslam’ın dünyada kabul görüp diğer inanç sahiplerinin düşünce yapısına olumlu etki etmiştir. Düşünce yapısına nasıl etki ettiğine dair sorulacak bir soruya verilecek cevap; teknolojinin gelişmemiş olduğu dönemlerde İslam’ın dünyada yayılmasına katkı sağlayan tüccarların gayrimüslimlerle yaptıkları alış-verişte sergiledikleri dürüstlük olarak değerlendirilebilir. Gemi ve muhtelif seyahat araçlarıyla dünyanın değişik bölgelerine giden dönemin Müslümanları, dürüst davranarak milletlerin düşünce ve inanç yapılarına etki etmişlerdir.¹²³⁵

Hiz. Muhammed, sîret sürecinde kendisine intikal eden şikâyet ve davalarda, olayın vuku bulduğu ilk anda mağdur tarafın (olayın ve acının tazeliği sebebiyle) intikam almak gaye/niyetiyle olası kalkışmalarına yönelik yatıştırma metot/teknikleri ortaya koyup kurallaştırmıştır. Böylece kan davaları gibi toplum içerisinde kin, nefret, husumet ve düşmanlığa (zincirleme usulle-dolaylı gerekçelerle) yani suç/cezalara sebep olacak faaliyetlerin de önüne geçilmesini sağlamıştır.

¹²³¹ el-Burûc 85/4, 5; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/301-308.

¹²³² el-Burûc 85/10; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 14/30-310.

¹²³³ Bûharî, *Edep*, 18; Ebû Dâvûd, *Edep*, 145; Bir seferinde çok sevdiği torunlarını öperken Peygamberimizi gören bir bedevînin, “Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız.” demesi üzerine Hiz. Peygamberin sîret sürecindeki tepkisi için bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 3/91.

¹²³⁴ Müslim, *Fezail*, 66; Tirmizî, *Birr*, 16; Bûharî, *Tevhid*, 2.

¹²³⁵ Meltem Akıncı, “Müslüman Tüccarların Orta İtil’deki İslâmlaşmaya Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 21/39, (2020), 21/1129-1153.

Toplumsal dönüşüm ve düşünce yapısının değişimine engel olup olumsuz yönde etki eden temel faktörlerden biri de insanın tabiat ve çevreye zarar vermesidir. Bu tür faaliyetlerde bulunan kişiler kendi çevreleri başta olmak üzere komşu ve toplumlarıyla sorunlar yaşarlar. Zarara uğrattıkları kişi de aynı şekilde kendisi de karşılık olarak savunduğu hakkını gerekli mercilere danışmadan almaya kalkıştığı takdirde, intikamı kısas şeklinde düşünmek suretiyle olaylar daha da büyür ve kötü sonuçlara zemin hazırlar. Bu ve benzeri durumların meydana gelmesini engellemeye yönelik Hz. Peygamberin topluma uyarıları olmuştur. Hadis-i şerifteki “Zarar (menfaat elde etmek üzere zarar vermek) yoktur. Verilen zarara karşılık, ‘dirar’ (menfaat beklemeden [zarar] vermek) yoktur.”¹²³⁶ Buna benzer sorunlardan kaynaklı anlaşmazlıkların ‘İslam hukuk ve kuralları’ çerçevesinde çözülmesinin gerektiğini çalışmanın muhtelif başlıkları arasında/altında ele alınmıştır. Buna göre toplumsal karışıklık, kişilik hakları, ortaklık vb. alanlarda oluşabilecek anlaşmazlıklara ya da haksızlıklara yönelik Hz. Peygamberin mağdurların karar noktasında muhayyerlik durumları,¹²³⁷ hacr (hakların kaldırılması/kısıtlanması; hakları kullanamama ehliyetsizliği¹²³⁸), şuf’a, hudut, kısas, zararın tazmin edilmesi, ilgili keffâretler vb. birçok konuda hadis ve uygulamaları yol gösterici olmuştur.

Toplumda şiddet ve intikam duygusu insanları her zaman kutuplaştırmış, ayrıştırmış ve birbirine düşman etmiştir. İslam kültüründe ise bu yönde yapılması gerekenlere dair kıssalarda yer verilmiştir. Hz. Yûsuf’un kardeşleri, kendisine yönelik şiddet uygulamış, eziyet etmiş hatta onu öldürmeyi planlamışlardı. En nihâyetinde köle olarak satmak suretiyle bulundukları yerden, kimsenin tahmin edemeyeceği bir yere göndermişlerdi.¹²³⁹ Yıllar sonra Mısır devletinde Bakanlık ve yüksek makamlar elde edince, kardeşlerini istese öldürebilecek ya da) şiddetli bir şekilde cezalandırabilecek konumda olduğu halde bunu yapmamıştır. Yani zarar verene, zararla karşılık düşüncesinin tam aksine affetme yolunu tercih etmiştir. Bu yaşananların sonucu ceza boyutuyla kardeşlerini müeyyideye maruz bıraktığı varsayımı üzerinden hayal edilecek olursa, Hz. Yûsuf, kardeşleri ve onların çocuklarıyla kan davalı veya husumetli olmaları kaçınılmaz hale dönüşürdü. Yani her husumet yeni bir husumeti; verilen her zarar başka bir zararı doğurmuş olurdu. Kartopu gibi büyümeye müsait bu olasılıkları

¹²³⁶ İbn Mâce, *Ahkâm*, 17; Sîret sürecinde Hz. Âişe ve Hz. Safiyye arasında vürud sebebi olan mesele için bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 5/299-302.

¹²³⁷ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 3; Müslim, *Kaseme*, 32.

¹²³⁸ Yûnus Apaydın, “Hacir”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1996), 14/513-517.

¹²³⁹ Seyyid Kutub, *Fi-Zilali ’l-Kur’ân*, 4/2027.

suhuletle kontrol altına almak, peygamberlerin sîretinden verilen örneklerden ders çıkarmak suretiyle kişiyi dünya ve âhirete yönelik olası ceza ve azaptan selim (sâlim) kılacaktır.

Kişiye verilen zarara aynı şekilde zararlar karşılık verilmediğinde, “suç eğilimi olan kişilerin önü kötülük işlemeye açık mı kalacaktır?” gibi düşünceleri akla getirse de aslında durumun öyle olmadığını sîretteki örneklerden anlamak mümkündür. Nitekim zerre miktarı kötülük yaptıkları takdirde insanların karşılığını görecekları haber verilmiştir.¹²⁴⁰ İman sahibi bir insan, Kur’ân ve sünnetten anlaşıldığı üzere Allah’a kavuşup huzurda hesap vereceğini bilir ve ona göre tedbirli hareket eder. Komşusunun şerrinden emin olunmayan kişilerin, yani zarar verici yapıda olanlar, manevi boyutla zulme uğrattıkları kişilerin bedduasına; İlâhî ceza olan lanete maruz kalma vb. cezalandırılma ile de karşılaşma riski bulunmaktadır. Toplumda kargaşa çıkartmaya engel/tedbir mahiyetteki manevi cezaî müeyyideye yönelik sözlerinde Allah resulü şöyle buyurmuştur: “*Her kim (toplum ve çevreye) zarar veriyorsa, Allah da o kişiyi zarara uğratar. Ve her kim başkasına (insana, hayvana, tabiata) eziyet veriyorsa Allah ada ona eziyet eder.*”¹²⁴¹ Başka bir hadiste: “*Mümin bir insana zarar veren kişi lanete uğramış ve Allah’ın rahmet/merhametinden kovulmuştur.*”¹²⁴² buyurulmak suretiyle zarara karşılık zarar verme düşüncesinden terhib yapılmıştır.

3.8. Toplumsal Huzurun Sağlanmasına Yönelik Tedbirlerin Cezaya Etkisi

3.8.1. Katl-kazf-zina-hırsızlık-hirabe

Bu başlıklar hakkında gerekli bilgiler çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir.

3.8.2. Maddi (bedeni-malî) cezaların etkisi

İslam dinine göre işlenen bir takım günah ve hatalara karşı uygulanan keffâretler ceza olarak tanımlanır. İşlenen günahın telafisi için kişiye mali ya da bedeni ceza olarak nitelenmektedir. Keffâret cezaları genel çerçeveye ile değerlendirildiğinde kişiyi temize çıkardığından ibadet hükmündedir. Nitekim tasaddukta bulunmak, kurban kesmek, oruç tutmak, köle azat etmek gibi uygulamalar ibadet bağlamında oldukça önemlidir. Bu cezalar toplumun lehine olduğu gibi kişinin nefsinin dizginlemesi, gûnahtan sonra iyilik yaparak kalbini temizlemesi kendi açısından da önemlidir. Bu konuda âyet ve hadisler, öneme binaen

¹²⁴⁰ el-Zilzâl 99/7-8; Ebi Abdullah, Muhammed b. Abdullah ibn ebi ez-Zemenin, *Tefsiru’l-Kur’ân’i’l-Aziz* (elFaruk’ul-Hadis, 2002), 5/153.

¹²⁴¹ Saffet Köse, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 145; Ebû Dâvûd, *Kada*, 31; İbn Mâce, *Ahkâm*, 7.

¹²⁴² Tirmizî, *Birr*, 27; Hz. Peygamberin Medine pazarını teftiş ederken sîret sürecinde bir satıcıya gösterdiği tepki hakkında bk. Hey’et, *Hadsilerle İslâm*, 3/507-508.

rehberlik yapmaktadır. “...Çünkü iyi ameller, kötülükleri (ve günahları) yok eder.”¹²⁴³ Hadisi şerifte de: “Kötülük/günah işlediyseniz akabinde onu imha edecek iyilikte bulununuz.”¹²⁴⁴ şeklinde buyurulmuştur.

Diyet vb. cezaların tayin edilip uygulanması insan açısıyla olumlu hikmet olarak değerlendirilmelidir. İslam, servetin sadece belli kişilerin tekelinde toplanmasını reddeder. İnfak, paylaşma ve sadakaya dayalı, toplumun yararına olan bir ekonomi sistemini benimser. Bunlarla birlikte ekonomik anlamda muhtaç bireylere nefes aldırarak bir diğer sistem olarak keffâret cezalarını da önemser. Keffâret; Allah’ın emredip sınırlarını belirlediği bir ibadeti terk etmek ya da belli yasakları çiğnemek suretiyle harama bulaşmaktan kaynaklı fiillere karşı türleri ve miktarları belirlenmiş cezai yaptırım olarak tanımlanabilir.¹²⁴⁵ Cezaların bir kısmı bedeni/ibadet ya da mali bir kısmı da ukubata yönelik (cezalar) olarak belirlenmiştir. Mutlak ceza gibi algılsa da Allah, kişileri çıkmazda bırakmamış, cezadan kurtarmak amacıyla, işledikleri günahlara karşılık (imkânları ölçüsünde) bedeni ya da mali yollarla kurban kesmek, oruç tutmak, köle azat etmek ve sadaka vermek gibi uygulamalarla telafi fırsatı tanımıştır. Kişiler, dünya hayatında işlemiş oldukları bir takım hata ve günahlara karşılık keffâret cezalarını öderken, sosyo-ekonomik dengenin sağlanmasına doğrudan veya dolaylı katkı sağlarken, işledikleri günahlara karşı hatalarını affettirmek ve uhrevi cezadan kurtulmak ümidiyle harekete geçmektedirler.

Yardımlaşma, kardeşlik-dayanışma ve barış gibi güzel hasletler kazandığı düşünüldüğünde, cahiliye toplumunun keffâret benzeri bir sisteme ihtiyacı olduğu söylenebilir. Çünkü bu tür cezalar, toplumsal barışı, ekonomik canlanmayı, zengin fakir arasındaki makası daraltmayı, bireyler arasında gelir transferi, gelir dağılımını, adaleti, bireyler arasında ülfet ve muhabbeti sağlama gibi yönleriyle olumlu etki etmektedir. Hırsızlığı, soygunculuğu, hasedi, kıskançlığı, toplumsal çekişme ve kargaşa gibi kötü düşünce, eylem ve planlardan da kurtulmaya destek olmaktadır. Keffâret cezalarıyla ilgili kesin hüküm içerisinde seçenekler sunularak, muhayyerlik imkânı da tanınmış, bu bağlamda mutlak surette kişi gücünün üstünde cezai bir yükü cezalandırılmamıştır.

İbadette belirlenen kuralları ihlâl eden kişinin ödemesi gereken (kendisine gücü nispetinde tercih hakkı verilmiş) ceza türleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹²⁴³ Hûd 11/114; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 3/304-306.

¹²⁴⁴ Tirmizî, *Birr*, 55.

¹²⁴⁵ Halil Abdülkerim Gönenç, *el-Mevsuatü ’l-Fıkhiyyetü ’l-Müeyyessere* (İstanbul: Saha Neşriyat, 1992), 2/329.

Keffârete sebep olan hata/Ceza Çeşidi		İmkân ölçüsünde tercih edilecek ceza çeşidi		
		1	2	3
Sosyal Hayat/Beşeri İlişkilere yönelik cezalar/ Keffâretler	İnsan ölümüne sebebiyet	Mü'min bir köle azat etmek	İki ay oruç tutmak	
	Yeminine sadık kalmamak	Bir köle azadı; On fakir doyurmak; On fakir giydirmek	Üç gün oruç tutmak	
İbadetlere yönelik cezalar/ Keffâretler	Hac ile ilgili ihlaller	Kurban kesmek; sadaka vermek; üç gün oruç tutmak		
	Kasten orucu bozmak	Bir köle azat etmek	İki ay oruç tutmak	Altmış fakiri doyurmak
Aile hayatına yönelik cezalar/ keffâretler	Zihâr Yemini	Bir köle azat etmek	İki ay oruç tutmak	Altmış fakiri doyurmak
	Cinsel münasebetin yasak olduğu dönemlere ilişkin cezalar	İlk ve son dönemlere denk gelme durumuna göre bir (tam) dinar ya da yarım dinar (1 Dinar=4,25 gr. Altın)		

İslam dinine ait kaynaklarda farz oruçlarını bozanlara ve cinsel yasakları ihlâl etme cezasına yönelik doğrudan Kur'ân kaynaklı bir hüküm bulunamamaktadır. Bu cezaların temel dayanağı sîret sürecinde sünnet ve hadislerde belirlenmiştir. İlgili başlıklar içerisinde gerekli bilgilendirme ayrıca yapılmıştır.

3.8.3. Kisas cezasının etkisi

Kisas, kasıtlı bir şekilde öldürülen kişiye bir yaptırım olarak katilin/failin öldürülmesi; başkalarının bedenine fiziki zarar oluşturmaya karşılık, failin de aynı/benzer cezaya çarptırılması demektir. Yani kisas, haksız yere bir cana kıymak veya insan bedenindeki uzuvlara yönelik oluşturulan fiziki zararlara karşı uygulanan bir yaptırımdır.¹²⁴⁶ İslam, kasten öldürme suçuna karşılık öngörülen kisas cezasının caydırıcılığını artırmak ve mağdurun yakınlarını da yatıştırıp manevi boyutla rahatlatmak suretiyle hüküm koymuştur. Caydırıcılık

¹²⁴⁶ Şamil Dağcı, “Kisas”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/488-494.

yönüyle failin kısas gerektirecek fiili gerçekleştiren, kuvvetle muhtemel kendi canından ya da uzuvlarından da olacağını düşünüp hesaba katması, caydırıcılığı artırmaktadır. Böyle olunca cezalandırılma algısı ile söz konusu planlanan öldürme fiilinin terk edilmesinde çok etkili olmuştur¹²⁴⁷ buna göre müteşebbis, karşıdaki kişiyi öldürüp avantaj sağlayacağını zannetse de kendi canını kıyas edip dolayısıyla kısasa mevzu bahis olacağı riski, kendisi açısından tersi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Nitekim “(Sizin için) kasasta hayat vardır.”¹²⁴⁸ Âyeti buna işaret etmektedir. Kısas hak ve tasarrufunun maktûlün yakınlarına bırakılmasındaki hikmetin (adeta) maktulün dile gelerek ‘sen beni öldürdün, işte ben de seni öldürebilirim’ çünkü ‘ölümün yakınlarımla vereceği hükme/karara bağlı olup onların elindedir’ der gibi katili saran ölüm korkusu, maddi-manevi; sosyal ve psikolojik ceza yönüyle hayat boyu hissettirmektedir.¹²⁴⁹ Dolayısıyla cahiliye toplumu, İslam dini ile beraber insan lehine verilen hükümlerin kendi dönemlerinde tam adil bir sistemle çalışmadığından son vahiyde birlikte (zamanla) toplum üzerinde dönüşüm etkisi oluşturmuştur.

Toplumsal huzurun sağlanması, insan haklarına saygılı bir sistemin yerleştirilmesi, kul ve Allah hakkının ödenmesi açısından had cezaları önemli bir yere sahiptir. Caydırıcı nitelikte olan had cezaları, suçların yayılmasını engellemekle birlikte dünya hayatında çeşitli cezalara karşı da kişiyi dengede tutmaktadır. Ayrıca dini açıyla alınan cezai tedbirler, âhirette faille yönelik azap yönüyle va’d edilenlerin kendilerinde oluşturduğu korku; dünya hayatında yine korku ile beraber vicdan azabı yaşatmaktadır. Suçlu kişinin işlediği günahı fail olarak kimin yaptığını toplum bilse de bilmeseydi de kendi öz dünyasında yaşadığı vicdan azabı ile psikolojik rahatsızlık, diğer bir boyutla kişiye yaşatılan manevi bir ceza olarak anlaşılmaktadır.

İnsanların dokunulmaz hakları arasında her zaman can/hayat dokunulmazlığı en önde zikredilmiştir. Çalışmamızın farklı başlıklarında sebepsiz yere insan öldürmenin dinimizce haram olduğunu âyet ve hadisler ışığında ifade edilmiştir. Bu başlık altında kasıtlı öldürmenin vehameti ve failerin daha çok dünya hayatında alacakları cezanın sîret bağlamında uygulama ve yapılan terhiblerden örnekler verilecektir. Katilin âhirette cehennemde ebediyen kalıp

¹²⁴⁷ Ebu Zehra, *el-Ukbe* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabi, ts), 299.

¹²⁴⁸ el-Bakara 2/179; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 3/123-126.

¹²⁴⁹ Erdoğan, *Kur’ân ve Sünnetteki Konuyla İlgili Nasların Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirmesi*, 148-149.

kalmayacağıyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır.¹²⁵⁰ Kur’ân’ın bu konuyla ilgili âyetlerine de yer verilecektir.

Kasten insan öldürmenin çok vahim bir sonuç, dolayısıyla azaba sürükleyen bir fiil olduğunu haber veren birçok hadis bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak şunları zikretmek mümkündür: “*Bu dünyanın yok olması, Allah katında haksız yere bir Müslümanın öldürülmesinden daha önemsizdir.*”¹⁵⁸⁴ Çok ufak da olsa, bir Müslümanın ölümüne sebebiyet teşkil edecek kötü plan içinde olursa, alnında ‘Allah’ın rahmetinden uzaktır’ şeklinde bir yazı ile O’nun huzuruna çıkacaktır.”¹²⁵¹

Kasten bir mümini öldürmenin cezası hakkında Amr b. As’tan r.a. rivayet edilmiş merfu’ bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Her kim mümin bir insanı kasten katlederse bunu yapan kişi, (hakkında şunlar yapılabilir) öldürülen kişinin akrabalarına (velilerine) teslim edilir. Ölenin velileri dilerse katili onun yerine kısas yaparak öldürür ya da diyet (katil tarafından mağdurun yakınlarına ödenecek tazminat bedeli) alırlar. Tazminat cezası ise otuz adet hikka (dört yaşında dişi deve), otuz adet cezaa (beş yaşına girmiş dişi deve), kırk adet halifa (gebe deve) olarak öder. Aralarında diyet (tazminat cezasının oranları) konusunda ittifak ederlerse, üzerinde ittifak ettikleri meblağ, öldürülen kişinin velilerine verilir.*”¹²⁵²

Dünya hayatına yönelik ceza da kasıtlı ölüme sebebiyet veren kişiyi, maktulün yakınları af ederse ondan sadece kısas¹²⁵³ cezası düşer. Ödemesi gereken diyet ise köle azat etmesi ya da iki ay aralıksız oruç tutmasıdır. Hata ile ölüme sebebiyet verenden daha fazla diyet cezası ödeme zorunluluğu vardır. Katil diyet ödemekle, kul hakkını ilgilendiren kısmı temize çıkarmak (aklanmak) ile kendini kısastan kurtarır. Allah hakkını ödeyebilmek için ise köle azat etmek ya da oruç tutmak gerekmektedir. Hz. Peygamber, diyet cezasını maktulün ailesi kabul edip aldıktan sonra, öldürülen kişinin yakınları buna rağmen katili öldürürlerse bu durumda “katilin katili için affin olmadığını” buyurmuştur. Hz. Muhammed’in bu bağlamda buyurmuş olduğu hüküm, olası zincirleme kan davalarının önünü almak için çok büyük öneme haizdir.¹⁵⁸⁸

¹²⁵⁰ eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtar Şerh-u Münteka'l-Ahbar*, 5/218; Müslim, *Tevbe*, 46; Nesai, *Tahrir*, 2.

¹⁵⁸⁴ Tirmizî, *Diyât*, 7.

¹²⁵¹ İbn Mâce, *Diyât*, 7.

¹²⁵² Tirmizî, *Diyât*, 1; İbn Mâce, *Diyât*, 4.

¹²⁵³ el-Bakara 2/178-179-194; el-Mâide 5/45; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 5/331-335.

¹⁵⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 5; el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/291.

Kasten öldürme vakalarına karşı alınan en caydırıcı ve önemli tedbirlerin başında kısas cezası gelmektedir. Bu uygulama cahiliye toplumunda da yaygın bir şekilde uygulanıyordu. Fakat merkezi bir yönetim (idareleri) ve yargılama sisteminin olmayışından, kabileler arası keyfi muamele, katili ya da katil yakınları arasında suçlu-suçsuz fark gözetmeksizin infazlar, kısas adı altında gerçekleştiriliyordu. Bu durum kabileler arası nefret-intikam duygusu, güç kavgaları ve kan davaları gibi toplumsal huzuru olumsuz etkileyen düşünce ve neticeler meydana getiriyordu. Güçlü olan kabileler kendilerinden biri öldürüldüğünde, diğer aile veya kabileden birden çok kişi öldürerek, kutsal onur kabul ettikleri ‘intikamı’ adaletsizce sergileyebiliyorlardı. Ayrıca zayıf olan kabileyi diyet ödeme cezasına da mecbur bırakıyorlardı. Cahiliye dönemi örf ve adetlerine göre efendinin kendi himayesindeki kölesini, babanın kendi evladını, kocanın kendi karısını öldürmesine karşılık kısas cezası uygulanmıyor; insanlar arası renk, ırk, cinsiyet ve toplumdaki statülerine göre farklı davranmakla birlikte adil olmayan muamelelerde bulunulurdu.¹²⁵⁴

Hz. Peygamber’in Medine dönemi sürecinde yaralamalı olaylara ilişkin kısas ve diyet cezaları toplum içerisinde biliniyordu. Nitekim orada yaşayan Yahudi kabileler de Tevrat kaynaklı talimata göre¹²⁵⁵ kendi aralarında (adaletli bir şekilde olmasa da söz konusu cezaları) tatbik ediyorlardı. Kısas gerektiren olayların infaz safhasında sınıf, cinsiyet ve statü gibi ayırım gözetmeksizin yapılması talimatı olduğu halde soylu olanları hafif cezalarla; fakir olanları ise gerektiği oranda kısas yoluyla infaz ediyorlardı. Yani sadece toplumdaki zayıflara yönelik çalışan bir ceza sistemleri vardı demek mümkündür. Bazen de kendi aralarında meydana gelen mahkemelik olayları Allah resulüne getirdiklerinde O, (aralarında yapılan antlaşma gereği ne ise) Tevrat’ın hükümleriyle adaletli bir şekilde yargılıma imkânı elde ediyorlardı.¹²⁵⁶ Peygambere gelen davalarda adaletin uygulandığı ya da uygulanması gerektiğini ifade eden talimat, Kur’ân’da da yer almıştır.¹²⁵⁷ Kısasa yönelik nesh edildiğinhükümünün kaldırıldığına dair herhangi bir nass (nesh âyeti/ahdisi) olmayışından, cezai hüküm geçerliliğini bu şekilde kıyamete kadar devam ettirecektir.

Kur’ân âyetleri öncülüğünde cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile karşılık şeklinde kısasa sınırlar belirlenmiştir.¹²⁵⁸ Cahiliye döneminden kalma birtakım

¹²⁵⁴ Şamil Dağcı, “Kısas”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/488-494.

¹²⁵⁵ Levililer, 24/17-21; Sayılar, 35/16-21.

¹²⁵⁶ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/ 3345.

¹²⁵⁷ el-Mâide 5/45; es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 5/331-335.

¹²⁵⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/ 7-8.

uygulamalar, Hz. Muhammed'in (a.s.) insan hakları ilk beyannamesi niteliğindeki vedâ hutbesinde beyan ettiği ifadelerle öldürme, kan davaları ve cahiliye döneminden kalan toplumsal huzur-barış ile adaleti olumsuz etkileyen aynı zamanda insan onur ve fitratına uymayan tüm batıl uygulamaları yasaklamıştır.¹²⁵⁹

3.8.4. Hataen insan öldürmeye uygulanan keffaret cezası ve etkisi

Kur'ân'da her canlının ölümü tadacağı gerçeği,¹²⁶⁰ Hz. Âdem'den günümüze kadar kendi döneminde yaşayan her insan tarafından müşahade edilmeye devam etmektedir. Bu hakikat türevleriyle birlikte Kur'ân'da 173 yerde geçmektedir. Ölüm, Allah'ın takdiri ile gerçekleşir.¹²⁶¹ O, hayatı tamamlamış kişilerin ruhlarını görevlendirdiği melekler vasıtasıyla huzuruna çağırır. Başkalarının etkisi ya da kastı sonucu bu işlemin gerçekleştirilmesini kesin ifadelerle yasaklamıştır. İslam hukuku açısından da kişilerin can dokunulmazlıkları olduğundan 'katl' işlemini gerçekleştiren kişilere (katil olanlara) dünyevi ve uhrevi cezalar va'd edilmiştir.¹²⁶²

İslam dininde güvence (garanti) altına alınan insani temel faktörlerden biri fertlerin hayatıdır. Cahiliye toplumunda İslam medeniyeti inşa edilirken, müşriklerin baskıcı, saldırgan ve savaş türü kalkışmalarına karşı yapılan savunma ve stratejik gazvelerde (savaşlarda) bile Hz. Muhammed, muharebe halinde dâhil haksız yere insanların öldürülmesine izin vermemiştir. Hatta âyetlerde insanın intihar ya da başka yollarla kendi canına kıymasına da yasak konmuştur.¹²⁶³ Hz. Muhammed'in iştirak ettiği ve göğüs göğse sıcak temas halinde yaşanan çarpışma (savaş) sayısının dokuz olduğu kaydedilmiştir. Diğerleriyle beraber toplamda yirmi yedi gazve, ayrıca komutan tayin etmek suretiyle altmıştan (genel toplamda 100'den) fazla savaşın yaşandığı sîret sürecinde, toplamda öldürülen müşrik sayısının 250 civarı olduğu nakledilmiştir. Bu durum, İslam medeniyetinin insana ve insan hayatına verdiği değeri ifade etmektedir.¹²⁶⁴ İnsanın değerli bir varlık olarak yaratıldığına yönelik Kur'ân âyetlerinden birinde şöyle buyurulmaktadır: “Şüphesiz biz Âdem'in evlatlarına ikram edip

¹²⁵⁹ Bûharî, *Hac*, 132; Müslim, *Hac*, 178.

¹²⁶⁰ ez-Zümer 39/30; el-Enbiyâ 21/35; Âl-i İmrân 3/185; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 6/287-292.

¹²⁶¹ el-En'âm 6/59; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 9/282-285.

¹²⁶² Komisyon, *İslâm ve Toplum* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999), 2/17; Ayrıca bk. Abdurrahim Kaplan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Ölüm Olgusu* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 23.

¹²⁶³ el-Nisa 4/29; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/443-480.

¹²⁶⁴ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: y.y. 1981), 21-23.

şan, şeref ve türlü nimetler verdik."¹²⁶⁵ İnsan hayatına yönelik koruyucu tedbirler noktasında net ifadelerle hüküm belirleyen Allah, bu durumu bazı âyetlerde şöyle buyurmuştur: "Ey Müminler! Öldürülenler hakkında size kısas emri verildi. Böyle bir durumda hüre karşılık hür, köleye karşılık köle ve kadına karşılık kadın (kısas yoluyla öldürülür)...";¹²⁶⁶ "...Kendi hayatlarınıza son vermeyiniz (canlarınıza kıymayın)..."¹²⁶⁷; "Bir müminin başka bir mümini öldürme hakkı yoktur. Yanlışlık veya hata dışında bu olacak şey değil...";¹²⁶⁸ "Bir mümini kasten öldürenin alacağı ceza, içinde sonsuza dek kalacağı cehennem olacaktır. Allah'ın gazabına uğramış, ona lanet edilmiş ve ona çok büyük bir azap hazırlanmıştır."¹²⁶⁹

Haksız yere bir insanı öldürmenin tüm insanlığı öldürmeye; bir insanı hayata bağlamanın da tüm insanlığı yaşama tutmaya eşdeğer tutan medeniyet, son din İslam'a aittir. Müslümanı ve kendisine İslam diyarında yaşama güvencesi verilen gayrimüslimi de (zımmi) hata sonucu/kazara, taksirli, ya da bilerek öldüren şahıslara cezai sorumluluklar yüklemiştir.¹²⁷⁰ Kasıt olmaksızın hata sonucu öldürme fiiline karışmış kişinin keffaret cezası ödemesi gerektiği âyet ve sünnet ile de sabittir. Hatalı bir şekilde işlenen 'katl' (öldürme) fiiline karşılık, insan hürriyetini ön planda tutan göstergelerden biri olan 'köle azat' etmeyi ve mağdurun ailesine teslim edilmek üzere diyet ödemesi hükmü vermiştir. Ancak maktulün ailesi bu diyeti bağışlasa diyet zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Öldürülen kişinin yaş, cinsiyet farkına bakılmadan¹²⁷¹ bu hükme göre köle azadı olarak belirlenen fidyeyi vermeye gücü yetmeyen kişiye yine (ceza olarak), işlediği hatanın affedilmesi için ara vermeden iki ay oruç tutması gerektiği bildirilmiştir.¹²⁷²

Sîret sürecinde hata ile insan öldürmeye 'Uhud savaşı sırasında Sahabenin Huzayfe b. Yeman'ın babasını yanlışlıkla öldürülmüş olması örnek olarak zikredilebilmektedir.¹²⁷³ Hata sonucu ölüme sebebiyet olan bu olay, aynı zamanda âyetlerin vuku bulan gelişmelere hüküm belirlemek üzere sebebi nüzûl bağlamında yol gösterdiği de anlaşılmaktadır. Nüzûle sebep olan bir âyetin Müslümanların her zaman daha müntebih olmaları gerektiğine dikkat çekmiş

¹²⁶⁵ el-İsrâ 17/70; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 3/486-487.

¹²⁶⁶ el-Bakara 2/278; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 3/75-89.

¹²⁶⁷ en-Nisâ 4/129; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 7/577-580.

¹²⁶⁸ en-Nisâ 4/92; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 7/304-307.

¹²⁶⁹ en-Nisâ 4/93; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 7/336-340.

¹²⁷⁰ Veli Sırım, *İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönler* (Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 7/1, 2021), 101.

¹²⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*.

¹²⁷² Nisâ 4/292; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 7/310-330.

¹²⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/58.

olması muhtemeldir. Bu tür olaylara mahal vermemek ve başkalarının canını yakmamak üzere belirlediği cezai hükümlerle de İslam dini, kişiyi adeta başkalarının can güvenliği başta olmak üzere uyanık, dikkatli ve bilinçli davranan bir toplum haline getirmeyi amaçlamaktadır.

3.8.5. Asayiş-güvenlik suçlarına verilen cezaların etkisi

Yunan tarihinin ilk dönemlerinde yapılan hırsızlık, yağma ve gasp olaylarının kahramanlık ve yetenek olarak kabul edildiği hesaba katılmazsa, hırsızlığın tarih boyunca suç olarak kabul edildiği bir eylem/fiil olduğu söylenebilir.¹²⁷⁴ Bu durum cahiliye toplumu için de geçerliydi. Nitekim hırsızlara yönelik el kesmek; onları köle olarak satmak, kabileden aforoz etmek gibi uygulamaları vardı. Fakat cahiliye toplumunda her ne kadar hırsızlara yönelik cezai müeyyideler tatbik edilse de bunu adaletli bir şekilde uygulamadıklarını söylemek mümkündür. (Hz. Âişe'den rivayet edilen hadisin metni başka başlık altında da işlenmiştir.) Hz. Peygamber döneminde hırsızlık yapan soylu bir kadının hafif bir ceza alması için sergiledikleri çaba,¹⁶¹⁰ bu noktada adil olmadıklarını ortaya koymaktadır. Hâlbuki Allah resulü bu durumu fark edince, insanlara seslenerek “*Vallahi kızım Fâtıma bile olsa hırsızlık yapan gerekli cezayı alacaktır*”¹²⁷⁵ şeklinde adalet vurgusu yapmıştır. Adil olmayan yargılama ve hükümlerin önceki kavimler için helâk sebebi olduğunu da ifade ederek adaletin asayişe etkisini ortaya koymuştur.

İslam dininin toplumsal düzenin korunmasına yönelik hırsızlığa karşı aldığı tedbirler ve belirlediği caydırıcı cezaların olumlu sonuçlar getirdiği söylenebilir. Fakat özel bazı istisna-i muamele gerektiren kişilerin durumu (kaçıncı defa suçun tekrar edildiği, suçun çeşidi vb.) göz önünde tutularak cezada bir takım hafifletmeye gidilmiştir. Bu durumla ilgili Hz. Peygamber: “*Sefer sırasında hırsızlık yapan kişiye el kesme cezası uygulanmaz*”¹²⁷⁶ sözü bahsedilen istisna kapsamındadır. Ayrıca bu suçu işleyen kişilerin ilgili suça karşı çok aşırı zafiyet yönlü olmaları, fiilin kıtlık döneminde yapılmış olması gibi durumlar da cezada hafifletici veya bağışlayıcı etkenler/sebepler olarak belirtilmiştir. Buna göre İslam dininin hata işleyen bir insanı özel durumuna bakmaksızın tek kalemde silmediği; hatalı da olsa insan olduğu ve zaruri bir mazeretten olabileceği düşüncesiyle (günaha düşeni) tamamen ezmediği

¹²⁷⁴ Yektar, *Hz. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*, 65.

¹⁶¹⁰ Müslim, *Hudûd*, 8,9.

¹²⁷⁵ Müslim, *Hudûd*, 9.

¹²⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4.

anlaşılmaktadır. Aksine ıslah edici formüllerle topluma tekrar kazandırmaya yönelik fırsatlar tanımıştır.

Cahiliye döneminde Arabistan genelinde benzer vakalar olsa da Mekke’de zayıf diyebileceğimiz tüccar ve tebaanın malları sıklıkla çalınırdı. Hırsızlık yapıp güçlü kabilelerden olanlar, suça rağmen siyasi kanadı da devreye alarak kendilerini aklayabiliyordu. O dönem, (Risâlet’ten önce) Hz. Muhammed’in de aralarında bulunduğu “Erdemliler Birliği” bu gibi zulümleri engellemeye yönelik olarak kurulmuştur. Peygamberlik sürecinden sonra caydırıcı tedbirlerle beraber, İslami ahlakın da toplumda aşılması sonucunda hırsızlık oranında çok ciddi manada düşüşler olduğu görülmüştür.¹²⁷⁷ Doğal olarak suç oranının düştüğünü ortaya koyan her bir sayısal veriden sonra diğer boyutuyla yine aynı oranda ceza ve ukubata yönelik muhatap kişi sayısında da düşüş meydana gelmiş olacaktır.

3.8.5.1. Eşkiyalık (hirabe) suçuna yönelik alınan tedbirler

Eşkîya, sözlükte günahkâr, âsi gibi manaları ifade eden ‘şakî’ kelimesinin çoğuludur. Türkçe’de farklı anlam kazanmış olup ‘yol kesen’, ‘haydut’, ‘harami’ manasına gelen muhârip kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu kavram, İslam ceza hukukunda had suçları arasında bulunan ‘hirabe’ suç ve suçlusunun Türkçe karşılığını ifade eder.¹²⁷⁸

Hirabe ile ilgili ayeti kerimede şöyle buyurulmuştur: “*Allah ve resulüne karşı savaşılanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası öldürülmeleri yahut asılmaları veya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır*”¹⁶¹⁵ Ayetin nüzul sebebiyle ilgili İbn Abbas’tan rivayetle “Yahudi veya Hristiyanlardan bir grup, Hz. Peygamberle yapmış oldukları anlaşmayı bozmak suretiyle yol kesip fesat çıkartmaları üzerine indirilmiştir.”¹²⁷⁹ Bir diğer rivayete göre ise Ureyneliler Hz. Peygambere Müslüman olduklarını söyleyerek hazineden kendilerine zekât yardımı yapılmasını talep ettiler. Yolda giderken dinden döndüklerini söyleyerek deve çobanlarını öldürmek suretiyle deve ve diğer malları talan ettiler. Bunu duyan Müslümanlar, onları yakalayıp gözlerine mil çekmiş, ellerini ve ayaklarını kesmiş, güneş altında bırakarak susuz

¹²⁷⁷ Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1984), 17/384-396.

¹²⁷⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 9/195-197. ¹⁶¹⁵ el-Mâide 5/33.

¹²⁷⁹ Esen, *Muhammed Esed’in Hirâbe (Eşkiyalık) Suçuyla İlgili ayetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine*, 139166.

şekilde ölüme terk etmişlerdir. Bu uygulamayı, yukarıda verilen ayetin nesh ettiği haber verilmiştir.¹²⁸⁰ (Konu hakkında çalışmanın ikinci bölümde “Kur’an’da cezası belirlenen suçlar” başlığı altında da bilgi verilmiştir.)

3.8.5. Faize karşı alınan cezaî tedbirler

Faiz (ribâ), kelime manası: artma, nemâ, fazlalık, çoğalma, yükseğe çıkma; büyüyüp gelişmek gibi manalara gelmektedir.¹²⁸¹ Fıkıh usulünde ribâ, birine borç verilen parayı ya da malı belirlenmiş süre içerisinde (oransal, sayısal, kütleli, ağırlık ve diğer ölçü birimleri) daha fazla bir karşılıkla geri almanın adı olarak tarif edilir.¹²⁸²

Cahiliye Arapları borç verdikleri şeye ya da vaktinde geri alamadıkları borca karşı ikinci bir artırım yapmak suretiyle ribâ sistemini işletiyorlardı.¹²⁸³ Fakirlerin daha fazla fakirleşip üretimin azaltıldığı bu uygulamaya Kur’an’ı Kerim, içki içmeyi yasakladığı metoda benzer bir usulle tedrici olarak yasak getirmiştir. İslam dini, cahiliye ve daha önceki dönemlerden süregelen bu tür illetlere (hastalıklara, yanlış inanış ve uygulamalara) karşı benzer metodu yaygın şekilde kullanmıştır. Bu konudaki ilk uyarı Kur’an’da şu âyetle yapılmıştır: “Mallarının artması için insanlara faiz usulüyle borç verdikleriniz, Allah katında artış kaydetmez. Allah’ın rızasına nail olmak için verdiğiniz zekât (söz konusu) ise, işte onu (zekâtı) verenler manevi kazançlarını kat kat artıranlar onlardır.”¹²⁸⁴

Faiz yasağına yönelik ikinci uyarıda (özellikle mahşer ve kıyamet günüyle ilgili) ceza merkezli bir dil kullanımı görülmektedir. “(Faiz) ribâ yiyenler, ancak şeytanın çarptığı (cinnet nöbeti geçiren) kişiler gibi kabirlerinden kalkarlar. Bunun sebebi, ‘alım-satım da aynı faiz gibidir demelerindendir.’ Hâlbuki Allah, alım-satımı helal ribayı ise haram kılmıştır. Bundan böyle her kime rabbinden bir öğüt (uyarı) aldıktan sonra faizi ter kederse geçmişteki (faizle yapmış olduğu iştilal) kendisininindir. Bundan sonra (onunla ilgili hüküm) Allah’a aittir. (Bu duruma rağmen) Bundan sonra her kim yine faizle tekrar iştilal ederse işte o zaman cehennemliklerden olur ki orada devamlı kalanlardan olacaktır. Allah, faizi silip süpürür/yok eder (faizin karıştığı maldan bereketi yok eder), sadakaları (verilen sadakaların yerine

¹²⁸⁰ Esen, Muhammed Esed’in Hirâbe (Eşkıyalık) Suçuyla İlgili Ayetler İçin Yaptığı Meal Tefsir Üzerine, 142143.

¹²⁸¹ el-İsfahânî, Müfredâtü l-fâzî l-Kur’ân, r-b-v (ribâ); Ayrıca bk. el-Hac 22/5; Fussilet 41/39; en-Nahl 16/92; es-Seâlibî, el-Cevâhiru l-Hisân fî Tefsiri l-Kur’ân, 3/439-440.

¹²⁸² Yûnus Apaydın vd. İslâm ve Toplum (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 2006), 409-424.

¹²⁸³ er-Râzî, Mefâtihu l-Gayb, 7/91-92.

¹²⁸⁴ er-Rûm 30/39; el-Âlûsî, Rûhu l-me’ânî, fî Tefsiri l-Kur’ân il-Azim ve-Seb’ul-Mesani, 21/45-46.

ziyadesiyle bereket katarak) artırır. Allah küfür ve günah üzere ısrarcı olanları sevmez... Ey inananlar! Allah'a karşı gelmekten sakının, eğer gerçekten iman sahibi iseniz faiz kaynaklı mevcut alacaklarınızdan vaz geçin. Eğer bu şekil davranmazsanız (söylenenlere rağmen faizi terk etmezseniz) Allah ve resulünce (size karşı) açılan/açılacak savaştan haberdar olun. Ama tövbe edip (bu işi) terk ederseniz sermayeniz (anaparanız) sizindir. Bu durumda ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olursunuz;¹²⁸⁵ faizin yasaklandığına dair inen âyetlerden bir diğeri de şöyle buyurmaktadır: “Ey müminler! Katbe kat (artırmış) faiz yemeyin; Allah'tan sakının ki (ukbasını) kazananlardan olasınız.”¹²⁸⁶ Âyetlerin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla faiz yasağına uymayanlara yönelik hiçbir günaha karşı bu boyutta ceza va'd edilmemiştir. Muazzam bir tehditle ‘Allah ve resulüne açılan savaş’ olarak çılgınca alınan bir riske işaret edilmiştir.

İslam dini, başkalarına ait olan mal veya parayı ancak iş ya da alış-veriş yani karşılıklı rıza mukabilinde alınabileceğine cevaz vermiştir. Tek taraflı menfaatin haksızlık ve zulüm olduğu, bu durumda toplumsal sorunlara yol açacağı öngörülerek (cezai müeyyide tehditleri de vurgulanarak) yasaklanmıştır. Kur’ân’ın en iyi açıklayıcısı Hz. peygamber de veda haccı sırasında okuduğu hutbede faizi yasakladığını ilan etmiştir.¹⁶²⁴ Müslümanın borç konusunda ne yapacağının yol haritası Allah’ın kefaleti altına alınarak, ihtiyaç sahibi birine destek verdikten sonra bereket göreceğinin haberi vermiştir: “مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ الْفَقِيرَ حَسَنًا” “Kim karşılık beklemezsiniz Allah’a (O’nun rızasını umarak[ihtiyacı olan birine]) borç verirse, bunu (iyiliğin karşılığı olarak o kişinin malına/parasına bereket katmak suretiyle Allah) ziyadesiyle geri iade eder. Darlık veren de darlığı genişleten de odur ve nihâyetinde ona döndürüleceksiniz.”¹²⁸⁷ İslam dini, böylece cahiliye döneminde var olan bu sistemi de ilga ederek, evrensel çapta (olacaksa) yardımlaşmanın karşılıklı rıza ile olması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁸⁸ Ceza bağlamında toplum içerisinde haksız kazanç yöntemi olan faizin nefret, fitne vb. olumsuzluklardan kaynaklanacak sonuçlar ile dünya ve âhirete taalluk edecek

¹²⁸⁵ el-Bakara 2/275-279; el-Âlûsî, Rûhu’l-Âlûsî, Rûhu’l Tefsiri’l-Kur’ân’il-Azim ve-Seb’ul-Mesani, 3/48-53.

¹²⁸⁶ Âl-i İmrân 3/130; el-Beydâvî, Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl, 2/38-39. ¹⁶²⁴

Bûharî, Hac, 132; Müslim, Hac, 147.

¹²⁸⁷ el-Bakara 2/245; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 4/434-437.

¹²⁸⁸ en-Nisâ 4/29; İbn Atıyye, el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsiri’l-kitâbi’l-‘azîz, 2/41-43. ¹⁶²⁷ Bardakoğlu, “Kumar”, İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/364-367. ¹⁶²⁸ el-Âlûsî, Bûluğu’l-Arab fî Marifeti Ehvali’l-Arab, 3/53-66. ¹⁶²⁹ Bûharî, İman, 1; Müslim, İman, 1.

haklardan dolayı yasaklanmış olması, muhtemel sıkıntıları ve bu sıkıntıların doğuracağı cezaların önünü de kapatmıştır.

3.8.6. Kumar ve şans oyunlarına karşı alınan tedbirler

Kumar, şans ile becerinin ya da ikisi tek başına olduğu yarışma, sonucu belli olmayan bir oyun/olay üzerine bahse girmek suretiyle kazanç oluşturmak şeklinde tanımlanabilir. Oynanma şekli, türü toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklik arz etse de temel itibariyle haksız kazanç elde etmek üzere bina edilmiş adaletsiz bir sistem olarak bilinir. Zaman ve para israfına yol açmak; irade eğitimi ve ibadetlere karşı zafiyet göstermek; aile ve sosyal ilişkilerin azalması ile birlikte toplumsal çözümlere maruz kalmak gibi olumsuzluklar meydana getirmesi sebebiyle İslam dini tarafından kumar ve şans oyunları yasaklanmıştır.¹⁶²⁷

İslam'dan önce kumar, cahiliye ve Arap toplumunda hem bir kazanç hem eğlence maksatlı yaygın şekilde başvurulan bir oyun türü idi. O dönemde eğlenmek üzere kumar oynayanlar, kazançlarını fakirlere dağıtırken, genel çoğunluk ise kazanıp mal toplamak niyetiyle kumarla iştigal ederlerdi. Bazısı da tüm mal varlığını kaybettiği gibi aile bireylerini de tehlike atacak ölçüyle risk alarak kumar oyununa devam ederdi. Cahiliye dönemi en yaygın kumar türleri arasında Kur'an'da yasaklandığı ismiyle geçen (pay ve risk değerlerinin yazılı olduğu çubukların çekilmesiyle gerçekleştirilen) 'meysir'¹⁶²⁸ de bulunurdu.

İslam dininin temel ilkelerini oluşturan ana hatlar, meşhur Cibril (a.s) hadisi¹⁶²⁹ olarak bilinen rivâyette de görülmektedir. Hadiste inanç, ibadet (salih amel) ve ihsan (samimiyet/güzel ahlak) özetlenmiştir. İslam dininin bu temel ilkelerle birlikte, insana kazandırmayı amaçladığı daha birçok değer vardır. Bunlardan bir tanesi de kişilerin beşeri ve sosyal hayatta belli düzen ve sınırlar çerçevesinde yaşayıp olası kavga, gürültü ve pişmanlıktan da uzaklaştırılmalarıdır. Bunun elde edilebilmesi, Kur'an ve hadislerde vurgulanıp, insan hayatında hâkim olması gereken hukuki ve ahlaki ilkelere bağlı kalmak; kötü alışkanlık ve bağımlılıklardan da uzak kalmakla mümkündür. İslam dininin kumar, şans oyunları vb. haksız kazanç konularına getirdiği düzenlemenin temel amaçları arasında; Kazanç ve alış-verişte karşılıklı rızaya dayalı bir sistem oluşturmak; kötü alışkanlıkları yasaklayıp kınamak; irade esaslı eğitimi sağlamak; haksız ve usulsüz yollarla mal kazanmanın önüne geçmek; zamanı boşa akıtmayı önlemek vardır. Getirdiği düzenlemeler arasında yine hedeflediği sistemde, toplum düzenini oluşturan temellerin başında gelen aile bütünlüğü de

düşünülmüştür. Çoğu insanın hayatında uygulamalı şekilde saatlerce hatta günlerce aile hayatı ile dini maneviyatı düşünmeden, zaman ve sorumluluklarından habersiz bir şekilde dalıp oynadığı kumarı yasaklamaktır. Kur'ân'ı Kerim'de kumarın haram/yasak olduğuna dair âyeti kerimede şöyle buyurulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمَةُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ
فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ إِنَّمَا يَرِيذُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بِكُمْ نَكَتُهُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ
وَالْمَيْسِرِ وَيَصْنَعُ بَيْنَكُمْ أَلٍ وَعَنْ الصَّلَاةِ فَهَلْ

انْتَهَوْنَ “Ey iman sahipleri! Şarap (içki), (her türlü) kumar, putlar(a tapmak [dikili taşlar]), fal (okutup) baktırmak, şans (oyunları/) okları(nın tamamı) birer şeytan işidir, pisliktir. Bunlara yaklaşmayınız ki kurtuluşa ersiniz. Allah'ı anmaktan ve namazdan uzak kalmanız için şeytan içki ve kumar vasıtalarıyla aranıza husumet ve nefret sokmak ister. Artık bunları bıraktınız değil mi?”¹²⁸⁹ Kumar vb. kötü alışkanlıkları hayatlarında barındıran kişilerin kendilerine karşı sorumlu oldukları aile bireylerine ve ibadete de yeterli vakit ayıramadığı, yani ruhsal yönden kendisini bu anlamda besleyemediği için çok pişman olduklarını ifade eden bireylerin psikologlara itiraflarının olduğu da yapılan araştırmalarda görülebilmektedir.¹²⁹⁰

Cahiliye Araplarının birçoğu içki ile birlikte kumara da son derece bağımlıydılar. Kumarı heyecan eğlence, çevreye ikram, bazen yoksullara yardım olarak görseler de, zararlarını göz ardı ediyorlardı. ‘Şeytanın bu yöntemle taraflar arasına düşmanlık, kin ve nefret’ sokuşturduğunu günümüzde çevreden, sosyal medya ve haberlerden görülüp müşahade edilmektedir. Dünyanın birçok yerinde sonu cinayetle biten nice vukuatlar, sarhoşluk veren içki ve diğer uyuşturucu maddelerin kullanımı sebebiyle yaşanmaktadır. Kumarın zararları sadece bunlarla sınırlı kalmayıp aile içerisinde birçok huzursuzluk meydana getirdiği de bilinmektedir. Bununla yetinmeyip bazen aileleri tamamen dağıtan, Allah'ı anmaktan ve namaz gibi ibadetlerden alıkoyan, toplumsal yönüyle çocukları ve aileyi başta olmak üzere, sorumluluk yüklenen kişilerin eğitim ve terbiye ettirme görevlerini ihmal

¹²⁸⁹ el-Mâide 5/91-92; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/419-423.

¹²⁹⁰ Ali Çankırılı, *Saygılı, Babacığım Neredesin? Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü* (İstanbul: Elit Yayınları, 2007), 78; Asım Yapıcı, *Psikososyal Boyutlarıyla Gençlik Dönemi ve Ebeveynlerin Gençlerle İletişimi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023).

ettiren, kişiyi tembelliğe alıştırıp kestirme yoldan para kazanmanın hırsıyla bürünen vb. daha nice zarar doğurucu bir illet olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹²⁹¹

Kumarı yasaklayan âyeti kerimenin akabinde Allah resulüne ‘biz daha önce kumar yoluyla fakirlere infak ediyorduk, bundan sonra nasıl infak edeceğiz’ gibi gelen sorulara cevap yine âyetle verilmiş, iyilik ve infak yollarının başka şekillerde olabileceğinin vurgu ve yönlendirmesi yapılmıştır.¹²⁹²

Hiz. Peygamber’in temelde cahiliye toplumunu ıslah etmek üzere, genelde insanlığın tamamı için inşaya başladığı muazzam medeniyette çalışmak, çabalamak, üretmek en temel kaideler arasında yer almıştır. Hiz. Muhammed, Kur’ân’ın فَادِّ فَرَّغْتَ فَأَنْصَبْ “Boş kaldığın zaman hemen başka bir işe koyul”¹²⁹³ emrinin gereğini yerine getirmek üzere topluma sîret bağlamında örnek olmuş ve tavsiyeleriyle rehberlik yapmıştır. Kumar ve benzeri kötü alışkanlıkların meydana getirdiği tembellik, haksız kazanç ve boş vakit geçirmek yerine “Hiçbir insan kendi el emeğiyle (alın teri döküp, çalışıp) kazandığından asla daha hayırlı bir lokma (yemek) yiyemez”¹²⁹⁴ buyurmak suretiyle insanları çalışmaya ve üretmeye teşvik etmiştir. Hatta dilenmeye gelen kişilere de kırıncı olmadan yaygın kullanılan deyimle ‘balık yemeyi değil balık tutmayı’ öğretir nitelikte (o dönemin şartlarında ekmek parasını çıkartabilecekleri bahçe sulama, inşaatlarda çalışmak üzere balta, kürek vb. alet edevat temin etmekle) çalışıp kazanacağı alternatif yollar göstermiştir.¹²⁹⁵ ‘İki günü eşit olan zarar etmiştir’ düsturuyla maddi-manevi her meşru yolda ilerlemeyi ilke edinmek şiarıyla istikamet belirlemiştir. Nitekim o, kendisi de küçüklüğünde çobanlık yapmış, ticaretle uğraşmış, ortaya çıkan her meşru işte arkadaşlarına destek olmak suretiyle iyi bir örnek olmuştur.¹⁶³⁷

3.8.7. İçki (hamr) içimine karşı alınan cezaî tedbirler ve etkileri

Kur’ân ve sünnette yasaklanmış olan zina, iffete iftira, kasıtlı insan öldürme, hırsızlık gibi suçlarda olduğu gibi kesin bir şekilde yasaklanmış olan içkiye de ceza öngörülmüş, fakat ayrıntıları Kur’ân’da beyan edilmemiştir. Doğal olarak Kur’ân’ın açıklayıcısı mahiyetinde olan Allah resulü/sünnet, bu bağlamda (cezaî uygulamalara ilişkin farklı rivâyetler olsa da¹²⁹⁶)

¹²⁹¹ Heyet, Karaman vd. *Kur’ân Yolu Meal ve Tefsir*, 1/345-348.

¹²⁹² ez-Zâriyât 51/59; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/306-308.

¹²⁹³ el-İnşirâh 94/7; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/604-605.

¹²⁹⁴ Bûharî, *Buyu’*, 15.

¹²⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 26; İbn Mâce, *Ticaret*, 25.

¹⁶³⁷ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1/55-344.

¹²⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 35, 36; Bûharî, *Hudûd*, 4.

insanları bu yönde uyarmış ve aydınlatmıştır. Sarhoş edici maddelerin kullanımıyla ilgili ceza tatbikinde çok farklı yöntemler görülse de konuyla ilgili ortak özellik ve kararın kırbaç/sopa/celde olduğu şeklindedir.

Cahiliye toplumunda içki kültürü ve yasaklanma aşamalarına yönelik bilgiler de sağlanmıştır. Kur’ân’da sarhoş edici maddeler (içki) konusunda geçen âyetlerin ikisinde kumardan da bahsedilmiştir. (Kumarla ilgili başka bir başlık altında ayrıca detaylı bilgi verilecektir.) Kur’ân’da içki içme! Emirden önce içki hakkında bilgi sağlaması yapılmıştır. Âyet metni ve meali şöyledir:

يَسْأَلُكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمْ إِثَامٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
نَفْعُهُمَا وَيَسْأَلُكَ لُونَا مَا يَنْفَعُونَ قُلْ الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ أَلَّا لَكُمْ مِنَ الْآيَاتِ وَآتَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ

“Sana içki ve kumar hakkında soruyorlar. (Onlara) De ki: Her ikisinde de büyük zarar (günah) ve (bazı) faydalar bulunmaktadır; (bilesiniz ki) zararları faydasından daha fazladır/büyüktür.”¹²⁹⁷

Cahiliye toplumunda içki içmek sıradan hatta vaz geçilmez gibi bir durum iken, Allah ve resülü tarafından ilk uyarıda dini hükme dair herhangi bir temasta

bulunulmamıştır. Fakat insana akıl gibi büyük bir nimeti bahşederek, bedensel ve toplumsal bağlamda tükettiği şeyler dâhil olmak üzere iyiyi kötüden ayırt edebilme kabiliyetinin verilmiş olması, sorumluluk yüklendiğinin de göstergesidir. İçkinin ham madde olarak dönüştürülüp işlenen gıdaları harama çevirip, kendi aklını olumsuz yönde kullananlara, önüne açılan iki yoldan¹²⁹⁸ birini aklını kullanarak (iyiye) doğru yol alması yönünde telkinler yapılmıştır.¹²⁹⁹ Konuyla ilgili

âyetlerin birinde şöyle *وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي* buyurulmuştur:

ذَلِكَ لِيَبْلُوَكُمْ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ “Hurma ağaçları ve üzüm asmalarının meyvelerinden hem içki (şarap) hem de güzel yiyecekler (ürünler) elde etmektesiniz. Aklını kullananlar için bunda açık delil (âyet) vardır.”¹³⁰⁰ Bu âyetin içki konusunda ilk uyarıyı yaptığını; meyve ve türevi ürünlerin Allah’ın (helal/yasaklanmamış) bir nimeti olduğunu, bu yüzden şükredilmesi, gerektiği vurgulanmıştır. Yani helal nimeti dönüştürmek suretiyle kendi lehleri yönünde mana çıkarmaya çalışanlara, akıllarını kullanmaları yönünde hatırlatma yapmaktadır. Nitekim akıl sarhoşluk halini hiçbir şekilde kendisiyle uyumlu kabul etmemektedir.¹³⁰¹

İslam öncesi cahiliye dönemi içtimai şartların eğlence ve zevke düşkünlükleri sebebiyle yaygın bir içki tüketimi ve buna yönelik ticaret kültürü vardı. O dönem Arap şiir ve edebiyatının da önemli temalardan biri yine içki tüketimi, içki çeşitleri ve içki meclisleri idi. İçki o dönem özellikle Yahudilerin işlettiği yerler olmak üzere yemeklerde, sokaklarda ve yollarda tüketilen bir ürün halindeydi.¹³⁰² Böyle bir kültür içerisinde oldukları halde bazı Arap düşünürler, içki hakkında kişinin aklına, malına, itibarına ve toplumda var olan konumlarına zarar verdiğini ifade etmişlerdir. Hatta cahiliye devrinde zararının çok boyutlu olduğunun farkına varıp içki içmeyen, içiyorsa terk eden ve kendisine yasaklayanların varlığına dair örnekler de vardır.¹⁶⁴⁵ Hayatında içki içmediğine örnek verilecek kişiler arasında o dönemde yaşayan Hz. Muhammed, Ebubekir ve Osman gibilerinin olduğu bilinen bir gerçektir.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan söz konusu kötü alışkanlığı İslam, ilk etapta çok yoğun kullanımı sebebiyle içkiyi tek kalemde yasaklamamıştır. Toplumu bu yönde ikna etmek üzere tedrici bir yöntem takip etmiştir. En-Nahl Sûresi 67. Âyette meyvelerin bir

¹²⁹⁸ el-Beled 90/10; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru ’l-Hisân fî Tefsîri ’l-Kur’ân*, 5/590-591.

¹²⁹⁹ el-İnsan 76/3.

¹³⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü ’l-Kur’âni ’l-Âzîm*, 8/323-324; en-Nahl 16/67.

¹³⁰¹ et-Taberî, *Câmiu ’l-Beyân an Tevîli Âyi ’l-Kurân an*, 14/274-276.

¹³⁰² Bûharî, *Eş-Şîbe*, 2. ¹⁶⁴⁵ Mustafa Baktır, “İçki”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/458-462.

takım işlemlerden geçirildikten sonra sarhoş edici bir hale dönüştürmenin yerine, nimete şükredilmesi gerektiğiyle dikkatleri çektikten sonra “*Şarap ve kumar hakkında sana soruyorlar*”¹³⁰³ âyetiyle İlâhî uyarının etkisi biraz daha genişletilmiştir. Zihinlerde bu yönde etkiler oluşturmak suretiyle yasaklamaya doğru bir yol haritası açıklanmıştır.

İçkinin yasaklanmasına gidilen bu yolda üçüncü safhada “*Ey iman etmiş olanlar! Sarhoş olduğunuz halde iken, ne dediğinizin farkında oluncaya kadar namaza yaklaşmayınız.*”¹³⁰⁴ buyurmak suretiyle içki içimine yönelik hatlara daha da belirgin bir tedbir ortaya koyulmuştur. Bu durumda Müslümanlar, namazlarını vaktinde kılamayacak olmanın ihtimali ve endişesiyle içkiye daha temkinli bir yaklaşım sergilemek üzere tedbirlerini biraz daha artırmış oldular. Tabii olarak bu evreler belirlenirken, âyetlerin nüzûlüne sebep teşkil eden bazı olayların da vuku bulduğunu bilmede fayda vardır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak bazı sahabilerin sarhoş bir vaziyette cemaatle namaz kılıp âyetleri yanlış veya karıştırarak okumuş olmaları uygun zeminin bulunması açısından önemli olmuştur.¹³⁰⁵ Bu durum her ne kadar namaz vakitlerine dikkat edilmesi hususunda ciddi tedbirler sağlamış ise de arada kalan diğer boşluklarda bazı Sahabelerin içki içip ne yaptığını bilmeden kargaşa ve kavga çıkartması üzerine yeni, caydırıcı ve cezai müeyyide gerektiren tedbirler getirilmiştir.

İçkili iken sarhoş halde (tarihe kaydı geçen-geçmeyen nice olaydan sonra) ensar ve muhacirin arasında da yaralamaya kadar götüren nahoş durumlar neticesinde¹³⁰⁶ içkiye yönelik nihai yasaklayıcı emir indirilmiştir. “*Ey iman sahipleri! Şarap (içki), (her türlü) kumar, putlar(a tapmak [dikili taşlar]), fal (okutup) baktırmak, şans (oyunları) okları(nın tamamı) birer şeytan işidir, pisliktir. Bunlara yaklaşmayınız ki kurtuluşa ersiniz. Allah'ı anmaktan ve namazdan uzak kalmanız için şeytan, içki ve kumar vasıtalarıyla aranıza husumet ve nefret sokmak ister. Artık bunları bıraktınız değil mi?*”¹³⁰⁷

İslam dini, cahiliye adetlerinden olan içki kültürünü böylelikle adım adım, yer ve uygun zemini insanlara da fark ettirerek, nüzûle sebep olan olaylar ile toplumun ne kadar olumsuz etkilendiğini göstermek suretiyle yasaklamıştır. Böylece toplumun içki yasağını sevinçle karşılamalarına ortam (müsait olduktan sonra sonuç) sağlamıştır.¹⁶⁵¹

¹³⁰³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 3/433-440; el-Bakara 2/219.

¹³⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/59-89; en-Nisâ 4/43.

¹³⁰⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an (Kamhavi)*, 3/165-166; Mustafa Baktır, “İçki”, 21/458-462.

¹³⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Eşribe*, 1.

¹³⁰⁷ es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'an*, 2/418-419; el-Mâide 5/90,91. ¹⁶⁵¹

Müslim, *Musakât*, 67.

Sîret bağlamında bu yasağa yönelik aktarılması gerekenlerle ilgili ise Hz. Muhammed'in içki ve türevlerinin haram kılınmasında birçok hikmetin bulunduğunu, içki içenin maddi-manevi; dünyevi-uhrevi zararlarla karşılaşacağını detaylıca anlatılmış, toplumun dönüşümünde bu manada kavli etki yapmıştır. Sonraki aşamada ise içki içenlere yönelik belirlenen had vb. cezalar, içkinin Müslümanın hayatından tamamen çıkarılmasına yönelik tedbirler olarak ortaya konmuştur. Bu konuda Allah resulünün belirlediği hat bellidir. “Sarhoşluk veren maddelerin tamamı hamr’dır (şarap/içkidir), her türlü hamr da (sarhoşluk veren şarap/içki) haramdır”;¹³⁰⁸ “Sarhoşluk veren şeyin çoğu da azı da (çok veya az içilmesi fark etmeksizin) haramdır.”¹³⁰⁹ Ayrıca Allah resulü şarap kültürünün ticaret ve kullanımının tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik “*şarap yapımında kullanılmak üzere (ham medde olan meyveyi) sıkana/sıktırana, içene ve içmek için imkân sağlayana, taşıyana ve içkiyi taşıtana, alış verişini (alım satımını) yapana, bağışını yapana ve ondan gelen geliri yiyene*”¹³¹⁰ lanet okumuştur. Peygamber olarak lanetlenmiş olmanın haberi ise dolaylı bir cezadır.

Hz. Muhammed'in cahiliye döneminden bugüne kadarki kişi ve toplumların içki belasından kurtulabilmeleri için âyetlerin kesinlik ifade eden emirlerinin yanında yukarıda hadisin lanet okuduğu (içki ile ilgili tüm alanlarda) paydaş olan yardımcı fiil ve failleri de yasaklaması toplumun dönüşüm ve ıslahına yönelik büyük sorumluluk yüklemektedir.¹³¹¹ Kur'ân'ın da aynı şekilde kötülüğe sevk edecek yollarda yardımcı olunmaması konusunda uyarısı vardır: “*Kötülük ve günah (haksızlık) üzere olan şeylerde birbirinize yardımcı olmayınız*”¹⁶⁵⁶ Güncel meselelerde karşımıza çıkan bazı sorularda içkinin tedavi niyetiyle kullanılıp kullanılamayacağına yönelik sorular Hz. Peygamber zamanında sorulmuş, bu sorulara “*O deva değil derттir*”¹³¹² şeklinde cevap vermiştir. Ancak âlimler günümüz şartlarında alternatif tedavinin mümkün olmadığı durumlarda bazı haram içecek-yiyecek (mesela kronik içki müptelalarına) geçici bir süre için caiz görülebileceği şeklinde fetva vermiştir.¹³¹³

¹³⁰⁸ Müslim, *Eşribe*, 73.

¹³⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Eşribe*, 5; İbn Mâce, *Eşribe*, 6; Tirmizî, *Eşribe*, 3.

¹³¹⁰ İbn Mâce, *Eşribe*, 6; Tirmizî, *Buyu'*, 58.

¹³¹¹ İbn Mâce, *Eşribe*, 6.

¹⁶⁵⁶ el-Mâide 5/2.

¹³¹² Ebû Dâvûd, *Tıb*, 11.

¹³¹³ Hey'et, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), 517.

Sîret-nüzûl ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde Kur’ân’da geçen مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَهُ أَ Her kim bir kötülük/suç işlemiş ise ancak onun misli/kötülük oranı/miktarınca cezalandırılacaktır”¹³¹⁴ talimatına uygun içki içimine karşılık gelecek olan celde/sopa/kırbaç cezasıdır. Nitekim bu suç da tıpkı zinada olduğu gibi, bedeni haz/keyif/zevkin amaçlandığı bir yasaktır. Dolayısıyla bedeni haz için sınırları çiğneyenin cezası da bedene eziyet/acı/elem veren müeyyidelerden ön görülmüştür.¹³¹⁵ İçkinin akli melekeleri örttüğü veya içip de dertlerini unutacağını düşünen bir kişinin, akıl ve bilinci izole etmek üzere başvurduğu yöntem karşılık, bedenine vurulacak kırbaç vb. cezalarla dövüldüğünde beynin acı hissetmesi buna mukabil olarak da değerlendirilmiştir.¹³¹⁶

3.8.8. Yemin keffâreti (cezası) ve etkisi

Yemin, Arapça bir kelimedir. Fıkhi bir terim olarak değerlendirildiğinde “bir şey hakkında Allah’ın adı ya da sıfatlarını zikrederek yapacağına veya yapmayacağına dair te’kidde bulunmak, sözü bu değerli sıfatlarla kuvvetlendirmek olarak bilinir.”¹³¹⁷ Kur’ân’da Allah (c.c.) sekiz defa kendi zatı üzerine yemin etmiştir. Kasem ve türevleriyle birçok âyet, sure başları ve yarattığı şeyler adına yemin etmek şeklinde geçmektedir.¹⁶⁶³ Hz. Peygamber’in de şu örnekler minvalinde yemine başvurduğu hadis-i şeriflerde varit olmuştur: “*Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal olan Allah’a yemin olsun;*” *Kalpieri evirip çeviren zat-ı Zülcelâl’a yemin olsun ki*”¹⁶⁶⁴... Bu durum ‘yemin’ konusu ile ahde vefanın İslam dini tarafından çok önemsendiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Allah’ın isim ve sıfatlarını şahit tutarak yemin edip gereğini yerine getirmemek, sıradan bir fiil olarak görülmemiştir. Yeminine bağlılık akıllı, buluş çağına ermiş her Müslümana vacip hükmünde olduğundan, ihlâl durumunda ilgili kişilere cezaî sorumluluk yüklemiştir.¹³¹⁸

¹³¹⁴ es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/145-150; el-Mü’min 40/40.

¹³¹⁵ Hz. Muhammed’in bu suçu işleyenlere yönelik farklı uygulamalarını diğer başlıklarımızın bazılarında işledik. Bu konuda farklı rivayetler olsa da (genel itibariyle) Hz. Ebubekir döneminde içki içenlere kırk, Hz. Ömer döneminde sahabeyle yapılan istişareler sonucunda seksen kırbaç olarak uygulanmıştır. Bu şekil bir cezalandırmanın ‘had cezası’ olarak sayılıp sayılmayacağı hususunda da mezheplerin tartışma konusu olmuştur. (Ebu Muhammed Ali ibn Ahmed b. Said, İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Mısır: Matbaa-ı Nahle, h. 1347), 11/364; Bardakoğlu, “Had”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 14/547-551.

¹³¹⁶ Erdoğan, “Kur’ân ve Sünnetteki Konuyla İlgili Nasların Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirmesi”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2020), 172.

¹³¹⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmi ve Edilletühü*, 6/588. ¹⁶⁶³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1976), 169. ¹⁶⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Çağrı*, 9/3264, 3265.

¹³¹⁸ Komisyon, *İslâm ve Toplum*, 2/16.

İslam, doğruluk üzere inşa etmeyi amaçladığı yeni toplum düzeninde yalan yere yemin edenlere yönelik cezai müeyyideler getirmiştir. Yemin, normal şartlarda yapılması mubahtır. Yerine getirilebilecek meşru durumlar için yapılır. Fertlerin toplum nezdinde itibar ve güvenirliliklerinin ölçüsü sayılan ve doğrulukla ilişkili olan ‘yemin’, İslam toplumunda söz edildikten sonra gereği yapılır. Yemin çeşitlerinden olan ‘Mün’akid’e söz verildiği halde yerine getirilmeyen her bir ahde karşılık, keffâret cezası ödeme mecburiyeti getirilmiştir.¹³¹⁹ Bu tür cezalar, bir yönüyle yaptırım iken diğer yönüyle de sosyal hayatta ihtiyaç sahiplerine yemek ikram etmek, elbise giydirmek, köle azat etmek ve en nihâyetinde bunlara gücü yetmeyene oruç tutturmak suretiyle (nefsi de terbiye ederek) fakirin halinden anlamayı sağlamaya yönelik yaptırımlardır. Cahiliye dönemi insanların ‘yemin’ ifadelerini genel itibarla çokça kullanıp gereğini yapmadıklarını Kur’ân ve bazı hadislerden anlamak mümkündür.¹³²⁰ İslam’ın bu yöndeki uyarı ve çizgisi net olmuştur: Âyeti kerimede “*Ey İman sahipleri! Yapamayacağınız şeyleri ne için söylüyorsunuz? Yapamayacağınız şeyler hakkında söz verip söylemeniz Allah katında çok büyük bir sorumluluktur.*”¹³²¹ buyurmak suretiyle yapamayacakları şeylere yönelik söz vermemeleri gerektiği, pekiştirilerek hatırlatılmıştır. Bu bağlamda Allah, cahiliye dönemi müşriklerinin karakteristik özelliklerini el-Kalem Sûresi 1014 âyetlerinde; “*Olur olmaz yemin edip duran, aşağılık (rezil), sürekli kusur araştırması yapıp iğneleyen, sürekli laf taşıyan, iyiliği her daim engelleyen, saldırgan, facir (günahkâr), geçimsiz aynı zamanda kaba ve sert, üstüne üstlük karaktersiz...*”¹³²² şeklinde özet haliyle cahiliye toplumunun güven vermeyen karakteristik yapılarını haber vermiştir. Kur’ân’ın bu minvalde وَلَوْ تَطُغْ كُلُّ خَلْفٍ مَّهِي نِ “durduk yerde, olur olmaz yemin eden” kişileri de bu listeye eklemesi ayrıca dikkat çekicidir. Nitekim Allah resulü münafığın alametlerinden bahsederken ‘Söz verdiği zaman sözünde durmaz.’¹³²³ buyurarak insanlık için ahde vefanın önemini net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamıştır.

İslam, evrensel mesajlarından biri olan ahde vefayı ele alırken, toplumun efradı olan fakir ve muhtaçlara vefayı da göz ardı etmemiştir. Bu bağlamda yemin edipte yerine getirmeyene ceza içerikli keffâret sorumluluğu yüklemiştir. İlgili âyette şöyle buyurulmuştur:

¹³¹⁹ Tanım ve Ayrıntılı Bilgi için bk. Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/417-420.

¹³²⁰ Bûharî, *Eymân*, 1-33, *Keffâretü'l-Eymân*, 1-10; Müslim, *Eymân*, 1-59; el-Bakara 2/224-225.

¹³²¹ es-Saff 61/2,3; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/424.

¹³²² el-Kalem 68/10-14; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/467.

¹³²³ Bûharî, *İmân*, 24.

لَ يَوُّ أَخْذُكُمْ أَلْ بِاللَّغْوِ يَ بَيِّ أَيْ مَانِكُمْ وَلَكِنْ يَوُّ أَخْذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمْ أَلْ يَمَانٌ فَكَفَّارَتُهُ ۖ أَوْ إِطْعَامُ
عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا
تَطْعَمُونَ أَوْ لِبَاسُكُمْ أَوْ كِسْفُ تِهْمَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْ مَانِكُمْ
إِذَا خَلَفْتُمْ ۖ وَاحْفَظُوا أَيْ مَانَكُمْ ۚ

“Allah, kasıtsız bir şekilde yapmış olduğunuz yeminler sebebiyle sizi sorumlu tutmaz, fakat bile bile yaptığınız yeminler sebebiyle sizi sorumlu tutmuştur. Bu durumda keffâret olarak, ailenize yedirdiklerinizin orta hallisinden on fakire yemek yedirmek ya da onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak. Buna imkân yetiremeyenlerin yapması gereken ise üç gün oruç tutmaktır. Yemin ettiğiniz halde (sadık kalmayıp bozduğunuz) yeminlerinize karşılık keffâret işte budur. Yeminlerinize sadık kalın...”¹³²⁴ Dini yaşantı boyutuyla olduğu kadar gerek o dönemde gerekse günümüzde yargılama hukukunda önemli bir yeri olan yeminin, Kur’ân ve hadislerde aynı ehemmiyette bir yer işgal etmesi konunun önemine yöneliktir. Yalan yere yemin; yalan yere şahitlik... doğru olmadığı anlaşılan her bir ifade ya da tanıklık, başkaları için verilecek kararlar üzerinde hayati etkiye sahiptir. Buna göre İslam, daha sonraki aşamalarda toplum içerisinde fitnelere sebep olabileceğinden, ceza ile ilişkilendirilerek, köklü tedbirler getirmiştir.¹³²⁵

Cahiliye dönemi Arapları arasında kaseme uygulamasının ceza bağlamında yemin uygulamasıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kaseme, ‘yemin etmek, topluluğun yemin etmesi’ gibi manalara gelir. İslam hukuku terimi olarak ise: Bir olayın faili hakkında kesin/net delillerin belirlenemediği cinâyet hakkında suçun işlendiği yerden bir topluluğun kendileri hakkında iddia edilen suç isnadını üzerlerinden kaldırmak üzere mahkeme huzurunda ettikleri hususi yemin olarak tarif edilir.¹³²⁶ Cahiliye toplumunda uygulanan bu yöntemin daha eski tarihlere dayandığı görülmektedir.¹⁶⁷⁴ Faili meçhul cinâyetle öldürülmesi sonrasında katil/katillerin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla genç bir sığır/ineğin kesilmesi şeklinde uygulanırdı. Bununla beraber cinayetin işlendiği yerin yakınında kesilen ineğin çevresinde bulunan kanaat önderleri/ihtiyar heyeti de toplatılırdı. Boğazlanmış olan bu ineğin üstünde

¹³²⁴ el-Mâide 5/89; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/413-418.

¹³²⁵ Yemin konusuyla ilgili hadisler için bk. İbrâhim b. Abdullah, el-Hazimi, *Yedi Hadis imamının ittifak ettiği hadisler*, Çev: Hanifi Akın (İstanbul: y.y. 2007), 612-619.

¹³²⁶ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Kasem/Kaseme Md. (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 196; Bardakoğlu, “Kaseme”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 24/527530. ¹⁶⁷⁴ el-Bakara, 2/72-73; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2/124-128; Ali Bardakoğlu, “Kaseme”, *İslâm Ansiklopedisi*, 24/ 528; Bûharî, *Câmiu's-Sahîh, Menakibu'l-Enşar*, 27. Cahiliye döneminde kaseme uygulamasının var olduğuna yönelik kaynaklarda şu rivayet aktarılmıştır: Haşimoğulları'ndan bir kişinin öldürülmesi üzerine Ebu Talib, zanlı olan şahsın kabilesinden elli kişiye yemin ettirmiştir. (Bûharî, *Menakibu'l-Enşar*, 27).

ellerini yıkadıkları sırada, “elleriyle kan dökmediklerine, gözleriyle de olaya (katile) şahit olmadıklarına dair yemin etmeleriyle gerçekleştirilen bir uygulamadır.

Cahiliye dönemi Arapları arasında da tarihi eskilere dayanan yemin unsuruna (yalan yere ettikleri takdirde) kötü sonuçlara yol açacağı korkusu hâkimdi. Belli başlı durumlarda başvuru bu uygulama hakkında Kur’ân’da herhangi bir bilgi geçmemektedir. Hadislerde ise cahiliye adetlerinde olduğu gibi devam ettirdiğine dair rivayetler vardır.¹³²⁷ Nitekim Hayber Yahudileri arasında iken faili kim olduğu (ve şahidi) belli olmayan bir şekilde öldürülen Abdullah b. Sehl örneğinde olduğu gibi Hz. Muhammed, o olayda yemin ettirme şartıyla bir hüküm verebileceğini taraflara bildirmiştir. Yahudilerin Abdullah’ı öldürmediklerine dair yazılı bir metinle cevap göndererek yemin etmeleri üzerine gerginliği yatıştırmak üzere diyeti ‘beytü’l-mal’den (hazineden) ödemiştir.¹³²⁸ Bu olay ve kararlar ilgili Hz. Muhammed’in savaş pahasına bile olsa olayların örtbas edilemeyeceğini göstermektedir. Olayın araştırılıp zanlıların ifade/yemin etmeleri, gerekenlerin yapılması için kararlı bir tutum sergilediği de anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber’in bu olaylara hakkaniyetli yaklaşımı ve getirdiği yeni adil sistemde ‘aksi ispat edilmeyinceye kadar kişinin suçsuz olduğu’ (ceza muhakemesi hukukunda ispat yükümlülüğü/şahitlik) hükmü, tüm insanlığa ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Buna mukabil cahiliye dönemi kaseme uygulamasında ise bir belirsizlik olduğunu anlayabilmek mümkündür. Çünkü görmediği ve şahit getirmediği halde maktulün yakınları, şüphelilerin cinayeti işlediklerine dair yemin ettikleri takdirde, sanık diyet/ceza ödemek zorunda bırakılıyordu. Bu sefer karşı taraf da iddiaları reddedip, kendileri kaseme yeminini edince hangisinin haklı olduğu ya da inanma konusunda hangisine öncelik verileceği/verildiği noktasında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹³²⁹ Durum her ne kadar öyle olsa da aşırılık göstermeyen bazı maktul yakınları, şüpheli konumdaki kişilerin söz konusu işten beri olduklarını yemin ile ifade etmeleri, tabii olarak kendilerini rahatlatmıştır. Kaseme yemini uygulamasının diğer olumlu tarafları arasında katil şüphelisinin kendi kabilesi içerisindeki ihtiyar heyeti tarafından yemine mecbur bırakılmasıdır. Bu durumda katilin ortaya çıkarılması, varsa başka cinayet zanlılarının olası töhmet zannından beraat etmelerine de olanak sağlayacaktır. Netice itibarıyla maktulün veli ve akrabalarının acısının dinerek

¹³²⁷ Müslim, *Kaseme*, 7.

¹³²⁸ Bûharî, *Câmiu’s-Sahîh*, *Diyat*, 22; Müslim, *Kaseme*, 1.

¹³²⁹ Bardakoğlu, “*Kaseme*”, *İslâm Ansiklopedisi*, 24/528.

¹⁶⁷⁸ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/36-41.

intikam düşüncesinden sıyrılması, hatta kabilede ortak sorumluluk bilincinin oluşması açısından bu uygulama önemlidir. Bu durumda elde edilecek en iyi neticeler arasında kabilenin olayla ilgili varsa bir bildiği ortaya çıkarmakla güven tazelemesi ve katilin yerine suçu olmayan bir başkasının da cezalandırılmasının önüne geçilmiş olmasıdır. Bu da dünya ve âhiret boyutuyla olası sorumluluk ve cezanın önüne geçilmesi açısından önemlidir.

Kur'ân'ı Kerim'de İsrailoğulları'ndan bir adamın faili meçhul bir şekilde öldürülmesi ile ilgili bir ineğin kesildiği, kesilen ineğin etinden bir parçanın ölüye değdirilmesi (vurulması) sonucunda ölünün İlâhi bir mucizeyle diriltip katilleri bildirdiği haber verilmiştir.¹⁶⁷⁸ Bu kıssada kaseme yemini ile ilgili bir emare bulunamamıştır. Konuyla ilgili Hz. Peygamberin sîrettteki uygulamalarını değerlendirdiğimizde ise Yahudi ve diğer ehli kitap müntesiplerinin yeminlerine itibar ettiği anlaşılmaktadır. Sorumluluk ve ceza ekseninde insanları psiko-sosyal yönde etkilediğinden toplumların dönüşümünde ilgili cezanın etkili olduğu anlaşılmaktadır.

3.8.9. Zihâr yeminine yönelik keffâret cezası

Zihâr, cahiliye dönemi Araplar arasında evli çiftlerde kocanın, karısını uzaklaştırmak maksadıyla kendine haram ilan etmesiyle gerçekleşen bir boşanma şeklidir. Erkek, eşini mahrem (kendisiyle evlenilmesi haram) olanlardan anneye benzeterek, “Sen benim için bundan böyle annemin (zahrı) sırtı gibisin” ifadeleri kullanıldığından bu yemin ‘zihâr’ diye isimlendirilmiştir. Cahiliye dönemi erkekleri (arasında çok yaygın olmasa da), eşlerine ya da onun akrabalarına sinirlenip kızdıklarında kadınla birlikte onları da cezalandırmak maksadıyla, bir daha birlikte olmamak üzere bu tür yemini yaparak ayrılırlardı.¹³³⁰

Cahiliye döneminde tamamen kadının aleyhine işleyen ‘zihâr’ uygulaması’ İslam dininin toplumsal hak ve adalet prensibine dayalı yeni sistemiyle ortadan kaldırmıştır. Bu konuda eşini Allah resulüne şikâyet eden (rivayetlerde ve tefsir kaynaklarında) Havle bint Sa’lebe adında bir kadının, çıkış yolu bulamaması üzerine Allah’a yakarması, neticede vahye muhatap olacak özellikte karşılık bulmasıyla olumlu neticelenmiştir.¹³³¹ Burada şu hususa değinmekte fayda mülâhaza ediyoruz ki Allah’a dua ve yakarıшта bulunan kadınların da ‘Havle’ isimli söz konusu kadına verilen cevapta olduğu gibi dualarına icabet edileceğinin göstergesidir. Yani cahiliye döneminde kadınlara verilmeyen değeri Allah’ın vahiyle cevap

¹³³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, 28/11; Ayrıca bk. Ali Osman Ateş, *İslâm’a Göre Cahiliyye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 364.

¹³³¹ el-Mücâdele 58/1; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/397-398.¹⁶⁸¹

İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/441-445.

verip, sıkıntılarını giderdiğini göstermesinden anlaşılmaktadır. O dönem, zihâr yemine maruz kalan herhangi bir kadın, eşi tarafından terk edildiği gibi başka biriyle evlenememe (muallakta bırakmak) gibi bir çıkmaza da bağlanıyordu. Tüm bu haksızlıklara yeni ve adil bir format getiren İslam, aile yapısı ve kadın onuruna verdiği öneme binaen böyle bir yemine başvuran erkeğe keffâret cezası yükümlülüğü getirerek tekrar bir araya gelmenin yolunu açmıştır.¹⁶⁸¹ Zihâr kefaretinin hükmü Kur’ân’daki şu âyetle buyurulmuştur: “Zihâr (yemini) ederek eşlerinden ayrıldıktan sonra yeminlerinden geri dönüş yapanlar, eşleriyle tekrar bir araya gelmeden önce, bir köle azat etsinler... Her kim bu durumda köle azat etmeye güç yetiremezse (yine eşine dokunmadan önce) kesintisiz iki ay oruç tutsun. Buna da gücü yetmeyen kişi altmış fakiri doyursun.”¹³³²

Zihâr yemininde bulunmuş bir kimsenin ceza ve keffaretleri ödemediği hanımına yaklaşması ittifakla haram kabul edilmiştir.¹⁶⁸³ Hadis-i şeriflerde bu konu hakkında dikkat çeken rivayetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: “Allah’ın bu konudaki cezaî hükmünü uygulayıncaya kadar hanımına yaklaşma;” diğer bir rivayette de: “Keffâreti ödeyinceye kadar ona yaklaşma” şeklindedir.¹³³³

Kocasına zihâr yemini eden kadının ceza ödeyip ödemeyeceği konusunda mezhepler arasında görüş farkı olmakla birlikte, talâk/boşama hakkına kıyaslayarak caiz görmemişlerdir. Mezheplerin bu konudaki görüşleri de şöyledir: Hanefî âlimlerden imam Muhammed’in görüşüne göre herhangi bir ceza yoktur; Ebu Yûsuf’un görüşü zihâr keffareti; Hasan b. Ziyad’a göre ise yemin keffareti cezası ödemesi gerekir. İmam Ahmed b. Hanbel bu konuda iki görüş beyan etmiştir. Bir rivâyete göre kadın zihâr keffareti öder. Diğer görüşü ise bu durumda kadın yemin keffareti ile cezasını öder. Birden fazla hanımı olan birisi, hanımlarının tamamına yönelik aynı anda zihâr yemini etmesi, cezaları ve diğer görüşler için de İslam fıkhı gerekli açıklamaları yapmıştır.¹³³⁴

Sonuç itibariyle şunu söylemek mümkündür ki cahiliye toplumunda en ağır boşama şekli zihâr uygulamasıydı. Erkeğin bu yemine maruz bıraktığı hanımı ona ebediyete kadar haram olurdu. İslam dini böyle bir hükmü doğru bulmayarak iptal etmiştir. Kadının aleyhine uygulanan bu sistemi yemin ederek-kadınları bu konuda muallakta tutarak, hayatlarını

¹³³² el-Mücâdele 58/3-4; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/398-399. ¹⁶⁸³

İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhî İmam Ahmed b. Hanbel* 8/9.

¹³³³ Tirmizî, *Sünen*, 3/503.

¹³³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni fî Fıkhî İmam Ahmed b. Hanbel*, 8/16.

neredeyse dünya zindanı hüviyetine çeviren cahiliye erkeklerinin zihâr konusundaki keyfi muamelelerini ellerinden almıştır. Hatta bu konuda dikkatli davranmaları için ceza ödetmek suretiyle aleyhlerine denilebilecek bir formatla yeniden düzenlemiştir. Bu iyileştirme ile birlikte, uzun vadede zihâr yeminine maruz kalmış bir kadının, büyüyen çocuklarını babaları aleyhine kışkırtmak suretiyle oluşabilecek sorun ve kaygıların önüne de geçilmiştir. Böylece cezaya sevkedecek olası sorunlara tedbirler de alınmıştır demek mümkündür.

3.8.10. Ordu düzenini bozmaya yönelik suçlara uygulanan ceza etkisi

İnsan açısıyla eğitim, idare etmek, adab-ı muaşeret, yetiştirmek/terbiye etmek, nizam/intizam gibi manalara¹³³⁵ gelen ‘disiplin’ ordu düzeni açısından oldukça önem arz etmektedir. Cahiliye dönemi ve öncesinde Araplar bedevi bir hayat yaşadıkları için askeriye ve diğer (sosyal-siyasal) alanların çoğunda düzenli yapıları yoktu. İslâm’ın ilk dönemlerinde de durum aynı şekilde devam etmiştir. (Mekkeli müşriklerin hedefinde olmalarından dolayı) İslam tarihinde ilk askeri teşkilat Hz. Muhammed’in başlarında bulunduğu muhacir topluluğu kabul edilebilir. Hz. Peygamber, âyetlerde de ifade buyurulduğu üzere,¹³³⁶ birlik içerisinde hareket edildiği takdirde zafer elde edilebileceği inancıyla olası hıyanet, ayrılık-gayrılık ve gevşekliğe hiçbir şekilde müsamaha göstermemiştir. Sîret-nüzûl bağlamında gevşeklik gösterenlere yönelik sergilediği boykot cezası ve bu kişilerle toplu mücadele örnekleri âyetlerde yer almıştır. Sîrette Tebük Seferi olarak bilinen olay bu bağlamda iman ve samimiyeti ölçen bir hat olmuştur. Ayrıca ekinlerin hasat dönemini, hava şartlarını vb. bahane edenlere yönelik şöyle buyurulmuştur: *وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ*

Allah (c.c.) “وَضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَىٰ مَلْجَأٍ مِّنَ الْإِلَهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّهُنَّ هِيَ الْتَوَّابُ الرَّحِيمُ”

*geride kalan (savaşa iştirak etmeyen) üç kişinin yaptıklarına pişman olmalarına karşılık (tövbelerini) kabul etti. Genişliğine rağmen sonunda yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, kendilerini vicdani açıdan sıkışmış hissetmeye başlamışlardı. (Ve aynı zamanda) Allah’tan başkasına sığınacak bir varlığın olmadığını da (fark edip) anlamışlardı. Bu sebeple Allah da eskiden oldukları hâl üzere dönmeleri için fırsat verip tövbelerini kabul etmiştir...”*¹³³⁷ Sıhhatli oldukları halde, yani herhangi bir sağlık problemi olmamakla birlikte, maddi imkân

¹³³⁵ Ay, Kur’ân’ı Kerim’de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları, 4/249-258.

¹³³⁶ Âl-i İmrân 3/103; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, 5/660.

¹³³⁷ et-Tevbe 9/118; İbn Kesîr, Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm, 7/306-313.

açısından da cihad ve seferde Müslümanların aldığı tedbirlerde yardımcı olmayıp ordularına katılmayanların boykot cezasıyla cezalandırılmış oldukları görülmektedir.¹³³⁸

İslam orduları vatan başta olmak üzere kadın, çocuk, hasta, yaşlı, mal, mülk ve dinmukaddesat gibi değerleri muhafaza etmek için mücadele verir. Yani esasında sefere çıkan ordu, sezilen tehlikeleri fark ettiğinden cihada katılmayan/geri kalan üç kişinin malını, mülkünü, namus ve mukaddesatını korumak üzere sefer düzenlemiştir. Çünkü düşman bir yeri işgal edince küçük-büyük demeden her tarafı yıkar geçer. Bahsi geçen üç sahabe, ilk etapta “gevşeklik” göstermeleri sebebiyle boykot gibi cezaî uygulamaya maruz bırakılmışlardır. Ne zaman ki samimi bir pişmanlık sergilediler o vakit Allah onları bağışlamıştır. Her şeye rağmen Hz. Muhammed de tıpkı âyetin uygulamalarında olduğu gibi (daha birçok örneği verilmişti) suç işleyen kişileri toplumda tamamen soyutlayıp silmiyor, onlara fırsat tanıyordu. Müslümanlardan sefere katılmalarının talep edilmesinin amaçları arasında birlikte hareket edip düşmana karşı topyekûn güç göstermekle birlikte, cenneti hak edeceklerin sabır, sebat ve cihatla diğerlerinden ayırt edilmesiyle de ilişkilidir.¹³³⁹ Birlik ve beraberliğin olmadığı yer ve toplumlardaki sonuca dair âyet ve hadislerde dağılımlığın resmi tasvir edilmiştir: “*Şüphesiz yok ki Allah, kendi yolunda, birbirlerine sınıksız kenetlenmiş bir bina misali saf bağlayarak mücadele (cihad) edenleri sever*; ¹³⁴⁰ *Allah’ın ipine sınıksız bağlanıp sarılınız. Dağılıp tefrikaya düşmeyiniz...*”¹⁶⁹² Bu ve benzeri âyetler birlik ve beraberliğin, disiplin ve samimiyetin ne kadar zorunlu olduğunu hatırlatmaktadır. Diğer tarafta tefrika/çekişmenin olduğu yerde ise çözülmenin başlayacağını haberi verilmektedir: *وَاطِيعُوا*

“Allah’a ve resulüne itaat ediniz. *الْأَمْرَ الصَّابِرِينَ*”

Birbirinizle çekişmeyiniz; aksi halde korkuya kapılırsınız, kuvvetiniz gider...”¹³⁴¹

Ordu disipliniyle ilişkili kavramlardan biri de ganimettir. Müslümanların gayrimüslimlerle savaş sonunda onlardan elde ettikleri çeşitli menkul-gayrimenkul mallar ve esirler olarak bilinir.¹³⁴² Kur’ân’da bu minvalde altı âyeti kerimede ganimet konusu yer

¹³³⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 478.

¹³³⁹ el-Bakara 2/214; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 3/237-239.

¹³⁴⁰ es-Saff 61/4; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/425-427.

¹⁶⁹² Âl-i İmrân 3/103; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 5/660.

¹³⁴¹ el-Enfâl 8/46; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 11/214-215.

¹³⁴² Kelimenin Sözlük ve Terim Manası/Geniş Bilgi İçin bk. el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, 610; Heyet, İsmail Karagöz vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 196.

almaktadır.¹³⁴³ Kaynaklarda ganimetle ilgili, Allah ve peygamber hakkı olan humus 5/1; müşriklerden alınan vergi; devlet başkanı ya da ordu komutanına başarısından ötürü Allah'ın va'd ettiği mal gibi manalar verilmiştir.¹³⁴⁴ İslam'dan önce de var olan bu teamüle göre devlet başkanı/ordu komutanı her durumda elde edilen malların ¼ üne sahip olurdu. Yine o dönem uygulamada bölünüp paylaşılması zor olan ve genel yağmadan önce elde edilen her şey kendisine ait olurdu.¹³⁴⁵ Cahiliye toplumunun söz konusu ganimet teamülünden önceki İlâhî dinlerin uygulamasında haram olduğu, fakat İslam'la birlikte helal edildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁹⁸ “*Bundan böyle elde ettiğiniz ganimetten helal ve afiyetle hoş bir şekilde yiyiniz.*”¹³⁴⁶

İslam, ganimet olarak elde edilen malların elde ediliş sebebi, mahiyeti, toplanması, paylaşılması vb. konulara yeni düzenlemeler getirmiştir. el-Enfâl Sûresi 41. Âyeti kerimede ganimet mallarının 1/5 inin ‘Allah’a, Resulüne, hısım/akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara’ aittir. Belirlenmiş olan 1/5 lik miktar, belirtilen sınıflara dağıtılmak üzere devlet hakkı olarak belirlenmiştir. Buna göre devlet malını çalmak büyük suç olarak kabul edilmiş, bu sebepten dolayı ilgili kişi, kıyamet günü cezasını çekmek üzere çaldığı malı yüklenip hesaba gelecektir/çekilecektir.¹³⁴⁷

Hırsızlık yapanlara karşı Allah resulünün net bir tavır sergileyip hak ettikleri cezayı uygulattığına dair çalışma içerisinde farklı yerlerde bahsedilmiştir. Savaş ganimetleriyle ilgili işlenen hırsızlık suçları ve bu suçlara karşı belirlenen cezalara baktığımızda, ganimet hırsızlarına diğerlerine oranla daha ağır cezalar verildiğini görülmektedir. Sıradan birinden yine sıradan çalınan bir eşyanın geri verilip helallik istenmek üzere bir çözüme ulaşılabilmek mümkün iken; ganimet malında devlet, dolayısıyla kamu hakkı olduğundan herkesten helallik istemenin ise mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.¹³⁴⁸ Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ganimet malını çalan kişiler, kıyamet günü çaldıkları şey ile huzuruma gelip ‘yetiş’ dese bile ben ona bir şey yapamam. Bunu dünya hayatında tam da yerinde sana haber vermiştim.*”¹⁷⁰² Başka rivayetlerde de “*Ganimet malı çalan kişi, daha sonra çaldığı şeyi*

¹³⁴³ el-Fetih 48/15-19-20; el-Enfâl 8/41, 69; en-Nisâ 4/94.

¹³⁴⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kurân*, 6/193-205.

¹³⁴⁵ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 263-265.

¹⁶⁹⁸ Müslim, *Cihâd*, 32.

¹³⁴⁶ el-Enfâl 8/69; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/253-254.

¹³⁴⁷ el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 2/46-47.

¹³⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 145.

¹⁷⁰² Bûharî, *Cihâd*, 189.

getirse de dövünüz,¹³⁴⁹ çalınan şeyin, çalan kişiye ateşten bir parça olacağını haber vermek suretiyle işin ciddiyetine dikkat çekmiştir.¹⁷⁰⁴ Hz. Peygamber, bu gibi sebeplerden dolayı az bir şey de olsa ganimet çalan kişinin cenaze namazını kıldırmasıdır. Bu gibi uygulamaları ceza kapsamında değerlendirilebilir. Bu konuda yapılan tehdit ve alınan tedbirlerin çok ciddi boyutlarda olmasındaki hikmetin, sadakat ilkesiyle ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. İçinde hain olmayan bir ordu her zaman ve herkese karşı güçlüdür. Tâlût ile Câlût kıssasında geçen örnekte olduğu gibi samimi ve sadık olanlar sayıları az da olsa sefere devam etmiş, gevşeklik/korkaklık sergileyip, hıyanete kapı aralayanlar ise geride kalarak tarih sahnesinden silinerek iyilerin arasında anılmamışlardır. Netice de sayısal anlamda az olanlar, geride kalanların korkutma propagandalarına aldırış etmeyerek; قَالِ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْكُوا الْكَمِّ (Tarihte kayda geçen) sayısı az olup da Allah'ın izniyle sayısı kendilerinden çok fazla olan orduları mağlup eden birliklerden nice örnekler vardır¹³⁵⁰ sadakatlerini ortaya koymuş ve Allah'ın yardımıyla galip gelmişlerdir.¹³⁵¹

İslam dini ordu içinde birlik ve beraberliği sağlamlaştırmak, aradaki çürükleri elemek üzere ganimet malları konusunda getirdiği ta'zîr ve diğer cezalar ordu disiplini sağlanması açısından göstermiş uyguladığı disiplini başka alanlarda da ortaya koymuştur. Örnek vermek gerekirse; en-Neml Sûresinde geçen 'hüdhüd' isimli kuşun, (ordunun bir kolu olan kuşlardan müteşekkil) ordunun küçük bir üyesi olduğu halde ortadan kaybolması ile ilgili Hz. Süleyman'ın ordu disipline dair tepkisinde görülmektedir.¹⁷⁰⁷ Nitekim 'hüdhüd' ortadan kaybolunca “mazeret beyan etmezse şiddetli bir şekilde cezalandıracağını ya da onu keseceğini” söylemiştir.¹³⁵² ‘Küçük bir kuştan, küçük bir ganimetten ne olacak ki’ rehavetine kapılmadan işin samimiyet/ciddiyetine bakılmıştır. Nitekim küçük gibi görünen o kuş, Hz. Süleyman'a (a.s.) adeta ‘bilmediklerini biliyorum’ dercesine; Sebe’ Melikesi hakkında çok değerli istihbarat anlamında malumatlar getirmiştir.¹³⁵³

¹³⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 145.

¹⁷⁰⁴ Bûharî, *Cihâd*, 190.

¹³⁵⁰ el-Bakara 2/249; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 4/480-495.

¹³⁵¹ el-Bakara 2/251; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 4/447-505. ¹⁷⁰⁷

en-Neml 27/20-21; el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/150-152.

¹³⁵² en-Neml 27/20, 21; Hz. Süleyman'ın kıssası Kur'ân'da geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Hükümdar peygamber olup Hz. Davud'un oğludur. Çok zeki ve hikmet sahibidir. Hz. Süleyman'ın emrinde rüzgâr, şeytanlar ve cinler vardı. Kuşlarla beraber birçok hayvanın dili kendisine öğretilmiştir. (Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2010), 38/59.

¹³⁵³ en-Neml 27/22,23; el-Bagavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 6/155-156.

Sonuç olarak, temsili olarak vermiş olduğumuz örnekte, ordu komutanına itaatin zafere ulaştırabileceğini (yukarıda Tâlût ve Câlût kıssasından da) anlamak mümkündür. Ordu disiplinine yönelik 3 sahabenin geride kalması ya da basit gibi görünen bir kuşun etkisine bakılmaksızın, gerekli yaptırımların sıcağı sıcağına uygulanmış olması, disiplin açısından diğer adayların olası benzer duruma düşmelerini engellemekte etkili olmuştur. Bununla birlikte cahiliye toplumu ya da ilk dönem Müslüman muhataplar özelinde tüm insanlığa, devlet malına yönelik tutum ve davranışlarda hassas olunması gerektiği ve devlet malından hırsızlık yapılmanın haram olduğunun vurgusu yapılmıştır. Devlet ve kamu hakkına riayet ya da hıyanetin kişiler üzerinde maddi olduğu gibi manevi ceza olarak vicdanlarına huzur veya huzursuzluk veren azap şeklinde cezaya dönüşebildiği de verilen örnekler üzerinden anlaşılmaktadır.

3.8.11. Zina (ve cinsel yasak) suçuna yönelik alınan cezaî tedbirlerin etkisi

İslam, yeni medeniyetin temellerini atarken, Cahiliye toplumu inşasında insan psikolojisi ve sağlığını da düşünerek, bu yönde birtakım kurallar; bu kurallara uymayanlara yönelik cezalar ve düzenlemeler getirmiştir. İslâm'ın ilk yılları sayılabilecek Medine döneminde yaşayan Yahudiler, kendi inanç, örf ve adetlerine göre aybaşı halinde (hayız dönemi) olan kadınları pis sayar, yedirmez, içirmez, barındırmaz, hatta onların oturduğu döşeğe oturanı da pis sayıp yıkanması gerektiğini ('Levililer, 15' e göre) savunurlardı. Yahudilerin bu yönde etkisi altına giren kabilelerin birçoğunun kadına bakış açısı bu yönde evrilmiştir. Hristiyanların bir kısmı ise kadınların hayızlı dönemlerinde cinsel yasakları ihlâl ederlerdi. Cahiliye toplumunun kadına bu yöndeki bakış açısı ve uygulamaları Hz. Peygambere: 'Kadınları kışın soğuşunda, elbise kıtlığının olduğu bir ortamda dışarı atıyoruz' bir çözüm yok mu? Gibi sorular sorulunca Allah, âyeti kerime ile cevap vermiştir:¹³⁵⁴ *"Kadınların adet hali ile ilgili sana sorular soruluyor. Onlara şöyle söyle: O sıkıntılı bir (rahatsız oldukları bir süreç) halidir. Bu sebepten dolayı özel günlerinde (yataklarınızda) ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel münasebette bulunmayınız. İyice temizlendikten sonra onlara Allah'ın meşru çerçevede belirlediği emirleri kapsamında yaklaşınız..."*¹⁷¹¹

Cahiliye toplumunun kadın psikoloji ve sağlığına yönelik cahilce yaklaşımlarına karşılık Kur'an'ın: *قُلْ هُوَ أَذَى* "De ki: o bir rahatsızlıktır"¹³⁵⁵ ifadesi, kadın rahmindeki

¹³⁵⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an-Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi't-Te'vil*, 1/431-435.

¹⁷¹¹ el-Bakara 2/222; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 3/720-744.

¹³⁵⁵ el-Bakara 2/222.

birleşme kabiliyetini kaybeden yumurtaların atılmak suretiyle temizlenip kendini yenilemesini sağlayan tabii bir dönüşüme işaret etmiştir. Hayız süreci içerisinde kadın vücudunda dengesiz anlamda bir takım değişiklikler meydana gelir. Bu da kadının fizyolojik ve psikolojik yönlerine etki yapmaktadır. Adet döneminde ayrıca işlevini yitirmiş yumurtaların kadın rahminden kan yoluyla, üreme organından atılması bu süreçte yaşanacak birliktelik sonucunda hem erkek hem de kadın sağlığı açısından ciddi manada rahatsızlıklar yaşatabilecektir. Başta sağlık yönüyle tedbirin alındığı böyle bir şart, fertlerin yeri geldiğinde (Ramazan ayının imsak vaktinden güneş batana kadarki süreçte olduğu gibi) Allah'ın emrine uyup şehvete karşı direnme irade ve sabrını göstererek, bu yöndeki imtihanı başarıyla geçmeye yönelik bir eğitim mahiyetinde anlaşılabilmektedir. Bu durum doğal olarak maddimanevi mükâfat ve ceza ile doğrudan bir ilişki arz etmektedir.¹³⁵⁶

İslam dini, diğer bazı din ve toplumlar da hayızlı kadına reva görülen 'pis' yakıştırmalarına karşı çıkarak günlük hayat ve özel ilişkilerden mahrum bırakmamıştır. Bu özel durum, bir abdestsizlik veya cünüplük hali gibi hades ya da mazeret kabul edilerek, abdestsiz yapılmasına izin verilmediği birtakım ibadetlerin ve cinsi münasebetin bu dönemde yapılmasına engel getirilmiştir. Hayız halinde olan kadınla ilişkiye geçen kocaya verilecek ceza hükmüne dair İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Hayızlı hanımıyla cinsel münasebette bulunan kimse bir dinar veya yarım dinar sadaka versin."¹⁷¹⁴ Özel günlerde cinsel yasaklar ihlâl edildiği takdirde (mezhepler arasında görüş farklılıklarıyla birlikte) büyük günah işlenmiş olacağı, bu sebeple 4,25 grama varan keffâret cezalarının ödenmesi hükmedilmiştir. Ayrıca adet döneminde sosyo-psikolojik sebepler göz önünde bulundurulduğundan kadını o halde boşamak âyet¹³⁵⁷ ve hadisler¹³⁵⁸ ışığında uygun görülmemiştir. Bu durum bize aile ve kadına yönelik en hassas şekliyle koruma sağladığını da göstermektedir.

İslam dininin tüm boyutlarıyla hassas bir döngüyle işlediği yeni sistemde hayızlı kadının sağlık, psikolojik ve bedensel rahatsızlıkları düşünülmüş, buna yönelik yeni tedbirler getirilmiştir. Hayız sürecinde cahiliye toplumunca kadına reva görülen uygulamalara İslâm'le birlikte son verilmiştir. Hayız döneminde eşler arasında bilerek ya da bilmeyerek yapılan

¹³⁵⁶ Heyet, Karaman vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/353-354; Yûnus Vehbi Yavuz, "Hayız", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 17/51-53. ¹⁷¹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, 1/69, 2/251.

¹³⁵⁷ et-Talâk 65/1; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsiri'l-Kur'an*, 5/442-446.

¹³⁵⁸ Müslim, *Talâk*, 3; Ayrıca bk. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 28/132-134.

cinsel birleşmede; kocanın zorlaması durumunda sadece koca, ikisinin isteğiyle gerçekleşti ise her ikisine de keffâret cezası hükmedilmiştir. Bu hüküm yeni medeniyet sisteminin temellerinin aile boyutuyla sağlamlaştırılması ve toplumun muhtaç kesimine katkı sağlaması açısından önemlidir.¹³⁵⁹ Buradan şu anlaşılıyor ki toplumsal huzur için cezalar denge unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Aile müessesesi, toplumun yapı taşı hüviyetindedir. Aileye yönelik ahlaki veya fiziki herhangi bir tehdit ve saldırı olduğu zaman, olumsuz etkiyi sadece suça karışmış olan iki ya da birkaç kişi ile sınırlamak doğru değildir. Çekirdek aile başta olmak üzere geniş aile, mahalle ve kartopu örneğinde olduğu gibi toplumun tamamını ahlaki ve suça örneklik teşkil edip çığır/yol açmasından dolayı hayati derecede etkilemektedir. Tüm suçlarda olduğu gibi, (domino etkisi yaratarak) işlenen bir suçun birçok kişiyi etkilediğini zina suçu özelinde de ifade etmek mümkündür. Temelde ahlaki bozulmaya, soy/neslin birbirine karışmasına hatta aile denen müessesenin zamanla yok olmasına zemin oluşturan bir tehliktir.

Namus algısının çok önemli olduğu İslam dininde, iki kişinin işleyeceği böyle bir suç, diğer aile fertlerini ‘namus davası’ adı altında kavga/nefret/cinayet gibi sonuçlara taşıyabilmektedir. Hatta bununla sınırlı kalmayıp cinayet, kan davaları gibi büyük fitnelere de ortam oluşturabilmektedir. Bunun içindir ki söz konusu fiil Kur’ân’da “Çirkin/kötü bir yol”¹³⁶⁰ olarak tarif edilmiş; sebep olacağı olası/muhtemel olumsuzlukların önüne geçilmesine yönelik tedbirleri de sıkı tutmuştur. Toplum huzurunu bozduğu gibi, kişilerin günah ve hatalarla düşmek üzere başka suçlara da zemin hazırladığı, yani bahsedilen domino etkisiyle birçok fitneye kapı araladığı anlaşılmaktadır. Bu denli kötü olan zina suçu, toplumun tüm kesimlerini etkilemeye yönelik bir hak ihlâlidir denilebilir. Bu fiil için belirlenmiş olan ‘recm’ cezası hem caydırıcılık yönüyle hem de bunca tehlikeye rağmen failer açısından hak ediş olduğu savunulabilir.¹³⁶¹

Toplumsal yönüyle bir hak ihlâli ve suç olan zinanın cezası infaz edilirken, (recm/sopa/celde cezası) toplumun temsilcileri mahiyetinde bir grup/topluluğun da buna şahitlik etmelerinin istenmesi, suçluların topluma yönelik kasıtlarına yine toplumun eliyle verilen cezalardan temsili bir cüz olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan ihlâl edilen toplum haklarının aynı yönde bir ceza ile alınması söz konusu olduğu gibi, infazın bir topluluğun

¹³⁵⁹ Heyet, Karaman vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/333.

¹³⁶⁰ el-İsrâ 17/32; İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur’âni l-Âzîm*, 9/5-6.

¹³⁶¹ Nûr 24/3; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru l-Hisân fî Tefsîri l-Kur’ân*, 4/167-169.

nezaretinde gerçekleştirilmesi, toplum içerisinde ‘suçu önleme’ prensibi (tedbir) olarak telakki edilebilmesi açısından çok büyük önem arz etmektedir.¹³⁶²

Gayri meşru ilişkiden ana rahmine düşen ya da dünyaya gelen çocukların birçoğu ölüme veya yetiştirme yurtlarına terkedilmektedir. Aralarında hayatta kalan bu kişilerin, kısa veya uzun vadede (aile ortamında büyümediklerinden dolayı) psikolojik sorunlar yaşadıkları; toplum huzurunu olumsuz etkileyen hırsızlık, uyuşturucu/içki kullanım ve satışı, örgüt/çetelere vb. suçlara eğilimlerinin daha kolay olabildikleri görülmektedir. Kur’ân rızık korkusuyla çocukları öldürmeyi yasaklarken, onları öldürmenin çok büyük bir günah olduğunu da eklemektedir.¹³⁶³ Orada her ne kadar rızık korkusu ön planda ise de âyetin sonundaki “onları öldürmek çok büyük günahdır” ifadesi zina sonrası ana rahminden alınan ya da doğduktan sonra öldürülen/ölüme terkedilen çocukların da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Çünkü bu âyetin hemen arkasında (İsra Sûresi, otuz birinci âyetten hemen sonra otuz ikinci âyette) gelen âyet bu bağlamda dikkatleri çekmektedir: وَلَ تَقْرَبُوا أَنفُسَكُمُ الْزَنِىِّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلَ الْزَنِىِّ *“Zinaya yaklaşmayın! Zira o hayâsızlıktır, çok çirkin bir iştir/fildir/yoldur.”*¹³⁶⁴ Zina suçuna karşı gökten taş yağdırmak suretiyle recmedilen Hz. Lût (a.s.) kavminin bu şekilde helâk edilmesi ile Hz. Peygamberin uygulamalarında zina suçu işleyenlere benzer formatta yani recm ile tatbik edilmesi, suçun büyüklüğünü göstermesi açısından ibret mahiyettedir.

Toplumu olumsuz yönde etkileyen, fesada uğratan zina, eş cinsellik, sapıklık, livata gibi ahlaksız yaklaşımlar, eskiden beri insanlığın ahlaki ve aile yapısını tahrip etmektedir. Hz. Muhammed bu tehlikeye işaret ederek şöyle buyurmuştur: “*Ümmetimle ilgili en fazla beni endişeye sevk eden husus, Lût kavminin sapık amelidir.*”¹⁷²³ Cahiliye toplumu içerisinde ‘fetişizm’ denilen kadın vücuduna ait nesnelerle dürtülüp röntgenci diye tabir edilen kişilerin varlığına,¹³⁶⁵ İslâm’ın gelmesiyle yasak getirilerek, aile ve mahremiyet konusunda yeni düzenlemelerle (ahlak yönüyle) sınırlar getirilmiştir. İslam, önceki kavimlerden gelme üvey anneyle evlenmek, bir nikâh altında iki kız kardeşi tutmak gibi adetlere de düzenleme

¹³⁶² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 10/164-166.

¹³⁶³ el-İsrâ 17/31; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 9/4-6.

¹³⁶⁴ el-İsrâ 17/32; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 9/4-6.

¹⁷²³ Tirmizî *Hudûd*, 24.

¹³⁶⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 530-600.

getirmiştir.¹³⁶⁶ Gelen bu düzenlemelere uymayanlara yönelik gerekli cezaların verildiğine dair bilgiler hadis kaynaklarında kayıt altına alınmıştır.¹⁷²⁶

İslam dini, insan haklarına değer verdiği gibi yeryüzünde yaşayan (zararsız) tüm canlıların haklarına da önem verilmesini öğütlemiştir. Hayvanlara yapılan iyiliğin sevap kazandırıp kazandırmayacağına yönelik sorulan soruya Hz. Peygamber: “*Canlılara yapılan her iyilik sevap getirir*”¹³⁶⁷ minvalinde cevap vermiştir. Hayvanlara karşı sergilenen tutuma karşı ayrıca: “...Yerdekilere merhamette bulunun ki göktekiler de size merhamette bulunsun”¹³⁶⁸ buyurmak suretiyle merhametin mükâfata vesile olacağını haber vermiştir. “*Aşırı susamış bir köpeğe, zorluk çekerek su temini sağlayan kişinin günahlarını Allah’ın affettiği*”;¹³⁶⁹ “kediye hapsederek açlık ve susuzluktan ölümüne sebep verdiği için ise bir kadının cehennem ehlinde yazıldığını yaratılanlara merhamet açısından (ahlaki ve vicdani olarak) terhib ve terğib yönüyle ilgili düzenlemeleri hayata geçirmiştir.”¹³⁷⁰

Hayvanlara merhamet bağlamında terğib ve terhibi özetleyen bu hadislerle birlikte toplumsal paydaşlarımız olan hayvanlara ahlaki açıdan nasıl davranmamız gerektiği de bildirilmiştir. Cahiliye döneminde İslam ordularınca yeni fethedilen yerlerde gayrimüslimlerin hayvanlarla nikâhlı eşleriymiş gibi ilişkiye geçtiklerini gören sahabenin bu durumu Hz. Ebubekir’e sorması üzerine, oradakilerin hep birlikte “Böyle yapanların recmedilerek yakılması gerektiği” fikri dile getirilmiş olması,¹³⁷¹ durumun vahametini yansıtmaları açısından oldukça dikkat çekicidir. Buna göre eti yenilen ya da yenilmeyen hayvanla cinsi münasebette bulunmak yasaklanmıştır. Hz. Peygamber ile sahabeler, insanlığa yakışmayan çirkin davranışlardan olan (hayvanlarla yapılan) bu tür sapık münasebetlere zinadan daha fazla sert tepki göstermişlerdir. Bu tür ilişkilere yönelik kuralları ihlâl edenleri Hz. Peygamberin çok ciddi tepki ile uyarması ve faillere cezai yaptırım talimatı vermiş olması da ahlak yozlaşmasına götürebilecek her türlü tedbirin alındığını ortaya koymaktadır.¹³⁷²

3.8.12. İftiraya yönelik (iffete) tedbirlerin etkisi

¹³⁶⁶ en-Nisâ 4/22-23; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 4/29-33.

¹⁷²⁶ Tirmizî, *Hudûd*, 29; İbn Mâce, *Hudûd*, 35.

¹³⁶⁷ Bûharî, *Musakat*, 9.

¹³⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 58.

¹³⁶⁹ Bûharî, *Şirb*, 9.

¹³⁷⁰ Bûharî, *Bedü'l-Hâlk*, 16.

¹³⁷¹ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/3368.

¹³⁷² Tirmizî, *Hudûd*, 29; İbn Kudâme, *el-Makdisi*, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/148.

İslam dininde temel dokunulmazlar arasında kişilerin şeref, namus, iffet ve onurları da bulunmaktadır. Bunlara yapılacak herhangi bir haksız fiil/teşebbüs, suç kapsamına alınmıştır. İnsan şeref ve onurundan bahsedilince, akla öncelikli olarak namus/iffet geldiğinden, İslam dini bu duruma yönelik gelebilecek söylemlerin tedbirini nikâh akdiyle güvence/helal çerçevesi içine almıştır. Hem toplumsal hem de İlâhî kanunların tavsiye ettiği iffet çizgisinde hayatlarını devam ettirenlerin onurlarına yönelik delilsiz/asılsız yapılan her türlü söylemi, (iftira) ağır bir sorumluk ve ceza gerektiren bir eylem olarak nitelemiştir.¹³⁷³ Hz. peygamberin bu minvalde iffete iftira suçunu yasaklaması ve büyük günahlar arasında zikretmesi, konunun ehemmiyetini ortaya koymaktadır.¹³⁷⁴

Nüzûl bağlamında iffete yönelik iftiraya tedbir amacıyla Kur’ân’ın getirdiği dört şahit şartı ile birlikte, Hz. Muhammed’e iddia ile gelen kişinin ispat noktasında şartları yerine getiremediğinde, iddianın gerektirdiği suçun cezasıyla yüz yüze kalacağını haber vermesi, bu yönde olası iftiraların önüne güçlü bir set çekmiştir. Yani amaç cezalandırmak iken, cezalı duruma düşebilmenin korkusu, bu yöndeki girişimlerin önünü kapatmıştır (“Ava giderken avlanmak” deyiminde olduğu gibi). Bununla birlikte iftiraya teşebbüs edecek olan kişinin toplum nezdinde değerinin/onur/haysiyetinin zedelenmesi/değersizleşmesi gibi manevi bir ceza ile de karşı karşıya kalacak olma olasılığı, toplumsal düzenin sağlanması açısından önemli bir tedbirdir. Tüm bu cezaların üstüne iftira müteşebbisinin o vakitten sonra yalancı damgası ile damgalanıp bundan sonraki süreçte şahitliğinin kabul edilmeyecek olması,¹³⁷⁴ fâsık/yoldan çıkmış olarak nitelenenlerle anılması¹³⁷⁵ toplumsal fitnelerin önünü kapatmaya yönelik atılan adımlar olarak değerlendirilebilir. Nitekim toplum ne kadar temiz olursa, cezaya sebebiyet veren etkenler de o kadar az/düşük olur.

Mağdur açısından değerlendirildiğinde ise toplum nazarında aklanmış olması, dolayısıyla iftiraya uğradığı anlaşılan kişinin iffetli olduğunun ortaya çıkması kendi huzur ve psikolojisi açısından oldukça değerlidir. Ayrıca mağdurun kişilik hakları ile itibarına yönelik

¹³⁷³ Getirilen bir haberin doğru olup olmadığının araştırılması gerektiğini Kur’ân’ı Kerim âyette ifade

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تَصِيبُوا قَوْمًا بِيحَالٍ هَالِكٌ هَالِكٌ فَتَصِيبُوا قَوْمًا بِيحَالٍ” (Ey iman sahipleri! buyurmuştur: عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ)

Farkında olmadan/bilmeden bir kime/birilerine zarar verip de daha sonra yaptıklarınıza pişman/nedamet duymamanız için, fâsık/günahkâr/yoldan çıkmış biri size bir haberle geldiğinde o haberin doğruluğunu araştırınız.” (el-Hucurât 49/6; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/269-270)¹³⁷⁴ Müslim, *İman*, 144; Bûhari, *Vasayâ*, 23; Nesâî, *Vasayâ*, 12.

¹³⁷⁴ Nûr 24/13; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 4/174-175.

¹³⁷⁵ el-Hucurât 49/6; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/269-270.¹³⁷⁷

Hey'et, *Hadisilerle İslâm*, 5/420-425.

iddiaların kendisinde oluşturduğu manevi tahribatın (maddi yolla/celde ve diğer cezalandırmalarla) karşılanmış olması yine mağdur açısından önemli sonuçtur. Nitekim alınan tedbirler sayesinde, kendisi hakkında ortaya atılan iddialara şiddet içerikli karşılık vermeden, sabırla aklanmayı ve diğer taraftaki iddia sahibinin söz konusu cezalara çarptırılacak olma beklentisi ceza ve mükâfat açısından tarafları birçok yönüyle etkilemektedir.¹⁷³⁷

3.8.13. Liân/mülâane, kazf (cezası) ve etkisi

İslam, kadınların onurunu korumak üzere olası iftiralara karşı zina isnat ve iddiasında bulunanlara (güvenilir) dört şahit¹³⁷⁶ ve mülâane zorunluluğu getirerek iffetlerini güvence altına almıştır. Bu adımla toplum içerisinde iftira yoluyla kin ve düşmanlık tohumu atmak isteyenlerin engellendiği gibi neslin ve insan ahlakının fitrat üzere devamı için zina edenlere; zina iftirasında bulunanlara yönelik caydırıcı tedbirler getirmiştir. Atılan bu adımların tüm toplum huzuru açısından önem arz ettiği gibi, fesada sevk eden etken ve eylemlerin önünü de kapatmak suretiyle, suç-ceza döngüsünde oluşacak etkiyi en asgariye dönüştürmeye yönelik adımlar olarak atılmıştır.

Cahiliye toplumunda kadınların birçok kötü muameleye maruz bırakılarak zorlandıkları daha önce de ifade edilmiştir. O dönem, mahalle baskısı ya da sosyal baskı diyebileceğimiz sebepten dolayı, kişi namusu olarak kabul ettiği eşine zina suçlamasında bulunması (yani iftira etmesi) zor olsa da eşinden ayrılmak isteyen kötü niyetli bir kocanın olası teşebbüsüne karşılık, İslam dini tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri de ‘Lian, Mülâane’ yani karşılıklı lanetleşme manasındaki yemin türüdür. Karısına zina isnadında bulunan bir kocanın, hâkim huzurunda bu durumu yemin ederek söylemesi, kadının ise kocasının bu iddiada yalan söylediğine ve şahsının iffetli/masum olduğuna dair aynı şekilde yemin etmesidir.¹³⁷⁷ Bilindiği üzere zina ithamında bulunan kişi, öncelikle dört şahit getirmelidir. Şahit getiremediği durumda kişiye zina iftirasında bulunduğu gerekçesiyle (zina ettiği iddia edilen kişi koca ya da kadın olsun) kazf cezası (sopa cezası) ve şahitliğinin kabul edilmemesi (cezada artırma ve eksiltme yapılmaksızın ve bu ceza yerine başka bir ceza ikame etmeksizin) hükmü uygulanır. Âyeti kerime bu konuda şöyle buyurmaktadır: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ

¹³⁷⁶ en-Nisâ 15,16; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 3/384-387.

¹³⁷⁷ Mehmet Akif Aydın, “Liân”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 27/172-173.

الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بَرْبَعَةٍ شَهَدَةٍ ۖ فَاَجْلِدُوهُمْ ثَمَّ اِنَّهُمْ لَفِي زَجْرٍ ۖ وَلَ تَقْبَلُو لَهُمْ شَهَادَةٌ اَبَدًا ۚ وَاولئك همُ الْفَاسِقُونَ

“*Namuslu/iffetli kadınlara iftira suçlamasında bulunanlar, dört şahit getirmediğe onlara seksen sopa vurunuz. Daha sonraki süreçlerde yapacakları şahitlikleri de asla kabul etmeyiniz. Ki onlar yoldan çıkıp sapan günahkârlardır.*”¹³⁷⁸ Buna göre kazf cezasına çarptırılarak aynı zamanda mahkeme vb. yerlerde şahitlik yapma hakkı elinden alınmak suretiyle toplum içerisinde damgalanmak, ilgili kişilere manevi ya da psikolojik yönüyle verilen ikinci bir ceza niteliğindedir. Aksi ispatlanana kadar kişinin suçsuzluğu asıldır. Zina isnadının iddia edildiği güne kadar zina vb. illegal ilişkide bulunduğu dair bir bilgiye ulaşılammış ise o kişi iffetli kabul edilerek onuru korunmuştur.¹³⁷⁹

Lian uygulamasında tarafların (eşlerin) birbirlerine karşı iftira olasılığına karşı tedbir de alınmıştır. İnsan onurunun kanıtlanıncaya kadar bir iddia ile elinden alınamayacağına dair her türlü detay, toplumu dönüştürmek üzere gönderilen İslam medeniyetinin, maddeleri arasında hesaplanmıştır. Bu bağlamda insan onur ve haysiyetini zedeleyebilecek her türlü iddianın araştırılması gerektiği açık bir şekilde beyan edilmiştir. Bu konuda Kur’ân’ın da uyarısı vardır: “*Size fâsık (olasılığı olan) biri tarafından bir haber getirilirse, onun gerçeklik durumunu araştırınız.*”¹³⁸⁰ Bu sebeple koca, karsına zina suçlamasında bulunur ve liân yeminine yanaşmazsa, kadın da zina iddiasını reddeder ve yemine yanaşmazsa bazı mezheplere göre her ikisi iddiasını doğrulayınca; ya da liân yemini edinceye kadar hapsedilir. Bazılarına göre ise ‘liândan kaçan taraf suçunu kabul etmiş, dolayısıyla cezaya müstahak olmuştur’ şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bu bağlamda Liân (karşılıklı lanetleşme) sonucunda gerçekleştirilen ayrılmalar, eşlere bir daha ebediyete kadar evlenme yasağı da getiren bir ceza olarak hükme bağlanmıştır.¹³⁸¹

3.8.14. Caydırıcılık düşüncesiyle recm cezasının etkisi

¹³⁷⁸ Nûr 24/4; İlgili olay hakkında sîrette geçen örnekle ilgili bk. Tebük Seferi’ne katılmayan üç sahâbîden biri olan Hilâl b. Ümeyye, hanımının Şerîk b. Sahmâ’ ile zina ettiği iddiasında bulunmuş ve bunu Hz. Peygambere şikâyet etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ya bu konuda delil getir yahut da sana verilecek had cezası sırtındadır!”, Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 5/479-481.

¹³⁷⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/172-173; ayrıca bk. Mehmet Akif Aydın, “Lian”; Hamza Aktan, “Kazf”, *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/148-149.

¹³⁸⁰ el-Hucurât 49/6; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 5/269-270.

¹³⁸¹ Mehmet Akif Aydın, “Liân”; *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 27/172-173; Ayrıca bk. Ahmet Fethi Behnesi, *es-Siyasetü’l-cina’iyye fî ş-şeriatî’l-İslâmiyye* (Kahire: y.y. 1983), 422-429.

Recm, gayri meşru cinsel ilişkide bulunanlara (zina suçunu işleyenlere) belli şart ve durumlara göre uygulanan bir ceza yöntemidir. ‘Zina’ İslam dini, önceki semavi dinler ile insanlık tarihinin temiz fitrata sahip her devrinde suç ve büyük günah olarak kabul edilmiştir. Kur’ân’da bu konuda âyette şöyle buyurulmuştur: *وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا* “Zinaya yaklaşmayınız! (Bilesiniz ki) o çok kötü bir yol ve çok kötü bir (arsızlık) hayâsızlıktır.”¹³⁸² Recm, zina eden evli kişilere taş atma yoluyla muhsan¹³⁸³ olan erkek ve kadını öldürmektir.¹⁷⁴⁶ Zina edenlere yönelik bu ve benzeri öldürme cezaları sadece İslam’a ait özel bir yöntem değildir. Hammurabi kanunlarına göre bu suçu işleyenlere suda boğma; eski Yunan yasalarında öldürülmelerine,¹³⁸⁴ Tevrat’a göre recm cezası verildiğine,¹⁷⁴⁸ İncil’de de aynı şekilde recm cezasının varlığına dair emarelerin olduğu görülmektedir.¹³⁸⁵

İnsanoğlunun temiz fitrata sahip olduğuna dair bilgi birçok yerde ifade edilmiştir. Bebeklik ve ilk çocukluk döneminden itibaren, kendi bedenini tanımaya başlayan insan, büyüdükçe başta avret yerlerini örtmenin önemini kavrayarak, başkalarının hayâ yerlerini görmesinden sakınmayı da fitrat gereği anlamaya başlar. Kendi bedenine bu kadar haris iken, (insan) başkasının da bedeninin kendine ait adeta bir kutsallığı olduğu farkında olması gerektiğine dair bilinçlenir. Başkasına cinsel yönden herhangi bir zarar vermenin vahametini, avret yerlerinin örtünmesine gösterilen özenden anlar. Kur’ân-ı Kerîm bu konu ile ilgili uyarısını yaparken ‘zinaya bulaşmayın’ demeden önce ‘zinaya yaklaşmayın’ demek suretiyle o yola sevk edebilecek tüm riskleri temelden tedbire bağlamıştır. Bu tedbire dair bir âyeti kerime şöyle buyurmaktadır: “Mümin erkeklere söyle! Gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini muhafaza etsinler. Bu onlar için daha temiz olandır. Mümin kadınlara da (aynı şeyi) söyle, gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar, ırz (namuslarını) muhafaza etsinler. Avret yerlerini (mahrem olmayanların yanında) açmasınlar”¹³⁸⁶ Zinanın hayâsızlık olduğunu vurgulayan âyet, (Allah’ü a’lem) insanın izzet ve şerefini; neslini, ahlak ve aile düzenini olumsuz etkileyecek hatta bozacak bir risk başlangıcına işaret etmektedir. Çünkü bedenini karşı cinsten birine ilk defa gösteren olgun, akli yerinde olan bir insanın fitrat gereği hayâ ettiği (utandığı), genel kabuldür. Gayri meşru durumda da durum aynıdır. Bunu sık tekrar

¹³⁸² el-İsrâ 17/32; Ayrıca bk. Nûr 24/2-3; Furkân 25/68; el-Mümtehhine 60/12.

¹³⁸³ ‘Muhsan’ kavramı hakkında bk. Dağcı, Şamil, “İhsan (Muhsan)”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/546-548. ¹⁷⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 12/226.

¹³⁸⁴ Sadri Maksudi Arsal, *Umumi Hukuk Tarihi* (İstanbul: Hukuk Fakültesi, 1944), 128. ¹⁷⁴⁸

Tesniye, 22/23; Levililer, 20/10.

¹³⁸⁵ Yuhanna, 8/3-11

¹³⁸⁶ Nûr 24/31-32; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/185-187.

etmek suretiyle artık hayâ perdesi kalkmış bir vaziyete dönüşür ve hayâsızlık artık onun hayatının bir parçası haline dönüşür. Hz. Peygamberin bu minvalde إِذَا لَمْ تَسْتَخَيِّ فَأَصْنَعْ مَا شِئْتَ

“Şâyet utanmıyorsan dilediğini yap”¹³⁸⁷ hadis-i şerifi, hayânın ne kadar koruyucu olduğuna dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber, recm cezasıyla ilgili şu bilgileri aktarmıştır: “Evli olduğu halde zina edenler...¹³⁸⁸,” “Dul olanların birbirleriyle zinasında recm cezası vardır.”¹³⁸⁹ Zina eden kişilere yönelik uygulanacak hapis cezasını haber veren âyetin¹⁷⁵⁴ nüzûlünden sonra Hz. Muhammed, bu suçu işleyen evli kişilere yüz sopa ve recm cezasının olduğu; bekâr olanlardan ise bu günaha bulaşanlara yüz sopa ve bir yıl sürgün cezasıyla cezalandırılacaklarını haber vermiştir.¹³⁹⁰

Kur’ân’da recm ile ilgili âyet bulunmamakla birlikte, zina edenlere yönelik bahsi geçen cezalarla ilgili yüz sopa (celde),¹³⁹¹ eziyet vermek,¹³⁹² hapsetmek¹³⁹³ şeklinde haber verilmiştir. Celde âyeti diğerlerinden sonra indiği gerekçesiyle öncekileri nesh ettiğini savunanlar da olmuştur.¹³⁹⁴

Yahudiler, cahiliye döneminde zina edenlere yönelik kurdukları mahkemelerde kişiye göre (soylu ya da güçsüz bir kabileye mensup olup olmadığına bakarak) hüküm veriyorlardı. O dönemde Yahudiler ’den bu tür yargılamalar için Hz. Muhammed’e getirilen kişilere recm cezasının uygulanması gerektiği hükmü verilince, buna karşı çıktılar. Gerekçeleri ise soylular için sağlanan eşeğe ters bindirme ve yüz boyama cezasının kendi kitaplarında olduğuna yönelikti. Çünkü kendi kurdukları mahkemelerde güçlü ve soylulara bu yönde hüküm verebiliyorlardı. Mağdur tarafı işin aslını öğrendiğinde kendi hâkimlerine kızarak, fuhuş ve zinanın soylular arasında (ölüm korkusu olmadığından) yayıldığını, neticeye bu şekil verilen hükümlerin sebep olduğunu tepki göstererek ifade ettiler.”¹³⁹⁵ Daha önce de verilen örneklerde benzer muameleyi sadece fakir ve zayıfa reva gören zihniyete adeta isyan edip

¹³⁸⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 67; Müslim, *İman*, 57.

¹³⁸⁸ Tirmizî, *Diyât*, 10; Müslim, *Kaseme*, 20-26; Bûharî, *Diyât*, 6.

¹³⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 23; Müslim, *Hudûd*, 12; Tirmizî, *Hudûd*, 8.

¹⁷⁵⁴ en-Nisâ 4/15; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/384-388.

¹³⁹⁰ Müslim, *Hudûd*, 12; İbn Mâce, *Hudûd*, 7; Tirmizî, *Hudûd*, 8.

¹³⁹¹ Nûr 24/12; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, 4/174-175.

¹³⁹² en-Nisâ 4/16; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/384-388.

¹³⁹³ en-Nisâ 4/15; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/384-388.

¹³⁹⁴ Muhammed Reşîd Rızâ; Muhammed Abduh, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Hâkîm (Tefsîrû’l-Menâr)*; 4/435.

¹³⁹⁵ el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 3345-7/6.

adalet isteyen mağdur kesime, İslam uygulamaları tam adaletli yaklaşım sergilemiştir. Erkek ‘efendi’ statüsünde; kadın cariye olsa (iki cinsiyetin yeri statüsü ne olursa olsun) konum ve mevkiine bakılmaksızın suç işlenmesine karşı, gereğini adil ve hakkıyla takdir etmiştir.¹³⁹⁶ Bu minvalde eski kavimlere atıfta bulunarak, ‘zengin veya soylu biri suç işlediğinde ona ceza vermemeyi; fakir veya zayıf bir kabileden olduğunda ise ona ceza uygulamalarını, helâk edici sebep’ olarak belirtmiştir.¹³⁹⁷ Hz. Peygamber’in Müslüman hâkimlerine hüküm verirken, tebaanın nazarında üst kademelerde olan Müslüman “*Kanaat önderi kişiler günah işledikleri takdirde onlara had cezasını uygulayın. Sadece had dışındaki (ta’zîr vb. cezaları) affedin. (ki toplum nazarında itibarları fazla düşmesin)*”¹⁷⁶³ demek suretiyle toplumda adaletin tesisinin nasıl sağlanması gerektiğini en net şekliyle tavsiye etmiştir.

Recm cezasından önce yapılan yargılamanın etkisi hakkında şunları söylemek mümkündür. Recm, evli kişilerden zina suçunu işleyenlere karşılık uygulanan bir ceza türüdür. Cezanın infaz edilebilmesi için olaya dört kişinin şahitlik etmesi¹³⁹⁸ ya da zina edenlerin kendi aleyhlerine dört ayrı mecliste suçlarını ikrar etmeleriyle mümkün hâl alır. Sîret-nüzûl bağlamında Kur’ân’da dört şahitle ceza sabit olurken, sünnette ise Maiz isimli bir adamın kendi aleyhinde en az dört farklı mecliste ikrar etmesiyle sabit olmuştur.¹³⁹⁹

Zinadan kaynaklı recm cezasının uygulanabilmesi için Kur’ân ve sünnetin belirlemiş olduğu şartların tamamının yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Hâkim, yargılamayı gerçekleştirirken, şahitlere birtakım sorular sorması, verilen cevaplara göre de hükmü belirlemesi gerekmektedir. Bu sorular arasında zinanın niteliği, keyfiyeti, kim olduklarının net biliniyor olmaması, yer ve zamanı, zina ederken ki halleri, cinsel uzuvlarının kılıcın kınında olduğu şekliyle görülüp görülmediği gibi açık ifadelerden sonra hüküm ve ceza kararı alınabilir. Aksi halde bir erkekle bir kadının aynı odada hatta aynı yatakta görülmüş olmalarından dolayı recm cezası uygulanmaz. Ne zaman ki yukarıda hâkimin şahitlere sorduğu şeylerin sarıh bir şekilde görüldükleri kesinlik kazanınca, ceza onaylanmış olur. Bunlarla birlikte şahitlerin tamamı hür, adil, gözlerinin görüyor olması, erkek olmaları ve

¹³⁹⁶ Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtîh*, 7/18-19.

¹³⁹⁷ Müslim, *Hûdut*, 8; Bûharî, *Hûdut*, 12.

¹⁷⁶³ Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 4.

¹³⁹⁸ en-Nisâ 4/15; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 3/384-387.

¹³⁹⁹ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Neylû’l-Evtar Şerh-u Münteka’l-Ahbar* (Kahire: Dâru’l-vefâ, 2008), 7/ 217.

hepsinin bir arada şahitlik etmeleri gerektiği de dikkate alınması gereken şartlar olarak belirlenmiştir.¹⁴⁰⁰

Recm cezasının sünnetle sabit olmasının şartı ise, ikrarın dört ayrı mecliste hâkimin huzurunda yapılmasıdır. İkrar eden kişiye zinanın ne demek olduğu, yeri, zamanı, nasıl olduğu şeklinde sorular sorulur. İslam’da af ve merhamet o kadar ön planda tutulmuş ki kendi aleyhinde itirafta bulunan kişinin ikrarından vaz geçmesi için adeta yol gösterici mahiyette telkinlerde bulunulmuştur. Zina ikrarında bulunanlara yönelik de cezanın uygulanabilmesi için bir takım şartlar belirlenmiştir. Bu şartlar arasında ikrar eden kişinin akıllı ve buluğ çağına ulaşmış olması; zinanın zorla olmaması (erkeğin [bazılarına göre de kadınların bu fiile zorlanmış olma ihtimali] zorlanmış olması neticesinde ceza uygulanıp uygulanmayacağı konusunda ihtilaf vardır); cinsi münasebette bulunulan yerdeki insanlar her iki zaniyi (zina faillerini) karı koca gibi görmüyor (yani bu tür şüpheden hali) olması gerekmektedir. Aynı zamanda kiralama ya da ücret karşılığında olmaması, sayılan şartlar arasındadır (Bu durumda recm uygulanmaz; fakat hüküm olarak zina cezası haram olduğundan, âhirette verilecek cezalar arasında değerlendirilmiştir). Ayrıca işlenen fiilin suç kapsamına alınabilmesi için zina edenin konuşabiliyor olması, işlenen fiilin cinsel organlar yoluyla ve İslam beldeleri sınırları içerisinde olması gerektiği bildirilmiştir.¹⁴⁰¹

İkrar ile recm cezasının uygulama örneği Hz. Muhammed zamanında iki defa vuku bulmuştur. Maiz isimindeki adam, zina ettiğine dair kendi aleyhinde dört defa itirafta bulunmuştur. Evli olduğu da göz önünde bulundurulursa recm cezası alması kaçınılmaz bir karar gerektiriyordu. Hz. Peygamber, yapılan ikrar sonrasında, adamın akli melekelerinin yerinde olup olmadığına yönelik araştırma talimatı verdimiştir. Nitekim toplum, kişinin kendi aleyhine yaptığı ikrarın suçu sabitleştirdiği biliyordu. Hz. Muhammed, hemen recm cezasını uygulatmamış, şartların bir çıkış yolu sağlayıp sağlayamayacağını araştırtmıştır. (Muhtemelen) Onu sınamak ve selamete ulaştırmak için Hz. Peygamber bazen: “*Maiz! Belki kadına sadece dokunmuş ya da öpmüştün de zina ettiğini zannediyorsun*” şeklinde yaklaşımlarla işin özünü anlamaya çalışmıştır. Maiz ise ısrarla “karı koca o ilişkiyi nasıl yapıyorlarsa bende böyle bir ilişki yaşadım.” deyince ve Maiz hakkında yapılan diğer araştırmalardan da kurtuluşa vesile olacak bir netice ihtimaline ulaşılamayınca, recm cezası

¹⁴⁰⁰ Yektar, *Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı*, 121.

¹⁴⁰¹ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/203-210.

kararı verilmiştir.¹⁴⁰² Ceza infazını gerçekleştiren sahabiler: “Recm sırasında Maiz kaçmaya teşebbüs etti fakat izin vermedik” demeleri üzerine Allah resulü: “*Keşke serbest bıraksaydınız! Ola ki tövbe eder ve Allah onun tövbesini kabul ederdi*” şeklinde cevap vermiştir. Allah resulü bu örnekte recm cezasını uygulamadan önce kişinin akli melekelerinin tam olup olmadığı, sarhoşluk durumu ve uygulama sırasında pişmanlık duygusu gibi olasılıkların değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Söz konusu örnek, toplumun insanları vicdanlarıyla yargılarken, bu hususları göz önünde bulundurmaları gerektiğine dair ışık tutmuştur. Bu durum, hâkimlere isabetli karar verme açısından da örnek mahiyettedir. Maiz’in bu örneğinde Allah resulünün insanlığa gördükleri ayıpları örtmeleri gerektiği yönünde tarihi (dolaylı) bir mesaj vermektedir. Nitekim Maiz olayında, zina ettiğini ikrar etmesi için Allah resulüne gönderen Hezzal isimli kişiye “*Ey Hezzal! Maiz’i (bize hükmünü vermek üzere yönlendirmektense) elbisenle örtseydin bu senin için daha hayırlı bir sonuç olurdu*”¹⁴⁰³ demiştir. Bununla birlikte Maiz’in zina ettiği kadını yanına çağırıp ona bir şey söylemeden serbest bırakmış olması, Allah resulünün suçlayıcı/cezalandırıcı değil, affedici yönünün daha güçlü olduğunu yansıtmaktadır.

İfade ve ikrarda muğlaklık olduğunda ya da kendi aleyhinde suç işlediğini bildirip de suçun ne olduğunu anlatamayan kişilerden, detaylı açıklama yapmalarını istememiş olmasıdır. Bu kapsamda Allah resulü, suç ikrarı yapan kişilerin rücu’ etmelerine yönelik telkinlerde bulunuyordu da denilebilir.¹⁴⁰⁴ Ancak bu telkinlerin tamamen serbestlik getirecek bir sistem mahiyetinde olduğunu ima etmek mümkün değildir. Muğlak ikrarda bulunan ya da akli melekelerinden tam emin olunmayan kişilere: “*Belki öptün; kokladın da zina zannediyorsun, belki sadece dokundun...*” gibi telkinlerle işin iç yüzünü anlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bazı cezaların infazını da aynı gerekçelerle geciktirdiği söylenebilir.

Hiz. Muhammed döneminde zina ikrarında bulunup gerekli cezayı almak isteyen ‘Gamidiyeli’ (Cüheyne kabilesinden) olarak bilinen bir kadınla ilgili olarak, ısrarla ceza ile temizlenmek istediğine dair başka bir örnek de nakledilmiştir. Dördüncü ikrarından önce her defasında Hiz. Peygamber tarafından “*Git çocuğunu doğur*” (kadın doğurduktan sonra yine ısrar edince bu sefer); “*Git onu bir süre emzir*” (kadın bir süre emzirdikten sonra tekrar

¹⁴⁰² eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtar Şerh-u Münteka'l-Ahbar*, 5/271.

¹⁴⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*, 10/188; Osman Kaşıkçı, *İslâm Hukukunda Recm Cezası* (E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül-2008, Sayı: 79, 2008).

¹⁴⁰⁴ Bûharî, *Muharibîn*, 14; Zina suçu ile ilgili sîret sürecindeki olay ve diğer bilgiler için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 4/46-396.

gelince); “*Git çocuğun kendi kendine yemek yiyecek seviyeye geldiğinde gelirsın*” (kadın çocuğu o seviyeye getirdikten sonra da) ısrar edince cezası tatbik edilmiştir. Çünkü kendisine yapılan tüm yönlendirmeleri yerine getirince akıllı (yani akli melekelerinin tam ve yerinde) olduğu anlaşılmış, böylece cezası infaz edilmiştir. Kadının akıllı olduğu her defasında peygambere “Maiz’i, (ceza almaması için) geri çevirdiği şekilde beni de mi geri çevireceksin” demesinden de anlaşılabilir. ¹⁴⁰⁵

Zina günahına bulaşan ve cezanın infazına müstahak olanların cezası tatbik edilmeden önce, Hz. Peygamberin ilgili kişilere yönelik davranışları şunu gösteriyor ki infazı tatbik edilecek suçlu aramak değil, onlara çıkış yolu bulup sorumluluklarına insani açıdan bir hayat sunmaktır. İslam hukuku açısından zina suçu işleyip recm edilen kişilerin diğer normal ölen Müslümanlar gibi yıkanmaları, kefenlenmeleri, cenaze namazları (İmam Malik cenaze namazını istisna etmiştir) kılındıktan sonra da defnedilmelerinin tavsiye edilmiş olması, insani boyutta kendilerine verilen değer göstergelerindendir. ¹⁴⁰⁶ Bu yönde insanların değerli olduklarını hissettiren her bir uygulama, cahiliye toplumu başta olmak üzere İslam dini üzerinde dikkatleri olumlu yönde çekmiştir.

3.9. İbadetlerde Yapılan İhlallere Karşılık Keffâret Cezaları ve Etkisi

Keffâret, dinin belirlemiş olduğu yasakları ihlal durumunda mükelleften yapmasını istediği malî veya bedeni ibadet ya da cezadır. Günah ve hataların örtülmesi, telafi edilmesi için kurban, sadaka, oruç gibi ibadet veya davranışları ifade eder. ¹⁴⁰⁷

İlahi ya da batıl dinlerin tamamı müntesiplerinden ibadet yapmalarını istemektedir. İslam’ın kuldan ibadet etmesini talep edilmesindeki ana gaye, samimi ve ihlaslı olarak Allah’a yönelmek ve sapıklığa düşmesini önlemektir. Kulluk ve ibadet bilincine sahip toplumlar, Allah’ın murakabesi altında olduğu bilinciyle hareket eder. Buna göre toplumsal düzeni bozacak her türlü illegal faaliyetten uzak durarak, kendini cezai yaptırımlara muhatap kılmamak için gayret eder. Aynı zamanda din, kişi ve toplumlara yön vererek, onlara bazı sorumluluklar yükler. Bu sorumlulukların başında da yaratıcıya mutlak itaat ve tevazuu ifade eden ibadetler gelir. İslam dininin insanı yapmakla mükellef kıldığı ibadetlerin başlıcaları; namaz-oruç gibi bedenle; zekât-kurban gibi sadece maddi olanaklarla; bununla birlikte hem

¹⁴⁰⁵ Müslim, *Hudûd*, 23,24.

¹⁴⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Makdisi, el-Muğni fi Fıkhî İmam Ahmed b. Hanbel*, 12/312.

¹⁴⁰⁷ Mehmet Katar, “Keffâret”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/177-179.

madden hem de bedenen yapılan hac olarak ifade edilmiştir.¹⁴⁰⁸ İslâm'dan önce Arap ve cahiliye toplumunda benzer ibadetler¹⁴⁰⁹ olsa da İslam dini net kurallarla birlikte, uygulanmayan ya da kuralları belirlenmiş ibadetlerde yasakları çiğneyenlere karşılık olarak keffâret cezaları belirlemiştir. Bir yönü kul ile Allah arasındaki samimiyet tesisini sağlam tutmak, diğer yönüyle ihlâllere karşılık toplumdaki düşkünlerin/fakirlerin lehine olacak keffâret cezaları, toplumsal açıdan birçok yönüyle önemlidir.

3.9.1. Oruçla ilgili keffâret cezaları ve etkisi

Cahiliye devrinde Kureyşliler Recep ve Şehr-i Mudar diye isimlendirdikleri aylarda putları ziyaret edip oruç tutarlardı. Yine bu dönemde işledikleri günahlara keffâret bedeli olarak oruç tutuklarına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. “*Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı...*”¹⁴¹⁰ Buna göre oruç, insanlık tarihi kadar kadim gelenek denilebilecek farz bir ibadettir denilebilir. Bu ibadet âdetinin Yahudi ve Hristiyanlardan geldiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in aşure orucunu tutan Yahudileri görünce “*Biz Hz. Musa 'ya onlardan daha yakınız*” manasında bir tepki ile hem orucun önceki milletlerde olduğunun ikrarı hem de farz olmayan söz konusu orucu tutup tutmama konusunda ümmeti muhayyer bıraktığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹¹ Müslümanlara farz olan Ramazan orucu, (mazeret boyutunda) ağır hastalığı bulunanlar, belli bir mesafe kat edecek yolcular ve orucu tutmaya güç yetiremeyenler dışında akıllı ve buluğ çağına ermiş tüm müminlerin tutması gereken bir ibadet olduğu âyetle sabit olmuştur. Orucun bedensel sağlık ve toplumsal açıdan birçok faydası vardır. Kur’ân’da farziyet hükmü ile birlikte güç yetiremeyenlere yönelik fidye dışında herhangi bir cezadan bahsedilmemiştir. Kasıt olmadan, mazerete binaen tamamlanamayan oruç için ise sonraki zamanlarda kazâ imkânı tanınmıştır. Nitekim Allah, insana gücünün üstünde bir sorumluluk yüklediği haber verilmiştir.¹⁷⁷⁸ İslam dininin müntesiplerine yönelik oruç ve diğer ibadetler, medeniyet inşasında ‘vasat ümmet’¹⁴¹²

¹⁴⁰⁸ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: y.y. 1977), 1/106.

¹⁴⁰⁹ Soysaldı, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’ân Öncesi Mekke Toplumu* (İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Namaz, Zekât, Oruç ve Hac Uygulamaları), 8. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması, Sempozyum Sunumu, 1-3 Temmuz, 2001.

¹⁴¹⁰ el-Bakara 2/183-184; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/92-100.

¹⁴¹¹ Bûharî, *Savm*, 69; Sîret bağlamında Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde Yahudilerin ‘aşure’ günü oruç tuttuklarını görmüş, sebep sonuç ve oruçla ilgili dataylı bilgi için bk. Hey’et, *Hadislerle İslâm*, 2/270-275.¹⁷⁷⁸ el-Bakara 2/286; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te’vili Âyi'l-Kur’ân*, 5/153-169.

¹⁴¹² el-Bakara 2/143; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Âzîm*, 2/107-116.

¹⁷⁸⁰ Bûharî, *el-Câmiu's-Sahîh*, 2/684.

olmanın gereği olarak, Allah'ın insanı aşırılıklardan uzaklaştırması için bir ikramı şeklinde anlaşılabilir.

Kur'an'da genel hatları belirlenen oruçla ilgili hükümlere yönelik yapılması gerekenler, Hz. Peygamber tarafından (kefare/fidy) ölçü ve süresi belirlenmiştir. Ramazan ayı oruç vaktinde hanımıyla cinsel münasebette bulunan bir şahsın başından geçen ve oruç kefareline kaynak niteliğindeki olayı Ebu Hureyre r.a. şöyle aktarmıştır: *“Allah resulüne bir adam geldi ve “Ey Allah'ın elçisi! Ben helâka uğradım” dedi. Allah resulü: Seni helâka uğratan nedir? diye sordu. Adam: Oruçlu iken hanımımınla temasta bulundum dedi. Bu duruma karşılık Allah resulü: “Bir köle azad edebilir misin?” diye sordu. Adam: “Hayır” cevabını verdi. Allah resulü: İki ay üst üste oruç tutabilir misin?” Adam: “Hayır”; Allah resulü: “Altmış fakire yemek yedirebilir misin?”; Adam: “Hayır”; şeklinde tekrarlı cevaplar verdi. Bunun üzerine Allah resulü, hurma dolu bir sepet getirerek “Şu hurmayı al ve tasadduk et” dedi. Adam: “Benden fakir olanlara mı? Allah adına yemin olsun ki Medine sınırları içerisinde benden daha fakir biri yok” diyerek cevap verdi. Allah resulü: “ O halde git ve bu hurmayı ailene yedir.” buyurdu.*¹⁷⁸⁰

Disiplin, sabır ve terbiye mahiyetindeki farz orucun herhangi bir mazeret olmadan kasıtlı bir şekilde bozulmasına karşılık, ceza ödeme sorumluluğu getirilmiştir. Bununla birlikte hataya düşmüş olan kişiyi de çıkmazda bırakmamıştır, çıkış yolu sunmuştur. Dahası yüklenebileceği ölçüde cezai uygulamalarda muhayyer bırakılmıştır. Eski fıkıh kaynaklarında mazeretsiz oruç bozmanın kefareline dair mezhepler arasında var olan görüş farklılıklarıyla birlikte, imkân ölçüsüne göre (keffâret) sırası belirlenmiştir: Bir köle azat etmek, iki ay ara vermeden oruç tutmak (peş peşe huşunda kadınların özel halleri mazeret kapsamında değerlendirilmiş),¹⁴¹³ altmış fakiri sabah ve akşam olmak üzere (iki öğünlü yemek yedirmek) doyurmak şeklindedir.

Esaret altında olan bir insanı hürriyetine kavuşturmak, nefsin de azgınlık ve taşkınlıklara karşı oruçla terbiye edilmesi gibi cezai hükümler toplum huzur ve düzeni açısından çok değerlidir. Sahabeden biri, kendi hanımıyla cinsel münasebette bulunmuş olmasından dolayı kendisine keffâret cezası hükmedildiği rivâyet edilmiştir.¹⁷⁸² Oruç hakkında verilen hükümlerle ilgili kişinin Allah ile bağlarını sıkı, samimiyetini canlı tutmaya

¹⁴¹³ Sirette bu konuda gerçekleşen fiillere; oruçluken hanımıyla ilişkiye girdiğini itiraf ederken, cezası ne ise bir an evvel çekip günah yükünden kurtulmak istiyordu. Hz. peygamber de ona, zihâr kefareti hükmünün aynısını yani bir köle azat etmesini, buna imkânı yoksa art arda iki ay oruç tutmasını, buna da takat getiremezse altmış fakiri doyurmasını uygun görmüştü (Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 3/49-51); Mehmet Keskin, *Şâfiî İlmihali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 331-375. ¹⁷⁸² Bûharî, *Savm*, 30,31; *Keffârât*, 2-4.

yönelik olarak da anlaşılabilir. Ayrıca toplumsal açıdan sabır, yoksulun halinden anlama (duygudaşlık) zorluk ve savaşlarda aç ve susuzluğa karşı dayanıklı ve dirençli olmak, nefsi arzuları kontrol altına almakla birlikte azgınlığa düşmemek gibi (maddi-manevi) pek çok faydası vardır. Bu yönde zikredilen her bir kavram, kişiyi mükâfat ve cezaya muhatap kılan etkenler olarak karşısına çıkar. Gerek Mekke dönemi gerek Medine dönemi olsun benzer hükümlerin İslâm'ın ilk dönemlerinde ilan edilmesi, cahiliye kalıntılarını yok edip insanlığın lehine yeni bir medeniyetin inşasına yöneliktir.

3.9.2. Hac ibadetine yönelik keffâret cezasının etkisi

Hac ibadeti, Müslümanların yerine getirmekle mükellef oldukları beş şarttan biridir. Temeli Hz. Âdem'e kadar uzanan bir tarihçeye dayandığı rivayet edilir.¹⁴¹⁴ İslâm'ten önceki dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ile tarih sürecinde günümüze kadar gelip adını duyuran dinlerin hemen hemen hepsinde hac ibadetinden söz etmek mümkündür.¹⁴¹⁵ İslam ve diğer inanç gruplarının kendi inanışlarına göre mukaddes kabul edilen yerlerin belli zaman diliminde belirlenmiş şart/fiillerle ibadet maksadıyla ziyaret edilmesiyle gerçekleştiğine inanılır. İslam dininde haccın farz olduğuna dair nass, el-Hac Sûresi 22-27 âyetlerinde bildirilmiştir. Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'den süregelen ibadet geleneği, cahiliye toplumunda tahrifata uğrayarak devam ettirilmiştir. Buna göre, içerisinde putların olduğu; Mekke dışında da kutsal kabul ettikleri yerleri ziyaret ederek, oradaki putların (isimlerini zikrederek telbiye getirmek) etraflarında dönmek suretiyle onlara kurbanlar sunarak yapılan dini ritüeller, örnek olarak verilebilir.¹⁴¹⁶

Cahiliye toplumunda ayrı putlara tapma inanç ve geleneği¹⁷⁸⁶ kabileler arası ırkçılık, aynı zamanda büyüklük yarışı manasına gelmekte ve toplumsal bütünlüğü ciddi manada etkilemekteydi. Hâlbuki İslam, insanlığın tamamını tevhit inancıyla tek bir ilah şemsiyesi altında birleştirmeye davet ediyordu. Nitekim aynı İlah'a kulluk etmek, aynı kibleye yönelmek, aynı inancı paylaşmak çatışma ve kavgaları en asgariye düşürmek sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu durum öyle ya da böyle ceza ve mükâfatı doğrudan etkilemektedir.

¹⁴¹⁴ Hamidullah, *İslâm'da Hac*, İslâm Tetkikleri Dergisi, Tercüme Mehmet Akif Aydın (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basım Evi, 1984), Bölüm, 1-4, 8/123-125.

¹⁴¹⁵ Ömer Faruk Harman, "Hac", İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi 1996), 14/382-386.

¹⁴¹⁶ Cevâd, Ali, *Tarihu'l-Arab Kable'l-İslâm* (Bağdat: y.y. 1993), 6/351. ¹⁷⁸⁶ Müslim, *Hac*, 261.

İslam dininde Hac ve Umre ibadetlerini ifa etmek isteyen müminlerin ihrama girerken getirdikleri telbiye, sadece Allah adına yapılabilir. Kâbe tavaf edilirken avret yerleri örtülür, insanlığa verilen değere göre hareket edilir. Hâlbuki cahiliye devrinde tavaf için tasarlanan özel kıyafetleri alamayan kişiler, Kâbe'yi çıplak şekilde tavaf ederlerdi.¹⁴¹⁷ Bu durumun insanlık fitratına uygun olmadığı açıktır. Nitekim Hz. Âdem ve eşi cennetten çıkartılma sürecinde elbiseleri de üzerlerinden çekilip soyulunca¹⁷⁸⁸ (her ikisi) utanmış ve kendilerini bitki yapraklarıyla örtmüşlerdir. İnsanlığın atası olan Hz. Âdem ve eşi, emre itaatsizlikten kaynaklı bu tür cezaya çarptırılmaları, bu manada insanlığı oldukça düşündürmesi gereken bir sonuçtur. Bu ceza aynı zamanda örtünmenin insan fitratına daha uygun olduğunun bir kanıtı mahiyetindedir. İslam dininin toplumu dönüştürme merhalelerinde, ihram olgusuyla asli değerlerini aşlamakla birlikte, kıyamet ve mahşer gününde zengin-fakir; efendi-köle; işçi-patron gibi ayrımlara bakılmaksızın her insanın aynı şartlar altında (tek tip kıyafete mesajıyla) hesaba çekileceğinin de ifadesi olarak anlaşılabilir. Nitekim hesap herkes için özel kurulacaktır.

İslam dini hac ibadetiyle insanlığa manevi açıdan birçok mesaj vermektedir. Benzer şekilde cuma namazı, birbiri çevresinde yaşayan Müslümanları haftada bir kere aynı yerde toplamak suretiyle kaynaştırıp kardeşlik bağlarını güçlendirmektedir. Hac da yılda bir kez, daha kapsamlı bir katılımı dünya çapındaki Müslümanları bir araya getirerek, adeta mahşer provası yaptırmaktadır. Hac ibadetini ifa edecek kişilerin mîkât denilen sınırları belli yerlerden hac (hac günleri dışında umre) niyetiyle ihrama girmeleri gerekmektedir. İhrama giren kişi ibadet esnasında belirlenen kurallara uymadığı takdirde ceza kefaretiyle sorumlu hale gelmektedir.¹⁴¹⁸ Uyulması gereken kurallardan bazıları şunlardır: Mîkât sınırları içerisinde ihramlı olan kişi eşiyle cinsel münasebet kurmamalı (ki haccın bozulmasına sebebiyet teşkil eder), dikişli elbise giyememeli, o bölgedeki bitki ve ağaçları kesmemeli, avlanmamalı; av hayvanlarını öldürmemelidir.¹⁴¹⁹

¹⁴¹⁷ el-A'râf, 7/31; es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/22-25; Müslim, *Hac*, 152; Sirette Mekke'nin fethiyle birlikte Kâbe putlardan temizlenmiş; fetihten hemen sonra gelen hac için emir tayin edilen Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla, hiç kimsenin çıplak olarak Kâbe'yi tavaf edemeyeceği ilân edilmiş, câhiliye dönemine ilişkin Kureyş'e ayrıcalık sağlayan çirkin bir uygulama kaldırılmıştır (Hey'et, *Hadislerle İslâm*, 2/342).¹⁷⁸⁸ Tâhâ 20/121; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 9/373-376.

¹⁴¹⁸ el-Mâide 5/95; el-Bakara 2/196; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 2/223-237.

¹⁴¹⁹ el-Mâide 5/95; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/510-522.¹⁷⁹¹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, 2/859.¹⁷⁹² Hac ihlalleriyle ilgili Hadislere bk. Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Tahkik: *Hudûd*, 1/381-384.

Mîkât sınırları içerisinde belirlenen şartlara riâyet etmeyen kişilerin ödemesi gereken cezalar âyetlerle olduğu gibi sîret bağlamında hadisler ışığında da uygulanıp tatbik edilmiştir. Bu konuyla ilgili “Ka’b b. Ucre isimli bir sahabe, kendisi hakkında şöyle bir rivâyet aktarmıştır: “İhramlı iken bir çömlekte su kaynatıyordum. Başımda çokça bit oluşmuştu. Hz. Muhammed (a.s.) “*Bunlar sana çok eziyet ediyor mu?*” diye sordu. Ben ‘Evet’ deyince, “*Saçlarını tıraş et (buna karşılık) üç gün oruç tut ya da altı kişiye yemek yedir veya kurban kes*” dedi.¹⁷⁹¹ Ayrıca ihramlı iken ziyaret tavafından önce hanımıyla cinsel temas kuranların bedene kurban etmeleri gerektiği İbn Abbas’tan rivâyet edilen bir hadiste belirtilmiştir.¹⁷⁹²

Diğer zamanlarda yapıldığında mubah iken ihramlı olunca ‘cinayet’ olarak tarif edilen uygulamaların bir cezasının olması gerektiği yönünde hüküm verilmiştir. İhlal edilen yasakların ağırlık durumuna göre gerek mali gerekse bedeni cezalar olarak belirlenmiştir. Fıkıh kitaplarında bu cezalar dem, bedene, fidye, sadaka, kaffâret gibi isimlerle anılmıştır.¹⁴²⁰ İhramlı iken işlenen hatanın büyüklüğü oranında, yani cinsel münasebette bulunan kişiye deve ya da sığır; ihramlıyken tıraş olana, tırnaklarını kesene, dikişli elbise giyene vb. ihlâllere bir adet küçükbaş hayvan; avlanana ve diğer yasakları çiğneyenlere yönelik cezaların ne olduğuna dair bilgiler yine hadislerle de açıklanmıştır.¹⁴²¹

Kasıtlı bir şekilde av hayvanı öldürenlere, katledilen hayvana karşılık onun dengi olan evcil bir hayvanı yoksullara ulaştırmak kaydıyla (ceza mukabilinde) kesme yükümlülüğü getirilmiştir. Bunlarla birlikte cezaya denk gelecek kadar oruç tutmak da keffâretler arasında bir seçenek olarak belirlenmiştir.¹⁴²² Verilen cezanın ihlâller sebebiyle olduğunu bildiren âyet, tekrarı durumunda Allah’ın intikam alacağını buyurarak, müminin hata ve günahları dünya hayatı sürecinde sıradanlaştırmadan, emirler doğrultusunda yaşaması gerektiğini öğretmektedir. İslam dininin bu konuda mîkât sınırları içerisinde ihramlı ya da ihramsız olarak canlılara (eti yenen-yenmeyen hayvanlar [zehirli ve zararlı olanları hariç]) zarar verilmesinin yasaklanması da doğaya vefa eğitimi kapsamında oldukça önem arz etmektedir. Bu tür ihlâllere karşılık yoksullar unutulmamış, kesilecek olan kurbanların ulaştırılması gereken yer olarak yine kendileri adres olarak verilmiştir. Toplumsal açıdan yoksullar yeteri kadar desteklenirse hırsızlık, kargaşa, haset ve buna bağlı kin-nefret kaynaklı sorunların bertaraf

¹⁴²⁰ Veli Sırım, *İslâm Dininde Uygulanan Mali Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri* (Araştırma Makalesi), 95-98.

¹⁴²¹ Hasan Maçın, *İslâm Hukukunda Keffâretler* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Yüksek Lisans Tezi], 2001), 44-55.

¹⁴²² el-Mâide 5/95; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Âzîm*, 5/510-522.

edilmesi açısından da düşünülmüştür. Bu da doğal olarak cezaya sevk eden yolları kapatılmasına vesile olmuştur.

Mîkât olarak belirlenen sınırlar içerisinde insan, adeta melekler gibi sadece ibadet ederek çevresiyle iyi geçinmenin; mîkât sınırları içerisinde bir daireyi genişleterek tüm dünyayı saran güvenli bir alan haline getirmenin (harem bölgesi/haram işlemenin yasak olduğu bir dünya) temelini atmak olarak düşünülebilir. Kişi, ihram bezine bürünerek, Allah'ın emrine 'buyur Allah'ım buyur' nidalarıyla kulluktaki aslını ortaya koymakta, Allah dışındaki sözde ilahları tekzip etmektedir. İman ve itaat yine kişinin âhiretini kurtarması, dolayısıyla azaptan salim olması anlamına gelmektedir.

İhramlı iken kural ihlâli yapıp cezaî/keffâret ödemeyi gerektiren durumlar tablosu aşağıda sunulmuştur. Bu tablodaki bilgiler, Vehbe ez-Zuheylî'nin İslam fıkhi ve delilleri (el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü) isimli eserinde geçen bilgilere göre verilmiştir.¹⁷⁹⁶

İhramlıyken Yasaklanan Fiiller		Kasıtlı ya da unutarak veya bir mazerete binaen yapılması durumunda ödenmesi gereken cezalar:
1	Erkeğin mazeret olmaksızın başını örtmesi; dikişli ayakkabı ya da elbise giymesi.	Bir adet koyun kurban etmek.
2	Kadının yüzünü örtmesi; Erkeğin başını örtmesi.	Bir adet koyun kurban etmek.
3	Bedenin herhangi bir yerinden kılları kesmek.	Hanefîler: Başın ¼ tıraş edilmesi halinde 1 koyun kurban; ¼ ün daha azı tıraş edilmişse sadaka verir. Mâlikîler: On kıldan fazla ise 1 koyun kurban; daha azı için bir 'müd' ¹⁷⁹⁷ (bir avuç) yiyecek verir. Şâfiî ve Hanbelîler: Üç ve daha fazlası için 1 koyun kurban eder; daha azı için Hanbelîler bir miskini doyurur. Şâfiîler ise her bir kıl için bir 'müd' yiyecek sadaka verir.
4	Tırnakları kesmek/kısaltmak.	Hanefîler: Bir elin ya da ayağın tırnaklarını kesmenin cezası 1 koyun kurban etmek. Diğer mezheplere göre bu durumda kılları kesmek ile aynı hüküm uygulanır.

¹⁷⁹⁶ ez-Zuheylî, *el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, 271-172.

¹⁷⁹⁷ Müd: Eski bir hacim ölçme metodu, Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Müd", *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/455-457.

5	Vücuda güzel kokular sürmek.	Bir adet kurban keser.

6	Av hayvanı avlamak ya da yaralamak.	Cumhur ulemaya göre benzerini kesmek; kesilmesi gereken kurbanın kıymetini yemeğe çevirerek, yoksula ulaştırmak; verilemeyen her bir müd için bir gün oruç tutmak. Hanefi ulemasına göre, öldürülen avın kıymetinin bedeli ödenmelidir. Bu değer karşılığı verilemezse benzer değerinde bir hayvan alınıp kesilir, kişi bu eti tasadduk eder ya da her yarım sa¹⁴²³ yiyecek için tasaddukta bulunur
7	Mekke’de harem bölgesi içerisindeki bitki ve Ağaçları kesmek.	Mâlikîlere göre bu durumda ceza/keffâret yoktur. Hanefîler: Verilen zarar kadar ceza ödenir. Şafi ile Hanbelîler: Ağacın küçüklüğü ve büyüklüğüne göre 1 koyun ya da 1 sığır kesmelidir. Bitkinin ise kıymeti ödenir.
8	Cinsel münasebet ya da cinsel münasebet öncesi oynamak.	Bu durumda ittifakla hac bozulur ve kazası edilmesi gerekir. Mâlikîlere göre ayrıca (şehvetli bir şekilde) meninin akması ile de hac bozulur. Şâfiî ve Hanbelîlerde: Bir deve; Mâlikîlere göre 1 koyun kurban edilmelidir. Hanefîlerde Arafat vakfesinden sonra vuku bulduysa bir deve; önce ise 1 koyun kesilir. (Ayrıca ‘arafat vakfesinden sonra cinsel ilişkiden dolayı hac bozulmaz, ceza ödenir.’¹⁷⁹⁹) Ahmet b. Hanbel’in görüşüne göre uyuyan ya da zorlama yoluyla cinsel ilişkiye maruz bırakılan kadın ceza ödemez. Şâfiîlere göre de unutarak sevişmek, cima’ etmek ve haram olduğunu bilmediğinden ötürü yapmış olmaktan dolayı ceza gerekmez. Bu iş için zorlanan kadın da ceza ödemez. Bu duruma maruz kalanların haccı da bozulmaz.

¹⁴²³ Sa’: Hububat ölçmek için kullanılan eski bir hacim ölçer; Ayrıntılı Bilgi İçin Bk. Cengiz Kallek, “Sa’”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008), 35/317-319. ¹⁷⁹⁹ Hasan Maçin, *İslâm Hukukunda Keffâretler*, 276 nolu dipnot.

SONUÇ

Ceza, yaptırım ve mükâfat yönüyle maddî-manevî ve dünyevî-uhrevî müeyyide ilkelerini gösteren temel kaynaktır. Çalışmada suç ve cezaya dair kavramların incelemesi yapılmış, suç ve cezanın çeşitleri ortaya konularak sîret ve nüzûl bağlamında müeyyidelerin toplum üzerindeki etkileri tahlil edilmiştir.

İslam hukukuna dair ceza konuları, teferruatlı bir şekilde tüm olasılık ve tedbirler hesaba katılarak oluşturulmuştur. Sistematik bir şekilde hangi suça nasıl ve ne ölçüde, hangi şartlarla bir ceza uygulanacağı, cezanın dayanakları, cezadaki amaç açıkça ortaya konmuştur. Kur'an, ceza gerektiren fiillerden sadece beş tanesine müeyyide belirlemiştir. Eğer Kur'an, tüm suçların cezasını kendi bünyesinde açıklamış olsaydı sayıca çok cilde ulaşır, insanların onu okuyup anlamaları ve emirlerini uygulamaları zorlaşır. Kur'an bu konudaki tebyin ve hüküm yetkisini sünnete bırakmış olduğu görülmüştür.

Kur'an'ın belirleyip cezayı bizzat takdir ettiği ve caydırıcılık yönüyle işlenmesini engellemeyi amaçladığı suçlar, huzur içinde sosyal hayatı korumaya dair tedbir mahiyetindedir. Çünkü toplumlar için öncelikli etken, emniyet ve güvenlidir. Eşkiyalıkhirabe, toplumların güvenlik yönüyle ihlal zirvesidir. Bu fiile karşı Kur'an, eşkıyanın aldığı cana karşı kendi canına kısasa, gasp ile çaldığı mala karşı elinin kesilmesine, toplumda oluşturduğu korku ve paniğe karşı da ayağının kesilmesine hükmederek, suçlara karşı caydırıcı hatlar belirlemiştir. Kur'an'ın cezasını belirlediği diğer suçlarda adam öldürmek, insanların medeni bir şekilde bir arada yaşamalarını tehdit eden en büyük suçtur. Öldürme fiiline karşı cana can (kısas) veya şartlara göre diyet cezası takdir edilmiştir. Böylece katilin kısas edilme korkusu caydırıcılık yönüyle büyük etki etmiştir. Diyet cezasının katilin akrabalarına da yüklenmesi aile içinde disiplin faktörünü etkin şekilde devreye almalarına mecbur etmektedir.

Sağlıklı bir toplum yapısı, nesil ve nesebin sağlam bağlara sahip olması nikâh akdiyle temeli atılmış huzurlu ailelerle mümkündür. Aile toplumun temel taşıdır ve onu korumak için zina suçuna yönelik recm gibi ağır bir ceza öngörülmüştür. Zina, toplumda çok büyük değer kabul edilen namus kavramı için fitneler ortaya çıkmakta, kavga, düşmanlık hatta ölümlere sebep olmaktadır. Bekârların işledikleri zina suçuna karşılık, yüz değnek-celde vurulması, 1 yıl sürgüne gönderilmesi, onların birbirleriyle evlendirilme si seçenek ve esasıyla nesep karışıklığı tehlikesini ortadan kaldırılmıştır.

Namus, insan için şeref, izzet ve onur gibi manevi kavramların zirvesinde yer alır. Bu değerlere sahip olan iffetli kadınlara yönelik iftiralara da önünü kapatmak üzere iddiasını dört şahitle ispatlamayanlar kazf cezası (seksen değnek) uygulamasıyla aileler arası olası fitnelerin, toplumda oluşabilecek infiallerin önüne geçilmiştir.

Toplumların huzur ve güveninin en önemli belirtilerinden biri de mal güvenliğidir. Hırsızlık suçu ile fail, bu durumu baltalamakla birlikte kişilerin mal güvenliğini yok ettiği gibi mahrem yerlere girmekle birlikte ortamına göre tecavüz, yaralama, çeşitli zararlar verme hatta öldürmelere varan sonuçlara götürmektedir. Hırsızın çaldığı bir eşya belki başkasına hayat nefesi iken kendi menfaati için kısa yoldan emek sarfetmeden emek sömüren böylesi kişilere el kesme cezası adil bir ceza olarak öngörülmüştür. İslâm'ın bu tür hükümlerine kimileri çağdışı dese de hırsızlık faillerinin başkasına ait özel alanlarını çiğneyip belki de canları dâhil birçok maddi-manevi zarara sebep oldukları insanların halini çağdaş olarak reva görmemeleri gerekmektedir. Buna göre Kur'an, insanın can, din, akıl, mal ve nesil güvenliği için insani ve hukuki tedbirler getirilerek, dünya ve âhiret kurtuluşu ile birlikte kişilerin hak-hukuk-huzurhürriyetlerinin güvence altına alınmaları hedeflendiği anlaşılmıştır.

Cezalarda amacın yasaklanan eylemlerin tekrar edilmemesi yani ceza tehdidiyle bu tür fiillere meyledip niyeti kötü kişilerin çekinmelerine yönelik tedbir olarak değerlendirilmiştir. Sîret sürecinde Hz. Peygamber'in az sayıda uyguladığı had cezaları da bu kapsamda suçun sıradanlaşmasını önlemeye yöneliktir. Toplum huzur ve düzeni için bu tedbirlerin gerekliliği dünya tarihi boyunca süregelmiştir. Bu yaptırımların en ağır olarak tarif edilecek kısas cezasının da insanların can ve mallarının korunmasına yönelik olmakla birlikte toplum huzuruna verilen önemi ortaya konmuştur.

Modern dünyada birçok ülke yasaları ile uluslararası sözleşmelere göre suç kabul edilen fiillerin sadece kanunla tanımlanan kısımları için cezadan söz edilebildiği; bu durumda tüm günah suç ve cezaların kanunla belirlenmesi ya da asayişin kolluk ve emniyet güçleriyle sağlanmasının da çok mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Din ve maneviyat bu bağlamda devreye girerek, kişinin murakaba altında olduğunu; bu dünyada yaptıklarının hesabının görüleceği, ebedi hayatta azap veya mükâfatın var olduğunu haberdar ederek, bu sayede denge mekanizmasının aktifleştirmenin mümkün olacağı savunulmuştur. Yakın tarih sayılabilecek 17 ile 18. yüzyıllarda Osmanlı devletine ait Yüzden (100) fazla mahkeme defteri tarandığında, 300'e yakın hırsızlık vakasına yönelik mahkemelere başvuruların olduğu görülmektedir. Bu vakalardan sadece beşine yönelik had, on altısına ta'zîr cezasının

uygulandığı kaydedilmiştir. Cezaya yönelik bu rakamların çok az olmasına rağmen toplum ahlakının birçok yönüyle bozulmamış olması, dikkat çekici mahiyettedir. Hele ki Osmanlı devrinin zikredilen bu döneminde ekonominin savaşlar sebebiyle çok ciddi bir şekilde bozuk olmasına rağmen söz edilen vakaların çok az olması, toplumda yerleşmiş güzel ahlakla açıklanabilir. Ayrıca kayda geçen olumsuz bu ve benzeri vakaların çoğunu Rumların gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Bu durum şunu da göstermektedir ki suçlara karşı caydırıcı tedbirler ve öncesinde verilen ahlak eğitiminin toplumlar üzerinde dönüştürücü etkisi olmuştur. Cahiliye toplumunun dönüştürülmesi süreci de bu bağlamda değerlendirilebilmektedir.

2022 yılında Adalet Bakanlığı, ülkemiz genelinde adli sicil ve istatistik genel müdürlüğünce suç türlerine göre davalarla ilgili bir araştırma yapılmıştır. ‘Suç Atlası’ olarak isimlendirdiği bu çalışmada illere ve bölgelere göre kayıtlı vukuat veri paylaşımı yapıldı. Türk Ceza Kanunu uyarınca görülen davalarda taksirle/kasten yaralamanın da olduğu ‘vücut dokunulmazlığına yönelik işlenen suçlar’ 62 ilde gerçekleştirilerek, ilk sıraya yerleşti. Ankara ve İstanbul’un da içerisinde bulunduğu suçlarla ilgili 19 il listesinde en çok hırsızlık, yağmalama ve mala zarar vermeyi içeren ‘mal varlığına karşı işlenen suçlar’ yer almıştır. Söz konusu atlasta ateşli silahlar, askeri ceza kanunu, vergi usul, çek-senet, kültür ve tabiat gibi kanunlara muhalefetten işlenen suçlarla ilgili veriler il olarak paylaşılmıştır. İşlenen suçların bölgesel olarak da değerlendirildiği çalışmada, Doğu Anadolu, Ege, Akdeniz ve Karadeniz’de ‘vücut dokunulmazlığına; Güneydoğu, Marmara, İç Anadolu’da ‘mal varlığına; karşı işlenen suçlar’a yönelik davalar ilk sırada yer almıştır. Yine bölgeler göre icra ve iflas, çek, kaçakçılıkla mücadele vb. kanunlarına muhalefetten açılan davalar hakkında da istatistikler paylaşılmıştır.¹⁴²⁴ Tüm bu verilerin kabarık bir şekilde ortaya çıkması, ahlak eğitiminin daha az önemsenmesi ile cezaların caydırıcı yönlerinin yetersiz oluşuyla ilişkilidir. Yani İslam dininin önermiş olduğu ahlak formüllerinden uzaklaşmanın neticesi olarak insanlığın karşısına çıktığı anlaşılmıştır.

Kur’ân ve hadislerde kişiler cezalandırılmadan önce, işlenecek olası suça sevk eden olgulara yönelik uyarılar yapılmıştır. İlkesel olarak vurgulanan âyet ve hadisler, uygulamaya dair örnekler sergilemiştir. Hataya düşüp cezaya muhatap olmamak üzere (muhtemel olaylara dikkat çekmek üzere) temel iki kaynaktan, geçmiş toplumların düştükleri hatalar

¹⁴²⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/adalet-bakanligi-turkiyenin-suc-atlasini-hazirladi/2570063>

hatırlatılmıştır. Yapılan uyarılara riâyet etmeyenlerin alacakları cezalara da dikkat çekilmiştir. Uyarmadan ve bilgilendirmeden ceza vermek, insanın duygu ve fitrat dünyasında hukuk ve adalet ilkelerine aykırı olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber tüm uyarı-terhib ve terhibe rağmen, suç ve günaha bulaştıktan sonra verilecek cezanın ise fitrata uygun olduğu, hatta mağdur açısından elzem olduğu anlaşılmıştır. Şâyet zalimlere karşı cezalar belirlenmemiş olsaydı, zayıf/mağdur insanlara haksızlığın devam edip, toplum huzurunu keşmekeş duruma sürükleyebileceği olasılığından, Kur'ân ve sünnetin adalet ve hakkaniyeti ön planda tuttuğu görülmüştür.

Mümin şuna iman eder ki; eğer Allah insanları yapıp işlediklerinden dolayı hemen cezalandırmış olsaydı, yer üstünde (yeryüzünde) tek bir canlı bırakmazdı; fakat onlara va'd edilen zamana kadar mühlet vermektedir. İnsanın hesap verecek olmasının biliniyor olması, zalimi dizginleyerek topluma kazandırması açısından önemli iken, mazlum/mağdur açısından da gönül rahatlatıcı özellikte olduğu; iyilik yapmak mükâfata yelken açtırırken, kötülüğün de azaba sürüklediği; iyilik veya kötülüğün karşılığı hemen verilebileceği gibi takdir edilen zamana kadar da ertelenebildiği; İlâhi terazinin şaşmadan insana kötülüklerine rağmen (anında cezalandırmadan) dönüş fırsatı sunduğu; sonuçta merhametin galip olduğu anlaşılmıştır.

Sîret-ceza bağlamında Hz. Muhammed'in âyetleri açıklayıcı rol üstlenip cezaları tatbik noktasında affedici tarafının daha ağır bastığı müşahede edilmiştir. Âyetlere göre de durum aynıdır. İlâhi rahmet gazabı aşmıştır ifadesi de âyetlerde yer almıştır. Rahmet peygamberinin sîret sürecinde suç şüphelilerinin kendi ikrarlarına rağmen affedilmeleri yönündeki temel gayesi; katil olanın bile (mümkünse) affedilmesini tavsiye etmesi; zina suçuna (bununla birlikte hırsızlık ve birçok günaha) karşı cezanın uygulanabilmesi için getirilen ağır şartlarla da ortaya konmuştur. Sadece yol kesmek, terör anarşi gibi bir takım illegal suçlar karşısında kesin tavır/kararını sergileyen İslam dini ile Allah resulüne yönelik birilerinin şer'i hükümler başta olmak üzere eleştirilerinde haksız oldukları anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki, Muhammed Fuâd. *Mu'cemu'l-Müfêhres li Li Elfâzi'l-Kur'an'i'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1984.
- Abdulgaki, Muhammed Fuâd. *Teyisiru'l-Menfa'a bi Kitabey Miftah-i Künüzi's-Sunne ve l'Mu'cemi'l-Müfêhres*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1986.
- Acar, Merve. *Fıtrat-İman İlişkisi*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Ağca, Hüseyin. *Ailede Eğitim*. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- Akalın, Haluk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Akıncı, Meltem. *Müslüman Tüccarların Orta İtil'deki İslamlaşmaya Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2020.
- Aktan, Hamza. *Recm Cezası Örneğinde Sosyal Değişim Olgusu ve Kur'an; Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Aktaş, Faruk. *Kur'an'da Cehalet Kavramı*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2001.
- Akyüz, Vecdi. *İslam Hukukunda Yargı ve Denetim (Divan-ı Mezalim)*. İstanbul: y.y. 1995.
- Aldanma, Halit. *Nüzûl-sîret bağlamında Hz. Yûsuf Kıssası*.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'an'il-Azim ve-Seb'ul-Mesani*. Beyrut: Dâru İhyai Tûrasi'l-Arabi, ts.
- Âlûsî, Mahmud Şûkri. *Büluğu'l-Arab fi Marifeti Ahvali'l-Arab*. Thk. Muhammed Behcet elEseri, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Âlûsî, Mahmud. *Ükubatü'l-Arab fi Cahiliyyatiha*. Thk. Muhammed Behcet el-Eseri. Beyrut: elMerkezü'l-Akademi, 2015.
- Amir, Abdulaziz Musa. *et-Ta'zîr, fi's-Şeriatî'l-İslamiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1969.
- Ansary, Sabri Şakir. *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Turhan Yayınları, 2002.
- Apak, Âdem. *Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasi Tarihine Etkileri*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2004.
- Apak, Âdem. *İslam Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001.
- Apaydın, Yunus vd. *İlmihal (İslam ve Toplum)*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Arı, Abdusselam. *Fıkıh Açısından Sözleşmelerde Karşı Tarafı Yanıltma (Hile)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, 1999.

- Arı, Mehmet Salih. *‘Hilfu’l-füdul Cemiyetinin Sosyal Dayanışmadaki Rolü*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 1991.
- Arı, Mehmet Salih. *Cahiliye Toplumundan Medeni Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, Sayı,4, 2004.
- Arı, Mehmet Salih. *Ebubekir ve Ridde Savaşları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Arsal, Sadri Maksudi. *Umumi Hukuk Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1944.
- Arslan, Âdem, *İlk Dönem İslam Ceza Hukukunda Hadd Cezalarının İnfazı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan tezi, 2005.
- Atar, Fahrettin “Mürafaa”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Atar, Fahrettin. *İslam Adliye Teşkilat (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. İstanbul: y.y. 1999.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehli Kitâb Örf ve âdetleri*. (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Avcı, Casim. *Hiz. Muhammed’in Hayatı*. Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Livata Cezası*. Konya: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Atlas Akademi, 8. Basım, 2019.
- Ay, Mehmet Emin. *Kur’ân-ı Kerîm’de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 1992.
- Ayaklı, Muhammed Halil. *İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları*. Kırıkkale: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2/2, 2022. Aydın, Bilgi. *Mekkî Sureler Örneğinde Kur’ân Konuları Karşıtıyla Anlatım Üslubu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Aydın, Mehmet Akif. *Aile Hayatı, İlmihal, İslam ve Toplum*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: y.y. 1991.
- Aydın, Şükrü. *Kur’ân’da Kibir Kavramı*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2015.
- Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed. *Umdetü’l-Kârî şerhu Sahihi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru’lKütübü’l-ilmiyye, 2001.
- Bağış, Mehmet. *Kur’ân’daki Peygamber Kıssalarında Değerler Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.

- Bayram, Mikâil. *Fil Olayının Mahiyeti ve Fil Sûresi*. Konya: Damla Ofset Yayınları, 1998.
- Bebek, Adil. “Ceza”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes‘ûd b. Muhammed *Şerhu’s-Sunne*, (Thk. Zuheyr eşŞaviş; Şuayb el-Arnâvut) Riyad: er-Risaletü’l-Amme li idareti’l-Buhusi’l-İlmiyye, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes‘ûd b. Muhammed. *Meâlimü’t-Tenzîl*. Riyad: Daru ‘tTaybe, 1978.
- Behnesi, Ahmet Fethi. *es-Siyasetü’l-Cina’iyye fi’s-Şeriatî’l-İslamiyye*. Kahire: y.y. 1983.
- Beydâvî, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Amr. b. Muhammed eş-Şirazi. *Envârü’t-tenzîl ve Esrârü’t-te’vîl*. Beyrut: Dâru ihya it-Turesi’l-Arabî, ts.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *Sünenü’l-Kübra*. Neşreden: Muhammed Abdalbaki Ata, Beyrut: y.y. 1994.
- Bikâî, Ebu’l-Hasen Burhânüddîn b. Ömer. *Nazmü’d-Dürer, fi Tenesibül Âyeti ve’s-Suver*, (Kahire: Dârü’l-Kütübü’l-İslami, ts), 22/140-145.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen yayınları, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’ân’ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Boran, Mustafa, “Berâet-i Zimmet asıldır” Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, 5/10, Ekim, 2022.
- Boynukalın, Mehmet. “Suç”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.
- Boynukalın, Mehmet. *İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. *el-Câmiu’s-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Burhânî, Muhammed Hişam. *Seddü’z-Zeraî*. Dimeşk: Dâru’l-Fıkr, 1995.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu’l-Beyân*. İstanbul: Erkem Yayınları, 2010.
- Bûtî, Said Ramazan. *Fıkhu’s-Siyre*. İstanbul: Bilge Adam Yayıncılık, 2013; Bûtî, Said Ramazan, *Fıkhu’s-Sire*, Dimeşk: Dâru’l-Fıkr, 1972.
- Câbirî, Muhammed Âbid *Arap Ahlakı Aklı*. İstanbul: Mana Yayınları, 2015.
- Câbirî, Muhammed Âbid *İslam’da Siyasal Akıl*. Çev: Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Câbirî, Muhammed Âbid *Kur’ân’a Giriş*. (Çev: Muhammed Coşkun) İstanbul: Mana Yayınları, 2013.

- Câbirî, Muhammed Âbid. *Çağdaş Dünyada 'Şeriatın Tatbiki' Problemi-İslam Hukuk Felsefesinde Metodolojik Yeniden Yapılanmanın Zorunluluğu*. Çev: Abdullah Şahin, Basım/y.y. 1988.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü'l-Kur'âni'l-hâkim et-Tefsîru'l-Vâdih hasebi tertîbi'n-nüzûl*. Mağrib: Dâru'l-Beydâ, 2008.
- Canan İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, ts.
- Canatan, Kadir. *İlk İslam Toplumunun Oluşum Biçimi*. Kitap Dergisi, (Şubat) Sayı 48, 1991.
- Candan, Abdurrahman. *İslam Hukukunda İllet Tepit Yöntemleri (Ta'lil)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Cankurt Şehmus. *Mirza Mahdum ve Şiilik Eleştirisi*. Ankara: Vizetek Yayıncılık, 2024.
- Celâleyn, Süyûtî, Celaledin-Muhalli. *Celâleyn, Tefsîrû'l- imameyn el- Celâleyn*. Dimeşk: Daru ibn Kesîr, ts; Mardin: Nursabah Yayıncılık, (M. Nuri Nas), 1948.
- Cemili, Hıdır Abbas. *Kabiletü Kureyş ve Esarühü fi'l-Hayati'l-Arabiyye Kable'l-İslam*. Bağdat: Mecmau'l-İlmi, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2010.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*. Beyrut: y.y. 1970; Bağdat: yy. 1993; Kahire: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, 1993.
- Coşkun, Muhammed. *Kur'ân Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi*. İstanbul: Fikir Yayınları, 2014.
- Cürçânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Et-Ta'rifât*. İstanbul, yy. h. 1318.
- Çalışkan, İbrahim. *İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ts.
- Çiftçi, Âdem. *İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Dağcı, Şamil. *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: y.y. 1999.
- Dalgın, Nihat. *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*. Samsun: Etüt Yayınları, 1999.
- Dalgın, Nihat. *Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü*, Makalat/1, Basım/y.y. 1991. (<http://ktp.isam.org.tr>)
- Danışman, Nafiz. *Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei*. Ankara: İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 1-4, 1958.
- Dâvûdoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 1/106, İstanbul, y.y. 1977.
- Demircan, Adnan. *Cahiliye Döneminde Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti*. Konya: İstem Yayınları, 2004.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. İstanbul: Yarın Yayınları, 2011.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-Hadîs*. Kahire: Dâru'l-İhyai'l-Kütüb, 1964.

- Dönmezer, Sulhi ve Sahir Erman. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım*. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Draz, Abdullah. *Kur'ân'a Giriş*. (Çev: Salih Akdemir) Ankara: Otto Yayınları, 2012.
- Draz, Muhammed. *Dirâyeti'l-İslamiyye fî'l Alakati'l İctima'iyye ve'd-Devliyye*. Kuveyt: y.y. 1983.
- Duman, M. Zeki. *Beyanü'l-Hak: Kur'ân'ı Kerim'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*. Fecr Yayınları, 2020.
- Duman, Muhammet Fatih. *Kureyş Kabilesi İslam Öncesi Etnik Siyasi ve Ekonomik Yapı*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Dûrî, Abdulaziz. *İlk Dönem İslam Tarihi*. Çev: Hayrettin Yücesoy, İstanbul: y.y. 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*. İstanbul: Çağrı Yayınları, (9/3264, 3265), 1992.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîrû'l-Bahrü'l-Muhît*. Thk. Adil Ahmet Abdulmersud, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1993. Ebu Zehrâ, Muhammed. *el-Ukbe*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, ts.
- Ebu Zehrâ, Muhammed. *İslam Hukunda Suç ve Ceza*. Çev: İbrahim Tüfekçi, İstanbul: İstanbul Kitabevi Yayınları, 1994.
- Ebu's-Suûd, İbn Muhammed el-İmadî. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*. Thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Riyad: Mektebetü Riyad, ts.
- ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünen*. Thk. Şuayp Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ts.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Sünen*, Tahkik: Hüseyin Selim Esed. Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler (Dinlerin Mukayeseli Tarihi)*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017.
- Erdoğan, Suat. *Kur'ân ve Sünnetteki Konuyla İlgili Nasların Suç ve Cezada Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirmesi*. Düzce: Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020.
- Erkocaaslan, Recep. *Beni Müstalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı*, Ankara: Diyanet İlmi Dergi, 51/1, 2015.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2014.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'an'da Allah'ın Fiillerinin Sebep ve Amaçlara Bağlanması*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Erul, Bünyamin. *H. Peygamber'in Veda Haccında Okuduğu Hutbeler, "Veda", İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV yayınları, 1997.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı-Meal Tefsir*, İşaret Yayınları, Çev: Cahit Koytak/Ahmet Ertürk, İstanbul, 1999.

- Esen, Hüseyin. *İslam Hukukunda Cezai Sorumluluk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Eser, Mithat, Hz. *Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'l-Fudûl'a Katılması*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009) 8/2 311-329.
- Es-Sirac, Abbud. *et-Teşriu'l-Cinaıyyu'l-Mukarinu fi'l-fıkhi'l-İslamiyyi ve'l-Kanuni's-Suriyyi*. Dimeşk: Camiatu Dimeşk Yayınevi, 1976.
- Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh. *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*. 4. Baskı, Thk. Rüşdi Salih Melhas, Mekke: Mektebetü's-Sekâfe, 2002.
- Fayda, Mustafa. "Cahiliye", *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kur'ân'da Hukuk-Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kamusu'l-Muhit*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1987.
- Gadbân, Münir Muhammed. *Fıkhu's Sire*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed *el-Veciz fi Fıkhi Mezhebi's-Şâfiî*, Beyrut: Dâru Kütübü'l-Fikr, 2004.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü Ulumi'd-Dîn*, Beyrut: y.y. 1997.
- Genç, Nurdan. *Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü*. Samsun: İslam Bilimleri Araştırma Dergisi, Sayı: 6, 2018. Gider, Öznur. *Budizm ve Hristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gönenç, Halil. *Abdulkerim, el-Mevsuatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyssere*. İstanbul: Saha Neşriyat, 1992. Gördük, Yunus Emre. *İlk İnsan Nesli Nasıl Devam Etti? /Her şey Zıddıyla Kâimdir İlkesi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 29, 2018), 88.
- Görmez, Hatice. *Kur'ân-ı Kerîm'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğib ve Terhib*. İstanbul: Kuramer yayınları, 2017.
- Gül, Ahmet. *Kur'ân'da Kutsallık*. Saarbrücken: Türkiye Âlim Kitapları, 2014.
- Gül, Ahmet. *Mâtürîdî Tefsirinde (Te'vilatu'l-Kur'ân'da) Sîret-Nüzûl İlişkisi*. Kastamonu: IV. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu (Hanefîlik- Mâtürîdîlik), Mayıs, 2017.
- Gül, Ahmet. *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Güler, İlhami/Özsoy, Ömer. *(Sistemik Kur'ân Fihristi) Konularına Göre Kur'ân*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Sadeleştiren: Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Güneş, Hüseyin. *Temel İslam Tarihi Kaynaklarında Geçen İbn Abbas Rivâyetleri Bağlamında Nuh Tufanı*. Şırnak: Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu, 27-29 Eylül 2013, 2013.
- Güngör, Mevlüt. *Kur'ân Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir*. İstanbul, y.y. 1996.

- Hacımüftüoğlu, Esra. *Kur'ân'ı Kerim'in İrşad Üslubu*. Ankara: TDV yayınları, 2012. Hallâf, Abdurrahman. *İlm-u Usulü'l-Fıkıh*. Lübnan: y.y. 1956.
- Hamidullah, Muhammed. *H. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: y.y. 1981.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çev: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam'da Hac*. İstanbul: *İslam Tetkikleri Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, Tercüme: Mehmet Akif Aydın, 8/1-4, 1984.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. Çevirenler: Abdulaziz Hatip; Mahmut Kanık, İstanbul: Beyan Yayınları, 1965.
- Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb. *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmii'l-Kelim*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- Hazimî, İbrahim b. Abdullah, *Yedi Hadis İmamının İttifak Ettiği Hadisler*. Çeviren: Hanifi Akın, 612-619, İstanbul: y.y. 2007.
- Hey'et, Karagöz İsmail vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Hey'et, Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Hey'et, Mehmet Görmez vd., *Hadislerle İslam*. 2. Baskı, Ankara: TDV Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2013.
- Hey'et. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. Ankara: TDV Yayınları, Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı, 2024; Aynı Eser. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Hey'et. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İslamansiklopedisi. org.tr
- Hicavî, Şerefuddin Musa. *el-İkna' fi Fıkhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Mısır: Matbaatü'l-Mısriyye, 1932.
- Hinz, W., *İslam'da Ölçü Sistemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.
- Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudarî. *Usulü'l-fikh*. Mısır: el-Mektebetu'tticâriyyetu'l-kübrâ, 1969.
- Hüseyin, Kâzım Kadri. *Türk Lügati*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Izitsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev: Süleyman Ateş, Ankara: Kevser Yayınları, ts.
- İbn Abdulvahap, Muhammed. *Muhtasarı Sîreti'r-Resul, Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye*, (thk. Muhammed Hamid el-Fakî), Basım/y.y. 1956.
- İbn Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyînî ed-Dımaşkî. *Reddul muhtar ale'd - durri'l muhtar*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- İbn Arabî, Ebu Bekir Muhammed Bin Abdullah el-Maruf. *Ahkamü'l-Kur'ân*. Lübnan: Dâru'lKütübü'l-İlmiyye, ts; Beyrut: 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed. *İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)*. Tercüme: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed. *et-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: ed-Dâru'tTunusiyye, 1984.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed. *Makasidu's-Şeriatî'l-İslamiyye*. Ürdün: Dâru'nefais İkinci Baskı, 2001.
- İbn Atıyye, Ebu Muhammed b. Galib b. Abdurrahman el-Endelusî, *el-Muharrarü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'i-İlmiyye, h. 1422.
- İbn ebi Yakub, Ahmed b. Ebi Yakub. *Tarihu'l-Yakubi*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1995.
- İbn ebi Zemenîn, Ebi Abdullah, Muhammed b. Abdullah ibn ebi ez-Zemenin. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'lÂzîz*. el-Faruk'ul-Hadis, 2002.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekerıyyâ. *Mu'cemu el-Mekâyîsi'l-Luğa*, Tahkik: Şihabuddin Ebu Amr, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- İbn Ferhûn, Ebu'l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Muhammed. *Tefsiratü'l-Hüküm fi Usuli'lAkdiyye ve Menahici'l-Ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Habib, Ebû Cafer Muhammed b. Habib. *Kitabü'l-Münemmek fi Ahbâri Kureys*. Thk. Hurşid Ahmed Faruk, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali ibn Ahmed b. Said. *el-Muḥallâ bi'l-âş âr fi şerhi'l-Mucellâ bi'liḥtişâr*. Mısır: Matbaa-ı Nahle, h. 1347.
- İbn Hemmâm, Ebubekir Abdürrezzak es-San-anî. *el-Musannef*. Thk. Habib el-A'zami. Pakistan: Meclis İlmi Yayınları, 1996.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretü'n-Nebıyye*. Thk. Mustafa Sakka, İbrahim elEbyari, Abdulhafız Şibli, Beyrut: Daru İbni Kesir, 2005.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar. *Sîretü İbni İshak*. thk. Muhammed Hamidullah, Konya, y.y. 1981.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer b. Kesîr. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'Âzîm*. thk. Sami b. Muhammed b. Seleme, Kahire: Daru't-Tayba/Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Kudâme, ebu'l-Ferac Şemseddin el-Makdisi. *el-Muğni fi Fıkhi İmam Ahmed b. Hanbel*; Beyrut: Dâru'l-fikr, h. 1405.
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferac Şemseddin el-Makdisi. *eş-Şerhu'l-Kebir*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdulfettah Muhammed el-Huluv, Basım/y.y. (el-Mukni ve el-İnsaf ile ...) 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*. Riyad: Dâru's-Selam Yayınları, 2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî erRüveyfî. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1956.
- İbn Münzir, Ebubekir Muhammed b. İbrahim el-Nisaburî. *el-İcma*. Thk. Ahmed b. Muhammed Hanîf, Aceman: Mektebetü'l-Furkan, İkinci Baskı, 1999.
- İbn Nuceym, ZeynelÂbidin b. İbrahim. *Bahru'r-Raik Şerh'u Kenzu'd-Dekaik*. Kahire, y.y. 1915.
- İbn Receb, el-Hanbelî. *“Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadisen min Cevamii'lKelim”*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Sa'd Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî. *Kitabü't-Tabakati'l-Kebîr*. 111, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.

- İbn Teymiyye, Ahmed ibn Abdulhalim bin Abdusselam. *Mecmaü'l-Feteve*. Kahire: yy. h. 1404.
- İbnu'l-Arabî. Muhammed b. Ali. *el-Fütühatü'l-Mekkiyye fi Ma'rifeti'l-Esrari'l-Malikiyye*, Neşreden: Osman Yahya; İbrahim Medkûr, Kahire: y.y. h.1392.
- İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Mecdu'd-din ebûs-Saadet el-Mubarek, en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*. Lübnan: Dâru'l-kütübü'lİlmiyye, 2011.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi'ttefsîr*. Beyrut: Kütübü'l-İslami/Mektebetü'l-İslami, h. 1404.
- İbnü'l-Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib. *Kitabü'l-Esnam*. Thk. Ahmed Zeki Paşa, Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1995.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredatü elfazi'lKur'ân*. thk. Safvan Adnan/Dâvûdi, Dimeşk: Dâru'l-Kelam, 1997.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 2019.
- Kahveci, Nuri. *Türk Ceza Kanunu ile Mukayeseli Olarak İslam Ceza Hukukunun Ayırıcı Özellikleri*. Erzurum: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Kalaç, Habip. *Kur'an'a Göre Müşriklerin Ulu'l-Azm Peygamberlerden Talepleri*. Şırnak: İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kandehlevî, Muhammed Yûsuf. *Hayâtü's-Sahâbe*, Tercüme: Ali Arslan, İstanbul: Merve Yayınları, ts.
- Kandemir, Mehmet Yaşar "Muaz b. Cebel", *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Kandemir, Mehmet Yaşar *Örneklerle İslam Ahlakı*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2003. Kandemir, Mehmet Yaşar. *Mevzu Hadisler*, 'Mevzu', Ankara: DİB yayınları, 1991.
- Kaplan, Abdurrahim. *Kur'ân-ı Kerîm'de Ölüm Olgusu*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Kaplan, Mehmet Faruk. *Kur'ân'da Peygamberlerin Allah'tan Talepleri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Karagöz, İsmail. *Aile ve Gençlik*. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Karaman, Fikret vd. *Dini kavramlar sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin vd. *İlmihal, İman ve İbadetler*. Ankara: Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: TDV Yayınları, 2007; Karaman, *Kur'ân'ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*. Medine: Kral Fehd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, 2003.
- Karaman, Hayreddin. *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

- Kârî, Ali. *Mirkatü'l-Mefatih*. Beyrut Dâru'l-Fikr, 1994.
- Kâsânî, Alaaddin Ebubekir Mesud ibn Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabi, 1982.
- Kaşıkcı, Osman. *İslam Hukukunda Recm Cezası*. E-Akademi, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül- 2008, Sayı: 79, 2008.
- Kaya, Ali. *Kur'an'da Azap*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kaya, Remzi. *Kur'an'ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11/2, 2002.
- Kaysıcı, Cafer. *Kur'an'ı Kerim'de Mükâfat ve Ceza*. Konya: Hüner Yayınevi, 2006.
- Kazım, Hüseyin Kadri. *Türk Lügati*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Keleş, Ahmet. *Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam'ın Yayılışı, Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Keskin, Mehmet. *Şâfiî İlmihali*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kılıç, Muhammed Hüseyin. *Abdulhayy el-Leknevî'nin Fıkhi Eserlerindeki Bid'at Kavramının Değerlendirilmesi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kılıçarslan, Mehmet. *Kur'an'ı Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslam'ın Suça Bakışı*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bilimname, 2018.
- Kılınçlı, Sami, *Nüzul Sürecinde Müslümanların Gayrimüslimlerle İlişkileri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Kızmaz, Zahir. *Din ve Suçluluk; Suç Teorileri Açısından Kurumsal Bir Yaklaşım*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15/1, 2005.
- Komisyon. *İslam ve Toplum (İlmihal)*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Koşum, Adnan. *İslam Hukukunda Yeni Yaklaşımlar*. Diyanet İlmi Dergi, Sayı 3/3, 2001.
- Köksal, Mustafa Asım. *Dinler Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi (Hz. Muhammed ve İslâm) Mekke Devri*. İstanbul: Şamil Yayınevi, ts.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.
- Köylü, Mustafa. *Dünya Dinlerinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Kumbasar, H. Murat. *İslam Ceza Hukukunda Taksirli Suçlar*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013. Kurt, İsmail. *Kur'an'a göre Mekke Dönemi Cihad-Tebliğ İlişkisi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2023.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî. *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'an*. Lübnan: Müessetü'r- Risale, Birinci Baskı, 2006.

- Kutub, Seyyid. *Fi-Zilali'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru's-Şürûk, 2003; İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1986.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebi Tasvir*. Çev: Kâmil M. Çetiner, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2017.
- Küçükvar, Zekiye Sena. *Hz. Nûh Kıssasını Sîret Bağlamında Okumak*. Basım/y.y. ts.
- Lings, Martin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. Tercüme: Nazife Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Maçın, Hasan. *İslam Hukukunda Keffaretler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 2001.
- Mahmasânî, Suphî Receb. *Felsefetü't-Teşri' fi'l-İslam (İslam Hukuk Felsefesi)*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta*. Thk. Halil Me'mun Şeyha, Beyrut: Dâru'l-Me'rife, 2007.
- Merâgî, Hâce Kemâleddîn Abdülkâdir b. Gaybî el-Merâgî. *Tefsiru'l-Merâgî*. Mısır: Şirketi'l-Mektebe, 1946.
- Mergînânî, Ebu'l-Hüseyn Ali b. Ebubekir ibn Abdülcelil. *el-Hidaye Şerhu'l-Bidâyeti'l-Mübtedi*. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. *İslam'da Savaş Hukuku*. Çev: M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, 2009.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. *Tefhimu'l Kur'an*. Tercüme Kurulu: Han Kayani, Muhammed vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. İstanbul: y.y. 1984.
- Mirzaoğlu, Muhammed Zeki. *Yasa Koyucu Olarak Peygamber ve Otoritesinin Evrenselliği*. İstanbul: İşrak Yayınları, 2020.
- Monis, Hilal. *Kur'an'ın Düşünce Yapısını Etkilemesi (Cahiliyeden Asrı Saadete)*. İstanbul: Hiper Yayın, 2021.
- Mubarekfuri, Sefiurrahman. *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*. İstanbul: Risale Yayınları, 2007.
- Muhtar, Ahmed Ömer. *el-Mucemu'l-Mevsui li Li Elfâzi'l-Kur'an'i'l-Kerim ve Kiraetihi*. Riyad: Sutturul Marife, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Cam'iu's-Sahih*. Riyad: Dâru'l-Marife, 1998.
- Nesefî, Ebu'l-Barakat Hafizuddin Abdullah b. Mahmud en-Nesefî. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2011.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhiddin b. Şeref. *Riyâzü's Sâlihîn*. Çev: Yavuz, A. Fikri, İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhiddin b. Şeref. *Sahihu Müslim bi Şerhi Nevevî*. Tahric: Muhammed b. İyadî, Kahire: Mektebetü's-Sefâ, 2003.
- Osman Karadeniz. *Filozof-Peygamber İlişkisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 10, 1998.

- Özaktan, Fatih. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2016.
- Özçelik Harun. *Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35 2011.
- Öztürk, Mustafa *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum, Nüzûl-Sîret İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'ân'ı Kendi Tarihinde Okumak*. Ankara: y.y. 2004.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî etTaberistânî. *Mefâtîhu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Reçber, Ahmet. *Kur'ân'da Cezaların Affı, Sulh, ve Tevbe*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38/59, Aralık, 2017.
- Rıza, Muhammed Reşid, Abduh, Muhammed. *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Hâkîm (Tefsiru'l-Menar)*. Kahire: Dâru'l-Menar, 1947; Reşit Rıza. *Tefsiru'l-Menar*. 1973.
- Sâbık, Seyyid. Tercüme: Tayyar Tekin, *Fıkhu's-Sünne, Âyet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2009.
- Sallabî, Muhammed Ali. *İslam Tarihi/Asr-ı Saadet Dönemi, Siyer-i Nebi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015. Sancaklı, Saffet. *H. Peygamber ve İnsan Hakları, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 3/2, 2003.
- Sarıcık, Murat. *'Hübel' Mekke'ye Ne Zaman Getirildi*. Ekev Akademi Dergisi, 11/32. 2007.
- Sarıcık, Murat. *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*. Isparta: Fakülte Kitapevi, 2002.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003. (2002 ve 2007 Yılında Yapılmış Olan Baskısından da İstifade Edilmiştir)
- Saygılı, Ali Çankırılı. *Babacığım Neredesin? Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü*. İstanbul: Elit Yayınları, 2007.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî. *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsiri'l-Kurân*. Lübnan: Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabi, Birinci Baskı, 1997.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, h. 1406.
- Sırım, Veli. *İslam Dininde Uygulanan Mali Keffaretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri, (Araştırma Makalesi)*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, 2021.
- Sibâî, Mustafa. *es-Siratü'n-Nebiyye*. el-Mektebü'l-İslâmi, 4. Baskı, 1977.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu (İslam Öncesi Mekke Toplumunda Namaz, Zekât, Oruç ve Hac Uygulamaları)*. 8. Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması, Sempozyum Sunumu, 1-3 Temmuz 2001.
- Süyûtî, Celalüddîn Abdurrahman b. Kemal Ebu Bekir. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Tahkik: Abdullah b. Abdü'l-Muhsini'l-Türki, Birinci Baskı, Kahire: Merkez bühus eddiraseti'l-İslamiyye, 2003.
- Süyûtî, Celalüddîn Abdurrahman b. Kemal Ebu Bekir. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Salim Haşim, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.

- Şaban, Zekiyuddin. *Usulü'l-Fıkhi'l-İslami*. Bingazi: Camiatü Han Yunus, 1995.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Marife, h. 1393.
- Şahin, Davut. *Surelerin Dönemine İlişkin Bir Ölçüt: Âdem ((a.s.))-İblis Kıssası*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 3, 2013.
- Şahin, İskender. *Dünya Hayatı Çerçevesinde Kur'an'da Yer Alan Fiili Cezalar*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 2013.
- Şahin, İskender. *Kur'an'da Ba's Kavramı*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 6, 2012.
- Şen, Mustafa. *Kur'an'da Vaad ve Vaid*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Şen, Zübeyde. *H. Peygamber'in Uyguladığı Şer'i Cezalar*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şener/Gülnehal, Emine. *Kişisel Verilerin Hukuka Aykırı Olarak Kaydedilmesi Suçu*. Adalet Dergisi, Sayı: 39, 2011.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-Kadîr*. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ-Emiriyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. Kahire: Medresetü'd-Dirâsetü'l-İslamiyye Külliyyetü'l-e'deb, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. Çev: Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, 1-5, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mûlûk*. Thk. Muhammed Ebul'İfâz İbrahim, Mısır: Dâru'l-Maarif, ts.
- Tahâvî, Ebû Câfer. *Şerhu Meâni'l-Âsâr*. Thk. Muhammed Zehra-Muhammed Seyyid, Beyrut: Âlemül-Kütüp, 1994.
- Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi ve Bilim*. İstanbul: Timaş Yayınları, 18. Baskı, 2022.
- Tarhan, Nevzat. *Mutluluk Psikolojisi ve Mutluluğu Dönüştürmek*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Taşdemir, Mustafa vd. *Bağımlılıkla Mücadele Stratejik İletişim Belgesi*. T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları, 2019.
- Tayâlisî, Süleymân bin Dâvûd el-Cârûd. *Müsned*. Thk. Muhammed bin Abdulmuhsin el-Türki. Cidde: Dâru'l-Hicr, 1999.
- TDV İslam Ansiklopedisi (ilgili maddeler). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa es-Sülemi. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Dâr'u ihyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.
- Türkmen, Sabri. *Furûq ilmi Açısından Ecr, Sevab ve Ceza' Kelimelerinin Kur'an'daki Kullanımları*. Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4/1, 2013.
- Üdeh, Abdulkadir. *et-Teşriu'l-Cinai'l-İslami Mukarinen bi'l-Kanuni'l-Vad'i*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998.
- Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*. İstanbul: y.y. 1980.

- Uludağ, Süleyman. *İslam'da Emir Ve Yasakların Hikmetleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Uteybe, Muhammed Behçet. *Muhadarat fi fıkhi'l-Cinai'l-İslami*. Kahire: Dâru's-Şebab Lı'tTıbaa, 1987.
- Ülkü, Hayati. *İslam Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınevi, ts.
- Ünsal, Hadiye. *Erken Dönem Mekki Surelerin Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016;
- Ünsal, Fatıma. *Nüzul-Sîret İlişkisi Bağlamında Tâhâ Suresinin Temel Vurguları*. Niğde: Umde Dini Tetkikler Dergisi, 1/1, Aralık, 2018.
- Vanlıoğlu, Ahmet. *Kur'an-ı Kerim'e göre Ehl-i Kitab'a Vahyolunan İman Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- William Muir. *Kur'ân Mahiyeti, Öğretisi ve Kitabı Mukaddeslerle İlgili Tanıklığı*. Çev: Abdulkadir Karakuş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Yapıcı, Asım. *Psikososyal Boyutlarıyla Gençlik Dönemi ve Ebeveynlerin Gençlerle İletişimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Yatkın, Nihat. *Günah İle İlgili Bir Hadisin Tahlili*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2006.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*. Hazırlayan: Ayhan Yalçın, İzmir: Eser Neşriyat Yayınları, 2001.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Huzur Yayınları, ts.
- Yektar, Osman Nedim. *H. Peygamber'in Suça ve Suçluya Bakışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Yıldırım, Âdem. *İslam Ceza Hukukunda Suça Misliyle Mukabele Prensibi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yıldırım, Âdem. *Kur'ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2013.
- Yıldırım, Ali. *İslam Tarihi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Yıldırım, Nimet. *Ardaviraf ve Ardavirafname*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1045517>.
- Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*. Ankara: Ofset Yayıncılık, 2012.
- Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukukunda Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi*. *Diyanet İlmî Dergi*, 37/3 Ankara: yy. 2001.
- Zebîdî, Ebû'l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî. *et-Tecrîdü's-şarih Tercümesi*. Tercüme: Kâmil Miras-Ahmed Naim (Ankara: y.y. 1979), 9/110.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. ed-Dımaşkî. *Siyeru E'lemi'n-Nubela*. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1988.
- Zemahşerî, Ebû Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşaf an-Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'lakavil fi Vucuhi't-Te'vil*. Riyad: Mektebetü Ubeykân, 1998.
- Zemahşerî, Ebû Kasım Mahmud b. Ömer. *Kitabü Esasi'l-Belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlm, 1998.

- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*. Çev: Ali Şafak İstanbul: Timaş Yayınları, 1993.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Medhal li Diraseti 'ş-Şeri 'ati 'l-İslamiyye*. Bağdat, y.y. 1969.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Medhal li Diraseti 'ş-Şeri 'ati 'l-İslamiyye*. Beyrut: Müessetü'r- Risale, 2006.
- Zeydan, Abdulkerim. *Fıkıh Usulü*. Çev: Ruhi Özcan, İstanbul: İfav Yayınları, 1993.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu 'l-İslami ve Edilletühü*. Dımeşk: Dâru'l-fikr, 1989.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsiru 'l-Veciz Âle Hemişi 'l-Kur 'ân 'il-Azim*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, ts.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı- Soyadı: Mehmet Faruk KAPLAN Uyuğu:

T.C.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Dicle Üniversitesi	30.05.2014
Lisansüstü	Şırnak Üniversitesi	07.09.2016
Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası	Artuklu Üniversitesi	23.01.2015
İmam Hatip Lisesi	Midyat İmam-Hatip Lisesi	1997
Meslek Lisesi (Elektrik-Elektronik)	Midyat Endüstri Meslek Lisesi	14.05.2012
Usta Öğretici Oryantasyon Kurs Programı	Midyat Halk Eğitim Merkezi	05.05.2019
Yüzyüze Vaaz Kursu; Vaaz Becerilerini Geliştirme Kursu	Diyanet İşleri Başkanlığı	12.12.2014; 02.10.2014; 07.04.2014
Bilgisayar İşletmenliği (Operatörlüğü)	Genç Halk Eğitim	27.05.2009
Gençlere ve Aileye Yönelik Eğitimler	Diyanet İşleri Başkanlığı	18.02.2021; 22.02.2022; 15.02.2020;25.04.2024.

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2007	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip
2019	Diyanet İşleri Başkanlığı	Din Hizmetleri Uzmanı

YABANCI DİL

KPDS: 87- 2008 Mayıs

YAYINLAR

Kaplan, Mehmet Faruk. “Peygamberlerin Dua ve Taleplerinin Arka Planı” (AGİİD), Temmuz

2025 (16), Cilt: 11 Sayı: 16, 14, s. 14-46. (*The Journal of Agri İslâmic Scinces*/E-ISSN: 26199327)

